ПОШТАРИНА ПЛАЋЕНА У ГОТОВОМ

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ОРГАН БЕОГРАДСКОГ ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
ПРОФЕСОР УНИВЕРСИТЕТА

КЊИГА ТРИДЕСЕТ СЕДМА

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кн. Михаилова ул. 1.
1930.

ГОД. XX ДРУГО КОЛО КЊИГА XX (XXXVII)

ANALI PFB | anali.rs

ANALI PFB | anali.rs

ШТАМПАРИЈА „ПРИВРЕДНИК“ КНЕЗ МИХАИЛОВА 3. — БЕОГРАД.

САДРЖАЈ

1.-6. бр. књ. XX (XXXVII) другог кола.

ГРАЂАНСКО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Положај жене у чифчијском односу, од Душана Ć. Станића 120

2) Општи прописи о доказу по новом закону о суд. пост. у грађ. парницама, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 169, 263

3) О изменама у нашем баштинском праву, од д-ра Адама П. Лазаревића 366

4) Грађанско-правна орговорност државе из неправилног вршења службе, од д-ра Јосифа Јаблановића 437

5) Породично и наследно право Совјетске Русије, од д-ра Арсена М. Чубинског 441

КРИВИЧНО ПРАВО И ПОСТУПАК

1) Кривична одговорност моралних (правних) лица, од д-ра Томе Живановића 89

2) О врстама казни лишења слободе, од Будимира Плакаловића 289

ДРЖАВНО И УСТАВНО ПРАВО

1) О начелу једнакости грађана пред законом, од д-ра Ђорђа Тасића 329, 426

МЕЂУНАРОДНО ЈАВНО ПРАВО

1) Правно посматрање постанка Међународне организације рада и њених карактерних обележја, од д-ра Миленка Милића 44, 127

2) Одговорност државе за штете причињене странцима, од д-ра Ђорђа Тасића 180

3) Кодификација Међународнога права, од Илије А. Пржића . 272

4) Прва конференција за кодификацију Међународног права, од д-ра Милете Ст. Новаковића 409

ANALI PFB | anali.rs

МЕЂУНАРОДНО ПРИВАТНО ПРАВО

1) Проблем стечених права у Међународном приватном праву, од д-ра Милана Ф. Бартоша 10

2) Одговорност државе за штете причињене странцима, од д-ра Ђорђа Тасића 180

3) Интелектуална својина и међународно законодавство, од д-ра Јанка Шумана 197
4) Кодификација Међународнога права, од Илије А. Пржића . . 272
5) Прва конференција за кодификацију Међународног права, од д-ра Милете Ст. Новаковића 409

ЕКОНОМСКЕ И ФИНАНСИСКЕ НАУКЕ

1) Савремени аграрни проблеми, од д-ра Драгољуба Јовановића, 1, 107
2) О појму и називу кооперације, од д-ра Љубе Радића . . . 28
3) О фашистичком синдикалном уређењу, од д-ра Александра Авакумовића 92, 209
4) О народно-економском појму трговине, од д-ра Мије Мирковића 359

ТРГОВАЧКО, МЕНИЧНО И СТЕЧАЈНО ПРАВО

1) О трговачком рачуну, од Бор. А. Милојковића 283
2) О начелима новог стечајног закона, од д-ра Бертолда Ајзнера 346

ИСТОРИЈА ПРАВА

1) Стручни правни моменти у историји права, од д-ра Теодора Тарановског 249

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ ДОМАЋЕГ ПРАВА

1) Сентенције Црногорског сената о крвним осветама, катунима и пасиштима, од Новице Шаулића 133

ПРАВНА ПОЛИТИКА

1) Менични закон према Хашком регламану, од д-ра Милана Бартоша 222
2) Јединство стечаја по новом стечајном закону, од д-ра Милана Ф. Бартоша 292
3) Доказивање односа руских избеглица, од д-ра Милана Ф. Бартоша 372
4) Законска узајамност у ауторском праву од д-ра Милана Ф. Бартоша 453

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

1) Десета скупштина Друштва народа, од Илије А. Пржића . 57
2) Ревизија Статута Сталног суда међународне правде, од Илије А. Пржића 379

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

ANALI PFB | anali.rs

1) Наше новчано тржиште, од д-ра Александра Јовановића . . 62
2) Народна привреда у прошлој години, од д-ра Александра Јовановића 141

3) Француска као извозник капитала, од д-ра Александра Јовановића 228
4) Расматрања о нашој спољној трговини, од д-ра Александра Јовановића 298
5) Царинско примирје, од д-ра Александра Јовановића 387
6) Интересна стопа, од д-ра Александра Јовановића 460

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

1) Застарелост права наплате згодитака по Закону о исплати ратне штете, од Стевана Р. Милачића 305

СУДСКА ХРОНИКА

1) Одговорност државе за несрећне случајеве на железници, од Јована Л. Јовића 65
2) О разводу брака између лица евангеличке (лутеранске) вероисповести, од д-ра Адама П. Лазаревића 144
3) Примена § 425. Грађ. суд. поступка, од Ненада С. Поповића 146
4) Правни послови, закључени од умно оболелих лица ништавни су и онда, ако њихово обољење није још званично констатовано нити пак приметно за сауговараче лаике, од Андрије М. Ристића 232
5) Прече право наплате између обезбеђених поверилаца цени се по моменту када је обезбеђење тражено од суда, а не по моменту када је забрана издејствована, од Самуила Демаја 308
6) Обустава казне затвора у смислу § 288. Крив. суд. пост., од Ненада Поповића 310
7) Признање на белешци код духовног суда у бракоразводној парници, о примљеном миразу, није пуноважно пошто је дато пред ненадлежном влашћу, те се на основу оваквог признања не може одобрити забрана у смислу § 377. Грађ. суд. пост., од д-ра Видана Благојевића 391
8) О недељивости судског признања, од д-ра Драгољуба Аранђеловића 467
9) О извршењу и непотпуном извршењу службене заповести претпостављеног као крив. делу из § 41 Војног кривичног законика, од Радосава Ј. Перуновића 469

ИЗ СТРАНОГ ЗАКОНОДАВСТВА

1) Пољско законодавство, од Живојина М. Перића 67

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

1) Неки нови прилози за историју словенских права. — XVII. Нови радови из историје судског поступка, од д-ра Теодора Тарановског 147
2) Неки нови прилози за историју словенских права. — XVIII Из историје чешког кривичног права, од д-ра Теодора Тарановског . 393

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

ANALI PFB | anali.rs

1) Dr. Ivo Krbek, Upravno Pravo, од д-ра Ђорђа Тасића . . . 73
2) Једно значајно дело о међународном промету (Franz Eulenburg, Aussenhandel und Aussenhandelspolitik), од д-ра Мије Мирковића 152

3) Инж. Новак Поповић и д-р Душан Мишић, Наша домаћа привреда, од д-ра Александра Билимовића 231
4) Charles A. Beard and George Radin, The Balkan Pivot: Jugoslavia, од Драгана Милићевића 325
5) Dr. G. Popovitch, La composition du Conseil de la Société des Nations; исти, Међународно-правни положај папе, од д-ра Ђорђа Тасића 474

БЕЛЕШКЕ

1) Конгрес Института административних наука, од Ђ. Тасића 86
2) Д-р Богољуб Константиновић, Проституција и друштво, од И. П. 87
3) G. Clenton Logio, Социјалне студије, од И. П. 87
4) Десетогодишњица Правничког факултета у Суботици . . . 157
5) Dr. D. M. Kauschansky, Die Ehescheidungsrecht Jugoslawiens, од Ж. М. Перића 157
6) Dr. D. M. Kauschansky, Das Eherecht Jugoslawiens, од Ж. М. Перића 159
7) Месианизам и империализам, од Т. Тарановског 161
8) Милица Ђурић—Топаловић, Побачај и његови узроци, од д-ра Д. Ар. 162
9) Д-р Динко Томашић, Криминални побачај са гледишта социологије и криминалне политике, од д-ра Д. Ар. 163
10) Julien Bonnecase, Qu' est ce qu'une Faculté de Droit ?, од Ђ. Тасића 164
11) Julien Bonnecase, Humanisme, Classicisme, Romantisme dans la vie du Droit, од Ђ. Тасића 166
12) Десети међународни конгрес за казнено право и казнене заводе 168
13) Награђени Светосавски темати 168
14) С. С. Бобчев: Његови новији и најновији радови, од Ж. М. Перића 239
15) Association des auditeurs et anciens auditeurs de l'Académie de Droit international de La Haye A. A. A. Bulletin No 7. Novembre 1929, од Ж. М. Перића 240
16) Снохачество, од Т. Тарановског 244
17) Dr. Vladimir Knaflić, Traktat o tisku, од Ђ. Т. 245
18) Проф. Шиото Пинтор о гледишту г. д-ра Радовановића на питање Дунава, од Ђ. Т. 245
19) Једна књига о дипломатском стилу, од Ђ. Т. 246
20) Gino Arias, L'economia nazionale corporativa, од Мија Мирковића 246
21) Кривични законик и Законик о судском кривичном поступку за Краљевину Југославију. (С кратким објашњењем д-ра Томе Живановића) 247
22) Milorad Zebić, Vergleichende Betrachtungen über das Aktienrecht Jugoslawiens, од д-ра Д. Ар. 318
23) Италијанска литература о фашизму, од Ђ. Т. 318
24) Д-р Мијо Мирковић, Тома Масарик, поводом његове осамдесетогодишњице, од Ђ. Т. 319

ANALI PFB | anali.rs

25) Mirkine Guetzevitch, Les nouvelles tendances du Droit Constitutionnel, од д-ра Данила Ј. Данића 320, 406
26) Једно систематско дело о италијанском империјализму: Celestino Arena, L'espansione economica in regime corporativo, од д-ра Мије Марковића 322
27) Cenek Slepanek, Les propos sur problèmes de paix en Furope, од д-ра Милана Бартоша 324
28) J. P. Niboyet et P. Goulé, Recueil de textes usuels de Droit international, од д-ра Милана Бартоша 324
29) Друштвени живот. Часопис за политику, економију, законодавство и социјалне науке· Бр. 1—3, од И. П. 325
30) Dr Otokar Sommer, Reforma právnickych studii, од Ј. Гангл 326
31) Некролог: † Ambroise Colin (Амброаз Колен), 1862—1929., од Ж. М. Перића 401
32) Dr. Hermann Stern, Wechselgesetz des Königreiches Jugoslawien; idem, Scheckgesetz für das Königreich Jugoslawien vom 29. November 1928, од Ж. М. Перића 404
33) † Д-р Фран Водопивец (1877—1930), од Ђ. Тасића 478
34) Темати за 1931. год. на Правником факултету у Београду 478
35) Јеленко Петровић, Окуђје или заштита земљорадничког минимума, од д-ра Драг. Аранђеловића 478
36) Нови часопис за историју права, од Т. Тарановског . . . 479
37) Нови прилог за историју брачног права, од Т. Тарановског 481
38) Dr. Metod Dolenc, Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško, од Ђ. Т. 481
39) Д-р Лазар Марковић, Наследно право, од д-ра Данила Ј. Данића 482
40) Akademische Selbstverwaltung in Frankreich und Deutschland, von Dr. Ludwig Bernhard, од Ђ. Т. 483
41) Три књиге г. д-ра Н. П. Николаева, од И. П. 484
42) Dr. A. Mitrovitch, L' aviation au point de vue economique et juridique, од И. П. 484
43) Radivoye L. Vorkapitch, Le credit agricole en Yougoslavie, од д-ра Б. Миљуша 485
44) Bochko Machitch, Etablissements de crédit et Banques locales en Yougoslavie, од д-ра Б. Миљуша 486
45) Мираш Кићовић, Јован Хаџић (Милош Светић), од И. П. 486
46) Аграрна политика д-ра Драгољуба Јовановића 487
Нове књиге 88, 248, 328, 488

ANALI PFB | anali.rs

САРАДНИЦИ „АРХИВА“

Авакумовић, д-р Александар Г. 92, 209
Ајзнер, д-р Бертолд 346
Аранђеловић, д-р Драгољуб 162, 163, 169, 263, 318, 467, 478
Бартош, д-р Милан Ф. 10, 222, 292, 324, 372, 453
Билимовић, д-р Александар 235
Благојевић, д-р Видан 391
Гангл, Јозефина 326
Данић, д-р Данило Ј. 320, 406, 482
Демајо, Самуило 308
Живановић, д-р Тома 89
Јаблановић, д-р Јосип 437
Јовановић, д-р Александар 62, 141, 228, 298, 387, 460
Јовановић, д-р Драгољуб С. 1, 107
Јовић, Јован Л. 65
Лазаревић, д-р Адам П. 144, 366
Милачић, Стеван 305
Милић, д-р Миленко К. 44, 127
Милићевић, Драган 312
Милојковић, Бор. А. 283
Миљуш, д-р Бранко 485, 486
Мирковић, д-р Мијо 152, 246, 322, 359
Новаковић, д-р Милета Ст. 409
Перић, Живојин М. 67, 157, 159, 239, 240, 401, 404
Перуновић, Радослав 469
Плакаловић, Будимир 289
Поповић, Ненад 146, 310
Пржић, Илија А. 57, 87, 272, 325, 379, 484, 486
Радић, д-р Љубо 28
Ристић, Андрија М 232
Станић, Душан 120
Тарановски, д-р Теодор 147, 161, 244, 249, 393, 479, 481
Тасић, д-р Ђорђе 73, 86, 164, 166, 180, 245, 246, 318, 319, 329, 426, 474, 478, 481, 483
Шаулић, Новица 133
Шуман, д-р Јанко 197
Чубински, д-р Арсен М. 441

ANALI PFB | anali.rs

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО 25. Јануар 1930. КЊИГА XX (XXXVII) Бр. 1.

САВРЕМЕНИ АГРАРНИ ПРОБЛЕМИ

Какво је стање економске науке у погледу на аграр, и који задаци се постављају аграрној политици као науци? То је прво питање на које желимо овде одговорити. А друго је: шта је програм и главни посао аграрне политике у појединим земљама Европе и Америке? Једно је из области аграрне науке; друго, из области аграрне географије.

Остављамо теоријској економији дубљу студију чисто апстрактних питања која се односе на закон о опадајућем приносу у пољопривреди и о ренти, као што остављамо науци о газдовању (Betriebslehre) детаљнија испитивања о преимућствима малог и великог газдинства, о облицима, ситуирању и ориентирању тих газдинстава: границе рентабилности и чиниоци интенсивности (саобраћајни положај, природни положај, ступањ економског развоја), системи газдовања. гране газдовања, људски фактор у пољопривредној производњи[1])

Ми ћемо у нашем излагању водити рачуна о резултатима економске и аграрне науке по овим питањима, али нећемо улазити у њихово приказивање. Мораћемо, међутим, дискутовати у неколико законе о опадајућем приносу и о ренти, у колико има одступања у њиховом важењу за капиталистичко, односно за сељачко породично газдинство. Исте резерве мораћемо учинити кад је реч о фон Тиненовим круговима у ориентисању пољске привреде према градским центрима, о интензивном газдовању, и т.д. У новије време развија се, под утицајем руских писаца, читава једна наука о газдовању без најамне радне снаге, о т. зв. „радном газдинству" (трудовое хазјајство), и о овој науци се нарочито мора водити рачуна у ситно-сељачким и малопоседничким земљама, као што су на пр. наше на Балкану. Кад се буде одговорило како треба на ова теориска питања онда ће се можда решити правилно

[1]) О првим двама питањима читаоци ће наћи све што је нужно да се зна у уџбеницима народне економије, а о другом нису питања најбоља је књига Fr. Aereboe, *Allgemeine landwirtsch. Betriebslehre.* 6. изд. Берлин, 1923., и студија Theodor-a Brinkmanna-a »Die Oekonomik des landwirtschaftlichen Betriebes« у *Grundriss d. Sozialökonomik*, VII (1922), стр. 27—124. — Приступачнији је Ed. David, *Sozialismus u. Landwirtschaft*, Leipzig, 1922.

ANALI PFB Ianali.ro

и проблем о преимућству великог или малог поседа. Најзад, не може се обићи не велика савремена дилема пред којим се налазе све земље у Европи: аграна, индустриска, или аграрно-индустриска држава? Ово питање данас занима најбоље духове у свету, и аграрна политика ће играти већу или мању улогу, биће оваква или онаква према томе како се на њега буде одговорило.

I. Задаци модерне аграрне политике

Али од чега зависи одговор који ћемо дати на то питање? Зар не пре свега од услова под којима пољопривреда има да се развија у свакој посебној држави. 1) од њене *климе* и од природе њенога *тла,* у целини и по покрајинама; 2) од веће или мање развијености *индустрије* и *градских центара;* најзад, 3) од ступња *културног развоја,* традиције и диференцираности дотичнога друштва. Ми мислимо да је у аграрној политици врло опасно руководити се апстрактним и унапред утврђеним начелима, која би важила за све земље и за сва времена. Аграрна политика није једна тачна наука, као хемија или математика, чији закони важе за целу нашу планету. То је пре једна вештина, која се подешава и практикује према датим условима: природним, економским, техничким, социалним и културним. Зацело, у тој пракси се морају увек имати пред очима извесни *циљеви* и остваривати извесни *задаци*.

Ти задаци нису тако прости, као што би се на први поглед могло мислити. Није то само *повећање пољопривредне производње*. Овај задатак је основан, и он претходи свима другима, у толико што је природна човекова тежња да стално увећава расположива богаства, у овом случају храну и сировине.Али, нити је аргарна политика у ранијим периодима имала у виду само тај *економски* задатак, нити је то данас случај. Од увек је она, и ако у мањој мери него данас, имала да решава и *социално* питање пољопривредног становништва. Те две бриге би се могле узети као нешто стално, и заједничко свима епохама аграрне политике. Сукоб између *села и града* је исто тако њу занимао од првих почетака, и данас тај сукоб не само да се није стишао, већ је он можда акутнији него икад. Од његовог пак решења зависи остварење главног задатка аграрне политике: повећање производње. Ово последње није само ствар технике, већ у првом реду ствар људи, њихове воље да раде и да увећавају своју радљивост. Али је то у исто време ствар пијаца, цена и капитала. Граду је потребан активан пристанак села; селу је потребна материална помоћ

ANALI PFB Lanali.rs

града. Аграрна политика решава тај проблем у корист једне или друге стране, према односу снага у датом моменту, али и према увиђавности државника. Зато је аграрна политика од увек била и једна *политичка* дисциплина и пракса.

У новије време, постављају се државама још и чисто културни задаци, који су раније били брига појединаца и посебних група. Нарочито према селу и према пољопривреди јавља се потреба за дизањем културног нивоа, за усавршавањем технике, — али не само у фабрикама, него и на селима, на њивама, међу сељацима, — за стручним и општим образовањем, не само младежи него и одраслих. Аграрна политика има дакле један све обимнији *просветно - културни* програм, који у очима извесних писаца (Аребо, Лаур, Чајанов) чини чак срж њене садржине.

Најзад, подизање пољопривреде и пољопривредника, села и сељака има тежњу да пређе у њихове властите руке и постане њиховим делом. Некада је одбрана аграрних интереса, заштита и помагање производње и људи који раде земљу била остављена случају неке увиђавности, неке добре воље или филантропије. Данас се у аграру појављује једна организована економска и друштвена сила. *Пољопривредници се удружују,* у уже или шире заједнице, да се узајамно помажу, да бране своје производе и своје професионалне, сталешке и класне интересе. У аграрној политици све више места заузима та *организаторска* делатност, и она се не састоји само у регистровању, посматрању и проучавању, него у активном помагању: олакшава или отежава, критикује или препоручује ове или оне врсте организација.

Посматрана у опште, по *задацима* које има да решава у свима земљама, аграрна политика се, дакле, појављује као једна пракса са *економском, социалном, културно-политичком* и *организаторском* садржином. Према резултатима те праксе ствара се једна аграрно-политичка наука. Али се за данас још не може рећи да је та наука одредила своје методе и формулисала своје законе. Ми се у аграру налазимо још увек у фази експериментисања и контролисања постигнутих резултата.

1. Има извесних општих правила која важе за *пољопривреду* као грану економског живота, за пољопривредну *производњу,* за *промет* њених производа, као и за *расподелу* добара. И та правила важе у главном за сва времена, за газдинства свих величина и свих облика. То је управо *пољопривредна економска наука.* Она садржи начела која се увек морају имати на уму при регулисању и спровођењу ма кога аграрно-политичког посла.

ANALI PEP | anali.rs

2. *Економски задатак* аграрне политике долази нарочито до изражаја у капиталистичкој пољској привреди, где је производ (рента, профит) важнији од човека. У прошлости, тај задатак се остваривао путем феудалне организације, а доцније се усавршио у облику капиталистичког великог поседа, било у директној експлоатацији власника, било у виду закупа, наполице, учешћа у добити и т. д. Средства за остварење тога задатка су све *мере* које модерна држава употребљава да *увећа пољопривредну производњу* економским, техничким и финансиским средствима, нарочито у индустриским земљама које оскудевају у храни, да производњу *ориентише* према потребама варошког становништва, да регулише *системе газдовања* и *наследни поредак* према интересима саме производње, да *заштити* аграрне производе од пропасти (осигурање) и од стране конкуренције (царине). Ту долазе и све *тешкоће* на које наилази капиталистичка пољопривреда: бежање са села, радничко питање, кризе.

3. *Социални задатак* има као главни предмет старања *људе*, оне који раде земљу и живе на селу, и за које пољопривреда није извор дохотка већ начин живота и средство за опстанак. То је т. зв. *„сељачко породично газдинство"*. Како оно постаје (аграрна реформа, унутрашња колонизација), његова економска природа (теорија и пракса), опасности које му прете, мере за његово одржање и унапређење (породични минимум, пољопривредни кредит, и т. д.), заштита пољопривредних радника, полуварошки парцелни посед индустриских радника и службеника. Ту долази и процес социалног диференцирања на селу: издвајање сеоске буржоазије.

4. *Културно-политички задатак* остварује се аграрном политиком у најужем смислу, или непосредним учешћем државних власти у пољопривредној производњи и размени. То је читаво аграрно-политичко *законодавство*, административна организација и све могуће мере јавних органа у корист пољопривреде и пољопривредника. Пре свега *школе*, опште и стручне, стално и сезонске: за децу, младеж и одрасле, продужна настава и народни универзитети, изложбе, утакмице, *огледна* поља и угледна господарства, и т. д. Ту долази и цео приватни и јавни напор да се сељаци уведу у цивилизацију, да се подигне *културни ниво села*, и да се он што је могућно више изједначи са животом у граду, и тако се избегну све недаће велике капиталистичке као и назадне мало-сељачке пољопривреде.

5. *Организаторски задатак* најчешће узима на себе приватна иницијатива, али њега не смеју губити из вида ни јавне власти

Пољопривреда је од увек била згодна за организацију, у толико што је стајала издвојена према граду, градским професијама и сталежима. Али данас се удружују пољопривредници сасвим друкчије: свесни свога социалног и економског положаја, у жељи да се *бране,* али и у намери да *освајају* бољи положај у друштву и држави. Слободна удружења, задруге, синдикати, стручно представништво (коморе, савети), конгреси, политичке организације, са свима средствима *борбе* које су већ успешно огледале друге класе (штрајк, бојкот, масовне манифестације). *Држава* не може остати равнодушна и пасивна према свему томе сељачком гибању и пољопривредном организовању. Она ће законима и уредбама регулисати целу ту активност, помагаће једне организације, контролисаће друге, ометаће и гониће треће. Са своје стране, *пољопривредници* бацају свој поглед даље у будућност, и изграђује се читава једна идеологија *задружне, синдикалне,* или *сељачке државе,* — како где и како кад, — и чине и предлози за реорганизацију читавога друштва на једној новој бази.

6. Најзад: *будућност аграра.* И наука и јавност и политика интересују се у највећој мери тим питањем: шта ће бити са аграром? Хоће ли се он моћи преобразити толико да постане индустриском граном? Или ће сама пољопривредна производња ишчезнути, благодарећи великим напретцима науке? Као што механика избацује из употребе коње и друге радне животиње, неће ли хемија можда учинити непотребном биљну и животињску храну, или је бар свести на најмању меру? Друго питање, много практичније: зар свака држава мора бити и аграрна и индустриска? Не може ли се извести нека међународна подела рада и специализација? На послетку, за нас најважније питање: какав је положај наше земље у томе погледу? Хоћемо ли бити аграрна или индустриска држава, или аграрно-индустриска, или пак можда индустриско - аграрна?

II. Аграрно - политичка географија

Сви ови аграрни и аграрно-политички проблеми немају подједнако велики значај у свима земљама. Аграрна политика се у томе и разликује од осталих делова економске науке. Она је нешто битно локално, специфично за сваку земљу, или бар за поједине групе земаља. Исти су проблеми у главном свуда, али се у свима државама не појављују подједнако акутно, и не у истом тренутку. Два су битна мерила: 1) је ли и кад је спроведена *аграрна реформа* и 2) на коме је ступњу *индустриализација* у до-

ANALI PEB Lanalis

тичној држави. Али има и других момената који утичу на садржину аграрне политике и на методе њеног спровођења: број и величина градских центара; густина насеља; плодност и смртност становништва; од кад се у дотичном крају практикује земљорадња (ратарство). А већ се по себи разуме да су од пресуднога значаја разлике у клими и природи земљишта, количина расположивог културног тла, односно некултурног које би се могло оспособити за рад, и т. д.

Из овога је јасно двоје: 1) не може се поставити један јединствен *систем* аграрне политике (јер тачна наука је синтеза проверених искустава под истим околностима, а овде су околности свагда и свагде друкчије); 2) не могу се у свима земљама с успехом практиковати *мере* и *методи* који су дали резултате у некој одређеној земљи. Ово не искључује могућност да постоји аграрна политика као *научна дисциплина,* јер има известан број правила која се односе на саму природу пољопривредне производње и на промет аграрних производа, који се управљају по одређеним општим законима. Исто тако заједнички су свима они *задатци* аграрне политике, које смо горе поделили у четири серије. Ови задатци се постављају свуда, и они се морају добро познавати. Морају се знати исто тако сви начини како су они решавани у коме времену и у којој земљи. Али све је то само претходна припрема за аграрно-политички рад у свакој одређеној земљи. *Методи* тога рада, *темпо* његова развоја и *средства* за спровођење морају се бирати с обзиром на локалне прилике, имајући у виду оне моменте које смо напред истакли (клима, тло, аграрни односи, индустријализација, урбанизам, густина насеља, професије).

Ови моменти чине неку врсту *аграрно-политичке географије.*

Раније се о тим разликама није водило рачуна, и аграр се третирао у опште, апстрактно, тобоже научно. Данас се као највећа погрешка истиче баш имитирање, подражавање, угледање у решавању аграрних проблема. Оно што је успело у индустриској Швајцарској, омашује у индустриској Енглеској, и поготову би пропало у којој заосталој балканској држави. Као што постоје историски ступњеви развоја у аграру, тако постоји географска подела земље, и то не само по томе историском развоју, већ и по другим основима.

Руски професор Дубровски разликује четири групе земаља. Прва група: *колониалне* и *полуколониалне* земље, са родовним

ANALI PEB | anali.rs

(племенским) уређењем, феудализмом и полузависношћу сељака. Друга група: *аграрне земље* са остацима феудализма и зависности. Трећа: *индустриске земље* са развијеним капитализмом, где су остаци феудализма или уклоњени или их није ни било. У четврту групу он ставља само *Русију* (СССР), где се, по његовом мишљењу, изграђује социализам.[1]

Аграр је најмање испитан у *првој групи* земаља, које стоје под двоструким притиском предкапиталистичке и империалистичке експлоатације. Сељаци, мали закупци, кулучари и т. д. зависе од поседника, зеленаша, сопственика инвентара. У Кини су ти односи — у вези са мржњом страних завојевача — довели до масовне револуције и до нечувеног хаоса.

У другој групи се налазе: балтичке земље, Пољска, Аустрија, Мађарска, Румунија, балканске земље, Турска и још неке у којима још потпуно нису ишчезли, чак ни после Светског Рата, сви остаци феудализма. Аграрна реформа је спровођена, али не темељно, не радикално, тако да нити је створен чист капиталистички посед (као у Енглеској и Немачкој), нити је остварено ситно-поседничко породично или полунајамничко газдинство (као у Француској, Швајцарској или Данској). Правој конструктивној аграрној политици се у тим земљама не може приступити све док се не раскину и последњи феудални односи (кметски, чифчиски, колонатски, везано наслеђе, заједнички посед и т. д.).

Трећу групу чине т. зв. капиталистичке и индустриске земље у којима је феудализам ишчезао (западно-европске државе) или га никад није ни било (Америка). Феудални односи су најбоље ликвидирани онде где је то извршено револуционарним путем (Француска, Србија). У Енглеској и Немачкој су укидани ти односи мало по мало, па ни до данас нису потпуно уклоњени, али се ту развила јака индустрија и сама пољопривреда је узела капиталистички облик. Тако је феудализам остао само у титулама господара (ленд лордови, грофови, барони) и у извесним традиционалним обичајима. У северној и јужној Америци, нарочито у Сједињеним Државама и у Канади, феудализма никад није било, као ни у Сибиру, и те земље су одмах ушле у капиталистички систем, не само у индустрији, већ и у пољопривреди. Било да су закупци лордовских имања, (као у Енглеској), или да су сами сопственици земље, (као у Америци), фармери нису прави сељаци европског континенталног типа. Они у Америци у опште

[1]) S. Dubrovsky, »Die moderne Agrarfrage und die Aufgabe ihrer Forschung« — у *Agrar-Probleme*, I, 5—8; Берлин, P. Parey, 1928.

нису сељаци (јер тамо никад није ни било правог села), и њихово газдинство је најчешће засновано на најамном раду. У свима тим земљама главни проблем аграрне политике јесте питање *пољопривредног радништва,* и то из три разлога: 1) зато што сељачке породице немају довољно деце за рад (Француска); 2) или због великих поседа који се могу радити једино помоћу закупа (Енглеска, Америка) или у властитој режији (Немачка); или најзад, 3) што је интенсивност у раду тако велика да се морају узимати најамници (Швајцарска, Данска, Холандија). Исто питање постоји и у земљама друге групе, где нису потпуно раскинути феудални односи, али где постоје велики поседи за које су нужни најамници (Аустрија, Мађарска, Италија, Румунија, Пољска).

III. Капиталистичка и сељачко - породична пољопривреда

Због тога уплетења најамничког радног односа у свима европским и америчким земљама — па ма какво стање било у погледу правних односа, — ми бисмо радије узели за критериум аграрно-политичке географије чињеницу да ли се и у којој мери употребљава у обради земље *туђа, најамна радна снага.* Ако је таква радна снага у претежној употреби, онда ту имамо *капиталистичку* (односно феудално-капиталистичку) пољопривреду. Ако пак земљу раде претежно сами њени сопственици т. ј. сељаци са својом породицом, онда имамо сељачко *радно* газдинство.

Ова подела је згоднија због тога што често у једној истој држави има покрајина у којима преовлађује капиталистичка пољопривреда (северна и северо-источна Немачка), док у другима влада у главном сељачко-породична (југо-западна и јужна Немачка). У самој нашој земљи има крајева где скоро нема најамнога рада на селу (Србија, Јужна Србија, Босна), док је у другима најамни рад редовна појава (Славонија, Војводина). За аграрну политику у једној држави или у једној покрајини државе је овај моменат од пресудног значаја. Сасвим други проблеми занимају капиталистичку пољопривреду, а други опет сељачку или тачније земљорадничку.

У првој су стално на дневном реду два питања: *својина земље* и *радничко питање,* а целом производњом доминира брига око *нето приноса,* око рентабилности посла. У другој је главно питање *кредит* (у циљу унапређивања обраде и у циљу погодније продаје), а производња има за циљ што већи *бруто принос*

ANALIPEB.org.rs

(за исхрану чланова породице). Једни калкулирају закупнину, наднице и цене; други се интересују за каматну стопу и за жетву. Једни прате берзанске извештаје; други гледају у небо. Једни желе „добру конјунктуру"; други моле Бога за „добру годину". Једнима је, речју, циљ *рента;* другима — лични и породични *опстанак.*

Јасно је из овога да се сасвим друкчија аграрна политика мора водити у државама или у покрајинама где преовлађује капиталистичка или феудално-капиталистичка економија, а друкчија у државама или у крајевима које обележава сељачко-породично газдовање. Због тога смо ми аграрно-политичке *проблеме* поделили на оне који интересују подједнако обадва система: сама пољопривредна економија (производња, размене и расподела); оне који се првенствено тичу феудално-капиталистичке економије или пак сељачко-породичног газдинства; најзад на оне који се више тичу сељачке него капиталистичке пољопривреде (културно-политичке мере, задружна и синдикална организација). Теже је извршити географски поделу међу *земљама,* јер често у истој држави налазимо и један и други тип пољопривреде. Дешава се чак да су у истој покрајини измешана сељачка газдинства са великим поседима.

Већина аграрних политичара се данас слажу у томе да је тако добро, јер се користе једни другима, помажу се и допуњују. Сељаци налазе на великом поседу школу за углед у рационалној производњи и допунску зараду у празним данима. Капиталист или велики закупац у сиромашним сељацима добија радну снагу, у којој он иначе редовно оскудева. Корисност ове измешаности, до душе, капиталисти подвлаче више него сељаци, али је она несумњива у државама где аграрна политика још није толико развијена да јавне установе пружају сељаштву оно што сада налазе на великом поседу (селекционирано семе, приплодна грла, огледна поља, савршене машине и т. д.) и где индустриска и занатска привреда није толика да може запослити један део сељаштва за време зиме или у неродној години.

Државна аграрна политика мора предузимати обадве врсте мера: оне које одговарају капиталистичкој економији, као и оне које одржавају и помажу сељачко породично газдинство. Али она обично нагиње више једном или другом систему. Равнотежу је врло тешко одржати, ма колико да се теориски то препоручује и исповеда. И све је мањи број незаинтересованих аграрних политичара који проповедају ту у пракси немогућну равнотежу.

ANALI PEP | scala.rs

У теорији, данас узима маха гледиште да аграрна политика мора већи део својих напора да посвети сељачком породичном газдинству, јер његово одржавање и јачање више одговара општем интересу. Као што социална политика има у виду у првом реду *раднике,* тако аграрна политика штити и помаже на првом месту *земљораднике,* т. ј. оне који сами раде своју земљу, и стара се да и од пољопривредних радника начини земљораднике.

У томе погледу постоје разлике међу државама. Негде званична аграрна политика повлашћује земљопоседнике, и то су земље са високим заштитним аграрним царинама: Сједињене Државе, Немачка, Пољска, Аустрија. У другим земљама се одржава равнотежа између једне и друге стране: Чехословачка, Данска, Швајцарска. У Русији, најзад, води се једна сасвим одређена политика против великог поседа, па чак и против јачих сељака, и све се баца на страну малог земљорадника, пољопривредног и варошког радника.

Ова неједнакост у поступању најбоље показује да аграрна политика није никаква тачна наука, никакав скуп догми. То је у правом смислу једна *политика,* која као и све политике зависи од *односа снага* у дотичној средини, од *циљева* који желе да се постигну, од *идеала* којима се тежи.

— Свршиће се —

Драгољуб Јовановић

ПРОБЛЕМ СТЕЧЕНИХ ПРАВА У МЕЂУНАРОДНОМ ПРИВАТНОМ ПРАВУ

— Покушај критике Pillet-ове теорије стечених права[1]) —

Остављамо на страну онај степен културе где је право везано за религију. То значи доба када је припадање истим боговима био критериум за одређивање круга људи између којих могу постојати правни односи. — Дакле период кад су правни односи могли и морали бити регулисани једино по ономе праву које — по званичном схватању — годи домаћим боговима. Тај степен правног развитка за нас, у Међународном Праву у опште, значи *степен националне изолације*[2]). То је једно стање које по класификацију резултата међународне

[1]) Приступно предавање из Међународног Приватног Права, одржано у петак, 15 новембра 1929 год. на Правном факултету Београдског Универзитета.

[2]) Видети примедбу 71 у којој смо изложили наше погледе на класификацију ступњева у еволуцији Међународног Права.

ANALI PFB | anali.rs

правне еволуције није индиферентно. Али то стање је овде довољно квалификовати као негацију идеје о међународној заједници.

Поступно губљење свести о сакралном праву и лагано увиђање нужности међународних односа, њихово заснивање бар via facti, све то доводи врло рано до формирања појма Међународног Права. Његовом стварању много помаже универсалност хришћанске религије и заједница извора правних територијалних система у Средњем Веку. Распарчаност суверености, раздвојеност државног живота свака два најближа града, бар у Међународном Приватном Праву већ врло рано нужно доводи до идеје да се мора осигурати могућност приватно-правног саобраћаја између припадника разних међународно-правних субјеката. Увидело се да се мора омогућити извршење правних односа склопљених у иностранству, те је тако створено поље на коме је сграђено Међународно Приватно Право и ако се само име Међународног Приватног Права почиње употребљавати тек у почетку XIX в.[3]).

Никаква философија, никакви утицај правника, већ потребе самог практичног живота нагониле су у Средњем Веку италијанске градске републике, да оне, — без обзира на међусобну суревњивост и истицање своје независности, — колико толико осигурају приватно-правни саобраћај између себе и својих суседа. Теорија статута, ван икакве могуће дискусије, није самоникла појава. На против, то је само један покушај теориског објашњења онога што је живот створио.

Све концепције Међународног Приватног Права почев од варварског (германског) система персоналитета права[4]) па све до најновијих школа (теорије персоналитета[5]) и француске обнове Савињи-еве школе циља[6]), то све има једно једино зна-

[3]) Израз Међународно Приватно Право, по истраживању André Weiss-a јавио се први пут у правној литератури 1834 г. и то код америчког писца Story у његовим Commentaries on the Conflict of Laws, где он науку о сукобу закона назива Private international law. Видети Weiss, Manuel de droit international privé, Paris, 1925, (Introduction), p. XXXIV и код A. Pillet и P. Niboyet, Manuel de Droit international privé, Paris, 1924, p. 30.

[4]) Видети код L. v. Bar, у његовом уџбенику Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts, Hannover, 1889, I Band. Ту у §§ 8—12 излаже се Римско Право у односу на Међународно Приватно Право и не може се извући сигуран закључак о постојању једног Римског Међународног Права. Нарочито видети § 12 „Ueber die scheinbar die sogen. Collision der Gesetze betreffenden Stellen der römischen Rechtsquellen". — На супрот томе из излагања у §§-има 13. и 14. јасно је да су варвари имали свој *систем персоналитета права*, који и ако римског порекла (поступак са варварима — савезницима; видети S. 22) ипак значи један изречан и одређен систем.

[5]) Италијанског порекла, доцније развијена од француског правника André Weiss-a. Видети њено кратко излагање у Weiss-овом Manuel-y, ed. cit., p. 338 et. s.

[6]) Која се по париском професору, нашем претседнику тезе, E. Bartin-y своди на продужење Савињи-еве методе. Видети Bartin, Principes de Droit International Privé, Paris, 1930, § 71, p 163—166.

чење — образложење онога што је живот натурио. А живот хоће сигурност правног саобраћаја не само у једном народу, већ и међу разним народима, међу разноликим државама, које између себе долазе и морају долазити у стални додир.

Са тих разлога ми смо уверења да онај консервативизам који је урођен свима правницима као обележје њихове струке, који је не само основа него и циљ праву у опште, — гони на формирање норми, које гарантују правну сигурност онога што је створено, чак и у међународном животу, исто онако као и у унутрашњем. Ми верујемо да је то и централна идеја којом се руководи и Међународно Приватно Право, ако га посматрамо као посебну правну дисциплину.

Посматрано за себе Међународно Приватно Право је скуп правних норми које регулишу сукобе надлежности појединих суверенитета за издавање правних правила о регулисању оних приватно правних односа у којима постоји *елеменат иностраности*[7]). Мислимо, на против, да је потпуно погрешна дефиниција сматрати Међународно Приватно Право као скуп правила која регулишу саме те односе[8]).

Отуда оно заједно са Међународним Јавним Правом, чини једну целину. То долази отуда јер и једно и друго регулишу односе између суверенитета, између међународно правних субјеката (ergo држава).

Али оно што је за нас важно, оно што се у последње време нарочито истиче од стране свих приватиста интернационалиста, то је несумњива чињеница да Међународно Приватно Право и по своме имену (Међународно у значењу Међудржавно[9]) и по свима логичким законима о координирању појмова, исто онако као и Међународно Јавно Право, у ствари чини саставни део једног Међународног Права у ширем смислу, једног Права које као такво садржи извесна одређена правна правила, која су једнака и обавезна за све оне посебне (т. з. националне) државе које чине међународну заједницу, јер је то Право чији су те државе не законодавци већ само правни субјекти.

Међутим на супрот томе логичком појму о једном униформном Међународном Приватном Праву кога нема, стварност нам показује нешто друго. Његово одсуство још увек

---

[7]) v. Bar, op. cit., § 1. — Bartin, op. cit., §§ 1—33.

[8]) Ту, како држимо погрешну, дефиницију нарочито представља пок. Weiss. Видети његов Manuel, ed. cit., Introduction, p. XXXIV. То је погрешно отуда што не постоји још никакав орган који би та правила прописивао. Данас се међународни обичаји ограничавају да одреде државу која је надлежна да расправи појединн случај из Међународног Приватног Права.

[9]) Видети о томе код проф. Жив. М. Перића, у његовој одличној монографији „О сукобу закона у Међународном Приватном Праву", II издање, Београд, 1926., стр. 7. и 8. — Међутим ако *народ* схватимо као људе организоване у државу, онда је за нас свеједно да ли говоримо о уобичајеном *Међународном*, или тачније о *Међудржавном Праву*.

ANALI PFB | Annals

долази као нужна последица тога што за сада још не постоји један ауторитет међународног карактера који би могао свима државама прописати једно униформно право и натурати им га[10]. Надајмо се да ће временом можда доћи до једног оваквог ауторитета. Можда ће то постати за европске државе једнога дана управа новопројектоване Паневропе[11]), или за цео свет један општи законик који буде прописала Скупштина Друштва Народа[12]). Можда, али данас још увек морамо разликовати два стања Међународног Приватног Права и то:

1⁰ *Идеалистичко његово схватање* који се своди на постојање једног униформног Међународног Приватног Права, једног права које представља скуп правила која се намећу свима државама[13]).

и 2⁰ *Стварно стање* Међународног Приватног Права. Стање које данас постоји, са којим морамо рачунати и према коме свака држава сама себи прописује правила на основу којих регулише своје односе према другим суверенитетима увек кад се појави питање међусобне надлежности издавања прописа за расправу приватно-правних односа. И ако правно и теориски свака од њих те прописе доноси сама и суверено, она ипак, de facto, при тиме увек води рачуна о тенденцији идеалистичког схватања Међународног Приватног Права, јер јој то диктује потреба одржавања добрих односа са другим државама[14]).

Наговештавамо да се чак ни код оних који долазе у ред апсолутних присталица првог схватања Међународног Приватног Права примена униформног Међународног Приватног Права не схвата као некаква *императивна дужност* свих националних држава које су чланови међународне заједнице. Они то не схватају јер су државе по томе гледишту дужне примењивати униформно Међународно Приватно Право само дотле док његова примена не би *задирала и нарушавала домаћи јавни поредак*, који многи погрешно називају међународним јавним поредком[15]). Међутим, кад не постоји никакво

---

[10]) О томе видети и нашој расправи „Повреда страног закона као основ за касирање", објављеној у „Архиву" за јули-август 1928. г. и засебно 1928. у Београду.

[11]) Мислимо на садањи т. з. Бријанов покрет.

[12]) Отуда ми у примедби под 71⁰ говоримо о четвртом степену у еволуцији Међународног Права као о степену pro future.

[13]) О томе видети у нашој расправи под 10⁰, у „Архиву" на стр. 72

[14]) Op. cit., стр.

[15]) Тако André Weiss, који је био један од најодлучнијих проповедника униформног Међународног Приватног Права заснованог на теорији персоналитета права, признаје ово ограничење дижући га на степен начела. Кратко излагање о овоме видети у његовом Manuel-у ed. cit., p. 329 — 396. Зато је, верујемо, довољна једна једина реченица. Si l' État doit, en général, admettre sur son territoire l' application des lois étrangères, en vertu des principes qui viennent d'être posés, il a, ceci n'est contesté par personne, le droit de se conserver et de se défendre et, par suite, de repousser les lois qui contredissent les bases fondamentales sur lesquelles son organisation est assise".

објективно опште међународно мерило о томе шта се сме узети да улази у појам јавног поретка у једној држави и кад се свакој држави оставља, као њена унутрашња ствар, право да сама суверено одреди шта је њен јавни поредак, онда је јасно да данас има онолико Међународних Приватних Права колико има и законодавних система. Отуда наш уважени професор г. Живојин М. Перић, који је једини од Југословена имао ту високу част да одржи своје курсеве на Академији Међународног Права у Хагу[16]), и ако је пацифиста и универсалиста по својим јасно и доследно изражаваним тенденцијама, ипак, да се не би удаљио од стварности данашњег стања у Међународном Приватном Праву, морао је на својим предавањима у Хагу излагати, и ако путем упоредне методе, само поједине територијалне концепције Међународног Приватног Права. И ако је то једна појава која се показује као нешто што иде очигледно на супрот његовој толико пута наговештеној жељи да се што пре дође до униформног Међународног Приватног Права које би, као такво, подигло културни степен духовног и материалног осећања дужности човека према човеку[18]).

Али и ако је данас такво стање у нашој дисциплини, ипак се не сме одбацити идеја о постојању једног Међународног Приватног Права, бар као теориске концепције. Она у најмању руку представља бар међународну систематизовану тенденцију о којој — као што смо рекли — поједина позитивна законодавства морају водити рачуна да не би дошло до међусобних сукоба.

---

[16]) Académie de Droit International établie avec le concours de la dotation Carnegie pour la paix internationale, чију управу представљају чувени научници: Charles Lyon — Caen, доживотни секретар Париске Академије Моралних и Политичких Наука; Nicolas Politis, грчки државник и професор Међународног Права на Универзитету у Паризу; Al. Alvarez, саветник владе Републике Чили и професор Института Међународног Права у Паризу; Dionizie Anzilotti, професор Међународног Права на Универзитету у Риму и претседник Сталног Суда Међународне Правде у Хагу; лорд Phillimore, председник International Law Association; барон Михаило Таубе, професор Петроградског Универзитета; париски професор Gilbert Gidel; бечки професор L. Strisower; берлински професор W. Schücking; барон Deschamps белгијски министар, дипломат и професор Универзитета у Лувену; као и многи други врло угледни чак први научници интернационалисти најкултурнијих народа. Дакле једно друштво које чини највећу научну част.

[17]) Курс г. проф. Жив. М. Перића још није објављен. Он ће изаћи у овогодишњој збирци Recueil des Cours који издаје Académie de Droit International. Ми податке о концепцији која доминира радом г. проф. Перића наводимо с обзиром на разговоре које смо имали са својим учитељом, који је био љубазан да нам их пружи у више прилика.

[18]) Поред нама познате литературе на немачком и француском језику из које смо видели један доследан пацифистички, универсалистички и строго критички хришћански дух г. Перића, ми за наше сународнике скрећемо пажњу да се о томе могу, на нашем језику, лично довољно уверити код г. Перића у његовој монографији „О сукобу закона", цит. издање, нарочито на стр. 6—8, а специално у примедби 6⁰. На крају те примедбе сам г. Перић наводи литературу у којој је он изражавао своје погледе на јединствено Међународно Приватно Право за Човечанство.

Путем прибирања онога што је усвојила већина законодавстава, онога до чега се дошло као заједничког путем анализе свакога од њих, онога што је сабрано као израз свих територијалних Међународних Приватних Права у њиховом синтетичком сабирању, — ипак створено је *једно релативно тачно униформно Међународно Приватно Право.* Њиме се данас инсперишу поједина територијална Међународна Приватна Права и оно се свакако постепено остварује као позитивни међународно правни обичај, на чијој кодификацији већ увелико ради једна нарочита комисија правних стручњака образована од стране Друштва Народа[19]).

Почев од постгласатора па до модерних великих правника набацивано је више основних начела која, по њиховом мишљењу, треба и мора да руководе Међународно Приватно Право, да би се оно збиља оспособило за свој велики задатак — обезбеђење сигурности приватно правног саобраћаја у међународним односима.

Под утицајем буржоаског схватања сигурности правног саобраћаја, које је донела на свет Француска Револуција одбацујући теорију directa universalia[20]), приватна права појединаца једном стечена, јесу њихова *природна права*, која им се више не могу одузети, чак ни у социалном интересу[21]). Она су, по правилу([22]), све док не наступи какав узрок за чије су разорно дејство знали још при стицању права, за њих неприкосновена, бар по суштини; облик се може мењати, н. пр. исплата вредности експроприисаног добра[23])[24]). Као последица минималног поштовања стечених права проглашен

---

[19]) Comité d'experts pour la codification progressive du droit international privé.

[20]) Теорија да сва права припадају само и једино суверену, да он може њихово вршење поверити појединцима али им их поново, по својој вољи, и одузети.

[21]) Видети Cours de Droit Civil Français d'après la Méthode de Zachariae par Aubry et Rau, redaction Rau — Falcimaigne — Gault, V ed., 1897-1902, Paris, I tome, p. 111 jusqu'au 119.

[22]) op. cit. изузетци у социалном интересу, дакле несигурност теорије на стр. 128 до 129.

[23]) Видети: „Принцип стечених права и социализација добара", од проф. Живојина М. Перића, 1920. год.

[24]) Ми смо присталица модернијих мишљења да начело стриктног поштовања стечених права је социално немогуће. Оно би представљало психолошко онемогућивање реформи. Важно је при спровођењу социалних реформи, да оне иду баш на промену (дакле повреду) садашњих права која се сматрају да не одговарају савременом стању. То је смисао социалне борбе. Иначе борба за реформисање будућих правних односа нашла би мало поборника. — Отуда оно познато и вечито духовно неслагање између правника по струци (оних који занети консервативизмом бране садање стање или бар већ засноване правне ситуације) и оних који доносе законе.

је принцип неповратности закона у унутрашњем Приватном Праву[25]).

Теоријска расматрања сукоба закона у Међународном Приватном Праву, т. з. *територијалног сукоба* (израз који треба избегавати[26]), довела су дотле да је покушао париски професор Antoine Pillet тај сукоб приближити *временском сукобу закона*. И тако као што у временском сукобу закона постоји правило да нови закон не може имати никаквог утицаја на права која су стечена под владом старога закона (принцип непостојања ретроактивитета закона), исто тако он је — критикујући Савињи-ев систем[27]) — покушао да да један сасвим лични систем. Тако у своме систему A Pillet је предлагао да се решење сукоба суверенитета доноси у корист надлежности онога законодавца који има највише интереса да се (по социалном значењу свога закона) однос реши по његовом закону. Али ипак и то под резервом да се при решењу сукоба закона морају у Међународном Приватном Праву поштовати *стечена права*.

Својим истрајним радом кроз читаве деценије Antoine Pillet покушао је да то своје уверење о поштовању стечених права у Међународном Приватном Праву доведе до основног начела за решење сукоба закона. Крајње резултате својих напора упућених систематски у овоме правцу изложио је Pillet врло јасно на своме курсу у Академији Међународног Права у Хагу одржаном 1925. год. под именом „La théorie générale des droits acquits“[28]), у којој расправља оно што сам зове: la portée et les effets du principe du respect international des droits acquits[29]).

По тој теорији коју је критички изнео и г. проф. Живојин Перић у своме делу „О сукобу закона“[30]), значење и дејство целог овог начела о међународном поштовању стечених права може се, према предавањима проф. A. Pillet-a, свести на ових седам правила[31]).

1⁰ Право треба да је *правилно* стечено[32].)

---

[25]) Чл. 2 Француског Грађанског Закона; § 3 Аустр. Грађ. Зак.; § 3 Срп. Грађ. Зак.; Чл. 32 Царевин. Закона о увођењу у живот Немач. Грађ. Зак.

[26]) Разлоге за то изнели смо већ у „Архиву“ за јули—август 1929. год., стр. 76—78.

[27]) Та је критика објављена у Journal de droit international privé, 1884, p. 422 et siuv.

[28]) Тај је курс објављен у Recueil des cours, tôme 8 de la collection у коме заузима стр. 429—536.

[29]) op. cit, p. 489.

[30]) цит. издање, стр. 77 до 84.

[31]) A. Pillet та правила износи дескриптивно. Он их не своди но дефиниције, као што то ми овде чинимо.

[32]) Pillet, La théorie générale..., p. 489—495.

ANALI PFB | anali.rs

2⁰ Право се може правилно стећи било по националном закону (ако се при његовом стварању није мислило на интернационализовање[33])) било по закону који је иначе по Међународном Приватном Праву надлежан за одлучивање о стицању (ако се још при стицању[34]) мислило на интернационализовање права[35]).

3⁰ Једном стечено право имаће свуда и увек она дејства и само она дејства[36]) која то право производи по закону на основу кога је стечено[37]).

4⁰ Стечено право може се односити и на надлежност, али оно се стиче тек од тренутка почетка спора[38]). Ипак ту постоје извесне резерве[39])[40]).

5⁰ Права која се стичу на основу кривичних, политичких и фискалних закона појединих држава не сматрају се као међународно стечена јер у тим доменима не постоји још јединственост погледа држава, које чине међународну заједницу[41]).

6⁰ Стечено право не мора се поштовати ако оно, стечено у иностранству, не одговара позитивном праву државе, у којој се оно жели остварити[42]) или ако се противи домаћем јавном поретку[43]) земље у којој се тражи његово остваривање[44]).

---

[33]) Н. пр. посао између Југословена закључен у Југославији с тим да се сврши у Југославији. — Видети Pillet, op. cit., p. 497. Ово су за аутора „les droits purement nationaux d'origine".

[34]) Реч је о „droits qui n'ont jamais été qu'internationaux". Н. пр. пласирање наших обвезница једновремено и недељиво у више држава. — Видети loc. cit.

[35]) Ову пропозицију износимо из Pillet-ове дескрипције „Qu'est-ce qu'un droit reguliérement acquit?", изложеној у наведеном делу на стр. 496 до 502.

[36]) Па ма у иностранству иначе такво право производи и већа дејства. Pillet цитира случај литерарне својине. Вели: „аутор не може у ствари тражити у иностранству друго до права која је стекао у земљи издања свога дела, јер издање је створило право и никако то није последица чињенице што је он пренео своје дело у иностранство". Видети op. cit., p. 504.

[37]) Ово правило извели смо из Pillet-ове дескрипције „De l'effet des droits régulièrement acquits", op. cit, p. 503—508.

[38]) „..... on peut dire qu'il n'existe pas de droit acquit en matière des compretence jusqu'au moment ou l'instance est liée", op. cit., p. 509.

[39]) „Ici, la réponse à faire à la question doit être particulièrement prudente", op. cit., p. 509.

[40]) Изведено са стр. 509—513 из описивања „„Principe du respect du droit acquit dans ses rapports avec compétence et avec l'exécution des jugements étrangers".

[41]) Изведено са стр. 514—519 из одељка „Des limites de l'effet international des droits acquits".

[42]) „... c'est le cas ou le droit acquit á l'étranger ne correspond á aucun droit organisé dans le pays ou l'on prétend le faire valoir", op. cit., p. 520.

[43]) „.. contraire á l'ordre public dans le pays où on demande son exécution", loc. cit.

[44]) Изведено из Pillet-овог одељка „Des exceptions au respect du droit internationalement acquit", стр. 520—525.

7⁰ Једно право међународно признато као правилно стечено (види под 2⁰) може се угасити једино на један од оних начина његовог гашења, које предвиђа национални закон[45]) на основу кога је и стечено то право[46]).

Када се ових седам правила резимирају онда се целокупна доктрина Antoine-a Pillet-a о стеченим правима у Међународном Приватном Праву стварно своди на оно: *Међународно Приватно Право одређује закон ио коме се стиче једно право, али од онога тренутка кад је право правилно стечено ио једноме закону оно се управља само по њему а од тада теориски више није могуће у ошште ни постављати питање о могућности сукоба закона.* Право постоји по једноме закону, оно ће, док год постоји и ма где постојало, зависити од тога закона. Све државе, чланице међународне заједнице, обвезне су да признају постојање тога права и његову судбину цене по закону оне државе по чијим је законима право и створено. Примена закона једне друге државе на однос у питању значила би довођење једног новог закона, закона који није узиман у обзир у тренутку кад је право стечено. Другим речима, ако је један однос, једно право стечено по Француском Праву онда ће свуда и увек, по правилу, то право бити признавано на основу Француског Права па макар се оно остваривало, вршило доцније и у Енглеској, Шпанији, Југославији или ма где на другој територији. Дакле једно право стечено по законима једне земље мора се поштовати свуда, јер би иначе примена закона једне друге државе значила уношење новог права на већ створени правни однос. То би била повреда стеченог права дајући законима друге државе повратно дејство и на оно што је већ раније стечено у иностранству.

То би било правило. Међутим сам Antoine Pillet вели: Nulla regulla sine exceptione. Стечено право неће се поштовати у оној земљи која у своме правном систему не зна за таква права и где се право у питању сматра као противно јавноме поретку[48]). Ту је за нас негација целокупне системе. Право стечено у инстранству не признајемо у својој земљи зато што га или код нас немамо (н. пр. до скора ми у Србији нисмо знали у нашем позитивном правном систему за заштиту ауторске својине, која је први пут у нас призната 1925. г.

---

[45]) „Le droit est de structure purement nationale, il ne peut pas disparaitre par l'effet d'une autre loi"·

[46]) Изведено из Pillet-овог одељка „De l'extinction de l'autorité des droits acquits", p. 526—531.

[47]) Ето у томе је Pillet-ово схватање сличности „територијалног" (боље рећи међународног) и временог сукоба закона.

[48]) Шесто правило, видети примедбу 44⁹

у Закону о штампи[49])[50]), то значи ми не водимо рачуна о једном таквом стеченом праву. С друге стране ако једно право стечено у иностранству не само не признајемо него још и његово вршење забрањујемо у својој земљи, зато што се оно противи домаћем јавном поретку, јавном поретку који наше територијално законодавство предвиђа, онда то више није прост индиферентан однос према стеченом праву, то је однос изречне негације права стеченог у иностранству. Из тога излази да кључ права стечених у иностранству која ћемо поштовати у сопственој земљи зависи од нашег домаћег законодавства. Која су то стечена права која се свуда и увек морају поштовати то је један толико релативан појам да се данас за сваку државу мора посебно проматрати да ли је једно право стечено у инстранству право које се поштује или не поштује у тој земљи[51]).

Да би се видело докле иде то предвиђање хоће ли се поштовати једно право стечено у иностранству или не, узећемо у обзир само једао пример и то развод брака у Француској.

Од 1815. г. па све до 1884. г. у Француској развод брака је био не само укинут, већ се сматрао као правна установа која је противна јавноме поретку[52]) — заснованоме на римокатоличком учењу хришћанске цркве. — Отуда се изводило да је јавни поредак у Француској противан другом браку до год је супружник из прве везе жив[53]). Зато се сматрало да је развод брака, макар по националном закону допуштена један акт који се противи француском схватању јавног поретка, и који, као такав, не може у Француској произвести никакво дејства. Отуда један Србин, разведен у Србији, не би се могао поново венчати у Француској јер би се то (као што то у осталом признаје сам Antoine Pillet[54]), у оно време, могло узети као повреда француског јавног поретка и ако је ван сваке дискусије да је то исто лице имало, и тада, по своме националном закону, дакле закону по коме се једно право

[49]) Видети Закон о штампи од јуна 1925. г.

Сада у међувремену од одржаног предавања до публиковања овог предавања објављен је Закон о заштити ауторског права од децембра 1929. г.

[50]) Отуда појам територијалне концепције Међународног Приватног Права. Видети наш чланак у „Архиву" за јули-август 1928. год.

[51]) У Француској је развод брака васпостављен тек законом од 27. јула 1884.

[52]) Тако код Bartin-a, у цитираним Principes, § 101, p. 265.

[53]] Видети код Bartin-a, op. cit., § 96, p. 256: „Supposons un mariage entre sujets allemands. . . . Ce mariage est régi, normalement, pour la France, quant à ses causes de dissolution, par la loi allemande . . . Toutefois, pas de divorce possible en France . . ."

[54]] A. Pillet: Ordre public en droit international privé, cité par Bartin Etudes de droit international privé, II edition, p. 280.

може правилно стећи[55]), несумњиво једно *стечено право за ступање у нови брак.*

С друге стране пред-прошле године Марсељски Трибунал[56]) донео је једну пресуду (потврђену за сада од Апелационог Суда) по којој се опет из разлога што се то противи међународном јавном поретку по схватању Француског Позитивног Права одбија извршење једне пресуде Великог Духовног Суда Српске Православне Цркве којом се разводи брак између једног православног југословенског држављанина и његове супруге, раније француске држављанке, брак који је и у грађанском и у религиозном облику закључен у Француској. Та марсељска пресуда сматра да француске власти не могу никада суделовати у извршавању једног акта који потиче од религиских власти а нарочито ако тај акт сматра да је епископ надлежан за одобрење ступања у нови брак[57]). Француске власти у томе не могу учествовати ни онда кад та религиска власт врши једну јавну власт, овде судску, као делегирани орган једне иностране државе и ако би начело немешања у туђу државну организацију захтевало поштовање такве делегације[58]). Ово чак ни онда кад пресуда религиске власти по националном закону странака, дакле по закону који се у редовном случају има применити саобразно француском схватању одређивања колизионих норми у Међународном Приватном Праву, — преставља једно стечено право странака. Отуда се право које проистиче из пресуде у питању, право да се брак сматра разведеним, мора сматрати као једно правилно стечено право. Међутим марсељска пресуда не признаје овде никакво стицање права у иностранству.

Ова два случаја најбоље илуструју шта то значи *ограничење јавног поретка, које ослобођава од поштовања стечених права.*

То значи да Међународно Приватно Право проглашује начело поштовања стечених права. Проглашује га и наређује појединим државама да поштују у својој земљи она права која су правилно стечена у иностранству, али у исто време даје тим истим државама и једно *овлашћење.* По томе овлашћењу оне се не морају увек држати наредбе. Кад се ближе промотри то овлашћење, оно је у овоме: Ви, државе, не морате поштовати у иностранству стечено право ако се оно противи

---

[55]] Видети друго Pillet-ово правило и примедбу 35⁰.

[56]] Affaire epoux Zetchevitch, Tribinal civil de Marseille, I-re Chambre, 25. novembre 1925.

[57]] Случај критички изложен у париској Revue de Droit internationa privé, 1926, XXI, p. 537 и даље.

[58]] Bartin сматра да се ова делегација суверене власти не религиске установе мора поштовати у Међународном Праву. Видети његово дело: Principes, § 185, p. 468 и даље.

ANALI PFB | anali.rs

Вашим схватањима о јавном поретку. Другим речима: Ви сте дужници који суверено мере обим својих обвеза. На Вама је да на својој територији одредите хоће ли се у опште једно право, које је правилно стечено у иностранству, сматрати као такво, т.ј. као право које производи дејство стеченог права код Вас у земљи. Или ће се чак, због Вашег сувереног одређивања тога права, можда доћи и у такву контрадикторну ситуацију да једно право — коме Ви одричете свако дејство на Вашој територији — чак и код Вас сматра теориски за једно право правилно стечено у иностранству, и да га и Ви — ако се тиче његовог дејства ван Ваше територије — сматрате да постоји.

Интересантно је да су, ипак много блаже, независно један од другога два правника, којима много дугујемо и којима овде дајемо част, наш професор г. Живојин М. Перић[59]) и наш председник тезе г. Етиен Бартен[60]) дали, различно један од другога, разлоге из којих смо конструисали закључак о обиму дужности појединих држава да поштују стечена права. Овај једновремени негативни став ова два велика правника према произвољности ситуације држава у односу на своје дужности поштовања права стечених у иностранству, толико је интересантнији што је професор г. Перић по концепцији универсалиста (критикује произвољност да би дошао до концепције која ће независно од тренутних схватања појединих држава, осигурати поштовање стечених права) док је г. Етијен Бартен по својим гледиштима чист територијалиста (он тврди да не постоји једно униформно Међународно Приватно Право и подвлачи произвољност критеријума за одређивање јавног поретка, да би доказао да зато што постоје „одредбе које су карактера међународног јавног поретка једне земље"[61]), да зато што „Међународно Приватно Право за њега значи једино правну форму идеје о отаџбини у односу на Приватно Право"[62])да зато то значи да сваки народ по својој концепцији „о отаџбини у односу на Приватно Право" има и своје Међународно Приватно Право).

Међутим предвиђајући ову врсту замерки Antoine Pillet позивајући се на богату праксу француске јуриспруденције, покушао је да у напред одбаци сваки могући приговор и тврдње да је овакво његово схватање — контрадикторно. Он је одбацивао од себе помисао да би признавање права стечених у иностранству, схваћено као начело, у опште и могло бити, бар у најмањој мери, угрожено (било у чему) одступањем од тога начела са разлога јавног поретка. По Pillet-у ограничење јавног поретка не своди начело поштовања стечених права у

[59]) Видети цитирано издање „О сукобу закона", стр. 82–84

[60]] Cours de doctorat, 1927—28, Edition „Tous les cours de droits", Paris, p. 146 et suiv.

[61]] Bartin, Principes, § 97

[62]] Bartin, Principes, Prefaces, in fine.

ANALI PFB Lanoli.ro

Међународном Приватном Праву ни на какву релативност, јер се по својим идејама Pillet ограничава на непризнавање уживања у земљи једног права које је правилно стечено у иностранству једино и само ако у земљи такво право не постоји или ако такво право значи очигледну повреду домаћег јавног поретка, повреду апсолутног јавног поретка, који је једнак и за домаће и за странце, поретка који спречава поштовање таквог права без обзира да ли је право које је у питању стечено у иностранству или у земљи. Оно спречава дејство права оне врсте, која се не признају ни у случају ако су стечена у земљи.

Међутим. Ми пуштамо француске интернационалисте, нарочито француске интернационалисте аретисте, међу којима је Antoine Pillet заузимао прво место, да нам они двема пресудама, опште одобреним, одобреним и од стране Antoine-a Pillet-a, покажу каква је улога јавног поретка у поштовању стечених права у иностранству.

Први случај. Једним декретом од 1918. г. Сверуски Савет Народних Комесара национализовао је без накнаде све бродове. Један од тих бродова који је раније припадао Одеској Поморској Компанији допловио је у француске воде под совјетском заставом, као својина једног национализованог предузећа, које је — по совјетским законима — овде нормално примењеним према обичају у Међународном Приватном Праву — имало на томе броду *право својине правилно стечено у Русији.* Међутим агенција друштва које је раније било власник овог брода у Марсељу, чим је брод стигао, покренула је државински спор и захтевала повраћај конфискованог брода. Делегирани Сенски Суд имао је да се изјасни. Совјетско трговинско предузеће преко својих адвоката на суду у Паризу позивало се на то да први власник више у опште не постоји јер је он, друштво руског националитета, имао стечено право на егзистенцију по руским законима, по којима је доцније изгубио своју правну личност[63]), те према томе не постоји. Затим и само право својине на броду припада по руским законима томе национализованом совјетском друштву као његово стечено право. Међутим суд је нашао да свака национализација без накнаде вређа француски јавни поредак.

Зато и ако само право тога национализираног предузећа на својину брода несумњиво, по руским законима, постоји и не вређа француски јавни поредак те би га у Француској требало признати, јер и у Француској фискус може имати својину на трговачким бродовима, за случај конфисковања, и ту

ANALI PFB | anali.rs

[63]] Доцније, у другим споровима ово је усвојила француска јуриспруденција, и она данас сматра да руско друштво, чије постојање не признају совјетски закони, више не постоји. Видети у Journal de droit international privè, Clunet, Paris, 1929, p. 119 пресуду Апел. Суда у Паризу од 13. јуна 1928.

својину преносити на појединa друштва, ипак сам начин стицања тога права противи се француском схватању, које не може одобрити национализацију без накнаде[64]). Сем тога не признајући стицање новога права, које би уништило право које је раније постојало, даје се право ономе чије је право овде угрожено једним правом које га није могло угрозити. Је ли то поштовање стечених права, нарочито у оној земљи која је и поред свих својих буржоаских и конзервативних тенденција експроприсала целокупно приватно имање католичке цркве у Француској, равно двадесет година раније, и која је тако енергично протестовала противу одлука аргентинских судова, који 1910. год. нису хтели признати право закупца за производњу алкохола национализованог подрума манастира Des Chartreux[65]).

Други случај. То је питање спорова француских портера и разних иностраних друштава и држава. По једнодушној јурисприденцији и доктрини свих француских интернационалиста од пре рата постојало је једно стално уверење да емитовањем страних зајмова у Француској, француски портери стичу право наплате по чувеном правном аферизму Lieu du payement determine la monnaie[66]). С друге стране француски писци све до јуна 1928 год., све до Поенкареовог закона о стабилизацији[67]), једнодушно су тврдили да је пре Светског Рата у Француској једина монета био франак, један јединствен и недељив, сребрн, златан и папиран, франак који је једна јединица бројања вредности, чија је вредност независна од његове унутрашње садржине[68]). Заснивајући се на тој номиналистичкој тези француски судови и сви доктринари све до почетка 1920 г. били су једнодушни у уверењу да у свима емисијима где треба применити француски закон постоји *једно стечено право портера и дужника да своје обрачуне врше у легалној француској монети*, - у франку. Међутим после рата наступа један преокрет у мишљењима, једно ново теориско објашњење. По томе одиста сви повериоци и дужници у Француској без обзира да ли је квалификована монета (н. пр. златан франак) или није (франак) имају једно своје стечено право из чл. 1895 Фран. Грађ. Зак. да плаћају у франку, оном и онаквом какав он буде био по својој вредности у тренутку исплате дуга, јер

[64]) То је у питању пресуда Сенског Трибинала од 22. децембра 1923. г. — Објављена у париском часопису Journal de droit international privé, Clunet, Paris, 1924., p. 133.

[65]) Нарочито је чувена пресуда суда у Буенос-Аиресу од 24 XI. 1910.

[66]) Видети јурисприденцију и литературу наведену у издању Сталног Суда Међународне Правде № 1421, Хаг, 1929, (Afaire de divers emprunts serbes emis en France), „Mémoire serbe" et „Réplique serbe".

[67]) Loi monétaire du 25 juin 1928.

[68]) Видети: Aubry et Rau, Cours de Droit civil français, 1902, t. IV, § 316, 318; Planiol, Droit civil, 1909, I, № 922.

француски јавни поредак сматра да је франак увек раван франку, да је златан франак раван девалвираноме франку. Француски јавни поредак то сматра да би сачувао металну подлогу Француске Банке, која би иначе морала доносиоцима својих банкнота исплаћивати металну вредност. Међутим ако Француз треба од странца из иностранства да наплати златан франак онда ту међународни јавни поредак, како га Французи схватају, боље рећи како су га од 1920. год. почели схватати, не признаје страну право да се позива на своје стечено право да плаћа одређени број франака по законском односно принудном течају, јер француски јавни поредак неће ни у колико бити повређен тиме што ће странац морати да у Француску унесе потребан број златних франака, да би њиме исплатио свој дуг, и зато се странац не може позивати ни на какво стечено право да јавни поредак забрањује у Француској повлачење разлика између појединих врсти франака[69]). За Француза дужника франак је франак, јер би свако друго значење вређало јавни поредак; за странца у Француској златни франак није раван обичном франку јер би то значило да се странац користи својим стеченим правом на једнакост са Французом у плаћању а то значи девалвацијом француске валуте, појавом која вређа француски јавни поредак.

Кад ближе анализирамо ова два случаја, онда нам је јасно да *принцип међународног поштовања права правилно стечених у иностранству* значи једну лепу идеју, једну идеју чије остваривање зависи од домаћег схватања јавног поретка. Кад томе додамо да данас јавни поредак у свакој држави цени и одређује суверено само домаће законодавство, онда нам се све своди на ово правило: Свака држава је дужна да се држи принципа међународног поштовања права правилно стечених у иностранству, али само у колико се *њени национални интереси* (који за њу значе: јавни поредак) томе не противе. То значи: *постоји једна обавеза, чији ће обим дужник одмерити према своме нахођењу.*

Из свега овога ми смо слободни извести један закључак: Стечена права, као и свака друга права, у Међународном Приватном Праву имају се, колико је то могуће, поштовати. Али све то, то је *једна препорука*, то *није закон* и то неће бити закон све док не буде постојало једно униформно Међународно Приватно Право које ће прописати један јединствени критериум шта је јавни поредак и док се лимитативно у међународном уговорном праву не буду побројали случа-

ANALI PFB | anali.rs

[69]] La Chambre des requêtes déclare que l'interdiction de stipuler le paiement en especes métalliques ne concerne pas les dettes des étrangers envers les Français, mais uniquement les Français — Sirey, 1920, I, 193.

јеви у којима јавни поредак једне државе може дерогирати принцип међународног поштовања стечених права. Све дотле сам тај принцип биће један *аутоказ коме треба ићи, а не закон,* јер оно што је циљ Међународном Приватном Праву, питање осигурања приватно правног саобраћаја између држава културног света, дакле што веће поштовање стечених права, не може бити у исто време и основно начело за постизање тога циља. Циљ Међународног Приватног Права је поштовање стечених права и зато је немогућно проглашавати га методом за остваривање циља, као што је то добронамерно покушао Antoine Pillet.

Међутим на супрот овој инжениозној теориској концепцији која је заната сама собом, која је пошла из живота, али отишла далеко од њега, постоји прави живот. Постоји стварност. А та стварност хоће нешто друго. На име:

У Међународном Приватном Праву постоје две ствари одвојене, потпуно одељене; с једне стране Међународно Приватно Право по своме појму, по своме циљу, тежи да правима стеченим у једној држави осигура важност и у свима осталим државама.

С друге стране све државе себи присвајају право да се користе применом теорије јавног поретка, то ће рећи начелом које, како вели амерички писац г. Thomas H. Healy[70]), овлашћује територијалног суверена да увек и према свима на својој територији примењује, не водећи рачуна о њиховим персоналним и другим законима, сва она правила за која он, територијални суверен, сматра да су нужна за сигурност, моралност и ред на његовој територији, и да у циљу осигурања поштовања тих правила слободно може одређи признање права правилно стечених у иностранству.

И када се зна да не постоји никакав сигуран, никакав објективан критериум да се тачно одреди докле допире то ограничење стечених права, кад је свака држава у могућности да сама у току времена, по својим националистичким интересима мења чак и свој једном утврђен критериум, онда без речи једна теорија стечених права у Међународном Приватном Праву, која већ сама предвиђа своје ограничење применом теорије јавног поретка, значи: једно *да* које у себи садржи *не* и то једно *не* чији обим зависи од тренутних потреба самога онога коме се то *да* упућује као наредба ради извршења, другим речима графички се може представити као један простор, који представља извесну позитивну количину али који се за сваки конкретни случај мора посматрати тек пошто се од њега одбије она негативна количина, која

[70]] La théorie générale de l'ordre public, Paris, 1926, p. 546—550.

представља онолики део простора колики држава у питању налази за потребно. Тако се све може свести на потпуно исчезивање позитивног простора. Према томе крајњи резултат испитивања своди ову теорију на — *закон неодређености.*

Отуда завршавамо пуни захвалности Antoine-у Pillet-у што је својом теоријом стечених права нагласио да Међународно Приватно Право треба да служи баш поштовању права стечених у иностранству и што је једним неуспелим покушајем указао да ће та стечена права бити осигурана тек онда кад се буде дошло дотле да националне државе не могу по својим потребама одређивати која ће се права стечена у иностранству поштовати а која не.

Али подвлачимо да ће се замисао A. Pillet-a остварити тек онда кад се буде успело да се путем једног међународног правног правила одреди све оно што спада у јавни поредак, и када се осигура један орган међународног карактера, који ће контролисати националне државе и спречити све њихове злоупотребе. Тек ће тада теорија стечених права A. Pillet-a, у таквом ступњу Међународног Права[71]) моћи да представља

---

[71]) Ми сматрамо да се у класификацији ступњева кроз које је прошло у својој еволуцији Међународно Право морају (апстрахујући ситније варијанте) разликовати ова четири изразитих ступња, и то:

Прво *степен националне изолације*, коме припадају народи примитивни за Међународно Право (то не значи примитивни у култури, јер већ само организовање у народ представља огромни напредак у култури). Ти народи себе сматрају изабраним народом. Народом који је божанство одредило да влада светом и ван кога нема и не може бити правног живота. Одређен да буде изабрани народ, он се чува мешања са другим народима, јер му то налаже његово сопствено право, које је сакралне природе и које се примењује само на оне који припадају дотичној религији. Отуда сви међународни односи у овоме периоду регулишу се једино ратовима. Као резултат тих ратова означава се борба до истребљења у правном смислу те речи. Дакле до уништења тих народа, посматрајући их као субјекте права, без обзира да ли ће само становништво бити истребљено, поробљено или асимилирано. То су завојачки периоди старих држава.

Други је *степен националног натурања.* Он значи напредак према ономе првоме. У овоме другоме степену већ има међународних односа. Већ се признаје да постоје и други народи, али односи између сопствене државе и других народа регулишу се на основу права, које прописује сопствена (читај: јача) држава, руководећи се (у суштини) сопственим интересом. Дакле једном речју политички јача држава не негира да могу постојати и друге (читај: слабије) државе, већ се задовољава да оне међусобне односе регулишу по оним правним правилима, која она сама пропише. Овде долази позније доба Римске државе, доба која је Рим признавао постојање других држава, али када је однос између себе и својих савезника регулисао на основу правила, која претстављају његова схватања. Овај систем је и дан дањи још у општењу великих европских и слабих егзотичних држава.

Трећи степен то је *степен осећања међународне солидарности.* Ту државе једна другој не само да признају међусобно постојање већ чак и чињеницу да постоје извесна правна правила која су обавезна за њих за случај општења (па макар то општење било и у рату). Та правила су *међународни обичаји*, који су непрецизни и који допуштају стављање у из-

ANALI PFB Tanajlić

нешто реално. Тек ће тада она имати значај једне дефиниције чији ће сви елементи, па и елеменат *ограничење на основу јавног поретка*, бити јасни и одређени.

А дотле ова теорија остаје једна дефиниција чији се главни елеменат није могао дефинисати, једна идеја која је лепа, али која се очевидно противи стварности људског живота, томе основном извору свакога права[72].

Д-р Милан Бартош

глед употребе, па чак и саму употребу, силе. Тако овај степен не представља велики напредак према степену националног натурања. То је нарочито зато што не постоји *никакав организовани орган* коме би припадало право и надлежност контролисања да ли се међународни обичаји поштују или се не поштују у односима између разних држава. Ту је контролисање пропуштено како самим државама које су у односу тако и осталим државама, т. з. културном свету. Само тај *културни свет* и ако према степену своје цивилизације, који је постигао, верује да између народа у њиховим односима постоје извесна правна правила обвезна за све народе, ипак указивањем на њихову повреду од стране једне националне државе, чини једну своју *моралну* дужност за коју правно није овлашћен. Зато сваки протест правно значи повреду међународне дужности немешања, дакле нови конфликт, који се (у одсуству за тог надлежног органа) решава путем рата, т. ј. организованог насиља. Тако, и поред свести да постоје међународно правна правила у крајњој линији, у овом степену, само право предвиђа насиље као судију о томе ко је у праву. Нико се неће нашалити да побија тезу да је Европа у очи и за време Светског Рата била типични представник овог степена који је само платонски указивао на Међународно Право и осећање међународне солидарности. Такво је стање било у Европи читавих деценија без обзира на то да ли су сва питања решавана ратом или уступањем пред силом из бојазни од рата.

Четврти степен био би (јер он, верујемо, још није постигнут) *степен организованог међународног права*. Он претпоставља да постоје органи надлежни како и за констатовање и кодификовање *опште обавезних правних правила* по којима се морају управљати сви међународно правни субјекти (сви народи организовани у државе) у својим међусобним односима, тако и за констатовање, спречавање и репарацију свих повреда тих опште обавезних правних правила. Ти органи имали би бити састављени тако да могу своју функцију вршити не само независно него чак и противу свих националних држава, ко е свој интерес гледају у повреди правила. Дакле органи који би, руководећи се објективним критицизмом, били у стању да нагоне све државе без разлике на поштовање међународног права. Многи идеалисти у Европи доказују да је Вилсонов женевски институт Друштво Народа организам који је у стању да преко својих органа (законодавног — Скупштине, управног, — Савета, и судског — Сталног Хашког Суда) у стању то и да изведе. Ми верујемо да свест о Међународном Праву у опште, још није дошло до толиког ступња да би Женевска Скупштина могла, у корист општег мира и сношљивих односа, у корист онога што Међународно Право мора осигуравати, жртвовати интересе појединих народа. То најбоље доказују конференције у троје, четворо, петоро и т. д. великих сила, које припремају закључке за Женеву.

ANALI PFB | anali.rs

О ПОЈМУ И НАЗИВУ КООПЕРАЦИЈЕ*

Оно што ћу на овом месту рећи, није никаква историја кооперативизма, већ тражење развоја самог појма кооперације, — *новог,* модерног облика социалног и привредног удруживања.

Све што јест надовезује се за прошлост, за оно што је било. Зато ни у развоју појмова у току историјског времена нема примера за стварање из ничега. Било је одувек форми сарадње и ради привреде и ради доброчинства. Стога ни појам кооперације није намах никао нов и готов, као Минерва у оружју из Зевсовог мозга. Али би било исто тако погрешно мишљење, да је новија кооперација само наставак и развитак тих историјских облика сарадње. Веза између те старе сарадње и нове кооперације не иде даље од чисто логичке везе којом је повезано свако удруживање. Ни по облицима, ни по начелима, ни по циљевима кооперација, као привредна и социална установа, није историјски наставак тих ранијих патријархалних облика сарадње. Кооперација је *нова* форма удруживања, и спада у ред асоциационог покрета XIX-ог века.

Данас је већ скоро немогуће утврдити тачан историјски зачетак првобитних облика кооперације. Maxwell, у својој »History of Co-operation in Scottland« наводи као прво потрошачко удружење оно које се јавља г. 1769. у селу Kilmarnock-u u Ayrshiru у Шкотској. Сигурно су постојале, можда и раније, с другим појмом и под другим називима, скоро у свим земљама Европе, понеке установе, које се могу сматрати као *претече* кооперације, и ако се за старије установе не може доказати, да имају какве унутарње или спољашње везе са новијим кооперативама. Особито старија јавна и приватна корпоративна удружења била су до свршетка XVIII. или почетка XIX. века свуда укинута, а ни добротворне установе и закладе, које су и даље постојале, немају са идеологијом задругарства ништа заједничкога осим идеје хуманитарности. Сви ти старији облици доброчинства немају ништа привреднога а ни чисто социјалнога, а поготово ништа што би наличило самопомоћи. Кад се почетком XIX. века јавља кооперација, највећи део тих ранијих удружења је свакако идеолошки изумро. Ко би н. пр. могао утврдити, да је између Crafts Gilds, Journeymen Fraternities, Benevolent Amicable Friendly societies, Benefit Clubs-a у Енглеској и Trade Unions или кооперације каква генетичка, унутарња веза, па чак и између самог Trade Club и Trades Union-a? Исто тако т. ј. са још мање права може се тврдити, да постоји каква веза између кооператива и имовинских, племенских задруга Јужних Словена, или породичних заједница — indivisions de famille — у јужној Француској, као и Gemeindenschaften, — biens de famille — у Швајцарској, а да ништа не кажем, колико би било

ANALI PER | anali.rs

* У овом чланку је Г. д-р Љуба Радић резимирао један део свог већег рада о нацрту закона о пољопривредној задрузи.

Примедба Уредништва

смело тражити више него хронолошке везе између установа германског права — Gewerkschaften, Innungen (Gilden ugd Zünfte) или Märkerschaften и ових данашњих задружних облика. Садашње привредне задруге нису наставак ни руских *артела,* ни руског *мира,* јер се такав развој из тих ранијих облика удружења нигде не види, а и по томе не, што су те форме удружења из давних времена, патријархалног и конзервативног карактера, и што би се, без нових кооперативних начела и облика и сам *артел,* који се највише приближује заједници рада у продуктивним кооперативама, тешко био уздигао изнад примитивне рибарске, ловачке, зидарске, столарске и лучке *пригодне* сарадње. И он је имао у главном карактер пригодног, повременог друштва за поједине послове. У свим овим старим облицима удружења не испољује се још у довољној мери спољни социални притисак ни социални циљ, који чини карактеристику нове задруге.

Зато треба рађе тражити зачетак појма кооперације у новим економским и социјалним приликама, које су најпре у Енглеској а скоро истовремено и у Француској настале услед развоја фабричке индустрије (1765—1803) а и у јакој реакцији, која се одмах првих деценија XIX. века појавила против одузимања радницима сваког права удруживања. Та забрана је проглашена, како је познато, у Француској баш за време револуције законом Le Chapelier од 17. марта 1791. и у њој се јасно изражава индивидуалистички смер француске револуције. Морални, социални и политички индивидуализам француске револуције, који се испољава у антикорпоратизму — покрету против еснафа и друштава у опште, признаје се данас и од републиканских правних идеолога.[1]) И у привреди била је онда настала нека одвратност према удруживању. Не само у Француској него и другде. Све што је друштво изазивало је утисак несолидног. »Cumpani is Lumperi« каже један немачки аутор,[2]) савременик француске револуције. Зато је у Француској, истовремено са укинућем радничких асоцијација и права коалиције, дошло и до забране свих акцијских друштава (1793—1795). Занатске јавно-правне корпорације укинуте су у Француској још од Turgot-a, свакако услед притиска тог истог покрета, који је завладао јавним мишљењем.

Већ за великих ратова (1793—1815), који су и у Енглеској изазвали знатна социјална померења и поремећења, законом General Combination Act од 1799 забрањене су и све радничке коалиције и штрајкови, који су иначе целога 18. века пролазили без судске интервенције. Финансијска политика Енглеске после тих ратова потпуно се слагала са политиком коју она и данас води, после великог светског рата 1914—1918. Успоставити фун-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Barthélemy у „Europe Nouvelle“ свеска септембра 1929. La crise des démocraties.

[2]) Büsch — Darstellung der Handlung — 1792.

ту, вратити се што пре златном важењу и тиме повратити уздрман кредит, биле су и тада идеје водиље енглеских политичара и финансијера. Политика конзервативна у пуном економском смислу речи, политика нагле дефлације, чување стеченог новчаног *богатства,* на рачун продукције и радништва. Зато је и после тадашњих ратова настало опадање надница и беспослица је хватала великог маха.

Познати француски економист J. B. Say, који је 1815 путовао по Енглеској каже да „енглески радник према броју чланова породице, и поред свих напора достојних највишег поштовања, не може зарадити више од три четвртине а каткад ни више од половине своје потрошње". A J. B. Say, је сав занесен напретцима индустријализма и за њега се не може рећи, да је под утицајем покрета против машине — antimachinism како Енглези кажу — или хуманитарне сентименталности.

Оно што је раднички ред по индустријским варошима највише погодило и отерало у просјаке, то је нагла механизација рада у фабрикама. Покрај њихове сиротиње јављала се у толико по градовима нова класа ратних богаташа, поседника огромне државне ренте, који су без икаквог рада и труда уживали плодове дугова, које је Држава учинила за издржавање двадесетгодишњег рата.

Рат је намах открио тај нови економски феномен сиротиње у нижим слојевима великих агломерација и никада се пред савест људску није поставила у јачем светлу грозна дилема: с једне стране индустрија, богатство, прогрес, а с друге стране као компензација: пауперизам и социјална борба. Забрана сваке коалиције а особито насилна репресија после 1816. г. разбудила је класну солидарност између свих радника надничара, уз огромно суделовање земљорадника, и размахала је прави вихор буне над пролетерском бедом. И наста борба за право коалиције радника — trades-union-истички покрет. Они који су ту борбу водили, Francis Place и његови следбеници Mc. Kulloch и Josef Hume били су више под сугестијом либералне школе James Mill-a и Bentham-a, и борили су се у име политичке демократије, индустријске слободе, филозофског радикализма или како би ми данас рекли радикалног индивидуализма. За истом заставом индустријске слободе — industrial freedom — ишао је и торијевац старији Peel, чије су фабрике врвиле од радника, а који је у Парламенту помагао рушењу еснафских привилегија.

Тај закон из 1799. г. против коалиције радника, укинут је збиља 1824. г. вештим политичким маневром Francis Place, а већ 1825. том укидању следовало је ново уређење права радничке коалиције, које је обухватало и право колективног уговора и право повлачења радне снаге са тржишта т. ј. право штрајка. У гладним временима која су наступила између 1825. и 1829. г., енглески радник богато је искористио та права. Али која корист, сви штрајкови свршавали су се на његову штету и онје постајао све беднији.

И тако се енглески радник, тада (1830) добрим делом већ уједињен у своје професионалне синдикате, баца у наручје много замашнијег радикализма и социјализма (1834—1848), али у исто време почиње да га обузима тежња за разним облицима властите заједничке привреде. Читав овај период енглеске историје (1829—1850) испуњен је таквим покушајима *новог* радничког привредног удруживања: та се удруживања јављају најпре (1826—1830) у облику кооперативно-комунистичких заједница Роберта Owen-a, затим (1830—1834), под утицајем истог Owen-a и услед све то моћнијег сабирања радничких редова у набујалим синдикалним организацијама, у облику неке почетне синдикалне производње, а најпосле (1844—56) у облику многобројних кооперативних установа хришћанско-социалног покрета.

Хришћанско-социјални покрет је скретање са тог револуционарног пута у привредно-социалну реформаторску делатност. И ако без спољашњег револуционарног карактера, хришћанско-социални покрет у Енглеској, коме се је прикључио на неко време и trades-унионизам, може се ипак сматрати као најуспешнији наставак огромне борбе енглеског радништва за сталешко и привредно удружење и еманципацију. Свакако једно је ван сваке сумње, да је и кооперација изникла из оног океанског таласа солидарности и одушевљења који је тада запљускао све ниже енглеске сталеже. Јер кооперација у првобитној замисли и пракси, је само једно од средстава, једна врста оружја, које је имало да послужи енглеском радништву до еманципације и благостања. Тако је тада кооперација схваћена и прихваћена. Рекли смо једна врста оружја, јер се већ онда видно показивала зачетна деоба радничке социалне борбе на синдикалну, политичку и кооперативну. Уз већ поменута имена Place-a, Mc. Kulloch-a, Hume-a, а са другом идеологијом, налазимо ту на првоме месту име Roberta Owen-a, првог енглеског кооператора, као и значајна имена Dr. Kinga, Charles Howarth-a[1]) Williama Cooper-a, George Holyoake-a, као и она не мање важна Denisona Maurice, Charles Kingsley-a, Thomas Hughes-a, Lord Gaderich-a, A. и E. Vansistart - Neale-a, а особито оно John-a Malcolm-a Ludlow-a, организатора и законодавца кооперације у Енглеској, која се имена сва још сјају на свемирном задругарском небу. Сви ти умови, велики и на мисли и на речи и на делу, повели су енглеску кооперацију, и преко чисто сталешке привредне организације, путевима који су од ње учиниле један од најоригиналнијих покушаја у привредном развоју света. Ту ћемо, између њих, наћи сигурно и извор самом појму кооперације о коме је овде реч.

И Адам Smith употребљава на више места своје знамените књиге Wealth of Nations реч *cooperation*. Тако н. пр. он

ANALIPER | analiper.rs

(1) Ова су двојица, поред trades - унионистичке акције, оснивачи потрошачке кооперативе: The equitable Pioneers of Rochdale.

говори о деоби рада као о кооперацији[1]) коју врше хиљаду разних људи, да би опскрбили свим потребним и најскромнијег становника једне цивилизоване земље. По њему та се кооперација јавља нагонски, бесвесно, као задовољење прирођене, колективне склоности за разменом. — Али која разлика између значења те речи и оног, који јој је придао Robert Owen у своме листу *The Economist*[2]): „Тајна је откривена: то је интегрална кооперација свију чланова заједнице ради свих потреба удруженог живота". Овде се ради о некој привредној сарадњи на једном послу, ради којег се оснива посебна заједница. Ради се о *интегралној кооперативи.*

Роберт Owen је истом приликом изрекао и ове значајне речи: »Cooperation must supplant competition« — утакмицу ће заменити кооперација. Али тек назив који он даје својим заједницама: co-operative communites и назив који су себи дала нека друштва co-operative societies, а касније сами придев: co-operative као именица — то су уједно и нова реч и нов појам. Под том речи и под тим појмом, још ембрионалним, ствара се нова привредна категорија, категорија привредне кооперације у опреци са свеспасавајућим либералним индивидуализмом. До тада употребљена искључиво за материалну и интелектуалну сарадњу на било каквом делу, смисао речи кооперација се прецизира, обогаћује новим идејним елементима и моралним силама и, као крилатица нове вере, реч кооперација ући ће убрзо у све језике света.

И Fourrier је, можда и пре Owen-a, тоном откровења, ускликнуо: „Тајна спајања интереса је у удруживању". „Данас на Велики Петак открио сам тајну асоцијације." Али ни у имену — association — ни у појму ми овде не налазимо ништа ново, неочекивано и у чуду се питамо, да ли је Фурје баш то хтео да каже. Та већ од времена Марка Аурела чују се моралне препоруке сличне овој: „Исти однос који постоји између удова тела постоји и између разумних бића, и ако су растављени телом, јер су они створени за *кооперацију* на заједничком делу." (Марк Аурел VII, 13). А нису ли нас модернији *солидаристе* научили и на друге такве вербалне ексцесе? — „Треба да нас обузме *бес солидарности* исто онако како су мученици обузети екстазом Христа. Треба да организујемо демократију...".[3]) Али је ли то Owen-ов појам *кооперације?*

Charles Gide каже, да је реч co-operation у Owen-ово време и за Owen-a значила *комунизам.* Значи да се је њен појам знатно проширио, јер ако кооперација и данас реализује идеалне тежње комунизма, у колико су оне реалне и племените, она задовољава у исто време и много реалније потребе колективног кредита и заједничке набавке што је у опреци са комунизмом.

ANALI PFB | anali.rs

(1) I св., I гл., стр. 13.—14.
(2) Број од 27. августа 1821. г.
(3) Deherme, La Cooperation des Idées, 1900,

Owen је тражио идеју само ради тела: по њему кооперација имала је да буде сарадња у привредним заједницама на засебним насељима (communities), са заједницом земље, газдинства и потрошње. Кооперација је значила начин тог заједничког рада т. ј. удруживање моралних и физичких снага ради душевног и економског уздизања сатрудбеника. Заједница једнакости »New Harmony« у држави Индиани, основана 5. фебруара 1826. г., и она старија у Ламарку, прве у реду таквих установа, имале су да преобразе економски и социални склоп човечанства. У Owen-овој замисли био је то почетак новог моралног света — New Moral World. Човек, који је у својим творницама свео радно време од 17 на 10 сати, који је својим радницима давао бесплатну науку, а њима и њиховим породицама светле и здраве станове, који је децу испод 10 година уклонио из радионица и тиме за сто година претекао социално законодавство, прегнуо је вером апостола, *да у један мах* преобрази срце и дух тих бројних заједница и у том својем наглом прегнућу пропао је. Али је његова идеја, *кооперација,* остала да живи.

Кооперацији је дакле Овен дао само појам. не и тело, но за доказ колико је појам жилав и отпоран нека нам послужи факат, да је у правилима Рочделских пионира и у срцу свих правих задругара ипак остао траг Owen-ових тежњи, да путем кооперације дођу до самосталних газдинстава и да преузму организацију неких државних функција. То је квасац, који у њима и даље ври, то је дух, који у њима и даље ствара.

А да би се уверили, како су тврде и речи, које се везују уз јаке појмове, довољно је уочити чињеницу, да су се у царској Русији све до револуције, чиновничке и официрске кооперације још увек називале економска удружења као оно »London Cooperation and economical Society«, прва енглеска потрошачка задруга из 1821 г.

Још други племенити али позитивни духови, отимајући је утопији, одвели су кооперацију путем скромнијег али свакако реалног схватања. Доктор Кинг, лекар у Брајтону постао је један од њених првих идеолога и практичних организатора. Он је задружној идеји дао њен главни досадашњи садржај. У своме листу „Кооператор" он је од 1. маја 1828. г. па до 1. јуна 1830. г. упростио ту идеју и ослободио је Owen-овог захтева безусловне аутархије т. ј. осамљивања у засебним насељима. Он је уклонио и захтев, да то мора бити заједница земље, газдинства и потрошње. Комунистичко насеље — cooperative community — преста бити оаза ван привредног друштва, по свему налик на пустињачке самостане и постане саставни део опште индивидуалистичке привреде али у опреци и сталној борби с њом, присно морално удружење малог скупа људи једног друштвеног реда, одлучених, да један део својих потреба подмирују у заједничкој течевној привреди, али без заједничког живота. У том новом облику кооператива

остаје и даље социална борбена ћелија, која ће, истина тек доцније, развити целу своју моћ и добити своје правно уређење.

Доктор Кинг оснива јула месеца 1827. г. »Brighton Co-operative Benevolent Fund Association«. У правилима тог удружења налази се први пут начело заједничког недељивог резервног фонда, начело, које се скоро истовремено, како ћемо видети, јавља и код Филипа Buchez-a у Француској.

И ако се директни утицај Фурје-а на Owen-a не да доказати, начело заједнице земље усвојио је Owen у својим co-operative communities исто као и Фурије. Са више сигурности може се утврдити утицај Д-ра Кинга на присталице Фурје-а, који су издавали часопис »La Phalange«. У једноме броју овога часописа из 1837. г. један *фурјериста,* нарочито одпослат у Лондон, описује управо ову »Brighton Cooperative Association« Дра Кинга и препоручује оснивање таквих удружења такође у Француској. Колико су у то време те идеје повезане једна с другом, види се и по утицају, који ће вршити и на Рочделске пионире Француз Michel Marie Derrion, оснивач приватне трговачке радње у Лиону (1834) »Commerce véridique et social Derrion & Cie.«, под којом тада једино могућом формом се јавља прво француско конзумно друштво. И Дерион иде касније за примером Owen-a и оснива кооперативну колонију у Бразилији под именом »Union Industrielle«, на којој се јасно опажа уплив Фурје-свог Фаланстера.

Али тек за начела постављена у уставу Рочделских Праведних Пионира и садржана у њиховој пракси рада, може се рећи, да су били сигурна основица за досадашњи успешни развитак кооперације. Њихов класични, кратки устав са програмом рада, састављен од Charles Howarth почиње овако: „Потрошачко удружење поставља себи за циљ, да постигне новчане користи и да поправи економско и социално стање својих чланова помоћу капитала, који ће се поделити у уделе од по једне фунте."

Рочделски пионири поставили су својој делатности следећа начела: повраћај и окамаћивање удела, политичку и верску неутралност, исплаћивање робе за готово, продају по дневним ценама и начело пуне мере и чистог еспапа, које су преузели од средњевековних занатских еснафа или цехова. Устав предвиђа још и једнако право гласа за све чланове и равноправност мушкараца поред жене у кооперативи. Некоја од ових начела и ако нису у уставу, била су стално у њиховој пословној пракси.

Реакција против привредног индивидуализма, која је почетком XIX. столећа освојила радништво и занатлије, изазвала је код Филипа Buchez-a прву замисао радничких продуктивних удружења — associations ouvrières de production — а доцније код Луја Blanc-a и сродне социалне радионице — ateliers sociaux, које ће се у време фебруарске револуције

1848. године изродити у државне радионице — ateliers nationaux инж. Емила Thomas-а, противника Луја Blanc-а. Пошто је 1831. г. покушао са продуктивним удружењем столара, које није ни дошло до практичног живота, Buchez је 1832 основао Продуктивно Удружење Позлатара, које се је одржало све до 1873. године. Главна идеја тих продуктивних радничких задруга је оснивање заједничке имовине у облику недељиве резерве, која је будућим радничким нараштајима имала да стави у руке знатне капитале без интереса и да их тако оспособи за постепено преузимање целе фабричне продукције. „Недељиви капитал — говорио је он — *је најсветије,* оно што здружује и помаже, оно што припада свакоме и никоме, оно што треба стално бранити и умножавати, а што се никада не сме начети.“. Тако се појављује најбитније начело кооперације: неотуђива и недељива *задружна имовина.* То начело, вероватно без међусобне зависности, јавља се скоро истовремено и у правилима енглеске потрошачке кооперативе — Brighton Cooperative Benevolent Fund Association — Дра Кинга из 1827. г. и у овој првој француској радничкој продуктивној кооперативи Бишеа и мало затим у првој немачкој кредитној задрузи F. W. Raiffeisen-а.

Споменули смо име Луја Blanc-а и његове социалне радионице. Он је био тај, који је својим делима, а нарочито са књигом Organisation du Travail од 1840. г., пробудио и немачке идеологе кооперације: Dr. V. Aimée Huber-а и H. Schulze Delitzsch-а. И тако се је и у Немачкој у Weyerbusch-у у гладној и немирној 1846—1847. години појавила, истина не још са израђеним и чистим задружним начелима, прва сељачка потрошачка задруга за набавку брашна и пекарницу хлеба основана од F. W. Raiffeisen-а, која је брзо развила своју делатност и у правцу набавке семена а постепено се претворила у сељачку кредитну задругу, а у Delitzsch-у прва набављачка задруга за столаре и обућаре, основана од Schulze-Delitzsch-а. У сељачкој кредитној задрузи, која ће по узору на Schulze-Delitzsch-еве варошке занатске задруге тек касније наћи своју дефинитивну организацију, јавља се први пут начелно неограниченог јамства задругара. Преко Немачке а заједно са поновљеним либералним покретом шездесетих година, кооперација прелази и у словенске земље, најпре у Чешку, па онда у крајеве према југу и истоку.

Тих истих шездесетих година, после Кенигреца и Садове т. ј. са победом либерализма у Аустрији, а преко Немачке и Чешке, јавља се први пут кооперација или слободно задругарство и код нас јужних Словена, најпре у Словеначкој, па мало затим и у Србији. А тако настаде и тежња, да се томе појму кооперације даде народни назив.

Да би бар донекле схватили постанак нашег задругарства потребно би било осврнути се појединачно на социалне и економске прилике свакога од наших јужнословенских пле-

ANALI FFB Tanali.rs

мена, јер је свако од њих живело одвојено од другога, ограђено дебелим политичким зидовима. Иако те прилике нису баш сасвим различите, оне носе ипак по некоју особеност, коју не треба превидети. То ћемо, међутим учинити у посебном чланку где ћемо се осврнути и на породичну задругу и на узрок њеног изчезавања, јер ту установу није могуће превидети у часу кад се говори о задругарству у Јужних Словена.

Овде је место да се нагласи, да наше цело задругарство, србијанско и словеначко из седамдесетих година као и оно доцније јужно-словенско деведесетих година, није никло из истог извора као западњачка кооперација. Оно није, по својој природи, неодољива социална потреба, реакција против становитих социалних или природних ексцеса, него чисти плод идеологије. Тамо на западу кооперација се јавља, као епифеномен социалних померања и поремећења, која су онде нарочито жестоко избила почетком XIX. века и само је једна од појава за еманципацијом радништва и за укидањем најамништва. Та социална борба н. пр. у Француској одмах се испољила у обе форме колективизма т. ј. у форми борбе за етатизмом. коју је водио политички социализам или у формама синдикалног и задружног корпоратизма. Код нас напротив кооперација спада у ред моралног, индивидуалног деловања на пољу културе. т.ј. индивидуалног потстрека за подражавањем и пропагандом (културтрегерство). Циљеви којима служе ти индивидуални културни радници, названи код нас јавни радници, су многоврсни: национално-политички, верско-политички и чисто приватно-политички (кандидациони). Ни појединачне социалистичке задруге у Србији из првога доба задругарства не чине у том погледу ни какви изузетак. Нек нас за то не буни чињеница, што између тих првих словеначких задруга налазимо многе немачке наслове, то словеначко задругарство и у варошима и на селу никло је најчешће из националних побуда и има да служи у првоме реду националним циљевима: окупљањем присташа и сачувању националног интегритета.

Једини али проблематични изузетак јесу праве словеначке *радничке задруге* из тог првог времена. Ове не само што су *по облику* различите од оних које смо до сада набројали, а које су све биле основане или на Schulze-Delitsch-евим начелима, као занатлијске кредитне или касније на Raiffeisen-овим начелима, као сељачке — „кметске" — кредитне благајне. Те радничке задруге из првог времена све су скоро Ласаловске продуктивне задруге и већ по томе су означене као продукат словеначког социјализма, који се тек рађа.

ANALI PFB | anali.rs

* * *

Овим летећим историјским прегледом упознали смо се са социалним изворима појма кооперације и разумели смо — бар приближно — њен идејни, динамични садржај. Том истом

приликом набројали смо и главније елементе привреднога реда, који сачињавају њен привредни појам. Ти елементи нанизани су без система, онако како су се појављивали у времену. Треба сада да у њих унесемо систематски ред а то ћемо мислим најбоље постићи, ако им дамо јуристички израз. Тиме ће уједно сви ти више или мање потенцијални елементи кооперације добити статични, стабилни облик. и примењени на привредну стварност они ће постати практични, конкретни правни институт кооперације, једне од многобројних форми модерног привредног друштва.

Није лака ствар дати потпуну правну дефиницију привредне задруге и зато су скоро сви законодавци до сада избегавали да поставе такву дефиницију. Некоји су нагласили само њене главније ознаке, други су сасвим изоставили свако описивање, претпостављајући да је кооперација као привредна стварност довољно издвојена од свих других облика друштвене привреде. Али код тога су сигурно играле важну улогу и друге побуде. Видели смо, да је привредна задруга, бар по постанку своме, оружје социалне самоодбране једне друштвене класе, али такви искључиви карактер ни један *грађански*, т. ј. општи законодавац до сада није хтео ни могао да јој призна. И тако је дефиниција задруге или изостављена или тако постављена како би ова институција изгубила свој искључиви класни значај и постала општа друштвена институција за унапређење колективних интереса једне групе из не мари којег сталежа радничке, земљорадничке класе или трговачког па чак и велико-трговачког и индустријског позива.

Изостављајући за овај мах свако упоређење и сваку одбрану свог властитог становишта, ми ћемо овде у вези са приказом историјских основа задруге. пренети дефиницију задруге из властитог нацрта закона о кооперацији или задругарству, једну дефиницију, која нам се чини да најбоље одговара тим историјским поставкама. Та дефиниција гласи:

„Привредна задруга је у смислу овог закона организована (чл. 58—105) и регистрована (чл. 8). правна личност т. ј удружење физичких и правних особа, месног значаја (чл. 18), са променљивим капиталом и променљивим бројем чланова, са нераздруживим задружним фондом (закладом), који је намењен одређеној сврси (чл. 100) и то: удружење установљено ради самоодбране потрошача у привредном процесу размене, као и за подупирање мале и средње производње и заната у њиховој утакмици са индустријском продукцијом, помоћу заједничке делатности а без деобе капиталистичког профита.

Заједничка делатност задругара састоји се:

— у продужењу њиховог привредног рада на задружној основи; тај задружни рад може да обухвати поједине, некоје или све радње од потпомагања засебне производње или од заједничке сурадње до заједничке продаје сопствене или за-

Annali PFB Zagreb

једничке производње а може да се врши лично или преко унајмљених сила (чл. 26 д));

— у стварању и задовољењу кредита путем заједничке чланске обавезе на доплату (чл. 53 и след.) и уштедом;

— у организацији задругарске потрошње у циљу економичнијег задовољења свих животних потреба и, у даљем развитку, у организовању рационалне производње за рачун потрошача задругара;

— у узајамном осигурању противу последица свих привредних непогода плаћањем утврђених премија или разрезивањем штете на задругаре;

— у образовању сопствених органа за надзор и старешинство над задружним установама.

Задругарска делатност мора се ограничити на саме чланове задругаре или у смеру производње или у смеру потрошње."

Ако ова дефиниција постане законска, онда привредна задруга постаје искључиви орган социалне самодбране у рукама потрошача као и малих и средњих произвођача у оне циљеве који су законом утврђене. Ови допуштени и признати циљеви иду, лако је то препознати извежбаном оку, за постепеним преуређењем производње на основи потрошње, помоћу самих потрошача а са искључењем појединачне производње посредништва и надничарства — Све остале одредбе закона имају само тај задатак, да одрже чистоћу ове социалне установе и да је одбране од капиталистичких пресизања а у ту сврху, да ју и формално ограде и да поставе све нужне споредне дефиниције, које се код једног тако сложеног социалног института намећу. И тако би задруга, уређена и призната од државе као орган слободне друштвене реформе, ушла у ред оних *нових* удружења друштвене солидарности, која као да хоће заменити чисто политички, демократски ред модерног времена. Никла у времену и из покрета политичке демократије, а и сама у многоме израз демократске привредне организације слабијих друштвених редова, задруга на место безличног грађанина ствара све то замашније скупине коалираних социалних интереса, и помаже организацији демократије на новим, привредним основама. Исто као синдикат за социалну т. ј. правичну регулацију наднице и најамничког уговора, исто као патроналне установе, картели и коморе — и задруга показује склоност да групише све солидарне интересе, да постане један од најважнијих аутономних установа у позивном и сталешком организму будућег друштва.

Овде, и то с намером, није било речи нити ће бити о проблематици т. ј. о могућности реализовања такве огромне задаће. Задружни проблем посматран под тим углом, постаје један од најсложенијих психолошких, привредних и социалних питања, којему се до сада ни један социолог са успехом није приближио.

*
* *

Што се тиче постанка народног назива кооперације и кооперативних установа, којима је наденуто име народне (породичне) *задруге*[1]), о томе имамо веома мало података и упућени смо на сама нагађања. И оне наше покрајине, где се породична задруга одржала, као Србија и Хрватска, колебају се дуже времена пре него ће тој новој установи наденути име задруге иако се н.пр. у Србији прве кооперативе јављају у облицима, који донекле потсећају на заједнички рад у породичним задругама. То колебање је сасвим природно, јер су управо овде морале најјаче падати у очи и битне основне разлике наше породичне и оне *слободне, привредне* задруге.

Тако се н. пр. прва српска производна кооператива, основана у мају 1870. г. назвала: Столарско-Браварска Дружина а и Светозар Марковић назива тако своје производне кооперативе Кројачка Дружина, Опанчарска Дружина, Поткивачка, Коларско-Ковачко-Седларска Дружина, а тако се је назвала и најомиљенија Марковићева организација: Дружина Типографских Радника, основана чак 1874. Изгледа, да је Марковић правио разлику између назива *дружина* и *удружења* и да је овим првим називом означавао раће потрошачке *дружине,* док је други назив задржао за занатлијска удружења, код којег назива избијају јаче намера и план. За његове замишљене сеоске имовинске заједнице он употребљује само назив задруга. Да је ипак морало бити колебања у том називу, показује саопштење Београдске Дружине за Потрошњу од 23. јануара 1872. г., којим се сазивље „на ванредну скупштину Прва Потрошачка *Задруга*", да пронаће начина, како да се радња у насталим тешким приликама продужи." И сам Марковић, који је у чланку „Наше Удружење" (у Раденику бр. 75. од 10. јула 1871) говорио о произвођачким *дружинама,* у једном писму од 2. јануара 1875. г., назива те исте установе „социалистичке задруге". У томе се писму Марковић иначе противи претварању манастирских имовина у Задруге. Насупрот код Мите Ценића, који је Марковићеве покушаје поновио осамдесетих година, ми тих колебања више не налазимо. Он своје произвођачке радничке кооперативе назива *задругама.* Али противника који се буне против тог назива налазимо у Ср-

[1]) Етимолошко значење речи *задруга* изгубило се и филолози нису на чисто са њеним пореклом. Изгледа да је формација ове речи аналогична са оном коју налазимо у речима *заједин, заједина* — још се каже: живи у заједини — а да сви ови епентетични облици потичу од синкопираних глаголских облика: здружити, сјединити. По томе корен речи задруга налазио би се у именици друг (socius), који је дао и речи: *дружба, дружбина, дружина.* Држи се опет, да је именица *друг,* вокализирана форма од глаголске основе *дрг,* која се налази у глаголу *држати.* Према томе *друг* био би етимолошки онај који заједно *држи,* значење које се је можда најдуже задржало у једном егземплару ове именичне породице: *држава* и у правном изразу *државина* — посед. И тако име *задруга,* којим је народ називао своју породичну, имовинску заједницу, означавао је — етимолошки — уску дружбу, која се држи крвним везама.

бији још доста касније. Тако н. пр. Васа Пелагић напада прве земљорадничке задруге смедеревског правца с тога, што су узеле име једне историјске народне установе. Он као социјалиста није наравно задовољан „оваквим задругама" и тражи груписање сељака „са земљом и свим малом" а не само новчано груписање. То је после Смедеревског конгреса земљорадничких задруга, године 1896. Али српски закон о земљорадничким и занатлијским задругама од 1898. г. учиниће крај сваком колебању.

Мислим, да је тек аустријски закон од 9. априла 1873 са преводом појма и имена Erwerbs — und Wirtschafts — Genossenschaften у господарске и привредне задруге одлучио о називу наших кооператива. Већ пре тога показивала се у нашим научним круговима (Утјешиновић, Ивић, Јовановић, Драг. Новаковић, Зоричић и др.) склоност, да код тражења старинских облика земљишних заједница, створе неку аналогију и неки однос између патријархалних јужнословенских кућних заједница и установа германског права, које су се називале „геносеншафтен". Тај научни аналогични спој између два иначе хетерогена појма одлучио је по свој прилици о нашем називу данашње кооперативе. Превод мађарско-хрватског трговачког законског чл. XXXVII од 1875. г., који XI-у главу посвећену: Szövetkezetek такође преводи: *задруге,* није имало исто значење, али је још више утврдило тај назив у Хрватској-Славонији: Етимологија мађарског назива Szövetkezetek која води до појма *савеза,* друштва, не открива ни какав нови елеменат појма кооперативе и сасвим је произвољно спојен са нашим старинским називом задруга. И после тог времена, ретке кредитне кооперативе по западним крајевима називају се још увек код Хрвата: Зајмовне Благајне, Пучке Штедионице, Удруге, Удружбе, код Словенаца Заложне и Посојилнице, али се већ уз тај назив појављује и други назив задруга, свакако не пре осамдесетих година, кад је и до нас допро вал земљорадничке кооперације, која се је најпре разгранала у Немачкој и Чешкој, у вези са хришћанско-социалним покретом на селу. Задружни покрет у свим нашим покрајинама деведесетих година сасвим је усвојио овај назив. И Босански закон од 1883. г. назива такове установе течевним и господарским задругама, док их српски закон од 1898. г. познаје под називом Земљорадничке и Занатлијске Задруге.

Али и аустријски и босански и српски законодавци осећали су свакако потребу, да установу, коју су обрађивали, тачније означе неким нарочитим придевом, да би се разликовала од старе јужнословенске породичне задруге.

Интересантно је напоменути, да је и код других европских законодаваца било колебања и неодлучности у називу ових установа, иако из других побуда. Ту се у прво време опажа неко чудно избегавање правога назива „кооператива", ма да је једино тај постао народном ознаком за ово удружење. Као да назив ко*оператива* и *кооперација* носе на себи онај још одвише свежи мирис Owen-ових — co-operative communities. И Луј Блан не

зна за овај назив, и ако се његов појам association тачно покрива с појмом кооперативе. Исто поступа и Schulze - Delitzsch. Енглески закон од 1852 [1]) који је хришћанско-социална скупина измамила од владе лорда Derby-a и од председника доњег дома Disraeli-a, говори искључиво о течевним и господарским друштвима — industrial und provident societies — а и француски закон од 1867 нема за њих другог назива осим друштва са променљивом главницом — sociétés à capital variable. Напротив око 1870. г. и касније, налазимо више искрености у називу оваквих установа. Од онда превлађују називи: Genossenschaft, coopération, cooperativa, consorzio, кооперација и слични, али не и као законско и техничко обележје саме установе. У Чешкој је тај законски технички назив кооперативе: družstvo у Пољској spolok у Русији товарищество[2]) у Бугарској кооперација.[3]) Покушај руског економисте А. Беретиа да замени назив кооперација у национални назив *сплошчина*, није успео. А Русија је имала у називу *артел* свој домаћи назив бар за радничке производне задруге.

Засебно је питање, да ли је и којим од описних назива: привредна и господарска задруга, земљорадничка и занатлијска задруга, течевна и господарска задруга, добро погођена и означена *суштина* саме установе о којој се овде ради. Већ сама реч *задруга*, исто као и Genossenschaft означује раће здруживање особа, а не у истој мери и удруживање делатности, што је добро с обзиром на правну природу саме установе, али не одговара сасвим енглеској речи co-operation, која баш тај стварни моменат особито наглашује. Радна заједница или дружина могла би боље да одговара тој једној страни енглеског појма, али је и тај назив неспретан, јер је сложен и превише наглашује појам рада, који није битна ознака свију задруга подједнако. Зато ћемо се морати задовољити називом задруга, коме ћемо свакако додати ближу ознаку. Мени изгледа да се најзгоднија таква ознака налази у придеву *привредан* тако да назив *привредна задруга* одговара за нас Србо-Хрвате најбоље појмовима, који се налазе у свим оваквим установама. Тај сложени назив довољно јасно наглашује и битну разлику, која те данашње заједнице дели од кућних или породичних задруга.

---

[1]) и онај од 1862. године.

[2]) као и наш назив дружина, овај назив изведен је по немачкоме Genossenschaft, товариш — Genosse. У Русији се уосталом за кооперативе налази и назив общество, који одговара ширем појму удружење, друштво. И Пољска је имала у давнини породично задругарство које се је исто тако називало, док је Чесима таква установа непозната. Али ипак Пољаци нису назвали модерне кооперативе — задругама, већ »spolok«.

ANALI PFB | anali.rs

[3]) Чудно је, што су Бугари остали при апстрактном појму *кооперација* и од њега направили конкретно место готовог *кооператива*. Иначе су Бугари рано одустали од покушаја да привредну кооперативу назову именом своје породичне задруге, коју су звали *семејство*. *Семја* у бугарском као и у руском језику значи породица.

Али и око тих речи привреда и привредан требало би повести расправу и то не само филолошку. Том приликом би увидели колико смо далеко од јединства народног језика и осетили би сву невољу, што немамо још утврђену економску терминологију.

Како ћемо, на име, најбоље да означимо општим називом све оне радње, које нам се приказују као брига око управљања и стицања материалних добара, корисних служби или око прорачунавања будућих корисних прилика? Хоћемо ли их прозвати туђом речи економија или домаћом речи привреда? А ако смо се одлучили за ову последњу, како ћемо разликовати оне основне типове привреде: кућно управљање и располагање добрима и службама било од стране државе било од стране појединца или потрошачких задруга, ради покрића властитих потреба, од оних радња, које су упућене искључиво на постизање користи од размене добара? За прве од тих радња налазимо разне згодне називе: кућење, газдовање, господарство док смо за друге на муци, и многи због тога прибегавају опет називу привреда, што ствара очигледну пометњу појмова.[1])

Ми ћемо овде за појам економија употребити доследно називе привреда и привредан, који исто као и реч привређивање не значе стицање у ужем смислу путем размене (Erwerb), него радњу, којом неко доноси користи. За први тип економских радња, које се састоје у управљању имовином и приходом т.ј. у кућењу, послужићемо се изразом господарство, ма да народ ту реч не употребљује у привредном смислу, а то ћемо учинити због тога, што се тај назив одомаћио у привредној књижевности, иако још није постао општи, нарочито не код Србијанаца. За други основни тип привреде ми ћемо се увек служити описним називом *течевна* или *тржишна* привреда. Тешко је уводити нове називе или мењати старе, нарочито кад ти називи морају да прибегавају описивању, као н.пр. и у овом случају, где за тај појам треба увести назив: *течевна привреда,* придев изведен од глагола тећи. Међутим не видим начина да се тај неологизам избегне, јер ни од једнога другог глагола, који се приближује појму глагола стећи, не да се извести придев. Бољи би, тако ми изгледа, по форми био назив тржишна привреда, јер је то збиља привреда, која се врши ради трга или тржишта.

У том смислу течевног предузећа употребио је енглески законодавац реч industrial у закону од 1852. г. Тај старији смисао је превлађивао у тој речи,[2]) пре него се у њој учврстио појам фабричног или техничког рада, који је она пренела и у остале европске језике. Енглески законодавац ставља тај појам у опреку или допуну према појму господарски (provident) чиме се јасно

[1]) Опазио сам н. пр. да се у Београдским новинама који пут *привредник* узима само у смислу трговац.

[2]) као што преовлађује и у старијем француском речнику, што вреди особито за старије писце Fourrier-a, Saint-Simon-a а донекле за Sismondi-a и Say-a.

ANALI PFB | anali.rs

означује двострука улога привредне задруге. С ове тачке гледишта можемо већ сада да напоменемо, да су потрошачке задруге господарске природе, да су господарске и све задруге за заједничку набавку господарских потреба или за распродају властитих производа чланова, јер је продаја последњи акт куђења, исто онако, како су господарске и све узајамне задруге за осигурање, док радничке задруге припадају течевној или тржишној привреди. Енглескоме законодавцу John Malcolm Ludlow-у служи на част, што је ставио на тај начин најшире границе задружног деловања и то у часу, кад су и енглеска кооперација и цео хришћанско-социални покрет стајали под сугестијом Луја Blanc-а и нагињала искључиво радничким произвођачким и тржишним задругама.

Исту таку поделу као енглески чини и немачки, аустријски и босански законодавац. Могло би некоме изгледати, да је српски законодавац запао при томе у заблуду, и да је имајући на уму енглески текст, превео *industrial* са занатски (што би Хрвати казали *обртни* [1]), а да је по том пао и у другу заблуду, да тај назив, који код нас не значи сва течевна или тржишна занимања, допуни и са ознаком другог главног занимања — земљорадничког. Међутим после објашњења, које о састављању српског закона даје један од чланова комисије за предлог таквог закона, Михајло Аврамовић, то би тумачење било сасвим произвољно. Комисијски предлог обухватао је, по њему, све задружне облике и тицао се како сеоске тако и градске задруге. „Али кад је готов и штампан предлог доспео у Министарство, ту се нашло разлога да га треба ограничити само на земљорадњу и занатлијство, и ту је неко (мислим пок. Душан Вујић) стао прекрајати предлог, који је био друкчије удешен. Некоме је добро пало на памет да ће боље бити ако министарство врати први предлог комисији и изрази жељу да хоће предлог само за земљорадничке и занатске задруге. То је и учињено. Комисија је понова стала радити нов предлог и кад је овај био готов предала га је министарству. Нов је предлог носио натпис „Закон о Земљорадничким и занатским задругама". У одбору је предлог претрпео опет неке измене. Изостављене су одредбе да занатлије могу оснивати потрошачке задруге и промењене неке друге, које су се чиниле одборницима непотребне. Како у одбору није било ни једнога који се ближе у ствари разумео, извршена су нека осакаћивања, јер су једне одредбе мењане или избациване а друге су остављене недирнуте, мада су биле у вези с оним првима."

Међутим мени изгледа, да је довољно означити задругу као *привредну задругу* у горе утврђеном смислу, без другог допуног придева, јер је она тим називом већ одвојена од свих осталих удружења, а поглавито од кућне или породичне задруге, која је по правилу само господарска. Овој последњој уосталом доста је и сам назив задруга, јер је историјски изворна и правно

[1]) *обрт* значи опет код Србијанаца Umsatz, што се код Хрвата назива *промет*.

омеђена. Непотребна је, изгледа ми, допуна по редовима удружених особа, као земљорадничка или занатлијска, јер би иначе требало побројати скоро све привредне редове с тога што задруге нису само земљорадничке или занатлијске, и ако су на првом месту тим редовима намењене. Особито назив *земљораднички* је очигледно погрешан; српски законодавац по свој прилици хтео је да каже *пољопривредни*. И зато мислим, да је називом привредна задруга најтачније и најзгодније означено оно, што се тим називом хоће да обележи.

Др Душан Гавриловић

ПРАВНО ПОСМАТРАЊЕ ПОСТАНКА МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ РАДА И ЊЕНИХ КАРАКТЕРНИХ ОБЕЛЕЖЈА.

Три фазе односа послодаваца и радника

За Међународну Организацију Рада важи правило, да је проучавање правног карактера једне институције од великог интереса, кад је дотична институција оправдала разлоге свога постанка и кад за будућност пружа лепе перспективе свога развитка. Самим фактом, што је акција за побољшање услова рада и живота радника имала успеха, осигурана је трајност Међународне Организације Рада. Међународна Организација Рада је поникла из нарочитих предуслова и услова. Она се појавила после једног великог катаклизма, чији је исход исход ставио на дневни ред побољшање и уређење социјалних проблема. У домену социјалних проблема највидније је место заузело питање побољшања положаја радничке класе, јер досадашњи економски и социјални положај те класе није био ни из близа онакав, какав би требао бити с обзиром на велики значај радника као фактора у привреди.

После свршетка светског рата регулисање радничког положаја поставило се је на ширу основу, на међународну базу. Опазило се да човечанству није потребан само политички мир, већ исто тако и социјални, а да се дође до тог социјалног мира у свету показала се његова организација као најефикасније средство. Версаљски уговор о миру посветио је свој XIII део „Раду" и с правом се та партија упоређује с декларацијом човечјих права Велике Француске Револуције и назива »magna charta laboris«. Уговор о миру установљава Међународну Организацију Рада као саставни део Лиге Народа. Лиги Народа, која је предвиђена истим уговором, стављено је на првоме месту у задатак, да својом пацифистичком акцијом уклања оружане сукобе народа, а Међународној Организацији Рада поверено је, да у целоме свету створи услове за рад, који би одговарали захтевима човечности и правде.

Да бисмо видели каква је била потреба да се уредан положај радничке класе гарантује међународним уговором, треба уочити како економски тако и социјални положај радника до пре оснивања ове корисне установе. Тога ради по-

требно је разликовати доба до 19. века и доба од половине 19. века па на даље. У прво доба радник услед слободе преговарања између њега и послодавца био је жртва послодаваца, јер као економско слабији морао је примати наметнуте услове како би себе, а врло често пута и своју многобројну породицу могао да снабде с најпотребнијим. То доба само с формалне стране слободе у преговарању није ништа друго до рефлекс старовековног схватања роба. Јер роб будући ствар нема субјективних права, а то је недостатак за закључење уговора, који претпоставља два правна субјекта. Пошто је остављено да сами регулишу своје односе, или боље речено пошто је држава препустила послодавцу да наметне раднику своје услове, о неком социјалном законодавству није могло бити ни речи. Социјално законодавство појављује се тек у 19. веку. Деветнаести век је доба машинизма и напона капитализма, доба неограничене конкуренције и експлоатације радника, а у исто време доба када се радници из горњих разлога збијају у густе редове и са својом солидном организацијом желе да утичу на законодавну политику појединих држава, а све у циљу прибављања бољих услова за рад. Као резултат тог утицаја, као последица задовољења потреба, које су се стварале, појављује се специјална грана опште државне политике: социјална политика.

Држава је своју апстиненцију у односима послодаваца и радника заменила својом интервенцијом и половина 19. века почиње са стварањем социјалног законодавства. На тај начин уговор о најму прелази из области приватног права у област јавног, и то најпре у област интерног, а после као што ћемо видети, и у међународно право. Тај прелаз био је извршен Версаљским уговору о миру, а био је условљен ближим и даљим разлогом. Даљим разлогом у толико, што се одмах од појаве социјалног законодавства у појединим државама осетила у међународним привредним односима штетна последица неједнакости разних интерних социјалних законодавстава. Нарочито се та штетна последица огледала у економској конкуренцији држава. Она земља, чије је социјално законодавство било инспирисано принципима дужег радног времена, нижих надница, експлоатисања дечје и женске радне снаге и т. д., имала је боље услове за јефтинију производњу, а самим тим и бољи положај на међународној пијаци. Да би се у доба стварања хармоније и солидарности међу народима избегло економско повлашћење баш оних држава, које мање излазе у сусрет постулатима социјалне правде модерног доба, унета је у Версаљски уговор већ поменута партија, која треба да унифицира социјална законодавства чланова Међународне Организације Рада, с тим да спречи даљу нелојалну конкуренцију, а истовремено посредно да допринесе стабилизацији мира у свету.

Ближи разлог је непосредно економско стање држава по свршетку великог рата. Многе земље опустошене, а многе исцрпљене, имале су потребу за што бржом економском обновом. Рат је многе и најбоље радне снаге повео на бојно поље, а оно што није било способно да се бори остало је код куће да служи привреди. За подмирење својих потреба рат је тражио удвостручену производњу, а међутим саму производњу лишио је баш оних, који јој служе. Да би накнадиле тај недостатак и подстрекле на рад код куће заостале раднике, многе су државе још за време рата побољшале положај радника, а скоро све остале обећале, да ће то учинити одмах по закључењу мира. Обећање је дато и масе су тражиле испуњење тог обећања, као еквиваленат за све оне напоре поднете на ратишту или код куће у привредном раду. Конференцији Мира било је јасно, да незадовољавање радничких захтева, односно неиспуњавање обећања може довести да радници сами извојују своја тражења, што није било искључено, тим пре јер је бољшевизам у Русији пружао пример вредности организоване масе. Тако исто и под утицајем поднетог јој предлога о међународном социјалном законодавству, израђеног на конгресу радничке Синдикалне Интернационале у Берну фебруара месеца 1919, дакле у времену кад је Конференција Мира заседала, Конференција је услед свега горе поменутог унела Партију о Раду у уговор о миру, и тиме социјалном органодавству дала за његову израду једну међународну организацију.

Једна тако широка и значајна институција не може ни да се замисли без једног целог низа правних питања, чија су решења од првокласног значаја за саму њену активност. Узме ли се само у обзир надлежност или правна природа одлука, па се одмах мора увидети, да нејасноћа у тим питањима осетно отежава позитивне резултате. Ако се није начисто шта се све може урадити, ако није још прецизирано од кога се могу тражити испуњења обавеза, или ако се још не зна каквог су карактера те обавезе, онда је доиста и сувише тешко предвидети правилан ток делатности такве једне организације. Услед тога, што Версаљски уговор о миру посвећује један доста велики део свога текста Међународној Организацији Рада, за њу су још од самог њеног постанка биле смањене потешкоће те врсте. Међутим до њиховог потпуног искључења није се могло доћи, јер су се током времена појавила извесна питања, која су тражила разјашњења.

Нове мисли и нови појмови који су се испољили у међународној социјалној политици, а преко тога и у разним националним социјалним законодавствима, допринели су развитку надлежности ове нове институције. Њена надлежност била је одређена само у генералним изразима, и то у 23. члану Пакта Лиге Народа, у предговору XIII. Партије Версаљског уговора и у његовом 427. члану. Све што се налази у тим текстовима

јесу само општи погледи, и у теорији се је могло доиста поставити питање, да ли се Међународна Организација Рада простире само на извесне врсте радника или на цео радни свет. Захваљујући томе, што се ова организација показала у пракси тако активна, да јој је шта више Стални Суд Међународне Правде потврдио својим саветодавним мишљењем, да прописујући заштиту извесних радника може ограничити и лични рад послодаваца[1]), данас се са сигурношћу може тврдити, да је надлежност Међународне Организације Рада тако обилна, као и људски рад у свој својој разноликости и у свим својим облицима.

Овако утврђена надлежност може да олакша концепцију о Међународној Организацији Рада, али не и да допринесе дефинитивном установљавању њеног правног карактера. Као централну тачку тога питања требало би расправити, да ли се Међународна Организација Рада може сматрати као једна институција, која има прерогативе једне државне власти, т. ј. да ли она може доносити одлуке са извршном снагом. У тесној вези с тим је и друго питање, т. ј. како треба помирити државни суверенитет са обавезама, које проистичу за једну државу из њеног чланства у једној широј организацији. Узевши у обзир основне принципе, на којима почива Међународна Организација Рада одговор би се могао лако дати на горње питање, али то не би могло бити истовремено довољно, па да се разуме у потпуности и цео карактер те организације. Услед тога ми сматрамо, да је пре дефинитивних закључака потребно размотрити неке карактерне знаке, који могу корисно послужити пречишћавању појмова. У том циљу ми ћемо проучити извесна питања, која су по нашем мишљењу главни елементи и разврстаћемо их у две групе, како бисмо се могли с једне стране упознати са односима између Међународне Организације Рада и њених чланова, с друге стране с њеним везама с Лигом Народа.

I. Односи Међународне Организације Рада и њених чланова

I. Састав Генералне Конференције Рада. — Прави изражај међународне сарадње свих чланова добија се у Генералној Конференцији Рада.[2]) То је један сталан орган , који се по чл. 389. Версаљског Уговора састаје најмање један пут годишње, подразумевајући у делегацији једне земље 4 представника; и то по два владина представника ,једног представника послодаваца и једног представника радника.

[1]) Види: Recueil des avis consultatifs, Série B. N 13, le 23 juillet 1926. Питање покренуто пред Сталним Судом Међународне Правде од Управног Одбора Међународног Бироа Рада, а преко Савета Лиге Народа поводом забране ноћног рада пекара.

[2]) По чл. 388. Версаљског Уговора о Миру, Међународна Организација Рада има ове органе: Генералну Конференцију Представника Чланова и Међународни Биро Рада под Дирекцијом Управног Одбора.

Овакав састав Конференције у пуном је складу са основном идејом Међународне Организације Рада, да се осигура сарадња између чиниоца производње. Као најбоље средство, које води к постигнућу тога циља, узело се присуство радничких делегата и представника послодаваца уз сарадњу националних влада, а под окриљем једне међународне организације. Овакав састав Конференције Рада је велика новина за међународно право. Карактер тих конференција није искључиво дипломатски, јер се право представништва признало и заинтересованим класама. Ти састанци имају шаролик изглед и с правом се називају у пола дипломатски и у пола професионални.

Присуство владиних делегата не сме се схватити искључиво као остатак дипломатске традиције. Њихово је присуство један врло важан елеменат у изради изједначења социјалних законодавстава. Њихова је улога значајна,јер с једне стране они имају да ублаже евентуалне сукобе, који би се могли појавити услед екстремних схватања. Својим присуством и својом интервенцијом они могу да утичу и на раднике и на послодавце, а у даном моменту и да одржавају равнотежу. С друге стране својим учешћем у раду и у гласању они у извесној мери осигуравају унапред поштовање изгласаних одлука од стране дотичних влада. Ако послодавци и радници имају интереса, да данас заједно расправљају о мерама, које треба предузети да се регулишу њихови односи, владе су те које сутра имају да осигурају увођење у живот тих одлука и да се старају о њиховом извршењу. Замислимо једну конференцију, на којој је осигурана сарадња послодаваца и радника без учешћа владиних представника, поврај свег њиховог споразума. њихове би пуноважно изгласане одлуке остале неефикасне, ако би владе њихових земаља нашле, да није потребно о њима водити рачуна. Оваква једна могућност произилази из факта, да се и владе имају схватити као заинтересована страна. Проблем производње превазилази сферу интереса произвођача и радника и у свом свом обиму интересује потрошача т. ј. цео народ. Дакле, присуство владиних делегата оправдано је и ради заштите интереса осталог становништва, које се не убраја ни у послодавце ни у раднике, а за које је од великог значаја како ће бити регулисани њихови односи, јер то посредно доприноси и фиксирању услова њиховог живота. Услед тога много је корисније, да се утиче на саму дискусију за време једне конференције, и да се ова сведе на прихватљив ток, него да се после владе нађу у неприлици са одбијањем или оклевањем пријема онога што је уговорено у њиховом одсуству. Осигуравши своје присуство владе су осигурале и свој престиж самим тим, што им припада половина представника на једној конференцији[1]). Ме-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Њихов се престиж огледа и у томе што имају вето којим могу уклонити с дневнога реда Конференције она питања, за која они налазе да наносе штету економским интересима њихових земаља. За скидање с дневнога реда потребна је већина од две трећине.

ћутим обе професионалне групе имају пуно право и слободу, да изјаве своја мишљења и да поднесу своја „дезидерата". У тој њиховој акцији не може их застрашити присуство владиних делегата, јер Међународна Организација Рада има велики ауторитет, захваљујући чему може да прати шта се ради у појединим земљама, и да на својим састанцима подвргне критици све акте, који нису у складу с њеним циљем.

Следствено томе није остављено дискреционарној власти појединих влада, да одреде професионалне представнике. Чл. 389. Версаљског уговора каже, да су чланови обавезни одредити професионалне представнике у договору са организацијама, које имају највише права на представљање дотичне групе; било послодаваца, било радника, наравно под резервом да постоји та организација. Ово је врло важна обавеза за владе, а исто тако и врло деликатна. Владама се може приговарати, да професионални представници немају довољно изразит представнички карактер, а може им се исто тако замерити, кад уопште нису приступиле избору једне од двају група.

Прва алтернатива добила је своје решење у случају холандског радничког делегата на трећој сесији Конференције Рада. Стални Суд Међународне Правде, дајући своје саветодавно мишљење, протумачио је трећи параграф 389. члана на тај начин, што се, као највише позвана на заступање професионалних интереса не треба подразумевати најмногобројнија организација у тој земљи, ако остале организације мање бројне свака за себе, имају заједно већи број чланова и већи број заступљених професија.

Друга алтернатива покреће питање тако званих „непотпуних делегација". Извесне владе, инспирисане својом унутрашњом политиком, могу спречити да радници буду заступљени на једној конференцији. Очевидно је да је тим поступком владе та класа повређена у својим интересима, јер не може изнети своје жалбе, као што јој је у ствари одузето право да буде заступљена на конференцији. Такви су случајеви могући, и у пракси су се до сада десили више пута. На први поглед изгледа чудно, да је владама остављено право именовања класних представника. Међутим треба имати у виду, да чланови Међународне Организације Рада нису сва три разноврсна дела из делегације једне земље, већ само једна земља као целина, која је на Конференцији Рада заступљена преко три врсте делегата.

Версаљски уговор предвидео је решење случаја, када једна држава неправилно одреди професионалне представнике. По чл. 389. Генерална Конференција верификира мандате и уклања из своје средине двотрећинском већином неправилно одређене делегате. По чл. 390. предвиђено је шта ће се урадити кад једна држава изађе с непотпуном делегацијом кривицом саме те владе. По том члану у том случају неће имати право гласа други професионални делегат, већ ће моћи дати само своје савето-

давно мишљење. У овом случају треба нарочито напоменути, да то важи само онда, када влада није у опште извршила никакво именовање из те класе, јер се може десити, да је влада именовала дотичног делегата, али да он није дошао. Пошто је тада његово одсуство проузроковано његовом кривицом, други професионални делегат задржава сва права. По нашем мишљењу решење да одсуство једног класног делегата повлачи за собом ништење права гласа другокласног делегата није довољно, јер следствено томе решењу смањује се број невладиних делегата, а владиним се оставља да са смањеним препрекама доносе одлуке по својој вољи. Услед тога ми сматрамо, да би се у таквим случајевима требало спречити и владиним делегатима право гласања. Тако би се владама одузело средство, да могу ометати равнотежу на штету усвојеног принципа међународне сарадње рада, капитала и власти.

II. Пројекти конвенција. — По чл. 405. Версаљског уговора, Конференција може двотрећинском већином присутних делегата примити „препоруку" или „пројект конвенција". Препоруке се подносе члановима Међународне Организације Рада у циљу да их они, ако нађу за потребно, усвоје и да се њима инспиришу у својим националним законодавствима. Пројекти конвенција подносе се члановима на ратификацију, па ако се тај акт изврши, они постају међународне конвенције. Међутим покрај овако установљене разлике између ове две врсте закључака између њих постоји сличност у поступку, који следује њиховом изгласавању од стране Конференције. Када је Конференција изгласала пројект конвенције, онда се таква одлука с потписима *председника Конференције и Директора Међународног Бироа Рада* упућује Генералном Секретару Лиге Народа, да он њихове копије пошаље члановима Међународне Организације Рада. Када је копија пројекта конвенције или препоруке саопштена једној држави, за њу сад наступа двојака обавеза, тј. обавеза њене владе и њеног законодавног тела, које се битно разликују. Док је влада обавезна, да у року од 12 или изузетно од 18 месеци од закључка Конференције само поднесе препоруку или пројект конвенције надлежном законодавном телу, дотле је ово потпуно слободно, да ли ће принципе садржане у једној препоруци унети у своје законодавство или да ли ће пројект конвенције за њега постати обавезна конвенција.

Од великог је интереса уочити овакву разлику у обавезама и нарочито овакав карактер обавезе законодавнога тела. Како су пројекти конвенција за наше проучавање од много веће важности, то ћемо се ми у главноме на њих ограничити, имајући у виду разлику, која постоји између њихове материјалне и формалне вредности.

ARHIV PFB | anali.rs

Посматрајући формалну вредност једног пројекта конвенције, одмах се долази до закључка, да је он на конференцији

само „изгласан“ од присутних представника, а не и „потписан“. Он није могао бити потписан од представника, јер се тим правом представника не би слагао карактер Конференције. Последица која отуда проистиче јесте та, да представници на Конференцији нису пуномоћници у правом смислу, јер њихове заједничке одлуке остају све до ратификације само пројекти, а не конвенције које производе дејства и пре ратификације у међународно-правном погледу.

Чим је влада поднела пројект конвенције Парламенту или ком другом органу, који по земаљским законима врши законодавну власт, она је испунила своје обавезе наспрам Међународне Организације Рада. Сада је на том другом органу да настави поступак, а то је истовремено и најодлучнија фаза за дотични пројект. Законодавно тело је потпуно слободно, да ли ће усвојити или не. Ако га усвоји, пројект је за њега у међународно правном поретку једна међународна конвенција, обавезна за његову владу, а у интерноправном погледу то је национални закон, кога морају поштовати и власти и грађани. Са усвајањем једног пројекта једна земља даје еклатантан доказ да високо цени корисност дела Међународне Организације Рада. Али као год што може тако поступити она може исто тако и обратно, тј. кад њен Парламенат нађе довољно разлога за одбијање једног пројекта. Међутим врло је тешко предвидети ову другу солуцију, јер дискусија која прати претрес пројекта у Парламенту не може остати без икаквог утицаја. С једне стране јавно мишљење, прожето корисношћу предлога, не остаје равнодушно, а с друге стране високи углед Међународне Организације Рада је озбиљна препрека, да се узме непријатељски став према једној њеној одлуци.

Колико је год остављено индивидуалној оцени сваке земље, да ли ће одбити или примити једну конвенцију, ипак те две алтернативе нису једино могуће. Извесне Државе практикују и друга решења. Тако многе ратификују конвенцију условно, тј. оне изјављују да ће за њих конвенција бити обавезна ако је ратификују и друге земље. Неке државе иду још много даље и ратификују пројекте, али ратификоване конвенције лише свакога ефекта, јер их не саобразе са својим законодавством. На тај начин те земље постижу двоје с ратификацијом оне желе да испоље своју наклоност за предложене реформе, а остављајући их без стварнога ефекта и одлажући њихово ступање у живот оне одржавају ранији социјални режим, чију измену сматрају за преурањену. Несумњиво је да су такви поступци за сваку осуду. Међународна Организација Рада стара се да што више, што боље и што раније спроведе социалне реформе, а њени чланови ометају је с фиктивним усвајањем њених одлука, које остају мртво слово на хартији. У првом изигравању види се очигледно последица остављене слободне акције Парламената коју државе оправдавају тиме што се желе обезбе-

ANALI PFB i anali.rs

дити од својих конкурената, који би се нашли у повлашћеном положају, кад обадве земље не би усвојиле исту меру. У другом изигравању не може се применити правило »Lex posterior derogat priori«, пошто конвенција у опште није ушла у живот. То је једна врло опасна метода и много гора, него условна ратификација. Комисија за примену 408. чл. проучавала је то питање и предложила је два решења: подношење ратификација под условом да истекне известан рок, или унети у конвенцију поменуто овлашћење за доцнију ратификацију. Г. Morellet[1]) у свом врло инструктивном чланку претпоставља ову другу алтернативу.

У свима горњим случајевима имали смо пример да су чланови одговарали својој обавези, било на редован начин, било са одступањима. Међутим сад нам се поставља једно ново питање, а то је кад се има сматрати да је једна држава испунила своју обавезу, тј. да ли покрај обавезе за владу да поднесе пројект конвенције у року од 12 односно 18 месеци, постоји још и дужност да утиче на Парламенат да се он изјасни. Често пута Парламенат може имати својих разлога да се доста дуго апстинира, и у таквим случајевима ми видимо врло често личне и енергичне интервенције Директора Међународног Бироа Рада, које се скоро увек успешно завршавају. Г. Телтсик[2]) сматра да се не сме узети као обична формалност акт, којим се подноси Парламенту одлука Конференције, већ да он треба бити тако извршен, да се добије формална одлука и да се све до тог момента влада мора старати, да надлежна власт прими своју одговорност. У том питању ми смо мишљења, да г. Телтсик има у толико право, што из самог духа чл. 405. изилази, да се владе морају бринути о даљем току пројекта конвенције. Али то је само морална обавеза, а никако и правна, јер кад би била правна, онда би у крајњој линији постојала обавеза и за Парламенат, што никако није у складу ни с духом ни с текстом XIII. Партије Версаљског уговора. Што се тиче разлога апстиненције, истина је да они доста отежавају задаћу Међународне Организације Рада, и ако ту не треба гледати зловољно расположење дотичне земље према међународној установи рада. Врло често стицај прилика унутрашње политике или крупни и витални национални интереси преоптерећују Парламенте и отежавају да брзо дођу на ред пројекти конвенција Међународне Организације Рада. Велики престиж те организације најбоља је морална гаранција, да се према њеним предлозима не заузима непријатељски став, и у пракси скоро се редовно они усвајају. У тако лаком усвајању пројеката конвенција и налази се њихова материјална вредност.

Ш. Систем контроле и санкција. — Карта Рада, остављајући члановима Међународне Организације Рада слобо-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) A quel moment les conventions internationales du Travail deviennent elles applicables. (Revue Internationale du Travail Decembre 1927).

[2]) La ratification des conventions internationales du Travail (Revue Internationale du Travail, decembre 1928).

дно, да ли ће ратификовати конвенцију или не, није већ ратификоване конвенције препустила њиховој милости. Она предвиђа контролу над применом конвенција и санкције за непоштовање одлука донетих ради примене конвенција. На основу 409. чл. једна професионална организација послодаваца или радника може упутити своје рекламације Међународном Бироу Рада. Ако влада земље, против које је уперена та рекламација, не да у потребно време свој одговор, или ако не да задовољавајући одговор, онда Управни Одбор може објавити ту рекламацију (чл. 410). По чл. 411. један члан Међународне Организације Рада може да тужи другог члана, који не извршује ратификацију, која обадвоје веже. Управни Одбор за такав случај може да се стави у контакт с дотичном владом, а ако он то не налази за потребно, онда он може приступити образовању анкетне комисије (чл. 411.). Задатак те анкетне комисије јесте, да после једнога исцрпнога испитивања тог питања поднесе свој извештај о чињеницама, предлажући солуције заинтересованим странкама, а у случају неспоразума, шта више предлоге за примену економских санкција (чл. 414). Ако нека странка не прими препоруку комисије, друга странка има право да ствар изнесе пред Стални Суд Међународне Правде (чл. 415). Суд узима у оцену извештај и има власт да потврди, поништи и измени предлоге комисије. Према приликама Суд може још да одреди примену економских санкција (чл. 418). Ако се неки члан у прописано време не покори препорукама садржаним у извештају анкетне комисије, или одлукама Сталног Суда Међународне Правде, онда сваки члан може према њему предузети економске санкције, предвиђене у извештају комисије или у одлуци Суда (чл. 419.).

Овако установљена контрола над применом узетих обавеза садржи у себи велики значај за једну земљу, јер јој је тиме омогућено да води рачуна о држању њеног индустријског конкурента. Могло би се приметити, да се друга земља не може озбиљно љутити, ако прва земља не примењује конвенције, јер да је за другу иста ситуација као да прва уопште није ратификовала конвенцију, пошто је остао непромењен њен социални поредак. Такав изговор је лишен сваког основа, јер индустријски јаке земље воде рачуна о социјалној политици њихових конкурената. Шта више, оне иду тако далеко, па као што смо видели понекад условљавају своју ратификацију реципроцитетом. За њих је сасвим друга ситуација, ако је једна земља одбила ратификацију или ако је ратификација само једна дисимулација одржања старог социјалног режима, који наноси штету њеном конкуренту. Са одбијањем Парламента друга индустријска земља има пред собом јасну ситуацију. Ако до сада она није ратификовала, она ће окуражена примером свога конкурента и нагнана заштитом својих интереса учинити исто. На тај начин та земља ни мало не ризикује, да се у конкуренцији нађе у подређеном положају.

По нашем мишљењу изгледа нам довољна контрола, која се покреће иницијативом самог члана. Аутоматска казна Међународног Бироа Рада није потребна. Стални Суд Међународне Правде даје своју одлуку, ако је неко оштећен; а ако напротив нико није оштећен, онда се и не приступа економским санкцијама, које се завршавају бојкотажом.

IV. Међународна Организација Рада је орган сарадње између њених чланова. — Пошто смо се овако упознали с главним особинама које карактеришу односе Међународне Организације Рада и њених чланова, интересантно је обухватити у целости и генерално дефинисати карактер Међународне Организације Рада такав, какав се оцртава из њених веза с њеним члановима. На првом месту мора се испитати, да ли власт Међународне Организације Рада вређа државне суверенитете или не. Г. Maurice Guerreau у свом одличном делу налази, да се код Међународне Организације Рада могу приметити симптоми ограничења државног суверенитета. Тако говорећи о њеној активној власти, када Конференција Рада може одстранити из своје средине већином с две трећине оне делегате, који нису били изабрани на редован начин, тврди да је то већ прво ограничење суверенитета.[1]) На жалост ми се не можемо сложити с тим мишљењем. Државе које нису послале на Генералну Конференцију правилно изабрате делегате, огрешиле су се о чл. 389. § 3., који предвиђа, на који начин могу бити изабрани представници, тј. налаже да тај избор буде извршен у споразуму са професионалним организацијама, које имају највише права на представљање дотичних професија. Чланови Међународне Организације Рада, који нису поступили по горњем пропису, огрешили су се о једну међународну обавезу, коју су они дужни поштовати, и услед тога оправдано је, да је у том случају Међународна Организација Рада овлашћена присилити их и на поштовање својих обавеза.

У осталом, да Међународна Организација Рада оставља нетакнуте суверенитете својих чланова, то се може видети и из генералних погледа на то питање. Из императивне обавезе, која проистиче за владе да у прописаном року поднесу надлежном органу одлуке Конференције, једна држава не губи своју сувереност, јер по Клајнтису чим наступи колективна капитис диминицио, оличена у истоветном потчињавању Лиги Народа, сачувана је њихова сувереност. Као што се види, то схватање суверености је логичан закључак из правила, да држава чува своју сувереност, кад се подвргава обавезама, на које је она драговољно и слободно дала претходно свој пристанак. То је уосталом и оправдано, јер појам суверености не сме бити схваћен као један изолатор од међународне сарадње, што се никако не би могло усвојити у овом примеру, јер је Међународна Организација Рада баш поникла из потребе, што интимније сарадње.

[1]) Стр. 44. L'Organisation Internationale du Travail. Paris 1923. Rousseau

Још би се с мање логике могло тврдити, да има кршења државног суверенитета, услед тога, што је Конференција изгласала пројект конвенције. Из целог тог механизма видели смо, да последња реч припада националним законодавним органима.

Међутим, од великог је интереса, да се не узме улога Генералне Конференције као улога једног препараторног органа, јер она много више доприноси, и за то смо ми већ раније напоменули, да у изгласаним пројектима конвенција треба разликовати формалну и материјалну вредност. Прва је искључиво правне природе и она оставља Парламентима пуно право одлучивања. Друга је моралне природе и састоји се у томе, што је нормална појава да Парламенти услед великог престижа Међународне Организације озаконе оно, што је изгласала Генерална Конференција Рада. Испитујући мало више и опширније то питање ми смо у једном другом нашем делу[1]) изјавили, да све док не буде међународне установе с прерогативима једног Парламента, не може бити говора о међународном законодавству у правоме смислу. Сматрамо и сада то мишљење као потпуно исправно с правног гледишта, јер изједначења националних законодавстава у извесним доменима не могу с формалне стране конституисати међународно законодавство, и ако с материјалне стране то доиста и сачињавају.

Констатација да Међународна Организација Рада нема законодавну власт у многом је олакшала даље испитивање њеног правног карактера, али за тачно определење има још увек потешкоћа које треба савладати. Какав је заправо правни карактер Међународне Организације Рада, о томе је врло оскудна правна литература. Прво дело, у коме се то питање третирало, била је књига г. Maurice Guerreau-a. Цело се питање по Guerreau-u своди на ово: „У новом организму, створеном ХШ. Партијом Уговора о Миру, једни виде нову правну творевину, која поништава државне суверенитете и поново покреће у историји међународног права питање једне над-државе. Док други ма да признају извесна својства као потпуно нова, ипак оспоравају тај карактер и одбијају да је то међународна држава, задржавајући га и на даље у старом оквиру и традиционалном схватању међународног права. Међутим, изгледа да ће истина бити у средини између ова два екстремна схватања“.[2]) Г. Villalonga у »Revue Internationale du Travail« у свесци од фебруара 1924. даје критику иа горње мишљење г. Guerreau-a. Он му замера, што и ако одбија појам над-државе, ипак сматра да организација рада има неке карактеристичне атрибуте државне власти, дакле, да је сама једна јавна власт и да према томе прелази оквир међународног права и улази у уставна права појединих држава.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) M. Militch: Les attributions communes et les rapports du Conseil et de l'Assemblée. Une étude de la S. d. N. Paris 1929. Pedone.

[2]) Op. cit. стр. 42

Villalonga сматра да Међународна Организација Рада не прелази тај оквир и да је потпуно изван граница уставног права, јер нема извршну власт. Упоређујући је са Конфедерацијом налази сличност, јер овде и тамо одлуке Конференције постају пуноважне, тек кад их домаћа државна власт начини таквим. Али такође постоји разлика, јер државе су приморане само да поднесу законодавном телу, а не и да ратификују одлуке Конференције Међународне Организације Рада. Држава се једино мора да покори одлукама Сталног Суда Међународне Правде, и на тај начин Villalonga закључује да је власт Организације Рада још мања од власти једне Конференције. Villalongi, који је ствар добро развио, могу да се учине следеће допуне. Упоређујући одлуге Конференције Организације Рада и Конференције Конфедерације, он је пропустио да каже од куда то, да се прве одлуке не морају озаконити, а друге морају. Разлика је с обзиром на везаност делегата, која не постоји у оба случаја. Док делегати у Конфедерацији гласају по обавезним упуствима, дотле ови други делегати гласају слободно по свом нахођењу. Члан Конфедерације обавезан је, ако не жели да повуче последице, да озакони одлуку Конференције, јер је услед једногласног доношења одлука и обавезних упустава датих својим делегатима, он хтео и желео да се донесе оно, што се у ствари и донело као одлука. Према томе никакве потешкоће не стоје на путу у трансформацији тих одлука у националне законе, што је у ствари само формалност да би постале обавезне и за народ.

Пошто Генерална Конференција Рада не може да буде изједначена с Конгресом Конфедерације нити са законодавним органом једне наддржаве, то је јасно да је Међународна Организација Рада један нов организам, за чије је определење потребно тражити друго решење, које ће моћи најбоље протумачити поделу улога између Генералне Конференције Рада и националних органа. Говорећи о тој подели г. Телтсик[3]) је мишљења, да владе треба сматрати као међународне органе, јер су обавезне да подвргну одлуке Конференције надлежним властима. Ми мислимо да се ипак не сме ићи тако далеко и владе суверених и независних држава сматрати као органе једне установе, којој се оспорава карактер једне над-државе. У питању су међутим извесне обавезе, које владе морају испунити, и те обавезе за њу проистичу тек онда, пошто је пројект конвенције у процедури своје израде изашао из међународног домена и ушао у национални. Као што се види, подела улога је распоређена тако, да једна долази иза друге. По Телстику изилази, да би владе требале бити органи Међународне Организације Рада, међутим ситуација је сасвим обрнута. У односима са својим члановима ова установа је правно потчињена државама, јер њене одлуке остају без ефекта ако нису ратификоване. У ствари, Међународна Организација Рада не користи се државама, већ државе њом. Она је један орган

сарадње њених чланова с тачно опредељеном задаћом. Посматрано с гледишта њених односа са својим члановима, она је једно њихово удружење, слободно формирано на основу једног међународног уговора. У том истом смислу г.Morellet[1]) налази да Међународна Организација Рада није ништа друго, него саме државе које је састављају, удружене у циљу да остваре међународну заштиту радника помоћу једног усвојеног механизма. То је потпуно тачно, јер ова установа служи њеним члановима у свакој прилици, када се намеће нека реформа у циљу постигнућа социјалног мира у свету.

Д-р М. Милић

(Свршиће се)

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Десета скупштина Друштва народа

Десета скупштина Друштва народа, одржана од 3 до 28 септембра 1929 године, одликовала се нарочито дужом и занимљивијом општом дискусијом поводом извештаја секретаријата о годишњем раду, но што је то ранијих година био случај. Од двадесет и једне одржане пленарне седнице, једанаест су биле посвећене овој општој дискусији. У њој је узело учешћа тридесет и шест говорника, између којих Мак Доналд, Бриан и Штреземан. Ова се дискусија у мањој мери односила на сам извештај о раду Савета и секретаријата, а више се бавила излагањем гледишта разних говорника и влада о најважнијим савременим политичким питањима. У њој се говорило о преговорима у Хагу и утицају тих преговора на међународне односе, о преговорима између Велике Британије и Сједињених држава северне Америке за поморско разоружање, о припреми конференције за смањење наоружања, о развићу арбитраже и безбедности, о изменама које се имају учинити у пакту Друштва народа да би се овај саобразио Келоговом пакту, о сукобима у Палестини, о заштити мањина, о економском положају Европе и света. Први министар британски, Џемс Рамзеј Мак Доналд, у своме говору од 3 септембра, којим је отворио општу дискусију, излагао је гледиште своје владе о последицама Келоговог пакта, „полазне тачке нове серије напора" за рад на општем миру. „Британска влада, у чије име овде говорим, жели — а ја сам убеђен да и све остале владе деле ту жељу, — да овај пакт не буде само једна декларација на хартији, већ да се уведе у уставе и установе које ће обезбедити мир Европи".[1]) Даље он излаже да се морају добити позитивни резултати. Ове је резултате, у главном, свео на три питања. (1) Рад припремне комисије за разоружање. Поред убрзавања припрема за састанак конференције која ће решавати питање разоружања, Мак Доналд је додирнуо питање

---

[1]) Revue Internationale du Travail. Octobre 1926. стр. 494.

[1]) Compte rendu de la Dixième session ordinaire de l' Assemblée de la Société des Nations. Troisième séance pleniére P. 3.

поморског наоружања, нарочито преговоре са Сједињеним државама северне Америке о поморском разоружању. Он сматра да је најбољи почетак решења овог проблема споразум између америчких Сједињених држава и Велике Британије. (2) Мак Доналд сматра да су извесне одредбе пакта Друштва народа застареле, у толико више што већ у тренутку кад је пакт био редигован нису одговарале новим схватањима. „Да би Пакт о миру (Келогов) постао ефикасан, треба, по мом мишљењу проучити нарочито чланове 12 и 15 Пакта Друштва народа и потражити да ли не би, водећи рачуна о извесним догађајима који су настали после његовог доношења, било могуће да се овај стари документат модернизује". (3) Развиће обавезне арбитраже, увођењем у живот „факултативне клаузуле" статута Сталног суда међународне правде. Британска влада је одлучила да потпише ту клаузулу. Мак Доналд је изјавио наду да ће и остале владе то учинити, „да би се десета скупштина Друштва народа могла назвати скупштином факултативне клаузуле".

Бријан је у своме говору у кратко дао преглед најважнијих резултата десетогодишњег рада Друштва народа. Затим је прешао на савремене политичке догађаје, сматрајући да су сви у вези са Друштвом народа. Нарочито се задржао на „великом делу политичког измирења" које остварује конференција у Хагу. „Сутра ће ишчезнути и последње тешкоће које још постоје између Француске и Немачке; једна ужа сарадња биће могућна; моћи ће да престану извесне полемике, за највеће добро мира. То, понављам, неби било могуће без Друштва народа". Говорећи о самој активности Друштва народа, Бријан је указао на потребу да се попуне извесне празнине које постоје у раду за јачање и одржање мира. „Догод Друштво народа, пошто је већ осудило злочин, не предузме све мере које му стоје на расположењу да га спречи, или ако је учињен да га сузбије, оно није испунило свој задатак". По Бријану, дакле, најважнији проблем је проблем санкција: „нема друштва достојног тог имена које, предузевши све мере против преступа и злочина, одбија право и не прима дужност да их казни". Друштво народа је дужно да стално ради на томе да попуни ту празнину. Но најзначајнији део Бријановог говора је онај у коме је развијао идеју о сједињеним државама Европе. Он је признао да ово питање још није сазрело, да га многи могу сматрати још увек реалним само у уобразиљи песника. Али је додао „ја мислим да у свима човечијим делима, чак и у најважнијим и најпаметнијим, има свагда по које зрно лудости или смелости". Затим је изложио своју мисао. „Мислим да између народа, који су географски груписани као народи Европе, треба да постоји нека врста федералне везе; ови народи треба сваког тренутка да су у могућности да ступе у додир, да претресају своје интересе, да доносе заједничке одлуке, да међу собом утврде једну везу солидарности, која ће им дозволити, у озбиљним тренутцима, ако се ови појаве, да се одупру... Разуме се да ће удружење радити нарочито у економској области: то је најхитније питање. Верујем да се ту може постићи успех. Али сам сигуран да са политичког или социалног

гледишта, федерална веза, не дирајући у суверености ма кога народа који би био у томе удружењу, може бити врло корисна".[1])

9 септембра говорио је Штреземан. Он је изјавио да се слаже са Бријаном у много међународних питања, али да се са овим разилази у погледу метода које се имају применити да би се попуниле празнине у одредбама против рата. Пре но што се утврде санкције ваља извршити разоружање. Поморски проблем пружа повољне изгледе, од како су Велика Британија и Сједињене државе отпочеле преговоре. „Сматрамо да треба са истом енергијом радити и на сувоземном разоружању", јер то није засебно питање; кад се један проблем решава, ваља га обухватити у целини.[2]) Исто тако Штреземан је нагласио своја схватања, која се разликују од Бријанових, и у питању пројекта европске уније. Штреземан сматра да се ово питање може реално поставити само са економског гледишта.

Поред ове опште дискусије, која је овом приликом, као што смо навели, била живља но обично, пленум Скупштине, који су сачињавали претставници педесет и три државе, обавио је изборе који спадају у његову надлежност. За претседника Десете скупштине изабран је био делегат Салвадора Ј. Г. Гвереро. На упражњена места Лорда Финлеја и Андре Вејса, за судије Сталнога суда међународне правде изабрани су сер Цецил Херст (Sir Cecil Hurst) и француз Анри Фромажо (Fromageot). Пољска је поново изабрана у Савет Друштва народа, а на место Румуније и Чили изабране су на три године Југославија и Перу. Овај избор наше земље у Савет за нас је веома значајан, јер ће тиме наша држава моћи да активно сарађује у свима питањима која се поставе пред овим највишим форумом савремене европске политике. Још 1926 године, кад је Румунија ушла у Савет, ми смо на овом месту жалили што то није била наша држава[3]). Сада желимо само да подвучемо значај нашег уласка, који ће нам дати прилике за активан рад у овој важној међународној установи.

Поред рада у пленуму, највећи рад је свршен, као и обично, у комисијама, којих има шест. Резултат рада комисија садржи се у великом броју резолуција, које је Скупштина усвојила. Детаљно излагање целог рада и свих резолуција прешло би обим ове хронике. Овде ћемо само поменути најважније резултате постигнуте по питањима арбитраже и правне организације међународних односа, затим у питању економске сарадње и најзад у питању борбе против трговања опиумом и другим забрањеним дрогама.

У погледу арбитраже за време трајања ове Скупштине петнаест држава (између којих Француска, Велика Британија и Ита-

[1]) Loc. cit., Sixième séance plénière, p. 6.

[2]) Loc. cit., Neuvième séance plénière, p. 3.

[3]) Илија А Пржић, Седма скупштина Друштва народа. Архив за правне и друштвене науке, књ. XIII. (XXX),стр. 453.

ANALI PFB | anali.rs

лија) приступило је факултативној клаузули Статута Сталног суда међународне правде, и на тај начин признало обавезну надлежност Суда за извесне категорије спорова. Исто тако од великог је значаја усвајање протокола о ревизији Статута овога суда, као и доношење протокола, којим се олакшава приступање Сједињених држава северне Америке Суду. Као што је наведено у једној публикацији Друштва народа, „благодарећи одлукама које је донела Скупштина, акција Суда проширила се у ствари у исто време и у пространству и у дубини: у пространству одлукама донесеним у циљу да се олакша приступање Сједињених држава; у дубини бројем приступања обавезном судству Суда. У исто време измене које су унесене у Статут Суда, такве су природе да ће од њега начинити један у истину *стални* међународни суд, са судијама неке врсте професионалним".[1]) Поводом ступања на снагу Келоговог пакта и предлога да се услед тога приступи прегледу и измени одредаба чл. 12, 13 и 15 Пакта Друштва народа, који нису у сагласности са Келоговим пактом, јер, теориски, допуштају могућност прибегавања рату, Скупштина је одлучила, да услед деликатности самог питања измене пакта Друштва народа, ово питање не може одмах решити, и изабрала је један нарочити одбор коме је стављено у дужност да до идуће Скупштине проучи ово питање.

Сем овога, у погледу безбедности и разоружања, стално у вези са арбитражом, Скупштина је донела одлуке о установљавању непосредног општења са Друштвом народа, стварањем једне бежичне телеграфске станице; о проучавању пројекта једне конвенције о финансиској помоћи; о проучавању модела уговора о појачавању средстава да се избегне рат, како би се тај уговор могао претворити у општу конвенцију; о проучавању радова припремне комисије за разоружање, доневши резолуцију у којој се истиче потреба да се пожури са радовима, како би се што пре могла сазвати конференција за разоружање. У трећој комисији Скупштине, која се бавила питањем безбедности и разоружања, дискусија је била врло жива. Лорд Роберт Цецил, претставник Велике Британије, поднео је предлог резолуције којим се предвиђа: а) примена идентичних начела за смањење и ограничење људства и материала, како на земљи, тако и на мору и у ваздуху; б) ограничење ратне снаге, било ограничавајући њене ефективе или њено време обуке, било обоје; в) ограничење материала, било непосредно путем пребројавања, било посредно путем буџетског ограничавања, било на оба начина; г) признање једној међународној власти да надгледа извршење уговора и да подноси извештаје по томе. Лорд Роберт Цецил објашњавајући свој предлог изјавио је да је ограничење сувоземног наоружања много важније, но ограничење поморског разоружања, пошто су се сви ратови до сада решавали на суву. Ову тезу помогао је и немачки претставник, гроф Бернсторф,

[1]) Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations. 1929. p. 313. Dixième session ordinaire de l' Assemblée.

ANALI PFB | anali.rs

али су против ње били претставници Француске и Италије. Они су сматрали да комисија има да настави свој рад у истом смислу као и до сада. Најзад је лорд Цецил повукао свој предлог, а усвојена је резолуција Политиса, у којој је покушано да се измире оба гледишта.

По економским питањима Скупштина је изразила жељу да њени органи као и поједине владе приведу у дело предлоге економске конференције из 1927 године, који до сада нису примењени. Потребу тешње економске сарадње истицали су претставници Велике Британије, Француске, Белгије и Немачке. Белгијски претставник је истакао потребу царинског примирја, а немачки делегат Брајтшајд је израдио један програм рада, у који на прво место долази сазив једне дипломатске конференције у циљу закључења царинског примирја, а затим утврђивање програма даљих преговора за закључење колективних споразума којима би се олакшале економске везе. Друге одлуке Скупштине донесене су у циљу да се активније наставе радови Друштва народа, нарочито по питањима угља и шећера.

У области хуманитарних и социалних проблема, у Скупштини је по питању забране трговања са опиумом, вођена дискусија „која се може сматрати као једна од најважнијих, ако не као најважнија која је икада била у њој."[1]) Известилац по овом питању, које сам званичан извештај Друштва народа назива најважнијим на овој Скупштини, био је наш делегат Г. Константин Фотић. Први пут у историји Друштва народа усвојено је начело ограничења производње опасних дрога. Ово ће ограничење да спроведе једна међународна конференција, која ће утврдити количину дрога потребну за медицинске и научне циљеве у целом свету, као и количине које ће извесна земља смети да производи. Сем тога Скупштина је истакла потребу да се што пре ратификује конвенција о опиуму, закључена у Женеви 1925 године.

Поред горе изложених, претресана су још многобројна питања, већином техничког карактера, која нису добила нова решења. Кинеска делегација покренула је питање примене чл. 19 Пакта Друштва народа, по коме се уговори који су остали непримењени имају поврћи поновном испитивању. Ово деликатно питање скинуто је са дневног реда, без решења. Одлучено је да ће Савет у будуће држати своја редовна заседања четири пута годишње, место пет, колико је до сада држано. По питањима кодификације међународнога права усвојене су три резолуције, једна о довршењу припремних радова за сазив прве конференције за кодификацију, друга о настављању рада одбора стручњака, и трећа о раду одбора три правника, који су према одлуци прошле Скупштине имали да припреме систематски преглед питања која би могла да обухвати међународна кодификација. Прва конференција за кодификацију састаће се 13 марта 1930 године у Хагу.

[1]) Résumé mensuel, 1929. p. 314 и 344.

— Од политичких питања опет су дошле на дневни ред разне жалбе мањина, питање мађарских оптаната, сукоб између Боливије и Парагваја, но ни једно од њих није добило ново решење, као ни друга питања социална и хуманитарна. За време заседања Десете скупштине Друштва народа, положен је камен - темељац нове зграде Друштва народа. — Буџет за 1930 годину утврђен је на 28.210.248 златних франака, према 27.026.280, колико је износио у 1929 години. Од тога је одређено преко милион златних франака за грађење нове зграде Друштва народа.

И ако није донела неке велике резултате, за нас ће ова Скупштина остати значајна по томе што је наша држава ушла у Савет Друштва народа, и што је наш претставник био известилац по најважнијем питању које је на овој Скупштини решено, — по питању забране трговања са опиумом.

Илија А. Пржић

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Наше новчано тржиште

У нормалним временима представља новчано тржиште одлично мерило за оцењивање прилика у целокупној привреди. У колико више једна привреда прибегава употреби новца и кредита у толико се у већој мери рефлектују промене у њеноме животу на само новчано тржиште. Повећање обима кредита показује да се и обим послова повећава. Промене у каматној стопи представљају у савремено организованим земљама прави барометар који показује све промене и омогућава благовремено интервенисање и спречавање поремећаја у привредном животу. Свака промена у девизним курсевима показује да се дешавају промене у међународном кретању производа и капитала. Исто тако од велике су важности промене у новчаном оптицају, у обиму уштеђевина, клиринга, вирмана и т. д. Код нас је опсервирање новчаног тржишта скопчано са врло великим тешкоћама. И ако најважнији, овај наш привредни домен је врло недовољно статистички разрађен. Наше новчано тржиште није организовано, оно на себи носи обележје неповезаности и нехармоничности које карактеришу целокупну нашу народну привреду.

До најпоузданијих закључака о стању нашег новчаног тржишта можемо доћи посматрањем, и интерпретацијом промена које се дешавају у пословању Народне Банке. Наша Народна Банка до душе не држи новчано тржиште потпуно у својим рукама али она несумњиво на њему заузима доминантан положај и у њеноме пословању огледа се у многоме целокупни наш кредитни и платни промет.

Arhiv JI PFB | anali.rs

Количина платежних средстава које је Народна банка ставила у виду својих новчаница привреди на расположење претрпела је у току 1929 г. знатније промене него што је био случај ранијих година. Опадање новчаничног оптицаја које је започело

у јесен 1928. наставило се и убрзало у току првих шест месеци 1929 г. После шест година пао је новчанични оптицај поново при крају јуна испод пет милијарди. У другој половини године ситуација се нагло мења, новчанични оптицај непрестано се повећава и крајем године достиже највиши ниво за последње три године. Осим новчаничног оптицаја треба водити рачуна и о обавезама по виђењу које у ствари представљају виртуелни новчанични оптицај пошто у свакоме тренутку могу бити претворене у новчанице. Код ове позиције Народне Банке запажа се врло јак пораст. У току целе 1928 обавезе по виђењу биле су у опадању и тек су се из сезонских узрока повећале у децембру исте године. У 1929. међутим оне опадају у првој половини године док у другој почињу непрекидно да се повећавају и достижу крајем године висину од преко једне и по милијарде. Велики новчанични оптицај и износ обавеза по виђењу учинили су да су изражена мишљења да је наш новчани оптицај инфлациониран, да се, како се вели, „загазило у инфлацију". Ово је тврђење нетачно јер нема једног сигурног симптома инфлације, скока цена. На против наш ниво цена окренуо је у другој половини прошле године на ниже и достигао најнижи ниво који је имао од 1927 год. Према томе не може бити ни говора о каквом ненормалном повећању нашег новчаног оптицаја и инфлације. Пре би се могло рећи да смо у другој половини 1929 год. имали дефлацију која је дошла од поремећаја равнотеже која је постојала између масе призвода и масе новца и изражавала се једним релативно мирним развојем цена на велико. Повећање производње било је знатније од повећања новчаног оптицаја, и ефективног и виртуелног, и услед тога је дошло до дефлације цена.

Велике готовине које су се налазиле на жиро рачунима Народне Банке биле су повод мишљењу да на нашем новчаном тржишту влада необично велики обим новца. Сматрало се да приватне банке држе на својим жиро рачунима код Народне Банке близу једне милијарде новца који нису у стању да пласирају. Ово се тврђење међутим показало као нетачно јер је главни пораст жиро рачуна дошао услед готовина које су депоновале државне новчане установе док су депозити приватних банака у малој мери прешли свој прошлогодишњи износ. Али не подлежи никаквој сумњи да на нашем новчаном тржишту постоји од неког времена извесно обиље новца само оно ни у коме случају не узима онакве сразмере као што многи мисле. Код Народне Банке потраживања приватних банака не прелазе нормално стање. Обиље новца, у колико оно постоји, огледа се у повећању улога на штедњу који су у току првих девет месеци прошле године порасли за неких 700 милиона што се може сматрати као сасвим нормална појава. Далеко смо дакле од тога да можемо рећи како „банке не знају шта ће са новцем". Могло би се пре говорити о великој ликвидности нашег новчаног тржишта а не о претераном обиљу новца. Свакако да се с обзиром на повећану производњу у прошлој години могла пре очекивати затегнутост на новчаном тржишту. То

се међутим није десило не зато што је новца било и сувише, него што су банке финансирале само један мањи део нашег извоза и у својој кредитној политици биле крајње обазриве. Ова њихова велика резервисаност у кредитној политици, која се може лако разумети када се има на уму да је стање једног доброг дела предузећа далеко од тога да буде солидно, довела је до извесног обиља новца, које је због обиља преувеличано. Чим наступи у привредној ситуацији преокрет, чим послови буду оживели видеће се колико је мало у ствари обиље новца код нас и колико смо сиромашни у мобилним капиталима.

Прогресивно опадање рентабилности предузећа онемогућило је одржавање раније високе каматне стопе. Попуштање каматне стопе које већ дуже времена траје било је нарочито осетно у току 1929 год. Може се рећи да се за првокласне менице данас каматна стопа знатно приближила стопи која се практикује у централној Европи. У главним привредним центрима она се креће од $8^1/_2$ до 14%. Интересантно је да се код нас пад каматне стопе није зауставио ни у времену највеће затегнутости на међународним новчаним тржиштима у лето и јесен прошле год. Релативно ниска данашња каматна стопа представља један изванредно важан и неопходан елеменат даљег развитка наше привреде. Он омогућује снижење производних трошкова и тиме и појефтињавање наше индустријске производње. Појефтињавање цена индустриских производа у данашње време је међутим неопходно да би се парализовала последица огромног пада цена пољопривредних производа, услед којег је наступило велико смањење куповне снаге сеоског становништва. Падом цена производа индустрије повећава се аутоматски куповна снага земљорадничка и индустрији се омогућава рад у данашњем опсегу а евентуално и проширавање производње. У исто време делује снижење каматне стопе као одлична заштитна мера од иностране конкуренције. У тренутку када нас аграрно-протекционистичка политика земаља централне Европе нагони да развијемо своју индустриску производњу, појефтињавање кредита утицаће врло повољно на неизбежно преоријентисавање нашега извоза. Само би било неопходно да и наш земљорадник дође до јефтинијег кредита који би му омогућио да подигне квалитет своје производње и осигурао га од наглих и ничим неоправданих промена које се код нас дешавају код цена пољопривредних продуката.

Снижењем каматне стопе на краткорочне зајмове није још довољно поможено производњи. Њој су данас у великој мери потребни дугорочни, инвестициони кредити, у којима се код нас јако оскудева. Решење питања дугорочног кредита за нашу производњу тесно је везано за извођење новчане реформе односно за законску стабилизацију динара. У иностранству данас има врло много расположивих капитала који траже лукративно запослење. Такви капитали, међутим, систематски избегавају земље у којима не постоји јасна новчана ситуација која увек у себи крије могућност промена у валутарним курсевима. Ми смо, ис-

тина, успели да нашој валути већ близу пет година обезбедимо савршену стабилност. Али и ако смо били међу првима када је требало фактички стабилизовати национални новац, остали смо данас једини у Европи без коначне новчане реформе. Иностранство, разуме се, са неповерењем гледа на одуговлачење једне тако важне реформе и уздржава се да нам своје капитале стави на располагање на дуже рокове. Према томе док се год ово питање не уреди, наша привреда неће моћи да рачуна на стране капитале који су јој потребни. Услед тога ће за све време док се законска стабилизација не изврши, нашој привреди недостајати инострани инвестициони кредити, дакле онај елеменат који би, поред јефтиног краткорочног кредита омогућио темељну реорганизацију целокупне наше привреде.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Одговорност државе за несрећне случајеве на железници.

Једном приликом када је један грађанин прелазио испред једне жељезничке станице први колосек да би се укрцао у воз, који је чекао на знак поласка на другом колосеку, био је прегажен од воза који је ишао првим колосеком. У томе моменту станични перон није био осветљен а воз који га је прегазио, пошао је без сигнала на пет минута пре него што је требало, што је све било противно прописима жељезничког закона. За одсечене обе ноге оштећени је поднео тужбу суду и тражио накнаду штете. Првостепени суд је нашао да је тужба застарила, јер по чл. 18. бившег Устава Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца исту није поднео у одређеном року од 9 месеца пошто се тражи накнада штете од Државе коју су причинили њени чиновници.

Овакво гледиште суда било је неправилно, јер се пре свега имало да утврди, која је застарелост важила за овакав случај. За решење овога питања о примени застарелости права подношења тужбе противу Државе за накнаду штете јесте од пресудног значаја питање: у каквом се односу појављује Држава у конкретном случају према оштећеном. Остављајући на страну факат што је за овај случај могућа примена и специалних закона, ми хоћемо да расправимо питање: да ли је у опште могао бити примењен чл. 18. Устава на овај случај?

Држава се, по општим правним принципима појављује према грађанима у двема својим функцијама: као суверена власт, при вршењу које власти Држава има као средство организовану силу целе Државе, и као приватно-правно лице, појављујући се у области општег грађанског права, без икаквих атрибута организоване државне силе. Разлика је дакле, између ових двеју сфера велика, јер са првим функцијама

ANALI PRAVNOG FAKULTETA

она улази у област права јавно-правног карактера а са другим функцијама у област права приватно-правног карактера. У оваквим својим функцијама Држава се према својим грађанима час појављује као моћнија и изнад њих, а час као равна њима. Према овим двема функцијама Државе требало је одмеравати конкретни случај, па извидети: да ли је Држава учинила штету повређеноме грађанину у сфери својих јавно-правних функција или у сфери приватно-правних односа?

Повређени, односно прегажени човек купио је од Државе жељезничку карту за вожњу, и овим послом он је засновао са Државом један правни посао, а на име: закључио је са Државом уговор о превозу, који је предвиђен у § 17. зак. о устрој. трг. суда као трговачки посао, у коме је Држава учествовала као уговорна страна а никако као државна власт која би искључила ону потребну сагласност противне стране свога грађанина — за закључењем уговора о превозу. Државни чиновници у овом случају само су престављали Државу као другу уговорну страну. Предузеће подвоза може бити и у рукама појединаца и у рукама Државе, јер она није ни једним законским прописом искључена од овога права, нити је пак предузеће превоза она ограничила само за себе. Али, зато што је предузеће подвоза у рукама Државе, није јој дато право да при вршењу својих уговорних обавеза буде надмоћнија над другом уговорном страном и да у таквом односу избегне одговорности по општем грађанском закону, већ је она као странка стављена у исти положај са грађанином. Купо-продајом жељезничке карте, закључује се дакле уговор о превозу. Уговор о превозу јесте двострани теретни уговор, те је Држава, као друга уговорна страна обавезна да лице које прими на превоз неповређено и потпуно исправно превезе до жељеног места, па је, сасвим разумљиво одговорна у случају ако томе лицу причини ма какву штету или квар. Она дакле, као што се из овога излагања види, делује у сфери приватно-правној, па је принуђена да као таква испуњава и извесне обавезе. Те обавезе прописане су у „Уредби о превозу путника и робе на жељезницама", „Правилнику о вршењу саобраћајне службе на државним жељезницама од 1. октобра 1924. год." и „Закону за обавезну накнаду штете причињене у жељезничком саобраћају". Државни чиновници при жељезницима дужни су, дакле, да испуњавају све одредбе ових закона, те према томе када у даном случају перон жељезничке станице није био осветљен и када је други воз без датог му сигнала пошао раније него што је требало, значи да они нису испунили оне обавезе према путницима, које су дужни били да испуне, те је одговорност за оштету за Државу наступила по прописима општег грађанског права. Ова одговорност наступила је по прописима грађ. права баш због тога што су баш путници као уговорне стране били ти који има да претрпе штету.

Из овога јасно излази да чиновници при жељезници функционишу по *уговорној дужности*, као људи које је Држава најмила да јој врше превоз путника на суву и на води. Међутим чл. 18. Устава предвиђа право подношења тужби противу Државе за оне штете које грађани претрпе од неправилног вршења службе њених чиновника, које би они учинили према њима у своме *службеном раду*. То је дакле онај службени рад који чиновници врше на основу овлашћења закона при чему имају организовану силу, без обзира да ли се тај рад тиче државних интереса или приватних интереса. Тако на пр. ако грађанин повери суду да му пресуди парницу па овај противзаконом пресудом оштети га, или кад извршни чиновник извршујући какву осуду, наплаћени новац потроши или оштети га, онда ће се применити пропис чл. 18. Устава, јер је при изрицању пресуде као и при извршењу наплате чиновник употребио државну силу, док никога не може натерати силом да се вози државном жељезницом, јер их има и код приватних предузећа.

Касациони Суд је решењем свога III одељ. Бр. 15.707. од 8. фебруара 1929. год. у овом случају усвојио прво гледиште, нашавши да се застарелост права подношења тужбе има да цени по општим грађанско-правним прописима

Јован Л. Јовић, адв.

ИЗ СТРАНОГА ЗАКОНОДАВСТВА

Пољско Законодавство

Због разноликости законодавства које се је било затекло на територијама обухваћенима, данас успостављеном, Пољском Државом, Пољски Законодавац нашао се је пред тешким послом изједначења свих тих разноврсних законодавстава од којих су, у главном, била ова три: аустриско, немачко и руско, и он се је, одмах и неуморно, дао на посао. За десет година (1919.—1929.) резултат тога огромнога рада био је, такође, огроман. На II. Конгресу Пољских Правника, одржаном од 29. Септембра до 2. Октобра прошле 1929. год., у Варшави, под председништвом Г. проф. И. пл. Кошембар-Лисковски, бив. ректора Варшавскога Универзитета и једнога од најистакнутијих и најпризнатијих правних научника пољских (I. Конгрес Пољских Правника био је 1924. год., у Вилни), изнесен је и подвучен у прегледу (résumé) сав тај резултат и са њим су упознати једновремено и страни гости позвани на Конгрес (између осталих и Г. Г. H. Berthélemy, доајен Париског Правнога Факултета, члан Француског Института, Institut de France — Г. Бертелми, да подсетимо на то, био је претпрошле, 1928. год., у Београду и одржао, 31. Марта, на Државном Универзитету једно веома добро посећено предавање, политичко-

правно — и H. Capitant, проф. истога Факултета, такође члан Франц. Института). Један део реферата поднесених Конгресу, а, наиме, од стране пољских правника, већ је објављен у часопису: „Themis Polska", pismo nauce prawa poswieçone (наслов француски гласи: „Revue consacrée à la Science du Droit"), tom-vol. IV., Warszawa — Varsovie 1928/9). Ту се налази и реферат Г. И. К. Лисковскога: *O zagadnieniu miedzynarodowego ujednostajnienia prawa ozobowiaząniach* (Le problème de l' unification internationale du droit des obligations). Извештај Г. Лисковскога стоји у вези и са установом Међународнога Института за Изједначење Приватнога Права код Друштва Народа у Женеви (Institut international d' unification du Droit privé), где је већ израђен један нацрт за Међународно Изједначење Облигационога (Тражбенога) Права (в. о овом покрету за интернационализирањем изврсну студију истакнутога францускога правника, Г. R. Demogue, проф. на Правном Факултету у Паризу, *L' Unification internationale du droit privé*, Paris, Rousseau et C°, 1927.).

Други део реферата односно предавања на истом Конгресу изићи ће у св. V. поменутога часописа „Themis Polska": ту ће бити и предавања Г. Г. Berthélemy-a и H. Capitant-a.

Што се тиче рада на уједначењу Пољскога Права, ми ћемо се овде задржати, у неколико, само на уједначењу Грађ. Права (узгред да приметимо да се Пројекат Кривичнога Законика за Пољску Републику налази већ на другом читању пред стручном комисијом чији председник је Г. проф. Е. С. Rappaport, председник одељења Касационога Суда у Варшави: његово име и његова научна активност довољно су познати читаоцима „Архива"). У тој области постоји већ један нацрт Г. И. К. Лисковскога који садржи норме из Општега Дела Грађ. Права: §§ 1. à 128. (Наслов је тим параграфима: „Књига Прва. Општа Наређења)". Исти нацрт изишао је, између осталога, и у „Revue polonaise de Légis ation civile et criminelle", Section civile, 1918, Varsovie, Vol. I. fasc. 1. Annexe 1. Своје основно схватање о кодификацији Грађ. Права. у Пољској Г. Лисковски изнео је, у француском изводу, раније још у часопису „La Thémis Polonaise", 1924./25., под насловом: „La codification du droit civil en Pologne et les transformations modernes du Droit civil", као и у часопису „Revue d' histoire du droit", Haarlem, 1925., а у својим предавањима (conférences) на Правном Факултету у Паризу и Нансиу (Француска), год. 1928., говорио је о „Quelques dispositions généralas d' un pro et de Code civil polonais". (Нека општа наређења у једном нацрту Пољскога Грађ. Законика); та предавања штампана су у добро познатом француском стручном часопису: „Revue trimestrielle de Droit civil", Paris, 1928. Сами, пак, *Мотиви* Нацрта Г. Лисковскога („L' Exposé de motifs") објављени су, на пољском, у званичним публикацијама Пољске Кодификационе Комисије.

Нећемо се овде упуштати у излагање главних идеја Нацрта Г. Лисковскога, јер су читаоци „Архива" имали већ прилике да се са њима упознају, у чланку, тако прегледном и исцрпном, Г. Др. М. Бартоша (сада доцента на Правничком Факултету у Београду), штампаном у свесци за Октобар, 1928., у овом часопису, одакле је потом и посебно оштампан. [О Пољском Међународном и Међупокрајинском Приватном Праву имамо, у „Архиву", бр. 4. књ. VII. (XXIV.), стр. 291.—309., чланак Г. Др-а Драг. Аранђеловића: Г. Аранђеловић нам је дао текст Пољскога Закона о томе Праву са неколиким својим врло поучним примедбама). Додаћемо само ово питање: да ли је то све што сачињава или ће сачињавати Нацрт Општега Дела Пољскога Грађ. Законика? Најпре да кажемо да сви Грађ. Законици немају правога Општега Дела: нема га ни Француски ни Аустриски ни наш Грађ. Законик. (Уводне Одредбе у њима то није још Општи Део). Општега Дела нема ни Швајц. Грађ. Законик (Schweizerisches Zivilgesetzbuch) од год. 1907.—1912. (његов: Einleitung, titre préliminaire, чл. 1. à 10., није Општи Део). Швајцарско Облигационо Право (Schweizerisches Obligationenrecht) од год. 1911., 30. Марта, н. к. (задобило обавезну снагу 1. Јануара, 1912., н. к) — то је нова текстуација Швајц. Облиг. Права од 21. Јуна, 1881., н. к. (Швајцарци су најпре успели да изједначе своја разна Кантонална Облигациона Права и тек год. 1898., 13. Новембра, н. к., решено је да се приступи уједначењу целокупнога Грађ. Права) — садржи истина, као први одељак (Erste Abteilung), *Општа Наређења* (Allgemeine Bestimmungen, Art. 1. à 163.), али то су, разуме се, опште норме не целога Грађ. Права него само једнога дела његовога, Облигационога Права. Међутим, Бразилијански Грађ. Законик од 1. Јануара, 1916. год. по н. к. (са Изменама од 15. Јануара, 1919. н к.) има, осим *Увода* [чл. 1. à 21. у коме се, осим извесних општих прописа (као, н. пр., да се нико не може бранити незнањем закона, да судија не сме одбити решење спора зато што би закон био нејасан или непотпун, да изузетна наређења треба тумачити *stricto sensu* итд.), налазе и одредбе о Међун. Прив. Праву] и један *Општи Део* у правом смислу те речи, јер садржи норме које улазе у Општи Део Грађ. Права (а, наиме, норме: о лицима, о домицилу, о добрима, о правним пословима — чл. 1. à 179.: в. овај Законик у француском издању од стране de l'Office de Législation étrangère et de Droit international, Paris, 1928). Бразилијански Законик усвојио је, дакле, овде систем Нем. Грађ. Законика чији Општи Део (Allgemeiner Teil) има 240 параграфа: ту су изложене опште црте субјективних приватних права, то је управо једна философија Грађ. Права. *Општа Наређења* у Нацрту Г. Лисковскогога баве се само *лицима*, физичким и правним (чл. 22. à 128.), ако изузмемо чл. 1. à 21. где је реч о Обичајном Праву (чл. 6. à 8.), о Тумачењу Закона (чл. 9. à 16.), и о Уживању Права, чл.

ANALI PFB | arsli.rs

17. à 21. (чл. 1. à 5. имају за предмет: „Règles de conduite ayant pour mission la réalisation des buts du droit"). У овом Нацрту, нема, дакле, прописа ни о *добрима* ни о *правним пословима у опште.*

Не можемо сада знати да ли ће Г. Лисковски, у даљем свом раду а по споразуму са Кодификационом Комисијом (Kodifikacylna Komisja), унети, угледајући се на Немачки одн. Бразилијански Грађ. Законик, у Нацрт Општега Дела и норме о *Добрима* и *Правним Пословима.*

Осим Нацрта Г. Лисковскога о Општим Наређењима, Кодификациона Пољска Комисија израдила је у истој области, т.ј. у области Грађ. Права, и један Нацрт о *Облигационом Праву,* Нацрт подељен на два дела, *Општи* и *Посебни. Општи Део Облигационога Права,* који садржи 216 параграфа (1. à 216.), штампан је и на француском, у часопису, напред већ споменутом: „Revue polonaise de Législation civile et criminelle", Section civile, 1928. (Varsovie), Vol. 1, fasc. 1, Annexe 2. Овај Нацрт израдили су: Г. Е. Till, проф. Грађ. Права на Универзитету Јана Казимира у Лавову (Lwów), члан Пољске Кодификационе Комисије и ужега Одбора (Comité léopolien) исте Комисије састављенога од професора Г. Г. Allerhand-a Dolinski-a, Longchamps de Berier-a и Stefko-a (осим чл. 75. à 100. који нису били предмет претреса у овом Одбору). Нацрт Општега Дела Облигационога Права оштампан је најпре, са *Мотивима,* на пољском језику, год. 1923., страна 187. („Publications officielles de la Commission de Codification, Varsovie, 14 m. 8 rue Mokotowska": пољска издања законских пројеката, и ако састављена на пољском језику, имају обично, поред пољскога, и француски наслов; ово вреди и за часописе, штампане на пољском). И Француски превод Нацрта је од проф. Г. R. L. de Berier-a, у сарадњи са Гђицом Anne Burzyńska, асистентом при катедри романске филологије на Универзитету Јана Казимира у Лавову. (Ови подаци су узети из горе цитиранога броја de la „Revue polonaise de Législation civile et criminelle", p. 1.)

Нацрт се састоји из шест Глава: *Гл. I.*: О обавезама у опште (чл. 1. à 14); *Гл. II.*: О разним изворима обавеза (ту има четири поглавља: I. Поглавље: О изјави воље у опште, чл. 15. à 17., II. Поглавље: О уговору, чл. 18. à 65., III. Поглавље: О једностраним изјавама воље, чл. 66 à 74., IV. Поглавље: О осталим изворима обавеза — француски текст гласи: „Des autres causes dont naissent les obligations" — чл. 75. à 100.); *Гл. III.* О преносу тражбина и дугова (чл. 111. à 127.); *Гл. IV.*: О престанку права и обавеза [она се дели на четири Поглавља: I. Поглавље: О извршењу обавеза, чл. 128. à 165., Поглавље II: О повраћају недугованога — „De la restitution d'une prestation indue" — чл. 165. à 170., Поглавље III.: О дејству неизвршења обавезе: чл. 171. à 182.: да приметимо овде ту интересантност да у чл. 179. овога Нацрта није усво-

јен, код неизвршења у случају двостраних уговора, Систем Римски односно Пандектни, Аустриски (§ 919. А. Г. З., пре Новеле III., § 111.) и наш (§ 553. Грађ. Зак.), по коме тада, у начелу, не може некрива страна тражити *раскид* уговора него само његово *извршење*, већ је примљен Систем Франц. Грађ. Законика, чл. 1184., да некрива страна има право тражити или једно или друго, Поглавље IV.: О пребијању дуга за дуг, чл. 183. à 190., Поглавље V.: Отпуштање дуга и раскид уговора, чл. 191. и 192., Поглавље VI.: Немогућност извршења, чл. 193. à 195.]; *Гл. V.*: О застарелости: чл. 196. à 207,; *Гл VI.*: О праву да се побијају дејства правних радњи дужникових („Du droit d'attaquer les effets des actes faits par le débiteur"), чл. 208. à 216. (то је римска установа: Pauliana actio одн. немачко Anfechtungsrecht: в. Аустриски Закон, Anfechtungsordnung, од 14. Децембра, 1914. год. по н. к. који је, и за нашу Државу, примила Комисија састављена, у Министарству Правде, за израду Нацрта Грађ. Законика. В. и § § 303.а. и 565. Срп Грађ. Законика, Додатак од 5. Маја, 1864. год.).

Посебни Део Облигационога Права, чији француски превод изишао је, такође, у „Revue polonaise de Législation civile et criminelle", Section civile, 1928., Vol. I, fasc. 2, Annexe (заслугом истих личности које су превеле и текст Нацрта о Општем Делу Облигационога Права), израдили су Г. Г. проф. E. Till и R. L. de Berier делом заједнички а делом, после смрти Г. Till-a, сам Г. R. L. de Berier. Посебни Део има једанаест Глава у којима су изложени поједини *посебни* уговори (ти уговори зову се у Француском Праву: „Les contrats nommés", а према њима су, као противност, антитеза, „les contrats innommés", т.ј. безимени уговори). То су: *Гл. I.*: О продаји и размени (Поглавље I: О продаји, чл. 1. à 54., Поглавље II.: О размени, чл. 60. и 61.); *Гл. II.*: О поклону, чл. 62. à 85.; *Гл. III.* О уговору о закупу (Поглавље I.: О кирији, Du bail à loyer, чл. 86. à 116., Поглавље II.: О закупу пољских добара, чл. 117. à 132.); *Гл. IV.*: О наручи (послузи), чл. 133. à 143. (то је римски уговор: commodatum); *Гл. V*: Уговор о зајму („Du prêt de consommation"), чл. 144. à 158.; *Гл. VI.*: О уговору о услузи („Du louage des services"). Пољски редактори су дали овоме уговору много шири појам него што је то, махом, у другим Грађанским Законицима (тако, по новелираном Грађ. Зак. Аустриском, ту имамо, код „Verträgen über Dienstleistungen", само ове три варианте: Dienstvertrag, §§ 1153. à 1164., Werkvertrag, §§ 1165. à 1171., Verlagsvertrag, §§ 1172. и 1173., по Нем. Грађ. Зак.: Dienstvertrag, Werkvertrag и Mäklervertrag, §§ 611. à 656., код нас је као у Праву Аустриском: в. Уговор о најму, §§ 706 à 722.). И, заиста, ова Глава садржи седам Поглавља: Поглавље I.: Уговор о раду („Du contrat de travail"), чл. 159. à 193., Поглавље II.: Уговор о предузећу („Du contrat d' entreprise"), чл. 194. à 214., Поглавље III.: О мандату („Du mandat"), чл. 215. à 230., Поглавље IV.: О по-

средништву („Du courtage"), чл. 231 à 237., Поглавље V.: О остави („Du dépôt"), чл. 238. à 252., Поглавље VI.: О одговорности и праву залоге гостионичара („des aubergistes"), чл. 253. à 259., Поглавље VII : О неправој остави („Du dépôt irrégulier"), чл. 260. и 261.; *Гл. VII.*: О уговору о друштву („Du contrat de société"), чл. 262. à 292., *Гл. VIII* : О ренти и о доживотном издржавању („l'entretien viager"), чл. 293. à 299.; *Гл. IX.* О игри и опклади, чл. 311. à 313.; *Гл. X.* О упућивању („De l'assignation"), чл. 314. à 321.; *Гл. XI.* О јамству („Du cautionnement"), чл. 322. à 336., и *Гл. XII.*: О поравнању („De la transaction"), чл. 337. à 340.

Овај кратки преглед садржине до сада пројектованих делова Грађ. Законика за Пољску Републику показује, мислимо, довољно речито колико је то замашан посао кога се, овде, подухватила Пољска Кодификациона Комисија као и са колико научне самосталности и оригиналности она ради на доношењу једног Општег Пољског Грађ. Законика: она, наиме, не изједначује само Грађ. Законике затечене, у појединим територијама данашње Пољске, на дан њене рестаурације него она иде даље од тога и *ствара* сасвим један *нов* Грађански Законик за који су досадашњи Грађански Законици само *део* раднога материала, кажемо: само део раднога материала, јер Кодификациона Комисија искоришћује, разуме се, и онај материал који јој ту пружа и страно законодавство (Упоредно Право) као и Правна Теорија. А о самој активности Кодификационе Комисије и о резултатима њенога рада за период од десет година (1919.—1929.) написао је, на пољском, једну исцрпну студију Г. Dr. Rudolf Rauscher, проф. Каменсковога Универзитета у Братислави (ранији Пожун, Pressburg): *Polská Kodifikační Komise a její unifikační snahy* R. 1919—1929, V Bratislavě 1929., Стр. 52. („La Commission de codification de la République polonaise et ses travaux d'unification au cours des années 1919—1929"): расправа Г. Раушера изишла је као бр. 1. часописа познате научне установе чехословачке: Zprávy Ustavu Slovanských Práv („Bulletin de l'Institut de Droit slave"), Братислава.

Колико су пољски правници предузимљиви организатори види се и по броју њихових часописа. Тако осим „Themis Polska" и „Revue polonaise de Législation civile et commerciale", часописи које смо овде већ навели, издају они и ревиу: „Revue Pénitentiaire polonaise", Varsovie, коју уређује познати пољски криминалист Г. проф. Neymark, и коју смо имали, такође, прилике навести у „Архиву", приказујући монографију, тако сугестивну, Г. Др. Е. S. Rappaport-a: *Le Problème de l' Unification du Droit pénal* (бр. за Септембар, 1929.). У часопису, пак: „Przeglad Polski Ustawodawstwa cywilnego i kriminalnego" (то је: „Revue polonaise de Législation civile et criminelle", јер часопис има два наслова, пољски и француски, али излази на француском језику, бар ми имамо то издање, а, можда, од истога

часописа постоји и издање пољско) сарађују, поред пољских, и чувени страни правни научници, као, н. пр, у св I., 1°, „Przegląd"-а, за год. 1928., штампан је чланак Г. Henri Capitant-a, *De la simplification des conditions et formalités exigées par le Code Napoléon pour le mariage*, стр 3. à 22., Г. Jaromir-a Sedlaceka, проф. Права на Универзитету у Брну (Brünn), *Travaux préparatoires du Code civil tchécoslovaque*, стр. 23 à 29. Од пољских аутора, да поменемо студију скоро преминулога A. Gorski, хон проф. Права на Универзитету у Кракову и члана Пољске Кодификационе Комисије: *Aut ur de la codification du Droit commercial en Pologne*, „Przegląd", 1928,, Vol. I., 1., стр. 30. à 40., Г. Joseph-a Silkowski, проф. Права на Универзитету у Познању, *La Loi polonaise sur les sociétés anonymes* (од 24. Марта, 1924.: тим Законом извршено је, у Пољској, изједначење закона појединих покрајина о акционарским друштвима), „Przeg ąd", 1928., vol. I., 2°., Г. Casimir-a Glebocki, avocat, *L' Esprit de l' ancienne codification polonaise, ibid.*, Г. Ladislas-a Leopold Jaworski, *Le romantisme dans le droit*, „Przegląd", 1929., vol. II., расправа коју смо поменули и у пошлом броју „Архива" (приказујући радове Г. проф. Jean-a Bonnecase-a, Bordeaux) и коју је Г. Jaworski читао на II. Конгресу Пољских Правника (од 29. IX. — 2. X. 29.) у Варшави: она је објављена, на пољском, и у „Themis Polska" („Kola romantyzmu w prawie"), стр. 1. à 7. У истом броју „Przegląd"-а је и студија Г. проф. I. K. Liskowski-a о међународном изједначењу Облигационога Права о којој напред било речи. Ит.д.

Мислили смо да је било корисно изнети, пред читаоце „Архива", ове примере вредноће и смишљенога рада пољских правника, јер: exempla trahunt.

Ж. М. Перић.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. Ivo Krbek, **Upravno pravo**. *I knjiga. Uvodna i osnovna pitanja.*

Ова књига чију смо потребу и корисност имали прилике већ да овде истакнемо, излаже уводна и основна питања. Судећи по предговору пишчевом у другој књизи треба да добијемо организацију и организирање управе и у трећој управно судство. У овај уводни део ушла су питања која чине на један начин фондирање административно-правне науке, и сам појам управе, у њеним односима са другим властима или по њеном положају у државној организацији. Писац сам истиче да код њега општи део нешто друго значи него обично. Али у истини, ни он не може мимоићи нужност да тражи *опште принципе* управнога права. Што је овај уводни део овако издвојио, то је у духу кантовске филозофије одн. нормативне теорије у праву која издваја *појам* (одн. објект изучавања) свесно и хоће да науку *фондира*. Но тај део је

ANALI PFB | analiz

неминован у *свакој* општој теорији. То је само највиши слој општих принципа, први и највиши, и, разуме се, релативно одвојен од нижих исто тако општих (као што је са своје стране општи део само релативно одвојен од посебног због релативности појма *општи*, индивидуалних оцењивања и бирања полазних тачака при систематизацији). Како ће писац даље извести цео систем, у овом погледу, то ћемо видети. — У вези с тим ваља истаћи да се он служи, где му се чини потребно, компаративном методом, обраћајући нам пажњу на порекло и развој установа и да тежи стално да веже увек, и највише и најапстрактније појмове за позитивно право, посвећујући пуну пажњу законодавству режима од 6. јануара 1929. У том погледу би се могло пожелети и негде више, на пр. код субјективног права, где би било потребно више конкретних примера, осим ако то не учини у другим деловима.

Г. Крбек је са свим модерно ориентисан, познаје врло добро литературу, и ту има врло добар избор (тако да оно, што је забележио из стране литературе, претставља одиста појаве значајне и модерне). Ориентисан у смислу чисте правничке методе, нормативистичке, он је учинио добро, што се обазирао на на француску литературу, нарочито на Дигиа, и не само на њу, него и на традиционалну немачку (коју је на пр. Питамиц испустио из вида). Пуно пажње је поклонио и српској литератури и третирао је са пуно разумевања и поштовања Нема сумње да би имало у погледу литературе, стране и наше, тамо и овамо што да се допуни. Али замерати му у том погледу значило би бити педант.

У овом делу писац је стао на гледиште организационих разлика државних функција (тј закон, администрација и судство разликују се само по форми, одн. по организационим моментима). Ипак он не пориче важност материалних момената у границама формалних. То важи нарочито за управу која је најопсежнија и најбогатија државна делатност. Само он опомиње на опрезност и каже: „Нема се дакле у свијету правних појава покретати питање да ли се у опће имају примијенити формални и материјални моменти, већ се ваља увијек питати, гђе једни, а гђе и кад други и кад други примјењивати". Катичић има са свим право што подвлачи емпиристички карактер методе Крбекове и што види у томе његову добру страну[1]). Биће још више момената где ће се испољити тај карактер, и чак прагматистички. Но дужан сам истине ради рећи да сам ја стао на исто такво глеиште и на исти начин га формулисао нарочито у једној од својих последњих расправа[2]), тако да ме Крбек није могао претставити као најтипичнијег заступника материалног разликовања функција. Раз-

[1]) В. приказ К. у Mjesečniku, br. 9 i 10, 1929.

[2]) Ein jugoslawisches Werk über den Staat (Zeitschrift für öff. Recht, Bd. 8, 1928, S. 618)

лика међу нама може бити не у принципу, већ само у конкретним питањима. И ту се одиста доста разликујемо, нарочито што се тиче одвајања судске функције од административне (у материалном смислу).

На другој страни Крбек има једно срећно чувство и довољно развијен смисао за динамичност појава, и то се види нарочито код његовог појимања обичајног права. У томе се ја и он такође сусрећемо на многим питањима о чему сведоче моје расправе више или мање. (Чак и моја интерпретација Дигиа се карактеризира подвлачењем динамичних момената).

*

Што се тиче закона, по пишчевом мишљењу, његова правна моћ не долази од садржине већ од његове форме. У погледу материја које регулише нема никаквих ограничења за закон. Њиме се може лако све регулисати. Уредба је пак административни акт, са формалном снагом оваквог акта.

У разликовању администрације и судства он се определио за Мерклову теорију.[1]) Битна разлика међу њима, по овој лежи у томе, што у администрацији постоји јерархијска власт вишег, што ће рећи да надређени орган има права да издаје налоге (Anweise), заповести да нижи уради овако или онако и да поништи и реформише акте нижега (и то не само у погледу законитости него и целисходности). И на крају крајева он формулише администрацију негативно као функцију која није судство и законодавство. (Као да тиме није дефинисано и судство негативно, с обзиром на све спорне и сумњиве материје на граници судства и администрације).

Крбек наглашава нарочито разлоге систематизације. Чини му се да је против здраве систематике служити се са два појма закона, администрације и судства. Тај разлог — предоминантан за Меркла — излази много пута на видик код Крбека, да чак он хоће на основу тога да даје аргумент за решења која имају позитивноправно (практично) значење. Његов доказ да у нас (за наше позитивно право) нема никакве потребе за увођењем појма acte s de gouvernement састоји се у томе да су то акта законодавне власти. Али он додаје томе: „Као такови не само што они испадају из управно-судске контроле, већ они у опште не спадају у управно него у уставно право“ (стр. 65). Слично звучи и његово излагање на стр. 94: „Сведемо ли лучење између јавног и приватног права на праву мјеру и гледамо ли разлику између судства и управе начелно само у формалном моменту, онда је јасно, да и ако ће се већином додељивати у надлежност управних органа јавноправне ствари, то им се могу додељивати и приватноправне ствари“ (стр. 94). У истини то што г. Крбек хоће, одн. нормативистичка теорија, то је монизам, *монистички* систем, а не

[1]) Allgemeine Verwaltungslehre, 1926. § 1.

систем. Са свим је могуће са гледишта исправне систематике служити се са два појма, сграђена на два различита принципа, само ако се они не мешају и свакоме се да његово право место. Сам он упућује, и сасвим тачно, да администрација обухвата и односе међу странкама, као и приватноправне односе. Питање је отворено, без сумње, зашто бисмо изучавали у административном праву и *приватноправне* одношаје, ради тога само, јер спадају у надлежност администрације.

Вођен интересом систематике, он одваја уставно право од управног на тај начин, што га (уставно) ограничава на изучавање законодавних органа (стр. 90—91). Али већ само његово дело показује како су органи међусобно повезани, јер је он сам третирао питања која спадају у уставно право. За неке би се могло посумњати је ли било потребно уносити их (као партија о парламентаризму или извесни делови партије о субјективном праву и др.) Из те неразлучности органа, ма како их дефинисали, излази да једна специална наука мора изучавати све те органе у њиховом међусобном односу или, другим речима, државу као целину. Та специална наука је уставно право. Отуда је и остаје најбољи начин изучавања француски, тј. изучавати заједно уставно и административно право у једном систему (Droit public). Администрација, како он сам утврђује, такође ради и директно по уставу, што показује очевидно да нема отсечних граница између уставног и управног права.

*

У више праваца он даје велику важност у правној држави разликовању генералне, опште норме од индивидуалне, конкретне (које је и Питамиц признао), и то је сасвим неизбежно. За начело поделе власти мисли да, и ако политичко начело, оно даје кључ за разумевање појма модерне државе и управног права и да сумња да би икоја друга подела, изведена по строго научним поступањима, уродила тако важним и великим практичним последицама као ова (стр. 44). Но он додаје још то да је начело поделе власти засновано „више" на функционално-организационим него на материалним моментима. Па ипак и на материалним! И тешко је да оно што има толике политичке важности нема позитивно-правне важности. Са гледишта позитивног права има више момената од важности, на првом месту правна моћ аката једне власти, судска контрола над њима и подела надлежности. Али о њима водимо рачуна и ми. Само што ми мислимо да се ти моменти не дају објаснити само формалним, организационим моментима. Друга је ствар, што Лабандова теорија одузима правни карактер административним унутрашњим прописима. Ту се истински заступници модерне, критичке тео, ије морају да нађу на истој линији, из разлога који треба да су већ и у нас добро познати. Код уредбе, писац наводи опет свој разлог добре систематике

истичући да је то просто на просто административан акт, тј. онаквим каквим се претставља по својој формалној важности, које се држи монистичко назирање о подели државних функција (ст. 104). То може бити убедљиво: судови су у модерној држави стали на то гледиште тако да они оцењују законитост уредаба. Но како ћемо ми то објаснити у Француској, где начело поделе власти има тако велику позитивно-правну важност? Ту се изгледа намеће гледиште да судови имају право оцењивати њихову законитост, из разлога, јер је уредба закон у материалном смислу и није административни акт (Duguit, Bonnard). Нема сумње да ту има дискусије још увек у француској науци, тачније речено опозиције од стране „формалиста" и „мониста" који сматрају да су меродавни само формални, функциони разлози. И тако на пр. муче се да реше тешкоћу проблема, дајући једну еластичнију форму начела поделе власти, да се у њему на име, изражава и колаборација јавних власти и да према томе ниједна од њих нема сувише оштрих граница (Appleton, Bértléèmy[1]) Ту на сваки начин ваља испитати ствар са гледишта позитивно-правних текстова, јер из јерархије саме по себи, из тога јер је уредба нижег ранга од закона, не изилази да суд испитује њену незаконитост. Могуће је и супротно, тј. да не испитује. Ову ствар ваља и код нас дубље и детаљно испитати.

*

Против разликовања администрације и судства се истиче то, да и сваки административни акт претпоставља претходно утврђивање законитости. Питамиц је у свом уставном праву, где је у овом питању заузео слично гледиште као и Крбек — ипак учинио тај уступак да је разлику међу судским и административним актом нашао у ступњу; судски је више констатација (декларативан) а административан одлука (конститутиван). Али таква једна формула остаје дужна да нам објасни откуда долази та разлика. Нема сумње има да дође од једног момента спољашњег, изван њих (трансцендентног). Ја сматрам на име да се може говорити о извесном изолирању испитивања саме законитости, и да администрација садржи и нешто више још. Ја сам имао прилике да формулишем своје гледиште: надам се да ћу имати прилике да га поново формулишем. Да кажем овде само то да *циљ* има и са правног гледишта колосалну важност, и да страх од њега који сусрећемо у нормативизму долази, да тако кажемо, од неког празноверног обожавања „чистоте" правног метода. Треба приступити самој стварности, па видети како је могуће да се

[1]) H. Berthélèmy, La loi et le réglement, p. 821—825 (Mélanges M. Hauriou, 1929.) Бертелеми закон формулише као „израз националне воље" и у томе види начелну разлику између њега и уредбе која је само израз воље администрације. Интересантан случај како један политички појам („израз националне воље") води истом резултату као и нормативизам, „формалистички". Значи да је и у нормативизму акцентирана идеја власти!

ANALI PFB Analiza

једном органу стави у главни задатак да испитује законитост и брани је, а другоме да предузима мере којима ће више или мање директно остваривати разне циљеве, на подлози закона, и да то има фундаменталну важност или „функционални" значај у државној организацији[1]).

Интересантно је, међутим, то да шеф нормативистичке теорије, проф. Келсен скептично гледа, и управо одбацује, разликовање по формалним ознакама између администрације и судства. Ја сам увек наглашавао да су и формалне разлике у ступњу, и ево, ми можемо данас чути из уста Келсена да и напред споменута теорија Мерклова налази само релативне разлике[2]). У осталом, управа и судство се по својој организацији и односу према закону у еволуцији приближују. Келсен је створио један чисто *материјалан* појам администрације, и то двоструки: посредне и непосредне, који много потсећа и додирује се с једне стране са разликовањем француским actes de puissance et actes de gestion и с друге на Дигиево разликовање две врсте правних правила. Ми овде немамо простора да се задржимо на тој материалној, социолошкој и филозофској дефиницији администрације. Али она заслужује пуну пажњу науке и знак је свакако потребе за ослањањем на материјалне елементе

Крбек хоће да покаже да се практички може одлично проћи са „формалистичком" теоријом и да се само с њом и може проћи. И ту чини самосталне покушаје којих не налазимо код његовог учитеља (Меркла). Он хоће да реши питање о индивидуалним актима највиших органа, специално краљевим, који нису закони (по форми). Таква су краљева акта: амнестија и помиловање, одликовања и давања ордена, одређивање наследника из побочне линије, одређивање намесника, закључивање мира и објава рата и т. д. Да та акта нису била закони, видело се раније по томе да су то била само краљева акта. Данас се познају такође по премапотпису. Крбек их убаја просто у законодавна акта, и тако их изузима од судске контроле. Такво резоновање има нечега произвољног, јер никако се не види нужност да су законодавна, кад нису нигде као таква изрично обележена и с друге стране као обично административна, стављена под контролу суда. Зато се мора тражити разлог само у важности таквих аката, у њиховом домашају, т.ј. у разлозима опортунитета како је то одлично формулисао Жез. Наслањајући се на то, ми бисмо могли евентуално доказати да би чак нека од тих аката морала имати и формулу закона, што зависи од тога како се одређује иначе појам закона у

[1]) У нашем смислу од најновијих расправа споменимо Husserl, Recht und Welt 1929; Vizioz, Observations sur l'étude de la compétence juridictionnelle etc. [Revue générale du droit, de la legislation et de la jurisprudence, специално Janvier—Février—Mars 1929].

[2]) Justiz u. Verwaltung, 1929, S. 7

[3]) Loc. cit., S. 9

смислу позитивног права. С друге стране таква акта, у смислу баш његовог категорисања, претстављају собом нешто средње, нешто што није ипак *прави* закон. Тих средњих и, ако хоћете и сумњивих, аката има и између администрације и судства. Што се тиче ових средњих аката, Крбек даје важност независности органа који их доноси. Али мени се чини да суђење може бити (изузетно) пренето на административне (зависне) органе, па да се ипак то третира као судски акт. У правној држави то иде тешко, али није немогуће (Читај о томе о Енглеској код Koellreutter a и о Немачкој код Jellineka[1]). У правној држави има још увек аката (изван категорије политичких) који нису стављени под судску контролу. — Крбек би у ствари морао да створи нов облик аката (барем као прелазан), а да им ипак сачува исту правну снагу као и оним другим, правим и пуним облицима. То показује како се у погледу систематике није много добило, ограничавајући се на организационе моменте.

*

Крбек признаје очевидно разликовање између јавне и приватне сфере као ствар нужну (и није могао изаћи на крај само са појмом администрације у једном апсолутно формалном смислу). Са своје стране ми смо могли рећи да формално разликовање, по организационим моментима, претпоставља један материалан момент. Ми морамо имати један научни појам органа; а тај се појам може добити у најмању руку на основу ознаке да су то лица која раде за другог, т.ј. за целину, а не за себе, или која имају једну власт која се односи на све грађане који живе на једној територији. Но, и ако признаје потребу разликовања приватног и јавног права, Крбек се не задржава на томе да ближе одреди појам *јавнога*, и сматра то, изгледа, као Келсен и нормативци, за узалудан посао, јер се не може ту наћи никаква одређена, прецизна дефиниција. Што се тиче мене, мислим да се ми не можемо ту задовољити само формално систематским разлозима. Неодређеност или веће тешкоће (веће него обично) при томе не могу бити разлог да се барем не укаже на извесне апроксимативне ознаке. Ваља имати на уму да правна методологија још није израђена у потпуности (ни довољно) и да је то такође разлог да се ту још лута. По мом искуству, има динамичних појмова који показују *тенденцију* и прецизирају се ближе датим позитивним правом одн. јуриспруденцијом. Врло добро, у осталом, г. Крбек повлачи разлику између француске и немачке концепције у том погледу, — и она би требала, чини ми се, ући у главни текст због своје важности. Кад разликује административну од судске

[1]) Овде потсећамо читаоце на питање, важно у историји француског административног права, о министру судији (ministre juge), које се састоји у томе да ли се за министарска судска акта у материалном смислу могу везати формалне последице, [в. Berthélèmy, Le droit administratif, 1913, p· 940—944].

ANALI PFB | anali.rs

државе (држећи се ту писаца који су одиста ту ствар најбоље осветлили, с једне стране Ориуа, с друге Меркла) он опет неизбежно додирује питање администрације као *јавног*. На самом разликовању административне и судске државе добро би било да се више задржао — онолико на пр. колико на развијању појма права — не само због своје везе са појмом јавнога, него и за то што они чине централне појмове доминантне науке[1]. Кад буде говорио о појединим проблемима, важним практично са овог гледишта, као на пр. да раздели компетенције административних од обичних судова, мораће да заузме у том питању своје становиште, што се тиче нашег позитивног права. Тако би у вези с поменутим питањем компетенције имао да одреди има ли код нас јавноправних уговора и који су то уговори, има ли јавних установа и које су то — Споменимо још и то да је он, разликујући приватно право и јавно, с правом одбацио Буркхартово назирање да се јавно одликује тиме да је то принудно право, а приватно диспозитивно[2]).

*

У вези са поделом власти, писац расправља проблем о претходном питању и сукобу надлежности (штета, што му није било познато гледиште Перић-Аранђеловић о прејудициелном питању). По његовом мишљењу орган теориски *може*, али не мора да истовремено решава и о претходном питању; фактички пак водиће рачуна о сигурности или стручности органа, који би био иначе надлежан као главни суд. Али то не значи да ли се води рачуна и о томе, и да би и то требало да буде правна обавеза? Ја бих рекао иначе, није то подела власти већ је то смисао поделе компетенција у опште да је један орган везан на одлуке другога.

*

Код појма правне државе знатно се ослободио утицаја Меркловог. Он наглашава релативност појма стављања администрације под норму — на име, да је администрација шире или стриктније везана нормама. Он говори управо о идеалу, идеји правне државе, и тако на пр. вели: „Чим је већа законодавна дјелатност на подручју управе, тим је управна дјелатност тачније законом нормирана, тим је и потпуније оживотворен идеал правне државе“ (ст. 79). Требало је имати смисла, па осетити динамичност начела законитости. Ипак он се не задовољава само моментом стављања администрације под закон, као Меркл, него узима и још друге моменте (да индивидуалном акту мора предходити генерална

ANALI PFB | anali.rs

[1]) У италијанској литератури се поред појма service public створио и други појам, јавних правања.

[2]) B. Donati, Fondazione della scienza del diritto, 1929, p. 28; моја расправа: Jedan pokušaj podele državnih funkcija, Ljubljana 1926, str. 8.

норма, а извршењу одлука; да без закона нико не може добити једно специално право које други немају или бити ослобођен какве опште дужности; да је полицијска власт ограничена законом — што има историског значаја; да има један *суд* у правом смислу речи, т. ј. један независан орган коме ћемо се обраћати против администрације — за који он оштроумно примећује да је његова важност исто толико превентивна колико и репресивна). Филозофски-правно засновано питање како се одређују правни појмови, као што је то појам правне државе, добило би по мени, одговор да се одређују у једној датој историјској и културној атмосфери Све наведене моменте који су добили признања код Крбека, Меркл је обележио као политичке[1]) Али не види се онда шта се добија са нормом везаности законом, кад би закон могао да ограничи администрацију само са неколико сумарних норама.[2]) — Што се тиче Крбека, питање је да ли су ти моменти *све*. Добро би било да су повучене фазе правне државе, и да се задржао на *одређивању* идеала правне државе, њене *идеје*,[3]) која би имала да се постигне што конкретније — нарочито кад је он сам умесно истакао да није више искључиво циљ правне државе заштита субјективних права већ само објективно право.

*

Из одељка о правним изворима заслужује похвалу добро класификовање уредаба (свестраније него што се обично у нас чинило). Слажем се са њим да у нас нема уредаба издаваних директно на основу устава.[4]) Питање је међутим увек отворено да ли се ипак не дају правдати уредбе у стању нужде (и ако их устав није предвидео) — јер њих има и било их је и у најдемократскијим земљама. Чини ми се да треба више прецизности и јасности код појма инструкције, правилника. Крбек на једној страни тврди да је циљ данас, у актуелној правној држави објективно право и да нема прецизних граница између онога што има само унутрашње вредности (административне) и онога што има спољашње. То му ипак не смета да прими поделу на административне и правне уредбе и да допусти могућиости разликовања у погледу обима права које има администрација у издавању уредаба. То ће рећи он сматра за логично, ако ова може правне уредбе издавати по специалном овлашћењу. Не објашњава у чему је слабија судска контрола над администрацијом и зашто се не публикују

[1]) Loco cit., § 5 специално стр. 74—77.

[2]) Мало опширније развијам своје мисли о томе у једном чланку који излази на италијанском језику.

[3]) Из идеје хоће да се изводе закључци више пута и у смислу позитивног права.

[4]) Мој приказ на књигу проф. Крека, Grundzüge des Verfassungsrecht etc., Архив маја 1927 стр. 406.

ANALI PFB | anali.rs

— кад код нас Видовдански устав није уопште говорио о томе. Партија о инструкцијама чини слабу тачку у књизи. Морамо само правде ради истаћи да је то питање веома спорно у науци, и да сама судска пракса у том погледу није стабилизирана (ни у Француској). За уредбе употребљује назив наредба (као и Словенци), по немачкој речи Verordnung, али даје такође право грађанства и изразу уредба (по француској réglement). У закону о унутрашњој управи употребљује се израз „наредба" за полицијске уредбе, иначе израз „уредба". Видећемо како ће се терминологија усталити. Свакако ваља је уједначити и доследно спровести.

У погледу повратне силе закона писац сасвим правилно констатује да није никакво уставно начело (обавезно за законодавца) да закон нема повратне силе — осим ако га устав није изрично предвидео, него да је начело интерпратативно за судије. И тако се и ту можемо сложити (јер на том гледишту стојим од 1920 у својим правним расправама). Ту разликује Крбек, слично проф. Жезу, између правног гледишта (правне технике) и политичког, које води рачуна о сигурности. У истини, задатак права је и сигурност, ред и правичност, или још тачније правичност у реду (сигурности).

Обичајно право се по њему објашњава како вршењем тако и правном свешћу. Напоменимо да ту социологија и социална психологија и филозофија имају један благодаран посао, (искоришћавајући материал и мисли које могу пружити већ сада правници и правни филозофи). Крбек правилно истиче важност обичајног права у области административног. И по његовом мишљењу, оно може бити само допуна закону: може само допуњавати и усавршавати закон, али га не може дерогирати. Како он мисли, тиме би се разбило јединство позитивног права и прешле његове границе, јер би то значило да је обичајно право независно од самога устава. Он не иде дотле, да тражи изрично законско одобрење за примену обичајног права. Али то не мења ништа у суштини. Ако обичајно право има обавезне снаге када закон ћути, то је зато, јер је и оно право (зашто иначе не би онда било обавезно индивидуално мњење), што ће пак рећи да право није искључиво концентрисано у вољи законодавчевој. Али ево А. Меркла, који наглашава да из садржине устава, и то из начела законитости, произилази да се друштвени односи могу регулисати само путем закона и да у том погледу не чини изузетак ни обичајно[1]) право (т.ј. важи само ако га закон одобри). Ја не верујем да је такво тумачење нужно. Али, и кад би било, проблем није решен, јер очевидно треба предходно објаснити зашто да је закон *приморан* да би могао да он одреди положај обичајног права у држави, а не обрнуто њему обичајно право. Одбијајући да обичајно право

[1]) Loc. cit. § 7, стр. 104—110

може дерогирати закон, писци се наслањају на начело *јединства* права. Али јединство је по природи једна динамична појава и у праву — и кад нешто, путем противправности, постане право, онда је то *право*, чији начин постанка указује на једно релативно и покретно јединство. Одређи такву могућност, то значи пасти у једну фикцију да никада право не може постати у супротности са ранијим правом (што није тачно ни филозофски ни социолошки ни етички) или апсолутирати законодавчеву вољу да против ње и без ње не може ништа имати вредности или пасти у један контрадикторан скептицизам Буркхарта, по коме такво обичајно право нормативно није право, али је то „историски" и да је, у смислу његових теориских[1]) концепција, једно право *чудо* које се не може појмити. У ствари, то открива контрадикторност његове теорије, која не може да разуме да закон може бити непотпун и несавршен, и да факта социалног живота или, просто, социално живљење, могу створити једно друго право.

У осталом, ако је за појам права у опште важно вршење, онда је сасвим могуће да се оно образује невршењем закона или супротним вршењем, без обзира да ли су за то потребни и какви други важни услови.[2])

Можда је при обичајном праву потценио важност правне свести, — остављамо то на страну, и истичемо да је Крбек изврсно разумео важност *организације* (и умео се чувати романтизма). Он је осетио сву ону научну неизрађеност и неодређеност појма правне свести — од кога се у пракси чине често и злоупотребе. То га пак упућује колико на активност личности, толико и на нешто изван самог позитивног права. И тако он сматра да се обичајно право може образовати путем судске праксе што он није хтео. Он до душе концедира да се може тражити (али само то једино) да постоји уверење код органа и код приватних странака, лица која учествују у вршењу обичаја. Али сматра да је то уверење дато у моменту, „чим се странке покоравају односним актима без правних лијекова или кад су њени правни лијекови постојано одбијани од власти" (ст. 125). По нашем мнењу, обичајно право не може да се сведе ипак само на вршење, јер важење мора бити засновано на једној идеји. Овде није место да развијамо ово своје мишљење. Рецимо то: у диференцираном друштву, под претпоставком

[1]) По Мерклу не може никада постати из противправног право, и ако је сам морао да призна да има један принцип нужних погрешака (Fehlerkalkül).

[2]) В. расправе најновијег датума: E. Jung, Das sogenannte Gewohnheitsrecht als Grundlage des Rechtsquellenlehre (Archiv für Rechts- und Wirtshaftsphilosophie, Januar 1929); Droit naturel et droit positif par R. Bonnard (Revue internationale de la théorie du droit III, 1]; Sulla statualità del diritto G. Del Vecchio и уз то G. Perticone у рубрици Discussione [у Rivista internationale di fil. del diritto 1929]; и моју расправу: Ein jugoslawisches Werk über den Staat etc. [Z. für öff: Rechts 1928] која се појавила пре свих наведених расправа.

једног јединства, једног јединственог (релативног, динамичног) регулисања, на једној страни важности добијају поједини социални кругови, а на другој страни рационални разлози (који оправдају једно обичајно право). То ће рећи да вршење бива све више праћено свешћу на *идеалан* начин и да *елита* друштвена добија нарочиту улогу у изградњи овог права.[1]) Ту је сада лако наћи места за државне органе, за судове.

Морамо признати његову суптилност опажања облика у којима се појављује право, којом нам открива чак прелазне облике или облике постајања права. У одељку IV (остала правна врела) он говори (стр. 131) о „решењима која су само нуклеуси, који се константном праксом кондензирију у обичајно право . . .“[2])

Напомињемо да би било пожелети да је навео конкретне примере обичајног права (из француског, аустриског или којег другог права) и да је указао на тзв. „административни морал“. Но за то ћемо имати прилике у доцнијим одељцима, нарочито што се тиче последњег.

*

Писац се у засебном одељку задржао на проблему односа државе и права, дајући нам добар и оштроуман преглед теорија, не износећи нам своје гледиште (но рекао бих да нагиње гледишту које изједначава државу и право). Тиме је показао да је са свим правилно разумео важност питања како су државни органи везани правом, и за административне органе. Али боље би било да је то питање разматрао са практичне стране, везаности органа сопственим актима који разликују од проблема правне моћи у ужем смислу (коју је Крбек резервисао сигурно за партију у којој ће говорити о административним актима).

*

Гледиште, које је изнео о субјективном праву, врло је блиско оном гледишту, које сам ја износио два три пута, а нарочито у чланку: Sul concetto del diritto soggetivo (Rivista Int. di Filosofia Del Diritto, Marzo-Aprile 1928). Ту је показао врло добро везу са проблемом државе као правног лица (и рељефно показао супротности немачке и француске теорије). Врло добро је показао заснованост субјективног права на објективном и ре-

[1]) Ово би било у сагласности са социолошким изваћањима о јавном мњену Тениеса (Kritik des öff. Meinung, 1922, специално стр. 66–70) — остављајући његово разликовање двају друштвених облика: заједницу више инстинктивну (Gemeinschaft) и заједницу више на разуму засновану (Gesellschaft).

[2]) Ја сам говорио такође о средњим облицима између права и морала у расправи Le realisme et normativisme dans la science juridique, I. Врло добре идеје о томе код G. Renarda у књизи La Valeur de la loi, 1927.

лативност посебног интереса према општем. *Прагматистички* обележава појам субј. права као *конструкцију*; боље је обележити га као позитивноправни (јер позитивно право одређује када га има једно лице) и практичан (с обзиром на последице: тужбу и накнаду штете). Разуме се, остаје да се проблем осветли филозофскоправно. Врло добра је партија, и са свим модерна, о уставним правима која спада више у уставно право.

У том одељку писац је дао свестрану класификацију субјективних права, задржавајући се на питању о правном карактеру права слобода и њиховом заснивању на уставу. Ту очевидно заузима једно либерално гледиште.[1])

*

Циљ овог приказа и критике је био *сарадња* од моје стране. Дело је постигло ону висину, на којој се мора узети савршено озбиљно и најозбиљније. Крбек није писао књигу просто ексцерпирајући из туђих књига него је она израз његових убеђења и темељитих студија. Са таквим се делом може у главном само дискутовати. Хрватска најмлађа генерација показује врло живу активност (са именима Станка Франка, Катичића, Андрашиа, Растовчана, Луначека и др.), и има ту добру особину да решавању практичних питања приступа са солидном теоретском спремом (коју више не добија искључиво у немачкој науци).

Данас се очевидно указује сваким даном потреба да се системи фондирају филозофски и, с друге стране, да се, признајући специфичност правног метода, правна наука и право одржи у контакту са културном атмосфером. У Крбека има филозофије, али не и свуда, и у сваком погледу. Иако више пута, удаљавајући се доста од „формалистичких" конструкција, не осећа узек важност културне атмосфере и историског момента при стварању појмова. Интересантно је да смо ми Срби до данас (на челу са г. Јовановићем), били за теорију суверености државе или против ње, за материално разликовање државних функција. (Засебно место има г. Перић који заступа гледиште да су административна и судска функција једна иста, на име, извршивање закона). Надам се да ће се и од стране Хрвата (као и Словенаца) појавити присталице за материјално разликовање. Г. Катичић који је већ резервисан у том погледу као да нагиње томе). Било би врло привлачно да ово начелно питање продискутујемо јавно, на каквом заједничком скупу у Београду, Загребу или Љубљани.

Ђ. Тасић

ANALI PFB | anali.rs

[1]) То је правилно опазио г. Пиркмајер у своме приказу ове књиге у загребачким *Новостима*.

БЕЛЕШКЕ

Конгрес Института административних наука. — Има већ две године како једна група пољских научника и високих административних чиновника и судија чини покушаје да организује један међународни институт административних наука. За ту идеју се нарочито заузео агилни г. Др. М. *Хиларовиц,* проф. административног права слободног универзитета у Варшави. Г. Хиларовиц је долазио већ пре три године у нашу земљу у друштву са још два друга пољска научника, са којима је и одржао на нашем језику предавања у *Београду и Загребу. Он* је сем тога добро познат у круговима који раде на зближењу Пољака и Југословена.

Идеја о организацији тога института варирала је (у осталом, и о самом називу), и тек сада, чини се, стабилизирала се, дајући прве плодове у пракси. За сада су највише интереса показали за ствар Пољаци и Румуни; приступили су, и већ сарађују, Чеси и Аустријанци. Приступили смо и ми. У институту су дакле заступљени најближи, *суседни* народи, и то је оно што управо даје смисао тој организацији. Нема сумње да су додири и измене мисли и на подручју административног права корисни, и чак потребни. Јер, Пољска, Румунија, Југославија имају да решавају, у многом погледу, исте проблеме. Говорим и о нама, јер и ми смо позвани да приступимо. Ми смо приступили, али у истини одзив је са наше стране био слаб. Што се тиче моје маленкости, мислим да треба, начелно, да приступимо свакој међународној организацији, сарађујући у њој активно колико је то могуће, без обзира што би смо могли у једном датом конкретном случају пожелети и другачу међународну организацију и на дру у основу постављену.

Септембра 28. прошле године одржан је конгрес у Варшави јавно, дајући право приступа и публици. Реферати су држани у виду слободних конференција на француском језику. Присутни су били, поред пољских научника и високих функционера (и претставника пољске владе) више румунских научника (старији и млађи Негулеско, А. Теодореско и Ж. Теодореско), чехословачки проф. Др. Р. Доминик из Брна, и као гост наш историчар проф. Илешић из Загреба (да би обележио својим присуством да и Југословени имају интереса за конгрес, и ако ниједан од њихових правника није био присутан). Били су присутни такође и претставници посланства румунског у Варшави. Седницу је отворио проф. Хиларовиц у својству другог генералног секретара Института и директора пољског бироа у Варшави, под чијим се председништвом и одржао конгрес. У своме поздравном говору г. Хиларовиц је нагласио важност размене мисли о питањима административноправним за напредовање међународне солидарности.

Затим је проф. Д-р Негулеско одржао на француском језику конференцију о методи наставе административног права како са гледишта правничких факултета тако и са гледишта других високих школа. Секретаријат је на то саопштио мишљење проф. Келсена (из Беча) које му је овај доставио као члан Института. Проф. Келсен тражи реформу програма правних факултета. По њему у једној модерној правној држави постала је *једна неопходна потреби да се административном праву додели једно много важније место него што га до сада има.* Секретаријат саопштава такође да му је доставила свој експозе г-ђица Хелена Радлинска у коме расправља проблем наставе административног права са гледишта потребне спреме коју треба да имају административни чиновници. Проф. Доминик из Брна износи у свом кореферату допуне у излагању проф. Негулеска што се тиче наставе уставног, административног и цивилног права У једном резимеу саопштио је мисли о настави административног права г. Д-р Пилх из кореферата доле потписаног у његовој одсутности. У својој конференцији проф. А. Теодореско говори о примени путем аналогије принципа цивилног права у административном, задржавајући се на теорији јавноправних уговора, одговорности државне касе, мандата у јавном праву и другим питањима, споменувши кореферат доле потписанога и Д-р Таубеншлајга, доцента у Лоцу (Lotz-Varsovie). Проф. Хиларовиц обраћа пажњу на велику важност примене начела цивилног права у административном, наводећи примере извучене из праксе. — Дебате су биле на француском језику.

Листови: Le Messager Polonais (од 4. окт. 1929) и Kurjer Warszawski (dnia 3 pazdziernika 1929) своје извештаје (на које смо се овде ослонили) завршавају констатацијом: „То је први пут да се на једном међународном скупу расправља питање административног правног по педагошкој страни".

Други конгрес треба да се одржи у Букурешту у октобру 1930. Надајмо се да ће наша сарадња бити знатнија и да ће се учесницима пружити извесна помоћ од државе и универзитета.

Независно од Института, било би веома пожељно да се код нас организују сви они које се баве јавним и специално административним правом. На први поглед је јасно какве све користи можемо имати од једне кооперације и планске поделе рада при изучавању питања административно-правних и административног уређења која нам се категорички постављају.

Ђ. Тасић

Д-р Богољуб Константиновић, Проституција и друштво. Са 20 слика и 5 табеле у тексту. Књижарница Фрање Баха, Београд 1930 стр. 92. — Ова пишчева „социално-медицинска расматрања са нарочитим обзиром на проблем проституције и њено сузбијање у Југославији", су проширена пишчева расправа о проституцији, објављена 1923, и још тада запажена од стручњака. Сада је писац своју расправу, која се у главном заснивала на излагањима страних аутора о овом питању, знатно допунио великим бројем података о социалном стању проститутки у нашој земљи. Отуда је књига добила поново актуелност, нарочито сада, кад се ускоро мора поставити питање решења овог важног социалног проблема. У њој је изложен појам проституције и проститутке, узроци и последице проституције, уређење проституције, борба против проституције и реглементација и сузбијање проституције у Југославији. У ствари овом својом књигом писац је желео да упозна шире кругове читаоца са самим проблемом и нарочито са својим предлогом за уређење проституције. Он је у основи присталица аболиције — као у осталом и највећи део одлучујућих фактора по овоме питању. У томе смислу је и његов предлог за решење питања у нашој земљи.

Бележећи појаву ове књиге ми жалимо само што писац није обухватио проблем у свој његовој потпуности. Слажемо се са писцем да је проституција социално-медицински проблем, и да га као таквог треба решавати. Само са проституцијом су у тесној вези још неки проблеми, које такође треба у исто време решити. Да поменемо само питање трговине белим робљем, које се расправља у међународним установама, и затим питање тајне проституције, чије је решење, по нама, много важније него решење питања регламентиране проституције. Били би захвални писцу да и остала питања из ове области проучи и изложи нам. Јер само тако моћи ће се приступити решавању овог проблема и донети једно решење корисно и применљиво, које не би било изиграно.

И. П.

G. Clen'on Logio, **Социалне студије** Превео *Станислав М. Велимировић*. Београд 1930. Стр. 107. — Г. Клинтон — Лоцио је писац већег броја социалних студија, иначе добар познавалац и пријатељ балканских народа. Г. Велимировић је у овој својој књизи превео четири студије, које носе наслов: Социални преглед Енглеске, Критика просветног система, Мисли о демократији и Жена и друштво. Две последње студије излажу на доста популаран начин и у општим цртама проблеме којима су посвећене. Из њих се види само то да је писац напредан и да расправља проблеме на интересантан начин. Имамо уверење да је присталица радничког покрета, јер његово третирање проблема је сагласно гледиштима која заступа енглеска радничка странка, која је данас на влади. Расправа о критици просветног система занимљива је нарочито за стручњаке. За нас, остале читаоце, она је мање интересантна јер се бави чисто енглеским проблемима и приликама, нама мало познатим. По нама, највећи интерес претставља прва од поменутих расправа. У кратким цртама писац у њој излаже социални преглед данашњег стања у Енглеској. Писац констатује да је Енглеска данас у опадању. Он се упушта у излагање и анализу појединих важнијих проблема, од којих је први рђава подела земље, остатак из историских времена, који се данас још одржава традицијом. У Енглеској, која је у главном позната као индустриска држава, земља је у

рукама малог броја сопственика — лордова и богаташа. То је један од најглавнијих узрока индустриског опадања, које је проузроковало данашњу општепознату велику економску кризу. „Велика рента на земљу, коју морају да плаћају наши произвођачи, објашњава нам изванредно високе цене наше индустриске робе и неда нашој индустрији да се такмичи на светским тржиштима.“ Тај монопол неколицине на земљу, створио је нарочиту класу богаташа. Но између те класе — аристократије — и народа нема омразе. Омраза у колико постоји дошла је због плутократа, скоројевића, који се све више увлаче на чело енглеског друштва. „Због великих пореза, стара поседничка класа приморана је да продаје своје земље новој класи спекуланата, који ни појма немају о својој дужности према земљоградницима.“ „Пропадање наших аристократа — великопоседника — и свест да на њихово место долазе људи, који су много нижи од њих, чини... да им будемо наклоњени“. Отуда Енглеска није узалуд била названа: „рај богатих, чистилиште сиромашних и пакао мудрих“. У служби плутократије стоји на првом месту штампа, која је индустријализирана и у њиховом власништву. Други узрок опадања Енглеске је опадање трговине. Центар трговине премешта се постепено са Атланског на Тихи Океан, и Енглеска не може да издржи конкуренцију Америчких Сједињених држава у томе правцу. Последица овога је велика беспослица, која је створила економску кризу. Уз то и данашње школе не дају више оно што су давале, а ни данашње више класе не дају. Наука се у Енглеској данас више гаји ван школе него на универзитетима. Нове вође долазе из нижих класа, у главном из радничких редова. И писац завршава својим опажањима о новом радништву, његовом менталитету и развоју. — У сваком случају ова књижица истиче неке занимљиве проблеме, и упознаје читаоца са код нас мало познатим стањем у Енглеској.

И. П.

НОВЕ КЊИГЕ

Dr. Georges Tassitch, **Le principe de légalité dans les doctrines de Duguit et Kelsen à la lumière de la notion de la technique juridique.** Extrait de la „Revue internationale de la théorie du droit“, IV, 1, стр. 15.

Givan T. Markovitch, **La Transmission du Patrimoine d'une personne décédée dans la Zadrouga Serbe.** Paris, 1929, p. 166, prix?

Др. Милован Миловановић, **Адипозна емболија као витални феномен.** Експериментална студија оштампана из Медицинског Прегледа, бр. 10, 1929.

Др. Милован Миловановић, **Адипозна емболија као узрок оболења односно смрти.** Засебни отисак експерименталне студије из Српског Архива за целокупно лекарство, св. 12, 1929.

Prof. Dr. Miroslav Čačković, **„Neoprobana“ operacija u § 264. novog k. z.** Otisak iz „Staleškog Glasnika — Liječničkog Vijesnika“, br. 12, 1929, str. 15.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 68. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО 25. Фебруар 1930. КЊИГА XX (XXXVII) Бр. 2.

КРИВИЧНА ОДГОВОРНОСТ МОРАЛНИХ (ПРАВНИХ) ЛИЦА*

Питање, да ли морална (правна) лица могу бити кривично-правни субјекти, кривци, је, као што се зна, решено од неких позитивно, од других негативно (societas delinquere potest или non potest).

Потребе постојања друштва — државе, чија заштита је циљ кривичног права, налажу међутим несумњиво, ма на који се начин горње питање решило у теорији, да се и морална лица, у извесним случајевима, учине кривично (казнено) одговорним. То се види по томе, што се у свим законодавствима налазе кривичне одредбе, које се протежу и на морална лица.

Из тога излази, да се неоправдано поставља у теорији у законодавној форми питање, да ли морална лица могу бити кривци. Као што се види, све што у овом погледу остаје за науку кривичног права, то је да одреди систематски положај кривца морално лице у кривично правном систему, тј. његов положај према кривцу физичко лице, па затим да реши извесна теоријска питања практичког карактера.

* * *

Кривично се дело, у колико је физички феномен, своди на *људску* радњу, а људска радња је *телесни покрет* или пропуштање таквог покрета. Морална лица су међутим правни субјекти *фиктивног* карактера, тј. противречност са стварношћу, и као такви, као бића без физичког тела, нису наравно способна за телесне покрете. *По себи*, морална лица не могу дакле бити извршиоци кривичних дела. Тврдити противно, значи тврдити, да су та лица *реална* бића, као физичка лица, а то је очигледна противречност са стварношћу. Ову противуречност чине према томе они, који сматрају морална

* Извештај (rapport), који смо поднели за Други међународни конгрес за Кривично право (у Букурешту у октомбру 1929), а који је објављен у часопису Међународног удружења за Кривично право Revue internationale de Droit pénal 1929 и у збирци извештаја за конгрес (Rapports presentés au Congrès international de Droit pénal).

ANALI PFB | anali.ro

лица као бића, која су *по себи*, независно дакле од законодавства, способна да изврше инкриминисана дела.

За кривичну је одговорност потребна *виновност*. Како је ова психички феномен, а морална лица нису, као фиктивна тела, способна за психичке процесе, *по себи самима* она не могу бити кривци. Они, који тврде противно, сматрају их тим самим као *реална* бића, равна физичким лицима, а то је противречност са стварношћу, с карактером чисто фиктивним моралних лица.

Излази из оног, што рекосмо, да се морално лице, у колико је оно према позитивном праву кривично одговорно, појављује као једна особена општа *врста* кривца, а не просто као кривац раван другим кривцима. Оно се појављује као *фиктивни* кривац, као законска фикција, на супрот другој општој врсти кривца, *физичком* кривцу. То је његов положај у кривично правном систему.[1])

* * *

Односно кривца — морално лице појављују се још нека питања. За разлику од претходног питања, она су законодавног, практичног карактера.

1. — Прво од ових питања је, да ли у случајевима, где се појављује нужним да се морална лица учине кривично одговорним, треба распростртти ову одговорност на *све* врсте моралних лица. По нашем мишљењу треба разликовати између моралних лица састављених од организованих група *индивидуа*, тј. која се састоје у удружењу или у ком трговачком или грађанском друштву, и моралних лица, која се састоје у ком јавном или приватном заводу или задужбини. На име морална лица друге категорије не треба да се учине кривично одговорним, с обзиром на то, што ван њихових представника нема у њима других физичких лица, која би била посредно представљена реченим представницима и према томе, посредно, која би била крива за радње ових.

2. — Затим се поставља питање, за *које радње* својих органа могу морална лица бити учињена кривично одговорним. То је немогуће у погледу свих радња органа извршених у име моралног лица нити у погледу свих њихових радњи извршених у отправљању њихове функције представника моралног

ANALI PFB Tanalis

[1]) B. *Givanovitch*: Les problèmes fondamentaux du Droit criminel, Paris 1929 (Rouseau et Cie) § 21 II 1.

лица, дакле у њиховом својству претставника. Морална лица треба да се учине одговорним само у погледу радњи њихових органа, које ови изврше у име речених лица и у *исто време* у отправљању њихових функција представника, тј. у њиховом својству претставника. Само се у овом случају радња појављује, логички и правно, као радња самог моралног лица.

3. — Једно од речених питања је питање и о томе, који се *казнени систем* треба да примени на кривце морална лица. Пошто су овде у питању фиктивна бића, једине могуће казне против моралних лица су казне против њихове правне егзистенције, против њиховог правног живота (казна правне смрти) дакле и, сем тога, и нарочито, казне против имовине и против части. Излази такође из фиктивног карактера моралних лица, да се мере безбедности, с обзиром на њихове искључиве циљеве поправке и лечења, не могу применити на кривце ове врсте.[1])

4. — Друго је једно питање, које се поставља односно моралних лица, питање, за која се кривична дела могу ова лица учинити кривично одговорним.

Има пре свега кривичних дела, која су по самој својој природи искључена. То су нпр. кривична дела против живота и тела, затим, међу кривичним делима против имовине, крађа и у опште кривична дела, која се не могу извршити у име моралног лица, зато што су њихове радње ван области могуће делатности једног таквог лица.

Сем тога, има кривичних дела, за која се морална лица не могу учинити кривично одговорним, зато што би то било у противности са ratio legis кривца морално лице. Треба према томе да се одреди овај *ratio*. Он је сложен из два нераздвојима дела привезана један за други, чинећи према томе само скупа једну целину.

На име речени *ratio* је, с једне стране, тенденција да се учини извеснијом кажњивост за кривична дела, која су извршена од представника моралних лица и која повлаче као казну новчану казну или казну лишења слободе претворљиву у новчану казну. Тим самим су искључена из круга кривичних дела моралних лица кривична дела, за која је прописана казна лишења слободе непретворљива у новчану казну. То су све злочини и тежи преступи, пошто би репресија посредством

[1]) B. *Givanovitch* op. cit. § 33 I 1.

ANALI PFB | anali.rs

новчане казне била у овој области илузорна. С друге стране речени *ratio* је тенденција да се подстакну чланови моралног лица да врше своју контролу над делатношћу органа. Тим су самим искључена из круга кривичних дела моралних лица кривична дела, чије су радње такве природе, да је речена контрола у погледу њих немогућа или тешка. Таква се кривична дела налазе не само међу преступима, већ и међу иступима.

5. — Најзад, има да се постави питање, да ли треба примити, бар за извесне случајеве, систем *заједничке* кривичне одговорности моралног лица и његовог органа. По нашем мишљењу, овај је систем потребан, нарочито у погледу кривичних дела, где сама новчана казна као санкција није довољна (в. горе 4). За ове случајеве, треба прописати новчану казну или коју другу казну (в. 3), која би се имала да изрече против моралног лица поред редовне казне, која се има да изрече против његовог органа.

Д-р Тома Живановић

О ФАШИСТИЧКОМ СИНДИКАЛНОМ УРЕЂЕЊУ

Овај је преглед написан искључиво на основу италијанских публикација. За тумачење и образложење законских одредаба хотимично је употребљена само фашистичка идеологија како би се добила потпунија слика не само система већ и оних идеја које су руководиле творце фашистичког синдикалног уређења.

Историја фашизма поменута је сасвим површно и само толико колико доприноси лакшем разумевању фашистичког синдикалног уређења.

Закон од 3 априла 1926. бр. 563 З; Директ-закон од 2. 7. 1926. бр. 1130. — У; Устав Рада (Карта ди Лаворо) — УР.

I.

Фашистички покрет нагло се у опште развио и дошавши брзо на власт стављен је пред задатак да решава практичне проблеме. За предходну израду неке одређене, нарочите теорије, доктрине, није било довољно времена. То је отворено признао и Мусолини у своме говору од 22. V. 1924.: „Као увек догађај је дошао пре доктрине: нисмо још били тачно ни формулисали идеје, а већ су нам прилике наметле решавање синдикалног питања." — Као у многим другим питањима која су решена првих година режима, решење је и овде донето тако рећи ad hoc и по идејама које су, бар у главним цртама дали Мусолини и неколицина његових најближих сарадника. Те су идеје последњих година разрађене, делом озакоњене

и у њима налазимо извесне ствари које подсећају на учење Прудона, Кропоткина и Сорела. Од последњег — чији утицај Мусолини признаје — узета је и „директна, непосредна акција, насиље" која је малобројне фашисте и довела на власт. Прудонове идеје о односима појединаца према друштву, о хармонији интереса,[1]) провлачи се кроз сву делатност и доцније створену идеологију фашизма. А кад се прочита типичан позив Кропоткина — и сувише познат — „и затрести интелектуалним и моралним животом друштва, и пробудити га из зачмалости, и у средину гадних и ситних страсти унети оживљавајући дух племенитости, великих подвига, високог самопрегорења" — добија се утисак да се слуша неки говор Мусолинија од пре неколико недеља. То не значи да је фашизам примио у целости ма коју од раније познатих доктрина. Од многих је узео по коју идеју, било у потпуности, било само делимично, и из свега тога створио своју нарочиту, фашистичку идеологију.[2]) Али као што је раније поменуто, дело је скоро увек предходило теорији и фашистичка синдикална доктрина стварана је постепено, накнадно, пошто је синдикално питање, бар у главним цртама, већ било добило своје практично решење. Тек доцније, 1927. године, донета је La Carta del Lavoro (Устав Рада) која поред већ раније означених, садржи и неке нове, још не озакоњене синдикалне идеје.

У несрећеним приликама после рата, које су у неку руку отвориле врата фашизму, налазимо и први повод стварања фашистичких синдиката. Почетак је учињен на селу, у северној Италији, где су односи између пољопривредних раденика, под утицајем социјалистичких вођа, с једне стране, а сопственика, сељака, закупаца с друге стране били постали скоро неиздржљиви. Не само што раденици у социјалистичким синдикатима нису хтели да на време раде пољопривредне послове на великим имањима, већ су спречавали и сељаке, закупнике да свршавају своје радове. До тога времена (1921.) мали круг фашистичких вођа није још био на чисто да ли да се у опште забави питањем синдиката.[3]) Покрет је био заузет борбом, своје врсте, са политичким противницима (социјалистима, либералима, клерикалима) и за теоретисање није било времена. Кад су односи на селу узели озбиљнији обрт, борба је пренета и против социјалистичких синдиката пољопривредних раденика. Крвавом борбом у којој је било и мртвих, разјурени су социјалистички синдикати и замењени су фашистичким. Тако су настали први синдикати, а о фашистичкој синдикалној теорији није, тако рећи, било ни речи. Мало доцније, (1922.) на конгресу фашистичких синдиката у Булоњи, решено је стварање једне заједнице свију фашистичких синдиката. И ако је у њој већ било преко пола милиона организованих ра-

[1]) Говор Мусолинија 22. маја, 1924.
[2]) Francesko Ercole, Le origini del corporativismo fascista, str. 18.
[3]) Исти страна 28.

деника чланова, Мусолини сам признаје да се питао шта да ради са фашистичким синдикатима. У први мах је решено да фашизам организује само пољопривредне синдикате. Но и овде су догађаји претекли вође покрета. Да би се узела власт у фашистичке руке образовани су фашистички синдикати на железницама и поштама — дакле у циљу политичком, а не да се примени нека фашистичка синдикална теорија. Акција је продужена, путем »forza o consenso«, и међу индустриским раденицима. Кад је 1922 фашизам дошао на власт, фашистички синдикати ницали су на све стране не ограничавајући се само на једну одређену врсту раденика. Заузет политичком борбом фашизам дотле још није био дао теорију о синдикатима, које су стварали догађаји више политичке но економске природе. Тек доцније кад је фашизам остао дефинитиван победник у Италији, јасније се оцртава фашистичка синдикална теорија. Она се постепено развија и то тако да у првом реду накнадно тумачи, образлаже, једно раније практично већ створено стање, а тек у другом реду отвара видике ка ономе што још има да се уради на том пољу. Ово можда долази од специјалних прилика у којима се развија фашистиски синдикализам. Од кад је Мусолини сву власт узео у своје руке, синдикализам се развија и узима правац који му он даје. Он, лично, је човек акције и она често предходи његовим речима. Он даје развоју основни правац, а не синдикални теоретичари. Кад је промена већ учињена они долазе да је теоретски протумаче и образложе. Фашистички синдикати и закон о њима постојали су пре Устава Рада.

II.

Приближна слика данашњег фашистичког синдикалног уређења добија се упоређујући разне законе, уредбе, Устав Рада, решења суда и Великог Фашистичког Савета, наредбе и упутства Мусолинија, који је поред Рока, Ботаја, и Росонија. творац читавог система. Од нарочитог су значаја закон од 3. IV. 1927. бр. 563 „О правном уређењу колективних односа рада“,[1]) Краљева уредба од 2. 7. 1926. бр. 1130 о истом питању, Краљева уредба од 2. 7. 1926. бр. 1131 о образовању Министарства Корпорација и затим, по хронолошком реду, La Carta del Lavoro (Устав Рада) од 21. IV. 1927. Ова документа садрже основна начела фашистичког синдикалног уређења и ако правна природа свих тих докумената није иста. Остављајући на страну закон и уредбе који по форми одговарају прописима талијанског устава од 1848. године, Устав Рада по својој форми није ни закон ни уредба. Велики Фашистички Савет донео је Устав Рада 21. IV. 1927. Тај савет, у то време, није имао никакву законодавну власт, нити му је положај у држави био одређен ма каквим законом или уредбом. По својој форми Велики Фашистички Савет, у то време, није био

[1]) Lex Rocco (Министар Правде).

ништа друго но обичан извршни одбор фашистичке странке и према томе није имао никакву законима предвиђену законодавну власт. Само стварни положај Савета у држави био је у то доба сасвим други. У држави као што је данас Италија, са режимом своје врсте, Савет ,је као Мусолинијево средство, имао куд и камо већу власт и значај него ма која друга државна институција. Овако моћан Савет донео је по наредби Мусолинијевој Устав Рада о чијој се природи, као законске норма, бар у моменту кад је донет, не може дискутовати. Устав рада није законски текст и не може имати снагу закона или уредбе. Али у толико је теже дати дефиницију Устава Рада у колико се она односи на његов стварни садржај и практични значај. По некима је Устав Рада „синтетично излагање нових права и дужности држављана корпоративне државе"; по другима „начелна изјава која има да служи као основ и путоказ при изради законодавства о раду и примени тога законодавства", као „основни акт режима, створен полетом револуције; он је основ талијанског социјалног законодавства и нове социјалне етике". Ова последња дефиниција више одговара практичном значају Устава Рада. Заиста, принципи у њему изложени не само што су постепено, разним посебним законима и уредбама, добијали законску форму већ је и при тумачењу законских одредаба од стране судова указивано да се оне имају тумачити у општем духу Устава Рада, јер је Устав Рада „вечан извор права (una fonte perenne di diritto)". Са формалне стране неодређена природа Устава Рада дала је често повода споровима пред судом кад се која од спорних страна позивала на одредбе Устава Рада. Да томе учини крај, Касација је на пленарној седници[1]) донела начелно решење да се одредбе Устава Рада имају сматрати као закон већ и сада кад немају законску форму, а званични лист Министарства Корпорација оправдао је то решење овим речима: „Касација види у Уставу Рада не само закон већ нешто више, нешто што је изнад самог закона, нешто што може судији да покаже како треба судити и учврстити револуционарни дух фашистичког режима". С друге стране влада је 1928. год. добила од парламента и формално овлашћење, да све одредбе Устава Рада заодене у законску форму.

По своме садржају Устав Рада је основ данашњег фашистичког уређења у свим областима државног и социјалног живота и представља један од највећих и најсмелијих експеримената који је икад учињен у једној цивилизованој европској држави (Тајмс). Излажући ниже у чему се састоји ово ново уређење у ствари се коментаришу и основна начела Устава Рада.

ANALI PFB | anali.rs

III.

„Талијански народ је организам чији су циљеви, живот и средства виши по снази и трајању од циљева, живота и сред-

[1]) 15. V. 28, затим донекле, и декрет - закон од 7. 9. 28.

става појединаца подељених или удружених који чине талијански народ. Он је једна морална политичка и економска јединка — целина и као такав потпуно се манифестује у фашистичкој држави." (У. Р. § 1). Ово је тако рећи синтеза фашистичке идеје о народу и држави. Народ је нешто више по својим циљевима, по своме животу и средствима од усамљеног или удруженог појединца. Тај однос надмоћности народа над појединцем манифестује се, остварен је, у држави онаквој какву је фашизам схвата и ствара. Постоје одвојени циљеви, одвојен живот, па и средства, народа од циљева и живота појединаца. Кад они дођу у међусобни сукоб, сви интереси појединаца имају да подлегну, да се жртвују свима интересима народа. Фашистичко државно уређење је уређење које a priori осигурава све интересе народа на рачун интереса појединаца.

У неку руку последица горњег начела јесте одредба да је рад у свим својим облицима социјална дужност и да је као такав под заштитом државе. (У. Р. § 2). Није заштићен раденик већ рад као социјална дужност, без обзира да ли се ради о мануелном или интелектуалном раденику. У тој одредби лежи један од основа идеје о суду рада (Magistratura del Lavoro).

Производња је с националног гледишта унитаристичка. Њени су објекти унитаристички и своде се на благостање појединаца и развој националне снаге. (У. Р. § 2). Ова одредба је последица првог члана Устава рада који даје предност народним интересима над интересима појединаца. Природно је де се онда на производњу талијанског народа гледа као на једну целину, да је њен циљ развој националне снаге и да појединац треба да тражи своје благостање само у границама остварене националне снаге.

Фашистичка Корпоративна држава сматра приватну иницијативу као најефикасније и најкорисније средство националним интересима. (У. Р. § 7). Али приватна организација производње је функција националног интереса и предузимач. Организатор, као такав одговара држави (У. Р. § 7). У првом реду (У. Р. § 8) он је обавезан да свим средствима ради на усавршавању производње. Истој обавези подлежу и слободне професије. Но за произвођаче постоји још једна врло значајна, по својим последицама можда судбоносна, одредба. Држава на име може да интервенише у приватној производњи када је недовољна или кад потпуно недостаје приватна иницијатива. Државна интервенција може да узме облик контроле, помагања, или директног управљања предузећем. Другим речима, пошто тај принцип није још озакоњен, нити су га државне власти до сада детаљно објасниле, држава може, кад то нађе за сходно да скине сопственика, предузимача, са његовог имања, фабрике, предузећа, и да сама експлоатише то имање или фабрику. Практичној примени овог начела није

се до скора прибегавало.[1]) Али приликом доношења закона о интегралној бонификацији чији је циљ подизање пољопривреде у Италији, Мусолини је расписом наредио префектима да позову сопственике да се користе одредбама тога закона; За случај пак да сопственици то не учине, да префекти у место, и у име сопственика предузму што треба на имању, како би закон био примењен и на имање оног сопственика који је сматрао кориснијим по своје интересе да се не користи одредбама тога закона. Префекти су се већ у неколико случајева користили тим правом. Тако је на пр. земља кнеза Пињателија у Ј. Италији предата на обраду тамошњем синдикату пољопривредника, за то што је префект нашао да је сопственик не обрађује добро. На тај начин држава моментано уклања сопственика кад се решава питање бонификације — разуме се сопственика који по својој иницијативи неће да се користи законом о бонификацији. Она врши радове на имању, меће на имање хипотеку итд. све на основу начела да је рад под државном заштитом, да су национални интереси изнад интереса појединаца, да је производња јавна функција. На основу горе поменутих начела држава има право да се активно меша у све гране економског живота и према томе и у односе између рада и капитала. Сопственик је у неку руку само руковалац, управник, у интересу нације. Својство сопственика доноси собом после извесних права, првенствено дужности према целини. Само његов рад је обавеза јавног права и као такав је заштићен од свакога напада и сметања: целина — држава — му омогућава извршење те његове обавезе. Као што се из горњега види, у данашњој фашистичкој корпоративној држави, за разлику од либералног схватања државе, појединац је потпуно подређен држави која му даје само онолико права колико то она сматра потребним. Она има своје циљеве, свој живот и тим циљевима имају да служе појединци и средства којима они располажу у својству сопственика. Држава оличена у фашистичкој странци, не штити одвојене интересе појединих класа, капитала или рада. Она види само интересе целине, општу, заједничку снагу народа и земље, и њен циљ је да ту снагу развије на пољу економском, политичком и моралном. У јачању националне снаге и само ту, појединац налази своје благостање. Изван тих граница не сме да тражи задовољење својих интереса, а још мање сме да га тражи на рачун интереса целине. Држава, дакле, цени сваку акцију појединаца, послодавца или радника, према том да ли је та акција у корист или на штету целине. Тако држава исто забрањује штрајк као и лок аут, јер и једно и друго штети интересе целине и ако можда, у даном часу, користи послo-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Последњих месеци нису ретки случајеви да је влада одузела појединцима управу њиховог пољопривредног имања и предала је пољопривредним синдикатима на чијој се територији налази одузето имање. Овакво одузимање важи начелно само годину дана. (1929).

давцима или радницима. Не може ништа да постоји изван, поред, државе: ништа што држава не контролише.[1]) Држављанин, грађанин, као носилац сопствених права и прерогатива престаје да постоји. На његово место долази произвођач који има стално да ствара нова економска добра у корист заједнице било својим интелектуалним, било мануелним радом, било економским средствима сваке врсте, па и некретностима. Приватно право нове корпоративне државе има свој основ у начелу кооперације, солидарности и колаборације у производњи. (На том начелу се базирају и пројекти новог грађанског и казненог законика.[2]) Виши интереси целине (нације, државе) јесу граница сваког индивидуалног права, сопствености, профита, зараде, рада и наднице, јер за народ, који жели да издржи међународну конкуренцију, није довољно да има техничко, културно, духовно, и политичко јединство, већ мора да буде и економски јединствен (unita economica). Фашистичка држава је суверена у потпуном смислу речи: Она влада и располаже свим силама које у држави постоје и упућује их вечитим, историјским циљевима националног живота, циљевима које је историја Италији још у старом веку јасно одредила.

IV.

Економске и социјалне прилике Италије првих година после рата биле су несумњиво врло тешке. Фашисте су увидели да се политички проблеми у Италији не могу решити ако се не реше и социјални проблеми. Полазећи са гледишта да су остали политички, економски, и социјални системи подбацили, фашисте су тражили нов правно-економски систем, и дошли су на корпоративни систем.

Почело се критиком демократско-либералне-социјалистичке државе каква је постојала у Италији. Пре француске револуције не само да је била допуштена, већ је била и прописана обавеза удруживања у корпорације, еснафе. Произвођач, занатлија морао је бити члан такве корпорације ако је хтео да буде произвођач у складу са законима. Француска револуција је коначно срушила тај принцип, раскинула је обавезу чланства у корпорацији и у место неколико уређених и контролисаних корпорација, створила је масу слободних појединаца, произвођача, забрањујући корпорације или сличне установе. Држава се ограничила на браниоца јавног поредка, свела је своју улогу на обичан полицијски проблем. Држава коју нам је дала француска револуција нашла се пред масом изолованих појединаца којима је забранила да се удружују. Ова би се забрана могла оправдати само у толико у колико је

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Giuseppe Miceli, Manuale di norme corporative, 1928 стр. 11.
A. Guaruieri - Ventimiglia, I primerii giuridici dello Stato Corporatvo стр. 101. и т. д.

[2]) Nicola Toscano, Lineamenti di diritto corparativo, стр. 31. и т. д.

држава била у стању да заштити те појединце и да створи равнотежу између класа, произвођача. Али у ствари либерална држава показала се неодређена, спора у својој акцији према пролетаријату. Годинама, деценијама, она се држала начела немешања у то питање, и такав став морао је неминовно да доведе до победе и надмоћи оне стране која је била јача и боље организована. Држава се од једном нашла пред насиљем једне стране, насиљем које је узело облик синдикализма под разним именима: доктринаран, раденика, послодаваца (труст и картел), чиновника, од којих је онај први — доктринаран — био најопаснији, револуционаран. Борба између рада и капитала довела је до рата између класа, између државе и њених намештеника као да је народ класа против које је слободно ратовати, од ње отимати у корист појединаца. Продужење овога стања довело је до анархије и либерална држава постала је сенка од државе. Влада је сматрана као приватна ствар партија коју су партијске вође поделиле између себе, према односу својих снага. Претила је опасност да пропадне социјални живот и да цивилизација утоне поново у средњи век.

Међутим организација група је неоспорна потреба модерног времена и она се не да уништити. Ни француској револуцији није успело да ту појаву потпуно уништи. Она је само задржала, спречила, али је покрет доцније снажније и бујније кренуо напред. То је модерни синдикализам, истина анационалан и социјалистички, али увек моћан и годинама све компликованији. Погрешно се сматра да је синдикализам тесно везан за социјализам, везан за покрет коме је циљ решење капиталистичке економије, приватне својине, приватне иницијативе, и њено замењивање социјалистичким поредком. Синдикализам и социјализам су две потпуно одвојене појаве. Социјализам само деформира синдикализам намећући му идеје антинационалиста, интернационалиста и пацифиста.

Читав овај проблем добија нарочити изглед кад се узме у обзир Италија, земља сиромашна природним богатствима и капиталима, али богата бројем становништва и радном снагом. Овде се читав проблем поставља прво као проблем повећања богатства и народне привреде, а тек после тога као проблем поделе богатства и средстава за производњу. Питање треба разматрати упоређујући положај других народа који су махом у много бољем положају по своме богатству и снази. Италијански пролетер не пати толико од тврдичлука италијанских послодаваца колико од опште инферијорности у којој се налази читав италијански народ, раденик као и послодавац.[1]) Држава која о томе не води рачуна на погрешном је путу и пренебрегавајући горњу чињеницу не може да осигура ни углед ни снагу Италије, а још мање да осигура благостање италијанским држављанима. Јер само од њеног посматрања

[1]) Извештај комисије, Мусолини, Роко и т. д. Сенату 17. 12. 25.

борбе између капитала и рада и њене интервенције тек у случају кад та борба пређе границе јавног поредка од тога је народу већа штета но корист. Дужност државе је да одмах интервенише пре но што дође до те борбе стварајући прилике које ако не онемогућују, оно бар чине много ређом борбу између капитала и рада. Проблем рада није другостепеног значаја, после питања политичке и администартивне организације, већ је то питање производње, социјалног живота који је основ државе.

У место слепе и неуређене самоодбране класе која не води рачуна ни о производњи ни о судбини народа, фашистички синдикализам створио је сређену самоодбрану класе која води рачуна и о производњи и о судбини народа. Данас је свима јасно да појединац не може и не сме да сам себи дели правду, већ је то нормирано законима и остављено судовима. Али док се тако мисли о појединцима, многи сматрају потпуно природним да поједине класе сопственим силама деле себи правду за заштиту својих класних интереса, да чине оно што је појединцима забрањено. Фашистичка држава учинила је са класном борбом оно што је либерална држава раније учинила са појединцима и борбом између појединаца. У место неограничене слободе она је нормирала права и дужности синдиката, били они раденички или капиталистички. Прекорачила је своју улогу посматрача, постала је активна, интервенише у сваком, и најмањем, спору између капитала и рада у духу правде, помирљивости и народних интереса. Ова државна интервенција у односе између капитала и рада, а која одговара општим начелима Устава Рада, нормирање односа између класа, одређени су фашистичким законом од 3. IV. 1926. Бр. 563 „о правном уређењу колективних односа рада" и уредбама[1]) од 1. VII. 1926. Бр. 1130 и Бр. 1131 од 2. VII. 1926. које тај закон допуњују.

V.

Једно од основних начела закона од 3. IV. 1926. јесте признање правне личности синдикатима[2]). Они постају ин-

[1]) Декрет — законима. За закон од 3. IV. 1926. рекао је Мусолини да представља дух фаш. законодавства и да је он од свих фашистичких закона la più corraggiosa, la piu audace, la piu rivoluzionaria". —

Устав Рада допуњује закон од 3. априла 26. и настоји да нађе средње решење између решења која су дала либерална школа, државни социјализам и совјетски комунизам.

[2]) По закону од 24. маја 1921. може се у Румунији синдикатима признати правна личност. У Немачкој они стичу правну личност кад образују »Gesellschaft« по § 740 грађ. закона; но они аутоматски стичу правну личност, и не образујући »Gesellschaft«, кад синдикат склопи уговор о послу који он има да изврши; само у том случају он не стиче потпуну правну личност, већ ограничену самим уговором и само за посао предвиђен уговором. У Француској (закон од 1884. и 1920.) синдикати имају правну личност. — Види у Енглеској законе од 10. 6. 1871. и 3. 6. 1876 о Trades Unions, Белгији од 31. 3. 1898.

ституције јавног права са овлашћењем да представљају све категорије, врсте, произвођача, били они послодавци или раденици. Синдикат је орган који врши јавну функцију. Међутим, држава не признаје правну личност сваком синдикату. Да синдикат буде признат од стране државе потребно је:

1) Ако се ради о синдикату послодаваца да сви добровољно уписани чланови синдиката запошљавају најмање једну десетину свију радника те врсте (зидара, пољопривредних радника) који су запослени на територији тога синдиката. На пр. ако у Болоњи 100 грађевинских предузимача од 500 колико их има у читавом срезу, запосле 1.000 зидара у својим предузећима од 10.000 зидара који су запослени у свих пет стотина предузећа, држава сматра да су они испунили горњи услов и држава ће признати њихов синдикат послодаваца под условом да испуне и ниже наведене услове.

Исто је за синдикат радника. Ако једна десетина свију радника једне врсте запослених у срезу, добровољно образује синдикат радника те врсте (н. пр. зидара) држава ће га признати под условом да испуни и ниже наведене одредбе.

2) Да синдикати, поред заштите економских и моралних интереса својих чланова, имају за циљ помагање, и просветно, морално и национално васпитање својих чланова.

3) Да вође синдиката дају гарантију о својој способности, моралним особинама, и сигурној националној исправности.

4) Да се чланови добровољно упишу у синдикат.

Синдикати не могу да буду мешовити: послодаваца и радника. Они су увек одвојени. Постоји н. пр. одвојен синдикат грађевинских послодаваца и одвојени синдикат грађевинских радника. Сваки од њих представља своје интересе. Исто тако у једном синдикату не могу да буду организовани мануелни раденици и интелектуални раденици све да раде на једном те истом послу. Међутим, интелектуални, технички и административни радници могу да образују заједничке синдикате. Директори — технички и административни — не могу да буду чланови синдиката интелектуалних радника већ морају да образују засебан синдикат. Они пак који су истовремено послодавци и раденици могу бити чланови и једног и другог синдиката. Н. пр. сељак који за време зиме ради у фабрици, а лети са пољопривредним радницима обрађује своје имање (§ 74 у). Изузетно су признати занатлијски синдикати пошто се овде не може разликовати учешће капитала од учешћа рада. У једном вишем телу, као што ћемо доцније видети — у корпорацији налазе се удружени послодавци и раденици једне гране производње. То тело не представља више одвојене интересе оних који раде, већ интересе те гране производње, н. пр. интересе целокупне грађевинске привреде.

Синдикати се деле и по територији коју обухватају. Према томе има општинских, окружних, обласних итд. и националних синдиката. Први обухватају само територију јед-

не општине, [у суседној општини има други општински синдикат] за исту врсту раденика или послодаваца. Последњи, национални синдикат, обухвата територију целе Италије. Међутим, закон признаје правну личност само једном синдикату на одређеној територији за одређену врсту било послодаваца, било раденика. Н. пр. у општини Болоња може да постоји само један законом признат синдикат за грађевинске раденике, ако је он, разуме се, испунио услове поменуте под 1, 2, 3 и 4. Ако је једна десетина свију грађевинских раденика у том месту образовала синдикат и држава га призна, осталих девет десетина раденика не могу да образују синдикат нити му држава може да призна правну личност. Ова одредба има за циљ да искључи демагошку конкуренцију која би настала кад би на некој територији постојало више синдиката за исту врсту раденика. Осталих 9/10 раденика могу да образују своја удружења или једно своје удружење, али држава не признаје то удружење нити му даје јавноправни карактер. Дакле, слобода удруживања није укинута, али само призната удружења имају извесна права о којима ће доле бити реч.

Признати синдикати (само о њима је даље реч, ако није друкчије поменуто) имају правну личност јавноправног карактера за разлику од других непризнатих удружења. Они законски представљају не само своје чланове већ и остале — раденике или послодавце — који нису чланови, но који по врсти свога запослења спадају у групу за коју постоји синдикат. На пр. у Болоњи постоји 10.000 грађевинских раденика. Држава је признала синдикат грађевинских раденика у Болоњи који има 1,000 чланова. Тај синдикат је представник не само својих 1,000 чланова већ свих десет хиљада грађевинских раденика у Болоњи без обзира на то што они нису чланови синдиката, већ су чланови неког другог удружења грађевинских раденика или у опште нису удружени[1]). Предност раденика уписаних у синдикат над раденицима исте категорије који нису чланови синдиката, састоји се у овом:

1) само први могу бити часници синдиката и суделовати при избору истих;

2) према чл. 33. устава рада послодавци су дужни да запосле у првом реду раденике чланове фашистичког синдиката, а међу овим раденицима имају предност они који су се раније уписали у синдикат[2]).

Чим је синдикату признат јавноправни карактер природно је да се права која он има не односе само на чланове већ и на све појединце — послодавце и раденике исте врсте производње. Од тих права најважније је право склапања колектив-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Нешто слично налазимо у аустриском закону од 14. 8. 1896. о рударској корпорацији. Донекле и у Немачкој (закон од 26. 7. 1887.) Први сличан покушај у Совјетској Русији је пропао.

[2]) Види декрет бр. 1003 од 29. 3. 1928. и чл. 44 декрета бр. 1130 од 1. јула 1926.

ног уговора о коме ће доцније бити реч и право да синдикат наплаћује принос од свију — раденика и послодаваца — своје категорије без обзира да ли су они чланови синдиката или не. Тај принос износи годишње за раденика једну надницу, а за послодавце толико раденичких надница колико је раденика упослено у предузећу. Н. пр. предузеће има 90 раденика, а надница је 20 лира. Годишњи принос синдикату раденика биће за појединог раденика 20 лира, а годишњи принос послодавца — синдикату послодаваца — износиће 90 х 20 т. ј. 1800 лира. Десети део тако прикупљене суме — за сваки синдикат за себе — служи као гаранција за извршење обавеза које је синдикат примио на себе при склапању колективног уговора. Синдикати не држе те приносе у готовом новцу већ морају за тај новац да купе државне хартије. Предузећа су дужна да сваке године до 31. марта доставе синдикату списак својих намештеника и надница, а синдикат уз суделовање државних пореских власти разрезује принос.

Синдикат, као правно лице, може да буде сопственик имања. Њему припада у првом реду имање које је раније припадало старом синдикату пре него што су на основу закона од 3. априла 1926. г. образовани признати фашистички синдикати (§ 21 у). Међутим, синдикати не могу да се баве трговином (§ 22 у).

Члан синдиката може да буде сваки италијански држављан или држављанка под условом да има 18 година, да је доброг моралног и политичког владања у националном погледу, и да испуњује услове које тражи статут синдиката. Осим ових чланова могу бити чланови синдиката општинска предузећа, трговачка друштва и друге италијанске правне особе под условом да су управници тих друштава исправног моралног и политичког владања у националном погледу (§ 1 у). Не могу да буду чланови синдиката емисиона банка, државне железнице, пошта, телеграфи и полудржавне штедионице. Странци који у Италији живе најмање десет година, могу ући у синдикат, али не могу да буду пуноправни чланови синдиката, нити чланови часништва (§ 2 у). У опште не могу да образују синдикате: официри, подофицири, војници, судије и управне судије, професори средњих и виших школа, чиновници и службеници Министарства Унутрашњих, Иностраних Дела и Колонија. Студентима је забрањено образовање синдиката са циљем заштите школских и професионалних интереса. Студент који је члан таквог удружења кажњава се искључењем из свих школа у Италији (§ 94 у.). Сва предузећа на задружној основи образују своје засебне синдикате за разлику од осталих синдиката послодаваца или раденика. Да неко постане члан синдиката потребно је да буде уписан у списак те врсте раденика у чији синдикат жели да ступи. Ове спискове доставља синдикат префекту који их одобрава или одбија. Против решења којим се неком лицу спречава улазак

у синдикат постоји право жалбе предвиђено статутом синдиката, а у последњој инстанцији решава Министар Корпорација (§ 9 у.).

За синдикате занатлија спискове саставља надлежна општина, а одобрава их префект. Сваки синдикат мора да има председника или секретара кога именује или бира синдикат према одредбама свога статута. (З. чл. 7). Председник или секретар представља синдикат и одговоран је за рад синдиката. Међутим да тај избор или постављење буду пуноважни потребан је пристанак Министарства Корпорација и Министарства Унутрашњих Дела. Ово одобрење може увек да буде поништено. Ако се ради о националним синдикатима чија се компетенција поклапа са границама Италије, потребно је још да то одобрење буде донето у форми Краљевог декрета (З. чл. 7).

Председнику или секретару помаже у раду савет синдиката чији је састав одређен статутом синдиката. Министар Корпорација у сагласности са Министарством Унутрашњих Дела може да разреши тај савет и да управу синдиката преда председнику или секретару. У тежим случајевима може тај посао да обавља нарочити, од Министарства именовани комесар (чл. 8).

Синдикати са општинском и обласном компетенцијом стоје под надзором префекта. Синдикати са већом територијалном компетенцијом стоје под надзором Министра Корпорација. Но за синдикате прве врсте може да се нарочито одреди, уместо префектовог надзора, да ту дужност врши федерација о којој ће даље бити реч (З. чл. 8). Префект може у свако доба да тражи рачуна од синдиката о његовом пословању. Министар Корпорација може да поништи свако решење синдиката, ако нађе да је оно противно закону и општим циљевима којима треба да служи синдикат (§ 29 у.). За извесна решења (буџет, промене у стању имања синдиката) потребан је претходни пристанак обласног одбора (који није биран већ именован од префекта) (§ 30 у.).

Расходи који су за синдикат обавезни јесу ови: расходи за организацију и функционисање синдиката, за економску, социјалну, моралну и религиозну помоћ члановима, за национално и професионално васпитање чланова, затим приноси полудржавним установама за заштиту деце и материнства, за радничка одморишта и за Балиле (једна врста соколског подмладка). Разуме се да синдикат мора да има и свој гаранциони фонд о коме је горе реч (§ 18 у).

Сваки синдикат мора да има свој статут (З. чл. 4. и § 14 у.) који садржи: циљ и територијалну надлежност синдиката, његово седиште, однос са сличним установама (да ли је члан федерације итд.), надлежност, састав, начин постављања или избора синдикалног часништва, услове за примање чланова, нарочито у колико се тиче оцене њихове политичке исправности, мотиве за искључење чланова из синдиката, одредбе о

управи имања и плаћању синдикалног приноса. Влада има право да у свако доба одреди ревизију статута (§ 15 у.). Исто тако може Министарство Корпорација да одбије да призна синдикат не само ако синдикат не испуњава законом предвиђене услове већ и из разлога политичког опортунитета (§ 13 у.). Овако строга контрола државе над синдикатима оправдана је тиме што закон даје синдикату право да заступа читаве категорије привредника, право да их обавезује и да разрезује и наплаћује принос. Контрола је тим пре оправдана што сва та права синдикат има не само према својим члановима, већ и према нечлановима т. ј. оним привредницима који спадају у исту категорију раденика или послодаваца за које постоји синдикат без обзира што они нису уједно и чланови синдиката.

С друге стране, синдикати имају извесну аутономију: доносе статут, бирају себи чланике; држава није уништила ту аутономију, она је само у неку руку ограничила својом контролом чије се дејство показује само у случају да синдикат учини нешто што не би било у складу било са законом, било са политиком фашистичког режима.

VI.

Напред је поменуто да је једно од најзначајнијих права синдиката право да склапају колективне уговоре. Ово право имају искључиво признати синдикати. Друга, толерирана раденичка удружења немају то право (§ 47 у.), па ако закључе колективни уговор он се сматра као неважећи.

Колективни уговори склопљени од стране синдиката (З. чл. 10) обавезују не само чланове синдиката већ и нечланове — раденике или послодавце — који припадају категорији за коју је синдикат створен*). Н. пр. синдикат грађевинских раденика у Болоњи који има хиљаду чланова, обавеже се колективним уговором под којим ће условима радити (надница, часови рада, радна дисциплина итд.). Услови који су на тај начин фиксирани обавезују не само чланове синдиката већ и све остале грађевинске раденике који раде на територији тога синдиката. Исти је случај са синдикатима послодаваца. Ова је одредба донета да се онемогући стварање различитог, повољнијег положаја онима који нису чланови синдиката. Н. пр. послодавци — чланови синдиката — имају да приме на себе извесне обавезе при склапању колективног уговора, обавезе предвиђене законом о синдикатима махом

*) Само донекле сличност налазимо у немачкој уредби од 23. 12. 1919. и у аустријском закону од 18. 12. 1919. Наиме, да колективни уговор, по аустријском и немачком законодавству буде обавезан и за нечланове синдиката, потребна је нарочита интервенција у првом случају, министра рада, у другом случају, нарочитог надлештва за споразуме. У Италији, међутим, није потребна нарочита интервенција власти да уговор постане обавезан и за нечланове синдиката. — (Извештај комисије доњем Дому 1. 12. 25 известилац Белони Ернесто).

у корист раденика. Да не постоји горња одредба послодавци нечланови синдиката не би морали да приме на себе те тешке услове и били би у бољем економском положају према конкуренцији другова чланова синдиката. Ову одредбу диктује тежња законодавца да све произвођаче исте врсте стави у исти положај, а да законом не ствара унапред разлику између чланова и нечланова синдиката. Сличне одредбе налазимо у аустријском закону од 18. децембра 1919. год., у аустралиском закону од 1914. г.

Послодавци и раденици који се не држе одредаба колективног уговора одговарају грађански синдикату послодаваца и синдикату раденика. Н. пр. раденик дође доцкан на грађевину; он ће зато имати да одговара не само индиректно преко свога синдиката синдикату послодаваца, већ и синдикату грађевинских раденика без обзира да ли је он члан синдиката раденика или не (З. чл. 10).

У колективном уговору има да се назначи: категорија послодаваца и раденика на које се уговор односи и територија коју обухвата (§ 48 у). Уговор има да потпишу законити заступници — а то су претставници синдиката. Однос домаће послуге према послодавцима не може да буде предмет колективног уговора (§ 52 у.). Ако се уговор не откаже два месеца пре истека рока сматра се да је продужен за толико време за колико је био склопљен.

Шта све колективни уговор мора да садржи фиксирано је делом законом и уредбом као што је напред поменуто, а делом Уставом Рада. Према члану 11 Устава Рада колективни уговор мора да садржи тачне одредбе о дисциплини рада, о времену за које раденик има да ради пробе ради, о надницама, часовима рада, одмору са пуном наградом на коју раденик има право после годину дана непрекидног рада, о оштети раднику за случај да предузеће без његове кривице престане да ради, о оштети за случај смрти раденика, о приносу послодаваца и раденика благајни за случај болести, о оштети раденику ако буде позван на вежбу у војску или милицију. Неке од ових одредаба предвиђене су законом и уредбом, а неке нису. Међутим, у пракси, махом раденички синдикати тражили су да све одредбе, нарочито оне које њима иду у корист буду регулисане колективним уговором. Синдикати послодаваца одбили су да изађу у сусрет овом тражењу раденичких синдиката, тврдећи да одредбе Устава Рада немају законску снагу и да су синдикати послодаваца обвезани само на обавезе које им намеће закон и уредба. Кад је спор дошао пред Касацију она га је решила у корист раденика и своје је решење образложила мишљењем да је Устав Рада нешто више но обичан закон, да је Устав Рада извор синдикалног права и да се у споровима између синдиката има поступати у духу Устава Рада и ако то законом није предвиђено. Како је овако решење дало повода великим споровима у судијским и правничким круговима, влада, да би их прекинула, издала

је наредбу*) да се сваки колективни уговор има регистровати код суда, а да га суд може регистровати само онда ако уговор садржи одредбе о оштети раденика за случај смрти, прекида рада предузећа, позива у војску итд. дакле свих одредаба о којима је реч не само у закону и уредби већ и у Уставу Рада. На тај је начин влада индиректно приморала послодавце да примене одредбе Устава Рада које још делом ни данас нису озакоњене.

Према основним начелима Устава Рада синдикат одговара држави за континуитет и успех производње у којој је ангажован у колико то зависи од синдиката који је везан колективним уговором. Ако синдикат не испуни обавезе предвиђене колективним уговором — он одговара за штету која је проистекла неизвршењем уговора**). Да избегну штету која настаје евентуалним неизвршењем уговора, синдикати имају права да примене дисциплинарну власт према својим члановима онако како је то статутом предвиђено (§ 55 у.).

Д-р Александар Авакумовић

(Свршиће се)

САВРЕМЕНИ АГРАРНИ ПРОБЛЕМИ

(Свршетак)

III. ТРИ ВРСТЕ ЗЕМАЉА.

Можемо разликовати у главном три врсте земаља, према томе који систем пољопривреде у њима преовлађује.

Прва врста: оне у којима је капиталистички или феудално-капиталистички систем апсолутно претежан, тј. у којима се већина пољопривредних економија служи најамном радном снагом, закупом или наполицом. То су: Енглеска, Сједињене Америчке Државе, Канада и све јужно-америчке државе.

Друга врста: земље у којима је капиталистички, најамнички систем врло јак, али не свуда претежан, тј. где има покрајина и са претежно ненајамничким газдовањем. То су: Немачка, Аустрија, Чехословачка, Швајцарска, Француска, Италија, Пољска и Румунија. Аграрна реформа је у једнима извршена одавно (Швајцарска, Француска), али су се услед интензивности производње (Швајцарска) или услед слабог множења становништва (Француска) развили најамнички односи. У осталима, аграрна реформа и колонизација се још увек изводе, те има заостатака феудалнога система, или се из овога прешло на модерну капиталистичку експлоатацију (Немачка).

Трећа врста: земље у којима апсолутно преовлађује сељачко-породично газдинство. То су: Русија, Југославија, Бугарска, Палестина. Данска се издваја својом примерном

*) Декрет — закон од 6. маја 1928. бр. 1251.

**) По чл. 20 руског закона о раду, синдикати радника не одговарају за штете проузроковане од стране радника. Уредба комесаријата за рад од 9. X. 1922. променула је ову одредбу у толико што за такве штете синдикат одговара пред грађ. судовима.

задружном организацијом, и служи као узор, нарочито овој трећој врсти земаља.

У свакој од ових група, аграрни проблеми се друкчије постављају, не само по земљама, већ и по покрајинама дотичне земље. Зато ћемо кратко прегледати какви се задаци постављају аграрној политици у онима од побројаних земаља које нам изгледају карактеристичне.

Прва врста: Енглеска, Сједињене Државе, Канада.

Енглеска је већ пре Светског Рата осетила сву опасност која јој прети од претеране индустријализације и од занемарења аграра. Још онда се мислило на извесне реформе у смислу јачања пољопривреде. У Рату, та се потреба показала неопходном. 1917. године установљен је Agricultural Wage Board, за одређивање надница пољопривредним радницима. Од 1917.—1920. фиксиране су исто тако цене житу, и чак је регулисавана култура жита. Сада су два главна проблема за енглеску пољопривреду: 1) *повећати производњу* пшенице свима техничким средствима; 2) *колонизовати* напуштена поља.[1]) И једна и друга мера имају за циљ: а) да појачају производне и потрошачке способности пољопривредника у интересу *националне исхране* и веће проће *индустриске* робе; b) да умање *беспослицу*: ако се не могу растеретити вароши од беспослених, бар да не долазе у градове нови бегунци са села. Усавршити пољопривредну производњу, створити нове слободне сопственике, — то је сада у Енглеској програм аграрне политике. *Либерална* странка, на челу са г. Лојдом Џорџом, тражи чак да држава експроприше велике комплексе земље и да их дâ под закуп фармерима тражећи од њих добар рад. То не изгледа могућно.[2]) *Радничка* партија програматски тражи национализацију земљишта, али у ствари жели ово: да међународном сарадњом, у наслону на Друштво Народа, оснажи пољопривредну економију стварањем нових пољских поседа и да поправи валуту, „стварнијим продирањем идеје солидарности у међународне односе".[3]) Неки социалисти траже државни монопол на увоз жита и брашна, узимање млинске индустрије у државне руке. Контрола над фармерима да се појача тако да они мало по мало напусте земљу и предаду је држави.[4]) (За тај план су се изјаснили и либерали, који само одбацују монопол на увоз жита.) *Конзервативци* се задовољавају тиме што би се побољшала обрада земље и поправиле радничке наднице. Док прве две странке везују

[1]) F. Heyer, „Probleme der britischen Agrarpolitik", у *Jahrb. f. Nationalök.* u. St. 1926., стр. 19—29, и јули 1926., стр. 52—59.

[2]) C. Dampier — Whetkam, „The Land and the Nation" у *Economic Journal*, март 1926, приказ и критика опсежног меморандума либералне партије под истим насловом.

[3]) A. Lugan, „La crise économique et sociale en Angleterre" у *Revue trimestrielle canadienne*, септ. 1926.

[4]) F. S. Cocks. *Socialism and Agriculture*, Лондон, 1926.

она два проблема (повећање производње и земљишну реформу), конзервативци верују да се први проблем може решити не дирајући у други. Они пристају на извесну колонизацију, али само у оквиру данашњег аграрног поретка. Данас у Енглеској преовлађује тежња да се цело британско царство схвати као једна економска целина, у коме ће доминије и колоније давати храну и сировине, а Енглеска — фабрикате и новац.[1])

Сједињене Државе уживале су за време Светског Рата и одмах после њега нечувен просперитет. Нарочито се пољопривреда много оснажила. Од 1924, међутим, и тамо је пољопривреда ушла у кризу, због сувише великих производних трошкова и због променљивих цена. Две тешкоће, дакле: велике наднице, несталне цене. Шта је потребно? 1) Повећати жетвене приносе без нових производних трошкова; 2) подићи продајне цене, или их бар стабилизовати на светском тржишту. Пошто је ово друго лакше него прво, то се амерички фармери одлучују да дижу цене храни, па макар привремено ограничили производњу: то има да постигне закон Mc Nary Haugen донесен у 1928. години. Захтеви пољопривреде иду још даље. Она тражи не само заштитне царине, већ и већу имиграцију (јевтинију радну снагу), јавне кредите мелиорације, јевтинији саобраћај, мање порезе.[2])

У Канади, односи су слични онима у Сједињеним Државама. Главна брига су *цене*, и оне се данас дижу и стабилизују помоћу великих продајних организама тзв. *pools*. Фармери се удружују економски и политички. Пољопривреда је још увек екстензивна (нарочито у западним покрајинама), али земља је свежа и даје велике приносе. Pools су формално кооперативе, али је у њима јако ангажован финансиски капитал, и то не само канадски, већ и енглески и амерички. Канада се *аграризира* више него што се индустријализује. Све је већи број пољопривредних газдинстава, али нарочито *средњих и великих*, док опада релативна важност сасвим малих газдинстава. Зато је, поред цена, *радничко питање* централно.

Друга врста: Немачка, Аустрија, Швајцарска, Италија, Пољска.

Немачка има пре свега да реши питање властите *исхране*, јер је изгубила много површине одакле је добијала храну и сировине. Изгубила је затим у рату два милиона пољопривредника и пољопривредних радника. Земља је исцрпљена. Стоке је мање; мртвог инвентара исто тако. Давање

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Rosenfeld, „Die Agrarfrage und die politischen Parteien in England" у *Agrar-Probleme*, II.

[2]) Black тражи „националну аграрну политику" у *American Economic Review*, март 1926. — R. G. Tugwell види лек у „већим приносима и већим ценама", у *Political Science Quarterly*, децем. 1928. — Велики економист E. R. A. Seligman и сам се најзад забавио тим проблемом и објавио важно дело: *The economics of farm relief*. Њу Јорк, 1929; 318 стр.

репарација отежало је обнову свега тога. Друга тешкоћа: *радничко питање* на селу. Захтеви радника су се страшно повећали, њихове организације се оснажиле, постале опасне. Актуелно је и питање *преориентације* пољопривреде, тј. прелажење на културе које се више рентирају, боље плаћају (хлеб, кромпир, шећерна репа, сточарство). Али те културе захтевају мали сељачки посед, где се ради више. Зато је у Немачкој све актуелније питање *дељења земље* сељацима и пољопривредним радницима (покрет „земљишне реформе", Дамашке, Опнхајмер и др.), и развијање *просвете* међу сељацима (Аребо). Најзад, ради се на укидању заосталих законских сметњи у *промету земље* (фидеикомиси, везано наслеђивање итд.). Немачка је од увек имала најбољи пољопривредни *кредит*, нарочито *задружни*, и данас се он одржава и напредује.[1]) Аграрна политика је у овој земљи врло развијена, и теориски и практично, више него ма у којој другој. Зато се њено искуство мора узети у обзир у сваком питању. Шаренило њених аграрно-политичких односа чини да она даје примера за све врсте земаља, за капиталистичку као и за сељачко породичну пољопривреду.

Аустрија, Швајцарска и Чехословачка као главни задатак аграрне политике сматрају одржавање *равнотеже између пољопривреде и индустрије*. Градско становништво се овде мери са пољским. Најамни рад у пољопривреди је врло чест, али не толико због саме расподеле поседа, колико због интензивног обрађивања земље. Најзанимљивији је случај Аустрије. Аустрија има Беч, који данас представља 30 од сто целокупног становништва, а с друге стране има много непродуктивног тла: 10·5 од сто, скоро два пута више него што је имала пре рата. Беч тражи хлеба, поврћа, воћа, а површине које би то давале изгубљене су. Сада је већи проценат пашњака и шума у Алпима. Две сасвим различите природне области: алписке земље са планинско-сточарском и шумарском привредом и дунавске земље, равне и брежуљкасте, са јачом земљорадњом. Великих поседа има врло мало (0·3 од сто), и они држе мање од једне четвртине целокупног земљишта (23,1 од сто). Па ипак је најамни однос врло развијен. Аустрију карактерише *држање слугу*, као помоћне снаге, а велика јој је брига оскудица у пољопривредним *радницима*, услед њихова бежања са села и из пољопривреде (мале наднице, рђави станови, несталан рад). Друга тешкоћа: *земљишне заједнице*, остатак од феудализма, који чини да је јако развијен *закуп*, а породично сељачко газдинство мање него што би могло бити по количини сељачке земље (76,9 од сто). Зато је нужно дељење ове заједничке земље, оном

[1]) Aereboe, *Agrarpolitik*, други део: најважнији аграрно-политички проблеми и њихово решење, стр. 252—589. Берлин 1928.

огромном броју сељака који имају врло мало земље: њих 170.050 држе свега 230.000 хектара. Ти сви људи су у ствари сиротиња, јер на сваку породицу долази 1,4 хектара. Поседи су толико иситњени да су немогуће ма какве веће реформе. *Груписање имања* (економско и техничко) мора се извести, ако се хоће да пољопривреда крене.[1])

Много је равномернија расподела поседа у Швајцарској, где 93 од сто свих газдинстава имају мање од 30 хектара. Но удео најамнога рада у овој земљи ипак је знатан: на газдинствима од 15—30 хектара он износи 47·5 од сто, а на онима преко 30 хектара: 57·3 од сто. Зато је *радничко* питање и питање *цена* (рентабилности) овде врло важно, и зато се овде толико практикује сточарство и пољопривредне индустрије. Швајцарска, ма да има врло развијену пољопривреду, нарочито сточарство (76 од сто целокупне пољопривредне производње), ипак је претежно индустриска земља. Њој у томе измиче само стара „радионица света" Енглеска и у нечем Белгија, али иза ње заостаје у свему Немачка. Разумљиво је овде што су за њену аграрну политику најважније бриге: радничко питање и цене пољопривредних производа.

Француска, као и претходне земље има да се стара о *равнотежи* између *пољопривреде и индустрије*. Још важније за њу је питање *становништва*, које се не множи, а од кога је у Рату изгубила милион и по мртвих у најбољим годинама. Али се томе слабом насељу има захвалити што у овој земљи није дошло до ситњења поседа, које смо нашли у Аустрији (где још влада слобода у дељењу и наслеђивању). *Бежање у град* допринело је исто тако да се *спречи распарчавање* поседа. Па ипак расподела поседа ту није равномерна, има великих капиталистичких газдинстава, и то изазива појаву *закупа, наполице и најамног радништва* у пољопривреди, нарочито *страних*, сталних и сезонских радника, услед оскудице домаћих. Као хитне мере истичу се: *дељење земље* жењеним радницима, *учешће у добити* и *премије* на производњу и уштеду за остале; *груписање* парцела. Од државе директно пољопривредници очекују само две ствари: *наставу* и *лабораторије*. Остало траже да се остави *приватној иницијативи*, уз сарадњу власти. Културно *дизање села*, да би се спречило напуштање. Социјалисти траже *законску заштиту* пољопривредних радника (сличну варошкој), осигурање и пензије за њих. Општи државни програм је: *независност од иностранства* за исхрану.[3])

[1]) Prof. Walter Schiff, „Die Agrarprobleme in Oesterreich", у *Agrarprobleme*, I и II, 1928.

[2]) J. Landmann, *Die Agrarpolitik der schweiz. Industriestaates*, Berlin. 1928. — Подаци професора Лаура, цит. А. Чајанов, *Наука о сељачкој привреди* (немачко издање, 1923), стр 102—104. — Felix Klezl, чланак о Швајцарској и Аустрији у Шмолеровом *Jahrbuch*-у, фебр. 1929. стр. 83 105.

[3]) H. et J. Hitier, *Les problèmes actuels de l'agriculture*. Париз. 1923. — M. Laire, „La politique agricole de la France" у *Rev. écon. internationale*

ANALI PFB | anali.rs

Италија још није успела да се потпуно ослободи ни латифундија, ни средњевековне везаности и зависности сељака, ни несрећних закупних односа. (Као нигде у свету, у Италији има још 50 000 наследних закупаца!) Нарочито све те недаће притискују јужну и делове средње Италије. Бољи су и природни и социални односи у северној Италији. Поправка у *расподели поседа* би био најважнији посао аграрне политике. (Јер је преко 60 од сто народа везано за земљорадњу, а само 14 од сто од тога броја власници су земље). После Рата, она је тамо друкчије схваћена. Радничко и наполичарско питање решавано је штрајковима и немирима; држава је помагала *задругарство* корупцијом. Фашистичка влада до сада проблем није схватила као економски, већ као технички. Она је сву пажњу обратила најпре на *обраду земље*, на тзв. „битку за жито": лабораторије, пољопривредни течајеви, дељење селекционираног семена, вештачких ђубрива и машина, агрономска упуства; доцније на *бонификацију земљишта*: исушивање Кампање, Романье итд., други велики мелиорациони радови. Циљ свега је: *независност* од иностранства, у погледу *исхране*. Предузете мере страшно поскупљују талијанско жито (око 100 лира квинтал!), али висока заштита царина (14 зл. лира по квинталу) успева да тржишну цену одржи на висини коштања. Главни аграрни проблеми остају у Италији нерешени: *подела земље* сељацима (који су је били заузели одмах по рату, али су им фашисти одузели), уживање *заједничких поседа* од стране сељака или дељење тих имања сељацима, решење *радничког питања* предњим двема мерама, а за преостале пољопривредне раднике поново вратити оне услове које су они били освојили после рата: колективни уговори, обавезно запослење за одређено време преко године, васпостављање чисто радничких пољопривредних синдиката; *задругарство*.[1])

Пољска је једна од нових држава после Светског Рата, у којој аграрни проблеми имају нарочити облик. Док се *Чехословачка* приближава по своме аграру Немачкој и Аустрији, и док *Румунија* има односе сличне онима у Југославији (нарочито северној), дотле се Пољска налази пред много сложенијим и тежим задацима. Стање које је нова држава затекла било је полуфеудално: латифундије од преко 5000 хектара заузимале су скоро 40 од сто целокупне аустри-

---

јули 1926. — Arnold Bergsträsser, велики чланак о пољопривреди и пољ. кризи у Француској у Шмолеровом *Jahrbuch*-у, јуни 1928., стр. 77—129; — Augé-Laribé, „L'agriculture" у *La politique républicaine*, Париз, 1924- стр. 303—332.

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Belluzo, *Economia fascista*. Рим, 1927. Instituto nazionale di econol mia agraria, *Annali dell' osservatorio di economia agraria di Bologna*, vo• I, 1927. Пјаченца, 1928; 381 стр. — M. N. G. S., „Рат за жито у Италији„ у *Полишици*, 14. септ. и 31. дец. 1929. — M. Nicoletti, Le fascisme contr. le paysan. Париз, 1929., 107 стр.

ске Пољске, а оне од 500—5000 ха 46 од сто. Закупни и најамни систем је свуда преовлађивао, у аустриској, руској, као и немачкој Пољској, а у овој последњој био је више развијен чист капиталистички систем: имања до 500 ха експлоатисали су сопственици у својој режији.[1]) Руска Пољска је патила од претеране исцепканости поседа, која је остала од феудализма, као и велике збрке у поседовним односима. Та *исцепканост* је страшна и у Пољској као целини: један милион газдинстава са мање од 5 ха (просечно 2 – 3 ха) састоји се из 19 милиона парцела, које су често километрима далеко једна од друге. Дакле: аграрна земља, у којој су латифундије измешане са сићушним поседима, густо насељена и знатно пролетаризована. Аграрни односи су различити према покрајинама: сићушни посед поред великог, у руској; латифундије и иситњена сељачка имања, густо насеље и много закупаца оскудних у својој земљи или сасвим без ње, у аустриској; капиталистичко велико газдинство и сеоски пролетаријат у немачкој Пољској. Ово шаренило није успела да измени ни *аграрна реформа* у новој држави. Извршена је делимична експропријација латифундија (црквених и државних), наређено је груписање поседа, укинуте су неке службености, одређена је одштета власницима за одузету земљу. Али: инвентар није одузет власницима ни дат сељацима, поштеђена су од експропријације многа приватна велика имања; више земље је испарцелисано драговољно (уз откуп) него путем државне силе: 376.178 ха према 232.051 ха. Пољска властела у опште није дирана: парцелисали су само они који у томе нашли свој рачун.[2]) Јасно је из овога шта има да ради аграрна политика у Пољској: да *ликвидира* феудалне односе, да *раздели* латифундије, да *снабде земљом* оних 1,108.000 сељачких породица које имају мање од 2 ха земље и оних милион породица које имају 2—5 ха; да регулише положај *пољопр. радника* који остану на великим поседима; да изврши скупу операцију *груписања* парцела, која нигде није тако нужна као у Пољској, као и тешко питање *службености* које је овде замршеније него игде.[3])

Трећа врста: Совјетска Унија, Палестина, Бугарска, Данска.

Совјетска Унија је затекла необично сложене, разноврсне аграрне односе. То је читав један континент са преко 150 милиона становника, разних раса и језика и сасвим неједнаког степена у развоју. Услед великог множења, Русија је била *пренасељена* и бедна. Сељак је оскудевао у земљи,

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Ludkievicz, *Politika agrarna*. Варшава, 1921.

[2]) Dr. Hollmann, „Die polnische Agrarreform" у *Berichte über Landwirtschaft*, Нова серија, V Band, св. 1, стр. 251 и даље. Берлин, 1926.

[3]) Adam Rose, *Le problème agraire en Pologne* Варшава, 1926. — *Wiadomosti Statisticzne*, фебруар 1926. и даље.

а био је *непросвећен* и невешт у обради. Столипинова реформа је створила врло мало сељачких *самосталних газдинстава*: то су била тек „мала острвца изгубљена у огромном океану зависног сељаштва". Револуција је до 1923. поделила сељацима око 40 милиона десјатина (44 мил. ха), али то је количину предратне сељачке земље повећало само за 22 од сто. У првом периоду (1917.—1919.) хтела се извести „интегрална *социјализација*" пољопривреде. Вршиле су се периодичне поделе земљишта, оруђа и стоке, да би се исправиле неједнакости. Та политика је довела до ограничења производње, до неке врсте *сељачког блокуса*, какав се видео у Мађарској за време Беле Куна. Од 1920. године почиње други период: заводи се порез у новцу, место намета у натури, а аграрним законом од 1922. *сељацима се признаје да су вечити закупци*, који могу своје право преносити у наслеђе и чак издавати другима под закуп поверену им земљу: „Државина" се све више претвара у „својину". Али из страха да се не осиле „кулаци", совјетска влада од 1928. поново притеже богатије сељаке, удара на њих велике намете, ослобођава пак 40 од сто сиромашних сељака плаћања пореза и чини им све могуће олакшице преко кооператива и колектива (колхози). Тако је у ствари ова влада створила један систем *малога сељачког поседа*, и снажи га двоструко: притискивањем јачих сељака и фаворизовањем заједница у којима су *слабији сељаци и пољопривредни радници* (ових последњих било је 1926. године 2,200.000, на приватним и државним имањима. Као ни у једној другој земљи, овде имамо једну систематску и планску аграрну политику, и она се очитује у два вида: 1) стално старање да се *на селу не створи буржоазија* (85 од сто сељачких газдинстава у 1926. не прелазе 6 десјатина), да се ситни сељаци удруже у колективе и заједно обрађују земљу, а сељаци без земље да се запосле на државним имањима; 2) да се сви вишкови сељачке производње као и уштеђевине упуте у град, ради све јаче *индустријализације земље*. Једно има за циљ да ослаби сметње у ходу ка социјализму; друго да тај ход олакша и убрза. У тим границама, совјетска влада чини напоре да унапреди пољопривреду, свима средствима модерне аграрне политике: дељење земље, колонизација, мелиорације, снабдевање машинама и тракторима, електрификација и индустријализација пољопривреде, стварање задруга, помагање ратарства и сточарства. Цео тај посао се обавља по једном *плану* утврђеном за *пет година* (1926/27 —1930/31.), и то из три извора: буџет, кредит и приватни капитал становништва. На пољопривреду држава у осталом не даје много: само 6,9 од сто свих државних известиција за дотичних пет година.[1]) Влада има свој програм. Стварање и

[1]) N. Wischnewsky, „Aussichten der landwirtsch. Entwiklung in d. U. d. S. S. R.", *Agrar-Probleme*, I. стр. 178—200. Берлин, 1928.

развијање *државних имања*, „фабрика хране“, — то је њена формула за пољопривредну производњу. Слободан сељачки посед је за њу једно зло, и она га коригује колико год може заједничком обрадом сељачких имања, монополисаном државном продајом хране, као и задругама сваке врсте. Да ли ће она успети да оствари свој циљ, тј. државну пољопривреду, заједничку обраду земље и село без газда, или ће се све свршити на стварању претежно сељачког породичног газдинства са великим учешћем кооператива, остаје да се види. У сваком случају, у Русији се данас обавља највећи аграрнополитички експеримент у историји света.

У Палестини се дешава нешто слично: изграђивање пољопривреде без најамног рада. То овде бива много слободније, и мање искључиво. Упоредо се воде три разна огледа, као и у Русији, али без унапред утврђеног циља. Враћајући се на старо јеврејско схватање о „својини заснованој на личном раду“, у обновљеној ционистичкој држави установили су „националну својину земље“ која се даје у привремену државину појединцима, с тим да је лично раде. Јеврејски Национални Фонд купује сваке године нове земље за 150.000 фунти стерлинга (око 42 милиона дин.), у великим комплексима на којима може да се насели бар десетак породица, рачунајући по 9 ха свакој. Колонисти се слободно организују двојако: или раде цео комплекс сви заједно, и онда сви приходи иду у заједничку касу; или свака породица ради и троши за себе. За неке послове и културе — прављење вина, спремање дувана, сађење воћака, наводњавање, набавка машина итд. — породице се удружују, чак и кад су иначе одвојене. Концесија није вечита, као у Русији, нити на 99 година, као у Аустралији, већ на 49 година, — за успомену на јеврејску јубиларну годину, — али је наследна. Не може се продати ни дати у пазакуп, али се може уступити другоме Јеврејину, уз накнаду уложених трошкова. Сваки мора сам да ради: најамни рад је у начелу искључен. Допуштен је само у изузетним случајевима, кад је жетва у опасности, али и онда је то више „братска помоћ“, као наша „позајмица“ или „моба“, или као ретки заостаци француске „узајамне помоћи“ радом у натури. За разлику од руских „совхоза“ и „колхоза“, који су обично наметнути, јеврејски „квутсот“ је плод верског и националног фанатизма образованих људи, најчешће интелектуалаца који се враћају земљи.

Јеврејске комунистичке колоније још не показују за сада никакве знаке незадовољства и распадања. Али и успех није бог зна какав: колонисти једва стижу да се исхране и одрже. Поред њих постоје обична *приватна газдинства*, али на бази породичног рада. Најзад, има и чисто *капиталистичких* колонија, које већ 40 година оснива Ротшилд, и где се употребљава најамни рад. Средину дакле заузимају приватна имања

са *кооперативама:* она захватају отприлике једну четвртину све земље коју држе Јевреји у Палестини, и на њима су, као и на комунистичким, махом сиромашне породице. Богатије и тамо спекулишу са земљом и употребљавају туђу радну снагу.[1])

Бугарска је трећа земља у којој је направљен покушај да се цео економски живот, а нарочито пољопривреда, стави на базу *рада.* Земљорадднички Савез, на челу са А. Стамболиским, врши читаву револуцију без крви, после пораза Бугарске у Рату, и енергично спроводи низ мера: 1) заводи *општу радну обавезу* („трудова повиност") за све људе и жене преко 18 година, врсту кулука на државним и општинским радовима; 2) *повлашћује село* у сваком погледу (економском, пореском, царинском), да би се повратила равнотежа између села и града; 3) прокламује *радну земљишну својину,* одређујући као максимум поседа 30 ха, одузимајући све вишкове преко тога и стварајући нова сељачка радна газдинства од 7—10 ха; 4) *кредит* ставља у службу земљорадника, од Земљорадничке Банке, и од Народне Банке а преко кредитног задругарства; 5) *набавку* индустриских и *продају* аграрних производа спроводи преко задружног конзорцијума; 6) предузима стварање *задружне индустрије,* нарочито аграрне. Овај рад је трајао четири године (1919—1923). Он је престао са насилним обарањем земљорадничке владе. Непријатељство свих других друштвених класа и професија, оскудица савезника у градовима, недовољност адманистративног апарата, одсуство организованих одбранбених снага („оранжова гарда"), неспособност растурених сељака да се боре за своју владу, нарочито у месецима великих пољских радова (јуни и септембар 1923.) — све је то учинило да овај први велики оглед „земљорадничке задружне државе" буде оборен, и ако је имао за себе расположење целог сељачког народа. После преврата, неке од реформа су задржане, али нису у опште спровођене (радна обавеза) или су ублажене (максимум поседа) или се изводе у корист јачах сељака (кредит). Бугарска има да решава тешко питање репарација, и то јој односи велике количине резерва, тако да не може да иде напред. *Аграрно питање* је дефинитивно решено, али и даље постоји *сувишак радне снаге,* због оскудице у земљи и немања довољно индустриског рада. (Ипак је овај рад тамо просечно најразвијенији на Балкану.) Као у Србији, у Бугарској је централно питање *пољопривредни кредит,* а главно средство задругарство, за које бугарски сељак има много више смисла него наш.[2]).

[1]) Charles Gide, „La propriété foncière dans les colonies sionistes" у *Rev. d'écon. politique,* 1926, стр. 1300—1312.

[2]) Ј. Молов. „Пољопривреда у Бугарској", и Г. П. Минчев, „Задругарство у Бугарској". *Нова Европа,* XIX, стр 168—170 и 170—174. — Н. Атанасов, „Неколико принципа земљор. владе у Бугарској", календар *Село* за 1928., стр. 175—182.

ANALI PFB | anali.rs

Данска је земља у којој се данас води скоро идеална аграрна политика. Феудални односи раскинути су још у доба Француске Револуције. Онда је извршена и комасација: сваки сељак добио је своју земљу око своје куће, и тако је утврђен салашки тип села, и ако је цела Данска апсолутно равна. Овакво насеље претпоставља добре путеве и брз саобраћај, и то обоје постоји, што олакшава и врло развијена обала. Од 3 и по милиона становника, само је $^1/_3$ везана непосредно за пољопривреду. Остали се већином баве прерадом (индустријом) и прометом, јер 80% свега данског извоза припада пољопривреди. Просечна величина мајура је до 16 ха. Само 5.5% данских поседа достижу 240 ха. Најамна радна снага се употребљава, али су то више слуге, (као у Аустрији) него стални или покретни сезонски радници (Немачка), или закупци и наполичари (Италија, Француска). Аграрна политика само помаже рад *задруга* које организују целокупну потрошњу и продају за пољопривреду. Ова је специализована: сточарство, свињарство, живинарство. Главни проблем су: *цене* које су пале услед стабилизације *валуте* и *конкуренције* европских земаља на енглеском тржишту, где је Данска имала монопол. Спас лежи и још бољем *квалитету*, у мањим продуктивним *трошковима*, у преласку на још *интенсивније* културе.[1]).

Југославија.

Наша земља, на свој начин, представља једно од најсложенијих подручја аграрне политике. Географски већ, она има тако разноврсно тло као мало која земља у Европи: планине од преко 2000 метара и подморске низине Баната, континентална клима и најблаже приморје, највећа пловна река и најгори путеви у Европи. Социално и културно, она има при мерке прастарих племенских облика живота и рада скоро без приватне својине — у Шар-Планини, у Црној Гори и Херцеговини, на Велебиту и у Динарским Алпима —, који живе данас како се свуда на Балкану живело пре неколико стотина, можда и хиљада година. А имамо с друге стране потпуно модерне односе капиталистичке пољопривреде у Славонији и у Војводини, са најамним радом, и са савршено европском ношњом и начином живота. У економском погледу, ми идемо од потпуне натуралне привреде са директном разменом (трампом) до чисте новчане привреде са ефектним и продуктним берзама, са међународним банкама, картелима и задругама.

Зато, при решавању аграрних проблема код нас не треба никад губити из вида правило: *Si duo habent idem, non est*

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Број *Нове Европе* (XIX,4) посвећен Данској. — Ј. Поповић, „Живот и рад данског сељака", у календару *Село* (1929), стр. 150—157. — *Denmark* 1928 (на енглеском) званична публикација данског Мин. Спољ. Послова и *Статистички преглед Данске* (не данском, немачком, енглеском и француском) за 1924.

idem! Јер у Југославији су разлике не само социалне и економске, већ и историске. Свака покрајина има другу аграрну историју: од латинских колона у Далмацији до потпуно индивидуализованог земљорадника у Србији, — преко босанског и хрватског кмета (који је служио националном племству) и маћедонског чифчије који је познао хаотичну и ћудљиву тиранију азијатског ћефа, и преко емиграната, пионира и столетних војника аустриске границе! Отуда у овој земљи данас и још дуго не може бити речи о једној јединственој аграрној политици. А нарочито се не може мислити на пресађивање установе и метода са стране, па ни из покрајине у покрајину. Три примера само: Одредба српског грађанског поступка (§ 471) о заштити сељачке *окућнице* проширена је једним чланом финансиског закона на целу Југославију, и ствар је пропала, јер оно што је раније можда било за Србију не одговара другим крајевима. 2) Прописи о *наслеђу* не могу се никако изједначити, јер свака покрајина држи до своје досадашње праксе. 3) *Колонизација* није успела добрим делом због тога што се није водило рачуна о навикама, раду и менталитету колониста у вези са новом средином у коју су слати. Сасвим други аграрно-политички проблеми интересују, дакле, сваку од наших покрајина, и то се никад не сме губити из вида.

За Јужну Србију најважнији послови јесу: *аграрна реформа* (докидање свих остатака беговског, агинског и чифлучког стања) и *колонизација* домородаца и досељеника (оспособљавање и једних и других да раде и да унапређују). Сељаке сопственике убијају *слабе цене* дувана и опијума: треба покушати са задругама, решити питање кредита, и организовати продају ових производа. Има сувише домаће *радне снаге*: треба је колонизовати, запослити или јој обезбедити минимум зараде. *Пошумити* Косово и околину Куманова и Велеса. *Мелиорације* око Скадарског Језера и у Метохији.[1]).

У Србији се морају коначно разграничити *државна* и *општинска* добра и видети шта ће остати у јавним рукама а шта ће се поделити (исто важи за манастирска): уредити *катастар; пошумити* оголеле крајеве (Пирот, Врање); организовати *пољопривредни кредит; колочизовати* сељаке из печалбарских крајева; *задругарство* помоћи свима средствима, јер овде има најбољих услова. Спасавати *воћарство* (шљиве) и подизати *сточарство* и *живинарство*, јер са житарицама Србија не може ићи напред.[2]).

У Босни и Херцеговини *аграрна реформа* је највише спроведена, али има још нерешених питања: беглучке

[1]) Ђорђе Крстић, *Колонизација у Јужној Србији*. Сарајево, 1929.
[2]) Мих. Аврамовић, *Наше сељачко газдинство*. Београд, 1928.

земље, испаше, хак, 20.000 муслиманских тежачких породица са испод 0·2 ха! Државне *необрађене земље и голети* треба привести култури: омогућити без-земљашима да их пошуме и култивишу, па им дати у својину. Веће *мелиорације* мора предузети сама власт. *Средња и западна Босна* су економски и културно страховито заостале, и ту се мора радити све од почетка.[1])

У Црној Гори: створити саобраћајну везу са другим покрајинама, развити *просвету*, подићи шумску и рударску индустрију да се *запосли* тај свет.

Далмација: нерешено *аграрно питање*; кредит, задругарство, нарочито у Загорју, на бази земљорадње и сточарства.[2])

Лика и Хрватско Загорје: *пренасељеност*, оскудица у земљи. Нужно је овде више него игде, смишљено и пажљиво *расељавање* (колонизација); пољопривредна и друга индустрија; *споредни занати* на селу. Лику *пошумљавати*. Овде има услова за модерно *марвогојство*, као у Швајцарској.

Славонија: *дељење великих поседа; радничко питање, кредит; специализоване задруге.*[3])

Војводина и Срем: ојачати ситни посед настао аграрном реформом и колонизацијом; стварати *специализоване задруге* (прерађивачке, продајне, водне, сточарске итд.) и *пољопр. синдикате* (сопственика и радника) модернијега типа. Законска заштита *пољопр. радника Словена и Мађара. Типизирање* производа и поправка квалитета, индустриске биљке и пољопр. *индустрија.*[4])

Словенија је једина покрајина у којој аграрна полимима само да *допуњује приватну иницијативу*, и да не смета. Ипак, ту се морају *комасирати* (груписати) сувише растрешена сељачка имања; регулисати *заједнички поседи* (гмајне), на задружној бази или их изделити; решити шумске и друге *службености* (сервитуте.)[5])

У свима покрајинама: *кредит, просвета* (општа и стручна, за све узрасте, за жене нарочито); *пољска полиција*; огледне и контролне *станице;* сузбијање *штеточина*;

[1]) Др. Љујо Новак, „Правне и економске последице аграрне реформе у Босни и Херцеговини", *Нова Европа*. књ. VII, стр. 490—497, и многи специјалнији чланци о томе питању. Затим: Lj. St. Kosijer, *Bosna i Hercegovina*. Zagreb, 1926.

[2]) Dr. N. Z. Bjelovučić, *Rješenje dubrovačkog kmetstva i polovništva*. Dubrovnik, 1924. V. Ožanić, *Poljoprivredni problem Dalmacije*. 1927. — D. I. Perović, „Ekonomska situacija sjeverne Dalmacije", *Bankarstvo*, 1928., br. 2,3.

[3]) Ivan Z. Galić, *Problem agrarne politike u Hrvatskoj i Slavoniji*. Zabgreb. 1921.

[4]) Др. Е. Петровић — Пеција, „Значај Војводине за напредак наше пољопривреде", *Летопис М. С.*, књ. 301., стр. 10—44 и „Стање пољопривреде у Војводини". опет тамо, окт. 1924., стр. 65—68. — Новосадска трг.-обрт. комора, *Привреда Војводине*, 1926., 1927.

[5]) Dr. Fran. Spiller — Muys, *Agrarno vprašanje v Sloveniji*. Љубљана, 1924.

ANALI PFB | anali.rs

пољопр. *осигурање; задругарство;* дизање *културног нивоа* села.

За целу земљу: Пољопривредна *Комора;* утврђивање аграрних интересената у поседу; *мелиорације* за добијање нових терена; *порезивање* с обзиром на систем експлтатације (капиталистички или породични) и на рентабилност производње; *царинска* политика која има да омогући увоз средстава за *рационалну обраду* (справе, машине, вештачка ђубрива, хемикалије за штеточине и болести), да заштити *пољопривредне и шумске индустрије*[1]).

Драгољуб Јовановић

ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У ЧИФЧИЈСКОМ ОДНОСУ

Све важније епохе кроз које је друштво у своме развитку прошло имале су, разуме се, свој нарочити облик. А сваки овај облик друштвене организације имао је свој специфичан начин производње са одговарајућим социјално-политичким поретком, идеологијом и психологијом. И кметство и сви кметству слични односи, који су се појавили после првобитнога комунизма родбинских заједница, античкога ропства и средњевековнога феудализма, обележавају једну веома изразиту и вековима одржавану епоху у историји друштвенога развитка. Специјално у Јужној Србији та се епоха огледа у чифчијским односима, који тек сада у новом поретку и идеологији ишчезавају. Данашњица је поставила питање њихове дефинитивне ликвидације. Али како су ови чифчијски односи вековима одржавани и са животом испреплетани, то се и данас код првостепених судова у Јужној Србији често појављују спорови, који проистичу из ових чифчијских односа. При решавању ових спорова јудикатура показује прилично колебање. И првостепени судови и виши судови у питањима из ове области немају стална и одређена гледишта, већ потпуно сличне случајеве са различитим образложењем различито и решавају. Узрок овоме колебању није тешко наћи. За познавање и разумевање једног правног појма или правног односа, потребно је тражити његову дефиницију. Тек нам та дефиниција при решавању конкретних случајева може дати одређене критеријуме и тачну оријентацију, па ма како ови случајеви били компликовани. Међутим, у нашем позитивном законодавству, у аграрним уредбама, наредбама и расписима, нити пак у другом ком закону, немамо ни један пропис, који би нам пружио дефиницију чифчијскога односа. Нешто осу-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Овде смо навели у главном само по једну студију за сваку покрајину, а напомињемо да, и ако не постоји једно скупно дело о читавој пољопривреди у Југославији, поједина питања су доста добро обрађена у посебним књигама или чланцима,

дица ове дефиниције а нешто и факат, да се о чифчијским односима у теорији врло мало расправља, довољни су за објашњење што у судској јуриспруденцији о овим питањима нема сталности. Нарочито интересантно и врло спорно питање јесте: да ли се жена може сматрати чифчијом, односно да ли се она може сматрати носиоцем чифчијскога права, те да јој се могу признати све бенефиције, које из тих чифчијских односа проистичу.

Најчешћи случајеви ове врсте, који се пред судовима у споровима појављују, јесу обично у овоме: Пунолетна задружна браћа су као чифчије пре рата обрађивали агину земљу. Неки од њих су отишли у рат а неки остали да за време окупације земљу обрађују. Задругар, који је отишао у рат, погинуо је и оставио је женску децу, која су стално била у задрузи са стричевима и код њих живела. Ту их је затекло обнародовање предходних одредаба за припрему аграрне реформе. Доцније су се та женска деца разудала и сада од својих стричева траже наслеђе онога дела имања који припада њиховом оцу као задругару. Ови им то оспоравају, истичући, да су само они власници читлука — чифчијскога поседа, јер је само њих затекло на том поседу обнародовање поменутих одредаба, а умрли задругар у рату није ни био власник, већ само чифчија те није ћеркама ни могао оставити наслеђе.

При расправи оваквих случајева појавила су се два различна и потпуно супротна мишљења.

По једном мишљењу, кћери покојникове не могу бити носиоци чифчијскога права у задружном чифчијском поседу. Ово мишљење се оснива на овим консидерацијама. Чифчијски однос у овим крајевима је један облик старога феудногa система, испреплетен турским правним схватањима, који је у дугом току времена, дугогодишњим једноликим вршењем, добио прилично искристалисану форму, тако да се данас чифчијски однос може дефинисати као један правни однос, по коме ага као сопственик даје земљу чифчији да је овај обрађује и ужива и од прихода аги даје четвртину али с тим, да овај однос прелази од оца на сина све дотле док чифчија одговара овим својим обавезама. Према овоме, тај однос се појављује као један лични, двострани, теретни уговор sui generis, обојен неким реално-правним особинама, дејствујући erga omnes. Чифчија се не може уклонити никада без разлога, чифчијско је право наследно све док се испуњавају обавезе. Сваки ага, по природи саме ствари у свом целокупном деланју као господар добра и као једна од заинтересованих страна у чифчијском односу, имао је увек пред очима главну тенденцију, да се, са трајањем чифчијскога односа између њега и извеснога лица или породице не крњи његов битни интерес: да посед буде редовно и потпуно обрађиван у циљу што већих приноса и да му се од тога даје

АИАЦ РЕПАНАЦ

уредно његова четвртина. И руковођен овом економском страном питања, увек је настојавао, да му чифчије буду за економију што способнији и јачи. Природна последица ове тежње агине јесте та, да је право наслеђивања чифчијскога односа прелазило од оца на сина, што значи да су са наследном п авном моћи били снабдевени само мушкарци као једини, најјачи и трајни представници економске снаге у фамилији у опште а у чифчијским односима напосе. Женска деца, пак, у фамилији представљају привремене чланове од данас до сутра — до удаје — од кога момента она све економске везе са старом породицом прекидају, привређују туђој породици и тиме безусловно прекидају и нужни континуитет у чифчијском односу, напуштају га и постају неспособна да чифлук обрађују. Отуд је и логички нужно и правно консеквентно сматрати, да женско дете није нос лац чифчијскога односа. Ако се чифчијски однос посматра и са тачке гледишта економског интереса чифчија, видеће се и то тада, да се захтева континуитет и беспрекидно трајање односа и да се не допушта разарање и цепање односно напуштање чифлука, што би неминовно наступило у случају, да и женска деца могу бити носиоци чифчијскога односа.

Ово тим пре што је данашњи чифчија остатак и доцнији облик старога словенскога „меропаха" који је био пр везан за спахијску земљу — glebae adscriptus — и давао „меропштину", а, међутим, женско дете не може се привезати уза земљу, пошто га већ сам пол a priori упућује на удају и напуштање земље. Наше позитивно законодавство нема никаквих норама, које би нам показивале на који начин су наши аграрни односи били регулисани пре 1918 године, те се јављају тешкоће када се хоће да се чифчијски однос, какав је он био на дан ослобођења, тачно анализира. И једини пут јесте тај — да се ова питања имају регулисати у духу нашег законодавства — analogia iuris et legis. Има, наиме, у нашем законодавству један правни институт, који има једну заједничку црту са чифчијским односом, а то је наша задруга, кроз чије све прописе провејава идеја очувања континуитета у задрузи и спречавања цепања заједничке имовине. И наш законодавац руковођен овим двама принципима издвојио је из права наслеђивања женске чланове задружне породице (изузимајући случај када је умрли задругар оставио само женске деце) и тиме спречио свако парчање земљишта, које би удајом девојке нужно наступило. Према томе, женске не стичу право власништва на чифчијском поседу. Као једини, и као правни имаоци чифчијскога пр ва имају се сматрати само живе мушке главе чифчијске заједнице, које је на читлуку затекло обнародовање претходних одредаба од 25 фебруара, 1919 год., те су постали слободни власници Дакле, мушкарци постају власници читлука по чл. 2. поменутих одредаба iure proprio, које право проистиче из самога закона, ex lege, а не по праву наслеђа од предака.

ANALI PFB analis

Међутим по другом, сасвим супротном, мишљењу кћери покојникове могу бити носиоци чифчијскога права у задружном поседу и као такве могу наследити део свога оца.

Према мало час поменутом чл. 2. претходних одредаба за припрему аграрне реформе од 25-II-1919 год и чл. 42. устава од 28. јуна 1921. год., чифчије су проглашени слободним власницима земаља, које су обрађивали. Тиме је прекинут сваки даљи однос између ага и чифчија у погледу на земљу.

О правима и међусобним односима самих чифчија једнога поседа, речене одредбе и Устав нису ништа прописали. О томе нису донета нн доцније каква посебна законска наређења. Остало је, дакле да се сва та њихова међусобна питања уређују у овим крајевима, према нашем позитивном праву а за наслеђе нарочито је предвиђено у § 5 тач г., Измена и Допуна од 7 јуна, 1914. год. у Уредби (Закону о уређивању судова и о судском поступку у присаједињеним областима Старе Србије) да ће се примењивати прописи грађ. законика а по могућству и обичајно право само ако је несумњиво утврђено, да је укорењено дуготрајним подједнаким вршењем. Према томе, кад претходне одредбе и Устав не прописују која су се лица једног чифчијскога поседа сматрала као чифчије и постала власници, онда се питање наслеђа има расправити по грађ. законику или обичајном праву. По обичајном праву не може се расправити зато, што пре доношења наведених одредаба од год 1919. и устава, чифчије нису били власници земље, нити је могли наслеђивати, те се ни обичај о томе није могао стварати. А поред тога, у колико се тиче чифчијскога права уживања и питања ко се је сматрао за чифчију, обичајно право је било неједнако и несигурно. Чифчијски однос у овим крајевима се сматрао као једна врста наследнога породичнога права уживања имовине, која се обрађивала. Али тај однос није био уређен на основу закона или укорењеног правног обичаја, већ је у већини случајева зависио од нахођења самога аге, господара земље. Ага, који се увек руководио економским моментом, чифчијама је могао одузимати извесне земље или их сасвим отпуштати и насељавати друге, само ако они имање по његовој жељи нису могли обрађивати. Исто тако није било неког одређеног схватања ни у томе ко се све могао сматрати за носиоца чифчијскога права: мушкарац или женско, старо или младо, појединац, породица или задруга, већ је у томе случају — према тежњи аге за што већом добити — чифчија могао бити сваки, без обзира на број, пол и доба живота, само ако је био способан за привређивање и ако га ага прими. С тога је и немогућно на основу оваквога обичајнога права утврђивати ко се могао сматрати за носиоца чифчијскога права и, према томе, за сопственика с погледом на одредбе од 1919. год. и Устав од 1921. Дакле, једина могућност остаје

ANALI PFB | anali.fs

да се на односе о наслеђу међу чифчијама примени грађански закон и кћерима покојнога задругара треба признати право наслеђа на делу њиховога пок. оца, односно право да им задруга по § 529 Срп. грађ. зак. тај део у новцу исплати.

Као што видимо, услед оскудице законских прописа о овој материји, судска пракса није могла доћи до једне одређене и тачне правне конструкције чифчијског односа у овим крајевима, већ је при решавању извлачила нужне логичне закључке, ослањајући се на правну науку, позитиван закон и укорењене обичаје као супсидијерно право. Али, ако наш законодавац није пружио дефиницију чифчијског односа, нити пак у детаљима предвидео случајеве, који из овог односа проистичу, он је несумњиво и јасно једним законским прописом дао обећање, да ће се ти случајеви специјалним законом регулисати. То је пропис чл. 6. претходних одредаба од год. 1919. који гласи, да се до даље законодавне одредбе обустављају сви спорови, који су настали из чифчијских односа. Овај законски пропис је по својој стилизацији толико јасан и по природи императиван, да се ничим не може оправдати поступак судова, који га игноришу, упуштајући се у решавање спорова насталих из чифчијских односа. Истина, примећује се да то решавање диктују разлози правне политике: пуна деценија је прошла у једном провизорном стању; правни саобраћај много трпи од сукоба међу чифчијама, који по некад и својом крвљу заливају границе спорних имања. И да се томе стане на пут, судови се упуш.ају у расправљање ових спорова. Међутим, ово раде неосновано. Прво због тога, што је законодавац, а не суд, позван да води правну политику. Регулишући својим нормама људске односе, законодавац своју правну политику спроводи према захтевима и променама тих односа. И до његове увиђавности стоји када ће он те норме да ствара и пружи их суду, да их он примени. Поред тога, упуштајући се у решавање ових питања, судови често ризикују, да у потпуно сличним случајевима донесу контрадикторне одлуке услед оскудице законских прописа о овој материји. Јер је немогућно само на основу једног генералног прописа чл. 1. и 2. претходних одредаба, од 1910. по којим се чифчијски односи разрешују а формација нових забрањује, решавати разнолике и са животом дубоко уплетене односе, већ су за то потребни детаљни прописи специалних закона. У осталом, и сам наслов закона од 25. II. 1919. год. („Претходне Одредбе") јасно нам каже, да су оне донете за припрему аграрне реформе. Оне представљају први законодавчев потез у обарању једног старог поретка. А за регулисање односа који из његових рушевина буду проистекли, већ је обећао нарочите, посебне, одредбе. И заиста, како је то француски правник Baudry Lacantinerie лепо представио, законодавац мери речи и изразе које употребљује онда када он специјално расправља питања која са тим речима и изразима стоје у вези.

ANALI PKD | anali.rs

Ако он, пак, једну мисао узгредно додирује у једном пропису може он, сасвим, не бити довољно пажљив том приликом. Он зна да ће та мисао на своме месту бити обрађена и да ће судија и коментарист тамо и тражити његову вољу односно тога питања. Али ако се ови спорови, проистекли из чифчијских односа, за сада не могу практички решавати, ипак се интересантна питања из ове области теориски могу дискутовати. И то нас је побудило да са ово неколико редака читаоце „Архива", нарочито оне из Јужне Србије, заинтересујемо за питање: какав је положај жене у чифчијском односу? Које је од она два, горе изложена, гледишта тачније: да ли прво, које жени оспорава својство чифчије или друго, које јој то својство признаје? Мислимо да је тачније ово друго. Поред већ наведених разлога додаћемо још ово.

Према чл. 52-б уредбе (закона) о уређењу судова и о судском поступку у присаједињеним областима Старе Србије који је напред цитиран, од 17 фебруара 1914 год., прописи грађанског законика о наслеђу примењују се и важе и за присаједињене области Старе Србије. Али, код законскога наслеђа, суд може узети за основицу своје одлуке обичајно право, ако се несумњиво утврди, да је оно укорењено и санкционисано дуготрајним општим вршењем.

Како је већ напоменуто, чифчије нису били власници већ само уживаоци чифчијских добара, те није ни могло бити наслеђа у власништву нити се, пак, о томе обичај могао стварати. То је сасвим природно. Обичајно право се за појединце јавља као нормативан фактор који колективна делања прожета свешћу о његовој неопходности претвара у обавезно правно правило. Обичајно право представља унутрашње убеђење појединаца и спољашњу радњу, у којој се то убеђење испољава и остварује. Међутим, код турских ага, у свима њиховим економским делањима и опхођењима са чифчијама, није се могло назрети то убеђење. Руководећи се само економским моментима, ага је држао и мењао чифчије, дајући им за њихову радну снагу, посед у уживање, као најамницу у натуралији. Ово је и карактеристика ове епохе. И ако чифчија није био роб, instrumentum vocalia, из античкога ропства већ слободан уживалац земље под датим условима, пред силним агом је ипак био раја и ни помислити није могао, да за агу постоји нека обавезна норма. Према томе, остаје једина могућност да се примени грађански законик: специјално у овом конкретном случају, према женској деци умрлога, има се применити § 529 гр. зак.

Аргументација првога мишљења, које се оснива на схватању општих прописа о приоритету мушкараца у наслеђу, сасвим се појављује као неумесна у овом случају јер § 529 гр. зак. баш представља изузетак од тих прописа.

Приговор који се чини женској деци умрлога задругара, да се деволуција наслеђа врши у моменту смрти defunctus-a,

те се тога момента утврђују и одређују наследна права наследника и да умрли задругар као чифчија није ни могао оставити ништа другоме у наслеђе без важности је самим тим, што се и право мушкараца на чиф. поседу, према разлозима првога мишљења, изводи ex lege а не по праву наслеђивања од предака. Па како немамо дефиниције, по којој би се својство чифчије имало дати само мушкарцу већ се до те солуције долази само аналогном применом система мушкарчевога првенства, које у овом случају ни законом ни обичајем није санкционисано, то се неосновано оспорава право наслеђа женској деци умрлога задругара, који је чифчијски посед напустио, не драговољно, већ услед више силе, рата, и на поседу оставио своју децу.

Материјалистичко схватање чл. 2. претходних одредаба, од 1919. да су само постали власници оне чифчије, које је на читлуку затекло обнародовање тих одредаба, води једној очигледној неправди. Оно води чак и једном апсурду. Женска деца у задрузи, која су имала ту срећу да им очеви на читлуку остану и тек после ослобођења у задрузи умру могу се користити бенефицијом § 529 гр. зак., док се, међутим, деци, чији су очеви у рату изгинули, то оспорава. Summum ius summa iniuria! Још се поставља питање: зашто онда задругари удови погинулога задругара признају удовички ужитак? Ако умрли задругар није оставио имање, он онда није био ни задругар, ergo задруга није дужна удови давати удовички ужитак. Међутим, у животу ово јој задругари не споре, нити, пак, има другога излаза. Па где се у овоме не огледа прећутно признање, да је покојник ипак оставио део имања, за који је удовички ужитак везан, пошто је ужитак према § 523 гр. зак., стварно правнога карактера.

Наш закључак је да кћери покојникове имају право према § 529 грађ. зак. тражити од задругара очев део задружнога читлука са том модификацијом, да им се тај део од стране задругара новцем исплати.

Свака друга солуција дошла би у сукоб са основним програмом аграрне политике а, поред тога, наметала би нове проблеме социјалној политици.

Само једно ius boni et aequi може да представи синтезу племенитих напора друштва, да своју организацију усаврши. Само оно може да пружи сигурну основицу животном задатку те организације и да отклони оне неправде, које женску децу изгинулих ратника лишавају једне бенефиције новог поретка који је поникао из крви њихових очева.

Душан С. Станић,
писар Ново-Пазарског првост. суда

ANALI PFB | ANNALS

ПРАВНО ПОСМАТРАЊЕ ПОСТАНКА МЕЂУНАРОДНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ РАДА И ЊЕНИХ КАРАКТЕРНИХ ОБЕЛЕЖЈА.

(Свршетак)

I. Питање Подударности Чланова. — Назив „Генерални" за Конференцију Рада означава већ јасно да она треба да обухвати представнике свих чланова Међународне Организације Рада. Особина бити представник на Генералној Конференцији Рада претпоставља потребу, да се предходно прецизира ко може бити члан Међународне Организације Рада. У том погледу Версаљски уговор у свом чл. 387. установио је подударност чланства Лиге Народа и Међународне Организације Рада. Тим чланом је предвиђено, да ће чланови оснивачи Лиге Народа бити истовремено чланови оснивачи Међународне Организације Рада, и да ће од сада својство члана Лиге Народа бити пресудно и за Међународну Организацију Рада.

Овако редигован члан показао се у пракси као недовољан. Његова интерпретација је услед тога од великог значаја, а нарочито с обзиром на то, да ли се утврдило, да ли је подударност чланства схваћена у рестриктивном смислу за Међународну Организацију Рада, тако да она не може имати за своје чланове друге земље него само оне, које су у склопу Лиге Народа. Како се је до сада појавило више разних случајева, који су озбиљно доводили у сумњу непоколебивост принципа истоветности чланства, ми сматрамо да је целисходно предходно испитати све могуће хипотезе неподударности чланства. На основу тих опажања моћиће се много лакше донети тачнији закључак, управо онакав, какав треба да задовољи и теоријско схватње Међународне Организације Рада и њене практичне задатке.

1. *Чланови Међународне Организације Рада, који нису били провобитно и чланови Лиге Народа.* Два су случаја ове врсте. Аустрија је примљена у Лигу Народа на првој сесији њене скупштине, а Немачка на седмој, међутим обадве су једном резолуцијом прве Конференције Рада, одржане у Вашингтону 1919. г. примљене као чланови Међународне Организације Рада. Још у Комисији за Међународно Законодавство Рада, која је била образована на Конференцији Мира и која је израдила XIII. Партију, било је покренуто питање, да се Аустрија и Немачка приме у Међународну Организацију Рада пре него што уђу у Лигу Народа. Њихова готовост да сарађују на изједначењу социјалног законодавства, као и индустријска важност, нарочито ове друге, били су довољни аргументи па да се за њихов пријем могао тражити и други излазак, него што предвиђа стриктивна одредба 387. чл. Тако је Конференција Мира препоручила потребу њиховог ранијег пријема, а самој првој Конференцији Рада оставила је да донесе дефинитивну одлуку. Радећи по тој препоруци, Велика Конференција Рада примила их је за чланове са свима правима, која уживају остали чланови који су већ у Лиги Народа.

Питање уласка Немачке решено је на један начин, коме се могу учинити замерке. У доктрини г. Guerreau[1]) је највише изразит. Он сматра да је овај пријем био само регистровање једног раније закљученог споразума између савезника и Немаца, и на основу тога он закључује да је пријем пуноважан. Ми међутим држимо да се решење овог питања може оценити с два гледишта, с гледишта опортунитета и с правног гледишта. Посматрано с првог гледишта мишљење г. Guerreau-а је исправно, и доиста не могу му се правити примедбе. Међутим ствар стоји сасвим друкчије, ако се исто питање узме у оцену с другог гледишта. Одмах се примећује да је то примање извршено у одсуству сваке одредбе у тексту уговора, по којој би Конференција Рада имала право, да се изјасни о пријему чланова у Међународну Организацију Рада, који нису чланови Лиге Народа. То је једна врло важна чињеница, о којој се мора водити рачуна, па ма какав год био аранжман Врховног Већа Савезника с Немцима, јер он ипак не може заменити један недостатак у тексту.

Кад се примала Немачка у Међународну Организацију Рада, о томе се није водило рачуна, и на тај начин признала се Конференцији Рада једна много већа власт, која јој по уговору не припада. Г. Guerreau[2]) посматрајући то питање с генералног гледишта, исправно резонује, да се Конференција Рада не може изјаснити о пријему својих чланова. За то своје тврђење он наводи врло јак аргуменат, а то је да би се могло десити, да се о пријему једне државе изјасне већином професионални представници, а не владини, што по његовом схватању не може бити усвојено, јер о пријему једне државе треба да расправљају саме државе. Имајући тачне погледе на то питање с генералног гледишта, он ипак дозвољава одступања и тако он оправдава ступање Немачке у Међународну Организацију Рада. Међутим ми мислимо, кад се је већ хтео учинити један изузетак, диктован опортунитетом, да се ипак могло и требало остати на легалном терену. Горе поменути аранжман могао је наћи своју потврду у једној одредби у прелазним наређењима, и тиме би се најбоље избегло, да с правног гледишта овај пријем мора узети као неправилан. Шта више, оваква је солуција и опасна, јер треба имати у виду, да чим се Конференцији Рада призна пријем чланова, њен се значај повећава, и тиме расте њена независност према Лиги Народа. Ово последње нарочито би се потенцирало, ако би онакав пријем Немачке и Аустрије служио као преседан у другим приликама.

2.*Пријем делегата једне земље, која није ни члан Лиге Народа, ни Међународне Организације Рада.* Да ли улазак Немачке и Аустрије извед на горњи начин, представља један

[1]) Op. cit. str. 174.
[2]) Op. Cit. str. 168—170.

преседан, то се поставило приликом питања финских делегата на Конференцији Рада. У моменту састанка Прве Генералне Конференције Рада Финска није била члан Лиге Народа, а о њеном учешћу у раду у Међународној Организацији Рада није постојала никаква препорука Врховног Већа. Кад је ова земља тражила да буде примљена у Међународну Организацију Рада, Врховно Веће одговорило је да се питање њеног пријема оставља на пуну оцену Прве Конференције Рада. На овој Конференцији једна специјална Комисија проучавала је питање пријема Финске, али с обзиром на деликатност питања комисија није била једнодушна. Већина ослањајући се на одлуку Врховног Већа сматрала је, да се Конференција може изјаснити о пријему Финске, и да то треба да уради. Међутим, мањина је тражила, да се прави разлика између пријема финских делегата *на Конференцији и власти Конференције*, да се изјасни о пријему Финске у Међународну Организацију Рада. По мишљењу присталица овог схватања, ово друго је захтевало интерпретацију Версаљског Уговора од стране Сталног Суда Међународне Правде.

Неспоразум усред саме Комисије проузроковао је дугачку дискусију на самој Конференцији, али коначно је била једногласно усвојена резолуција, којом се дозвољава да фински делегати могу узети учешћа са свима правима, која припадају другим земљама, а која нису саставни део Лиге Народа. Не примајући Финску за члана Међународне Организације Рада ова ју је формула изједначила са члановима. Доцније се није ни постављало питање чланства Финске у Међународној Организацији Рада, јер је било решено самим уласком те земље у Лигу Народа.

Узимајући у претрес горњу формулу, види се јасно да Конференција није хтела узети немачки преседан за пример. Говорећи о том случају г. Guerreau[1]) сматра да немачки при- Конференција није хтела узети немачки преседент за пример. мер не може да служи за преседан, јер док је пријему Немачке предходила једна препорука Врховног Већа, дотле у другом случају тога нема. Ми међутим сматрамо да поменута одлука Врховног Већа у немачком и аустријском примеру представља један преседан, јер ако се она за те случајеве уважила из разлога опортунитета, слободно се може питати, зашто таква једна одлука да се не уважи доцније, ако је донесе један други састанак, који по квалитету одговара састанку Врховног Већа. То је било тим лакше, јер је Врховно Веће у случају Финске оставило одрешене руке Конференцији Рада. Међутим ту треба разликовати, шта се је хтело и шта се је могло учинити. За Финску није било толико везано разлога, колико је било за Немачку, па да се иде и против статута.

3. *Државе, које су биле чланови Лиге Народа, па иступиле из ње.* То је Бразилија, која је иступила 1926. год., јер

[1]) Op. Cit. str. 171.

није могла добити стално место у Савету. Сваки је иступ из Лиге за жаљење, јер он омета постигнуће њене универзалности. Међутим иступ је увек могућ, јер га предвиђа чл. 1. тач. 3. Пакта; само не треба сматрати, да је он и фактички врло лак. Државе врло нерадо иступају из Лиге Народа, а то ће урадити само онда, кад нису могле добити задовољење у својим крупним интересима. политичког карактера. Узевши у обзир те разлоге јасно је, да тај иступ не треба да чини сметње хуманитарној и социјалној делатности Међународне Организације Рада, и за то те државе иступајући из Лиге Народа остају ипак у Међународној Организацији Рада са свима правима, која су имале и пре иступа из Лиге.

4. *Државе које су изјавиле да напуштају Лигу Народа, па су се опет повратиле.* То је био случај са Шпанијом, која је искористила одредбу чл. 1. ал. 3., да треба један предходни отказ од две године за иступ. Шпанија незадовољна у години 1926., што није добила стално место у Савету, изјавила је да иступа, али се у 1928. год. предомислила и повратила. Према горњој одредби у овом законском размаку од две године, она није изгубила своја чланска права у Лиги, а још мање у Међународној Организацији Рада.

5. *Државе искључене из Лиге Народа.* Чл.16. Пакта предвиђа случај искључења из Лиге, када се једна држава огреши о своје обавезе из Пакта. До сада Савет још није имао прилику да се изјасни о таквом примеру, али како је то предвиђено у Пакту, то се у нашим испитивањима може и предвидети. Кад би у једном даном случају Савет искључио неку државу из Лиге, ми сматрамо да то искључење не би требало имати последицу, да дотична земља престане бити члан Међународне Организације Рада. Кад једна држава згреши, да се на њу мора применити чл. 16. посл. ал. Лигиног Пакта, онда за то сноси одговорност влада те земље. Међународна Организација Рада није политичка установа и за развитак изједначења социјалних законодавстава било би од велике штете, кад би се таква једна драконска мера применила и у Међународној Организацији Рада.

6. *Чланови Лиге Народа, који не желе бити чланови Међународне Организације Рада.* Салватор је сматрао да у својству члана Лиге Народа није још обавезан да уђе и у Међународну Организацију Рада. То своје погрешно тврђење заснивао је на још погрешнијој идеји, да су те две установе потпуно независне једна од друге. У осталом самим својим држањем Салватор није издржао до краја, јер је на прву Конференцију Рада послао своје делегате. Да би се у будуће избегле сличне концепције. Скупштина Лиге Народа усвојила је 29. септембра 1922. резолуцију, којом се потврђује да су чланови Лиге Народа истовремено и чланови Међународне Организације Рада.

После анализе ових примера неподударности својства чланства у Лиги Народа и у Међународној Организацији Рада само се по себи поставља питање, откуда толика размимоилажења, која би ако би се искључиво стајало на теоријском становишту, могла осетно да коче рад Међународне Организације Рада. Да би се одговор могао дати, не сме се заборавити, да у моменту редиговања Версаљског Уговора све државе света, као што у осталом нису ни данас, нису били чланови Лиге Народа. То је један врло важан факт кога су Високе Уговорне Стране изгубиле из вида приликом пријема чл. 387.

Међународна Организација Рада, представљајући један велики проображај у регулисању социјалних односа, добила је одмах велики значај. Њена улога најбоље је истакнута у самом предговору ХШ. Партије, где се каже да непримање једног стварног човечанског режима ма од које нације спречава друге нације у њиховим напорима за побољшање судбине радника у њиховим земљама. Међународна сарадња истакнута на овакав начин много је лакше остварљива, него она из Лиге Народа, која се инспирише политичким моментима. Из тог разлога показали су се у пракси извесни случајеви, који су тражили за Међународну Организацију Рада шири састав, него што има Лига Народа. Улазак у Лигу Народа за једну државу јесте један искључиво политички акт, и ако она оклева да тај акт изврши, то је за то, што налази, да има своје личне интересе, које Лига Народа не може удовољити. Не водећи рачуна о међународној политици, Међународна Организација Рада има своје тачне специјализиране задатке. Доиста било би чудно, кад би се једној држави или каквој другој политичкој заједници, која може постати члан Лиге Народа, ускратило да може учествовати у раду Међународне Организације Рада кад већ није члан Лиге. Од великог је интереса да дотична земља сарађује на свима пољима међународне активности, а ако се она задовољава да својим присуством допринесе само што бољем развитку акције Међународне Организације Рада, онда то треба и прихватити, јер то много доприноси и самом зближењу те земље са Лигом Народа.

П. Органске Везе. — Међународна Организација није једна установа потпуно одвојена од Лиге Народа, то се најбоље види по везама које постоје између њих и које одговарају комплексном карактеру проблема организације мира. Најзначнија органска веза је у томе, што буџет Међународне Организације Рада улази у буџет Лиге Народа као његов саставни део. Буџет Међународне Организације Рада саставља Управни Одбор Бироа сообразно одлукама Конференције или предвиђањима Директора. Али тако састављен буџет може да буде осетно ретуширан од стране Скупштине Лиге Народа, и за то врло често зависи од умешности Директора Бироа Рада, колико ће се моћи признати кредита.

Остале везе, предвиђене и у Пакту и у Версаљском уговору, нису малобројне. Чл. 23. Пакта набраја социјалне атри-

буције Лиге Народа, а ти су баш проблеми којима се бави Међународна Организација Рада; Чл. 24. Пакта ставља све међународне биоре под заштиту Лиге Народа; Чл. 391. Версаљског уговора наређује да ће се Конференција одржавати у седишту Лиге Народа; Чл. 392. истиче да је Међународни Биро Рада у саставу институција Лиге Народа; Чл. 393. у вези са избором чланова Управног Одбора оставља Савету, да реши који су чланови с највећим индустријским значајем; Чл. 398. предвиђа помоћ Генералног Секретара у свима случајевима, за које се укаже потреба; Чл. 405. ставља у задатак Генералном Секретару да саопшти члановима препоруке и пројекте конвенција; Чл. 406. примењуие чл. 18. Лигиног Пакта о регистровању уговора при Секретаријату Лиге Народа и на међународне конвенције Рада; Чл. 412 оставља власт Генералном Секретару да означи три члана анкетне комисије; Чл. 415. ставља у задатак Генералном Секретару да саопшти извештај анкетне комисије појединим члановима; Чл. 416.—420. односи се на спорни поступак при Сталном Суду Међународне Правде; Чл. 422. предвиђа да је за амандмане ХШ. Партије потребна једногласност Савета и три четвртине осталих чланова; Чл. 426. предвиђа да ће пре оснивања Сталног Суда Међународне Правде за формирање једног суда ad hoc бити надлежан Савет.

III. Међународна организација рада је технички организам Лиге Народа са изузетком аутономијом и специјалном конструкцијом. — После свих горњих проучавања, а нарочито после испитивања органских веза између Међународне Организације Рада и Лиге Народа као закључак долази, да је без икакве сумње прва саставни део друге. Версаљски уговор у свом 427. члану изрично напомиње, да су високе уговорне стране ради постигнућа свог узвишеног циља основале Међународну Организацију Рада, коју су придружиле Лиги Народа. Њена велика активност као и самосталност не могу довести у питање горњу одредбу, јер је то било потврђено и у случају са Салватором. Та зависност постоји и њу треба само дефинисати.

Међународна Организација Рада није један орган Лиге, као што се на једном месту изражава г. Хитонен[1]). Да је Међународна Организација Рада Лигин орган у правом смислу, онда би она у свом функционисању била више потчињена Лиги Народа, него што је сада у ствари. Међународна Организација Рада је један организам, који доста личи на Лигине техничке организме као на економско-финансијску организацију, организацију за саобраћај и транзит, и хигијенску организацију. Сличност се огледа у изради пројекта конвенција, о чему смо ми опширније говорили у једном другом неш делу, али треба констатовати да и разлика постоји. Док

[1]) Str. 77 La compétence de l'Organisation Inter. du Tr. Paris, 1929.

одлуке тих техничких организама могу бити поништене од стране Савета или Скупштине, дотле Међународна Организација Рада ужива у том погледу велику аутономију, јер њене одлуке не пролазе кроз Савет или Скупштину већ се шаљу државама преко једног обичног и само формалног посредовања генералног секретара. Та аутономија је тим више оправдана, јер Међународна Организација Рада има своју специјалну мисију, која ипак не може бити запрека па да се исправно схвати зависни однос ове две организације. Разлика између Међународне Организације и других техничких организама Лиге Народа добија нарочитог изражаја и у спољашној форми, јер док ова прва има један специјални апарат, дотле ови други то немају.

Уосталом да се Међународна Организација Рада има једино сматрати као саставни део Лиге Народа, узете у најширем смислу, најбоље нам потврђује то, што кад би се узеле једна од друге потпуно одвојене, створила би се анархија у теоријском схватању једне опште међународне заједнице. Претпоставимо ли да данас — сутра нове потребе захтевају да се један део надлежности Лиге Народа пренесе на једну другу специјалну установу са сличним типом, као што је Међународна Организација Рада, зар се не би у новом организму исто тако могла видети нека независна организација, и зар не би стварање више посебних међународних организација, па макар и са засебним задатцима, правило озбиљне сметње хармоничном развитку међународног живота? Јединство у вођењу међународних послова, бар теоријско, неопходно је, па да се сигурније иде ка учвршћењу и политичког и социјалног мира. Зато се Међународна Организација Рада и не може друкчије узети, него као установа која се налази у саставу Лиге Народа.

Д-р Миленко Милић

ГРАЂА ЗА ИСТОРИЈУ ДОМАЋЕГ ПРАВА

СЕНТЕНЦИЈЕ ЦРНОГОРСКОГ СЕНАТА

о крвним осветама, катунима и пасиштима.*)

1.

Мјесеца фебруара 1865. год.

Да се зна и да је вјерована ова данас учињена сентенција по наредби Правитељствујушчега сената Црногорскога и Брдскога у народној канцеларији, а то за поради Јована Перашева из Новога Села, који је ухваћен по највишему налогу 14. декем. 1864. год. за његово убиство, које је учинио на крај Сушице, те је убио отоманског војника (Низама).

Јован би на испит..... за да докаже зашто га је убио и он је свој..... жио следујуће:

*) Видети: **Крвне освете у XIX веку у Црној Гори**, „Архив“ за 1924 год. књига IX, бр. 2, 3, 5 и за 1925 годину, књига X бр. 1.

„Ја сам био отишао..... дне у Јована Делибашића на пиће, а сјутра дан т. ј. на Никол-дан кренуо да идем дома, кад сам дошао у Дардаљег пред кућу Петра Маркова више џас....в ту сам виде ђе се бију Петар Марков, Спасоје Кујов и Новица Ћупић Спужани и тун сам приостао. У исто вријеме дошао је Каракол да фата кривце с којима је и мене ухватио и узео ми оружје и провео ме до места све бијући ме. Кад су ме ту довели свак ми је рекао да су ме на Божју правду уфатили и тадер су ме пуштили. Отолен сам отишао дома и од њиховијег ћотека лежао сам осам дана, а девети сам се дан исправио и отишао на крај Сушице ђе сам нашао два низама од којих сам једнога убио. И за ово више казато имам свједоке који су виђели: Попа Петра Вујовића, Божа Васова, Тока Јакова, Фазлију Ђелчевића и Јусуфа Бећирова". За ствар боље осведочити писасмо у отоманској власти за именовате свједоке, који дођоше и пред нижеименовату господу Сенаторе испитани бише јесули виђели да су га убили, и они за ово клијетвом осведочише, да нијесу виђели да га бију. И ми кад разумјесмо, виђесмо да га је убио на Божју правду без да је низам војник крив био. А ненаодећи никакву околност олакшавајућу за његову казну, за коју судимо и осуђујемо да за истог убијеног низама (у вријеме мира) буде и он убијен. Ова се Сетенција потврђује са Народним Печатом.

Војвода и сенатор Петар Вукотић; Војвода и сенатор Иво Р. Радоњић; Војвода и сенатор Петар Ф. Вујовић; Сердар сенатор Јоле Пилетић; Поп сенатор Илија Пламенац: Писато из казненог поступања истога осуђенога *Јована Перашева — на Цетиње 11. маја 1865. год.* Ф. Радичевић.

2.

Цетиње 8. јула 1865. год.

Да се зна и да је вјерована ова данас учињена сетенција по заповиједи Правитељствујушчега Сената Црногорског и Брдскога, а то како уби на велику Божју правду без икакве кривице Стеван Боичин Микулић капетана Ника Стојанова Крушку на Добарско — Село у његову кућу од силе и опачине његове радећи да цијелу његову кућу преврне и ископа, зато ми Правитељствујушчи сенат Црногорски и Брдски, осуђујемо истога Стевана Бојичина Микулића на смрт, да се има мушкетати на Ријеку Црнојевића и то у суботу ђе цијели пазар с очима гледа

3.

Сетенција.

Која је стајала у протокол како је дужна Ивана Васова Кнежевића, Марку Шпирову Берберовићу та 35. до онога дана кад се закуне Марко да је покојни Иво Николин Драшковић при смрти био у слабој памети, на исти дан одмах да га подмири. Ако ли се пак не закуне док год Марко њој не даде земљу Ивани, коју је при смрти Иво Николин оставио да она њему не издаје паре.

4.

Сетенција.

Између Нобила из Паштровића и Дабечевића с Љуботина, а то како натраг 100. година по чувењу људи догоди се несрећа између ове двије породице вишеуписате те би убијен један Дабчевић с Љуботиња од једног Куљаче из Паштровића. За ово зло бише умирени. После овог умира пође Дабчевић на освету те Куљачу не уби, но уби Нобила место Куљаче. Тога ради ове двије породице т. ј. Нобиле и Дабчевићи имали су сујму један од

ANALI PFB | anali.rs

другог које тако траја до данас. На данашњи дан данас дозва Г. Петар Вујовић обије стране те се за ово умирише, и тако Томо Нобиле како за себе тако и за свакојега од своје породице данас опрости пред Богом и судом Црногорским своју породицу и своју крв коју је до данашњег дана држа на Дабчевића. За боље увјерење овог писма ја Томо Јаков Нобиле потписујем својеручно Цетиње, 5. марта 1873. год. Преписата из оригиналне Сетенције од Нобила својеручно учињена од добре воље.

5.

Сетенција.

Која се даде на данашњи дан Обраду Окичину, из Никшића, од стране Правитељствујућег Црногорског и Брдског сената, за његово убиство које је (гријехом) неотице учинио над Милованом Станишинијем Николићем из Жупе, које се из следећег састоји: Ђоко Радованов Ливеровић позва у сватове реченога Обрада, својему сину Андрији који и дође, а у исте сватове био је и Милован Станишин Николић, који по вечери крене са сједника дома из реченога Ђока Радованова. Протури малу пушку, Обрад Окичин, кроз прозор куће Ђока Радованова, и истури је, несрећа нанесе покојнога Милована пред исту пушку ђе од исте и погибе, а тудијен пута није покојном Миловану било својој кући. Пошто сенат Црногорски за све ово по чистини свједока увјери се и дознаде да је било све како што пре наведено гласи, данас ослободи поменутог Обрада за његово неотично убиство, које је учинио, да му по данас не смије, за овај несрећни догађај нико на пут против стати, него ни за споменуто ријечи проговорити. Јер ако би се реченоме ко год усудио за овај догађај, какву пакост учинити, наново ћу Суду одговарати, колико да никаква зла до данас било није. За боље освједочење ове истините непоколебиме сетенције потврђује се правитељствујућим печатом. Цетиње, 30 новембра 1873. год. По наредби, Л. Б. Мартиновић

6.

Сетенција.

Која се даје међу Његушима и Цетињанима то јест: Доњокрајцима, и Конаџијама до Боичке границе око бранине.

Усјечене границе.

Прва; почиње, између малога и вељега коњскога, ту су три границе, Нјегушка, Доњокрајска и Аустринска, с прве границе иде напријед халугом на врх малога хума, крст, и завала . . . малога хума навише како вода ваља, у врх главице у Де . . . . крш, крст и завала. С Дебелога крша право више јаме у лугу, у мали Каблић, крст и завала. С јаме право на врх Вељега хума ђе се састају прве границе. Његушка, Доњокрајска и Угањска.

С врх Вељега Хума почиње граница између Његуша и Очинића обером на врх Плијеше право на дно Шкроботуше, крст и завала, с Шкроботуше право на попов камен.

Крст усјечен с Попова Камена право на врх крша, крст и завала, с крша преко Дубоке Рупе у Ждријело крст, и завала, отолен право халугом у мали Каблић, крст, и завала, с Каблића право на Митине плоче крст и завала с Митине плоче право у Ждријело међу просеном Рупом и Мајсторицом под кадрмом у плочу до Баичке крст, и завала. Вишего ради увјеренија као истинита и непоколебимо потврђује се овим печатом од стране Славног Сената. — Цетиње 14. јулија 1872. године.

ANALI PEB | anali.rs

7.

Сетенција.

Штитарица 13. августа . . . .

Селине између . . . . . њег Колашина од Таре до Гусара између планине. I. Почетак од Таре граница прва у доњи крај крш при самој Тари ће му свједочи поток и преко Таре који иде од Гољеша у Тару и ови мергин остаде при.... потока, отолен право уз косу на врх Брејовеките у сред присоја из Ките иде уз присоје уз косу до саму бра... под букозу киту која дијели Врло ступ и Заграђе, из ките обрће подно локвице и ливада Штитаричкије и ту у дно ливаде под папратну страну међаш, а из међаша иде правом линијом подно папратне стране, а лугом Буковим до на рамо међу папратну главицу и препранску косу и ту међаш, отолен иде правом линијом крајем од препранске косе до на папратни обрежак од јужне стране препранске косе, и ту међаш, из међаша присојном страном испод фортице до у Букову киту међу путове који се раздвајају те иде један уз Тару у Колашин, а други на Лукачко брдо и ту међу путове међаш, отолен косом уз брдо право на катуниште Милуна Стеванова, а с катуништа све побиљем како вода ваља крајем локвица до у косу каменигу, па све каменитом косом до на врх Гусара је најдаљи мргин од планине између исте два племена. — У присуству речене подјеле бијаше с обије стране вишина људи. — Од горњега Колашина Требаљевци. 1., офицер Вучета Перишин, 2. офицер Михаило Радованов, 3. Лако Савићев, 4. Перишa Ђоков, 5. Милија Петров, 6. Јакшо Микин. — Доњо колашински сељани и Штитарички дотични сусједи: 1. Аго Ђоков, 2. Милија Стеванов, 3. Милинко Вуковић, 4. Марко Мијов, 5. Антоније Вучићев, 6. Петар Вуковић; судије посланик Јевто Николић, Капетан Вуље Булатовић, Лакић Радованов.

8.

Сетенција.

..... августа 187..

Подела селине између селана доњо Колашинскије. — Прво. Између Штитарице и Подбишћа од Таре до планине. Прво мргин почиње из Таре према Језерцштице у каменигу косу, одатле све уз каменигу косу до на врх Градца све низ другу косу од сјеверне стране правом линијом низ осоје у поток, па потоком уз међу Полијетаваца и Шаба право у Ријеку Штитарицу, па ријеком до у велики поток, одатле обрће уз поток на више ће се састаје два потока, одатле излази између потока у жуто прло, из прла иде уз косу правом линијом у Марков Мрамор под пут мргин, а одатле право с пута уз присоје правом линијом уз косу букову на турски шанац, са шанца све косом до у букову киту у дно вечериновца и ту мргин па отолен уз вечериновац на средњега мргин, па отален у Велики Камен, из камена уз исти Вечериновац до на киту каменигу у врх пољане, из ките све косом до у локву, из локве уз равнину до у букову Киту на врх равнине, ова букова кита више локве, ово је тромеђа између села Штитарице, Подбишћа и Поља, зато што село Подбишће нема доње селине, него се ту састаје се-

лина пољска и Штитаричка а одатле продуљује своје границе и обрће граница између поменута два села право низ букови побиљак идућну западну страну низ брдо и слази у поток који свире из Скаре, из потока обрће све потоком до у дно шкаре на ждријело ће срета мргин од планине. — Границе између Подбишћа и Поља врћу се из тромеће у буковеките са врх локве Пејовића идући к Тари право у исту ону страну па све косом вододјелницом која дијели правац до Тару више моста Мајковца. Ова граница између Поља и Подбишћа сама коса вододјелница дијели, са врх брда и тромеће до дно косе која ..... и на старом. .. под Мојковац. — А за селину Пољску ..... као што је вели.... гора у тврди поток.. поменутије села, тако нека заједно и пасу речену селину до на Развршје под врх Фуштића у врх тврдога потока. Развршје око којега су се давијали, на њега не може ни једна ни друга страна катун ни торину метнути него да га заједно пасу, но пошто реченим селима катуни у планину раздвојени, и не издижу једнако, тако би Пољани издијелили у тврди поток, а Бистричани не би издигли, Пољанима се даје да пасу развршје полежај до Борове ките више локве и до на врх стране од Калудре, ово је Бистричка селина, која се Пољанима забрањује докле они не ујаве да пасу. Фуштићи из Поља кад би стајали на врх, а не би имали воде могу путем доћи и воду у тврди поток да напоје, и вратити натраг истијем путем, за то што је та вода у туђу селину.

Бистричани у пролеће кад би јавили на више да пасу уз локве докле не би издигли Фуштићи у врх, да Бистричани не пуштају у врх, а кад би стајали Фуштићи у врх, Бистричани онда могу пасти докле им могу доћи овце у пашу, а тако и Фуштићи исто сврха кад би Бистричани стојали у Бистрицу.

9.

Сетенција.

24. августа 187...

О катунима пролетњијема и летњијема под Букову Главу. - Прво Доњо Пољани и Гојаковићи, они имају сваки по мало земље испод греда од тврдога потока до погледала у дно скаре, имају катуништа у тврди, више реченима се даде, да у пролеће сваки може начињет пролетњи катун испод греда на своју речену земљу и да пасу прољетњу пашу поврх греда па до мјереније ливада која је за пролеће изостављена да је пасу до издига Гојаковића, и Доњо Пољанин који би дигао у тврди поток д апрољетују, њему се допушта само се забрањује Катуну поврх греда да не може ни један издићи да прољетује на главу катуна реченијех, из подгреда, Горњо Пољани до Бабића Поља, они имају прољетни катун у скару и да пасу исту планину коју и Доњо Пољани до мјереније ливада, речени пољани ово испаше што имају да заједно пасу до издига, онда сваки да издижу заједно под Букову главу у своје означене катуне. Речени Пољани кад би своје ливаде покосили и вратили се испод Барове главе да пасу по ливадама, онда из договора да учине начин кад буде вријеме од паше по ливадама, онда може сваки панути на своју ливаду да гноји, само они који би остануо на ливаду с катуном, нека би чувао сијено туђе његова комшије, па у случају ако не буде ко своју ливаду покосио или прерадио до тога времена, то да се брани добро.

ANALI PFB | anali.rs

Штитаричани сусједи Пољски који имају своје прољетње катуне на пометеник до скаре, они могу на речени катун издићи и пасти исту пашу кудијен пасу пољани, као што им је иста паша заједно у планину за исте - - - - - ни дигну - - - - - главу, онда - . . . ти торилани заје.... с Пољанима ко ју свој означени катун под Борову главу тако и исти Штитаричани да имају начин с Пољанима у пашу по вадама као што им је и ливада помијешана. — Катуни Пољски и Штитарички који су означени мргинима, Право: Гојаковићима и доњо-пољанима оста катун за њих од лијепога дола испод Борове главе од стране мргина Бјелопавлићкије па испод брда до на Камениту главицу више корита на сред мулеча, речено корито на сред муљеча остависмо међу катуне од горњега мргина што је више корита до на збирну главицу, у дно корита. Ови простор остависмо међу катуне за излазак уз Расојаш. Катун Горњо пољски почиње са зборне главице до више Милошева дола. — Трећи катун Штитарички у бунарине, почињући од колибе Лазара Бошковића изнад горе пут Гусара. Ови простор од катуна Горњо пољскога са врх Милошева дола до починућег катуна Штитаричкога у Бундчини, остаје слободан за пролазак живога уз планину. Реченијем Пољанима и Штитаричанима паша коју имају планину остаје им заједно да пасу као што горње писмо гласи. Штитаричани кад би се раставили с катуном да не издижу на Пометеник, а Пољани.. били с катуном на Скару онда Пољани могу пасти Пометеник до на врх греда, само Пољани на Пометеник катун начињети не могу да у њега стоје, кад би Пољани учињели уговор за издиг за Борову Главу тада се уговор састоји са Штитаричанима заједно, зато што Скара и Пометеник једна паша, а тако и све Синьавине. А за прибоје зимље и станове у Синьавину, коју су од кравара до на грло од Штитарице учињесмо распоред: — Прво: Прибој на Кравар ..... и Јакићи који имају ливада на горњи крај Пригоја ..... виња како Јакића тако Раонићи Марко и Милисав зат.... ливада припада истоме прибоју, па тако да се сви реченијема прибојима служе, заједно као што је ливада припада да је истом прибоју са врх Кравара до врх присоја. Сви имају дио у речени прибој па чија била ливада да се с њим служе једнако. — Други прибој у Урдопов-до ће припадају све ливаде данашњије Гојковића, и тако имају право исте ливаде у речени прибој свака која њему принадлежи поменуте ливаде Гојковића како му припадају тако и куповица Ивановића која има право на остале. Трећи прибој у Пријеки — до коме припадају ливаде у Раче брдо које су данас Зиндовића и тако све ливаде од куповице Ивановића па до врх Рача брда и до на Куправо Брдо имају право речени Прибој; и тако данас осташе и речене ливаде и њихов прибој за Зиндовића засебно. Четврти прибој у Ћоров врх, који припада ливадама Бошковића који имају исти врх од ливада Фуштића па до ливада Крговића више Барица. Све поменуте ливаде имају право у речени прибој. Пети прибој у пољане Фуштића, који је засебан за истијех пољана који истоме припадају. Шести прибој у Борце који припада ливадама Крговића и Гришидића и Јакова Драгова-Томовића и све ливаде, које су данас поменутијех од главице више Ђевојчина Камена па путем до тврдога потока до ливада Бошковића, свака има право једнако у речени прибој. Седми прибој Милутина Раосављевића у међу — горје више Милошева Дола, у који имају право и Мићићи зашто им је ливада граничи реченоме прибоју. Осми прибој Кргушића у Требјежине. Девети прибој у Требјежине и Шиб, и то од клисуре па путем на дно Требјежине Кргушића па подно ливаде Стајишта до у

поток, па потоком до мргина и при Југодној главици. Подно Огрлице до....., па низ страну ... Клисуру. Све студен.. до Кађака и дилови и.... стају у поменуте.. у њега једнако право стојат зими и јесени и арчити.... је ливада сијено. Речени прибој који имају засебно гору и која се забрањује од сјекире сваким случајем као што се без ње не може, тако и да се чува од стране Суда. Подбишћани и Бјелопавлићи, којима заједно спада паша, селине и планина. Подбишће је дијељено границом а сељине од Поља и Штитарице, као што му у исту Сетенцију гласи, но пошто Подбишће има заједничку пашу, тако може пасти преко Таре од моста, који је данас у Шушковину под Карову Косу, па горњи крај уз Тару, па до границе до Браника, и до Ланишта. Бјелајевићи тако могу пасти кад би им било потреба у Градац, који је данас Подбишћки који Подбишћанима сјено...си ће им је ливада помијешана, тако и да пасу заједно. Сељина Бјелопавлићка, коју имају Таром па до границе Турске и до сјенокоса, па до међе планинске на Разврше и до ливада коју имају од Ланишта до Разврша, тако њом да се служе питомом гором посјећи лист као остала села овога племена. Бјелопавлићи који имају на Шишку Подбишћани и Бјелопавлићи с Ровчанима заједно, као што им сетенција гласи: Сва поменута села која су овђе заведена у ово племе учињеше овако: Што се налази питоме горе и посјека листа да се служе засебно свако село за себе, а за пашу да пасу заједно ће пасе један сељанин туда да може дотични сусјед, само да не може другосељанин пасти између жита и сијена другога села, поменута села као што су им и Катуни љетни раздвојени, и то као Подбишћанима у Бјеласицу, Бистричанима у краје под Планиницу, и тако кад би једни сељани издигли а други његови дотични сусједи не издигли, тада не може пасти у друго сеоцку сељину али што не буде издигао никако преко означенијех граница сељине које су мргињене између села без као што горње писмо гласи, кад буду оба стојали у сељину. Крупња гора која се у ово племе налази од Шишкога језера па доврх Штитарице па до врх Бистрице као јеловина, лучевина и боравина, и друга која би била потребита за кућа или других потреба кућевних, ова гора сва остаје уједно да се њом служе поменути племеници без да не може један другоме бранити.

10.

Сетенција.

За Катун Ровачки на...

Ровачки новонасељеници горњоколашински дошли су на Цетиње и пожалили су се Његовом Височанству Господару говорећи да им је велика тјескоба у катун за Гољеш у Мелају без паше. Његово Височанство реченијема обећа послати људе, који ће ту њихову нужду виђети и поправити, а тако по Високом налогу на речену планину дођоше три Велике судије, В. Ђ. Матановић, В. Ђ. Церовић и Јагош Радовић и четврто Јефто Николић, кад дођоше на лице мјеста, исти суд виђе да је поменутим Ровчанима криво, зато им попушти неколико планине у Мелају да исте по начину као што и сетенција од Мелаје гласи. Ови суд кад је уредио Мелају дошли су на Шишку ће се налази катун ново насељеника Колашинских а то су Подбишћани, Бјелојевићи и Бошковићи усташи, који су прије насељени у Требаљево у Горњи Колашин на дату им земљу, тако су исти ви-

ћели, именовани Суд нађе да испаше на Шишку Државне ливаде приликом 100. коса именом Јарчеве стране које ослободи за испашу и да остане за катун на Шишку.Ровчане који стојаху у Мелају за Гољеш њих подијелисмо на поли, три чете да остану у исти катун стари, а друге три чете преселисмо на катун на Шишко. Именоване Ровачке чете које се преселише на Шишко, прва чета Богутовска с Бабљака, а друга чета Међуријечка из Поља Љушковића, трећа чета, Влахо-Мићка из Дрпа. Речене чете пресељене населисмо у исти катун на Шишко с Подбишћанима а заједно, и тако им исти катун подијелисмо ће ће који градити торове и колибе, а паша да им је заједно, које омергинисмо и стависмо границе око све испаше. Граница Шишко Језеро, из језера обрће југоистоку поред Турске границе, косом између Рељине и малога језера, и све косом на греду наврх ливада у Адровицу, а отолен врће се гредом у сјевер све поврх ливада до краја ливада Гавра Вуковића, с косе изкрај ливаде Гаврове обраће у запад, па све косом и медницама речене ливаде, до у Браник, садно косе и Браника, обраће у сјевер посред горе из под зимњије станова подно потрка па у главицу на врх потрка, из главице правом линијом и стављеније медника уз... у до наврх главице, од југозападне стране до сватовског а обља из Главице до на врх Развршја.....вац низ косу на низ Јеље и д. Ријеку Бјелопавловићку.. го—дола, из ријеке иде на више уз косу поред.. између Матовине и Ри каловине, па све косом до на врх Бјелогривца, у Лумер који граничи с Турском. Из Бјелогривца обраће к јужној страни поред Турске право на Чадориште, а с Чадориште низ међугорје у Шишко језеро ће се састои с почетком истије граница. Ови данашњи насељени катун има своје именоване границе око цијеле испаше, ако је воља да се држе као што су и ограничени, ће се налази граница с Турском од источне стране, од јужне ливада Гавра Вуковића, од западне Браник и ливаде у Долове, од сјевера селина Бјеловићка и Подбишћка. Више реченоме катуну забрањује се да не смије преступати границе речениje преко мргина, тако у Турску, а тако и у Селину Подбишћку и Бјелојевићку никако, који би речене мргине преступио за један пут да плати глобе један цекин, а за други пут да му буде дупла глоба. Ова је уредба једнака како за Ровчане тако и за Усташе. Чија је селина де с поменутога катуна не могу ни они прејављивати да пасу у сељину, без кад би издигли с катуна у сељину. Дотичне ливаде усташке које су Подбишћке и Бјелојевићке у Долове, пошто се покосе и сијено сађене, исте остају да се могу пасти с поменутога катуна, и то са врх Развршја косом при.....ни крај до на доњу главицу више Јеловичкога струга, под Стругом у Браник ливаде које су до границе Турске, од Рикаловића до на Којановац, а и спадају у испашу овога катуна, остају да се брани докле се сијено покоси и сађене, па да се тада могу пасти. Катун на Шишко ће га је Суд обилежио и расподијелио ће ће ко градити колибе туда да се и гради ће се коме рекло, а мимо означено мјесто, који би прескочио и на друго мјесто колибе начинио, нека плати глобу и да се врати у своје мјесто. За издиг истога катуна да учине речени дан кад ће издизати да сви издигну један дан, а за издиг пошто им није заједно село, ни паша сеоцка могу издизати сваки по уговору својега села кад хоће. Ровчанима из Горњега Колашина остависмо пут за издиг у планину низ Требаљево поред Таре све падом до на Корову Косу у дно Бјелојевића, а с Корове Косе обрће изнад села Бјелојевића па уз јеље до на Драго — до а из дола на Шишку.

Новица Шаулић.

ANALI DPB | anali.rs

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Народна привреда у прошлој години.

Прошла година представља један значајан прелом у низу послератних година. То је година нормалног привредног живота у којој су све привреде гране дале један одређени резултат. Никакви специфично наши и нови узроци нису изазвали слабљење интензитета привредне делатности. Првих послератних година имали смо инфлацију са вештачки изазваном живошћу у привредном животу. Ова живост преварила је све наше привреднике, што нас ни мало не чуди имајући у обзиру да су они радили у једној сасвим новој средини и нису били у стању да правилно одмере ситуацију. Многи моменти учинили су да цео наш привредни живот оде на странпутицу. У унутрашњости велика тражња производа и стално скакање цена унели су један претерани оптимизам међу пословни свет, који се баца у најзамашније послове и масу расположивих краткорочних кредита, имобилише у трајне инвестиције. Тиме је већ одузета здрава подлога нашој кредитној организацији и прво погоршање ситуације морало је довести до краха и до недогледне серије стечајева. Даљи узроци погоршавању наших пољопривредних прилика, као што смо овде већ годинама истицали, леже у недоследности и грешкама наше привредне политике. Једини одлучан гест у нашој привредној политици била је царинска тарифа од 1925. И тај гест је био погрешан. Индустријализација земље изгледала је водећим личностима као нешто што се може остварити искључиво високом заштитом. Изгубљено је из вида да се индустрија не импровизира, да за њу треба врло много предуслова, на првом месту дух организације и предузимљивости, одговарајућа радна снага и велики капитали. Нашој индустрији међутим недостајао је, а и данас недостаје, овај последњи елеменат. Ни највиша царинска заштита није у стању да ове елементе замени. На ово се није мислило а исто тако и на реперкусије које оваква политика може имати на остале привредне гране. Како су пак поједине најважније гране наше привреде, а у првом реду земљорадња, осетиле ову политику индустријализације довољно је познато. Ми на томе нећемо инсистирати. Даљи важан момент локалног карактера била је променљивост жетвеног приноса који је у току последњих година у знатној мери варирао мењајући истовремено и однос по коме се имала спровести размена добара између појединих грана привреде и између целе земље и иностранства.

ANALI PFB | anali.rs

Од иностраних фактора који су дубоко утицали на наше привредне прилике последњих година потребно је на првоме месту истаћи кризу аграрне производње која све више добија светски карактер. Корен ове кризе лежи у несразмери аграрне производње према светској потрошњи, услед које

је рентабилност у овој грани производње у знатној мери опала. Равнотежа која је пре рата у неколико била успостављена између индустријске и аграрне производње, поремећена је на штету ове последње. Општа тежња фаворизовања индустрије после рата и на широкој основи изведена рационализација индустријске производње учинили су да она у односу према земљорадњи задобије један повољнији положај. Криза која је настала и која се данас све више заоштрава у аграрној производњи не представља једну појаву која ће се лако моћи отклонити. Ово је нарочито у данашње време појачано тежњом појединих земаља да своју нерентабилну аграрну производњу оспособе помоћу заштитних царина за рад. На тај начин отежава се још више положај аграрних држава и криза земљорадње која је, може се рећи неизбежна, на један се вештачки начин пооштрава. Ова тежња вештачког одржавања у појединим земљама једне производне гране која нема виталитета произашла је из жеља владајућих странака у тим земљама да се ослоне на конзервативни сеоски елеменат. Она дакле са политичког и социјалног гледишта има свога оправдања. Али са чисто економског она представља једну велику грешку и нашкодиће подједнако и државама против којих је уперена а исто тако, и то може бити још и више, земљама које је практикују. У сваком случају са њом треба рачунати и не може се очекивати да ће она ускоро престати. Стога у данашње време и појаву аграрног протекционизма као и појаву аграрне кризе светског карактера морамо сматрати као трајне, за данашње време нормалне појаве које треба стално имати у виду, при расматрању привредне ситуације у појединим земљама. Исто тако и моменти локалног карактера, које смо мало час изложили имају релативно трајан карактер и не може се рачунати са њиховим ишчезавањем. Ма да се данас више него икада говори о штетним последицама фаворизирања индустрије на нашу аграрну производњу, ипак се не може очекивати да ће се досадашња политика напустити. Сувише се отишло далеко на томе путу и сада се не можемо вратити натраг. Ако бисмо то учинили сигурно је да бисмо променили из основа стање наше индустрије која је данас показала прилично успеха а земљорадњи не би ни уколико помогли. Према томе морамо се помирити са тим да се мора извршити прилагођавање привреде данашњим општим условима, који и ако се са гледишта економиста не могу примити као најбољи али ипак из обзира реалне привредне политике морају да се приме, да се, као што смо нагласили, сматрају као нормални. Ове опште услове под којима се развија и под којима ће се једно дуже време развијати наш привредни живот потребно је стално имати пред очима ако се жели да се добије слика наше привредне ситуације.

У току прошле године под утицајем општих привредних фактора са којима смо се упознали развијао се привредни

живот врло променљивим темпом. У почетку године врло оштра зима парализовала је у великој мери привредну делатност. Карактеристични привредни симптоми у оном времену дају ову слику. Обим саобраћаја у знатној је мери опао. Извозна трговина готово сасвим престала. Незапосленост се готово удвостручила према 1928. год. Број стечајева се повећао. Производња угља у знатном опадању. Док на једној страни државни приходи опадају, број стечајева је све већи. То је стање наше трговине у првим зимским месецима. Велике штете у свима гранама производње и потпуно ослабљена привредна делатност. Са лепшим данима почиње и радиност оживљавати, нанесена штета увелико се надокнађује и убрзо се почињу жетвене перспективе показивати као врло добре. Оптимистична предвиђања жетвеног приноса не показују се ни мало претерана. Жетва је дала резултате који нису достигнути ни у једној ранијој години и сви изгледи говоре за једну радикалну промену привредних конјунктура на боље. И у ствари одмах после жетве настаје у свима гранама привредне делатности врло велика живост. Незапосленост све више опада. Саобраћајни промет достиже највећу до сада достигнуту висину. Извоз се нагло повећава, тако да на крају године наш трговински биланс показује суфицит од 326 милиона дин. — док је у претходној години био пасиван за преко једну и по милијарду динара.

Али, било би нетачно у овој повећаној привредној делатности гледати знак једног темељног преокрета привредних прилика на боље. Ако се ствари изближе расмотре видеће се да се у ствари ситуација није знатно поправила и да су користи које су очекиване од доброг жетвеног приноса знатно смањене. Ово долази од врло неповољног кретања цена најважнијих аграрних производа које показују врло велики пад. Ми смо у једној ранијој свесци „Архива“ израчунали вредност овогодишње жетве према ценама које су плаћане за наш најважнији производ, кукуруз, у новембру прошле год. Вредност укупне производње кукуруза из прошле године која је била најбоља после рата била је нешто већа него вредност жетве из 1928. г., наше најгоре послератне жетве. Ако међутим извршимо ово израчунавање на основу цена по којима се данас продаје кукуруз на нашим берзама термински за март ове год. са ценама које су плаћане за производ у марту прошле год. онда морамо доћи до невероватне констатације да овогодишња жетва за неких 15% мање вреди него жетва из 1928 год. Још се гора слика добија ако се узму у обзир не берзанске цене него цене које стварно произвођач добија и које су знатно ниже. Ова ни мало повољна појава показује да се у ствари положај наше пољопривреде није побољшао и поред врло доброг жетвеног приноса. До душе не сме се изгубити из вида да је захваљујући обилној жетви земљорадник дошао до великих количина хране што значи много,

нарочито за оне крајеве наше земље у којима још преовлађује натурална привреда. Али у колико наш земљорадник иступа као члан привредне заједнице засноване на новчаном систему привреде, његова способност да у замену добије производе индустрије и заната знатно је смањена а тиме могућност продаје оваквих производа. Према томе морамо се чувати од тога да повећаном овогодишњем приносу придајемо велики значај. Ни цифра нашег великог извоза, ни други симптоми нису довољни да покажу какво знатно побољшање ситуације. У овом тренутку су најважнији елеменат цене производа а оне по својим кретањима пружају неповољну слику о стању наше пољопривреде. Она данас показује две најмаркантније црте. На једној страни велику делатност, која није у ранијим годинама достигнута, али на другој ова делатност спроводи се у знаку врло ниске рентабилности. Тако ова нормална година, у којој нам елементарне појаве нису уништиле, као што се раније дешавало, један знатан део производа, није била у исто време и добра година и ако је обећавала и могла то да буде. Она нам је показала осетљиве стране наше привреде а нарочито обим који могу код нас достићи варијације цена, варијације које су у стању да доведу у питање целокупни напор произвођача. Опасност коју у себи носи ова година лежи у томе што се, судећи по степену активности привреднога живота, може пасти у грешку, што је у последње време већ више пута и учињено, да се сматра како је код нас дошао дуго очекивани преокрет у развоју конјунктура. То се није десило а и узроци изостајања ове промене на боље потпуно су јасни. Они делом долазе од спољних узрока, у првом реду од светске аграрне кризе, а у многоме су ови узроци унутрашњег карактера и долазе од недовољно организованог уновчавања производа. Ако се у овоме правцу наши привредни методи не поправе онда смо и у будуће изложени опасности да резултати које постижу наши произвођачи не буду ни у каквој сразмери са њиховим напорима и да се на тај начин они деморалишу и слаби њихова воља за интензификацијом производње коју морамо на сваки начин постићи.

Д-р Александар Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

О разводу брака између лица евангеличке (лутеранске) вероисповести

ANALI PFB | anali.rs

Тужиља Ерлеман А., из Београда, тужила је суду свога мужа Ерлеман Д., молера из Младеновца, и тражила је, да се њихов брак, закључен на дан 20. септембра 1919. год. у Новом Врбасу у евангеличкој цркви аугсбуршке вероисповести, разведе. Као узрок за развод брака навела је, поред осталога, да је тужени извршио прељубу и тиме нарушио супружанску верност,

услед чега је између њих даљи заједнички живот постао немогућ. За доказ својих тужбених навода, позвала се је на сведоке, који су потврдили, да су тужиљини наводи о прељуби истинити. Даље је истакла, да је за расправу овога брачног спора апсолутно надлежан првостепени суд одн. редовни грађански судови, и то у смислу чл. 7. Уредбе од 7. децембра 1861. год. В Но. 2444., пошто је брак чији се развод тражи закључен у лутеранској цркви.

Тужени у одговору на тужбу, преко свога заступника, изјавио је, да тужиљини наводи не одговарају истини; да је она погрешно разумела његово држање, када се је он, као послован човек, морао дружити са разним људима; да су на против тужиљини неумесни захтеви изазвали неслогу и раздор у њиховој брачној заједници, која је постала — кривицом тужиље — „мучилиште за обе стране". — Оставио је даље суду на оцену умесност тужиљиног тражења.

Првостепени Суд за Округ Београдски, у своме III. одељењу, одредио је потом рочиште за расправу овога спора. На рочишту, обе парничне стране остале су при својим раније наводима и молиле суд, да њихов брак разведе, с тим, да у исто време реши и питање о издржавању, пошто је тужиља пристала на услове, које јој је тужени, у томе погледу, понудио.

После одржаног рочишта, суд је позвао тужиљу наредбом, да, у смислу поменуте уредбе (оштампане код § 99. грађ. зак.), поднесе суду аутентичан доказ доказ о томе:

„да по законима евангелиске цркве аугсбуршке вероисповести, којој она и тужени јој муж припадлеже и у којој је њихов брак и благословљен, постоји уопште могућност за развод брака, као и да је, по тим законима, супрушко неверство, односно прељубочинство, један од признатих основа за развод брака"...

Поступајући по наредби, тужиља је поднела уверење Парохијског Звања Евангелиске Црквено Школске Општине у Београду, Бр. 221. од 21. маја 1928. године, којим се твди:

„Да је по одредбама евангелиске (лутеранске) вероисповести разлог за развод брака прељуба једног супружника, пошто је порушена брачна верност".

За овим је суд донео пресуду Бр. 46.302. од 13. децембра 1929. год., да се, услед доказане прељубе, брак између тужиље и туженога разведе и да тужени плати тужиљи предвиђену суму на име издржавања. — У разлозима своје пом. пресуде суд је констатовао, да је за расправу овога спора апсолутно надлежан, према реченој уредби, а да се његова релативна надлежност у овом случају базира на одредби § 28. грађ. суд. пост.. Даље је суд нашао, да је по § 94. тач. 1. грађ. зак., као и по одредбама евангелиске (лутеранске) вероисповести (суд се притом позива на горе поменуто уверење и на § 188. грађ. суд. пост.), прељуба узрок за развод брака. Па како је писменим сведоџбама лица М. М. и А. Ј,. по § 208 у вези § 213. грађ. суд. пост., утврђено, да је тужени заиста извршио прељубу, то овде стоји случај из тач. 1. § 94. грађ. зак., — те зато има места разводу.

Са изреченом пресудом обе су стране су биле задовољне, и она је постала извршна.

Налазимо, да је првостепени суд, при расправи овога спора, у свему правилно поступио. Да пак тужилачкој страни није било могуће, да учини оно, што јој је суд својом наредбом био наложио, онда би, према пом. уредби, сâм суд био дужан, да прибави потребан доказ о прописима црквених закона дотичне вероисповести за дани случај, ради чега би се имао обратити Министарству Правде. Овакав је поступак у главном за бракоразводе спорове свију неправославних лица, било да оба супружника припадају једној истој вероисповести, било, пак, да је у питању развод т. зв. смешаних бракова, где ниједно лице није православне вере.

Овакви су случајеви одн. спорови у нашој судској пракси за сада доста ретки, али ће се у блиској будућности, с обзиром на новију консталацију нашега друштва, без сумње чешће појављивати. Уосталом, надати се је, да ће брачни спорови код редовних судова у скоро постати једно правило; јер, ма како да се реши питање о форми закључења брака, — а ми, узгред буди речено, сматрамо, да би, с погледом на наше социалне и међуверске прилике, најцелисходније па зато и најумесније, решење престављао *упоредан* (верски и грађански, са једнаким правним дејством) брак, — брачни спорови односно спорови за развод брака, морају се у целости подвргнути јурисдикцији редовних грађанских судова. А то би било и сасвим логично, пошто се у тим споровима не расправљају верска, већ фактичка и чисто правна питања, која често немају некакве непосредне везе са религијом и њеним учењем о браку.

Д-р Адам П. Лазаревић

Примена § 452. Грађ. суд. пост.

Једну од врло важних одредаба грађ. суд. пост. представља пропис у последњој алинеји § 452. истог закона. Но и поред те своје велике важности, овоме пропису судови не поклањају много пажње, када дође моменат да га примене.

То ћемо најбоље видети из следећег случаја:

Г. С. А. из Б., тражио је забрану код Прв. Суда у Б. на готов новац масе пок. Ђ. М. из М. За доказ свога потраживања, приложио је уз акт забране две облигације у оргиналу, издате од дужника пок. Ђ. М. и потврђене код среске власти. Прв. Суд је ту забрану и одобрио својим решењем.

У законском року поверилац је ту забрану и правдао. Но, на његово велико изненађење, Суд није хтео донети осуду по кратком поступку, већ упутио повериоца на редован спор са разлога што је издатељ облигација умро. Што је најглавније суд је ту своју одлуку подвео под § 452. посл. ал. грађ. суд. пост. Међутим по томе пропису: „Кратком поступку нема места ....., кад је умро онај који је издао приватну писмену

исправу". Дакле, јасно се види, да је законодавац мислио на оне исправе које је покојник издао али није потврдио пред влашћу. Сходно таквом тумачењу редован спор би био потпуно оправдана мера, јер би наследници мање више с разлогом могли посумњати у аутентичност de cujus-овог потписа на непотврђеним облигацијама, на основу којих се тражила осуда по кратком поступку.

Ако се пак заузме гледиште, да се § 452. гр. с . п. односи и на оне исправе које издају приватна лица пред властима, које у см. §. 187. под 1. гр. с. п. имају снагу јавних исправа онда би дошли на ова два правна апсурда: 1.) Да суд у случају §. 452. гр. с. п. посл. ал. не признаје у опште важност јавних исправа, па макар пред којом влашћу биле издате; и 2.) Да се игнорише рад власти, које се у см. §. 193. гр. с. п. код одостоверења увек претходно уверавају, да ли су то она лица на која облигација гласи.

Према томе је наше становиште, да се у изнетом случају мора применити кратак поступак а не редован, а то нарочито с тога што је у питању јавна исправа, тај најјачи фактор у кратком суђењу.

Ненад С. Поповић
адвокат

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју словенских права.

XVII. Нови радови из историје судског поступка

За последње време објављено је више монографија из историје судског поступка код словенских народа, и то: 1) Ив. В. Чомовъ, Призоваването на съдъ по старото славянско право (правно историческата сравнителна студия), София, 1928 г. (185 стр.), 2) *Dr. Josef Markov*, Původ-sok, a jeho misto v systému českého středověkého průvodního řízení (otisk ze Sborniku věd právních a státních roč. XXVIII v Praze, 1928. (48 стр.), 3) *Dr. Rudolf Ranscher*, O regestru Varadinském, k dějinám Božich soudů v Uhrach, v Bratislavě, 1929 (23 стр), и 4) *Stanislaw Borowski*, Przysięga dowodowa w procesie polskim późniejszego średniowiecza, Warszawa, 1928 (докт. теза, 80 стр.).

Наведене радове нисмо распоредили по хронолошком реду њиховог објављивања, него по временском редњању оних тренутака и стадиума судског поступка на које се они односе. Због тога на првом месту долази расправа Чомова о позиву на суд. То је упоредно истраживање из историје словенских права, које обухвата право руско, пољско, чешко, српско, хрватско, далматинско и бугарско. Извршено је по непосредним изворима, одакле је писац марљиво вадио податке за своју тезу. Скупљене податке је распоредио и изложио према једном догматском систему у коме читалац може да их прегледа.

Слика, коју нам пружа писац, јесте без перспективе и без кретања; а где нема кретања, нема ни историје. Због тога Чомовљево истраживање спада у област правних старина (antiquitates iuris, Rechtsalterthümer). Време у тим старинама обухваћено, простире се далеко, и то чак до друге пол. XVI века; бар тако ствар стоји са руским правом, на дугачком размаку од Руске Правде до Судебника цара Ивана Грозног и до Литванског Статута III редакције. И све је то поређано у једну непомичну слику.

За такво расправљање писац има своје претходнике. Угледан историчар права Василије И. Сергејевић, у свом чувеном делу: „Древности рускаго права" применио је антикварно гледиште на целокупно руско право од његовог почетка па све до Уложења 1649 г., те није у њему обележио прекретне тачке, нити је разликовао еволуционе периоде. Затим најистакнутији историчар словенског права Карел Кадлец (под чијим је руководством Чомов радио) био је склон да припише антикварну непомичност баш грађанском и кривичном праву, као и судском праву Словена, што се најбоље види из чињенице да се за успостављање првобитног словенског права пре X века Кадлец послужио врло касним појавама из историје појединих словенских права. С тога није за чуђење, што је Чомов пошао за примером свога непосредног руководиоца, и да је чак, као што се то често дешава, отишао у томе и даље. Али, и поред великог ауторитета наведених заступника антикварног гледишта, ипак остаје да историја није мировање него кретање. Свака правна конструкција доводи и нехотице правне појаве у стање извесног мировања. Без правне конструкције не може историчар права да изађе на крај. Према томе има нарочито да пази, да комбинује статички елеменат са елементом динамичким. Та је околност очевидно побудила проф. Франтишека Чаду, да се у једном своме специалном истраживању заустави на општем методолошком питању о правном комбиновању статичког и динамичког елемента у историји права[1]). У историји државног права динамика и еволуција примењује се као што треба; међутим грађанско, кривично и судско право у знатној мери заостају још у антикварном стадиуму те се излажу само систематски у стању мировања. На то је обратио пажњу одлични зналац старог пољског поступка проф. Јосиф Рафач. Изнео је своју оригиналну схему поделе развитка пољског судског поступка на еволуционе периоде те, оснивајући се на томе, исказао општу тежњу, да се у области грађанског, кривичног и судског права неизоставно прећи са антикварног гледишта на историско гледиште. „Што се тиче судског поступка",

[1]) *Dr. Frandišek Čadа,* České pravo kolem r 1400, a kniha Ondřeje z Dubé, zaroveň příspěvek k metoďam historicko-pravnim, v Brné, 1927, str. 1.—14 нарочито 6–7 и прим. 8

вели Рафач, „тај би део, још мало усавршен, могао да постане почетак будуће историје пољског права, која би била као што треба конструисана, те би стајала на нивоу који одговара узвишености задатка. Може се желети, да се и у остала два дела судског права, и то у праву приватном и кривичном[1]), спроведе методична подела на периоде и да се на тај начин омогући њихово упоређивање и довођење у сагласност са резултатима већ добивеним у области историје државног уређења. Исти резултати у области појединих делова пољског права, чак и ако не би довели до стварања историје пољског права, могу већ и сад да покажу знатне услуге. Заиста, кад се служимо систематском методом, морамо да у оквиру сваке институције узмемо у обзир еволуционе периоде, јер ће се на тај начин еволуциона линија једне институције или једног дела права истаћи разговетно, те ће сами предмет у већој мери одговарати дидактичким захтевима".[2])

После наведене Рафачеве изјаве, која је потпуно јасна и одређена, читалац ће лако схватити, какви захтеви и какве жеље треба да се поставе поводом рада Чомова. У данашњем облику, тај рад је добра хрестоматија изворских података по дотичном питању. Слободни смо изразити наду, да ће их искористити сâм Чомов у својим будућим већ одлучно историским радовима из историје словенског судског поступка.

Строго историско становиште заузима Марков у својој расправи о соку и његовом месту у систему чешког судског поступка у средњем веку. Првобитно је сок у чешком праву, као и у старом српском праву, био потказивач, који је знао, ко је извршио кривично дело, који је јавио о томе оштећеној странци и у споразуму са њом иступао је на суду активно, да докаже да је онај кога он приказује заиста извршио кривично дело које је у питању. У таквом својству сок је познат чешкоме праву под истим именом у XII—XIII веку. Од ондашњих сведока, који су били само саклетвеницу и судски помоћници те су само потврђивали оно што је тврдила странка, евентуално тужилац, сок се је разликовао тими што је сведочио о факту, за који тужилац није знао. У XIV веку сок иступа у чешком праву под именом původ, т. ј. „тужилац", поред властитог тужиоца или жалиоца, тако да је на суду било речи о заједничкој акцији původa s původy (тужиоца са соковима). Назив původ подвлачи активну улогу сока у изношењу доказâ. Ти су докази били ордалије и заклетва, те је сок морао да оперише с њима. Али систем формалних

[1] У пољској науци општи појам судског права не обухвата само судско уређење и поступак, него и грађанско и кривично право. То пољско схватање судског права применио је на историју српског права Вл. Намисловски, в. *Wł. Namysłowski*, Serbskie prawo sadowe w wiekach srednich, Lwów, 1926.

[2]) *Józef Rafacz*, Okresy w rozwoju prawa polskiego, Споменица О. Балцера, Лавов, 1925, св. II, стр. 352—353.

доказа по мало је падао. Долазио је сведок у новом смислу као лице које је потврђивало одређена факта. Као такви сведоци пре свега су се јавили званичници, који су по званичној дужности сами знали о извесним чињеницама или којима су извесне чињенице званично пријављиване на знање и ради запамћења. Сведоџба званичника замењена је писменим сведочанством „земаљских дасака" (званичних регистара и књига), у које су се извесне чињенице унапред уносиле. Онда је и сок престао да оперише са старим доказима, те је његово сведочанство о факту постало самостално доказно средство. На тај се начин сок претворио у сведока у новом смислу као лице које потврђује известан факат независно од изјаве странака. Наведени еволуциони развитак сока Марков аргументира марљивом анализом чешких извора и њиховим упоређивањем са аналогним податцима литванског, т. ј. западно-руског права. Наведена теорија о еволуцији сока, изгледа нам, да је довољно образложена. Расправа је била примљена на Карловом универзитету у Прагу за пишчеву хабилитацију за доцента.

„Вараждински регистар" (Regestrum Varadiense), публикован први пут још 1550 год., јесте један од важних извора за средњевековни судски поступак, нарочито за т. зв. Божји суд, или ордалије. Његов потпун наслов у издању 1550 г. гласи: „Ritus explorandae veritatis quo Hungarica natio in dirimendis controversiis ante annos trecentos et quadringenta usa est, et eius testimonia plurima in sacrario summi templi Varadien. reperta". Као што се види, извор се односи на XIII век. Тај се споменик издавао затим више пута у XVIII и у XIX веку, о њему су писали и њим су се користили. Али систематског и исцрпног истраживања о њему до сада није било, и ту празнину у стручној књижевности попунила је Раушерова расправа.

Вараждински каптол спада у број оних loca credibilia, којима су се поверавали записи правних послова или појединих прецесуалних радњи. Између последњих долазе у Вараждинском регистру Божји судови, и то железо (iudicium candentis ferri). Раушер пружа подробну анализу читавог поступка испитивања железом, које се примењивало како у кривичним, тако и у грађанским парницама. На основу те анализе констатује, да се угарски Божји суд подудара са немачким а нарочито са чешким и пољским. Са последњима се поклапа и термининогија Вараждинског регистра, који нази а ордалију „правдом"; у регистру наилазимо и на друге словенске термине, као што су udvornici, vojvoda, dušnici, svod. То подударање Раушер објашњава на тај начин, што за извор угарског Божјег суда сматра немачко право, и што су Словени, по његовом мишљењу, само преносили немачки утицај, који је у Угарску ишао преко Чешке и Пољске. Тај се закључак у осталом односи на црквену церемонију, која је „железо"

пратила, и то у појединости на дотичну молитву. Али у томе се по нашем мишљењу, не манифестује национални немачки утицај, него универсални утицај цркве. Што се пак тиче само испитивања железом, тешко би му се могло приписати немачко порекло, зар не би било природније да се призна самостални постанак аналогичне појаве и код Немаца и код Словена? Што се тиче питања о словенском утицају на угарско право, Раушер је у расправи о Вараждинском регистру знатно уздржљивији, него у другим својим радовима.[1])

Боровскова теза је посвећена заклетви као доказном средству у пољском судском поступку из познијег доба средњег века. Таква би теза у пуном своме обиму требала да обухвати два основна дела, и то: расветљавање правне природе заклетве, као доказног средства, и поступак при полагању заклетве. У Боровсковој тези имамо у главноме само онај други део. Односно првог питања писац пружа само једно опште тврђење, које не може да задовољи читаоца. „У изворима средњевековног пољског права", вели Б., „доказна заклетва долази у двојаком својству, и то, — као средство за потврду доказа и као самостални доказ" (13). Природно поставља се низ питања, и то: какав је однос, квантитативни и квалитативни, између заклетве прве и друге врсте, какви су докази требали да буду потврђени заклетвом, у каквим парницама и поводом чега се полагала заклетва прве и друге врсте, која су лица полагала заклетву прве врсте, ит.д. Сва та питања остају без одговора. Што се тиче поступка при полагању заклетве, он је обрађен детаљно. Писац говори о лицима, која су полагала заклетву, о лицима, која су суделовала у акту заклетве, о формули заклетве, о времену, месту и начину полагања заклетве и о дотичним судским таксама, а на послетку о неисправности заклетве. И у поступку се истичу нека принципиелна питања, и то, на пр., питање о међусобном односу између заклетве странака и заклетве сведока, али се ту то питање претреса само са спољашње стране, и то односно реда у коме странке и сведоци полажу заклетву (45) Слободни смо пожелети писцу, да се у даљем истраживалачком раду на историји судског поступка још један пут врати на заклетву и да онда расветли правну природу и процесуалну улогу заклетве у пуном обиму Свакако досадашње истраживање о поступку при полагању заклетве може се поздравити као добар почетак.

Теодор Тарановски

---

[1]) в. *Rudolf Rausch r*, Slovanské právné dějiny v rámce dějin práva ve střední Evropě, 1927; O rodinném nedilu v českém a v uherském právu zemském před Tripartitem, 1928.

ANALI PFB | anali.rs

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Једно значајно дело о међународном промету — *Franz Eulenburg:* **Aussenhandel und Aussenhandelspolitik,** *Grundriss der Sozialökonomik, VIII. Abt. Tübingen 1929. Стр. XIII — 327.*

Име Франца Ојленбурга није ново ни непознато у народноекономској науци. Од његових методолошких радова познате су студије: „Природни закони и социјални закони" и „О законитостима у историји" у 31. 32. и 35. свесци Архива за социјалну науку и социјалну политику. Још је више познато његово проучавање специфично привредних проблема, вршено систематски за више од 30 година и за време двадесетпетогодишње професуре на високим школама у Лајпцигу, Ахену, Килу и Берлину. Питања утврђивања наднице, формирања цена, социјализације, економске солидарности народа, формирање капитала и међународног промета капитала, односа између унутрашње структуре једне земље и њеног спољашњег промета, све до његових најновијих проучавања посвећених савременим идејама и правцима спољнотрговинске политике, — то су питања, којима је Ојленбург за време дуготрајнога свога научног рада посветио специјалне студије и монографије. Нарочито се задржавао на идејама, снагама и утицајима, који су долазили до изражаја у спољњој трговини и спољнотрговинској политици појединих великих земаља Врло је карактеристично да је Ојленбург и за време рата остао потпуно на висини научника у посматрању проблема *империјализма,* тако да је чак и један објективан часопис као што је „Архив за светску привреду" нашао за потребно да се огради од једног његовог предавања држаног јануара 1917. г. „О светским силама (Weltreich) будућности и о будућности светских сила", — у коме је при крају наглашавано да будућност Немачке може бити само у духовном раду, у настави, техници и науци уопште.[1]) У другом једном, за нашу народну привреду, па чак и за политичку и привредну независност наше земље, осетљивом питању, у питању стварања економске *Средње Европе,* па чак и једне савезне државе Немачко-Аустро-Угарске, Ојленбург је 1915. и 1916. год. заузео опет став, који му је наметало његово научно убеђење. Он је идеју политичког уједињења Средње Европе, како ју је исповедао и проповедао Науман не само назвао фантазијом и утопијом, него и доказао сву њену неоснованост. И док су многи економисти, аустријски и немачки, као Дил, Јастров, фон Велтерсхаузен, Филиповић, и други озбиљно рачунали са стварањем велике имеријалистички оријентисане економске заједнице Средње Европе и бацали се на проучавање конкретних проблема те будуће заједнице, Ојленбург је смело подвлачио, како се привредна политика не може водити, поводећи се само за нагињањем срца и како је потребно питање војног савеза потпуно

[1]) Сравни Weltwirtschaftliches Archiv, 9 Band (1917, I), S. 453.

одвојено посматрати од проблема и интереса народне привреде.[2]) На свима овим широким, многостраним, темељним и исцрпним проучавањима заснива се ово ново велико Ојленбургово дело, посвећено проблемима међународног промета добара.

Дело је подељено у три књиге. У првој књизи, посвећеној *међународном економском проблему* ограничен је појам међународних економских односа и спољне економске политике и подвучене су основне разлике између унутрашњег „народног" и спољашњег, међународног економског промета (национална заједница рада и капитала, разлика у саобраћају у земљи и ван ње, заједница валуте и финансијског система). Затим су међународни привредни односи подељени у три историјске епохе, које уједно представљају и три „идеална типа" тих односа. То су: период протежно аграрних држава (16—18 век), период индустријског преображаја западноевропских држава у 19 веку и период потпуне индустријализације и светскопривредне повезаности од 1895 године. У првом периоду спољна трговина је само допуна, саобраћај људи и промет капитала је незнатан, и индустријски најразвијеније земље (Француска, Енглеска, Холандија) задржавају још карактер аутаркности. У другом периоду постаје извоз нужан и исељавање неминовно. У трећем периоду, услед оскудице у сировинама, увоз детерминише спољнотрговинску политику. Међународни капитал долази до јаког изражаја, земље долазе у све већу узајамну економску зависност и повезаност. Рађа се светска привреда. У првој књизи су такође многострано обрађени елементи међународног промета (промет капитала, лица, робе, услуге, једнострана плаћања), затим трговински и платни биланс, интервалутарни курсеви и њихов утицај на тржиште ефеката и робе. Засебне главе посвећене су силама, које покрећу међународни промет (екстензивне потребе услед повећања становништва, интензивне потребе услед повећања куповне снаге, богатства и стања културе, степен индустријализације, обиље или недостатак природног богатства земље, формирање капитала) и односу између унутрашњег и иностраног тржишта [однос између укупне производње и извоза, који даје правац привредној политици државе, тј. релативност значаја спољне трговине за већину становништва у разним земљама (мањи значај нпр. у Русији, Индији, Сј. Државама, већи у Белгији, Холандији, Швајцарској), народно привредни капацитет земље, један нови појам, који уноси Ојленбург у своја посматрања, — статика и динамика у односу између иностраног и унутрашњег тржишта, апсолутно снажење и релативно потискивање унутрашњег тржишта]. Прва књига завршава са констатацијом, како повећање богатства значи долажење у зависност од иностране привреде, пошто се повећаним потребама повећаног становништва услед оскудице у сировинама може удовољити само повећањем иностраног промета.

[2]) Сравни Ојленбургову критику литературе о економском зближењу Средње Европе, Weltwirtschaftliches Archiv, Band 7, S. 379—417, Band 8, S. 394—420.

Друга књига посвећена је *спољној економској политици*. Овај је део најопсежнији и садржи осам великих глава: регулативне идеје спољње економске политике, став странака, начелна питања трговинске политике, непосредна средства спољње ек. политике, међународни савези и монополи, посредне мере управе, техника царинске политике и последња глава: фазе европске трговинске политике. *Регулативне идеје* спољне привредне политике су по Ојленбургу идеја моћи (одржање и проширење моћи, привредна аутаркија) идеја становништва (одржање домаћег становништва, утицај његовог повећања, унапређење сељаштва и побољшање стања пролетаријата), идеја богатства (богатство као услов за остале циљеве, извори богатства) и идеја социјалне поделе (изједначење и повећање стандарда живота, аргумент „праведности"). *Став странака* резултује из унутрашње структуре привреде, и друштва и политичке оријентације у разним земљама. Поједине привредне гране (пољопривреда, индустрија, трговина) и поједини друштвени слојеви (чиновништво и радништво) заузимају разна и супротна гледишта у питањима иностране економске политике. Са променом економске структуре мења се и утицај странака. Све то онемогућује да се економско политичке идеје јављају чисто и начелно, него се оне морају да опортунистички савијају. *У начелним питањима* обрађени су критички разлози, стари и нови, који се наводе за и против слободне трговине, за и против заштитних царина (заштита националног рада, васпитне царине). *У непосредна средства* спољне ек. политике спадају манипулација валуте, кредитна политика и политика становништва (колонизација, регулисање исељавања, сезонска запослења, одбрана од странаца). У одељку о *међународним савезима и монополима* писац подвлачи значај проширења приватних предузећа преко националних граница и економске функције међународних споразума. Под *посредним мерама* писац схвата административни протекционизам, који све више добија у значењу. Овамо спада унапређење бродарства, грађење железница, тарифска политика, затим унапређење производње давањем помоћи домаћој привреди, обезбеђење сировина, премије индустрији и разне методе помагања. *Техника царинске политике* обухвата збијено и равномерно обрађена питања царинско политичке технике, трговинских уговора, извозних премија, демпинга и царинских унија. Резимишући начелне и техничке тешкоће формирања царинских унија писац се кратко критички задржава и на питању стварања Паневропе. Он подвлачи, како самосталне државе тешко приступају царинској унији, већ и с тога, што су царине само једно средство трговинске политике исто тако као што су то и валута и саобраћај. Царинске уније без јединствене валуте и целисходног уређења саобраћаја не би много користиле. Последња глава друге књиге садржи прегледни историјат европске спољнотрговинске политике, наглашујући везу, која је постојала из-

ANALI PEU | analis

међу ње и савремених духовних струјања. Тај историјат обухвата систем апсолутизма, затим прелаз на либералну еру (1780—1840), поједине фазе либерализма (1845—1876), протекционизам (1877—1892), империјализам (1895—1914) и савремене правце и тенденције.

Последња, трећа књига садржи обраду *народноекономског значаја* спољне ек. политике, (дејство царина, однос између цена на светској пијаци и цена у земљи, границе државне интервенције, проблематика формирања богатства). Књига а с њом и цело дело завршава са констатацијом, да Европа може данас да исхрани три пута више становништва, него пре сто година и ако су његове потребе јако порасле, благодарећи чињеници, да је могла искоришћавати сировине целога света. Национални покрети и демократизација утицали су на повећање богатства и на дизање „националне дивиденде", али су народнопривредне заједнице биле принуђене да узму више учешћа у међународном промету и да дођу у све већу зависност од њега.

Изнели смо понекуд детаљније преглед садржине овога дела, да би се могла уочити ширина пишчевих погледа и кондензована обрада огромног материјала. Теоријска обрада предмета није суха и апстрактна, него је стално праћена конкретним подацима и запажањима. Кад говори нпр. о питању формирања богатства или о привредном развитку, увек полази од конкретног стања. У појавама нових националних држава види нов елеменат у вођењу трговинске политике. Нове националне државе узимају у руке своја национална богатства и хоће да их саме прерађују. Ту је узрок поремећају у светској привредној равнотежи, која је постојала између земаља које су само лиферовале сировину и оних, које су је прерађивале. Борба не настаје због тржишта, него због оскудице у сировинама. Привредни развитак није стао. Русија, Азија, Балкан, Африка — у свима тим земљама писац види још велике могућности развитка. Од објеката, ове земље постаће субјекти, носиоци развитка у светској привреди у већим димензијама (Стр. 24). При проучавању појединих делова писац настоји да свестрано проучи и објасни питање, да покаже какво је његово садашње стање и какви су изгледи у будућности. Централни проблем дела је *народнопривредни капацитет*. То је резултат количине расположивих првих материја (matières premières) једне земље, расположивог капитала радне способности народа, или прецизније, приноса рада. Што земљи више треба од онога што јој дају природно богатство и продуктивне снаге земље, мора да увози. Што више увози, мора више и да извози, а што је мањи извоз, већу важност добија пијаца у земљи (Стр. 63—67). Тај се народно привредни капацитет стално мења (пораст становништва, нестајање материја, нове потребе у техници). Модерна привреда постаје све више осетљива творевина, која може у сваком тренутку да буде угрожена од многих случајности.

С тога и спољнотрговинска политика стално зависи од стања производних фактора у земљи. Она је једно средство и једно оруђе у раду на повећању народноприврелног капацитета земље.

Дело Франца Ојленбурга писано је необично јасно, прегледно, прецизно и живо, а да то није ни у најмањој мери на штету његовог научног карактера. Исто тако велика филозофска култура писца, која се кроз све одељке провлачи, и која даје делу онај широки замах, није се испољила на штету економске стручности. Опажа се, да је писац дуги низ година пратио све проблеме, размишљао о њима до краја, проучавао их са свих страна и тек онда формулисао своје закључке. Прецизна обрада детаља не ремети слику целине, јер је у сваком детаљу писац умео да сконцентрише проблематику целине обрађиваног предмета. Статистички подаци, умесно и ако ретко употребљавани, искоришћени су увек у последњем степену обраде (однос прихода од царина према целокупним државним приходима у разним државама, количина извоза и увоза на главу становништва, процентуално повећавање спољне трговине у разним периодима, кретање капитала, промене процентуалног односа између извоза сировина и готове робе у државама, које су индустријски напредовале, итд).

Велико преимућство овога дела је у везивању теоријских полазних тачака са конкретним односима и снагама у светској привреди. Писац има потпун преглед тих односа и снага до суптилних детаља. Он нам даје интересантну и савремену рељефну слику повезаних односа у светској привреди, привредне способности земаља и континената, тенденцијâ привредног развитка и тежњи и настојања народа и раса, од верских убеђења до борбе за извојевање политичке слободе и економске независности. Ојленбург расчлањује не само улогу сировина, тржишта, финансијског капитала, потреба, — привредних фактора уопште, — у народној и међународној политици, него и улогу политичких фактора, идеје моћи и престижа, мисија, духовних оријентација појединих слојева становништва, — у народноприврелним и међународноприврелним односима. Тако постаје ово његово дело једна жива реалнофилозофска теорија друштвеног развитка, заснована на јасном, конкретном излагању узајамног дејства социјалноекономских, културнополитичких природних фактора, историјских догађаја и привреднополитичких мера. При том, равномерност обраде је добро изведена.

И ако наша научна литература има добрих и савремених дела о међународној трговини и спољнотрговинској политици, сразмерно више него што су обрађене друге области народноекономске науке, сматрали смо ипак за корисно да упозоримо на ово одиста „животно дело" Франца Ојленбурга, јер је то не само добар уџбеник него и једно успело савремено научно дело, које може да послужи свима, који се теоријски или на практичном раду интересују за питања међународног промета и економске политике уопште. **Мијо Мирковић**

БЕЛЕШКЕ

Десетогодишњица Правничког факултета у Суботици. — Правнички факултет у Суботици прославио је 30 јануара ове год. на свечани начин десет година од свога оснивања. Прослави су присуствовали Г. Министар просвете Божа Максимовић, Г. бан дунавске бановине Радослав Дуњић, Г. Ректор београдског Универзитета Д-р Чедомиљ Митровић и Г. Декан Правничког факултета у Београду д-р Милета Ст. Новаковић. У свом говору Г. Декан суботичког Правничког факултета д-р Григорије Демченко изнео је податке о броју наставника и студената. Факултет је почео рад са шест наставника, доцније се сваке године повећавао број тако да их данас има 15. Прве године било је слушалаца 106, а ове школске године: 406 и 35 докторанада. Од тог броја о. г. долази на слушаоце из Војводине 222, докле је ранијих година процент Војвођана био и релативно мањи Свега је уписано до сада 2103 (149 женских) студената. Дипломирало је свега 494 (18 женских). На крају, Г. д-р Демченко изјавио је да је суботички правнички факултет оправдао свој опстанак својим резултатима којима можемо бити потпуно задовољни, у толико више што су средства била скромна а тешкоће, које су се имале савладати, огромне.

Dr. D. M. Kauschansky, **Die Ehescheidungsrecht Jugoslawiens.** То је студија коју је Г. Каушански (Берлин — Кишењев, Румунија — Бесарабија) објавио у добро уређеном немачком часопису: „Blätter für Internationales Privatrecht", Берлин, Бр. од Септембра, 1929. г. (Часопис излази, под уредништвом Justizrat-a, г. Др. Лудвика Вертхајмера (Ludvig Wertheimer), хон. проф. на Правничком Факултету Универзитета у Франкфурту на Мајни, као додатак (Beilag) der „Leipziger Zeitschrift für Deutsches Recht", једанпут месечно).

Г. Каушански се бави, од дужега времена, Југословенским а, специално, Српским Брачним Правом. Тако, он је написао, раније, једну интересантну расправу о Старом Српском Брачном Праву под насловом: „Hauptzüge des altserbischen Eherechts" у „Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenchaft", Bd. 43. И ова расправа као и она горе наведена, показује, код Г. Каушанскога, једну ретку ерудицију из Српскога Права: како Г. Каушански зна врло добро наш, српски, језик, то је он, у својој студији штампаној у „Blätter für Internationales Recht", навео не само радове српских правника објављене на страним језицима (као нпр., рад Г. Др-а Рад. Казимировића: *Das serbische Ehescheidungsrecht im Vergleich mit dem russischen und deutschen,* Bonn, 1911, Др. Н. Милаша: *Die unüberwindliche Abneigung,* Wien, 1905.) него и оне публиковане на језику српском, цитирајући њихове наслове на оригиналу (српском), и то тако обилно да, мислимо, ниједан важнији рад из области којом се Г. аутор бави у истој својој студији није изостао. Студија је подељена на два дела: I. *Die Ehescheidung,* где су нарочито изложени узроци развода брака по Праву Српском, Црногорском, Аустриском, Угарском и Муслиманском. Г. аутор примећује да, по одредбама § 102 Срп. Грађ. Зак. (в. овде и чл. 218. Срп. Закона о Црквеним Властима Источно-Православне Цркве од 27. Априла, 1890. год.), може црквено судство изрећи, у брачним парницама српских припадника, одвојени живот (Ehescheidungsprozess zum Getrenntleben), ако не би било узрока за развод брака: одвојени живот траје пет година, сматра се као други покушај мирења, тако да, ако се супрузи не измире у томе року, могу они тражити развод брака Спорно је да ли *сваки* супруг има то право или морају *заједно* захтевати да се одвојени живот преобрати у развод, јер, у том погледу, редакција наведенога чл. 218 Зак. о Црквеним Властима није довољно јасна. Ту се, наиме, вели: „Ако се у парници за развод брака досуди одвојен живот, па се муж и жена у року од пет година не измире, епархијски ће духовни суд после тога рока, на захтев обе парничне стране, развести брак". Ми мислимо да треба усвојити оно прво решење, пошто, иначе, одвојени живот остао би доживотан, ако један од супруга не би тражио развод брака, што би било противно и интересима супруга као и интересима општим, друштвеним. Јер, ситуација мора бити чиста: или су човек и жена у браку или нису, стања као што су одвојени живот, где и има и нема

брака, стања неодређена, хибридна, могу бити само *прелазна* и *привремена*. Зато се не бисмо могли сложити да, као по Праву Католичке Цркве (што је усвојено и у Аустр. Грађ. Законику, за аустриске припаднике Католичке Вере), постоји у место брака само доживотни одвојени живот. Боље је онда уопште забранити *све*, и развод брака и одвојени живот, и прокламовати правило да се брак, једном закључени, не само не може растурити (развод брака) него ни ослободити (одвојеним животом). Боље је: све *или* ништа него све *и* ништа Чл. 218., у осталом, допуњујући §. 102. Грађ. Зак. („Разлучење само од заједничког живота....“), јесте, у самој ствари, случај развода брака узајамним пристанком супруга (или, чак, и једностраном вољом само једног супружника), што, по нашем, Српском Праву, није допуштено: чл. 218. одводи томе ако не непосредно а оно посредно. § 102 Грађ. Зак. и чл. 218. Зак. о Црквн. Властима дошли су као коректив §-а 94. Грађ Зак. који предвиђа један веома ограничен број узрока развода брака (ако се, наравно, набрајање тих узрока у овом пропису схвати као лимитативно набрајање а не као exempli causa, јер Крмчија на коју се позива § 94. Грађ. Зак. у своме заглављу садржи већи број бракоразводних узрока), тако да, ако не стоји ни један од тих узрока, супрузи се не могу развести, мада је можда, живот међу њима постао неподношљив (на пр. случај из чл. 231. Франц. Грађ. Зак.: „...le divorce pour excès, sévices ou injures graves“, т. ј. рђаво поступање у опште једнога супруга са другим, а то може бити последица и саме неједнакости у нарави одн темпераменту међу супрузима и што Французи називају „l'incompatibilité d'humeurs“): тада долази одвојени живот који се, као што смо видели, може преобратити доцније у дефинитивни растур брачне везе. Али, ова установа дâ се злоупотребити, наиме, одвојени живот, најпре, па, затим, развод брака могу бити, као што смо већ видели, чисто резултат договора супруга или воље само једнога супруга, и онда је, несумњиво, умесније проширити узроке развода брака и овај допустити н. пр. и због самога „неслагања супруга“, што је, ипак, један узрок који се не да квалификовати као споразум супруга или као самовоља једнога од њих, него одржати једну установу, одвојени живот (Trennung von Tisch und Bett), која омогућава ово последње. (Франц. Грађ. Зак. познаје, такође, ову институцију, la séparation de corps, али њој ту има места само из оних истих узрока из којих може бити и развода брака: чл. 306. истога Законика допушта супругу који би био овлашћен да захтева развод брака да се, задовољи, ако хоће, одвојеним животом, и овај опет може да траје само три године, после чега се пресуда претвара „de droit“ у пресуду бракоразводну на тражење једнога од супруга). Ако се брак сматра као битни услов одржавања и напретка људскога друштва (о чему се, у осталом, може имати и друго мишљење), онда се он мора начинити што сигурнијим и чвршћим, како помоћу *форме* у којој се закључује (у том погледу је најефикаснија форма религиозна) тако и забраном да се брак може растурити по слободној вољи странака, било непосредно било посредно (онаквом установом одвојенога живота каква је она код нас): то би био почетак једног друштва засновнога на слободној вези између човека и жене (l'union libre).

II. *Wirkung der Ehesch idung* (Учинак развода брака). Г. Каушански говори ту најпре о учинку развода брака на личне односе супруга (A. Persönliche Wirkungen der Ehescheidung], а затим о његовом учинку на њихове имовинско-правне односе (Wirkungen der Ehescheidung in bezug auf das Vermögen der Gatten).

Г. Каушански је обрадио марљиво и прегледно питање о разводу брака (одн. о одвојеном животу) у Југословенском праву, наравно у једном збијеном облику, пошто простор часописа није допуштао детаљнија разматрања. Ипак се је Г. аутор местимице могао задржати и на спорним питањима, дајући солуције које су, иако се са њима нисмо увек могли сложити, брањене речито и зналачки. Тако, на пр., Г. Каушански мисли да је правилније узети да би, у случа у ако би један од супруга-хришћана напустио хришћанску веру (94. 4⁰ Срп. Грађ. Зак.), развода брака могло бити само на тражење другога супруга а не и по службеној дужности. Ми налазимо, напротив, да се тада брак може, развести по самој званичној дужности, и без тражења некривога супруга, мишљење које смо ми дали и раније, у своме чланку: Die Ehescheidung nach Serbischem Recht (штампа-

ном у „Ostrecht", Berlin, 1927.). Јер би се иначе могло десити да овлашћени супруг не тражи развод брака и да тако имамо брачну везу између Хришћанина и Нехришћанина, противно одредбама § §-а 69. и 79., 93. 8°. Срп. Грађ. Зак., одредбе јавноправнога карактера (ius imperativum vel ius cogens). Такви односи су забрањени, без обзира на то да ли су они постојали *ab initio* или су се, у току времена, допуштени правни односи претворили у недопуштене, као што је у горњем случају. Чим је нешто противно јавном поретку (§ 13. Срп. Грађ. Зак.) оно не може опстати нити имати правне санкције, само зато што би појединци хтели да такав однос остане (као када би супруг који није напустио Хришћанску Религију желео а буде и даље у браку са другим супругом који је прешао н. пр. у Мојсијевску или Муслиманску Веру).

Ж. М. Перић

Dr. D. M. Kauschansky, **Das Eherecht Jugoslawiens**. Ово је једна већа студија истога писца, Г. Каушанскога, која је публикована у познатоме немачком правном часопису: „Archiv für die civilistische Praxis", Neue Folge, II. Band 3. Heft, Tübingen, Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1929. [у рубрици: „II Aus dem Rechtsleben"), § 320 à 352. (Расправа је и посебно оштампана).

И овај рад Г. Каушанскога, као и онај горњи, одликује се многобројним навођењем из српске, и уопште југословенске литературе о Брачном Праву: то је, тако да кажемо, једна веома исцрпна библиографија (књига, монографија, чланака, часописа) из тога правнога домена код Југословена а посебице Срба. Не само странац него ни ј дан Србин и уопште Југословен који би се хтео бавити опширније Брачним Правом у нашој Држави не би могао обићи ову добро израђену расправу. Ми можемо бити захвални Г. Каушанском да је стране правнике упознао, на једном језику тако распрострањеном као што је немачки, са нашим Брачним Правом и нашом књижевношћу из ове правне области: на тај начин, они ће бити обавештени о активности Југословена на овом културном пољу и моћи ће много боље и тачније судити о њиховом идејном напретку. Да не изгледа, да, код нас, не постоји друга литература осим ратне!

Своју монографију о Брачном Праву у Југославији, коју почиње са једним кратким уводом о законодавним областима у нашој Држави и раду на изједначењу законодавства, Г. Каушански је редиговао на један системски н чин, као што ће се видети из овог прегледа. Прво се говори о *Закључењу брака* (Eheschliessung), где Г. аутор излаже сва законодавства која још важе у Краљевини Југославији [у једној белешци, на стр. 321, Г. Каушански наводи и изворе Муслиманскога Објективнога Права у нашој Држави, помажући се при том нај адлежнијим ауторима, као што су Г. Др. Бертолд Ајснер: *О Опћем Грађанском Праву у Босни и Херцеговини*, „Архив за Правне и Друштвене Науке", Београд, 1920, Emerich V. Kaurimsky, *Studien über das bosnische Privatrecht* in „Juristischer Vierteljahresschrift", Wien, 1913, и др.]. Затим, излаже, прописе *О Ништавости и Рушљивости Брака* (Nichtigkeit und Anfechtbarkeit der Ehe) и, напослетку, бави се *Учинцима Брака* (Wirkungen der Ehe). Овде, у овом последњем делу своје расправе, Г. Каушански упознаје читаоце прво са учинцима односно *личних права супруга* (Die persönliche Wirkungen der Ehe), после чега прелази на учинке брака у погледу *имаовине супруга* (Das eheliche Vermögensrecht). Ту Г. Каушански разликује: *Законски* имовинско-правни режим (gesetzliches Güterrecht), а то је, и по Српском као и по Аустриском (в. овде Rudolf Köstler, Das österreichische Eherecht, Wien, 1923), Угарском (в. Almási, *Ungarisches Privatrecht*, Band I., Berlin, 1922, F. Back, *Das ungarische Ehegesetz*, Wien, 1906.) и Муслиманском Праву, режим *одвојености добара* (параферналне женина добра: § 771. Срп. Грађ. Зак.), Gütertrennung, и *уговорни* режим, где је најважнији режим миразни, а осим њега, у нашем, Српском Праву, постоји још режим *заједнице добара* (§. 786. Грађ. Зак.. „Ако су се супружници сложили на смесу добара својих заједнички, онда како се стециште отвори, смеса престаје, и имање се оделити мора као у случају смрти"; Др Л. Марковић, *Породично Право* Београд, 1920., стр. 162.; за имовинскоправне односе међу супрузима у Аустриском Законодавству в. Dr. J. Krainz - Dr L. Pfaff - Dr. A. Ehrenzweig, *System des österreichischen allgemeinen Privatrechts*, Fünfte Auflage, Zwei-

ter Band: Zweite Hälfte: Familien - und Erbrecht, 5. Auflage, Wien, 1917. S. 113. ff.). Најзад, као треће дејство брака, предвиђа Г. аутор пословну неспособност удате жене (Geschäftsunfähigkeit der Ehefrau) где примећује да Српско Право, противно Праву Аустриском, Угарском, Швајцарском, Турском, Грчком и Енглеском, сматра удату жену као правно-пословно неспособном (само geschäf sunfähig не, дакле, rechtsunfähig]. Италианско Право, додаје Г. Каушански, после Великога Рата наново је нормирало правни положај удате жене, једним Законом од 4. Јула, 1920. год. (Пословна неспособност удате жене постоји данас у Европи, још само у праву Француском, Белгиском, Румунском: Dr. D. M. Kauschansky, *op cit*, S. 350.). Вредно је напоменути, да је Г. аутор поред многих техничких израза на немачком додао и *српску терминологију* (на српском језику, само латиницом).

Међу спорним питањима, којих је, као што је познато, врло много у Брачном Праву (и Теориском и Позитивном], Г. Каушански расправља и питање о смислу чл. 12. Југословенскога Устава од 28. Јуна 1921. год. у погледу форме брака: да ли је, наиме, одредба тога члана Устава о слободи вере и савести [„Ујемчава се слобода вере и савести"] значила одбацивање, у новој, Југословенској Држави, црквене форме брака и усвајање грађанскога брака? (Остављамо на страну питање да није, ако се прихвати ово друго мишљење, црквена форма брака била укинута *ipso facto* самим обнародовањем Устава — он је био задобио обавезну снагу онога дана када је био објављен у „Службеним Новинама", т.ј. 28. Јуна, 1921. год., Бр. 142. А., чл. 142. Устава, — или је имао тек да се доцесе наручити закон о примени Уставнога начела односно цивилнога брака: то питање које се, између осталога, постављало и код укидања фидеикомиса, чл. 38. одељак 1. Устава, стајало је у вези са општим питањем о значењу и домашају чл. 142. Устава). Извесни југословенски писци, као Г. Др. Драгутин Томац (в. његово дело : *Ustav i Bračno Pravo*, Zagreb, 1925., Str. 34.), налазе да, после Устава, брак није више могао бити религиозни него само грађански, пошто би то иначе била повреда уставнога начела о слободи вере и савести: како се је, веле они, могло, без те повреде, нагонити н. пр. један атеист да се венча црквено? (По Г. Томцу, чл. 12. Устава укидао је и оне одредбе Срп. Брачнога Права о забрани брака међу Хришћанима и Нехришћанима као и норму §-а 480. Срп. Грађ Зак. о праву родитеља да своје дете, сина или кћер, лиши законога дела: ако би дете напустило „свој православни хришћански закон"). Г. Каушански усваја овакво схватање чл. 12. Устава (*op. cit.*, S. 324. и 325.) и изјашњава се само за грађански брак. У своме чланку, горе наведеном, *Die Ehescheidnng nach serbischem Recht* „Ostrecht", Separatabdruck, S. 3. Anm. 6.) ми смо, напротив, били мишљења да начело слободе вере и савести као ни одељак 2. („Уживање грађанских и политичких права независно је од исповедања вере") у чл. 12. Устава нису искључивали религиозни вид (облик) венчања, и разлозима које смо тамо навели додаћемо овде још и овај. Чл. XXXV. Берлинскога Уговора (од 13. Јула, 1878. год. по н. к.) био је статуирао: „En Serbie, la distinction des croyances religieuses et des confessions ne pourra être opposée à personne comme un motif d'exclusion ou d'incapacité en ce qui concerne la jouissance des droits civils et politiques..." (в. F. de Martens, *Recueil des Traités et Conventions*, t. VIII., St. Pétersbourg, 1888., p. 664.), што ће рећи: „У Србији, разлика у вери или конфесији не може бити истакнута ни против кога као мотив искључења или неспособности за уживање права грађанских и политичких .." (сличну одредбу садржавали су, у истом Уговору, чл. V., за Бугарску, XXVII., за Црну Гору, и чл. XLIV., за Румунију). Као што видимо, та одредба Берлинскога Уговора редигована је, скоро, на исти начин као и одељак чл. 12. Устава Југословенскога и, у колико је нама то познато, никада и ниједна од Силâ Потписница Берлинскога Уговора није протестовала што је Србија, и после тога Уговора, задржала установу религиознога брака.

Ако би се, међутим, стало на гледиште Г.Г. Томца и Каушанскога, одредбе Српскога Грађанскога Законика (као и Црногорскога и Аустриского Права) о црквеној форми брака данас не би вределе — под претпоставком, наравно, да је, овде, Устав од 1921. дејствовао *ipso facto*, одмах после обнародовања — и ако је тај Устав стављен изван снаге (6. Јануара, 1929. год.): један закон који је укинут другим за-

коном не оживљује, у начелу, зато што би и овај последњи закон доцније био укинут. Онако исто као што убијени не васкрсава, када онај који га је убио умре.

Али, ако се узме да Устав овде није дејствовао *ipso facto* него је чл. 12. само садржавао наредбу Уставотворца да се донесе закон о укидању црквеног брака и завођењу, у целој држави, брака грађанскога (он већ постоји у Војводини, Weckerle-ов Закон од год. 1894,, Зак. чланак XXXIII., и у Далмацији и Словеначкој као Notzivilehe), онда норме Срп. Грађ. Законика [као и Грађ. Зак Аустриског и Права Црногорскога] о црквеном браку вреде непрестано: горњи закон није донесен а наредба из чл. 12. Устава стављена је, такође, као и остали део Устава, изван снаге 6. Јануара, 1929. год. Ово све, разуме се, ако се усвоји гледиште Г. Г. Томца и Каушанскога да је чл. 12. Устава значио укидање црквенога брака. Иначе се таква питања и не постављају овде.

Слично питање поставља се и код егзередације из §-а 480. Срп. Грађ. Зак. (због напуштања, од стране сина или кћери, православнога хришћанскога „закона"), а тако исто и код питања о укидању фидеикомиса: ако се чл. 38. одељ. 1. Устава тумачи како то чине судови словеначки и хрватски, онда су одредбе Срп. Грађ. Законика као и Грађ. Зак. Аустриског о фидеикомису и данас у важности нити она наредба из наведенога прописа Устава упућена законодавцу да донесе *посебни закон* о укидању фидеикомиса — тако ту уставну одредбу схватају судови у Словеначкој и Хрватској и Славонији — данас више вреди, а ако се пак чл. 38. одељ. 1. Устава тумачи у томе смислу да су, *самим њим*, укинуте све одредбе о фидеикомису, онда те одредбе не важе данас, и ако је Устав стављен изван снаге. [Овде није, разуме се, реч о фидеикомисима који су имали феудални карактер: они су били укинути одмах чим је Устав био обнародован: чл. 42 Устава].

Из овога и сувише сумарнога приказа студија Г. Каушанскога може се увидети колико је Југословенска Књижевност о Брачном Праву добила публиковањем тих студија, и после и поред ранијих радова из исте правне области југословенских писаца, као Н. Милаша, (в његово *Православно Црквено Право*, III издање Ристе Кисића, Београд, 1926., са једним додатком Др-а проф. Казимировића), Чед. Митровића, Рад. Казимировића, Л. Марковића, Драг. Јанковића, Ива Милића, Е. Сладовића, Мих Лановића (у његовој књизи о Конкордату Југославије са Ватиканом, Београд, 1925), Драг. Томца.

Да, на крају ове белешке, додамо још да је Г. Каушански у опште стручњак у Упоредном Брачном Праву, као што се то види из ових његових монографија: *Die Richtsstellung des natürlichen Kindes nach jüdischem und orientalischem Rechte*, in „Jüdischen Familienforschung", Jahrg. I., 1925., Heft 3., *Das rumänische Ehere ht*, „Ostrecht", 1927., *Das europäische Eherecht, seine Reform, Unifizierung und Sozialisierung in den bürgerlichen Staaten und Sowjetrussland*, у Niemey rs „Zeitschrift für Internationales Recht" Bd XXXX. 1928., *Zur Geschichte des altrumänischen Eherechts* in „Zeitschrift, für vergleichende Rechtswissenschaft Bd. 43., један чланак о правном положају деце из путативнога брака у Руском, Румунском и Угарском Праву, штампан у румунском правном часопису (на румунском): „Cuvântul Dreptatii", Кишењев, 1927., *Legitimation und Adoption in den russischen Rechtsgebieten der Randstaaten und Rumäniens unter Berücksichtigung der slawischen Rechts*, „Blätter für Internationales Privatrecht", Jahrg II., *Die Unterhaltspflicht nach biblisch-talmudisch-rabbinishem Recht*, 1929.

Ж. М. Перић.

Месианизам и империализам. - Познато је, какву је улогу у препороду Словенства и у развитку словенске самосвести играла идеја месианизма. Та се идеја манифестовала у три основна облика, и то као месианизам руски, пољски и чешки. У основу првог било је православље, у основу другог — католицизам, у основу трећег — хуситизам. Одрасла на религијском земљишту сва та три месианизма утицала су на све стране народног живота, те се огледала и у друштвеном и у политичком развитку, тако да се морају узимати у обзир и у политичкој историји па чак и у историји права. За сада међутим, однос месианизма према политичкој историји представљан је као деривативан и споредан. Али у једном најновијем чешком раду ово питање добија ново осветљење, уз-

које се обелодањује политичка генеза идеје месианизма иначе религијске. Имамо у виду расправу Рудолфа Урбанека о постанку чешког месианизма (*Rudolf Urbánek*, Počátky českého mesianismu у збирци: Českou minulostí, prace žaků Václava Novotného, v Praze, 1929, s. 124—145.)

Урбанек прати постанак месианизма код Чеха у доба пре Хуса и доводи га у везу са општом судбином месианистичке идеје у средњевековној Европи. Хришћанска Европа није прихватила јеврејски месианизам у његовом чистом облику, него у комбинацији са римском идејом о универсалној империји. Као циљ и оправдање империализма римски су умови сматрали pax Romana, која је од њих била цењена као immensa Romanae pacis majestas. Кад је св. Јероним признао римску империју за четврто царство из Даниловог пророчанства, онда је спајање јеврејског месианизма са римским империализмом постало свршени факат, при томе освећен од стране хришћанства. Онда је Рим престао да буде пролазни центар једне од историјских империја и претворио се у неку вечну категорију, — Roma aeterna. Требало је само, да се европски хришћански народи тој категорији придруже. Баш то је било постигнуто помоћу translatio imperii под Карлом Великим. Један пут почет, тај се покрет настављао, јер су сви народи, према томе како су се развијали, јачали и излазили на поприште светске историје, старали се да преузму на себе идеју и мисију „вечног Рима". Познато је учење о „Москви као о трећем Риму", за које је генетички везана идеја руског месианизма. То учење није ништа друго до translatio imperii a Graecis ad Russos. За општим су покретом пошли и Чеси. Под Карлом IV извршила се translatio imperii od Bohemos и то је ударило темељ чешком месианизму. Онда су прогласили Чешко краљевство regnum christianissimum, чешки народ — populus catholicus ac fidelis, чешку земљу — Bohemia pia, а њему престоницу — sancta civitas, чији је углед и сјај повећало оснивање у њој универзитета. Урбанек је марљиво прикупио све изворске податке, који сведоче о дотичном преврату у јавном мњењу и народној самосвести Чеха оног доба. То чини расправу Урбанека врло занимљивом.

Т. Тарановски.

Милица Ђурић — Тодаловић, **Побачај и његови узроци.** Београд 1928, стр. 1—64. У овој књизи, која је израз социјалистичког учења о горњем проблему, писац га расправља у одељцима: предговор, увод, жена — полно биће, брак, проституција, побачај, жена сутрашњице, закључак. Гледиште заступљено у овој књизи јесте, по изјави самога писца, крајњи и логични женски захтев, који се састоји у томе: порођај је пре свега један лични психичко-физички акт женин; жена хоће да буде и његов коначни господар, да сама одлучује хоће ли родити или не. По мишљењу писца „духовна и морална потреба здраве жене да има дете и да хоће да га роди не зато што мора него зато што за њим жуди јесте гарантија за одржање људске врсте". Предлажући да се преваспитањем створи тип „нове жене" писац поставља кроз своју „нову жену" друштву ове нове захтеве: 1) слободан, несметан, од женине воље зависан побачај; 2) укидање кажњавања побачаја, побачај сме вршити само лекар гинеколог у болници или санаторијуму; 3) подизање женских болница (породилишта) у што већем броју места; 4) подизање општинских поликлиника ради брзе помоћи и обавезног двогодишњег прегледа свих грађана и грађанки; 5) подизање саветовалишта за брак, за матере и одојчад; 6) дељење превентивних средстава преко болесничких благајни и поликлиника и упутства; 7) систематско популарисање полне хигијене; 8) што шира заштита материнства; 9) што већа заштита деце, 10) установа нарочитог фонда за заштиту деце; 11) законско изједначење ванбрачне и брачне деце; 12) изједначење жене и мушкарца у целокупном законодавству.

Као што се види, писац симплицира цело ово компликовано питање и предлаже решења, која су већ усвојена у Русији новога режима, а која — по нашем мишљењу — неће Русију одвести срећи и напретку. У његовом темпераментном излагању има тачне и *врло оправдане критике* данашњега друштвенога уређења, које потребује корените реформе, али које се, ипак, не може једним замахом срушити и створити, не место њега, нешто сасвим ново. Тако што се тиче предлога под 1) побачај не може зависити *само* од воље женине. Јер рађање деце није само њe-

на лична ствар, него су ту заинтересовани и муж и држава. Признати се мора тежак положај женин у погледу рађања, али је зато крива природа што је одредила да жена с муком рађа место да се род људски на неки други начин расплођује. Није дакле у питању само индивидуална слобода женина. И у социалистичкој држави ова и још како ограничава индивидуалну слободу, у интересу целине, па то мора чинити и буржоаска држава према жени у циљу одржања расе, кад је у питању рађање деце. Слободан побачај опасно је средство, јер — у једном безбрижном или морално посрнулом друштву — слаби па чак и престаје женина жудња да има деце. Што је слободан побачај у Русији остао без утицаја на број рађања у Русији (ако је ова бољшевичка статистика у опште тачна), томе може бити разлог заосталост руског становништва, али у Француској, Немачкој и другим земљама са културнијим становништвом број рађања опада и поред кажњивости побачаја а несумњиво је да би узео још катастрофалније размере кад би се прогласио слободним. Према томе побачај би се могао дозволити само у нарочитим, законом предвиђеним случајевима, кад је живот матере у питању или кад би новорођенче било осуђено на пропаст због конститутивних мана родитеља. Оправдан је предлог о подизању породилишта али не ради вршења побачаја у њима, него ради олакшавања порођаја. Оправдана су и саветовалишта за брак, матере и одојчад. Оправдано је и давање савета с превентивним средствима против зачећа, али не свима женама и девојкама, него оним које, из законом прописаних узрока, не би требало да рађају, али и то само од стране лекара. Умесни су и предлози под 8, 9, 10, 11. Али је немогућно законито изједначење ванбрачне и брачне деце и према оцу, него само према матери. Јер прво не може се увек са сигурношћу утврдити ко је отац ванбрачном детету, па би, услед тога изједначења, често био погођен не прави отац него онај, који је за таквог само означен и ако нема доказа о томе, а друго то изједначење погодило би брачну децу и брачну матер, а држава мора да штити брак као основу државног и друштвеног уређења. Али, изузетно, има случајева где треба изједначити ванбрачну децу са брачном и у погледу оца (кад је доказано ко је отац ванбрачном детету).

Д-р Д. Ар.

Д-р Динко Томашић, **Криминални побачај са гледишта социологије и криминалне политике,** Загреб, 1930, *страна 1—78.* Једна студија израђена са врло много турда и познавања проблема. А проблема врло важног и са гледишта социолога, правника и, нарочито, државника. Јер криминални побачај, некада непозната појава у ширим народним слојевима у Србији, отима све више маха и код нас, и представља дакле један проблем, којим се морају позабавити не само социолози него и државници, који воде бригу о судбини народној. У њој ће они наћи сигурних података потребних за борбу против овога зла, које спречава природни прираштај становништва у нашој не густо насељеној земљи. Јер питање депопулације поставља се и код нас, и ако не у онако оштром облику као у Француској, у којој се рачуна да годишње има до пола милијона побачаја...

У *предговору* нам писац излаже предмет своје студије, сконцентрисане на две главне тачке: испитивање социјалног живота и раширеност криминалног побачаја у селима северне Србије и на испитивање сексуалног живота разних друштвених слојева. Та се села налазе у Шумадији, Мачви и Поморављу, и закључке до којих је дошао испитивањем у њима писац са разлогом генералише на целу северну Србију. Удате жене у овим селима писац је испитивао једном нарочитом методом, преко т. зв. социалних сестара, које дуже времена живе у томе крају и познају добро свет и прилике.

Свој рад писац је поделио у три главна одељка: о социологији и социолошкој методи, о границама између социологије и криминологије, о факторима који утичу на постанак и кретање појава криминалног побачаја, и то социјалне прилике, биолошке особине народа и психоза средине и моралне идеје, религија и закони.

Најинтересантнија су излагања писчева о томе: може ли интервенција државе у форми казнено-правних мера имати неки утицај на ток ове социјалне болести. Он долази до закључка да у случају када је побацивање проузроковано факторима

биолошке природе казнено-правне мере не могу имати никаквог утицаја на кретање и распрострањеност ове појаве зато, што је казна социјална мера, а биолошки узроци могу се отклонити само средствима биолошке природе. Ако су пак узроци ове појаве примарно психичке природе, онда кажњивост њена, нарочито ако се казна стриктно примењује, може утицати психичким путем у супротном правцу тако да она прими блажу форму или тако да се потпуно обустави. Писац сматра да је интервенција државе ма у којој форми потребна, и да је држава приморана потражити средства и начин којима ће се бранити и лечити од ове болести, која је штетна по расни организам и државу. Он сматра да треба различно кажњавати овај деликт у вези са различним околностима, под којима се појављује, а не као што чини нови кривични законик за нашу државу који, по мишљењу писца, не воде довољно рачуна о овим различним околностима.

Што се тиче других мера за спречавање побачаја писац сматра да, кад су у питању биолошки узроци, треба узети у обзир првенствено имиграциону и колонизациону политику, (на пр. насељавање плоднијих и биолошки здравијих елемената у крајеве који показују знаке опадања), за тим еугенику, на пр. забрану укрштања словенских елемената с остатцима разних декадентних раса. А кад су узроци психички онда, вели, уз казнено -правне мере, долази у обзир у првом реду социјална политика (заштита трудних жена, матера, одојчади и мале деце, хигијена рада, обавезно опште осигурање за случај болести и смрти), са тим расна култура (морално и физичко образовање омладине, подизање националне свести и стварање националних идеала, пропаганда и друго).

Др. Д. Аг.

Julien Bonnecase, **Qu'est ce qu'une Faculté de Droit?** 1929, (Librairie du Recueil Sirey).

У страном свету има читава једна литература о реформама правних факултета, код нас има једва који чланак (в. Др. М, Косић, Реформа наставе социално-економских наука у овом часопису, књ. V. св. 1).

Проф. Жилијен Бонказ, кога су овде већ претставили г. Ж. Перић, и г. И. Пржић, као допуну свога дела, писаног у првом реду за студенте прве године: Introduction á l'ètude du Droit. Le problème du Droit devant la philosophie, la science et la morale, 1926. (дело које се само може препоручити) издао је недавно дело. Qu'est ce qu' une Faculté de Droit? Ту је изнео историју правног факултета у француској, обухватајући и Рим и Средњи Век у кратко. Развој историски нам јасно казује — по признању и констатацији еминентних савременика правника појединих епоха — да без научног теоретског духа ни пракса не може напредовати, управо да је у застоју, и да се, на другој страни, настава проширује на јавно право, историју права, социалне науке и филозофију. Занимљиво је и поучно одиста прегледати историју правних факултета. Али ми овде то резервишемо за какву доцнију прилику. и задржавамо своју пажњу на ономе што је од највеће важности и актуелности за нас.

Водећи историју правног факултета у француској до данашњих дана *Бонказ* говори и о најновијој реформи доктората, изведеној декретом од 2 маја 1925. Овај декрет је створио четири дипломе виших правних студија једну из римског права и историје права, другу из приватног права, трећу из јавног и четврту из економне политике. Степен доктора права се од сада добива после добивених двеју диплома виших студија и на основу тезе (јавно брањене и објављене). Као што је познато, раније су биле само две групе: с једне стране, докторат правних наука и с друге докторат политичких и економских наука. Оваква подела је била изазвала многобројне критике. Бонказ се задржава само на једној од њих. Раније је, према његовом тврђењу, била борба између ова два огранка доктората о предоминантности, првенству научном. Претставници јавног права претендовали су да докторат политичких и економских наука задовољава моралне тежње једног момента, позивајући се чак на новост ових наука и њихову виталност. Што се тиче претставника правног доктората и историје права неоспорно је, вели Бонказ, да њихово трајање почиње да дејствује конзервативно и шта више реакционарно на правни докторат. Зато су студенти почели да дижу руке од приватног права и посвећују се јавном „не да-

јући себи рачуна о празнинама које би могле произаћи по њихово стручно образовање". Но борба се преносила и унутар сваке групе. Падали су прекори и с једне и с друге стране: од претставника јавног права економистима и обрнуто, од романиста и историчара цивилистима и догматичарима (прекори за недостатке са свим разумљиве сваке научне групе на посе, у доба страховите специјализације). Декрет од 1925 има ту врлину да је повратио мир у духове. Кандидати су слободни да бирају две од четири дипломе: они могу комбинирати диплому економне политике са оном приватног права, диплому јавног права са оном приватног и историје права, ит.д. Романистима се дало задовољење уносећи у диплому приватног права питања из римског права или историје права, по избору кандидата. На тај начин (додајмо са своје стране) ће и личност студента моћи да дође до изражаја у већој мери (што је врло важно за свако истинско изучавање), у већој мери него раније.

Основна мисао на којој почивају правни факултети увек је још мисао наполеоновска закона од 22 вантоза год. XII. Цео 19. в. је био што се тиче наставе на правним факултетима, конзервативан и „сјајно" (splendidement) егзегетичан. У току времена јавно право и економске науке су задобиле место које им оправдано припада. Али то није довољно. Под утицајем социалних преображаја и искуства које је стекла доктрина, правни факултети су се нашли, заједно са правном науком, у једној кризи, захтевајући нужније реформе. Бонказ то баш и хоће: реформа у правом смислу речи. Он не верује као „револуционари" да је од њих наука почела али он није ни конзервативац који верује да је казана последња реч. Његове реформаторске идеје своде се на две идеје. С једне стране он тражи да правне факултете ваља приближити животу, пракси, било у форми практичних вежбања којима претходе синтетична систематска излагања, било у форми учествовања у судској расправи, (дајући директиве младим адвокатима), било најзад у форми тешњих веза (правних факултета) са школама, као што су то трговачке или школе за нотаре или са институтима, који се сваким даном све више развијају и подижу по свом нивоу (Бонказ наводи за пример њему најближе институте, Институт за изучавање и документацију економских и социалних наука, као и колониални институт у Бордоу, и, затим, Париски криминолошки институт и институт високих међународних изучавања). На другој страни он констатује да настава на правним факултетима „фатално" има да заврши чисто научним курсевима, курсевима филозофије права и правне социологије.

„Могли смо видети, у току наших развијања да најеминентнији духови бејаху, у току целог 19 столећа, преокупирани стварањем ових двеју категорија организама, (тј. филозофије и социологије правне и с друге изучавање саме праксе правне у социалној перспективи), не дошавши никако до краја (до дна). Отуда, прекор који се непрекидно упућује правним факултетима, на име, да се лебди, на неки начин, у погледу правног образовања, између неба и земље".

Завршићемо ово излагање његовим речима из његовог предговора. „Прошло је доба за status quo и ситне реформе. Младе генерације осећају неодређено да треба нека друга ствар ту која ће задовољити њихове тежње. Оне ће је захтевати и добиће је. Зашто, онда чинити гестове очајничког или срачунатог отпора и одбијати да се ово види и разуме? (А њих чине неки конзервативци). Неразумевање је њихово оправдање, али ни у колико то не умањује жалосно зло". . . . „Зашто, факултети правни нису никада, у току историје, губили свој raison d'être. Они су се прилагођавали захтевима столећа. Али они се налазе у овом моменту, опет поново, пред једним опасним обртом у њиховој судбини. „ . . . Час је дошао да нове методе, на бази научних концепција, свакодневно подмлађивање, у визији хоризоната све пространијих." . . . „То је нова фаза која ће отпочети у историји наставе права, и ништа мање". Тако нам говори човек, који себе обележава само реформатором а не револуционаром.

У овом реформистичком ставу Бонказа тежње и потребе нашег доба су добиле свој израз.

У претераној специјализацији која се развила, стручњаци специјалисте губе контакт са целином, што је на штету правилних схватања проблема своје сопствене струке, и указује се потреба за науком која ће их одржати

и том контакту, у науци која ће се бавити самим појмом права и методом изучавања и примењивање, у к ој правна наука добија тек карактер праве науке. Код правника се указује и та потреба још да правне норме и јуриспруденцију гледају у вези са социалним животом, по циљу и ефекту. Без тога се данас више не може студирати право, што ће рећи без социологије правне и других социалних дисциплина, економских и моралних. Сам развој правне науке је већ довео дотле, да се може као једна од битних карактеристика наше епохе сматрати, филозофско и социолошко продубљивање и заснивање.

На другој страни пак социалан живот тражи од факултета практичну помоћ. Јер данас пред нама стоји пуно горећих питања која се не могу одложити; многа од њих се постављају из основа (што не значи да се на њих морају дати одговори којима се кида на прошлошћу радикално). И специално, пред нама, у нашој земљи постављају се, тешкој међународној утакмици и пред интернационализирањем живота, изванредни задаци и напори. Отуда ми морамо посветити и рочиту пажњу дисциплинама, као што су наука о администрацији (Verwaltungslehre, la scienza amministrativa, наука о рационалном уређењу администрације, упућујући ту теоретичаре и практичаре, или привредно право, засновано социолошки са ограничима, као што су задружно, аграрно, радничко право и др.).

Ако што вреди људска мисао и виша култура, људски дух и људске душе, онда морају и наше високе школе и оне у првом реду, да буду вође и носиоци виших културних вредности. Не смемо обрађивати само ствари него и човека као личност, у којој живи свест о бесконачности. И, сигурно, нећемо тиме никако изневерити оне основне идеалистичке тежње у нашег народа, његово живо чуство правде и вреди сви лепога, доброга и узвишеног, барем какав је био и какав може бити. На другој страни наука мора бити посвећена изучавању актуелних проблема. То не значи да на универзитетима треба да се губи ма, цепидлачки, у детаљима него повлачити главне фундаменталне линије, указивати путеве којима има да се пође. (Јер између науке и праксе мора да остане једна дистанца).

Отуда морам са дубоким жаљењем конс атовати да у законским пројектама о универзитетима нигде не стоји да они имају бити такође органи националне културе (данас, ван сваке сумње југословенске). Универзитети нису само да дају мртво стручно знање него да стварају и човека.

Ђ. Тасић.

Julien Bonnecase, **Humanisme, Classicisme, Romanisme dans la vie du Droit.** — Своја излагања о настави проф. *Bonnecase* допуњује у својој најновијој публикацији: Humanisme, Classicisme, Romantisme dans la Vie du droit (A propos du II-e Congrès des Juristes Polonais à Varsovie, Septembre 1929) Extrait de la Revue générale du Droit, de la Législation et de la Jurisprudence en France et à l' Etranger 1930., где такође брани своје гледиште о романтизму у праву (в. белешку г. Ж. Перића, овде стр. 409—412, 1929. где је с правом указао на сличности својих идеја са Бонказовим).

И ако је за класицизам, Bonnecase је против хуманизма, што значи, практично, историцизам, одн. изучавање историје права, и то пре свега римског права које он има нарочито у виду. „Она (култура Хуманистичка) је елемент драгоцен образовања правника, али никако елемент строго неопходан. Живот права се не управља више искључиво историјом; он то у осталом никада није ни био, како се то веровало. Отуда, ако је тачно да се римско право треба да посматра као инкарнација правог хуманизма, исто толико барем је тачно, да је оно сведено данас на ранг специјалности, као што су то приватно право и политичка економија. Општа правна култура, неопходна да би се затим свака од материја удубила, даје се само кад се претходно да општи поглед на различите материје које чине саставни део правне наставе. Зато, теза често постављена, о једном уводном курсу у изучавање права у почетку лисанса и једног курса празне синтезе на крају, тако да се на једној страни цепа општа правна култура отварајући неколико перспектива, на другој пак се координирају добивена знања. Место Хуманизма правничког у форми изучавања римског права остаће увек значајно у овој општој култури али неће више бити искључиво". Да се ово разуме добро, ваља

имати у виду да је римско право имало један привилигован положај и да га је оно сада већ изгубило. Последњи важан моменат у том погледу чини указ од 25 јула 1928. Докле се раније тражило на агрегацији правног и кривичног права, сада се то не тражи, већ било писмени састав о каквом питању француског цивилног права било коментар једне судске одлуке из области овога. Римско право и историја права сада чине само предмет једне *специалне* гране агрегације; агрегације историских наука, тј. римског права и историје права, и није никако (на агрегацији) предмет *опште* правне културе.

И то је по В. сасвим исправно. Исправно, јер данас је у правној науци дошла до изражаја и дефинитивне победе „научна и органска" концепција изучавања права, насупрот егзектичкој и историјској (хуманистичкој) претходних епоха. „Научна и органска" концепција посматра право у његовој органској вези са са социалном средином, „с обичајима момента, општом ориентацијом духова, и захтевима променљивим не само према свакој епохи, него у свакој периоди сваке средине". При тумачењу ова концепција води рачуна о социалном циљу који су имали редактори закона. Ако ни то не помаже или ако нема законског текста у опште, онда ваља црпети директиве директно у фактима која нам пружа елемент експерименталан или елемент рационалан права, другим речима у стварним изворима правила правних и правних институција (у само друштво, идеје правне под видиком врховног циља права). Ту историцизам може имати тек другостепену важност. Али такву има и по егзегетичној концепцији, која хоће да сведе науку и изучавање права (В. има у виду цивилно право) на изучавање законских текстова узимајући за вођу кодекса у којима су ови текстови скупљени и координирани. Ту историја служи само као помоћно средство да попуни претходне радове или текстове. Међутим, суштина историске концепције, на супрот органској и егзегетичној, одликује се баш тиме што историју ставља у само средиште изучавања. Она никад не приступа изучавању једног проблема, а да не почне прво са излагањем серија решења које је оно добило у прошлим временима. Шта више, таква концепција води фатално да се нађе актуелно решење питања у једном од система примљених некада у епоси ближој или даљој. И ту римско право остаје модел коме се ваља увек вратити и којим се треба умети инспирисати (р. 54—56). (У овој публикацији В. цитира књигу проф. Драгише Лапчевића, „сталног ч ана Академи е Наука, Њујорк": La Philosophie de l'Art classique 1927. који је за изучавање класицизма, али против историцизма).

Интересантно је приближити ове идеје Бонказове са идејама немачког филозофа Трелча, израженим у његовом значајном делу: Der Historismus u. seine Probleme, Erstes Buch, 1922, S. 769—770 Трелч спада у оне филозофе код којих историја добија дубоки значај, јер код њих филозофија није ништа друго него култура и историја душе. У циљу културне ориентације у садашњости, заузимањем става према основним питањима социалним и д ховним, потребно је претставити себи прошлост и прерадити је, поново оживети и проживети, тражећи чисти смисао културних обличја, чак и по цену њиховог изолирања од њихове првобитне социолошке базе. Па ипак што се тиче „социолошке политичко-економске-правне основе садашњости" он истиче да се ту ради пре свега о практичном, непосредно датом у садашњој судбини и поретку, о једној практичној систематици. И зато и не треба да се иде у општем образовању до Јевреја или Грка већ до прелазног доба 16 в. Тако ће људи бити свежији и живљи и ослобођени великог баласта који би имали да носе само науčењаци, специалисте „Опште историско образовање сме и мора бити што се тиче предмодерних доба управљено битно на идеолошко сме и мора бити битно духовно-историско. Тиме оно постаје упрошћено и концентрирано".

Као што се види, не ради се о томе да се истисне историја право него о томе да јој се да право место нарочито с погледом на то да би што боље служила садашњости. По томе би национална историја могла имати нарочито место Модерно доба прожето идејом релативности култура и њихове духовне садржине динамичне и дубље него што је то хтео рационализам, тежи да јој да улогу у изградњи сопствене културе у оквиру европске или можда опште. Изузев националне (схваћене шире или

уже), историја права би била у принципу намењена за виши курс, тј. за докторат.

У вези с овим излагањима в. садржајан чланак проф. Тарановског о историцизму у Летопису Матице Српске 1928.

Ђ. Тасић.

Десети Међународни Конгрес за казнено право и казнене заводе. — Десети Међународни Конгрес за казнено право и казнене заводе одржаће се крајем месеца августа 1930. у Прагу. Учествовање у раду Конгреса биће дозвољено: званичним делегатима Влада; члановима Парламената, Државних Савета или телима њима равним; члановима Француског Института или националних академија; професорима, доцентима, предавачима, и конферансијеима Факултета и Универзитета; вишим чиновницима Министарства Правде, Унутрашњих и Иностраних послова; вишим чиновницима казнених администрација; судијама виших и нижих судова; адвокатима уредно уписаним код Комора, делегатима и члановима друштава за казнено право и казнене заводе; члановима Комитета који је припремио Конгрес; лицима познатим по њиховим научним радовима у науци казненог права и казнених завода; лицима позватим од стране Међународне Комисије за казнено право и казнене заводе.

Привремени биро Конгреса образован је од чланова Међународне Комисије за казнено право и казнене заводе, и има специјалну мисију да организује ове међународне скупове.

Конгрес је подељен у четири секције, према карактеру питања која се по програму имају да расправљају: 1) секција: законодавство, 2) секција: администрација, 3) секција: превентивне мере, 4) секција: заштита деце. Ради припреме дискусије по секцијама, извештаји по овим питањима поверени су лицима изабратим од стране Међународне Комисије за казнено право и казнене заводе.

Ови припремни радови биће послати свима члановима који су платили своје улоге, пре Конгреса у колико је то могуће.

Величина улога је 25 златних франака.

Завршетак рада Конгреса предвиђен је за 29 август.

Лица, напред побројана, која би желела постати члановима Конгреса умољавају се, да о томе известе секретара - благајника Комитета месне организације, Г. Jean Schmidt-a Министра Правде, Праг VI, Чехословачка, пославши му свој члански улог (25 зл. франака) чеком или поштанском упутницом.

За сва накнадна обавештења треба се обратити Владином Делегату при Међународној Комисији за казнено право и казнене заводе г. Др. Душану М. Суботићу, председнику Касационог суда у Београду.

Награђени Светосавски темати. — Одлуком Савета Правничког факултета награђени су ови студенти: 1) Радмила Радонићева наградом Њ. В. Краља за рад „О појму нехата"; 2) Јован Ђорђевић наградом поч. Луке Ћеловића за рад „Закони радничке најамнице"; 3) Гојко Грђић наградом поч. А. Орловског за рад „О прерађивачким и произвођачким задругама у нашој земљи"; 4) Вера Дравић наградом г. Арсе Илића за рад „О појму нехата"; 5) Урош Станковић наградом г-ђе Роксанде Рајковић за рад „О трговачким агентима"; и 6) Мустафа Камарић наградом Савеза набављачких задруга држ. чиновника за рад „О прерађивачким и произвођачким задругама у нашој земљи". Похваљени су: Радмило Јовановић (за рад „О појму нехата"); Богдан Шошкић (за рад „О појму нехата"); и Миливоје Марковић (за рад „Закони радничке најамнице"). — Награду из фонда Николе Крстића добио је Вејсил Хаџи - Бегић као најбољи сиромашни студент права.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Зорина ул. 8. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ

ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО | 25. Март 1930. | КЊИГА XX (XXXVII) Бр. 3.

ОПШТИ ПРОПИСИ О ДОКАЗУ ПО НОВОМ ЗАКОНИКУ О СУДСКОМ ПОСТУПКУ У ГРАЂАНСКИМ ПАРНИЦАМА

I. Доказивање истинитости чињеница

1. Кад у једној грађанској парници парничне странке изнесу пред суд (у тужби, у одговору на тужбу, у којем писменом поднеску, на усменој расправи пред судом) оне чињенице, из којих се по прописима материјалнога права (грађанскога или трговачкога законика или којега специјалнога закона), за странку рађа извесно право, онда је суд дужан да донесе пресуду и да њоме призна или одбије захтев парничара. Без навођења тих правопроизводних чињеница од стране парничара, суд не може донети одлуку — des mihi factum, dabo tibi jus. Али да би суд, на основу наведених чињеница а по захтеву странке, донео своју одлуку, треба да су чињенице истините, т. ј. да се слажу са стварношћу, или да закон обвезује судију да их као истините сматра. Процесна радња парничара којој је циљ да *судију убеди* у истинитост наведене чињенице јесте *доказивање* или *извођење доказа*.

2. Доказивање се врши *доказним средствима*. У колико је мање доказних средстава између чињенице, коју треба доказати, и судије, у толико је његов суд сигурнији. Ако се судија својим чулима сам увери о постојању које чињенице, онда је његов суд о истини најбољи доказ, бољи него кад између њега и чињеница има доказних средстава, помоћу којих он сазнаје истину. Зато је судски увиђај најсигурнији доказ. Сведок очевидац је сигурнији доказ него сведок који је од другог чуо за дотичну чињеницу, оригинал је сигурније доказно средство него препис, оверен препис сигурнији од неовереног.

3. Али не треба све чињенице, из којих се за парничну странку рађа право, доказивати.

Нови законик, пре свега, наређује у § 362 да „чињенице које тврди једна странка не треба доказивати, у колико их је противна странка изречно признала у којем поднеску, у току парнице на усменој расправи или у записнику одређеног или замољеног судије". Кад постоји дакле изречно *судско признање* једне чињенице, онда отпада дужност доказивања. А судско признање постоји само онда, ако је учињено у току те парнице у којем поднеску (§ 175 и сл.), у току парнице на усменој расправи (§§ 241, 242, 243) или у записнику одређеног и замољеног судије

Arhiv Srbije i Crne Gore

(§ 396). Судско признање је акт диспозиције признаваоца, једнострана изјава воље, и за његову ваљаност није потребно да га противник прими (§ 362 став 1 реченица 2). Њу може учинити само онај који је властан располагати правом, које се заснива на признатој чињеници. [1][2]) Признату чињеницу судија има да сматра за истиниту и да досуди право које се на њој заснива. Ма да нови законик тежи да се у парници утврди материјална истина, и ма да судија слободно оцењује да ли се који чињенични навод има сматрати истинитим или не (§ 368 став 1), ипак се он мора, код признања, задовољити формалном истином. Јер су у грађанској парници, у супротности према кривичној, у питању права и захтеви, којих се њихов ималац може одрећи, па, дакле, и путем признања.

4. Међу тим нови законик обвезује судију да наведену чињеницу сматра за истиниту само онда, ако је она *изречно призната*. Такво признање ми смо досада звали просто признање, т. ј. репродукција онога, што противник признаваоца тврди.[3]) Кад пак постоји т. зв. *квалификовано признање*, онда ствар стоји по новом законику друкчије.

Под квалификованим признањем подразумевамо оно, „кад једна парнична странка признаје факат који је противна странка као неопходну основу свога тражења навела, али са таквим ограничењима, додатцима или изменама, које том факту промењују суштину или правну природу тако, да признати факат није више онај исти како га је противник претставио".[4]) Наш досадашњи законик усвојио је у погледу квалификованог признања *начело недељивости признања* (§ 185).[5]) По новом законику, на против, суд оцењује по слободном уверењу, брижљиво обзирући се при том на све околности, „у колико се таква признања додатцима и ограничењима странке потиру или у свом дејству умањују" (§ 362 став 2). Према томе кад постоји такво квалификовано признање, онда судско признање губи, услед додатака и ограничења, изнетих од стране признаваоца, за судију обавезну снагу, *и цело признање* судија по свом слободном уверењу оцењује. Он може у смислу §§ 368 став 1 и 362 став 2 узети да се неки чињенични навод у изјави признаваоца (у признању) има сматрати као истинит а други као неистинит, као што може узети да никаквог признања у ствари и нема тако да наведени факат остаје недоказан, те да га тек треба доказати. Један леп пример наводи Canstein[6]): тужилац тврди да је туженику предао у руке једну суму новаца као зајам, а туженик признаје да му је та

[1]) в. § 183 тач. 1 нашег старог грађ. суд. поступка.

[2]) за то и не вреди признање брачне матере да је њено у браку рођено дете ван брака зачела — § 114 грађ. зак.

[3]) Види: А. Ђорђевић, Теорија грађанског судског поступка, II стр. 39.

[4]) В. А. Ђорђевић, op. cit. стр. 39.

[5]) Као и француско право, В. art. 1356 code civil.

[6]) Das Zivilprocessrecht. I. стр. 827.

ANALI PFB | anali.rs

сума предата али, вели, на поклон. У колико досиже признање сматраће се призната чињеница као истинита (да је предата извесна сума новаца); у колико се противниково тврђење изношењем противног тврђења приказује као опорекнуто, мора онај који то тврди своје тврђење (да је сума дата као зајам) доказати. По нашем садашњем законику (§ 185) у оваком случају морало би се, услед начела недељивости признања, узети или да је дата сума као поклон или да нема признања да је у опште дата, те би тужилац имао да доказује другим доказним средствима целу доказну тему: да је дао дотичну суму као зајам.

5. Дато признање може признавалац *опозвати*.[6]) Није потребно да доказује да је био у заблуди кад је признање учинио. Али суд по слободном уверењу, брижљиво обзирући се при том на све околности и на резултат целокупног расправљања, оцењује у колико признаваочево опозивање утиче на вредност признања (§ 362 став 2). Према томе суд може узети да услед опозивања нема признања, да је дакле та чињеница недоказана, и да признату па опозвану чињеницу треба доказати, а може узети да опозивање нема дејства, дакле да признање, и поред опозивања, постоји, да дакле чињеницу не треба доказивати, да се она има сматрати за истиниту, као и то да опозивање само *смањује* вредност признању тако да суд има да нареди доказ саслушањем странака (§§ 467 и сл.).

6. Кад о којој чињеници постоји *вансудско признање* њено, онда суд може узети да ту чињеницу не треба доказивати, може је дакле сматрати као истиниту. Али такође може суд сматрати да и поред вансудског признања које чињенице исту треба доказивати. Јер по § 362 став 3 суд оцењује по слободном уверењу, брижљиво обазирући се на све околности, у колико услед вансудског признања које чињенице отпада потреба доказивања. С обзиром на овај пропис Canstein[7]) каже да ће суд по свом уверењу ценити доказну снагу вансудскога признање и онда кад се оно налази у којој исправи.[8]) „Тако, вели овај писац, обвезнице, проста признања у исправи о чињеницама из прошлости, на пр. о исплати зајма; о предаји депозита, ствари на послугу или у залогу, нису више безусловно потпуно доказне исправе, него зависи од нахођења суда да ли услед њих отпада потреба доказивања. То исто вреди и о признању које је једна странка пред кривичним судом као сведок учинила под заклетвом. И оно не даје потпун доказ ако им суд (у грађанској парници) не призна ову доказну снагу."

7. Али закон се постарао и за ситуације кад једна чињеница нити је изречно призната нити је изречно негирана. У том случају суд, брижљиво обзирући се на резултат целокупне рас-

ANALI PFB | anali.rs

[6]) Види §§ 181, 182 садашњег грађ. суд. пост.

[7]) op. cit. стр. 810.

[8]) Јер по § 388 јавне исправе доказују само оно, што власт или особа јавног поверења у њима службено наређује или изјављује или посведочава, а по § 390 приватне исправе доказују само да је издавалац исправе дао у њима садржане изјаве. Али да ли су ове изјаве истините, то оцењује суд — § 368 став 1.

праве и изведених доказа, по слободном уверењу оцењује да ли једно тврђење треба доказивати (§§ 362—368) и да ли се затим чињеница, коју треба доказивати, има сматрати за истиниту или не (§ 368). Како суд истражује истину по службеној дужности, то закон у § 246 даје право председнику да на усменој расправи испитивањем или на други начин ради на томе да се изнесу за одлуку важне чињенице или да се попуне недовољни наводи о околностима које служе за образложење или побијање захтева; да се означе или надопуне доказна средства за те наводе и у опште да се *даду сва разјашњења* која су потребна да би се *истинито и потпуно* утврдило чињенично стање у погледу изнесених права и захтева странака.[9]) Ако дакле странка нити негира нити изречно признаје против ње наведену чињеницу, него само даје и поред стављених питања извесна недовољна изјашњења, онда суд слободно оцењује да ли у томе лежи *прећутно признање* оне чињенице, коју је она друга странка навела. У § 363 каже се: „Где нема изречнога признања противничког суд ће, брижљиво обзирући се на целокупну садржину онога што је противна странка навела, оцењивати да ли се имају сматрати као прећутно признате оне чињенице, које је странка навела". И кад странка неће да одговара на питања, која јој је ставио председник или по допуштењу председника или већа ко други, или се ограничи на изјаву да не зна или да се не сећа неке чињенице, суд ће, обазирући се брижљиво на резултат целокупне расправе и изведених доказа, по слободном уверењу оценити да ли се који чињенични навод има сматрати истинитим или не. Побуде, услед којих је суд дошао до свога уверења, навешће се у разлозима одлуке (§ 368). Да би дошао до уверења да ли је која чињеница истинита или не, суд може по предлогу странке или по службеној дужности наредити и доказ саслушањем странака без заклетве или под заклетвом. У §-у 467 став 2 прописује се: „Ово се доказивање[10]) може наредити по предлогу или по службеној дужности али само онда кад суд није дошао до уверења о истинитости или неистинитости чињеница, важних за одлучивање (§ 368), ни на основу доказних средстава, која су странке понудиле, нити оних, која је суд био наредио по службеној дужности, или кад о спорним чињеницама других доказа у опште нема". Која ће се странка саслушати под заклетвом одлучује суд, брижљиво оцењујући све околности, а нарочито већу или мању вероватност исказа једне и друге странке (§ 474).

8. Али осем признатих чињеница има и других које не треба доказивати, јер ће их суд, по сили законског прописа, сматрати истинитим за увек или привремено.

а) У парницама где одлука о спорној ствари зависи од доказа и урачунљивости извесног кривичног дела, суд је везан за садржину правно-снажне *осуђујуће пресуде* казненог суда, у колико се та пресуда односи на доказ и урачунљивост дотичног

[9]) Види и §§ 242, 247, 248.
[10]) саслушањем странака.

ANALIZE.rs

кривичног дела (§ 364). Ако је дакле на пр. учињено које кривично дело, па се од учиниоца тражи накнада штете, њиме проузроковане, онда ће и цивилни судија усвојити пресуду кривичног суда, којом је утврђено да је тај и тај то дело учинио и да је за њ одговоран, и неће допустити ни да се доказује оно што је кривичном пресудом утврђено нити да се противно доказује.[11])

б) Чињенице које су код суда опште познате не треба доказивати (§ 365). То су т. зв. *notorne чињенице*. Закон не каже које су то чињенице „код суда опште познате", а питање notorijetета у теорији је спорно. А. Ђорђевић[12]) каже да се разликују три врсте notorijetета: а) оно што сваки одрастао, разуман човек мора из обичног искуства, по редовном току ствари, знати; б) оно што сви становници у једној држави, области или месту морају знати; в) оно што суд, по службеној радњи својој, већ зна. Canstein, стр. 822, вели да су опште познате или notorne чињенице оне, које судији као човеку са вишим образовањем морају бити познате из историје, природних наука и т. д. Да би једна чињеница била notorna треба да је *код суда* опште позната, дакле код већине већа, које суди о спорној ствари. За то, вели Canstein, ако суд не зна за једну чињеницу, која је опште-позната у извесним друштвеним круговима (на пр. на берзи, у трговачким, земљорадничким, уметничким круговима), онда може тражити да се ова notorna чињеница докаже.

в) Чињенице које закон претпоставља да постоје не треба доказивати (§ 366). Кад дакле постоји *законска претпоставка* о истинитости једне чињенице, онда ће је суд сматрати за истиниту. Али кад је у питању *обарљива претпоставка* (praesumptio juris tantum), онда противник онога, у чију корист говори претпоставка, може доказивати „да тој правној претпоставци, и ако њене премисе постоје, у датом случају нема места" (А. Ђорђевић, op. cit. стр. 14). У том смислу закон у § 366 каже: „доказ о противном допуштен је...". Грађански Зак. на пр. у § 899 вели: ...Ако дужнику истина није признање на исплату дуга дано, али му је обвезница враћена, то већ за њега сведочи да је дуг исплатио, а поверилац, ако би противно говорио, морао би то доказати." Из тога факта што је дужнику враћена обвезница, закон претпоставља да је дужник платио. Тврђењу дужникову да је дуг платио вероваће суд, узеће дакле да није потребно доказивати чињеницу исплате, кад он покаже обвезницу. Али ту чињеницу да је дуг исплаћен може поверилац оборити доказавши да дуг ипак није плаћен, него да је на

[11]) Цивилни судија није везан за ослобођавну пресуду кривичнога суда. Canstein, op. cit. стр. 805 прим. 1, каже: „Цивилни судија је везан само за оно што је позитивно фактички утврђено у осудној правно-снажној кривичној пресуди, а што се тиче исте чињенице, и то само кад је кривична пресуда прејудицијелна. Кривично-правна осуда због телесне повреде не спречава цивилног судију да узме да је здравље више оштећено но што је то узео кривични судија. Обавезу за накнаду штете кривично-правно осуђеног учиниоца цивилни судија самостално оцењује".

[12]) В. А. Ђорђевић, op. cit., стр. 24.

пр. обвезница била украдена, изгубљена и т. сл. Тај доказ може се извести и саслушањем странака по §§ 467 и сл.

Међутим § 366 каже да је доказ о противном допуштен у колико закон тај доказ не искључује. Кад дакле постоји *необорљива претпоставка* (praesumptio juris et de jure), онда се не може противно доказивати. Грађански законик на пр. наређује да облигациони дуг застарева за 24 године (§ 928 ж) и да се нико не може у напред одрећи застарелости (нити уговорити дуже време застарелости (§ 950). Према томе ако је утврђен факат да је прошло 24 године одкада се дуг могао потраживати, онда је он застарео. Да је тај дуг застарео не треба доказивати, јер § 366 претпоставља да у овом случају чињеница застарелости постоји. Повериоцу се неће допустити да доказује противно томе да дуг ипак није застарео, и ако је прошло 24 године, јер се дужник био одрекао права да чини приговор застарелости или за то што је био уговорен рок од 30 година за застарелост.[13])

г) Старо је правило jura novit curia — суд познаје законе или још боље суд мора познавати законе своје земље. Странка није дужна доказивати да постоји известан законски пропис. Али кад треба применити *право које вреди у туђој држави,* онда судије не морају то право знати и ако га могу знати. И ако им то право није познато, онда је потребно доказати да оно одиста постоји. То исто вреди и за обичајно право, за привилегије и статуте у својој као и у туђој земљи. Зато § 367 и каже: „Право које вреди у туђој држави, обичајно право, привилегије и статуте потребно је доказивати само у толико, у колико нису суду познати". Странка која се позива на једно такво наређење треба да понуди доказ о његовом постојању, али пошто суд по службеној дужности истражује истину, то он није везан за доказе, које су странке понудиле. Њему § 367 став 2 даје право да у том циљу нареди по службеној дужности потребне извиђаје а по потреби да тражи и обавештења од Министра Правде. Поједини писци иду и даље. Тако Neumann, Kommentar zu den Zivilprocessgesetzen, 1915, стр. 1079, св. II., вели: „Али не постоји безусловна дужност странака да докажу такве правне норме, шта више суд има да утврди њихово постојање. Суд није дужан узети да постоје такве правне норме зато што обе странке тврде да оне постсје, него има да испита да ли постоје норме које се имају применити." При овоме овај писац сасвим оправдано мисли да суд, поглавито код утврђивања иностранога права, није везан за доказна средства предвиђена у законику о грађ. суд. поступку.

ГІ. Оцена доказа.

1. На основу доказних средстава суд треба да утврди истинитост односно неистинитост чињеница, из којих по прописима материјалнога права странка има право да тражи да суд донесе пресуду о њеном захтеву. При том утврђивању законик може дати већу или мању слободу судији. По *легалној доказној тео-*

[13]) В. § 179 садашњег грађ. суд. пост.

рији судија је принудним законским прописима упућен да једну чињеницу, која је доказивана извесним доказним средством, сматра за истиниту кад постоје извесне претпоставке (позитивна доказна теорија) или му је забрањено да једну чињеницу огласи за истиниту, ако не постоје одређене законске претпоставке (негативна доказна теорија). На пр. по садашњем грађ. суд. пост., § 188, кад се за доказ једне чињенице поднесе уредна јавна исправа, онда судија ту чињеницу има сматрати за истиниту. *По слободној доказној теорији* закон оставља судији да по свом слободном уверењу оцени: да ли се према поднесеним доказима једна чињеница има сматрати за истиниту или не. На пр. по § 213 досадашњег грађ. суд. пост. суд слободно по своме уверењу оцењује да ли је исказима сведока једна чињеница доказана.

2. Нови законик усвојио је *слободну доказну теорију*. § 368 прописује: „У колико није овим законом што друго наређено, има суд, обзирући се бижљиво на резултат целокупне расправе и изведених доказа, по слободном уверењу оценити да ли се који чињенични навод има сматрати истинитим или не." А закон наређује ове изузетке од слободне доказне теорије, т. ј. *обвезује* судију да једну чињеницу сматра истинитом кад се она доказује:

а) *Исправама.* Кад се једна чињеница доказује *јавном исправом,* онда оно што *власт* или *особа јавног поверења* (на пр. јавни бележник) у њој *службено наређује* или *изјављује* или *посведочава* има судија сматрати за истинито (§ 388).[14]) Ипак је допуштено доказивати да је у исправи неистинито утврђен догађај, који је власт *посведочила* да се пред њом десио, или да је у њој неистинито утврђена чињеница или да је сама исправа неисправно састављена (§ 388 став 2). Кад се једна чињеница доказује *приватном исправом,* онда судија има да сматра да је издавалац исправе *дао* у њој садржану изјаву (§ 390). Да ли је пак та у исправи садржана изјава *истинита,* суд оцењује по слободном уверењу (§ 368). Наравно да ће суд најчешће узети да је истинита. Али допуштено је доказивати да изјава није пуноважна услед тога што је дата у заблуди, услед принуде или да није била озбиљно учињена. Тиме што је доказано да је исправа права, да је потписана од издаваоца или да је његов рукознак оверен од суда или јавнога бележника, није допуштен противдоказ да у исправи садржана изјава не потиче од издаваоца.

б) И кад се чињеница да је неко учинилац једног кривичног дела и да му се оно урачунава доказује осуђујућом пресудом кривичног суда, цивилни је судија везан за садржину те пресуде; не може дакле ту чињеницу оцењивати по слободном уверењу (§ 364), о чему је горе већ било говора.

ANALI PFB | anali.rs

[14]) Кад се пресудом кривичнога суда којод ослободи кажњивости онда се, и поред те некажњивости, у грађанској парници може доказивати и доказати да је ослобођени од казне учинио дотично дело и да је зато грађански-правно одговоран. Ослобођавне кривичне пресуде немају у овом погледу обавезне снаге за грађанског судију. Види Canstein, стр. 905, 906. В. § 364 новог грађ. суд. пост.

в) Кад се постави питање: да ли се пазило на формалности, прописане за усмену расправу, онда се *једино* записником, који се саставља о усменој расправи (§ 269), то може доказати (§ 278, став 2).

3. Кад не стоје горе изложена ограничења, суд има да оцењује по слободном уверењу да ли се који чињенични навод има сматрати истинитим или не. При том оцењивању има суд да се брижљиво обазире на резултат *целокупне расправе* и изведене доказе (§ 368). Суд слободно оцењује доказну снагу појединих доказних основа и доказну способност појединих доказних средстава. Тако по § 423 „суд ће по слободном уверењу брижљиво оцењивати све околности које утичу на непристрасност сведока и на веродостојност његовог исказа".[15]) За иностране исправе каже се у § 407 да ће суд „према приликама случаја оценити да ли се без даљег доказа има сматрати истинитом исправа, која се показује као да је издата од какве иностране власти или иностранога лица јавнога повереља". Ако је на исправи што прецртано, остругано или иначе избрисано, уметнуто или ако су на исправи други недостатци, тада ће суд по § 368 (дакле по *слободном уверењу*) *оцењивати да ли је и у којој мери* умањена или укинута доказна снага исправе (§ 392). Ако је странка поднела само препис исправе, може јој суд по предлогу или по службеној дужности наложити да поднесе оригинал. Ако она то не учини, суд ће по своме слободном уверењу оцењивати да ли ће се и у колико веровати поднетоме препису с обзиром на то што је оверен, с обзиром на време његова постанка, на његово порекло и на друге околности. При томе ће брижљиво оцењивати и оно што је странка као разлог навела да није поднела оригинал, као и све остале околности појединога случаја (§ 395). По § 414 суд ће, брижљиво оцењујући све околности, просудити колико доказа дају споменици, гранични знакови, међашници (помеђашки знакови), мерачки кочеви и слични знакови, или рабоши, за које је утврђено да су служили странкама у њихову саобраћају. По § 474 суд ће, брижљиво оцењујући све околности, а нарочито оцењујући већу или мању вероватност исказа једне или друге странке, донети закључак која ће се од странака, саслушаних без заклетве, саслушати под заклетвом о спорној чињеници.

4. Суд дакле по слободном уверењу оцењује доказну снагу појединих доказних средстава. Али му § 368 налаже да се при том обазире *на резултат целокупне расправе и изведене доказе*, који произилази из говора странака на усменој расправи (§§

[15]) У новом Законику не прави се изречно разлика између апсолутно и релативно подозривих сведока (§ 215 садашњег грађ. суд. пост.). Али, вели Canstein, стр. 813, досадашња правила о томе у старим законима послужиће ипак згодно судији као златна правила искуства. Тако ће судија, и при слободном оцењивању доказне снаге сведочких изјава, по правилу (дакле не увек) једном сведоку само под нарочитим околностима (на пр. кад је непристрасност и способност сведока изван сваке сумње) поклонити веру. Исто тако неће дати превагу приватној, ван суда датој сведоџби, без положене заклетве, кад на супрот њој стоји пред судом под заклетвом дата сведоџба.

240, 241, 242). § 242 налаже свакој странци да у својим говорима наведе истинито, потпуно и опредељено све чињенице, које су у поједином случају потребне за образложење њезиних предлога; да понуди доказе, потребне за утврђење њезиних навода; да се опредељено изјасни о чињеничним наводима и понуђеним доказима свога противника, да изложи резултат извођених доказа и да се опредељено изјасни и о излагању противникову. Из тога материјала црпи судија основе за своје убеђење о истинитости чињеница. Али слободна оцена доказа ипак не значи да се могу употребити и доказна средства, која законик о судском поступку у грађанским парницама не познаје, нити да се доказивање врши на начин противан законику. На основу онога што је изнесено на усменом расправљању судија услед свога права да слободно, по своме уверењу, оцењује чињенице, мора узети у обзир и чињенице, које странке истина нису изнеле, али се оне виде из самога доказивања. Странке су имале прилике да се о тим чињеницама приликом расправљања изјасне (§ 242), а ако то не учине, председник је дужан да их на то упути (§§ 244, 246). Neumann, op. cit. стр. *1081*, каже: „*У* принципу *слободног* уверења лежи да је суду слободно да одбије доказна средства која су саме странке понудиле о важним чињеницама и да се при својој одлуци руководи резултатима добијеним из целокупне расправе. Зато се у мотивима за законик о грађ. суд. поступку изјављује да је и допуштеност посредних доказа сама по себи разумљива и да лежи у суштини слободне оцене доказа, те је стога изречно признање таквих доказа у закону излишно. Тако се уверење о дуговању туженикову може добити делимичним признањем у вези са начином шта је оспорено и како се оспорава." Ти исти мотиви кажу: „Начело да судија има чињенице слободно да оцењује није ограничено на резултат доказивања него је проширено на целокупну садржину расправљања. Ово је проширење диктовано конзеквенцијом и унутрашњим разлозима. Ако одлука судијина о истинитости једне чињенице има да потиче из његовог уверења, онда је — нарочито код т. зв. вештачког доказа — управо немогуће да се они моменти, који произлазе из изјава странака, одвоје од оних, које је показало доказивање и да се у своме значењу поставе иза ових. Пошто судија и резултат расправљања ствари има да цени по слободном уверењу, то му је дато овлашћење да једну оспорену чињеницу сматра као истиниту — без доказивања — на основу резултата целокупног расправљања ствари средством закључивања из других неоспорних чињеница и целокупног стања ствари."

5. Али и ако суд оцењује чињенице по своме слободном уверењу, ипак он *не сме* слободно оцењивати *по својој драгој вољи* или просто *само по своме осећају*, него само по законима логике као разуман, непристрасан, правнички образован човек који је свестан своје деликатне судијске дужности.[16]) Зато мора

[16]) При принципу слободног судијског уверења у оцењивању доказа који даје велику власт судији, гарантије за правилно функционисање правосуђа леже у ваљаности судијскога реда. Klein. Vorlesungen. стр. 147. сасвим умесно каже:

и *свој суд* о томе: да ли и у којој мери једно доказно средство има доказну способност а један доказни основ доказну снагу у том погледу *образложити* и те разлоге навести у одлуци (§ 368 став 3).

6. Судија досуђује странци оно што тражи кад она свој захтев докаже да постоји. И кад је у питању *накнада штете,* странка, која је тражи, треба да докаже да јој је и колика јој је штета причињена. Али се често у конкретном случају износ штете, и ако је доказано да она постоји, не може доказати никако или би и могло, али са несразмерним тешкоћама. Тада судијско уверење изузетно замењује доказ. Јер се у § 369 прописује да суд може, по предлогу или по службеној дужности, тај износ по *слободном уверењу* одмерити и без обзира на доказ, који је странка понудила. Закон тада допушта суду да пре но што одмери тај износ саслуша странке (у смислу §§ 467 и сл.) о околностима, које су меродавне за одмеравање износа. При том одмеравању судија није упућен да се обазире на правичност, него му је слободно да бира између понуђених доказа или да их сасвим одбије, да по свом нахођењу службено нареди извођење доказа чак и кад они нису понуђени и према томе да створи себи уверење о величини штете. [17]) Тако ће исто поступити суд и у случају кад се има задовољити какав интерес тражиоца, који интерес ступа на место одређеног предмета, и у опште кад се износе захтеви, који се тичу новца или заменљивих ствари, па је истина утврђено да захтев постоји, али се не може доказати износ или би се то и могло али само са несразмерним тешкоћама.[18])

7. У нашем садашњем грађ. суд. поступку изречено је *о терету доказивања* правило да „парничар треба да *докаже* збиља, на којима оснива своје право, иначе она, у колико од противне стране буду оспорена, неће се при решавању спора сматрати за истинита." (§ 178). У новом законику нема таквог изречног прописа. Али питање: *ко треба да докаже* једну чињеницу, није ни у новом законику остало нерешено, ма да закон не поставља опште правило о томе ко треба једну чињеницу да *докаже*. Тако. пре свега, § 362 каже да чињенице, које тврди једна странка, не треба доказивати, у колико их је противна странка изреком признала, из чега a contrario из-

„Као што се и у другим гранама живота оно што је највише и најодлучније не може осигурати реалним гарантијама, тако се исто морамо и у погледу слободног оцењивања доказа поверити поглавито осећају дужности наших судија, њиховом високом схватању судијскога позива и њиховој нетакнутој карактерности. Ове ће га особине сачувати од тога да слободно оцењивање не замени лаковерношћу, ћудљивошћу, пристрасношћу или уображеним свезнањем. Исто тако досада нисмо имали разлога бојати се да ће се слободно оцењивање доказа употребити да се судија и сувише ослободи од доказа, и да на место доказа стави лично уверење".

[17]) Neumann, стр. 1085.

[18]) Neumann. стр. 1085.

лази да кад нема признања да их треба доказати, а природно је узети да их, у првом реду, треба да докаже онај који тврди да оне постоје. За тим § 242 наређује да *свака странка* у својим говорима има да наведе истинито, потпуно и опредељено све чињенице, које су у поједином случају потребне за образложење њезиних предлога; да *понуди доказе* потребне за утврђење њених навода. Кад дакле једна странка, тужилац или туженик, остварује пред судом једно своје право, онда је она дужна да поднесе доказе о чињеницама, из којих своје право изводи, а њен противник да докаже чињенице, које доказују непостојање овога права. Али пошто суд утврђује истинитост чињеница по *службеној дужности,* уз припомоћ странака, (§§ 182, 183 и сл.), пошто је дужан и овлашћен да сазна право стање ствари, то је он овлашћен да подношење доказа о некој по решење спора важној чињеници тражи не само од оне странке која једну чињеницу тврди, него и од оне *која је по мишљењу суда у положају да те доказе означи и поднесе.* Обе су странке дужне да припомогну сазнавању истине. Тако § 309 каже: „Ако која странка тврди да се исправа, важна по њезино доказивање, налази код противне странке, може суд овој странци, по предлогу прве странке, закључком наложити да поднесе ту исправу". Наравно под условима прописаним у другом и трећем ставу истога §-а и у §§ 400, 401, 402, 403. Али и ако у закону нема општих правила о терету доказивања, ипак су се, као што каже Neumann, дугим искуством створила извесна општа правила,[19])[20]) која се и под владом новога законика имају узимати у обзир. Тако, каже Canstein, стр. 838, сваки нападач има да докаже могуће, неизвесне, правопроизводне чињенице за своје тражење, ако му терет доказивања није олакшан којом правном претпоставком. На против онај који тврди да постоје чињенице, које спречавају постанак противниковог тражења, или га измењују, укидају или стављају ван снаге, има доказати дотичне чињенице. Према томе тужилац има доказати чињенице, на којима се *тужба* заснива, из којих тужилац своје право изводи, туженик оне, на којима се његов *приговор* заснива. Онај који пориче од противника изнесену чињеницу, није дужан доказивати да она не стоји. Али ако му суд стави питање или му нареди да се изјасни под заклетвом или да покаже неку исправу или предмет увиђаја, па он не поступи по наредби, онда суд по слободном уверењу одлучује каквог значаја у погледу доказивања има такво његово понашање. (§§ 403, 465, 477). Суд дакле, с обзиром на резултат целокупне расправе, могао би доћи до уверења да је дотична чињеница, и поред порицања или неизјашњења о њој, истинита.

(Свршиће се)

Д-р Д. Аранђеловић

ANALI PFB | anali.rs

[19]) Види А. Ђорђевић, свеска II. стр. 20 и следеће, Canstein, стр. 838.
[20]) Често и грађански законик одређује ко има да докаже једну чињеницу. На пр. §§ 43, 46, 47, 114, 216, 214, 801. В. А Ђорђевић, Систем Грађан. Права, II. стр. 282.

ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ ЗА ШТЕТЕ ПРИЧИЊЕНЕ СТРАНЦИМА*

Као опште напомене могли бисмо ставити:

1.) Начелно је питање да ли ће усвојене одредбе представљати jus cogens или само jus dispositivum. Ово последње би, по нашем мишљењу, имало оправдање само у крајњем случају да се државе не могу сложити на дотичне одредбе као јус когенс. Смисао кодификације на овом питању које регулишу норме што чине т. зв. универзално право, биће баш тај, да се нађе оно што би могло везивати све државе, јус когенс. Ипак ће бити најбоље, ако се кодифицира само оно што је најбитније, остављајући остало државама да регулишу међусобним уговорима.

2.) Поред начела истакнутих под I и II у Упитнику ваља ставити и још нека друга начела опште важности, као на пример појам кривице или начело да држава одговара само за акта учињена при службеној дужности.

3.) Има питања која би требало засебно кодификирати, као питање под IX, јер чине питања за себе, и по себи су сложена и јако спорна.

4.) У извесним ситуацијама ваља усвајати решења која одговарају установама напреднијих држава. У вези са тим је питање да ли би ваљало издвојити у засебну категорију извесне државе, на име оне, где има често побуна, грађанских ратова и немира, и њима натурити одговарајућу строжу одговорност.

I. *Треба разликовати одговорност једне државе по међународном праву за штете нанете на њеној територији личности или добрима странаца од одговорности која проистиче за једну државу из њених властитих закона или из њеног устава према њеним припадницима или становницима њене територије. Нарочито, једна држава не може избећи своју одговорност по међународном праву позивајући се на одредбе свог унутрашњег закона.*

I. — Полазну тачку разликовања међународне и унутрашње одговорности, изражену у Упитнику, примамо у потпуности.

Ступајући у међународне односе држава мора да дâ гаранције и за незаконите акте својих органа. Без тога се не може разумети и не може практично извести факт урачуна-

*) Ово је једно од трију питања, која је Друштво Народа изабрало као прва која се имају кодификирати. (Друга два су: о територијалним водама и држављанство). Предложен од *Друштва за међународно право*, писац је израдио горњи елаборат за министарство иностраних дела (октобра 1928) као наш одговор на упућени Упитник (Questionnaire) по том проблему. На помоћи коју су ми указали, писац има задовољство да изјави своју срдачну захвалност г.г. Др. Н. Радојчићу проф. универзитета у Љубљани и М. В. Симићу, асистенту правног факултета универзитета у Београду.

вања (импутације) права и дужности једној држави. Деликтом једне државе могу бити повређена не само добра једне треће државе, већ и добра појединаца, странаца. Ипак и у том случају као тужилац и оптужени јављају се државе. Кад се вређају права држављана једне државе, онда се вређа и сама та држава, јер су повређени они међународни уговори које је она склопила, сматрајући да ће на тај начин користити својим држављанима, повређена као сауговорач једнак према једнаком. У појам државе, у њену садржину и чак њену суштину, улази не само оно што се тиче директно ње као целине, него и оно што се тиче њених грађана, пошто у њене битне функције спада да регулише правни положај својих грађана. Овај интерес државе, ма колико он био идеалан према конкретном интересу појединаца, довољан је разлог да се одвоји унутрашња од међународне одговорности. На име, држава се не може више задовољити само тиме што би њени грађани *добили онакву исту заштиту какву имају* држављани, и у оном истом обиму, у коме је имају ови. Јер, онда би се у ствари одрекла заштите права својих грађана према законодавним и судским актима и низу административних аката, пошто сви они не подлеже јурисдикцији по уставном праву модерне државе, и на тај начин лишила их своје заштите баш онде где им је она нарочито потребна.

Из овога би изашло да су боље заштићени странци од држављана. У истини, то је ублажено знатно тиме, што држава слободно оцењује хоће ли се ангажовати за свога грађанина, како је то нормално код модерних држава, и што у ту њену слободу не може дирати међународно право, а да не дира у интерни однос појединаца према држави, тј. да појединац не постане директним субјектом међународног права.

II. *Правна основа међународне одговорности државе.*

Изгледа да се може поћи од идеје да признање једне политичке јединице за члана међународно-правне заједнице значи да државе, од којих долази то признање, претпостављају да ће се та јединица сообразити извесним нормама у погледу организације и држања и да ће се подврћи правилима по којима се у опште државе управљају. Правна заједница која се заснива на тај начин између свих тих држава повлачи за сваку од њих дужност да се сообрази одређеним правилима у својим односима са осталима. Из тога следује: а) да политичка јединица, која би одбила обавезу да се сообрази тим упутствима и да се покорава тим правилима, не би могла захтевати да буде сматрана за члана међународно-правне заједнице; в) да би држава, која би пропустила да се сообрази тој обавези у погледу личности или добара странаца који се налазе на њеној територији, навукла на себе одговорност и била би дужна оштету у облику који би био одређен.

Архив Србије и Црне Горе

Било би од користи знати да ли се горе изложени принцип сматра оправданим и, у противном, на ком се принципу заснива међународна одговорност државе.

II. — Примамо, такође, и другу полазну тачку која се тиче правне основе одговорности државе, то ће рећи ми примамо, наслањајући се на једно солидаристичко назирање које одговара данашњем ступњу међународне међузависности две ствари. На првом месту „да признање *једне политичке* јединице као члана заједнице међународно-правне значи да ће ово јединство бити у сагласности извесним директивама организације и понашања и да ће се покоравати правилима који регулишу у опште понашање државе што се тиче личности и добара странаца који се налазе на њеној територији", — на другом месту да и у случајевима кад је држава уговорима (односно обичајним правом) примила на себе извесне дужности, она има да их испуњује на начин на који то чини једна културна држава, тј. појам кривице државе одређује се са видика задатака који падају на *једну културну државу*. У првом случају се претпостављају извесне дужности државе према странцима; у другом она их је примила уговором — у оба случаја она је дужна да се понаша као *једна културна заједница*.

III. *Акти (радње) законодавног органа.*

Постоји ли одговорност државе у следећим случајевима:

1. Ако држава донесе законодавне одредбе које нису у складу са правима признатим другим државама путем уговора или са другим њеним међународним обавезама? Ако држава пропусти да донесе законодавне прописе потребне за извршење њених уговорних обавеза или њених других међународних обавеза?

2. Ако држава донесе законодавне прописе који су противни концесијама датим странцима или уговорима закљученим са странцима или ако донесе законодавне прописе такве природе који би онемогућили извршење тих концесија или уговора?

3. Ако држава усвоји законске прописе којима вређа стечена права странаца?

4. Одрицање дугова?

III. — 1. — Одговорност државе у овој хипотези је очевидна последица принципијелног разликовања међународне од унутрашње одговорности.

2. — Што се тиче одговорности државе за законске одредбе које су у несагласности са клаузулама концесија датих странцима или уговора закључених са странцима ваља разликовати две хипотезе:

а) када се режим уговора о концесији или друге које категорије, или уговора уопште, мења на генералан начин, онда ту не може бити одговорности, јер се право државе да регулише правне односе на генералан начин не сме ограничавати ни на који начин;

б) када се мења само дотичан, конкретни уговор, или уговори одређеног броја лица, са државом, или се мења режим експлоатације једне концесиониране јавне службе, ваља признати одговорност државе; али под претпоставком да је у таквом случају призната одговорност државе у уставном

ANALI PFB | anali.rs

праву већег броја напредних и културних држава, пошто такво гледиште има за себе рационалног оправдања (које се може лако наћи у системима јавног права, нарочито француском). У супротном случају не треба је признати, пошто се ту ради о обиму материјалних права пре него о формалној заштити права појединаца, и не види се никакав специјалан разлог да се дâ странцима више него грађанима.

У оба случаја држава има права да мења услове експлоатисања јавне службе, пошто то своје право држава не може отуђити.

3. — Данас је у науци доказано да се међународно право, што се тиче права грађана, не може заснивати само на начелу конфликта закона, већ на начелу стечених права. Стечена права се признају у границама јавног реда. Ако се по Уставу једне земље могу кршити стечена права грађана, могла би такође и стечена права туђинаца, стечених на њеној *територији*.

4. — О одбијању плаћања дугова не можемо ништа друго него потврдити у принципу познате резултате праксе и теорије. Ако не смемо допустити у име правде, морала и интереса међународног саобраћаја да повериоци остану без икакве заштите, не можемо исто тако допустити да држава интервенише, ако претходно није исцрпела сва дозвољена средства мирног решавања.

IV. *Радње које се односе на судске функције.*

Има ли одговорности државе у следећим случајевима:

1. Не дозвољавања странцима да се обраћају судовима ради одбране својих права?

2. Судска одлука која се не слаже са обавезама које проистичу из каквог уговора или са међународним задацима државе?

3. Прекомерно одуговлачење судова при раду?

4. Судска одлука чија је садржина инспирисана нерасположењем према странцима као таквима или као припадницима одређене државе?

5. Под каквом би се другом претпоставком могла допустити одговорност државе чији су судови донели неправичну одлуку?

IV. — Одговорност за судска акта спада међу најспорнија питања дотичне материје. Поред једног конзервативног гледишта, које ограничава одговорност само на „одрицање правде" (déni de justice) и једног врло либералног које прима одговорност за сваку незаконитост има интермедиерних гледишта. Од ових последњих заслужују нарочиту пажњу два: 1. — држава одговара само за случајеве очевидне неправде, т. ј. очевидне пристрасности према једном странцу без обзира на величину незаконитости (стављамо на страну могуће варијанте таквог гледишта); 2. — држава одговара само за крупније погрешке, за најважније, објективно окарактерисане и евентуално и субјективно, урачунавајући као једну врсту међу погрешкама, наведене погрешке очевидне пристрасности (изузев погрешке под 2 у Упитнику, јер се у тој тачци предвиђа одговорност за сваку незаконитост).

Специјалан разлог за гледиште под 1 лежи у томе, што се сматра да је довољно, ако се странци заштите бар толико колико и држављани.

Општи разлог за ограничавање одговорности је тај, што се хоће да заштити независност националних судова. Држава, улазећи у међународне односе хоће да сачува оно што је у њеној организацији битно, независност својих судова. Али, под претпоставком објективности с једне стране националних судова, с друге стране међународних форума који изричу правду, не може бити опасности за судску независност. Свако ограничење одговорности значи неповерење према међународним судовима или, може бити, бојазан да се национални судови не компромитују својом пристрасношћу или злом вољом. Границу одговорности могли бисмо наћи само у слободи тумачења државних закона и међународних уговора националних судова. Судови су слободни да тумаче како умеју и знају и, кад се позивају на тумачење, треба презумирати да они то поштено и мисле, докле год се не би дао један еклатантан доказ за супротно. Што се тиче међународних уговора, узевши идеално, међународни судови би били надлежни да нађу правилан смисао. (Јер што се тиче националних закона које имају да примењују често национални судови на странце, сигурно су надлежнији за то ови последњи). Али како се при тумачењу ради о разним мишљењима и релативност њихова може бити велика, то судове, чији је баш главни задатак примена закона, не би требало подчињавати у том погледу.

Начелно у овој ствари ваља приметити да у колико хоће да се ублажава и смањује међународна одговорност за судска акта, тим више морају се стављати захтеви за добру организацију правосуђа, за добро законодавство држава и (истинску) стварну судску независност. То се јасно види по члану 4 резолуције Института за Међународно Право, 1927. Ту се заступа једно умерено гледиште, али које је условљено мало час наведеним захтевима. И питање је да ли се тиме ублажава стварна одговорност.

Кад се узму сви моменти у обзир и стварни одношаји држава, стварно стање међународне солидарности и правде, и уз то опрезност држава у примању одговорности, ваља се задовољити једним средњим решењем. Оно би морало на сваки начин дати заштите од »déni de justice«, од очевидне пристрасности судова и од оних још деликата, противу којих национално право обично заштићује своје грађане (као што је напр. одуговлачење спора).

ANALI PFB | anali.rs

V. *Радње извршног органа.*

Има ли одговорности државе у следећим случајевима, и, ако је има, на чему се заснива обавеза:

1. Акти извршне власти (више државне власти):

a) Акти који се не слажу било са условима концесија датих странцима, било са уговорима закљученим са странцима, било који, услед своје природе, онемогућују извршење повластица или уговора?

b) Одрицање дугова?

c) Недостатак довољне брижљивости ради заштите личности и то нарочито оних у погледу којих је призната посебна обавеза заштите, нпр.: личности са јавним карактером признатим од државе.

d) Злоупотреба лишења слободе једног странца?

2. Радње или пропуштања радње службеника:

a) Радње или пропуштања радње службеника у границама њихових надлежности?

У којој мери треба водити рачуна о чињеници да су те радње или пропуштање радњи било противне државним међународним обавезама, било сматране незаконите према унутрашњем праву, било сматране као грешка? Да ли је потребно да се поведе рачуна и о другим елементима да би се утановила међународна одговорност државе? Да ли се иста правила примењују у случајевима штете нанетих на мору: н. пр., хотимичан судар са једном ратном лађом?

b) Радње извршене од службеника на националној територији као радње званичног карактера (акти службе) али изван компетенције?

c) Радње извршене у туђој земљи од службеника као што су дипломатски агенти и конзули који би се привидно кретали у границама своје службе, али би их у ствари прекорачили?

d) Радње или пропуштања радњи службеника кад она немају никакве везе са њиховим службеним функцијама?

e) Кад је свако право жалбе против службеника у питању искључено (1) каквим актом државе, н. пр. амнестијом или једним »Act of in demnity«, или (2) применом правног прописа као што је имунитет од правосуђа?

V. — 1. — a) и b) На основу напред изложеног о уговорима о концесији и другим уговорима држава ће сигурно одговарати, пошто се овде ради о актима административних власти.

c) Држава треба сигурно да одговара у овом случају; само питање је да ли постоји међународна дужност за специјалну заштиту лица revêtues d'un caractère public reconnu par l' Etat. У моментима метежа и политичког раздражења маса, таква се дужност сигурно намеће.

d) Држава одговара, али за „неправичан" притвор, само ако она одговара и својим грађанима.

Неправичним притвором називамо притвор извршен сасвим законито, под законским претпоставкама, али се показало на суђењу да је притворено лице невино, односно да се његова кривица не може доказати.

2. — a) Ово питање разумем као питање да ли држава одговара само за кривицу својих органа или такође и за ризик, и како ваља разумети кривицу. На такво схватање питања, наш одговор гласи, да је кривица државе веома деликатан и апстрактан појам, јер је држава једно колективно и веома сложено биће. Много пута ће бити тешко наћи правог

ANALI PFB | anali.rs

кривца у једној држави за један акт или ће бити истовремено разних криваца, и то већих или мањих. Да би држава могла испунити своју дужност, треба да су у њој често добре финансијске и политичке прилике. По некад ће можда бити потребно мењати сам Устав. Ако се кривица у правном смислу поклапа само релативно са правом (у психолошком смислу) кривицом, овде у толико пре. Одредити шта држава може (у једној датој ситуацији), то је могуће само на један просечан начин, узимајући за критеријум појам једне културне државе (в. II). Тек у границама тога што једна културна држава може, могло би се тражити да држава ради онако како би за себе радила. Али, изгледа, боље би било узети просечан критеријум и тражити једнако старање од свих држава (јер би се иначе тражило више или мање од држава сразмерно њиховом културном ступњу). Само у изванредним моментима живота једне државе, када она преживљује кризу коју друге државе, које стоје на истом ступњу, не преживљују, могао би се спустити критеријум. У том смислу ваља адаптирати одговорност конкретним приликама. Одредити када има нужде, »vis major«, која ће ослободити државу одговорности, то је по нашем мишљењу она тачка, на коју ваља обратити нарочиту пажњу у овоме питању. Сигурно треба при томе поћи од мисли да држава има много више могућности и да се она може дисциплиновати. Али ваља и ублажити ту строгост мало час истакнутом мишљу адаптирања конкретним приликама.

Из овога појма кривице следује да ће дискреционарна власт, коју би држава у датим ситуацијама имала по међународном праву бити увек само релативна, јер држава има и онда да се понаша као културна.

Поред одговорности за кривицу могућа је одговорност за ризик, јер се поред одговорности за кривицу може указати потреба и за одговорношћу за ризик и у међународном праву, не само у унутрашњем, као једно од средстава, за постигнуће међународне правде и солидарности и међународне сигурности. Ако се не може конструисати општа теорија кад ће се појавити потреба за овим начелом одговорности, ваља оставити државама да оне то међусобно регулишу по свом нахођењу. Питање би било да се не би таква одговорност начелно увела за оне државе које не би по својој организацији и приликама давале нормалне гарантије за сигурност странаца. Пошто то претпоставља категорисање држава на боље и на горе, то би се задовољили само тиме, што ће се оставити државама да закључују уговор у том смислу. Одговорност за ризик наћи ће, може бити, нарочите примене у поморском праву.

b) и d) Одговорност држава се простире на све њихове акте учињене при вршењу службе. То питање, пак, није тако једноставно како то изгледа на први поглед. Тешкоћа

ANALI PFB | anali.rs

настаје нарочито, када има да се одреди до које мере ће се још незаконита акта сматрати државним.

Француска административно-правна теорија која разликује лична факта од аката јавне службе, не може се примити у међународном праву. Да ли је чиновник учинио деликт мотивисан личним циљем и уопште страним служби (»faute personnelle«) или циљем »faute de service public«, такво једно моралисање има у првом реду интереса за државу чији је чиновник у питању, дакле за унутрашње уставно право. Али не може се примити такође ни међународна правна теорија која прописује држави одговорност само за акта у границама надлежности. Изгледа на први поглед да је сасвим логично, ако држава одговара само за оне послове, за које их је узела (именовала). Међутим, државна структура тако је сложена, да се више пута тешко може разликовати надлежност од ненадлежности и захтевати од странаца и трећих држава детаљно познавање прописа о надлежностима органа, неправично је. Повреда надлежности има нормално мањи практичан значај од повреде материјалних прописа; понекад, пак, могу имати већи значај за државу и њену организацију други формални моменти тако да би ваљало ослобађати државу и због њихове повреде. Нарочито је важно, између осталога, да су се и у унутрашњем јавном праву задовољавали више пута да држава одговара чињеницом да је једно лице имало изглед надлежног органа или органа уопште тако да се могло оправдано веровати да је он то одиста. Може ли се одиста озбиљно узети да држава не одговара, ако законодавац прекорачи своју надлежност? Из тих и других разлога пракса и теорија не разликују акта у границама надлежности и изван ње. Могло би још бити разликовања између релативне и апсолутне надлежности. Но ни за то нема категоричких разлога. Ако један министар или један владар у једној уставној држави још и суди на супрот уставу и законима, и кадар је да спроведе своје одлуке, како не би држава одговарала? Уопште има више тренутака који долазе у обзир при овоме питању и од којих зависи решење. Не може се узети, таква каква, ни формула да држава одговара јер су се органи послужили њеном влашћу. Јер и од тога ће се наћи изузетака у једном или другом правцу. Најбоље је задржати се на формули да држава одговара за акта при вршењу службе, за сва службена акта, па оставити судији да у конкретним случајевима оцени да ли ће бити правично или опортуно да се акт урачуна држави или не. При томе би он требао да потражи додира са административно-правном праксом и теоријом.

с) у вези са b) Са нашег гледишта нема никакве начелне важности разликовање функција вршених на територији и функција дипломатских агената или консула у страној земљи.

ANALI PES Beograd

е) Из разликовања између међународне и унутрашње одговорности следује да је беспредметно са међународног правног гледишта да ли ће орган који је учинио противуправан акт бити ослобођен одговорности у конкретном случају или ослобођен уопште („имун"): главно је да је акт незаконит. То одвајање врши се данас и у интерном праву (на пр. при помиловању и амнестији, који се могу вршити са резервом субјективних права трећих лица). Индиферентно је такође са међународног правног гледишта да је акт као такав изузет од јурисдикције (тако звани »acte politique« или »acte de gouvernement«) у толико пре што се већ и у унутрашњем праву показује тежња да се и у тим случајевима загарантује накнада штете.

VI. *Чињења или нечињења колективитета који врше јавне службе законодавног или административног карактера (општине, покрајине итд.).*

VI. — Држава одговара за акта јавноправних тела, колективитета (општина, области, итд.) у колико врше власт, с обзиром на однос који постоји између њих и државе, па било да је тачно у потпуности објашњење, најчешће употребљавано, да ти „колективитети" врше власт делегирану од државе или не. Јер, свакако би било много незгодније да страна држава тражи накнаду од самих општина него супротно, а то је и правичније, пошто оне врше функције до којих је држави директно или индиректно врло много стало.

VII. *Околности под којима акти једног појединца проузрокујући неку штету личности или добрима једног странца, на територији државе, могу довести до одговорности државе, и ако постоји, заснивање те одговорности.*

а) Државне власти нису учиниле све што им је било у њиховој моћи да би одржале поредак и да би предупредиле кривична дела, или нису осигурале разумну заштиту личности или добара једног странца.

b) Није се поклонило пажње да би се казнили појединци који су нанели штету личности или добрима странца.

c) Да ли је потребно водити рачуна о томе, да су акти били управљени против странца као таквог?

d) Да ли је потребно водити рачуна о томе да је странац — жртва био заузео изазивајући став према онима који су му нанели штету?

VII. — а) и b) У овим случајевима држава одговара јер је крива (на име што није пружила заштиту коју је могла).

с) Ми смо противу одговорности у случају кад је акт појединаца управљен противу странца као таквог.

Одговорност у овом случају могла би се бранити двоструко. Прво, што би се хтело просто дати гарантија странцима у интересу међународног саобраћаја. Такав разлог може се тешко примити. Таква би одговорност могла имати супротно дејство, а на име да баш ограничава саобраћај. Корист, која би се добила могла би бити васпитна по народ. Али питање је колико то мери (вреди) према другим непосредним и бољим средствима за тај циљ. Друго, што би се

ANALI PFB | anali.ro

ова одговорност схватила директно као колективна. Оваква одговорност (целине за свога члана) је разумљива и чак дубоко истинита, философско-социолошки али не и правно. Идеја, на којој базира колективна одговорност, по главном свом дејству у области права смањила би и шта више трансформирала (квалитативно) индивидуалну одговорност, али је не би пренела на целину. У овом конкретном случају питање би имало да се постави од куда долази колективна мржња — која би била главни узрок деликта, — да ли је оправдана с обзиром на понашање и расположење народа друге државе, и питање би постало једно питање које излази из оквира права. Разуме се да сваки такав деликт никако не мора бити условљен психичким колективним стањем ни једног јединог народног слоја, а камо ли целог народа. Могло би се само тражити да држава у моментима раздражења маса покаже једну нарочиту предострожност, барем што се тиче заштите представника државе.

d) Кад би се у претходној хипотези примила одговорност нема сумње да би се водило рачуна о томе да ли је странац-жртва имао изазивачко држање јер одговара општим начелима одговорности и правичности да се казна, односно накнада штете, из таквог разлога умањи или евентуално искључи.

VIII. *Одговорност државе у случају штете нанете личности или добрима странца кад се наоружана сила или службеници државни труде да угуше устанак, побуну или неред: упропашћивање за време борбе, затварање пристаништа за трговину, реквизиције итд.*

VIII. — У начелу држава не може да одговара у овој хипотези. Држава водећи борбу са побуњеницима може бити лако принуђена да крши и права странаца који су се затекли на њеној територији. Грађански рат је једна борба, у којој један губи и други побеђује, један страда а други се подиже, тако да је у пркос томе што би то било правично, могуће да се не да накнада штете ни сопственим грађанима, борцима за ново уређење. Међународно право би странце могло обезбедити у оној мери у којој је држава обезбедила своје грађане, који се налазе у истом положају. Нема никаква разлога да би им се дала још нека специјална гарантија. Побуне и револуције су ствари које се увек могу десити, тако да могу пре да уђу у ризик активности појединаца него државе, и њихови су узроци тако сложени да би се могли ставити у једну правну формулу. Уосталом одговорност једне државе у том случају не би ли значила једну критику на организацију и управу једне државе, тј. једно мешање у унутрашње послове?

ANALI PFB | anali.rs

IX. *Штета нанета личности или добрима странаца од лица која учествују у устанку или побуни или од гомиле. Да ли је држава, узевши у опште, у тим случајевима одговорна или не?*

Какав је положај:

a) Кад се може утврдити небрижљивост од стране владе или њених службеника, или у случају саучесништва ових последњих?

b) Кад влада даје накнадну штете начињене у случајевима ове врсте својим припадницима или другим странцима?

c) Кад устанак успе и кад устаничка страна, која је нанела штету, преузме власт и постане влада?

d) Кад је покрет управљен против странаца као таквих или против лица одређене народности?

IX. — Држава не може одговарати за штете проузроковане од лица која узимају учешћа у побунама и метежима или од руље:

У случају a) јер је крива [в. VII., a) и b)].

У случају b) по начелу да ваља дати странцима иста права (где год нема специјалног разлога за супротност) која даје и грађанима, осим ако то држава не би чинила само на основу начела о реципроцитету, на који је везана уговорима према држави којој припадају странци. Али и овде она не одговара за добровољна акта, за уговоре (пуноважне и изнуђене) јер, ако би неким чудом и дала накнаду штете својим грађанима, она би то учинила само из неких политичких или из неких хуманих разлога, у сваком случају не што би била правно дужна.

Признање побуњеника као ратујуће стране (»bélligérant«) сматра се да ослобађа државу сваке одговорности. Више се не може говорити о некој њеној недовољној марљивости (»diligence«). Тврди се да то важи у позитивном праву, што је сасвим разумљиво, када се узме у обзир да признање »de la bélligerence« значи признање немоћи дотичне државе да натера побуњенике да јој се покоре и да га неће учинити без озбиљних разлога. А када сопствена држава признаје побуњенике за ратујућу страну, друге би државе имале да то поштују. Па ипак, из опрезности, треба додати, као што је то урадио Институт за Међународно Право у резолуцији од 1927 године, да ће држава одговарати „у сваком случају према оним државама, које су је признале као такву".

c) — Најтеже је питање да ли ће држава одговарати када су побуњеници испали победиоци и узели власт у своје руке. Када су пропали, нема сумње да држава неће одговарати, пошто ју је признање ослободило сваке одговорности. То исто важи када је признање дошло и од треће државе, јер је баш оно то које ослобађа државу од одговорности којој припадају побуњеници, према дотичној трећој држави. Али када су победили, питање изгледа другојаче. Могло би се узети да држава одговара из разлога јер се може сматрати да је оно, што је њима као побуњеницима служило на корист, служило у ствари држави, пошто су они доказали својом победом да су они група која представља цео народ и одређује шта је у општем интересу, како она то разуме. То је ствар чије ће дефинитивно решење зависити од праксе, и, ако би било тачно тврђење да је то обичајно право (да победиоци добивши власт

ANALIPFB | analipfb.rs

одговарају), онда би се без сметње то могло унети у кодификацију. Али то никако није сигурно.

d) — Не верујемо да би држава одговарала и онда када би покрет био управљен противу странаца као таквих или противу лица једне одређене народности. И ако је ту један колективан напад на странце, мислимо да остају у важности аргументи наведени под VII с. Ваља имати на уму да странци нису постали бесправни, пошто ће држава одговарати, ако влада није предузела потребне мере. Те мере би биле истоветне као и у случају када влада брани саму себе.

Опште и за VIII и за IX важи следеће:

Борба, коју воде међусобно држава са побуњеницима, има да се води у границама хуманости, као и рат. Отуда не може бити дозвољено пљачкање ма у ком виду, произвољно одузимање својине, и за њих ће одговарати држава ако су их чинили државни органи или само побуњеници. У овом последњем случају држава би била дужна да предузме све законске мере да би се странци могли наплатити од побуњеника. Што се тиче експроприације и реквизиције, оне би могле бити допуштене, ако су одиста нужне. (Држава иначе начелно има то право). Али и држава и побуњеници ће бити дужни да плате накнаду штете, под којим условима су и лишили странце права својине. Супротно решење би значило допустити пљачку, пошто не може бити речи ни о каквој нужности за вођење борбе да узимају туђе ствари бесплатно, барем у односу на епоху после завршене борбе и пошто се борцима, побуњеницима има свакако пре да урачунавају материалне жртве него трећим лицима, најмање странцима.

Начелно би могло бити дискусије да ли се не би имале на нарочити начин третирати државе, у којима има честих нереда и грађанских ратова, и то под предпоставком да је оправдано да се хоће да странцима осигура, т. ј. олакша бављење у таквим државама по сваку цену, умањујући ризике гарантијом одговорности држава.

X. *Одговорност државе у случајевима „подређене државе, државе под протекторатом, федералне државе и других савеза држава".*

X. — Централна држава у савезној држави одговара за посебне државе и то не само што се тиче сфере у којој ове нису међународно-правно надлежне него и сфере у којој су надлежне, и то из разлога који произилазе из правне структуре савезне државе, како су то доказали одлично извесни писци (напр. Schoen u. Strupp). Истоветно решење важи и за протекторатски однос држава.

XI. *Случајеви у којима је основано да држава оспорава своју одговорност. Које се околности имају да испуне у тим случајевима:*

a) Случај кад држава држи да је радила у стању нужне одбране?

b) Случај кад држава сматра да је радила под околностима који оправдавају политику насиља?

ANALI PRAVNI

c) Случај кад држава сматра да околности правдају једнострано одрицање од уговорних обавеза?

d) Случај кад се заинтересовани одрекао путем уговора да се жали дипломатским путем?

XI. — Ова питања би по нашем мишљењу ваљало засебно кодифицирати, јер у ствари чине једну материју за себе. Ако се пак кодифицирају у овом оквиру, не треба прећи преко питања стања нужде (Notrecht) односно права самоодбране државе, пошто би неодређеност у тој тачки чинила међународно право врло лабилним (зна се да се ту супротстављају француско и немачко гледиште).

Ипак ћемо рећи следеће о тим питањима:

a) и b) — Што се тиче нужне одбране, défense légitime, чији појам није довољно одређен у теорији и пракси или, како се изразио проф. Lammasch која су »geeignet das gesamte Völkerrecht aus der Angeln zu hebeln« — признате су међународно - правном праксом, и ваља их што пре регулисати и ограничити.

c. — Ми не можемо примити начело rebus sic stantibus (као прећутно садржано). Ми истина видимо да се то начело потврђује после рата у извесној форми, и у цивилном и административном праву, и идеја уговора би могла бити у сагласности с њим. Нема сумње такође да одржање уговора може значити очевидну неправду. Ипак оно се у данашњем међународном праву не може примити. Докле год међународно право не постигне један већи ступањ и правно успе да регулише и питања која се тичу „виталних интереса" држава, докле државе не стекну више међусобног поверења и, паралелно с тим, докле се не формира међународно правосуђе — нећемо имати довољно сигурности, ако усвојимо горња начела.

d) — Појединац се може одрећи уговором рекурса дипломатским путем само у случају, када се може одрицати субјективних јавних права у унутрашњем јавном праву и под условима под којима се ту одриче. Јер његово право на заштиту је једно јавно субјективно право. Њега се он у принципу не може одрећи, као што ни држава са своје стране не може унапред уговором ослободити одговорности другу државу према њеним грађанима.

XII. Да ли је потребно да заинтересовани, пре него што се позову на одговорност државе по међународном праву, исцрпе средства која им пружа унутрашње право државе чија је одговорност у питању?

XII. — Одговорност државе претпоставља да су заинтересована лица исцрпла све инстанце и сва средства која им стоје на расположењу по праву дотичне државе. Оно, што може сама држава да исправи, треба јој допустити. Јер с једне стране не би било право да она одговара за радњу једног свог органа кад још има могућности да то она исправи или сама она по доброј вољи плати накнаду и с друге,

ANALI PFB | anali.rs

задатак међународног суда би имао да се ограничи на оно, што сама држава неће да исправи. Што се тиче цивилноправних или кривично-правних спорова, ако би се појединцима допустио међународни рекурс дипломатским путем, пре но што би се обратили судовима државе, на чијој се територији налазе, значило би порицање суверености ове.

При овом питању ваља обратити пажњу да приморавање појединаца да се на један административни акт жали националним судовима слаби његов положај, ако му се не да право да се жали на сваку незаконитост учињену судским актом и зато, не би ли требало можда, да му се барем у случају кад од националних судова тражи само накнаду штете а не и поништење или измену аката, односно повраћање права и извршење дужности, допусти да се може у истом циљу обратити на међународне судове?

Истина, ваља претпостављати објективност судова. Али то је ипак претпоставка, и зато треба при решавању овога питања у вези са одговорношћу државе за судска акта водити рачуна о томе, и довести у сагласност решење једног питања са решењем другог питања.

XIII. *Национално обележје рекламације.*

Да би се могла ставити у покрет међународна одговорност једне државе, потребно је да штету претрпи припадник државе која тражи оштету, или неко лице коме она зајемчава дипломатску заштиту.

Да ли је могућно ближе одредити како ће се применити ово правило?

Да ли је потребно да је заинтересовани у питању рекламације задржао држављанство државе која рекламира до тренутка кад је рекламација предана дипломатским путем, или за све време трајања дипломатског поступка, или, у противном, до тренутка ступања пред изборни суд или до тренутка кад је суд донео пресуду?

У случају промене држављанства лица које тражи оштету, треба ли разликовати да ли је ново држављанство оне државе против које је рекламација поднета или неке треће државе?

И да ли је ново држављанство добивено вољним актом или само по дејству закона?

Да ли дати одговори на горња питања остају и у случају да оштећено лице умре остављајући наследнике неког другог држављанства?

Ако се у одговорима на претходна питања узима да рекламација може остати само у корист припадника државе која тужи, каква ће бити ситуација, ако су међу заинтересованима само неколицина припадници те државе?

XIII. — Ми смо напред показали да држава има довољно интереса да брани своје грађана (ако то нађе за сходно, односно ако би евентуално била дужна по уставном праву). Она има довољно интереса у тој мери, да би се могло разумети да она води спор, и када је појединац престао бити њен држављанин. Овакво решење је баш оно, које даје више гарантије појединцу, ма колико то изгледало парадоксално, и то из разлога, јер

он има сигурности да ће држава, чији је он поданик постао, наћи за потребно да интервенише у том случају. Наметнути ту дужност држави, значило би отступати од основног правила, по коме држава има дискрециону власт у том погледу, и значило би још више од индивидуе начинити непосредни међународни субјект. Боље је дакле прво решење. Али могло би ту имати важности да ли је индивидуа својевољно напустила држављанство (можда обзирући се и на то је ли индивидуа фактички принуђена на то). У том случају би је прво држава могла оставити на вољу друге. Ако су у спору ангажована права индивидуа чија су права повређена, онда би било најприродније да се из спора не одваја ни лице које је променило своје држављанство. Ако је повређено лице постало држављанин оне државе која га је повредила, онда се такође спор прекида. Индивидуа има да тражи ону правду, коју може да дâ само унутрашњи ред те државе, и то просто из разлога, што индивидуи није нико ближи него држава којој припада. У случају смрти оштећеног лица, меродавно је држављанство наследника. Пошто наслеђено право постаје његово сопствено, и повреда као његова, сопствена, то ће он тужбу поднети у своје сопствено име.

XIV. *Накнада штете.*

Да ли би ова тачка требала да буде предмет споразума који се има постићи.

У случају потврдног одговора, какво решење треба дати у следећим тачкама:

a) Извршење обавезе?

b) Новчана накнада? Које склоности треба узети у обзир при израчунавању оштете? Претрпљени губитак? Промашену добит? Посредну штету: у случају да се сво искључује, како је треба разликовати од непосредне штете? Морална штета? Да ли се може тражити оштета као обична казна за повреду? Од ког датума се могу дозволити интереси?

Да ли треба уврстити у рачун издатке учињене да би се добила накнада штете од одговорне државе?

c) Не новчана накнада? Извињење? Кажњиве криваца.

d) Кад је одговорност државе једино због тога што није предузела тражене мере после свршене радње којом је штета нанешена (на пример: гонила кривца), да ли се новчана накнада ограничава само на штету која је настала од тог пропуштања?

XIV. — Ова питања не треба да буду регулисана. С једне стране ту се ради о аналогијама са приватним и административним правом, с друге о идејама и захтевима правичности који се не дају формулисати једноставно. Као што се законом не одређује појам субјективног права или стечених права, тако се не одређује ни појам каузалности, важан за обим и величину одговорности. Санкција, њене врсте и њена вели-

чина одређују се према конкретној ситуацији. Главно је да она претпоставља задовољење и накнаду у довољној мери. Професор Штруп због честог неуморног држања повређених држава предлаже као врло корисно да се изрично забрани једном одредбом да не сме бити несразмере (Missverhältnis) између штете и накнаде. Нисмо убеђени да би се што постигло једном таквом опоменом, јер то је у ствари опомена, пошто се иначе и не поставља никакав одређен критеријум каква би имала бити та сразмера. Ако се што хоће рећи, онда би требало рећи да ће се тада накнада штете по аналогији с цивилним и административним правом и како то правичност захтева, јер се на тај начин одређује накнада штете на један позитиван начин и пружа се један ослонац какав такав. Са професором Штрупом бисмо се иначе сложили, да ако се нећемо задовољити само једном једином одредбом, једном од двеју наведених, ваља највише одредити да ће бити одговорности и за моралне штете и одредити величину интереса.

XV. *Анкета, измирење, арбитража, правосуђе.*

Да ли би ова тачка требала да буде предмет споразума који се има постићи?

У случају потврдног одговора каква решења треба дати у следећим тачкама:

а) У којој ће се мери употребити начини поступка: 1° међународне анкете, 2° измирења, 3° арбитраже, ради решавања спорова између државе која се односе на одговорност за штете проузроковане странцима на њиховој територији?

b) У којој ће се мери учинити обавезним позивање на ове начине поступка општим или посебним уговорима?

c) Да ли треба желети да се учини обавезним позивање на ове начине поступка или на извесне од њих?

d) Да ли треба претпоставити јурисдикцију сталног суда међународне правде некој другој?

XV. — Ту се придружујемо референту у потпуности његовој тези и њеном образложењу.

О некој правној теорији о међународној одговорности државе позитивног права (законодавства и јуриспруденције) предратне Краљевине Србије или послератне Југославије не може се говорити. Србија је имала сукоба са Турском око поседничких (власничких) спорова, односећих се на имања у околини Великог Зворника (према Босни) и, потом, у предратној Јужној Србији (од Алексинца до Врања), крајевима признатим Србији на Берлинском Конгресу, између поданика ове последње и њених. Још чешће је имала сукоба са Аустро-Угарском, особито око царињења и око екстрадиције њених војних бегунаца. Аустро-Угарска је показивала нарочиту ревност у том погледу у моментима политичких затегнутих односа, вешто правнички образлажавајући своје захтеве, и када у ствари

није имала права. Али ни са Турском ни са Аустро-Угарском није дошло до међународних арбитралних и судских спорова. Сви су се сукоби поравњавали међусобним дипломатским односима, и ту су играли предоминантну улогу политички моменти. Србија је, разуме се, била према Аустро-Угарској, увек попустљива, као слабија према несразмерно јачој држави; према Турској пак Србија је умела да брани своје достојанство.

После рата може се забележити само спор између једног белгијског друштва и београдске општине 1925. Београдска општина је одузела право концесије, позивајући се да друштво није испуњавало своје обавезе у битним тачкама. Један мешовит суд је решио то питање једним компромисним решењем.

Што се тиче правног положаја странаца Устав је оставио законодавцу да може изједначити странце са држављанима, не регулишући сâм то питање. Политичка права (активно и пасивно бирачко право, ступање у државну службу), везао је за држављанство, али исто тако и неколико „основних" индивидуалних права. Законодавством нарочито је ограничена слобода кретања, а мировним уговорима право својине држављана држава непријатељских. У области цивилног права у свима подручјима је, са изузетцима признато начело једнакости (§ 33 аустр. грађ. зак., § 6 српског грађ. зак., црногорски је усвојио немачки систем).

Устав је увео одговорност државе за неправилне радње својих органа. По готово једнодушном мишљењу у теорији дотични члан Устава (чл. 18) имао би да се примењује; па ипак у пракси ретко се где он примењује. Судови стоје на гледишту да има да се претходно донесе закон о томе. И тако важе покрајински закони, по којима постоји одговорност државе само у извесним специалним ситуацијама (у разним облицима), највише у Словенији и Далмацији где важе аустријски прописи. Питање одговорности чиновника није још регулисано на један специалан начин, али празнине законске, у колико их ту има, судови би могли лако попуњавати. Недавно донесен закон о судијама регулише њихову одговорност на један модеран начин. Питање о новчаној одговорности министара по специалном закону о министарској одговорности везано је, по владајућем тумачењу, за кривични спор, који се покреће само иницијативом политичких органа. Устав даје, иначе, као и неки закони који га изводе, сва средства против чиновника или државе која стоји на расположењу у једној модерној правној држави.

Извесне покрајине знају и за колективну одговорност општина. Закон о заштити државе од 2 августа 1921 г. донесен у циљу сузбијања комунизма, увео је члан 4 релативну колективну одговорност општине и среза.

Податке о положају странаца и одговорност државе односно о средствима за заштиту индивидуа у праву државе

Срба, Хрвата и Словенаца навели смо да се види да она има установе које су у сагласности са захтевима правне државе и које показују да би наша држава могла примити принципе међународно - правне одговорности државе.[1])

Д-р Ђ. Тасић.

ИНТЕЛЕКТУАЛНА СВОЈИНА И МЕЂУНАРОДНО ЗАКОНОДАВСТВО*)

Потребе модерног живота довеле су до регулисања правних односа између самих држава двоструким и општим међународним уговорима. Како се тежило у главном за обезбеђењем материјалних интереса разних држава односно њихових држављана, за могућност неометаног саобраћаја и успешне трговине, закључили су се већ одавно уговори о трговини и пловидби међу суседним земљама. Тек у другој половини прошлог столећа закључују се за одређивање правних односа општи међународни уговори, који имају карактер светских конвенција. У главном ове конвенције служе трговини и саобраћају као поштанске и телеграфске конвенције или заштити поморских каблова, слободној употреби Суецког канала, о унификацији метарског система, о превозу путника, пртљага и робе на железницама, у последње време међународни споразум о извозу костију и кожа, о укидању забрана и ограничења увоза и извоза, али има и конвенција од велике моралне и етичке важности као о забрани ноћног рада жене, трговине белим робљем, промета и трговине неморалним публикацијама, употреби у рату загушљивих отровних и сличних гасова и бактериолошких средстава, и о забрани ропства, којима је наша држава приступила тек у последње време.

Једну посебну групу представљају међународне конвенције, закључене у циљу заштите интелектуалне својине. Ми подразумевамо под интелектуалном својином права, која припадају творцима умног рада, дакле творцима књижевних и уметничких дела и творцима проналазака. Према томе говоримо у науци о заштити књижевне и уметничке својине и о заштити индустриске својине. У домен ове последње (инд. својине) спадају патенти, модели за искоришћавање, индустриски узорци и модели, осим тога подразумевају се,

---

[1]) Стање ствари се у горњим питањима није променило у суштини ни под режимом од 6. јануара (1929). Тако на пр. уведена је одговорност државе за кривице министара (чл. 15 зак. о уређењу државне управе од 31 марта 1929) и, такође, за кривице судија (чл. 25 закона о судијама редовних судова од 8 јануара 1929).

*) Предавање одржано 22. I. 1930 у Удружењу за међународно право у Београду.

под утицајем међународне конвенције о Париској Унији, као предмети индустриске својине и фабрички и трговачки жигови, трговачко име, ознаке порекла или имена порекла као и сузбијање нелојалне конкуренције. За заштиту индустриске својине закључена је Конвенција Париске Уније од 20/3-1883, која је била више пута ревидирана, тако у Бриселу 14/12-1900, у Вашингтону 2/6-1911 и последњи пут у Хагу 6-XI-1925 год. За заштиту књижевних и уметничких дела закључена је Бернска конвенција од 9-9-1886 год., ревидирана 4-5-1896 год. у Паризу, 13-XI-1908 у Берлину и последњи пут у Риму 2-6-1928 год.

1. *Конвенцији Париске Уније* за заштиту индустријске својине припада данас 38 разних европских и ваневропских држава са око 751 мил. становника. Следеће државе су везане текстом ревидираним у Хагу: Аустрија, Белгија, Бразилија, Вел. Британија, Тринидад и Тобаго, Италија, Канада, Немачка, Португалија, Угарска, Холандија, Шпанија и Мароко, Швајцарска и наша Краљевина, осталих 25 држава везане су Конвенцијом Париске Уније са текстом ревидираним у Вашингтону, према томе треба у односима са овим земљама примењивати прописе Конвенције по Вашингтонском тексту.

Интересантно је констатовати, да је Краљевина Србија била члан Париске Уније од њеног постанка. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца нотифицирала је свој приступ Париској међународној конвенцији, ревидираној у Вашинтону, с важношћу од 26 фебруара 1921, пошто је народну заштиту индустриске својине регулисала Краљевском Уредбом од 15-XI-1920. У Хагу ревидирана Париска Конвенција проузроковала је и измене нашег закона о заштити индустриске својине од 17-II-1922, извршене законом од 27-4-1928. У даљем разлагању држаћу се у главном прописа у Хагу ревидиране Париске Конвенције.

Најважнији принципи Париске Конвенције су:

1. Припадници сваке од земаља уговорница уживаће у свима земљама Савеза, заштиту индустриске својине. Ова заштита се пружа без обзира на постојећи формални и материјални реципроцитет. Према томе припадник једне земље Уније ужива у другим земљама Уније заштиту инд. својине и у случају, кад земља порекла неби пружила исто право.

2. Сваки припадник Уније изједначен је у другим земљама Уније са држављанима дотичне земље; ужива иста права као последњи у погледу претпоставака, начина и обима заштите, нарочито у погледу законских средстава против сваке повреде, нанесене његовим правима под условом, да испуни прописе и формалности, које се траже и од сопствених поданика (територијални принцип). У осталом свака земља уговорница придржава себи законске одредбе које се односе на судски и административни поступак, на избор домицила, одређивање заступника, кад би се ово тражило народним законима о заштити индустриске својине. У том по-

ARHIV SRBIJE arhiv.rs

гледу нарочито важан је пропис разних народних закона о зашт. инд. својине према којима треба да има страни држављанин, кад у страној земљи тражи права индустриске својине, свога заступника, који у тој земљи станује.

3. Специјални прописи Париске Конвенције обавезују све земље уговорнице и у случају, кад народно законодавство ове прописе не признаје, или да су баш у опреци са њима. Важност овог прописа показала се је јасно у пракси наше Управе за заштиту инд. својине. Наш закон у § 50 забранио је нпр. заштиту жига, намењеног за обележавање монополисаних артикала. Овај пропис био је у опреци са чл. 7 Париске Конвенције, који гласи, да природа производа, на који се фабрички или трговачки жиг ставља, не може, ни у ком случају, да смета регистровању жига. Управа за зашт. инд. својине у Београду је била услед овог прописа Париске Конвенције принуђена, да регистрира жигове страних поданика, припадника Међународне Уније и ако су били намењени монополисаним артиклима. Да би се овом неиздржљивом стању, по коме су страни држављани уживали већа права него наши држављани, стало на пут, укинут је овај § 50 новелом из год. 1928 и додат је § 161 следећи нови став 4. „Грађани наше Краљевине могу да траже, да се и у њихову корист примењују одредбе међународних уговора за заштиту индустриске својине у сваком случају кад им те одредбе пружају више користи него што би имали по прописима унутарњих закона наше Краљевине", којим општим прописом ће се забранити повољнији положај странца од нашег поданика у нашој земљи.

4. Изједначују се са припадницима Земаља уговорница припадници земаља, које не припадају Савезу, али који бораве или имају стварна и озбиљна индустриска или трговачка предузећа на територији једне од земаља Савеза. За сва ова лица, која могу да се служе прописима Париске Конвенције, употребљен је у тексту Конвенције, ревидиране у Хагу израз: »les ressortissants de l'Union«.

Једна од најважнијих одредаба Париске Конвенције је признање приоритетног права. Ово право постоји у томе, да лице које је поднело исправну молбу за давање једног патента, модела за искоришћавање, индустриског узорка или модела, фабричког или трговачког жига у једној земљи Савеза, ужива право првенства за подношење исте молбе у другој или у другим земљама Савеза, кад се ове последње молбе код надлежних власти предаду у извесном року рачунајући од дана првобитне пријаве. Овај рок износи код пријаве патента и модела за искоришћавање годину дана, код пријаве индустриских узорака и модела и фабричких или трговачких жигова 6 месеци.

Последица овог приоритетног права је, да се овакве накнадно поднете пријаве, у другим земљама Савеза сматрају као да су истог дана поднесене као пријаве поднете

у првобитној земљи и чињенице настале у међувремену нпр. подношење идентичне друге молбе, објављивање или експлоатација проналаска, употреба жига немају утицаја на правну важност пријаве. Нарочито за патенте предвиђа се независност патената додељених у разним земљама Савеза за исти проналазак, тако да губитак патентног права у једној земљи, нема утицаја за патентно право у другој земљи.

У Парискоj Конвенцији статуирано право одузимања проналаска по истеку три године рачунајући од дана, када је био дат патент, ублажено је било на Хашкој Конференцији на овај начин, што се предвиђа губитак патента само за случај, ако давање принудне лиценце не би довело до задовољавајућег искоришћавања проналаска.

За плаћање такса предвиђених за одржавање права индустриске својине мора се дозволити један накнадни рок од 3 месеца уз доплату једне накнадне таксе, нарочито пак за патенте један рок од 6 месеци или могућност васпостављења патента.

С обзиром на развитак саобраћаја унет је у Париску Конвенцију пропис, да се неће сматрати за повреду једног патента, кад се предмет овог патента употреби од друге стране на саобраћајним средствима (воз, лађа, ваздухопловно средство), која би привремено или случајно дошла у једну земљу Савеза, где је употребљен проналазак заштићен.

Посебна пажња указује се жиговима. Жиг који је правилно (regulièrement) регистрован у земљи порекла биће примљен приликом пријављивања и заштићен у осталим земљама Савеза такав какав је (telle quelle); одбити од заштите може се само из нарочитих у Конвенцији наведених разлога, тако да друга држава Савеза жиг не може одбити од регистрације, из разлога унутрашњег законодавства кад ови не одговарају оним Конвенције. Идентични жигови истог предузећа регистровани у разним земљама Савеза независни су. По тексту Конвенције ревидираном у Хагу обавезана је свака Савезна држава, да забрани регистровање жига или да поништи један жиг, који подражава жиг, употребљен од припадника друге земље Савеза и опште познат у земљи, која регистрацију забрањује, даље земље уговорнице треба да одбију од заштите фабричке и трговачке жигове, који садрже грбове, заставе или друге државне амблеме, званичне знакове и пунцеве за контролу и гаранцију Савезних држава. Нарочитим прописима обавештавају се Савезне државе о овим амблемама, важећим у другим земљама уговорницама. Уводи се могућност регистрације т. зв. колективних жигова за чланове трговачких или индустриских удружења.

Један врло важан пропис је: трговачко име (nom commercial) биће заштићено у свима Савезним земљама без обавезе пријављивања или регистровања, било да оно сачињава део једног фабричког или трговачког жига или не. Са овом одредбом име и фирма добија један широки карактер, који ће

бити од утицаја на законодавство Савезних држава у погледу забране регистрације имена фирме, које је већ употребљено у другој земљи Савеза.

Разни даљи прописи стављају се на пут злоупотребама жигова, ознакама порекла робе и обавезују земље уговорнице, да осигурају припадницима Савеза једну стварну заштиту против нелојалне конкуренције, за коју се даје једна општа дефиниција и наводе два нарочита случаја. Наш Министар Трговине ових дана је изнео пред врховни законодавни Савет законски предлог о сузбијању недопуштене утакмице, да би испунио постојеће обавезе из Париске Конвенције и из трговинског уговора закљученог са Француском почетком 1929 године.

Предвиђа се за предмете индустриске својине једна привремена заштита кад буду приказивани на међународним изложбама, организованим на територији једне Савезне земље.

Свака земља Уговорница обавезана је, да установи једну посебну Управу за индустриску својину и централу за обавештење публике о патентима, моделима за искоришћавање, индустриским узорцима и моделима и трговачким и фабричким жиговима. Ова ће Управа издавати један званичан периодичан лист. Исто тако установљен је за потребе савезних држава у Берну, један »Bureau international pour la protection de la propriété industrielle«, под покровитељством владе Швајцарске Конфедерације, који се издржава из дотације, коју доносе све земље уговорнице нарочитим кључем. Овај Биро издаје свој официјелни лист »La Propriété industrielle«.

Земље уговорнице имају право, да закључују међу собом посебне аранжмане за заштиту индустриске својине под претпоставком, да се ови аранжмани не косе са одредбама опште Париске Конвенције.

Аранжмани, који су били предмет ревизије на Хашкој Конференцији од 6-XI-1925, следећи су:

1. Мадридски Аранжман од 14-IV-1891 о међународној регистрацији фабричких и трговачких жигова. По овом Аранжману може свака земља уговорница по захтеву сопственика једног у земљи регистрованог жига исти жиг регистровати код међународног Биро-а у Берну по испуњавању нарочитих у овом Аранжману и Правилнику за извршење овог Аранжмана предвиђених формалности и по наплаћивању таксе за регистрацију једног жига од 150 шв. фр. за доба од 20 година. Ова међународна регистрација важи за све земље уговорнице и заштита жига је иста као да је жиг био у земљама уговорницама директно регистрован. У том циљу међународни Биро нотифицира свакој земљи уговорници регистрацију жига и објављује га у званичном листу »Les Marques internationales«. Свака земља уговорница има право, да њој нотифициран жиг одбије и то нарочитим поступком. Међународно заштићени жиг у осталом зависан је од постојања

жига у земљи порекла, и свака промена жига у земљи порекла треба да се јави међународном Биро-у, који то објављује у свом Листу и нотифицира земљама Савеза. Чисти приход од међународне регистрације жигова на крају године раздељује се међу земљама савезним.

Приступ и отказ овог Аранжмана везан је за исте услове као онај у Парискоj Конвенцији. Наша држава је члан овог Мадридског Аранжмана, коме су пришле свега 21 земља.

2. Мадридски Аранжман од 14-4-1891 год. о сузбијању неистините ознаке порекла робе. Наша држава овом Аранжману није приступила из простог разлога што овај Аранжман садржи разне прописе, међу које спадају и прописи о сузбијању нелојалне конкуренције и како је закон о сузбијању недопуштене утакмице у нашој земљи тек у изради — по обавезама, примљеним у Конвенцији о трговини и пловидби са Француском, треба да овај закон буде готов у року од 18 месеци по ступању на снагу ове Конвенције, дакле 15-XI-1930 — наша држава није била у могућности примити на се обавезу из овог Мадридског Аранжмана.

3. Хашки Аранжман од 6-XI-1925 о међународном депоновању индустриских узорака и модела. Циљ овог Аранжмана је депоновање индустриских узорака и модела код међународног Биро-а у Берну директним путем с тим, да ово депоновање и објављивање у нарочитом званичном листу Биро-а има исто дејство за државе, које су приступиле овом Аранжману, као да се је извршила регистрација у самим уговарајућим земљама. Како је наша земља сматрала, да би приступом овом Аранжману сувише оптеретила нашу младу индустрију с обзиром на многобројне стране индустриске узорке и моделе, није приступила овом Аранжману, којем су до сада приступиле само 4 земље: Немачка, Шпанија, Холандија и Швајцарска.

Принципи наведени у Парискоj Конвенцији примењени су сви у нашем закону о заштити индустриске својине од 17-2-1922, измењеном законом од 27-4-1928.

II. Што се тиче *заштите књижевних и уметничких дела,* морам, да признам, да је она у нашој Краљевини још до скора била јако недовољна. И ако су важили у деловима наше Краљевине, који су пре припадали Аустро-Угарскоj монархији, сасвим застарели прописи дотичних закона из год. 1895 одн. 1884, на територији бивше Краљевине Србије и Црне Горе у опште ова материја није била законом регулисана. Наша администрација према томе се је старала, да донесе један модеран закон о заштити ауторског права, који је био већ 1928 године примљен од стране законодавног Одбора бивше Народне Скупштине. Услед распуста Нар. Скупштине овај законски пројект није постао закон, али је са неколико не битних измена био примљен од стране Врховног Законодавног Савета на седници од 17-9-п. г. и 26 децембра 1929 био је закон потписан од стране Њ. В. Краља.

Није моја данашња задаћа, да Вам садржај овог народног закона о заштити ауторског права разложим, ја хоћу само да поменем, да се овај закон базира на разним принципима међународне Бернске Конвенције из год. 1886, ревидиране последњи пут 1928 год. у Риму. Показала се је како код заштите индустриске својине тако и код заштите књижевне и уметничке својине потреба, да се пропишу једним међународним инструментом све оне привилегије, које треба признати аутору умног рада, за који се заштита не може ограничити само на узане границе домаће земље. Према томе предвиђено је, да наша Краљевина приступи Б. К. одмах, чим буде санкционисан наш закон о заштити ауторског права и надам се да ће се овај приступ извести у најкраћем времену.

Бернској Конвенцији за заштиту књижевних и уметничких дела припада данас 37 разних европских и ван европских држава са око 960 мил. становника. Добра половина ових држава 18, приликом приступа Конвенцији послужила се разним резервама, придржавајући се при том прописа, важећих у првобитним текстовима Б. К. из год. 1886 одн. 1896.

У Бернској Конвенцији се одређује прво, обим књижевних и уметничких дела и таксативно се набрајају сва дела, која спадају под заштиту и за која треба уговорне земље да пружају законску заштиту. Нарочито признаје се и прерађевинама неког дела, преводима, адаптацијама, музичким аранжманима и другим репродукцијама прерађеним из каквог књижевног или уметничког дела, као и збиркама разних дела, заштита ауторског права али само »sans préjudice des droits de l'auteur de l'oeuvre originale«, што се је у нашем закону о заштити ауторског права изразило речима: „претпостављајући, да је добио дозволу аутора оригиналног дела за прераду или превод".

Под заштићеним делима подразумевају се и фотографска дела као и дела добивена поступком, који је сличан фотографији.

Главни принципи Бернске Конвенције су:

1. Аутори, припадници једне од земаља Савеза уживају у другим земљама, као у земљи порекла, за дела било необјављена, било која су први пут објављена у једној од земаља Савеза, права, која дотични закони сада дају, или ће доцније дати својим грађанима (protection nationale), сем тога пак и специјална права која проистичу из саме конвенције (protection unioniste), коју треба примењивати и у случају, да национални закон аутора ових прописа нема.

2. Насупрот прописима Париске Конвенције уживање и искоришћавање ових права у разним земљама Савеза не подлеже никаквим формалностима, чак ни у случају да неки национални закон има оваквих формалних прописа. Ово уживање и искоришћавање независно је од постојања заштите у земљи порекла дела. Према томе, поред одредаба ове Конвенције, обим заштите као и правна одбранбена средства ис-

искључиво се одређују по законодавству земље где се заштита тражи. Једини изузетак постоји у погледу трајања заштите, јер према чл. 7 трајање заштите у увозној земљи не може бити дуже од трајања одређеног од стране земље порекла дела.

3. Аутори, који не припадају ни једној земљи Савеза, а објављују своја дела први пут у једној од ових земаља, уживају у тој земљи иста права као аутори те земље, а у осталим земљама Савеза права, која пружа ова Конвенција; другим речима изједначени су са припадницима Савеза.

Конвенција говори сасвим јасно само о правима, која припадници Савеза уживају за своја дела у другим земљама Савеза, а не о правима, која уживају у земљи порекла дела, јер није било потребно, да се један сасвим природан пропис, да сваки аутор у својој земљи порекла ужива сва права, која му пружа домаћи закон, унесе у међународне прописе. Према томе, положај аутора у својој домаћој земљи може да буде слабији него у другим савезним земљама, нарочито кад домаће законодавство пропише нарочите формалности за уживање ауторских права.

4. Ако је неко дело било објављено једновремено у више земаља Савеза, сматра се као земља порекла она од ових земаља, чије законодавство пружа најкраће време трајања заштите. За дела једновремено објављена у једној земљи Савеза и у једној земљи изван Савеза, сматра се земља Савеза као земља порекла дела.

5. У смислу Конвенције сматраће се као објављено дело само издато дело, тако да други начини, којим се неко дело испољава, као изложба уметничког дела, предавање или приказивање у позоришту нису равни издавању дела, што има за последицу, да на пр. у земљи ван Савеза вршено приказивање једног драмског дела, нема последице једног први пут објављеног дела.

6. Трајање заштите, коју даје Конвенција, обухвата живот аутора и 50 година по његовој смрти. Ипак у случају да се не би ово трајање подједнако примило од свију земаља Савеза, трајање ће се одредити законом земље, где се тражи заштита и ова не може бити дужа од трајања одређеног од стране земље порекла дела. Исто тако трајање фотографских, посмртних, анонимних и псеудонимних дела одређује земља порекла дела. Кад се створи неко дело заједничким радом више аутора, трајање заштите рачуна се према времену смрти учесника, који последњи умре.

7. Сматра се, док се противно не докаже, да су аутори лица, чије име је назначено на делу на уобичајен начин. Конвенција не наводи, која ће општа искључива права, уживати аутор. У том погледу претпоставља се, да су ауторска права адекватна правима својине — интелектуалне својине, — дакле апсолутна и искључива права, која су само ограничена

у погледу трајања права. Регулисање овог права својине и средства заштите препушта Конвенција националном законодавству.

8. На Римској Конференцији унесен је у Конвенцију један нови појам *морално право* аутора, које се састоји у томе, што независно од имовинских права, и чак после уступања ових права, аутор задржава право на признање да је он творац дела, као и право, да се одупре сваком кварењу, осакаћивању и сваком другом преиначењу овог дела, што би било на штету по његову част или углед. У једној нарочитој декларацији изнела је конференција сем тога »que les pays de l'Union envisagent la possibilité d'introduire dans les législations respectives des règles propres à empêcher qu'après la mort de l'auteur son oeuvre ne soit déformée, mutilée ou autrement modifiée au préjudice de la renommée de l'auteur et des interêts de la littérature, de la science et des arts«.

Као специјална права која припадају аутору ипак наводи Конвенција следеће:

Аутори књижевних дела уживају у осталим земљама Савеза за све време трајања права на оригинално дело искључиво право: да преводе своја дела у друге језике; да имају искључиво право на јавно представљање драмских или драмско-музичких дела и на јавно извођење музичких дела, на јавно објављивање својих дела путем радиодифузије; да имају право дати дозволу, да се њихова дела преносе на инструменте, који служе за механичку репродукцију и да се иста дела могу јавно изводити помоћу ових инструмената; даље имају аутори књижевних, научних и уметничких дела искључиво право, да дозволе репродукцију, подешавање и јавно представљање својих дела кинематографијом. За кинематографска дела [односно за дела, која се створе другим поступком, сличним кинематографији] постоји важан пропис, да се штите као књижевна или уметничка дела, ако је аутор дао делу један оригиналан карактер. Без овог карактера, кинематографско извођење ужива само заштиту фотографских дела.

Искључиво право аутора на своја дела у извесним случајевима, у Конвенцији наведеним, трпи извесно ограничење и то: Новинарски чланци, који претресају економска, политичка или религиозна питања, могу се прештампавати у другим периодичним списима, ако прештампавање није изрично забрањено. Ипак извор прештампаног чланка увек треба да се јасно назначи. Дневне новости или разне вести, које имају карактер обичних обавештења штампе, не падају под заштиту Конвенције.

ANALI PFB | anali.rs

Препушта се законодавству земаља Савеза да се одреди могућност и начин позајмљивања из књижевних или уметничких дела за друге публикације, намењене настави, науци или за крестоматије.

И ова Конвенција предвиђа, да могу земље Савеза између себе закључити специјалне аранжмане у корист аутора, у колико се ови не би противили одредбама Б. К.

Као за заштиту индустриске својине установио се је у Берну и међународни Биро за заштиту књижевних и уметничких дела, то је у пракси јако важно. Трошкови овог Биро-а подмирују се аналогно као за Биро за заштиту индустриске својине дотацијама савезних држава.

Заједнички прописи обеју Конвенција. — Обе Конвенције подвргнуте су периодичним ревизијама у циљу уношења потребних поправки ради побољшања система Савеза.

У тој сврси држаће се Конференције наизменично у разним државама Савеза, на којим учествују делегати земаља Савеза. Администрација земље, у којој треба да заседава Конференција, припремиће, уз припомоћ Међународног Биро-а, радове те Конференције. Директор међународног Биро-а присуствује седницама Конференција и узима учешће у дискусијама, али без права гласа.

У Бернској Конвенцији изрично се предвиђа, да измена Бернске Конвенције важи за Савез само по једнодушном пристанку свих земаља заступљених на Конференцији. И ако овај пропис није унет у Париску конвенцију, ипак за Конференције, одржане за ревизију Париске Конвенције, важе *de facto* исти прописи и предложене измене неће се примити, ако само једна земља уговорница учини приговор. Према томе нема разлике између великих и малих држава, свака је равноправна.

Предвиђа се, да и друге државе могу свим Конвенцијама накнадно једностраним актом приступити. Овај приступ доставља се дипломатским путем влади Швајцарске Конфедерације, која то нотифицира свима другим земљама Савеза, с тим, да важи месец дана по учињеном саопштењу.

Специјално у Б. К. предвиђено је, да је овај приступ дозвољен само земљи, која пружа законску заштиту правима, која су предмет ове Конвенције.

У осталом Бернска Конвенција предвиђа, да се може овај приступ вршити под резервом да држава која приступа жели, да за њу важе нарочити прописи из првобитних Конвенција из год. 1886 или 1896.

Овакве резерве постоје у погледу: 1. новинарских чланака; 2. уметничких дела употребљених у индустрији (arts appliqués); 3. јавног извођења музичких дела; 4. заштите архитектонских дела; 5. права превода књижевних дела.

Једна програмска тачка Римске Конференције је била, да се све резерве укину. Велика већина држава се је споразумела за укидање и делегати наше земље у нарочитој декларацији изразили су вољу, да ће наша земља Бернској Конвенцији приступити без резерва. Али како се је нарочито заступник Сиама, потпомогнут од стране Јапана, изразио, да

Сиам не би могао приступити Бернској Конвенцији, ако се не би дозволила резерва у погледу права превода књижевних дела, укинуте су на Римској Конференцији за ново приступајуће земље све резерве сем резерве у погледу превода. Ова резерва постоји у томе, што приступајућа земља приликом нотификације приступа изражава своју намеру, да бар привремено чл. 8 замени у погледу превода, прописима чл. 5 Савезне Конвенције од 1886 г., ревидиране 1896 г. у Паризу. Ови прописи односе се само на превод на језик или језике дотичне земље. Чл. 5 Конвенције из год. 1886, ревидиран 1896 год., предвиђа, да искључиво право аутора на превод свога оригиналног дела отпада, кад ово право није искоришћавано за време од 10 година, рачунајући од прве публикације оригиналног дела. Овај пропис наравно — од велике је важности за ново приступајуће државе, које имају потребу, да својој младој књижевности омогућују развитак преводом туђих књижевних дела.

И како се је и код нас из свих делова земље појавио захтев, да се не забрањује у нашем закону о ауторскем праву могућност превода стране књижевности на наш језик, што највише служи развитку наше народне књижевности, Министар просвете решио је се, да унесе у закон о заштити ауторског права један пропис, који бар у неколико излази на сусрет захтевима преводиоца и слаже се са прописима међународне Бернске Конвенције. С тога је тек последње време унео као ст. 3 §-у 6 народног закона пропис: „Али кад аутор оригиналног књижевног дела, написаног и штампаног на страном језику, не преведе то дело у року од 10 година на наш језик или не дозволи неком другом лицу да га преведе, и не стави га у промет, допуштено је свакоме, и без тражења дозволе од аутора оригиналног дела, да га преведе на наш језик". Уједно је тражио сагласност Министра Иностраних Дела, да се приступ наше државе Бернској Конвенцији врши под резервом предвиђеном у чл. 25 у Берлину одн. у Риму ревидиране Бернске Конвенције у погледу превода у колико се тиче превода на српско-хрватски и словеначки језик.

Коначно предвиђа се у обема Конвенцијама право отказа, важеће по истеку године дана од дана учињеног отказа. Овај отказ, који се упућује влади Швајцарске Конфедерације, има дејство само за земљу, која га учини, док Конвенција остаје у снази за остале земље Савеза.

На крају овог предавања дозволите ми, да бацим један поглед још и на Лигу Народа, која је ускоро по своме конституисању схватила важност интелектуалне својине и творачких права као средство међународног упознавања и приближавања народа. Установљен је одбор за интелектуалну кооперацију.[1])

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Commision internationale de coopération intellectuelle, коме сада председава професор Gilbert Murray (енглез), чланови овог одбора су бивши белгиски министар Destree, француски министар Painlevé, госпођа Curie — Sklodovska (Пољска) и професор Einstein (Немачка). Један пододбор (sous

Већ пре Хашке Конференције, коју је Међународна Унија за заштиту индустриске својине одржала 1925 год., позвао је Економски одбор Лиге Народа маја месеца 1924 једну Конференцију експерата због давања мишљења у погледу нелојалне конкуренције и Лига Народа изнела је своје дотично мишљење међународној Конференцији у Хагу, где су били присутни 3 члана економског комитета.

На Римску Конференцију за ревизију Бернске Конвенције год. 1928 исто тако позвани су били Лига Народа и институт за интелектуалну Кооперацију, од којих су присуствовали Конференцији са консултативним гласом саветник посланства Schmieden за Лигу Народа, и за институт његов директор Luchaire и шеф правне секције Weiss. Ова су се лица нарочито старала за следећи програм: 1. да се прими 50 годишња заштита ауторских права без изузетка; 2. да се укину све резерве; 3. да се изједначе уметничка дела примењена у индустрији са заштићеним делима уметности; 4. да се заштита Бернске Конвенције прошири на право аутора да партиципирају на вишку вредности, који ће се можда јавити доцније препродајом његовог дела (droit de suite), даље на морално право и коначно, да се уведе један пропис, по коме се један део чистог добитка из искоришћавања дела, по протеку заштитног доба, уноси у нарочити фонд (domaine publique payant), — али само поједине тачке овог програма су остварене.

Још два друга питања, којима се је бавио институт за интелектуалну кооперацију, била су предмет закључака на Римској Конференцији: заштита предавања, говора и проповеди и других дела исте врсте и заштита уметника извођача (artistes exécutants). Прво питање било је повољно решено, и унета је у чл. 2 Бериске Конвенције заштита говора и т. д. Али што се тиче заштите извођача сматрано је за непогодно, да се она уносе у Б. К., али донета је једна декларација (voeu), којој се Савезним Државама препоручује, да имају у виду потребне мере у циљу заштите уметника извођача.

Одбор за интелектуалну кооперацију и даље ради на решењу разних других проблема. Тако се сада бави спајањем свих земаља чланица Бернског Савеза и 21 америчких држава, које сачињавају Савез у Буенос Ајресу у један Савез, даље установљењем једне формуле, да се доведу у склад интереси аутора и финансијера, пошто то због развитка кинематографије и радиоелектрике игра велику улогу. — Затим важне су припреме прописа за уговор о издавању, ко-

commission des droits intellectuelles) коме међу осталима припадају шпански књижевник Casares, француз Marcel Plaisant, познати талијански сенатор Ruffini, норвежанин Knoph и директор међународног бироа за заштиту књижевне, уметничке и индустриске својине Ostertag — бави се нарочито питањима међународног творачког права. Други пододбори као sous—commission das arts et des lettres, или des sciences et de la bibliographie исто тако се баве творачким питањима.

јим треба регулисати правне односе између аутора и издавача, (равнатеља позоришта, трговца уметника, и фабриканта филмова). — Израдиће се тип тог уговора, којим ће се заштитити аутор као економско слабији. Сви проблеми и овога пута, као и на Римској Конференцији, остали су нерешени и биће на дневном реду идуће међународне Конференције у Бриселу год. 1935.

Јако важан проблем научне својине (propriété scientifique), који је у Лиги Народа покренуо сенатор Руфини, наишао је упркос шесто-годишњих расматрања и конферисања на велике тешкоће. Једна Конференција стручњака у последње време израдила је нацрт једног међународног аранжмана, по коме би била индустрија обавезна, да за извесну науку, која се практично употребљава, плати научнику за извесно време нарочиту накнаду. Да би се индустрија заштитила од неизвесности непредвиђених захтева од стране научника, истакнут је недавно један систем, по коме би ризик сносило осигуравајуће друштво.

Сва ова поменута питања и проблеми треба да се интензивно претресају и могу се решити само међународним путем. Споразуми између разних народа делимично из политичких делимично из стварних културних разлога врло су тешки. Поменути међународни институти према томе покушавају да задобију јавно мишљење у разним земљама за своје идеје, и мислим, да је и наше удружење за међународно право позвано, да изађе у сусрет овим тежњама.

Д-р Јанко Шуман.

О ФАШИСТИЧКОМ СИНДИКАЛНОМ УРЕЂЕЊУ

(Свршетак)

VII.

Напред је поменуто (Ш) да држава, према одредбама Устава Рада, има право и дужност да интервенише у производњи, да нормира односе између капитала и рада. У ту сврху створени су признати синдикати послодаваца и радника. Односе између тих разних синдиката регулишу начелно закон, уредбе, а у конкретним случајевима, склопљени колективни уговори. Но ипак није искључена могућност да и поред уговора дође до спора између уговорних страна. Држава је синдикалном организацијом, забраном штрајка и локаута спречила грубу борбу између рада и капитала. Стварањем *Суда Рада*[1]) онемогућила је борбу између појединих синдиката.

[1]) Сличну установу имамо у многим европским и ваневропским државама. Обавезна арбитража постоји за државна предузећа у Румунији, Русији, за предузећа јавног интереса у Румунији, Ј. Африци; у Немачкој арбитражне пре постају обавезне, када то захтева јавни интерес. — У Холандији закон од 4. V. 1923. предвиђа "државног помиритеља. — Види законодавство кантона Женеве, енглеско после рата, норвешко.

ANALI PFB | anali.rs

Држава је стала на гледиште: држава спречава да појединци себи деле правду, спречава то класама произвођача, па мора то да спречи и синдикатима. За прве, појединце, постоје државни, редовни судови; за друге, класе чије интересе данас представљају синдикати, створила је при сваком апелационом суду, нарочит државни суд — Суд Рада. У надлежност тога суда спадају сви спорови који се тичу колективних односа рада, примене колективних уговора итд. Суд чине апелациони судија, два апелациона саветника и, кад се укаже потреба, два грађанина експерта у питању производње и рада (3. чл. 13 и 14). При сваком суду постоји списак експерата за сваку врсту производње и рада. Лица за тај списак предлаже обласни економски савет (§ 61 У.). На почетку сваке године Председник Суда бира са списка по двојицу експерата за сваку врсту производње и рада, и означује их за експерте који ће суделовати при решавању спорова идуће године. Лица која су посредно или непосредно заинтересована у спору не могу да буду чланови суда. (чл. 15.) Списак који је саставио Председник Суда има да се изложи на суду и у року од 15 дана сваки синдикат има право да тражи брисање имена оних експерата за које сматра да неће умети да одговоре тој дужности. О споровима те врсте решава Апелациони Суд (§ 62 У). Експерт треба да је 25 година стар, безпрекорног политичког и моралног владања и да има универзитетску диплому. Изузетно могу бити експерти и они који немају факултет под условом да су својим радом стекли глас нарочитих експерата — вештака (§ 64 У.). За случај да неко одбије да се прими дужности експерта примењују се одредбе грађанског судског поступка (§ 67 У.).

Функција суда је двојака. Кад доноси пресуду суд се инспирише нормама о интерпретацији и извршењу уговора. Али, а то је друга функција суда, *он може без обзира на уговор да формулише и нове услове рада.* У овом случају суд има да се инспирише праведношћу, да води рачуна о интересима послодаваца и радника, али подређујући једне и друге вишим, националним интересима производње. (3 чл. 16.) Статистички подаци државних установа и синдиката, сређени и прегледани од стране Министарства Корпорација, о условима производње, рада, скупоће итд. имају да служе суду као критеријум при оцени интереса странака (чл. 13. У. Р.). Суд Рада има дакле не само дужност да решава конкретне спорове који потичу из колективних уговора, већ и да ствара нове норме, нове услове рада. Али у једном и другом случају суд има да води рачуна о колективним, државним, националним интересима и да пресуду донесе онако како сматра да је најкориснија за националну производњу. Спорови који долазе пред Суд Рада не интересују само заинтересоване стране већ и државу, јер су то спорови између два фактора једне категорије производње која интересује много шири круг но што су странке које се споре. Донекле слично схватање постоји и у

ANALI PFB | anali.rs

неким другим законодавствима: данском, швајцарском, аустријском. У том интересу државе (да се спорови мирно ликвидишу) налази се разлог да је Суд Рада обавезан за обе стране. Он интервенише и онда када би странке силом, не обраћајући се суду, хтеле да бране своје интересе. Синдикати, као што ћемо доцније видети, обично су саставни делови — чланови сличних установа већих размера (федерација, конфедерација). Ако међу синдикатима дође до спора, федерације, конфедерације по дужности интервенишу у спору у циљу да дође до споразума подређених им синдиката. Ако та интервенција не буде крунисана успехом, више организације наређују подређеним синдикатима да траже интервенцију Суда Рада. За случај пак да синдикат не поступи по овом наређењу државни заступник по дужности износи спор пред надлежни суд.

Територијална надлежност Суда Рада поклапа се са територијалном надлежношћу апелационог суда. Ако се ради о спору између синдиката са територије два суда — надлежан је Суд Рада при апелационом суду у Риму. (§ 72. У.) Поступак пред судом може да започне синдикат или државни тужилац. (§ 68. У.) Странке — синдикати — могу лично предстати суду — председник или секретар — или узети адвоката (§ 78. У.). У року од 24 часова суд има да одреди дан када ће се одржати рочиште (§ 76. У.). Суд доноси две врсте решења: 1) Пресуду кад пресуди спор или се изјави надлежним. 2) Одлуку — свако друго решење сем горња два (на пр. одлука да се саслушају нови сведоци). Одлука не мора, а пресуда мора да буде мотивисана. Пресуда којом се пресуђује спор замењује колективни уговор, а странке имају право жалбе Касацији у року од 15 дана од дана када је пресуда пала. Суд Рада има право (чл. 22.) да казни ону странку која одбије да поступи по извршној пресуди. Странка се кажњава затвором од једног месеца до годину дана и глобом од 100—5,000 лира. Осим тога странка има да надокнади штету која је настала не извршењем пресуде[1]).

VIII.

Природна последица поменутих основних начела (интервенције државе у спор између рада и капитала, обвеза да се сви спорови те врсте свршавају пред судом итд.) јесте забрана штрајка и локаута. Држава која је узела на себе да регулише односе између рада и капитала, која је у ту сврху отворила нарочите, државне судове за решавање тих спорова, има право да забрани штрајк и локаут, јер су то само облици своје врсте борбе између капитала и рада. Друкчије стоји ствар у држави која не прокламује својим правом да интервенише, да регулише спорове те врсте, у држави која

[1]) Уредба од 2. 7. 1926. Но 1132 детаљно говори о самом поступку пред Судом Рада.

се ограничава да одржи јавну безбедност, а оставља заинтересованим да они сами реше свој спор па било то штрајком и локаутом. У таквој држави штрајк је потпуно разумљив и оправдан, јер рад и производња нису заштићени законом као што је то случај у Италији, где не може бити ни речи о слободи штрајка. Закон је ту потпуно јасан: локаут и штрајк су забрањени (чл. 18.). Послодавци који без стварних разлога и у намери да измене одредбе колективног уговора обуставе посао у својим предузећима кажњавају се глобом од десет до сто хиљада лира. Радници, ако их је више но три, кад договорно напусте посао или га раде на начин који смета току рада, у намери да измене одредбе колективног уговора, кажњени су глобом од 100—1,000 лира, а вође и организатори штрајка и казном затвора од једне до две године (чл. 18.). Као што се види кршење колективног уговора не повлачи собом само одговорност према синдикату и према оштећеној страни, о чему је раније било реч, већ и кривичну одговорност према држави, као представници заједнице, која је оштећена самим тим што је дошло до штрајка. Ово не значи да је укинута индивидуална слобода рада, пошто се ове одредбе не примењују на случај појединачног, оправданог напуштања рада. Забрана штрајка је оправдана, јер сваки штрајк наноси штету заједници и ако можда користи онима који штрајкују. И у либералним, демократским државама забрањен је штрајк намештеника на железницама, пошти, администрацији, пошто су то предузећа заједнице. Фашистичка идеологија иде даље и сматра да су сва предузећа, па и приватна, сва привредна предузећа заједнице (приватници их воде као мандатори заједнице) и да је исто тако забрањен штрајк у тим предузећима као и у државним.

IX.

Према томе да ли су чланови синдиката послодавци или радници или особе слободних професија, синдикати се деле у синдикате послодаваца, радника, слободних професиониста. Ова се подела тачно одржава у свима и вишим, синдикатима организацијама. Одржавајући ту разлику увек су тачно одвојени интереси рада од интереса капитала.

Друга је подела синдиката према њиховој територијалној надлежности. Ако та надлежност обухвата територију општине имамо општински синдикат. По територијалној надлежности имамо општинске, окружне, обласне, покрајинске и националне синдикате. (3. чл. 6.) Ови последњи обухватају територију читаве државе. Основна јединица је општински синдикат. Но у практичном синдикалном животу највећу улогу играју обласни синдикати. Њихове су територије релативно велике, обухватају једну област са мање више истим економским и социјалним приликама и увек практично довољан број послодаваца и радника. Већина колективних уго-

вора склапа се између обласних синдиката послодаваца и обласних синдиката раденика.

Трећа подела синдиката предвиђа синдикате ниже и више категорије. Синдикати о којима је до сада реч јесу синдикати ниже категорије. Више су пак категорије федерације и конфедерације. Више синдиката образују федерацију, а више федерација конфедерацију. Ова последња је од великог значаја за читаво синдикално уређење. Но ипак ни ту нема једне јединствене шеме и номенклатуре која би на исти начин поделила у више и ниже организације све синдикалне организације италијанске привреде. Скоро свака грана италијанске привреде има своје нарочито синдикално уређење и синдикалне организације (синдикати, федерације, конфедерације), своје нарочите називе који се не поклапају са сличним називом у другој грани привреде као што то показују неки примери.[1]).

Постоји у првом реду једна *генерална кофедерација послодаваца*. Са стране раденика њој одговара *национална конфедерација фашистичких синдиката*. Прва је организација представник капитала и обухвата све организације послодаваца на начин који ћемо доле изложити. Друга је представник рада. Генерална Конфедерација Послодаваца обухвата шест конфедерација послодаваца: послодавце индустрије, пољопривреде, трговине, банака, сувоземног и речног саобраћаја, поморског и ваздушно саобраћаја. С друге стране, Национална Конфедерација Фашистичких Синдиката дели се на шест федерација раденика: индустрије, пољопривреде, трговине, банака, сувоземног и речног саобраћаја, поморског и ваздушног саобраћаја (последња има из техничких разлога иарочит однос према Националној Конфедерацији Фашистичких Синдиката). Овим шест федерацијама којима одговарају шест аналогних конфедерација послодаваца — треба додати федерацију слободних професија (адвокати, лекари итд.). Дакле, послодавци су подељени у шест великих група — конфедерација —, а раденици у шест великих група — федерација — више једна федерација слободних професионисга.[2])

Конфедерације код послодаваца, федерације код раденика, јесу организације више категорије. Свака од њих дели се за себе на више група које имају различите називе. Али и унутрашња подела сваке од горепоменутих шест конфедерација и седам федерација није иста већ је различита према томе на коју се грану привреде односи. Навешћемо два три примера. Конфедерација пољопривредних послодаваца образује се на следећи начин: У свакој области постоје три обласна синдиката: један пољопривредних послодаваца који своју

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Giuseppe Bottai, L'ordinamento corporativo dello Stato.

[2]) Alberto Pennchio Lo Stato corporativo fascista; Costamagna, Diritto corporativo italiano, R. Dalla Volta, L'ordinamento Sindicale corporativo dello Stato. —

земљу не обрађују лично; други, оних пољопривредних послодаваца који своју земљу лично обрађују и, најзад, трећи, оних који земљу дају под аренду. Ова три обласна синдиката заједно образују *Обласну Федерацију Пољопривредних Послодаваца.* У свакој области постоји једна таква обласна федерација за пољопривредне послодавце. Све обласне федерације једне врсте, у овом случају пољопривредних послодаваца, образују заједно *Конфедерацију Пољопривредних Послодаваца.* У целој земљи постоји само једна таква конфедерација и она је једини легални представник послодаваца пољопривредника за целу земљу. Постоје ниже организације – синдикати (обласни и општински) — где је диференцијација интереса потпуна. У свакој области има три синдиката, за три врсте пољопривредних послодаваца, од којих свака врста има своје интересе. Но те три групе везује да су у свакој од њих у питању пољопривредни послодавци и да се њихова делатност манифестује на једној те истој ограниченој територији — области. Ова заједница интереса представљена је у синдикалној организацији више врсте — другог степена — обласној федерацији. Она се разликује од осталих сличних обласних федерација послодаваца пољопривредника тиме што је територијално ограничена на једну одређену област. Та разлика пада у организицији више врсте — трећег степена — конфедерацији која обухвата исте интересе послодаваца у свима областима заједно.

Компликованије је удружење индустријске конфедерације послодаваца која је организација више врсте — трећег степена. Њу образује савез свих федерација (виших организација другог степена) за разне групе и врсте индустрије. Број тих федерација је велик јер је велики и број разних грана индустрије. Сама индустрија грађевинског материјала има пет федерација: по једна за индустрију керамике, цемента, стакла, цигаља и пета федерација предузимача. Организације првог степена јесу обласни индустријски савези, који се деле у секције, које су опет, из свих области повезане у колико се односе на исту врсту индустрије унапред поменуте федерације. У овом дакле случају пресудну улогу игра врста индустрије, а тек у другом реду територијална надлежност.

Организација раденичких синдиката изгледа у главном, овако: Постоји седам, напред поменутих федерација и то: индустрије, пољопривреде, саобраћаја, сувоземног и речног, трговине, банака, морског и ваздушног саобраћаја. Федерације су организације трећег степена — више организације — и одговарају конфедерацијама послодаваца.

ANALI PFB | anali.rs

Федерација пољопривредних раденика дели се на шест националних синдиката: 1) пољопривредних техничара, 2) намештеника у пољопривредним предузећима, 3) лица која узимају земљу под закуп колективним уговором, 4) колона и на-

поличара, 5) стручних пољопривредних раденика и надничара, 6) шумских раденика.

Национални синдикат је организација више категорије — другог степена. У свакој области постоји шест обласних синдиката груписаних као што су груписани национални синдикати у федерације. Сви обласни синдикати једне групе на пр. пољопривредних техничара образују национални синдикат пољопривредних техничара који са осталих пет националних синдиката образују федерацију пољопривредних раденика. Организација индустријских раденика у толико је само слична организацији пољопривредних раденика што и овде постоје организације другог и трећег степена. Но називи, подела, различни су и прилагођују се привредној структури индустрије. Подела је извршена и по врсти посла и по територијалној надлежности. Што је организација вишег степена (федерација, конфедерација) то је њен склоп компликованији. Не само да се повећава њена територијална надлежност, него обухвата све већи број интереса једне велике групе, врсте, производње. Из ових примера види се да фашистичко синдикално уређење не предвиђа у детаљима један једнообразан план за читав систем. Постоје извесне главне линије према којима је извршено уређење, али у границама тих главних линија постоје извесне разлике диктоване стварним приликама.

Конфедерације послодаваца разликују се између себе по групи производње, а не по појединим интересима који се сукобљавају у истој групи производње. На пр. конфедерација пољопривредних послодаваца обухвата латифундисте и мале сопственике чији интереси не морају увек да се поклапају. Но свих шест, великих конфедерација имају нешто што их везује. Оне су савез послодаваца, капитала, за разлику од савеза раденика, представника рада. Слично је са конфедерацијама раденика. Оне се деле у шест федерација према подели производње у шест великих група. Свака од њих штити интересе свију раденика у једној од тих група производње без обзира што се интереси раденика те групе производње не слажу увек међусобом. На пр. код индустријских раденика обуће могу да се не поклапају интереси раденика у фабрикама са интересима раденика који код куће раде за рачун фабрике или фабричког раденика обуће у Милану са оним у Сицилији. Али и ових шест федерација раденика имају нешто заједничко, оне бране интересе рада, радника у односу према капиталу и послодавцима.

Дакле конфедерација — организација трећег степена — је још много компликованија организам од обласне федерације — организације другог степена — већ и стога што јој је територијална надлежност много већа. Конфедерације које су чланови „*Савеза Конфедерација Послодаваца*" разликују се међу собом по интересима које представљају: свака од њих

штити интересе послодаваца једне од шест група производње. Федерације радника које су чланови *„Националне Конфедерације Фашистичких Синдиката"* штите интересе радника једне од шест група производње. Безброј разних синдиката, разних по врсти поизводње, категорији, територијалној надлежности коначно се сливају у две велике организације: *„Савез Конфедерација Послодаваца"* — представник капитала и на *„Националну Конфедерацију Фашистичких Синдиката"* — представник рада.[1]) Интереси капитала тачно су одвојени од интереса рада. Али, кад би се систем завршавао овом тачном поделом, једином која постоји између те две велике организације, у ствари би имали исто што је постојало раније пре фашизма. Можда би ново стање било у толико горе што би сада капитал и рад ушли у међусобну борбу много организованији, моћнији, него до сада кад су били поцепани у низ већих или мањих организација, синдиката. Новим стањем били би створени услови за борбу између та два фактора производње, али се не би постигао основни циљ фашистичке економске и социјалне политике — заштита и обезбеђење великих, националних интереса који не допуштају трошење снаге у међусобној борби капитала и рада. За то је фашизам створио низ установа које не представљају интересе рада или капитала, већ само интересе производње. То су *Корпорације*. Оне су синтеза једне од шест грана производње, установа која штити интересе те гране производње руководећи се искључиво интересима целокупне производње те врсте у складу са интересима нације, не водећи рачуна о засебним интересима капитала и рада који су ангажовани у тој врсти производње. Штитећи интересе једне врсте производње, корпорације бране један националан интерес. Корпорација има себи подређену конфедерацију послодаваца и конфедерацију радника једне врсте производње. На пр. Конфедерација пољопривредних послодаваца и конфедерација пољопривредних радника подређене су корпорацији пољопривреде. На тај начин долази се до шест корпорација — представника шест облике, категорија производње: пољопривреде, трговине, банкарства индустрије, речног и сувоземног саобраћаја, поморско и ваздушног саобраћаја (види приложену шему).

Синдикалне организације вишег степена (конфедерације и федерације) јесу правна лица исто као и синдикати. Само разлика између организација вишег степена и синдиката јесте та што су лица, физичка или правна (предузећа итд.) чланови синдиката, док су чланови конфедерације или федерације искључу-

[1]) 31. 12. 1927. обухватала су оба ова тела 3,745,809 уписаних чланова. Од тога је било:

ANALI PFB | anali.rs

1.) послодаваца 885,968 индустрија 60,000; банке 3,018; пољопривреда 550,000, трговина 170,000 и тд.

2.) радника 2,859,41 (индустрија 1,206,586; пољопривреда 990,977; банке 40,137, трговина 254,179, саобраћај 247,344 итд. Свакако у синдикате је уписано преко 10% свих радника. —

чиво синдикати. Појединац не може да буде члан организације вишег степена. Он може да буде само члан синдиката, а синдикати су чланови конфедерација или федерација. Све одредбе којима је уређено питање признања, функционисања, синдиката важе и за организације вишег степена. И оне морају имати свој статут, списак синдиката — чланова конфедерације. (§ 36 У.) Признањем конфедерације или федерације, држава признаје и све синдикате који су чланови конфедерације. Министар Корпорација, у чију надлежност спада признање организација вишег степена, може да пренесе на конфе дерације или федерације право надзора и контроле над синдикатима које иначе припада префекту. Исто тако може Министар у свако доба да одузме вишој организацији то право контроле и надзора и да га врати префекту. Конфедерације и федерације могу да наметну синдикатима дужност да плаћају принос. Члановима синдиката не може Конфедерација или федерација да наметне никакав терет. Као и синдикати тако и организације вишег степена морају да створе фонд из кога се плаћају одштете за случај да конфедерација или федерација не изврши колективни уговор, као и принос за Министарство Корпорација. Организације вишег степена у главном одговарају по саставу и функционисању синдикатима, а створене су из разлога практичне, целисходне примене начела Устава Рада. Целисходно је да синдикати који заступају интересе једне врсте буду међусобом повезани у једну већу организацију. Практично је пак да централа — Министарство Корпорација — утиче на синдикате и синдикалан живот преко извесног, ограниченог, броја конфедерација и федерација, у место да одржава директну везу са безброј малих синдиката. Практична страна ове установе види се и по томе што већину колективних уговора не склапају између себе синдикати, и ако им закон даје то право, већ организације вишег степена и тиме обавезују синдикате на одредбе склопљеног уговора.

X.

Напред је поменуто да фашистичко законодавство признаје шест разних конфедерација послодаваца и исто толико федерација радника. Оне се деле према врстама производње и према томе да ли се ради о послодавцима или радницима. Подела на раднике и послодавце строго је спроведена и ни једна конфедерација или федерација не заступа истовремено интересе радника и послодаваца. Али фашистичко синдикално уређење признаје и такве установе у којима су истовремено заступљени послодавци и радници. То су *Корпорације*.[1] Оне се међу собом разликују само по врсти производње чије интересе чувају. По закону постоје шест корпорација. Оне не представљају више интересе радника или посло-

[1]) Корпорација је »L'organizzazione unitaria delle forze della produzione di cui ne rappresenta integralmente gli interessi, чл. VI. У. Р.

давца, овог или оног краја Италије, већ целокупне интересе одређене гране производње.

Корпорација за разлику од синдиката нема правну личност, она је орган државне управе. (§ 43. У.) То је потпуно у складу са фашистичким начелима о држави и производњи. Корпорација — синтеза свију интереса који су ангажовани у једној врсти производње — постаје орган државе којој производња има да служи, јер је „држава врховни регулатор производње". У корпорацији, теоретски, не може више да дође до сукоба између послодаваца и радника, јер је корпорација представник интереса те гране производње, а не интереса послодаваца и радника запослених у одређеној грани производње. Судом Рада држава брани интересе послодаваца и радника док су они још подвојени у своје нарочите организације. Дајући пак корпорацији карактер државне установе, држава мисли да ће се најбоље користити својим правом да утиче на општу производњу у земљи. Истина постоји теоретска могућност да дође до сукоба између појединих корпорација т.ј. између појединих грана производње. Но како су оне државне установе под министром корпорација, то сваки спор између њих решава министар корпорација.

Корпорације образују конфедерације послодаваца и федерације радника исте врсте врсте производње. Држава признаје корпорацију декретом Министра корпорација који јој одређује састав, унутрашњу организацију, права и дужности. Њено издржавање пада на терет државног буџета, а држава добија од синдиката принос од 10% синдикалних приноса који се имају употребити на издржавање корпорација односно министарства корпорација.

Корпорације имају право и дужност да покушају мирно решење спорова између синдиката или федерација, разуме се увек само у границама једне групе производње: да донесу одредбе о помагању, бољем организовању производње; да образују установе за запослење радника (послодавци су обавезни да траже раднике само преко тих установа и да приме оне раднике који им пошаље корпорација или за тај посао нарочито одређен орган); да уреде стручно васпитање радника — почетника, шегрта итд. (§ 44. У.) У договору са представницима рада и капитала из своје групе производње, корпорације могу да донесу опште одредбе о колективним уговорима (3 чл. 10. ал. 3.) и уговорачи се морају држати тих одредаба. Али синдикати који спадају у надлежност корпорација имају потпуну слободу при склапању колективних уговора, ако раније нису донели, у договору са корпорацијом, опште одредбе о колективним уговорима (§ 45. У.). Овакве споразумно донете одредбе имају за чланове синдиката исту важност као и одредбе колективних уговора. Једино ограничење при решавању спорова око колективних уговора састоји се у томе што Суд Рада не може да решава о спору ако пре тога корпорација није покушала да мирним путем реши спор.

ANALI PFB | analiri.rs

(3 чл. 17.) Министар корпорација поставља и опозива председника корпорација (§ 46. У.). Свака корпорација има свој Савет састављен од једнаког броја послодаваца и радника. Састав и надлежност Савета одређује министар корпорација својим декретом (§ 46. У.).

На челу целог корпоративног система стоји министарство корпорација[1]). У његов делокруг спада примена закона од 3. 4. 1926., контрола, координација, и организација разних нижих и виших синдикалних организација.[2]). У самом министарству најважнији орган је *„Национални савет корпорација."* Председник тога Савета је министар корпорација, а чланови су му: државни подсекретар за корпорације, директор радничког одсека и два представника министарства националне економије, по један представник осталих министарстава, по два представника федерације радника за пољопривреду и федерације за индустрију, по један представник за све остале конфедерације, по један представник за генералну конфедерацију радника и за генералну конфедерацију послодаваца, по један представник полудржавних установа: радничких одмориштa (Dopolavoro), подмладка (Balilla), заштите деце и материнства. Саветници се именују на четири године краљевим декретом.

Савет не пресуђује спорове. Он има само да даје своје мишљење о питањима која интересују корпорације или организације, као и о свим осталим питањима која му подноси министар корпорација. Евентуалне спорове између корпорација пресуђује министар корпорација.

Министарство корпорација није бирократски орган и није му циљ да замени синдикалну организацију. Мусолини је рекао за то министарство[3]): „Помоћу министарства корпорација остварује се у центру и на периферији интегралан корпоративни систем између економских и социјалних интереса и сила. Ово је могуће остварити само на државној основи, јер се једино држава може да уздигне изнад сукоба интереса појединаца и група и да све снаге управи једном вишем циљу".

XI.

Да бисмо добили бар у главним линијама потпуну слику фашистичког синдикалног уређења потребно је поменути функцију синдикалних организација при избору народних посланика. По изборном закону од 17. V. 1928. народна скупштина састоји се од 400 народних посланика. Читава држава је један изборни округ. Бирачком телу предлаже се једна ли-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Види декрет закона бр. 1131 од 2. 7. 1926. и бр. 401 од 17. 3. 1927.

[2]) Министарство Корпорација издаје месечни часопис — званични орган Il Diritto del Lavoro. Уређују га Bottai, Guidi, Miceli, Miglioranzi. Министарство издаје и двонедељни часопис — Informazioni Corporative.

[3]) Министарство корпорација има у свему 65 чиновника.

ста од четири стотине посланика да ту листу прихвати или одбије. Ако је прихвати изабрани су свих 400 посланика са листе. Сама изборна радња води рачуна о новом синдикалном уређењу и дели се на три дела.

Први део изборне радње састоји се у предлагању кандидата. Има две врсте кандидата. Једне кандидују 13 конфедерација, односно федерација, друге кандидују друге установе којима је то право признато нарочитим краљевим декретом. Конфедерације и федерације имају право да кандидују 800 лица, а друге установе, нарочитог националног и социјалног значаја 200 лица. Свака конфедерација може да кандидује само онолико колико је законом одређено: Конфедерација слободних професија 80, конф. послодаваца пољопривреде 48, конф. послодав. индустрије 40, конф. послодав. трговаца 24, конф. послодав. поморског и вазд. саобр. 20, конф. посл. банака 12, конф. послодав. саобраћаја копном и рекама — 16. Федерације радника кандидују исти број. Само кандидовање врши Савет конфедерације или федерације изабран на основу статута. Чланови синдиката и синдикати, који су чланови конфедерације или федерације, имају на кандидацију само у толико утицаја у колико суделују при избору чланова савета конфедерације или федерације. Савет међутим слободно кандидује лица која он нађе за сходна. Кандидацијом лица — њих 800 — свршено је суделовање конфедерације или федерације при изборној радњи.

Овако састављена листа долази пред Велики Фашистички Савет — то је други део изборне радње — који од преко 1000 предложених лица има да изабере и састави дефинитивну листу од 400 кандидата. Но Велики Фашистички Савет нема само право да од предложених изабере 400 кандидата, већ има право да на дефинитивну листу уметне кандидате које нико у опште није кандидовао. При томе Велики Фашистички Савет није ограничен у мењању извесног постотка од конфедерације предложених кандидата, већ може у опште да састави нову листу од 400 кандидата. Ово је право дато Великом Фашистичком Савету да би унео у листу лица корисна по рад скупштине но која нису кандидована од стране конфедерација.

Трећи део изборне радње састоји се у томе што се листа Великог Фашистичког Савета предлаже изборном телу на одобрење или на одбијање. Гласачи не гласају за појединце са листе, већ „за“ или „против“ листе Великог Фашистичког Савтеа. Ако половина гласача гласа „за” онда је читава листа примљена и скупштина изабрана. Ако пак половина више један гласају „против”, листа је пропала и приступа се новом гласању са упоредним листама.

Активно право гласа условљено је плаћањем синдикалног приноса, пореза, сопственошћу државних хартија итд. Овом одредбом жели се да се од гласања искључе сва она лица која нису заинтересована на производњи или не плаћају порез.

ANALI | anali.rs

Фашистичко синдикално уређење несумњиво представља озбиљан покушај да се социјални, економски, па и политички односи ставе на друге основе. Настоји да га замени другим основима синдиката, колаборације и пресудног утицаја државе у свим питањима производње. Оно се оснива на низу идеја међу којима ћемо наћи по које начело из скоро свих економских система, и многе конкретне одредбе (о заштити раденика) које су већ одавно остварене у неким напредним државама. Истине ради треба признати да су баш неке од тих одредбама новина за талијанске раденике. Да је до тога дошло треба тражити у развоју фашистичког покрета који на своме почетку није имао израђене синдикалне идеологије. Па и данас, после шест година фашистичког владања, не може се још говорити о неком сталном, израђеном и применом утврђеном систему. Само један део напред поменутих установа и организација јесте и остварен; други део — корпорације — само делимично функционишу или уопште још нису образоване. Онај пак део система који стварно функционише — ниже организације — или долази потпуно до изражаја само у вези са корпорацијама или функционише још релативно кратко време. Фашистичко синдикално уређење није још завршено. Државни подсекретар за корпорације назива га експериментом и допушта да се може мењати према потреби која се доцније укаже. Систем није још ни теоретски дефинитиван, практично још није потпуно примењен и било би и сувише смело о њему већ сада донети коначан суд.

Фашистичко синдикално уређење је само један вид, иако можда најважнији, укупног фашистичког покрета. Политички, чисто партијски моменти играју велику улогу нарочито при практичној примени новог система; пресудан је лични утицај Мусолиниа — вође фашизма. Фашистичко синдикално уређење је инструмент којим се фашизам служи и да влада; оно је средство помоћу кога фашизам долази у могућност да контролише све економске снаге у држави, да их подреди држави, све у намери да послуже вишим циљевима нације. Један од тих националних циљева јесте и осигурање економског напретка и социјалног мира у држави. Фашистичко уређење не може да спречи социјалне кризе, али је створило прилике које су их знатно отежале. Колико је у томе имало утицаја синдикално уређење, а колико општи фашистички систем владања — то је оно што се данас још не може да утврди. Тесна веза, тако рећи идентификовање, фашистичког синдикализма са фашистичким режимом уопште, за фашистичком партијом, онемогућава или бар чини врло тешким доношење озбиљног, непристрасног и коначног суда о самом синдикалном уређењу. Нарочито је тешко учинити то у прегледу у коме се не говори о фашистичком режиму, већ се само излаже фашистичко синдикално уређење, па и то се чини хотимично и искључиво само на основу талијанских публикација.

Д-р А. Г. Авакумовић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Менични закон према Хашком реглману

— Објашњење потребно за његово правилно решење. —

А. — Увод — Издавањем новога Југословенског Меничнога Закона који је добио Краљеву санкцију 29. новембра 1928. г., а који је ступио на снагу 19. децембра 1929. г., поставило се као актуелно питање да ли је и у колико је наш Менични Закон репродукција изједначеног законодавства о меници донетог на Међународној Конференцији за Међународно Приватно Право одржаној 1912. г. у Хагу.

То се питање поставило зато што зе знало да су се при изради нашега пројекта његови редактори у главноме руководили Хашким Пројектом. Али ако се посматра Хашки Пројекат (Réglement uniforme sur la lettre de change et le billet à ordre), онда ће се видети да то заједничко законодавство конбиновано са међународном Конвенцијом о Унификацији Меничног Права (Convention sur l' unification du droit relatif à la lettre de change et au billet à ordre), предпоставља да ће поједине националне државе увођењем заједничког Меничног Законодавства, у своме националном Меничном Законодавству имати прописа трију врсти, и то:

а) *Прописе Униформог Реглмана*, које ће имати да унесу у своје Законодавство онакве како су редиговани у самом Хашком Униформном Реглману.

б) *Прописе Реглмана које могу државе слободно изменити на основу Конзенције.* Ти прописи не смеју прелазити преко граница које су у Реглману и Конвенцији прописане.

в) *Прописе које имају чисто национални карактер и које свака држава може донети аутономно.* Ти прописи у опште немају свога модела ни у Униформном Реглману ни у Конвенцији.

Ни бивша Краљевина Србија, ни данашња наша држава, *нису званично примиле обавезу* да уведу у своје Законодавство било Реглман, било да су ма на који начин приступиле Конвенцији за изједначење светског Меничног Права. Отуда се утицај Хашког Пројекта код нас мора дискутовати у највећој мери.

Ово питање, за нас, у првом реду представља питање законске интерпретације Шта све мора имати у виду техника судског тумачења за случај нејасног прописа у Меничном Праву и најзад шта све представља материјалију коју мора консултовати сваки интерпретатор данашњег Меничног Закона.

Б. — Прописи Униформног Реглмана унети у наше Законодавство. Скрећемо пажњу нарочито на једну околност. Редактори нашега Закона уз сам законски текст дали су тако зване „*Мотиве Комисије за предлог Меничног Закона.*“ Ти мотиви често пута нису дословице једнаки са материјалијом коју

цитира у своме рапорту Претседник Хашке Конференције за Међународно Приватно Право од 1912. г., *T.M.C.* Asser.

Као основно правило при изналажењу материјалије судија мора водити рачуна о материјалу који је иницијатор Закона сервирао законодавном телу. Према томе има се узети да је материјалија која преставља најдојстојнији извор за тумачење нашега Меничног Закона оно што је Краљевска Влада поднела Народној Скупштини као објашњење пројекта Закона. То су били мотиви Комисије за израду пројекта овога Закона. Отуда они би били најмеродавнији материјал за тумачење.

Ту баш и лежи тежиште проблема како треба тумачити наш Менични Закон у оним случајевима кад се разилазе мотиви нашег предлога од елабората мотива који иду уз Хашки Реглман.

За нас решење мора, да би било солидно постављено, имати једну идејну основицу. Та основица одиста мора се тражити у ономе „шта је хтео Законодавац усвајајући предложени текст.“ Шта је хтео? Да ли да прими предложени текст? Да ли му је то памера која служи сама себи за циљ? Или на против можда за њега усвајање предложеног текста значи само једно средство да се дође до правога циља — до увођења наше државе у ред земаља које су приступиле Међународној заједници у погледу спровођења светског Меничног Права. Из говора владиног повереника пред Законодавним Одбором Народне Скупштине г. професора Ђорђа Несторовића, као и из говора и извештаја чланова Законодавног Одбора јасно је да је циљ Народне Скупштане при доношењу овога Закона био усвајање предложеног текста зато што тај текст значи средство преко кога наша држава приступа заједници Меничног Права, пројектованој 1910. и 1912. год. у Хагу. Дакле крајњи и прави законодавчев циљ био је усвајање Хашког Реглмана. То је, и ако наша држава није дала формалну обавезу ради приступања Конвенцији за изједначење светског Меничног Права, био централни циљ. — Зато морамо схватити да за правилно разумевање нашега Меничног Закона треба консултовати изворе који омогућују правилно разумевање самога Хашког Реглмана. Сва одступања учињена у мотивима Комисије за израду пројекта Меничног Закона од мотива Хашког Реглмана не могу ни у колико бити меродавна за тумачење нашега Меничног Закона. Наш Законодавац усвојио је предложени текст не зато што је убеђен у његову корисност, руководећи се приложеним мотивима Комисије, — већ у главном зато што је веровао да ће се доношењем овога Закона доћи до рецепције Меничног Права, онаквог како је оно у Хагу израђено.

ANALI PFB | anali.rs

То се зна да разлози у предњем ставу важе за прописе Униформног Реглмана које, по Конвенцији, националне државе имају унети у своје национално Законодавство онакве какви су:

Према томе ово важи за следеће параграфе нашег Меничног Законодавства: 1 (1)[1]); 2 (2); 3 (3); 4 (4); ст. I и III §-а 5 (ст. I и III чл. 5); 6 (6); 7 (7); 9 (9); 10 (10); 11 (11); 12 (12); 13 (13); 14 (14); 15 (15); ст. I §-а 16 (16); 17 (17); 18 (18); 19 (19); 20 (20); 21 (21); 22 (22); 23 (23); 24 (24); 25 (25); 26 (26); 27 (27); 28 (28); 29 (29); 30 (30); 31 (31); 32 (32); 33 (33); 34 (34); 35 (35); 36 (36); ст. I и II §-а 37 (37); 38 (38); 39 (39); 40 (40); § 42 сем тачке 1^0 (чл. 42. сем §-а 1^0); 43 (43); ст. II, III, IV и VI §-а 44 (ст. II, III, IV и VI чл. 44); 45 (45); 46 (46); ст. I сем тачке 2^0 и II чл. §-а 47 (чл. 47, сем т. 2^0 ст. I); ст. I т. 1^0, 3^0 и 4^0 §-а 48 (чл. 48. сем тачке 2^0); 49 (49); 50 (50); 51 (51); 52 (52); ст. I до VI §-а 53 (53); 54 (54); 55 (55); 56 (56); 57 (57); 58 (58); 59 (59); 60 (60); 61 (61); 62 (62); 63 (63); 64 (64); ст. I и II §-а 65 (65); 66 (66); ст. I и II §-а 67 (67); 68 (68); 69 (69); 78 (70); 94 (74): ст. I §-а 95 (75); 96 (76); 100 (72); 101 (73); 103 (77); 104 (78); 105 (79)[2]); 106 (80). — За те законске прописе Хашки Реглман је једини релеватни извор. Онако како се разумеју прописи Хашког Реглмана, на основу којих се дошло до одговарајућих прописа у нашем Законодавству, тако се морају разумети ти прописи и код нас. То тако мора бити јер је наш Законодавац тако хтео реципирајући их у наше Законодавство онакве какви су они у Хашком Реглману.

В. — *Одступања од текста* — Одступања од текста Униформног Хашког Реглмана предвиђене су у Конвенцији за приступање изједначењу Меничног Права. Наша држава се врло ретко служи тим овлашћењима. Она их најчешће није ни узимала у обзир.

Тако наше Законодавство није се користило овим овлашћењима појединих националних држава да чини следећа одступања од Униформног Хашког Реглмана, и то: да означење менице не мора бити битни услов (чл. 2. К[3]) = чл. 1 Р[4]) = § 1)[5]); да се не признаје индосамент за залогу (чл. 4. К. = чл. 18. Р. = § 18); да авал не мора бити на меници (чл. 5. К = чл. 30. Р. = § 30); да могу постојати вашарске менице (чл. 6. К. = чл. 32. Р. = § 33); да рок се за подношење ограничи само на дан доспелости (чл. 7. К. = чл. 37. Р. = § 37); да пријем делимичне отплате није обавезан (чл. 8. К. = чл. 38. Р. = § 38.); да протест треба дизати најдаље следећег рад-

[1]) Број у загради означава члан Хашког Реглмана, чији је дословни превод дотични параграф нашег Меничног Закона.

[2]) Овај § има чисто техничке измене према Хашком Реглману.

[3]) чл. К. = члан Конвенције.

[4]) чл. Р. = члан Реглмана, који је могао бити измењен.

[5]) § = § Југословенског Меничног Закона у који би се унела измена да се Југословенски Законодавац желео послужио овлашћењем.

ANALI PFB | anali.rs

ног дана (чл. 10. К. = чл. 43. Р. = § 43); да се нотификација мора вршити преко власти (чл. 11. К. = чл. 44. Р. = § 44); питање покрића (чл. 14. К., = изван Реглмана и Југословенског Меничног Закона); да се теорија највеће вредности обвезе схвати као заштитна мера домаће средине од странаца (чл. 18. К.=чл. 74. Р.= § 94.); да за сопствену меницу не примењује прописе Хашког Реглмана (чл. 22. К. = чк. 77 — 80 Р. = § 103 – 106). — Према томе Југословенски Законодавац, и ако Југославија није званично приступиле Конвенцији, није искористно већину овлашћења која је Конвенција оставила домаћим законодавцима појединих држава. То јасно манифестује жељу Југословенског Законодавца да се што је могуће више држи само Хашког Реглмана.

Ипак он се користио овим одредбама Конвенције да одступи од Реглмана:

I — Да законска камата у унутрашњем промету буде 6% годишње (§ 5, 47, 48) а не 5%, као што то предвиђа Хашки Реглман (чл. 5, 47, 48) — овлашћење је изречно наведено у чл. 12. Конвенције. — Али што се тиче меница које се односе на саобраћај са иностранством Југословенски Менични Закон у погледу каматне стопе (5%) остаје коректно уз Хашки Реглман (§ 47. ст. III, 48. ст. II).

II — Да се може протест заменити писменом изјавом на меници (§ 44. ст. I.), што Хашки Реглман не предвиђа (44.) — Овлашћење изречно наведено у чл. 9. Конвенције.

III. — Да се примена страног права у случајевима кад то налаже Међународно Приватно Право може починити гувернементалној контроли нашег Законодавства (ст. VII. §-а 53. 84.), одредбе коју не предвиђа Хашки Реглман (чл. 53, чл. 70. и 71). — Ово овлашћење изречно је наведено у чл. 9. Конвенције.

Отуда ове одредбе (§ 5, 44, 47, 48, 53, 84.) треба тумачити према њиховом значају које добијају на основу Конвенције, која им је извор и одакле су их редактори нашег Закона усвојили.

Г. — Аутономне одредбе по Реглману — Према Конвенцији нека су питања остављена без ограничења националним законодавствима појединих држава. Ту долазе: I. начин потписивања (§§-и 98. и 99.) — чл. 3. К; — II. Застој и прекид застарелости (§§-и 79. — 82.) — чл. 16. К; — III. амортизација меничне исправе (§§-и 90. — 93.) — чл. 15. К; — IV. неправилно обогаћење (§ 85.) — чл. 13. К; — V. празиички дани (§ 112.) — чл. 17. К; — VI. таксе (ван М. З.) — чл. 19. К.

За ове прописе неоспорно је да Хашки Реглман није и не може бити сматран као извор. Ови прописи, баш по самом Хашком Реглману, имају свој извор у националном законодавству. Отуда они имају онакав карактер какав им је хтео

дати онај чију је мисао усвојио Законодавац. То значи овде мотиви Комисије играју главну улогу при испитивању материјалије.

Д. —Аутономне одредбе без обзира на Реглмана — Пошто смо одредили односе Хашког Реглмана према појединим прописима нашег Меничног Закона, ми морамо посебно прегледати §§-е 8, 16, 17, 41, 42, 45, 65, 67, 70—77, 95, 97, 102, 105, 107—111, 113—115,— јер у досадањем излагању нисмо утврдили њихово порекло.

1⁰ — § 8. ст. I. и прва реченица ст. II. су дословице преведени из чл. 8. Хашког Реглмана. Дакле у толико они долазе у прву групу прописа (Б). Друга реченица ст. II. (О одговорности заступаног код прекорачења овлашћења) је један *аутономни* пропис нашег Законодавца, који значи како по схватању нашег Законодавца треба разумети Хашки Реглман.

2⁰ — § 16. ст. II. је један препис позајмљен из појединих националних законодавстава и науке (теорија пропуштања) који а ако *најважнији пропис* у нашем Меничном Законодавству, нема свој извор ни у Хашком Реглману ни у Конвенцији. Према томе увођења овог *аутономног правила у наш систем значи,* за нас, у основи *напуштања система строгог формализма*, јер се — по овој одредби — свако потписивање или делимично попуњавање меничног бланкета своди на уговор о меници, па чак кад није при попуњавању вођено рачуна *о строгом формализму, који је особина Хашког Реглмана.*

3⁰. — § 37 ст III. је један пропис који нема свој извор у Хашком Реглману, али он садржи једно објашњење аутономног права које служи као нужно за правилно разумевање униформног права. — Ипак судови морају водити рачуна да је то пропис аутономног права и да је у мотивима објашњено какав он има значај, као и то да се примена ст II истог §-а ставља у зависност од наше Владе. Овај пропис представља једно правило које одговара *теорији квалификације* у Међународном Приватном Праву и као такав може се оправдати у односу према Хашком Реглману.

4⁰ — § 41 у суштини представља са малим изменама, које се тичу надлежности, чл. 41 Хашког Реглмана.

5⁰ — § 42 т. 1. (ако је акцент одбијен било потпуно било делимично) значи једно одступања од одговарајуће одредбе т. I чл 42. Хашког Реглмана (ако је одбијен акцепт). Она је једна одредба која показује да наш Законодавац сматра да се *аутономно* могу објашњавати норме светског права. О овоме се при тумачењу мора водити рачуна.

6⁰ — Ст. V §-а 44 не одговара потпуно дотичном ставу Хашког Реглмана. Наш пропис се разликује од Хашког Реглмана тиме што наше право тражи да се нотификација врши

препорученим писмом, а Хашки Реглман говори о простом *lettre missive* — Ту је одступање пре у преводу него у идеји Законодавца.

7⁰ — Ст. II §-а 65 је нов. Њега нема у Хашком Реглману. Али он по садржини само упрошћава примену ст. II истог §-а и према томе, нарочото што он упрошћава подизање протеста (видети доле под 9⁰), може се узети да он не излази из круга Хашког Реглмана.

8⁰ — Ст. II §-а 67 је нов. И њега нема у Хашком Реглману. Овај став је по садржини једна материјална норма, која предвиђа изречно одступање од прописа Хашког Реглмана. Отуда мора се узети да је наш Законодавац намерно хтео да корегира Хашки Реглман.

9⁰ — §§ 70—77. Ово су одредбе о протесту. Ни Хашки Реглман ни Конвенције не говоре о протесту као таквом. Одиста у чл. 9 Конвенције оставља се појединим државама право да путем одступања од Хашког Реглмана дају ослобођења од дизања протеста у извесним случајевима. Отуда можемо извести да је Хашки Реглман и поступак спровођења протеста, тамо где се он мора дизати, оставио националним законодавствима. Према томе овде судија има консултовати *једино аутономно законодавство* и домаће изворе, јер и по Међународном Приватном Праву свака држава уређује дизање протеста по своме lex fori (видети члан 76 Хашког Реглмана).

10⁰ — §§ 86-89. Ово су одредбе о праву залоге и придржаја. Ни оне немају ослонца у Светском Меничном Праву. Они су за судије чисто аутономног карактера, тим пре што оне престављају уређење режима својине, једно питање које се по опште усвојеним начелима у Међународном Приватним Праву тиче јавног поретка и које се као такво увек оставља домаћем Законодавцу. То је и био разлог да се Хашки Реглман не бави овим питањем.

11⁰ — § 95. ст. 2. Изузетци од Locus regit actum. То су изузетци којих нема у Хашком Реглману. Они значе да је наш Законодавац што се тиче меничне форме *одступио од Хашког Реглмена напуштајући његово схватање* да је праправило Locus regit actum обавезно и да се наш Законодавац определи за модерну доктрину да се форма има, као заштита појединца, одређивати било по Lex personae било по Locus regit actum. Отуда овде судија мора водити рачуна да је овај пропис у односу према Хашком Реглману аутономан и да његов извор треба тражити у тенденцији факултативности доктрине Locus regit actum.

12⁰ — § 97. Ко је менично-пословно способан је питање које се по Хашком Реглману (чл. 74) решава по националном закону лица у питању. Отуда овај члан за судију представља чисто аутономни пропис.

ANALI PFB | anali.rs

13° — Прелазна иарeђења — Одредбе техничке природе које су, ван дискусије, често националног карактера и ван интереса Хашког Реглмана.

Ђ. — Закључак — Пошто смо изложили однос прописа нашег Закона према Хашком Реглману ми морамо закључити да је срж прописа нашег Меничног Законодавства прост превод Хашког Реглмана, да код осталих прописа наш Законодавац у главном стоји у границама Хашког Реглмана, који он усваја у идеји, и ако на то међународноправно није обавезан, али да се он у својој акцији користи тиме да га Хашки Реглман правно не обавезује те га покушава корегирати тамо где то налази за потребно. Дакле наш Менични Закон значи једну рецепцију али не потпуну, Хашког Реглмана, једну рецепцију која није правно обавезна и која није проста копија. Руководећи се том идејом наш Законодавац био је слободан у својој акцији и ту слободу нарочито је показао како *материјално* уношењем ст. II. § 16., одредбе која руши цео систем Хашког Реглмана, тако и *по форми* намерним одбацивањем примене прописа чл. 23. Конвенције, који забрањује државама уговорницама да у своме законодавству мењају бројеве параграфа.(1)

Дакле ми и јесмо и нисмо земља која је приступила Хашком Униформом Реглману. Зато тумачење нашег Меничног Закона, захтева познавање мере до које је наш Законодавац прихватио Хашки Пројекат.

Д-р Милан Ф. Бартош

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Француска као извозник капитала

Привредни живот послератне Европе показује готово у сваком погледу назадовање. И ако се сасвим јасно виде узроци привредне декаденције старога континента, и поред тога што је излаз из данашње ситуације сасвим прост, ипак се ни у најблажој мери, не да приметити еволуција европске привреде у правцу какве озбиљније реорганизације и рационализације. Општа ситуација је и даље доминирана политичким моментима који су данас више него икада у супротности са великим интересима и потребама међународне привреде. Тешкоће са којима се у овоме тренутку бори Међународна конференција за царинско примирје најбоље показује колико је још недовољно припремљен терен за стављање европске привреде на једну основу која би омогућила њено најповољније развијање. Стварање једне велике европске привредне заједнице мора се још за дуже време сматрати као утопија и практичан рад на привредном санирању мораће се вршити у оквиру

---

[1]) Les Etats contractants s'obligent à ne pas changer l'ordre des articles du Reglement par l'introduction des modification ou audition auxquelles ils sont auforisés.

ANALI PFB | aralis

појединих земаља, у колико је у опште могуће да се на овакав начин дође до једног озбиљног оздрављења привредних прилика у Европи. Када би се нашла солуција, а ми верујемо да се она може наћи, организовања једног јединственог привредног европског подручја, просперитет Европе дошао би врло брзо и превазишао би бесумње по своме обиму све што смо до сада видели. Европа би за кратко време у привредном погледу наткрилила Америку и тежиште светске привреде пренело би се опет у Европу. Али чекајући да постепено, кроз дуге периоде привредне стагнације, сазре идеја потребе једне привредне уније европских земаља морамо стално пратити шта се под данашњим околностима дешава, штâ се у данашњим приликама може урадити. И ова несрећна и за привреду неповољна атмосфера ипак не искључује могућност побољшања данашњег стања. И данас на моменте привредни напори појединих народа доводе до извесних резултата који, када нису постигнути на штету других народних привреда, морају бити регистровани као успеси од општег значаја.

Такав је случај са лепим напредовањем које се последњих година може запазити у привреди Француске. У Француској је у току рата уништено оно што је било најбоље, њена индустрија у северним областима. Њени губитци у људству су били страшни, већи него игде ако се има на уму проценат рађања. Ипак су у току неколико година сви материјални губици надокнађени. Индустрија се реорганизовала из основа и њен производни капацитет знатно је већи него што је био пре рата. Општи индекс индустриске производње показује према предратном стању повећање производње за читавих 43%. И у сваком другом погледу статистички подаци сведоче о једном веома знатном повећању целокупне привредне делатности у земљи. Најбољи пример показују државни приходи код којих се у овој буџетској години запажа вишак од близу 7 и по милиона франака. Пажљиво проучавање француске привредне политике после рата и у опште напора њенога становништва да надокнади све оно што је ратом уништено пружа један врло поучан пример о томе шта се све са стрпљивим радом да постићи. Могло би се истина рећи да француска привреда представља једну срећну комбинацију аграрне и индустриске производње и да је извесно њено напредовање омогућено већ самим тим што обе ове гране рационалне производње располажу са пространим тржиштем у самој земљи. Исто тако да индустрија странаца доноси земљи изванредно велике приходе и омогућује знатну активност биланса плаћања. Али би ови општи повољни услови били недовољни да објасне велико дизање француске привреде које се десило последњих година и које је у првом реду резултат рада и штедње. Њима се има приписати што је једна дубоко оштећена и дезорганизована народна привреда достигла за неколико година тако висок степен привреднога просперитета и данас у општој депресији европске привреде представља као неку базу привредног напредовања.

Са међународног и специјално европског гледишта важна је данас привредна ситуација Француске нарочито због могућности да ова земља опет постане врло јак извозник капитала, још већи него што је била пре рата. Образовање капитала у Француској узело је последњих година такве сразмере да данас питање извоза капитала и деконзистионирања француског тржишта новца и капитала представља једно од најважнијих привредних питања у Француској. За данашњу привредну ситуацију Европе ово представља један моменат од изванредне велике важности. Данашње снабдевање Европе са краткорочним и дугорочним кредитом није ни мало равномерно ни стално, тако да и оно представља једну сметњу више за нормализовање привредног живота у Европи. Европа је сиромашна у капиталима који су јој баш у овоме тренутку најпотребнији. Ова се оскудица нарочито осећа у аграрним земљама као што је наша, које морају, услед све веће конкуренције прекоморских земаља, да рационализирају своју производњу, зашто су, разуме се, потребни знатни капитали. *Обиље капитала у Француској је међутим тако знатно* а потребе у земљи потпуно подмирене тако да би земља била доведена у тежак положај ако се у кратком времену не би за француске капитале нашли пласмани у иностранству. У овоме тренутку није могућно у самој Француској пласирати ни ренту коју доносе до сада извезени капитали а камо ли огромне масе нових капитала чије се годишње повећање данас цени на 40 милијарди динара. У овом тренутку расположива средства париског новчаног тржишта цене се на 110 милијарди динара. Ова ситуација се нарочито огледа у стању Француске Банке. Ова установа располаже данас са највећом резервом злата у Европи, резервом која знатно премаша њене потребе. Њен новчанични оптицај (новчанице и обавезе по виђењу) покривен је данас са преко 60% и ако закон захтева само 35%. Њен огроман сток девиза који достиже висину од 26 милијарди франака у опште се не узима у обзир за покриће новчаница. Према томе данас је Француска Банка у стању да удвостручи свој новчанични оптицај, али привредне потребе земље ово не захтевају, услед чега огромна средства Француске Банке леже неискоришћена. Ово за њу представља велики губитак а исто тако губитак и за многе европске земље које не располажу са потребним капиталима док је у исто време једна велика количина злата стерилизована у трезорима Француске Банке. Таква ситуација , разуме се, не може дуго трајати, јер је европска привреда недовољно снабдевена кредитима тако да је данашња ситуација која је карактеризована оскудицом кредита на једној страни и обиљем неискоришћених кредита на другој, штетна за све подједнако и мора јој се што пре учинити крај. Реформе које су пре кратког времена извршене и од којих се најинтересантнија састоји у образовању једне нарочите банке која ће се бавити акцептним пословима показују јасну тежњу да се нагомиланост средстава на париском тржишту отклони и расположиви капитали управе у иностранство. Тако

се ускоро може очекивати да ће Фарнцуска Банка ставити путем реесконта страних меница светској привреди на расположење своја силна неискоришћена средства. Ово ће, разуме се, бити само краткорочни кредити док ће се добијање дугорочних кредита фаворизирати другим мерама, у првом реду ослобођењем од порезе која се данас наплаћује на емитовање страних папира од вредности и њихов промет.

Ми данас дакле присуствујемо неизбежној последици просперитета који влада у француској привреди, подизању користног тржишта новца и капитала на ранг једног финансиског центра од светскога значаја. Мислимо да нећемо погрешити ако у овој околности видимо једну појаву која ће добро доћи привреди данашње Европе. Њено снабдевање капиталима постаће знатно боље него што је данас. У данашње време осим швајцарског и холандског тржишта, чији је емисиони капацитет скромнијих размера, постоје још само лондонско и њујоршко тржиште која су у стању да задовоље потребе појединих земаља за кредитом. Али ни једно ни друго од ових, данас најважнијих тржишта, није у стању да непрекидно и равномерно пружа потребне кредите. Америчко је тржиште и сувише ново и носи као и цела данашња америчка привреда карактер једног лако стеченог просперитета и тенденцију за авантурама и експериментима који за америчку привреду не морају бити у великој мери штетни али за европске земље, које од њих зависе, могу бити фатални. Амерички штедиша је по својој природи хазардер и њега не примамљују вредности са осигураним малим приходом. Због тога се и могао десити циновски крах на њујоршкој берзи прошле јесени. Тржиште на коме се дешавају овакве ствари врло је неповољно за пласирање страних зајмова јер у критичним моментима може без икаквог стварног повода бити тангиран и кредит држава чије се вредности налазе у рукама публике, која је склона спекулацији. Што се тиче лондонског тржишта, оно је данас знатно слабије него пре рата и чини напоре да у прекоокеанској трговини сузбије конкуренцију коју им чини Америка. Оно се све више дезинтересује за Европу и оријентише ка својим колонијама и далеком истоку. Према томе постоје сви услови да Француска као извозник капитала заузме прво место у Европи. Ако се има на уму да је париско тржиште много мирније и трезвеније, и да много више одговара потребама европских земаља, чијим је привредама у првом реду потребно да буду обезбеђене од авантура и наглих промена, онда се у овоме уздизању Париза на ранг једног финансиског центра од светскога значаја, може видети један врло важан елеменат реорганизације европске привреде.

Д-р Александар Јовановић

ANALI PFB | anali.rs

СУДСКА ХРОНИКА

Правни послови закључени од умно оболелих лица ништавни су и онда ако њихово оболење није још званично констатовано нити пак приметно за сауговораче лаике.

— Одлука Опште Седнице Касационог Суда од 11. II. 1930 г. бр. 1477. —

Тужилац Б. правдајући забрану на имање Јована С. тужи га суду и моли Суд да га по кратком поступку осуди на плаћање главног дуга у 5.000.— дин. са интересом и трошковима, подносећи за доказ свога тражења меницу са акцептом туженог Јована, који у току спора умире. По траженом задржању од извршења у међувремену донетог осудног решења суд одређује рочиште, на коме тужилачка страна остаје при тужбеном тражењу, оспоравајући неспособност пок. Јована у времену издања поднете менице, док заступник његове масе подноси уверење бр. 2153 од 19. VI. 28. год. којим доказује да је у то време покојник био душевно болестан. Ужички Првостепени Суд налази да је по гласу уверења, у априлу 1928 год. утврђено: да је пок. Јован већ на једну годину пре прегледа био душевно болестан, — следствено и 10. III. 28. год. као времену издања менице, — па са изложеног у §§ 40, 533 и 920 г. з. одбије тужиоца од тражења, као проистичућег из ништавог правног посла, — пресудом својом од 6. II. 28. бр. 6718. По благовременом незадовољству тужилачке стране, Београдски Апелациони Суд, пресудом својом бр. 39 од 9. V. 29 год. одобрава предњу пресуду.

По жалби тужене стране IV одељење Касационог Суда својим примедбама од 16. XI. 29. бр. 9145 ништи са разлога:

„И ако закон узима у заштиту умноболне, ипак то бива под извесним условима у односу према трећим лицима.

Да би појединци били заштићени од склапања правних послова са умноболним, треба да има знакова да је дотични умноболан и као такав неспособан за правне радње. Најбоља опомена за то је стављање оболелог под старатељство или упућивање његово на посматрање. То су радње које закон тражи и које опомиње трећа лица да са таквим оболелим не склапају правне послове.

Из овога предмета се не види, да су те радње законима о старатељству и о уређењу санит. струке тражене радње учињене пре стварања обавеза поч. Јована по спорној меници:

Из предмета се види: да је пок. Јован ступио у болницу тек крајем марта 1928. одакле је упућен на *посматрање* у душев. болницу (види лекар. уверење од 28. III. 1929 г.) даље из тог се уверења види, да је поч. Јован био *за време бављења у болници* правно неспособан (а то је доцније од времена издања спорне менице) али *да се не може дефинитивно утврдити* да је он био правно неспособан и пре доласка у болницу; за тим, из уверења бр. 2153 и из допуне истог види се, да је поч. Јован био на годину дана пре датума тога уверења душевно болестан *само у скривеном и за лаике неприметном стању*, — те је према свему томе Апелац. Суд требао да цени, да ли је за тужиоца, *као лаика за познавање душевних болести*, било јасно да, узимајући од поч. Јована обавезу по меници, чини са истим правни посао који неће моћи остварити због §§ 40, 533 и 920 гр. зак.

Ово је Апелациони Суд требао учинити тим пре, што је поч. Јован много после издања спорне менице стављен под привремено старатељство;

што је 7. Ш. 1928, (види уверење бр. 5385 уз незадовољство), дакле после неколико дана од издања спорне менице примио новац од одобреног му зајма код Хипотекар. Банке, што је у скоро исто време (види уверење бр. 1274 уз незадовољство) лиферовао дрва жандарм. чети и од исте новац за то примио, из чега јасно излази да су поч. Јована и државне власти третирале као правно способног; и, најзад, што је по уверењу суда општине ужичке од 25. Ш. 1929. бр. 3711 све до упута у болницу, (а то је после издате менице), самостално обављао своју радњу и вршио друге правне послове као пуноправни грађанин.

Све је ово могло дати уверења тужиоцу да је он склопио правни посао у виду менице са правно способним лицем, чија обавеза важи, те је Апелац. суд требао да цени, и да да разлоге: зашто тужиоца одбија од тражења према маси поч. Јована, који се у опште третирао у време издања спорне менице правно способним, и зашто дату обавезу поч. Јована, по спорној меници третира неважећом, кад нису испуњени услови и зак. прописи о давању доказа трећим лицима о душевном оболењу поч. Јована."

Београдски Апелациони Суд писмом својим од 28. XII, 28. бр. 11356 даје следеће противразлоге:

„.....по § 533 г. з. умно оболела лица лишена су способности закључивања уговора због своје духовне неурачунљивости као фактичког стања. Законодавац није при томе нигде прописао као услов да њихова умна оболелост буде такве природе да је и лаици, — лица ван лекарског реда, — могу запазити, — већ се задржава само на чињеници душевне оболелости, одузимајући од таквих лица способност уговарања по горе наведеном пропису, — као последицу опште одредбе § 40 г. з. којом закон и на њих протеже своју заштиту.

При таквом стању ствари, Београдски Апелациони Суд налази да је у смислу § 166 г. с. п. несумњиво утврђена умна оболелост пок. Јована, лекарским уверењем од 19. јуна бр. 2153 и допуном истога — §§ 187 и 188 г. с. п., као што је правилно оценио првостепени суд, да је његово оболење констатовано одмах по доласку у болницу а можда и раније (в. прилог белешци бр. 6718), из чега је сасвим јасно да је пок Јован био несумњиво умоболан у време закључења и спорног правног посла.

Чињеница, пак, да је пок. Јован стављен под старатељство 6. априла 1928. год. в. декрет у акту бр. 44663 — може служити само као доказ о званичној констатацији његове болести, а никако о томе од када је он био болестан, јер се о томе у стар. писму ништа не говори, а то је већ горе наведеним лекарским уверењем утврђено. Датум стављања под старатељство не може се, по нахођењу Апелационог Суда, узети као почетак пословне неспособности неког лица, јер се стављањем под старатељство само констатује једно фактичко стање које је могло већ годинама трајати, а за које време дотично лице несумњиво ужива заштиту из §§ 40 и 533 г. з. који прописи говоре о нечијем душевном стању, — умној оболелости, а не о правном положају, стављањем под старатељство, који је само једна од последица горе наведених прописа.

Па, како је горе наведеним доказима несумњиво утврђено да је у времену потписа спорне менице пок. Јован био у таквом стању, — и како је пресуда прв. суда изречена по довољном извиђању — § 166 г. с. п. и правилној оцени свих утицајних чињеница — § 304 т. 4 и § 305 т. 7. г. с. п. — то Апелациони Суд у овом погледу остаје при раније одлуци.

Прелазећи на остале околности истакнуте у примедбама Касационог Суда, Б. Апелациони Суд налази да наводи и докази из незадовољства не могу бити предмет оцене по § 314 г. с. п. те их, према томе, није ни ценио."

Касациони Суд, одлуком своје Опште Седнице од 11. II. 1930. г. Бр. 1477, усваја гледиште Апелационог Суда и оснажава његову пресуду. —

ANALI PFB | anali.rs

Предњом одлуком Касационог суда решено је питање: да ли је, да би се правни послови закључени од умоболних лица могли огласити за ништаве, потребно да њихова оболелост буде већ јавно утврђена, или је довољно да она постоји

и ако неприметна за трећа лица. Сматрамо да је овај случај правилно расправљан, како с обзиром на дух нашег грађанског законика, — који у свом § 40 узима у заштиту лица слободне воље лишена, — тако и с обзиром на ранију праксу. (В. Судску праксу за 1926 год. стр. 508 где се излаже сличан, нешто простији случај). И ако је, као што ћемо ниже видети, ово решење било једино могућно de lege lata овај је случај интересантан у толико, што је IV. одељење Касационог суда у својим примедбама покренуло једно теоријско питање: питање стварног циља у коме су донете одредбе §§ 533 и 920 г. з., што се види из самог почетка његових примедаба. Одељење почиње своје примедбе констатацијом да закон заиста узима у заштиту умно болесне, па одмах у идућој реченици стаје на гледишта да треба заштитити трећа лица од последица склапања уговора са умоболнима на тај начин, што би се за ништавост таквих послова тражило да у време њиховог склапања умна оболелост буде не само ноторна, већ чак и озваничена стављањем под старатељство. И ако би се ова теза са теоријског гледишта могла донекле и бранити, нама изгледа да се за њу не може наћи законског ослонца. Све одредбе нашег грађанског законика које се баве способношћу умоболних лица, логично развијају начело § 40 по коме се баш та лица сматрају као предмет законске заштите. Поред §§ 533 и 920 г. з. који се односе на њихову способност уговарања, ми можемо у прилог нашег гледишта навести још и ове законске прописе: § 942 г. з. по коме застарелост против умоболних не тече док су год без редовног представника, што иде на уштрб оних који би се њоме хтели користити, и § 807 г. з. по коме умоболна лица не одговарају за штету коју би причинила и коју према приликама сноси било лице чијем су чувању поверена, било сам оштећени, ако је небрежењем његовим до штете дошло. Дакле: 1) заштита умоболних иде дотле да продужава застарелост на штету трећих лица, и 2) поступци умоболних којима би се неком нанела каква штета равнају се у случају више силе за коју нико не одговара — §§ 807 и 808 г. з.

Упоређујући наш грађански законик са страним законодавством, нашли смо свега на два места одредбе, које би ишле у прилог тезе коју заступа одељење Касационог суда. На првом месту, у Француској је изрично предвиђен случај о коме је овде реч и он је у чл. 503 Code Civil-a решен на исти начин како је Касациони суд првобитно учинио: да би се правни посао могао поништити због умне оболелости једног сауговорача, потребно је да у време закључења већ постоји умна оболелост као ноторна чињеница, без обзира да ли је позната специално сауговорачу и да ли је већ судом утврђена. Одговарајућег прописа код нас нема а нисмо га могли наћи ни у изворнику нашег грађанског законика, аустријском грађ. законику.

Други изузетак од општег правила налазимо у аустријском грађ. законику који предвиђа заштиту трећих лица, али

у једном другом случају: одговорности за накнаду штете. У својим §§ 1308—1310 који одговарају нашем § 807 г. з., аустријски законодавац регулише ово питање детаљније од нашег и предвиђајући све могућности даје суду овлашћење да може у извесним случајевима досудити накнаду штете оштећеном на лични рачун умоболног причиниоца, и то само у случају да материалне прилике обојице захтевају такво решење. Но, овај је случај и у самом аустријском праву изузетак од општег правила које је исто као и у нашем законодавству.

Из свега изложеног јасно се види да одељење Касационог суда у домаћем законодавству није имало ни једног законског прописа на коме би могло засновати своју тезу. Напротив, она је потпуно противна општем духу нашег грађанскога закона, који поставља на прво место интересе умоболника и општа седница је сасвим правилно поступила.

Андрија М. Ристић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Инж Новак Поповић и Д-р Душан Мишић, **Наша домаћа привреда** *(фактори — стање — унапређење)*. Београд. Изд. књиж. Геце Кона. 1929.

Дело инж. Н. Поповића и Др. Д. Мишића је велика књига од 573 страна илустрирана многобројним статистичким табелама. Дело је било поднесено на расписани од Управе Краљева Фонда стечај и награђено од стране Управе највећом наградом.

Књига се састоји из 3 дела: први део говори о факторима развића домаће привреде (држава, самоуправне власти, новчане установе, новчано тржиште, сасбраћај); други део прегледа поједине привредне гране (пољопривреда — биљна производња, сточарство, шумарство —, индустрија — услови развића, стање рударске и топионичке, дрвене, пољопривредне, хемиске, текстилне, грађевинске и др. индустрије —, занатство, кућна индустрија и трговина — унутрашња и спољна —); трећи део говори о унапређењу домаће привреде (предуслови унапређења и унапређења главних привредних грана — биљне производње, сточарства, шумарства, индустрије и трговине). На крају књиге додат је списак литературе којом су се писци служили приликом израде свог дела.

Већ се из овог кратког прегледа садржаја види, у колико је опсежно и разнолико ово дело. Писци су прикупили и искористили опширан материјал. Само онај који зна, колико је тешко сакупљати разбацани и пуни празнина и омашака материјал за привредну статистику Југославије, може да оцени рад који су извршили писци ове књиге. Већ због тога има књига врло високу вредност, јер представља собом рад који је са обзиром на богатство прикупљеног материјала јединствен и изузетан.

Али је материјал не само прикупљен, већ и обрађен. На основу тог обрађеног материјала дата је слика свију главних

ANALI PIS | anali.rs

грана народне привреде Краљевине Југославије. Дата је такође оцена стања народне привреде и појединих њених грана. Изведени су и закључци који приказују мере за санацију и унапређење народне привреде. Тиме су писци допринели изради рационалног плана привредне политике у земљи.

Особито подробно и добро је обрађена пољопривреда која чини главно занимање већине становништва. Од 573 страна целокупног дела посвећено је биљној производњи и сточарству више него 230 страна или скоро половина целог списка. То одговара великој улози коју игра пољопривреда у аграрној Југославији. Али није заборављена ни индустрија која мора да допуњава у народној привреди пољопривреду и има све услове за свој развитак. Писци анализирају узроке слабог развића индустрије и разматрају мере за њено унапређење. Исто тако сликају писци стање трговине, особито спољне трговине, и ако су индустрија и трговина обрађене у спису краће и не у толико темељито.

Али дело инж. Н. Поповића и Др. Д. Мишића има и својих недостатака, како формалних тако и материјалних.

Што се тиче формалне стране, дело је пре свега сувише опширно, јер је пуно понављања и непотребних опширности; све би се то могло лако избацити не само без уштрба за квалитет дела него и са великом користи за њега. Дело је израђено на брзу руку и због тога има доста стилистичких дефеката (на пр. „вулгаризирање пољопривредне стручности" место „популаризирања", стр. 162). Понеке статистичке табеле израђене су немарљиво; понекад није означена година на коју се односе подаци (на пр. таб. бр. 20 на стр. 64). У тексту и у табелама већином није означен извор из којега су узети подаци, што отежава и често онемогућава контролисање података. При цитирању некојих закона нису означени њихови датуми (стр. 350, 523 и др.). Нису наведени датуми трговинских уговора Југославије са појединим државама (стр. 503).

Важнији су материјални недостаци.

У делу које је привредног карактера, има сувише много чисто — техничких објашњења. Додуше, код многих пољопривредних, рударских и индустријских питања привредна је страна тесно везана за техничку страну. Али ипак могла би се скратити многобројна техничка објашњења, што би такође допринело корисном скраћивању обима списа. С друге стране, у књизи има више важних празнина. У глави о новчаном систему није описана државна новчана политика, особито политика првих година након Уједињења, као и интервенциона политика Министарства финансија и Народне банке; није чак ни додирнуто питање о легалној стабилизацији динара и везаној за њу реформи Народне банке. Радничком питању, положају радника и социјалном законодавству посвећено је сувише мало пажње (само око 3 страни, стр. 348 — 51). Библиографија није потпуна. Покушај библиографије народне привреде Југославије учинио сам ја у своме спи-

су »Jugoslavien« који је изашао у публикацији Osteuropa — Institut'a »Osteuropäische Länderberichte« (Breslau. 1927). Писци „Наше домаће привреде" требали су да попуне и продуже ову библиографију, за што даје богати материјал библиографски одељак ревије „Економист".

Више питања нису обрађена доста потпуно. Задружно питање није доста проучено; на пр. писци ништа не говоре о задружним законима и о пројекту општег задружног закона. У глави о саобраћају која је у опште израђена добро, фале подаци о количини појединих врста транспортиране робе (стр. 72). Индустријске гране нису обрађене доста систематски, место систематског описа појединих струка дају писци често само регистар појединих предузећа. Важном питању, као што је често кретање цена, посвећено је само око 2 стране. Није критички оцењен приватни индекс „Привредног Прегледа", а нису чак ни споменути нови индекси „Одељења за економска изучавања" код Народне банке и „Народног Благостања". У таб. бр. 92 (стр. 493) не достају бројеви за јануар 1923 год. и просечни бројеви за 1924 год. У глави о спољној трговини нису наведена повишења царинске тарифе, генерална тарифа од 20. јуна 1925 г. није анализирана, нису изнете олакшице које су биле учињене на основу појединих трговинских уговора. Увоз и извоз поједине робе је прегледан у главама о пољопривреди и индустрији; због тога не даје глава о спољној трговини тачну слику састава те трговине; ове празнине не попуњава табела на стр. 512—13.

Књига је, као што смо видели, подељена у три дела: фактори — стање — унапређење. Таква подела је сасвим добра. Али тај систем није доследно изведен, на име: У првом делу писци, набрајајући факторе, ништа не говоре о територији и географском положају Југославије. О климатским приликама писци говоре на више места другог дела. Због тога у књизи нема на једном месту сакупљене систематске карактеристике природног фактора народне привреде Југославије. Исто тако се расправља на више места другог дела особни фактор: становништво. Обрнуто, писци су уврстили између фактора оно што би требало размотрити у другом делу, на име новчане заводе. Јер, ако се сматрају за фактор банке, зашто се не сматра трговина која такође утиче на све привредне гране? Писци говоре два пута о мерама за унапређење домаће привреде: један пут у другом делу приликом расматрања појединих привредних грана и други пут у трећем делу. Преглед ових мера би био много систематичнији и била би постигнута економија у обиму дела, ако би све, што се говори о мерама за унапређење, било концентрисано у трећем делу.

Писци не претресају критички статистични материјал који обрађују. Методе пољопривредне статистике, статистике спољне трговине и др. требало би да буду подробније описане и критички оцењене као и цела организација домаће привредне статистике. Ништа се не говори у књизи о прекој потреби пописа предузећа у држави и о потреби организације проучавања привред-

ANALE FEB | anale.ro

них конјунктура. које већ донекле врши горе споменуто „Одељење за економска изучавања" код Народне банке и ревија „Народно Благостање". Исто тако репродуцирају писци без икакве критике бројеве укупног народног дохотка и доходака од појединих привредних грана који су наведени у књизи „Наша народна привреда и национални приход" (Сарајево 1927), и ако су ови бројеви врло проблематични.

Напослетку треба да се прибележи, да се не могу акцептирати понека мишљења која изражавају писци. Навешћу некоја од њих. Расправљајући о државним приходима и констатујући пораст улоге прихода од државних предузећа, писци изражавају мишљење, да је овај пораст „једна немила појава," јер је то „један проблематичан извор прихода" (стр. 19). То је сувише апсолутан закључак, јер непосредни порези, трошарине, таксе и царински приходи осцилирају с године на годину кадкад много јаче него приходи од државних шума, рудника, железница и др. предузећа. Даље писци су мишљења, да је тесногруда кредитна политика Народне банке баш „једним великим делом одговорна за велику кризу у коју је домаћа привреда запала крајем 1922 године и почетком 1923 године" (стр. 42—4). То је по мојем мишљењу врло претерано. Криза, како то добро разлажу сами писци, била је изазвана од више других чињеница, те Народна банка не би њу могла спречити. Оскудица кредита успркос обиљу новца била је само симптом кризе, и ако је оправдана напомена писаца, да би морала Народна банка рееконтирати не само менице банака него и сигурне менице појединих пирвредника.

Тешко је такође прихватити пишчеву примедбу да се за железничке тарифе Југославије „може пре рећи да су ниске него да су високе" (стр. 83). Говорећи на стр. 231 о опадању просечне цене једног извесног грла говеда, писци тумаче ово опадање назадовањем квалитета извезених говеда. Међутим је ово опадање у 1925—1927 годинама још више зависно од опадања светских цена стоке и особито од снажења међународног курса динара у којима се изражавају цене. Могло би се навести још неколико таквих сумњивих закључака.

Али сви горе наведени недостаци не умањују вредност књиге инж. Н. Поповића и Др. Д. Мишића. У толико великом делу неизбежни су недостаци и погрешке. Забележио сам ове погрешке зато, да би писци поправили њих приликом другог издања своје књиге односно да би њих узели у обзир други радници који би обрађивали исту материју. Поред свих својих недостатака ипак је књига „Наша домаћа привреда" једна од најинтересантнијих појава у општој литератури о народној привреди Краљевине Југославије.

ANALI PFB | anali.rs

Д-р Александар Д. Билимовић

БЕЛЕШКЕ

С. С. Бобчевъ: Његови новији и најновији радови. Г. С. С.Бобчев, као што је већ познато читаоцима „Архива", долази међу најистакнутије бугарске научнике: његово име познато је не само међу Јужним Словенима него и код осталих Словена па и преко словенских граница. Г. С. С. Бобчев је, од дугога низа година, редовни професор Државнога Бугарскога Универзитета у Софији, он предаје, са једним ретким успехом, Историју Старога Бугарскога Права на Правничком Факултету. Његови радови у тој области Правне Историје спадају међу најбоља дела на општем пољу Историје Словенскога Права (боље: Словенских Права). Мало час смо Универзитет у Софији означили као Државни Универзитет а то стога што, у Софији, постоји још један Универзитет, „Слободни Универзитет, „Свободенъ Универзитетъ" (Université libre), основан 1920. год.: његове статуте одобрило је Бугарско Министарство Просвете под чијом заштитом функционише Слободни Универзитет, а 28. Марта, 1924. (в. Званичне Новине Бугарске, бр. 34.) Универзитет је добио, од надлежне власти, својство правне личности. Г. С. С. Бобчев је Ректор (управо, по статутима, *Директор)* Слободнога Универзитета, сачињавајући, са Г. Г.. проф. Д-р Н. Ивановом, Д-р Т. Кулевом, Д-р П. М. Богаевским, Д-р. Д. Мишајковим и Д-р. П. Стојановом (све проф. Држ. Бугар. Унив., осим Г. Иванова који је директор Трговачке Гимназије при Софиској Трговачко-Индустриској Комори, као што су, уопште, професори на Слободном Универзитету већином професори Државнога Универзитета у Софији), Академски Савет (Академическия Съветъ) истога Универзитета. Слободни Универзитет има три факултета (отдѣления): Дипломатско-Консуларни, Административно-Финансиски и Трговачко-Економски, са задатком да „пруже више образовање и солидну наставу у области Наука Политичких и Економских, имајући посебно у виду Балкан и Ближи Исток" (II. одељак Уређења Слободнога Универзитета). Зато се Слободни Универзитет зове још: „Балкански Близкоисточенъ Институтъ" (Institut Balcanique du Proche Orient). Студије трају три године и дипломе Слободнога Универзитета равне су дипломама виших студија (в. Уставъ на Свободния Универзитетъ за Политически и Стопански Науки, одобрен Министром Просвете 5. Јула, 1920. год. и Марта, 1925., № 2136., као и Решење Министра Просвете од 22. Новембра, 1923. год., № 36.788.). Слободни Универзитет је врло добро посећен: год. 1926. било је уписано 1800 студената од којих 300 студенткиња. (в. *V Годишникъ на свободния Университетъ за Политически и Стопански Науки въ София — V Annuaire de l' Université libre des Sciences Politiques et Économiques*, София — Sofia, 1916., стр. 4.). Изгледа нам да је Софиски Слободни Универзитет организован према моделу познате париске школе: „École Libre des Sciences Politiques" коју је основао чувени француски правни научник Émile Boutmy [в. најновији годишњак ове Школе: *Année scolaire 1929-1930 (59e année) — Organisation et Programme des Cours. — Renseignements sur les carrières auxquelles l' École prépare*, Paris, 1929]. Његов програм пун је садржине, а настава је у рукама способних стручњака, те је разумљиво да је Софиски Слободни Универзитет, за свога деветогодишњега трајања, дао тако видне резултате.

Г. С. С. Бобчев је још и главни уредник (Rédacteur en chef) бугарскога добро уређенога, часописа: „Юридически Прегледъ", Списание за право, законодателство, юриспруденция и обществено-стопански животъ [Revue juridique (droit, législation, jurisprudence et vie sociale)], часопис који излази већ тридесет година [старији је, дакле, од „Архива", који је покренут 1906. год. али не и од Загребачкога „Mjesečnika", Godište LVI., и Љубљанскога „Slovenskoga Pravnika", Leto XLIV. (izdaja društvo „Pravnik" v Ljubljani): дакле, међу југословенским правним часописима, најраније је основан Загребачки „Mjesečnik", који је „Glasilo Pravničkoga Društva u Zagrebu"].

Од скорашњих и најскорашњијих радова Г. Бобчева поменућемо само извесне, важније: *Нови Трудове по Славянската Правна Исторня* („Списание на Бълг. Академия на Наукитѣ, књига XXXV.), Отдѣленъ отпечатъкъ, София, 1926., стр 47.; *Римско и Ви-*

анпийско Право въ *Старовремска България*. Правно-исторически етюдъ. Отдѣленъ отпечатъкъ отъ XXI годишникъ на Софискийя Университетъ Юридически факултетъ — *Droit Romain et Byzantin dans l' Ancienne Bulgarie*. Étude d'histoire de droit. Annuaire, XXI de l' Université de Sofia, Faculté de Droit. V. résumé français à la fin du livre (то јест, на крају књиге налази се један кратак извод на француском), Софија — Sofia, 1926., страна 121.; *За Делиорманскитѣ Турци и за Кызълбашитѣ* (Приносъ къмъ държавно-правната и културна история на България). Сборникъ на Българската Академия на Наукитѣ. Отдѣленъ отпечатъкъ. София, 1929., стр. 16.; *Найновитѣ Конституционни и социално-културни реформи на турската република*, Софија, 1929., страна 32.; *Правосѫдието въ Царь-Симеоново Време*, Варна, 1929. стр. 4; *Моралнията Г'нетъ като бракорасводна причина*, Варна, 1929., стр. 4; *Що Става съ Екзархийския Институтъ?* Варна, 1929., стр. 3; *Историко-Правни Паметници*, Варна, 1929., стр. 13.; *Творцитѣ на българското освобождение* (говор Г. С. С. Бобчева на свечаном скупу Бугарске Академије Наука, 14. Маја, 1929. год., приликом прославе педесете годишњице ослобођења Бугарске), стр. 14. Отпечатъкъ отъ кн. IX на „Училищенъ Прегледъ", Софија, 1929. год.

Да на крају ове белешке поменемо и један ранији рад Г. С. С. Бобчева, једно од његових најважнијих дела, наиме: његову *Историју Старога Бугарскога Права*. То су предавања Г. С. С. Бобчева на Државном Универзитету у Софији. У томе делу, аутор се, између осталога, бави и установом породичне задруге у Бугарском Праву. (Поред Г. С. С. Бобчева, бавили су се. у Бугарској, нарочито Задружним Правом још и: Ив. Ев. Гешов, Дим. Маринов и други). Интересантно је шта Г. С. С. Бобчев, у овој својој књизи, вели о *имену задруге*. Он каже дословце: „Реч *задруга* је српска, али не народна, већ књижевна. Она има исти значај као код нас реч друштво (дружество). Српски етнографи, на челу са Вуком Караџићем, употребише ову реч да означе онај породични заједнички живот (опште житие), у који улазе неколико породица. За такав облик живота остали етнографи употребили су термин — породична општина. — Реч *задруга* добила је широку примену те је она — тачно или не — задобила право грађанства и њоме се служе сви. Ни ми је нећемо избегавати, тим пре што су, према мојим проучавањима, и код нас речи: *задружне снаге* (сдружени сили), *задружна кућа* (сдружена к' шта), *они нису задружни него самци* (те не су сдружени, а самци), у веома честој употреби, итд.". (В. о изразу: *задруга* и у нашем чланку: *Задружно Право*, штампан у „Народној Енциклопедији Срба, Хрвата и Словенаца" проф. Ст. Станојевића, Загреб).

Данас када се, у нашој Држави, ради на изједначењу Права Породичних Задруга [Задружно Право Српско, Црногорско и Хрватско: в. и чл. 2. одељ. 3. Уредбе — сада Закона на основу чл. 130. Устава од 1921. год — од 21. Јула, 1919. год., о Упису Власности Бивших Кметова на Кметским Селиштима у Земљишним Књигама у Босни и Херцеговини: „Међусобни правни односи чланова поменутих бивших кметских породица *(задруга)* као нових власника уређује се досадањим *обичајним правом*, које постоји у Босни и Херцеговини, док се исти не уреде законским путем": курсиви су наши], излагања Г. С. С. Бобчева о Бугарским Породичним Задругама, тако документована, могу, такође, послужити као материјал у томе раду, пошто су, у основи, породичне задруге код свих Јужних Словена једна и иста правна и социална установа.

Ж. М. Перић.

Association des auditeurs et anciens auditeurs de l' Académie de Droit international de La Haye A. A. A. Bulletin No 7. Novembre 1929. Bureau de l' Association. La Haye — Palais de la Paix, Chambre 50.

Године 1921. основана је, уз знатну помоћ Дотације Карнецијеве за Међународни Мир (Dotation Carnegie pour la Paix internationale), Академија Међународнога Права (l' Académie de Droit international) у Хагу (Холандија) која има ранг Универзитета (у Хагу иначе нема Универзитета). Предавања држе већином професори Универзитета [холандских и страних] које, за сваки период предавања (Јули и Август сваке године), бира *Curatorium* Академије чији председник је Г. Charles Lyon - Caen, почасни декан

Правнога Факултета у Паризу, доживотни секретар Француске Академије за Моралне и Политичке Науке (Académie des Sciences Morales et Politiques, која чини саставни део Француског Института, Institut de France), главни секретар (Secrétaire général) Г. Gilbert Gidel, проф. Међ. Јавнога Права на Универзитету у Паризу, и чланови: Г. Г. Nicolas Politis, грчки државник и проф. Права на Париском Универзитету, A. Alvarez, саветник Владе Чилске Републике и проф. Института Међународнога Права у Паризу, D. Anzilotti, проф. Међународнога Права на Универзитету у Риму и председник Сталнога Суда Међународнде Правде у Хагу (Cour permanente de Juslice internationale de La Haye установљен Пактом Друштва Народа од 28. Јуна, 1919. год.), лорд Phillimore, председник of the International Law Ass ociation, барон Михаило Таубе, проф Петроградскога Универзитета, L. Strisower, проф. на Универзитету у Бечу, W. Schüking, проф. Унив. у Берлину, барон Deschamp, белгиски Министар и професор Универзитета у Лувену (Louvain, Белгија), и још други истакнути научници на пољу Међународнога Права (свега чланова има дванаест). *Curatorium* има у својим рукама научну управу (la direction scientifique) Академије. Управни Савет (le Conseil d'Administration de l' Académie) састављају чланови „Управе Дотације Карнегиеве за Палату Мира" [„Direction de la Fondation Carnegie pour le Palais de la Paix"]. Академија се налази у чувеној Палати Мира [Palais de la Paix] у Хагу која се, такође, дугује дарежљивости Карнегиевој [у истој Палати је и Стални Суд Међународне Правде а ту се држе и седнице de la Cour permanente d' Arbitrage de la Haye створена Хашким Конвенцијама о Мирном Уређењу Међународних Сукоба, Les Conventions pour le Réglement pacifique des Conflits internationaux, de 1899. и 1907.: разликовати ове Конвенције, које се тичу Међународнога *Јавнога* Права, од Хашких Конвенција о Међународном *Приватном* Праву и којих има више].

Слушаоци (les auditeurs) Академије су, у главном, свршени студенти Универзитета (дипломирани или доктори), посебице они који већ заузимају известан положај у друштву као државни чиновници (специаално посећују предавања на Академији чиновници Министарства Спољашњих Послова појединих држава), слободне професије (н.пр. адвокати). Да би омогућиле својим чиновницима одлазак на предавања Академије у Хагу, многе државе објављују, сваке године, да ће они чиновници који би желели посећивати предавања на Академији добити двомесечно одсуство (Јули и Август), о својој плати, с тим (што специално чини Немачка) да им се то одсуство неће рачунати у оно на које сваки чиновник, у извесним државама, има право по самом закону. Осим тога, *Curatorium* Академије располаже, сваке године, неколиким стипендијама, (bourses), а, наиме, пет стипендија даје Академија а пет Холандска Влада, с том разликом што ову последњу стипендију Академије може добити слушалац ма које народности, дакле и слушалац Холанђанин [ону прву не може, дакле, добити слушалац Холанђанин]. Стипендије се добијају конкурсом. По чл. 1. Правила о овим стипендија (Bourses d'études), која се налазе уз Статуте Академије (Statuts de l' Académie de Droit international de la Haye, établie avec le concours de la Dotation Carnegie pour la Paix internationale), „Месеца Децембра сваке године Биро Caratorium-a доставља на знање Министарствима Просвете свих земаља заступљених код Холандске Владе број стипендија којима располаже и величину сваке од њих". (По чл. 6. истих Правила, у једној години не може бити додељено једној земљи више од две стипендије). Кандидати за стипендије треба, уз оверене преписе својих универзитетских или других диплома, да приложе по, могућности, један примерак од свакога од својих публикованих научних радова (чл. 2.). Стипендија, за сада, износи 400 холандских гулдена (форината) то јест, приближно, 832 швајцарска франка односно (по садашњем курсу 1 шв. фр. = 10·92 дин) 9085·44 југословенских динара (сасвим довољно за двомесечно бављење једног слушаоца у Хагу, тако да, ако би кандитат који би, на конкурсу, био изабран за стипендиста био државни чиновник, он би имао да само добије двомесечно одсуство од своје Владе а плату за то време не би морао тражити односно, ако би му Влада и ову дала, могао би је уштедети]. Из „Bulletin"-а који стоји у наслову ове белешке видимо да се, у 1929. години,

јавило на конкурс за стипендију 50 кандидата од којих седам нису узимани у обзир, јер нису биле уредне, онако како прописује чл. 2. Правила о Стипендијама, а од 43 уредних пријава примљено је ових десет за стипендију: један Немац, један Аустријанац (Беч), један Бугарин, један Египћанин, једна Францускиња, један Грк [са остр. Кипра], један Италијан [Рим], један Пољак [Варшава], један Румун [Букурешт] и једна Швајцаркиња, г-ђа Д-р Gsell Trümpi, о чијом смо докторској дисертацији: *Zur geschichtlichen Natur der Völkerbundsmandate*, Glarus, 1928., донели приказ у бр. од 25 Септембра прошле године [1929.] „Архива" [стр. 232. и 235.].

Одмах после оснивања Академије и прве школске године [1923.] организовано је „Удружење Слушалаца и Ранијих Слушалаца Академије Међународног Права у Хагу" [Association des Auditeurs et Anciens Auditeurs de l' Académie de Droit international de La Haye] које сваке јесени, пошто се, крајем Августа, завршс предавања на Академији, прикупља потребни материјал и, на основу њега, издаје свој „Bulletin": у заглављу ове белешке означили смо бр. 7. [Novembre] за год. 1929. Из тога „Bulletin"-а вадимо ове податке о слушаоцима Академије: било их је уписаних, за предавања у год. 1929., 433 [и то: на крају првога периода предавања, Јули, 1929., 352. [у год. 1927., 321, у 1928. 318] а на крају другога периода предавања, Август, 1929., 433, од којих 93 даме [1923.: 353; 1924.: 368; 1925.: 379; 1926.: 429; 1927.: 401; 1928.: 366], и ту су биле представљене 23 народности, 21 из Европе 9 из Америке, 2 из Азије, 1 из Африке. Преглед појединих народности овакав је: Немачка, 64 слушаоца, Пољска 41, Америка [Сједињене Државе] 26, Италија 26, Француска 19, Велика Британија 14, Египат 9, Румунија 9, Кина 8, Грчка 8, Угарска 8, Белгија 6, Швајцарска 6, Чиле 4, Куба 4, Аустрија 3, Русија 3, Данциг [слободна варош] 2, Британска Индија 2, Шведска 2, Чехословачка 2, по један слушалац из Албаније, Аргентине, Канаде, Колумбије, Коста-Рике, Данске, Шпаније, Мексике, Уругваја и Југославије, Остали слушаоци, до броја 433, њих 157, припадали су Холандији.

Да приметимо да су Бугари овде активнији од нас, Срба, и, уопште, Југословена. Истина, и ми и они имали смо само по једног представника међу слушаоцима али наш представник је био из Хага, Г. В. Павлаковић, мислимо аташе при Југословенском [Почасном] Конзулату у Хагу, док су Бугари послали из Софије, Г. Ивана Сливенског, доктора Права Парискога Универзитета, секретара Посланства, једнога од најбољих и најспремнијих млађих дипломата бугарских. [Г. Сливенски је аутор опсежне књиге: *La Bulgarie depuis le Traité de Berlin et la Paix dans les Balkans, Paris, 1927.*, стр. 222., којој је написао предговор француски сенатор, Georges Reynald, потпредседник Комисије за Спољашње Послове у Француском Сенату: на ову књигу Г. Сливенскога, у колико нам је то познато, до данас још нико није одговорио од наших, српских, дипломата, историка, филолога или публициста. Иста ова примедба вреди и за чланак бугарскога проф. С. Евтимова о народности становника оних делова Македоније који су додељени Србији одн. Југославији и Грчкој у Уговорима о Миру [год. 1919.] и који чланак је штампан, под насловом: „Une plaie au coeur des Balkans: La Macédoine et ses revenidica tions", у добро уређеном и познатом часопису: „Revue de Droit international, de Sciences diplomatiques et sociales", Genève, који излази под уредништвом истакнутога швајцарскога стручњака у Међународном Праву, Г. Antoine Sottile, Genève, а под патронажом и уз припомоћ најчувенијих светских правника интернационалиста као Alvarez-a, Anzilotti-a, De la Barra, прећ. Пред. Мексике, E. Borel-a, Vicomte-a R. Cecil-a, G. Gidel-a, R. Erich-a, Huber-a, A. de Lapradelle-a, Loder-a, Phillimore-a, Politis-a, A. Prudhomme-a, директора du „Journal de Droit international", Journal Clunet, Paris, барона E. Rolin-Jaequemyns-a, W. Schüking-a, K. Strupp-a, J. Valéry, доајена Правн. Факултета у Монпељеу, Француска, и др. Кад говоримо о одговору, од наше стране, на горње публикације бугарских стручњака, ми не мислимо, наравно, на нас, Србе: ми о питањима која су третирана у тим публикацијама имамо своје утврђено, *српско*, гледиште, и нама није потребно никакво даље убеђивање, него ми мислимо о страној објективној јавности која се одлучује, у оваквим стварима, само на основу чињеница и аргумената: ње ради, наши, српски, стручњаци су дужни да одговоре, разуме се пред истим, т.ј. *европ-*

ским, форумом пред који су изишли и Г. Г. Сливенски и Евтимов.). И Г. Сливенски је имао толико успеха међу слушаоцима Хашке Академије да су га они изабрали не само у Управу Удружења Слушалаца и бивших Слушалаца Академије него и за самога Председника Удружења. [У Управи Удружења, за Холандију, налази се и Г. L. H. J. J. Mazel, адвокат у Хагу и млађи секретар — secrétaire-adjoint — саме Академије: главни секретар Академије је Г. Kleffens, шеф одељења у Холандском Министарству Спољашњих Послова. Од стране Југославије у Управи је Г. Павлаковић]. Г. Сливенски написао је, у овом „Bulletin" [од Новембра, 1929.]. Удружења Слушалаца и једну духовиту козерију под насловом: „Quelques impressions d'un auditeur" [стр. 23. и 24.].

Међутим, изузимајући Г. Павлаковића који стално пребива у Хагу, Југославија, за свих седам година откако Академија ради, имала је, према нашим обавештењима, свега једанпут, у лето 1926. год., свога представника међу слушаоцима Академије: то је био Г. Д р Стеван Ћирковић, аташе у нашем Министарству Спољашњих Послова, који је, на конкурсу, био добио Карнециеву стипендију за ту год. предавања у Академији. [Г. Ћирковић је један од оних наших младих дипломата који стижу да се, поред службеног посла, баве и стручном књижевношћу; тако, Г. Ћирковић је публиковао две изврсне студије: *Жена и дипломација. Треба ли и женама допустити ступање у дипломатску службу?* Са предговором од Д-р Момчила Ninчића, прећ. Министра Иностраних Дела, Београд, 1928., и *Међународни Пацифизам и Његови Противници*, одштампано из Српског Књижевнога Гласника, Београд, 1929.]. Мислимо да је ово једна погрешка и да би требало да наши чиновници Министарства Спољашњих Послова сваке године, у што је могућно већем броју, присуствују предавањима Хашке Академије: ако је ко упућен на предавања Академије *Међународнога Права* то су специално чиновници онога Министарства које се бави баш применом тога Права. И отуда би била двострука добит: ти чиновници увећали би своје знање из те правне области, и везе које би стекли, бавећи се два мееeца на Хашкој Академији, могли би, и тада и доцније, корисно употребити колико у општем интересу Мира коме Академија служи толико и у посебном, добро схваћеном, интересу своје земље [а добро схваћени интерес сваке државе поклапа се једнино са општим интересом Мира].

У „Bulletin"-у су, поред других врло занимљивих и сугестивних података о Удружењу Слушалаца Академије у опште а нарочито о његовој активности у Јулу и Августу 1929. године, наведене и све бенефиције које слушаоци Академије уживају за време свога бављења на Академији у Хагу. Да додамо да су посећивања предавања бесплатна и да слушаоци могу добити, од Управе Академије, уверење о похађању предавања. »Bulletin" доноси још и Статуте Удружења из чијега чл. V. видимо да су чланови професорског тела („les membres du corps professoral") Академије чланови ad Honorem [почасни] Удружења.

Слушаоцима Академије стоји, бесплатно, на расположењу богата Библиотека Палате Мира, Библиотека којом тако интелигентно и зналачки управља библиотекар, предусретљиви Г. Jacob Tel Meulen, доктор Политичких Наука. И ова Библиотека је један украс Карнециеве Палате Мира, тога узор-дела архитектуре и унутрашње орнаментике, у средини једног такође уметнички израђенога парка. Чудновата, управо трагична, била је судбуна ове Палате и њенога творца, Andrew-a Carnegie-a, до данас највећега филантропа и пацифиста. Ово последње најбоље показује огромност његове Дотације за Међународни Мир [Carnegie Endowment for international peace]: она је износила када ју је, 14. Децембра, 1910. год. [н. к.], Carnegie основао, 11,500.000 долара [преко садашњих 600 милиона динара]: в. Georges Lechartier, *Andrew Carnegie. L'Homme et l' Oeuvre*, Paris, 1925. Ускоро после потпунога довршења Палате Мира [она је освећена 1914. год.] наступио је Велики Рат и Палата је, док је трајала ова нечувена људска касапница, изгледала, заиста, једна горка иронија! Carnegie је и сам убрзо по објави [или боље: објавама] Рата [управо: Ратова] умро, потресен страшном противношћу између онога што је он хтео и онога што се десило. Хтео је да његова Палата буде седиште Парламента Европске Савезне Државе [од тога је, наравно, тако далеко Друштво Народа у Женеви!] а мало је требало па да Палата буде стан каквога Ратнога Генералштаба.

Ж. М. Перић.

Снохачество. — Овим се именом назива случај, да свекар живи у недопуштеним односима са својом снахом, што се у извесним приликама претвара у обичај, нарочито у оно старо време, кад су људи женили своју децу врло младу, у доба кад још нису била зрела за брак. На тај обичај наилазимо код Словена, нарочито код Руса, тако да му је баш руска реч дала име примљено у науци као термин. Ван Словенства није се снохачество скоро ни опажало од стране истраживалаца. Има у књижевности података о снохачеству код неких ситних народа на Кавказу (код Осетина) и у Сибиру (код Остијака). Али није било ни речи о томе да би се снохачество догађало код западно-европских народа. Међутим сад је млади пољски научник Karol Koranyi објавио специјалну студију о снохачеству у северној Италији у IX веку (Snochactwo we Wtoszech polnocnych w IX wieku, Lwow. 1929. odbitka z Kwartalnika Etnograficznego »Lud«, serja II, t. VIII). О постојању снохачества у северној Италији сведоче две одлуке црквених синода, и то, — Фриулског од 791 г. и Падовског од 850 г, које забрањују да се жене малолетници ante annos pubertatis, јер се често дешава да у таквим случајевима са њиховим женама стварно живе њихови очеви. То прецизно сведочанство оповргава досадашње мишљење, да западноевропски народи нису тобоже знали за снохачество. Кораниј се не зауставља само на констатацији новог факта, него га искоришћује за расветљавање генезе и друштвене природе снохачества.

Социална природа и генеза снохачества није у науци одређена. Има по томе питању различитих хипотеза. Нарочито се истиче поглед на снохачество као на заостатак неких првобитних брачних односа, који су претходили моногамији. Тако у последње време Jan Adamus (Uwagi o pierwotnem małżenstwie polskiem i słowiańskiem, Lwow, 1927) сматра снохачество као заостатак првобитног брака у групи (Gruppenehe). Према томе Koranyi поставља питање, да ли се наведени ломбардијски синоди боре против старог обичаја, који тобоже потиче од првобитног доба незнабожачког, или против једног новог обичаја, који се је тек почео да шири у народу, нарочито код сељака (inventi sunt multi et maxime de rusticis...). Прва се претпоставка не може да допусти, јер ни један од племенских законика германских (leges barbarorum) не спомиње снохачество, и ако сви ти законици поклањају много пажње брачним односима. Не спомињу га ни едикти ломбардијских краљева који иначе детаљно регулишу брачни живот и оштро кажњавају кривична дела против полног морала. Интересантан је и важан за претресано питање едикт Лиутпранда 731 г. У томе се едикту одлучно забрањују бракови између лица, која нису навршила брачно пунолетство, и то 12 година за девојку и 13 година за момка, и нарочито бракове одраслих девојака са момцима испод 13 година. Али та последња забрана допушта у Лиутпрандовом едикту један изузетак у случају, кад се такав брак закључује на основу нарочитог споразума између дечковог оца односно деде и старатеља (mundwald) одрасле девојке. Чинећи тај изузетак, Лиутпрандов едикт не изражава никакве бојазни, да такви бракови могу водити злоупотреби у облику снохачества који констатују горе наведене синодске одлуке од 791 г. и 850 г. Лиутпранд, који сам себе назива christianus catholicus princeps и изјављује, да своје законе non sua providentia, sed Dei nutu et inspiratione concepit, није могао да пређутно прође мимо снохачества, које је осуђено још у св. писму и сурово се тамо кажњава. Дакле, није снохачество у IX в. један стари, него један нови обичај у Ломбардији, тачније једно изопачавање институције женења малолетних синова. Ова је пак настала несумњиво из економских разлога. Сељачка кућа тражи више радних снага. Да се та неопходна тражња подмири, допуштено је било да се у кућу доведе снаха чак и за малолетног сина још незрелог за брачни живот. Снохачество долази дакле као секундарна појава, и то или као злоупотреба, или као манифестација познате у германском праву институције Zeugungshelfer, која је опет везана за економске потребе. То се мишљење Кораниjево подудара са гледиштем Тихомира Ђорђевића, који у довођењу зреле девојке за малог дечка види тежњу за појачањем радне снаге у кући, а снохачество сматра као секундарну појаву и при томе наводи интересантан случај, кад се снохачество вршило из невоље (*Тихомир Р. Ђорђевић*, Наш народни живот, књига II, Београд, 1930, стр. 155—156).

Т. Тарановски

Dr. Vladimir Knaflič, advokat i redni član jugoslovenskega novinarskega udruženja, **Traktat o tisku.** I del: *Zgodovinska in primerjalna studija o pričetkih, razvoju in zaprekah tiska in o vsebini in pomenu tiskovnega prava in tiskovne svobode*, Ljubljana 1930, st. 198. — У овој књизи ће читалац наћи добар преглед историје и позитивног права о штампи и слободе штампе, пропраћен тамо и овамо опсервацима политичко - социалним, и то до 1914 у Француској са Белгијом, Италији, Енглеској и Сједињеним Државама Северне Америке, Немачкој (са још: Index Romanus), Аустрији, и покрајинама наше уједињене стаљбине (задржавајући се нарочито на Србији), и после 1918 у републици Аустрији Чехословачкој, фашистичкој Италији, и у нашој земљи. У почетку има одељак о постанку штампе и новинарства у појединим земљама, и при крају одељак: Лига Народа и међународна штампа.

Нема сумње да треба много труда и времена прикупити и средити овако огроман материал, нарочито кад се излаже право сваке поједине земље у целокупности, по свима формалним и материалним моментима. По томе већ књига ће свакоме добро доћи и правнику, и новинару и политичару, и може се само препоручити. Поред свих јасних формула о општем карактеру појединих права и компарација изведених тамо и овамо (на пр. 6. ст. 45 и 55), дело је рађено више дескриптивно. Ту не достаје једна синтетична компарација (са претходном анализом). Ту празнину ће можда, барем делимично попунити писац у следећим одељцима свога дела који треба да се тек појаве. Карактеристично је то да писац не наводи литературу и изворе којима се служио (осим по ретком изузетку) — не наводи у опште. Међутим врло добра страна је, што је обраћао пажњу на јудикатуру и више пута је критиковао. Задржавајући се по некад детаљно на извесним важним моментима у историји слободе штампе, посвећујући нарочиту пажњу у том погледу Србији, књига постаје местимично интересантна лектира. Ту интересантност повећавају пишчеве опсервације политичке и социалне. Из њих се види између осталога југословенска ориентација пишчева и његова објективност кад говори о Србији. На ст. 140 каже: „Такође тај закон је важио као врло уметстан и либералан. Та карактеристика закону о штампи од 1904 признавала се на пр. не само у Француској и Немачкој пред 1914 него такође код тзв. Пречана још 1915, у полемикама против нацрта новога закона о штампи. Ипак се дало видети, да су многе одредбе, и то баш оне, које су пречански правници и новинари осећали као нове за њих необичне, у Србији су биле сразмерно већ одомаћене сразмерно дуго времена. Као и при свакој новини, такође је и при нашем закону о штампи наступила пренагљена и пристасна критика која је тиме шкодила стварној критици". Или на стр. 187: „Тај отпор, „хушкање на мржњу против државе као целине", сејање верскога или племенска раздора, посредна позивања на насилну промену устава или закона је још и данас живо, делом као остатак националне противаустријске, т. ј. противдржавне менталитете, делом као остатак уже националне аустријске народносне менталитете, која се поставља у супротност са националним идеалом, какав је нашао израза у нашем уставу и још преко њега, — делом као израз психозе по рату, отпора конзервативности против новога, израз незадовољства због несређености и спорим темпом уједињења или систематизирања и организирања; — делом као израз хилиазма и мистике нашег доба, — делом као револуционарних и револуционарних тенденција, реставрацијских или сепаратистичких покрета".

Ђ. Т.

Проф. Шиото Пинтор о гледишту г. д-ра Радовановића на питање Дунава. — Познати италијански проф. Siotto Pintor. у своме предавању одржаном у Хагу у Академији међународног права: Régione international de l' Escaut. Recueil des cours. 1928 I позива се за потврду своје тезе уперене против радикалног напредног назирања о интернационализацији река, какво заступа на пр. Н. Политис, за одбрану суверености држава кроз које протичу такве реке — на аргументе нашег делегата (р. 290) и на књигу о дунавском питању г. Др. Радовановића (р. 328). Наш делегат је на Барцелонској конференцији од 1921 на седмој седници комисије за пловне путеве устао против тезе да су такве реке (као што је то и Дунав) саме по

себи, по својој природи намењене свима члановима међународне заједнице: „Има пуно других богатстава осим водених путева, има водопада, има угља; зашто не би се и она интернационализирала?“. Шиото Пинтор наставља, па каже: Зашто се не би тражила интернационализација и у погледу топлоте сунца, чистоте атмосфере, свију рудних блага, лековитих извора, лепоте пејсажа? О књизи г. Радовановића пак (коју је најлепше похвалио и г. Обуљин у друштвеном животу, бр. 1 1930) изражава се да претставља једно дело врло темељито промишљено и да је богато аргументацијом слажући се са његовом основном тезом и у том циљу цитирајући његове речи у којима је она формулисала.

Ово ми бележимо колико зато што то значи једно лепо признање и нашој држави и нашој науци за темељитост обраде једног питања, толико и зато, што ту имамо један пример, где солидарно можемо иступити у извесним међународним питањима и са самом Италијом, као и такође један пример научничке лојалности коју је овим посведочио угледни проф. Шиото Пинтор.

Ђ. Т.

Једна књига о дипломатском стилу. — Г. Антон М. Бетанини (Anton M. Bettanini), професор дипломације и историје уговора објавио је књигу о дипломатском стилу: No Stile diplomatico — propedeutica allo studio della diplomatia, Milano, 1930, ст. 258, цена 15 лира. Из прегледа, који је писац навео при крају књиге, види се да је светска литература о овом предмету малобројна.. Од дела најновијег датума могли би смо навести: Bittner, Die Lehre von den unterrechtlichen Vertragsurkunden, Berlin, 1924 n Satow, A Guide to diplomatic practice, London, 1917.

Књига ће у првом реду одлично послужити дипломатама и онима који се припремају за дипломацију, и корисна је у опште при изучавању међународног права као згодна допуна. Али не може јој се порећи известан директан интерес за правну науку у ужем смислу. Форма у праву је још увек садржала извесну важност, у пркос томе што је у модерном праву принципелно нема како је имала раније. Писац додирује са свим спонтано, тражећи да у форми распозна садржину, чисто правна питања (као на пр. питање о разлици уговора и конвенција, trattati и convenzie). Читајући ову књигу, која се бави формом међународноправних аката, многе ствари се разумевају јасније, јер се ствари гледају у свом конкретном обличју, садржина са *формом*. Ово важи тим пре, што највећи део књиге заузимају сама документа, брижљиво одабирана из дуге историје међународноправних односаја, као примери.

Интерес, који ова књига пружа, јасно се види из самог садржаја књиге. У првом делу књиге говори о дипломатском стилу у опште, о дипломатског језику, о документима дипломатским, и то засебно о документима у којима је изражена сагласност воље двеју или више субјеката, засебно о онима, у којима је изражена једнострана воља (о писмима, нотама, извештајима дипломатским) и засебно о специалним документима у којима је изражена једнострана воља и то, опширно и детаљно о овом последњем предмету). Други део је посвећен једном чисто техничком питању, дипломатској стенографији.

Књига је изашла у збирци: Pubblicazioni della università cattolica del sacro cuore, у којој су изашла већ многојна дела из разних области филозофије и науке. Ту је изашло раније дело истог писца: Storia della colonizzatione francese. Издање: Società editrice »Vita e pensiero«, Milano.

Ђ. Т.

Gino Arias: **L'economia nazionale corporativa.** -- Commento alla Carta del Lavoro, Roma 1929. Стр. 176. — Питање, докле може да држава интервенише у привредним односима није у фашизму ни до данас потпуно решено. У фашистичким научним круговима је врло спорно, шта се од фашизма може пренети и у народну економију, у њену теорију и практичку привредну политику. Једни сматрају, да је фашизам историјски догађај од извесног националног значаја, али се он не може сматрати ни као афирмација ни као негација науке о народној привреди, према томе не може утицати ни на њено испитивање и учење. Други сматрају, да наука, а нарочито народно-економска наука не може да буде ван живота. Пошто су привреда и

њени циљеви подређени националним, т. ј. моралним и политичким циљевима нације, и теоријска народна економија и практична привредна политика, могу бити само националне. Међу ове последње улази и фиорентински универзитетски професор Ђино Ариас.

У овоме своме теоријско-економском тумачењу и објашњавању Карте Рада, Ђино Ариас повезује главна начела Карте Рада са начелима, истакнутим од стране италијанског национализма још пре светског рата. Италијанско Националистичко Удружење, на своме трећем конгресу, 16.—18. маја 1914. под председништвом Алфреда Роко-а истакло је, као свој економски програм, начела, која имају велику подударност са начелима која су истакнута у фашистичком „уставу рада". Ова подударност долази до изражаја у отклањању економског индивидуализма, према коме је „појединац последњи циљ социјалне активности". Појединац живи у националној држави, у нацији, чији је он орган и средство. Талијански национализам је тада подвукао такође, да човек није у друштвеном животу активан само из материјалних интереса. Ариас надовезује своја гледишта која је развијао 1915.—1917., а која значе негацију т. зв. „чисте", универзалне економије. Ариас тврди, да постоји само национална економија, отприлике онаква, какву је замислио Фридрих Лист у свом „Националном систему политичке економије". Полазна тачка овога учења за разлику од Листовог система је у подређености економије моралним и политичким циљевима нације, на начин како је Mazzini националним циљевима умео да подреди благостање целине и појединца.

Са тога гледишта посматра Ариас поједина начела Карте Рада: начело економске иницијативе, производних трошкова, профита, ренте, најамнице, осигурања. Појединац у корпоративној економији не руководи се више само својим интересима. Он има да организује производњу као мандатор државе, с обзиром на опште интересе. Производња је тако постала munus publicum. Док су, каже Ариас, економисти либерални, следбеници Смиса, Рикарда и Џевонса глорификовали антисоцијални инстинкт појединца, појединац у корпоративној економији не може да се руководи само својом личном добити, него му се ставља у дужност повећање и побољшање производње. Одредбе Карте Рада, које се односе на утврђивање најамнице Ариас тумачи тако, као да је Карта хтела да утврди један јерархијски ред критерија за утврђивање најамнице: на првоме месту дошле би нормалне потребе живота, затим могућности производње, и на крају, последњи по јачини, принос рада. По Ариасу, и за утврђивање најамнице не важе неки општи економски закони, него закони који важе само у привреди једне националне заједнице, „који имају своју основу у човечијем духу". (Стр. 101). У питању сузбијања незапослености Карта Рада је такође створила основе за плански рад. Фашизам настоји да емисиона банка завлада новчаним тржиштем, да би могла управљати поделом потребнога капитала по *појединим гранама производње* у циљу повећања продуктивности. У вези с тиме политика упослења радника испитиваће могућности упослења на тржишту рада и настојаће да сведе на минимум разлику између понуде и тражње. У последњој глави Ариас полемише са италијанским економистима из другога табора, који би хтели да одредбе Карте Рада и фашистички корпоративизам само учлане у „традиционалан економски формализам" либералне или социјалистичке школе. (Fouel, Del Vecchio, De Pietri Tonelli, l'Aeberti), не признавајући оригиналност фашистичке корпоративне економије, као засебне нове економске науке.

Мијо Мирковић

Кривични законик и Законик о судском кривичном поступку за Краљевину Југославију. С кратким објашњењем *Д-ра Томе Живановића*, Београд 1930, стр. XV—565, цена 100.— дин. — Г. д-р Тома Живановић, професор београдског универзитета, издао је текстове горњих законика са кратким објашњењима уз одговарајући законски текст. Поред тога, Г. Живановић је упућивао на међусобну везу између поменута два законика, као и на везу између њихових одредаба и одредаба извесних других закона. Овом коментару следоваће као друга књига објашњење осталих кривичних закона, а као трећа, објашњење Војног крив. зак. и Зак. о вој. крив. суд. пост.

Књига се може наручити само на адресу писца: Топличин Венац 19 и то поштанским чеком бр. 53.566 или упутницом.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Милан Тодоровић, професор на Београдском Универзитету, **Наука о финансијама.** *I. Наука о порезима.* Београд, 1930, стр. VIII + 537, цена? Издање књижаре Геце Кона.

Dr. Metod Dolenc, **Ljudsko pravo pod žužemperško in soteško gosposko**, *od konca 17. do začetka 19. stoletja.* Maribor 1930, str. 88. Posebni otisak iz ČJ. N., XXV., 1.-2.

Givan T. Markovitch, Docteur en Droit de l'Université de Paris, **La Transmission du Patrimoine d'une personne décédée dans la Zadrouga Serbe** Paris, 1930, p. 166. Imprimerie „Labor".

Д-р Мијо Мирковић, **Тома Масарик.** *Поводом његове осамдесетогодишњице.* Београд, 1930, стр. 94, цена 15·— дин.

Кривични законик и Законик о судском кривичном поступку за Краљевину Југославију. С кратким објашњењем од *Д-ра Томе Живановића.* Београд, 1930, стр. XV + 565, цена 100.— дин.

Д-р Мих. П. Чубински, професор Универзитета, **Научни и практични коментар Кривичног законика Краљевине Југославије од 27. јануара 1929. год.** Београд, 1930, стр. VI + 207, цена? Издање књижаре Геце Кона.

Stečajni zakon za Kraljevinu Jugoslaviju, Zakon o prinudnom poravnanju van stečaja i Zakon o uvođenju u život obiju zakona. Tekst zakona popratio s uvodom i primjetbama *Dr. Ivo Politco.* Zagreb, 1929, str. 319, cena?

Zakonik o sudskom krivičnom postupku. *II Dio:* 1. Uredba ministra pravde o poslovnom redu za redovne krivične sudove od 21.-XI-1920. Br. 94.220; 2. Uredba ministra pravde o poslovnom redu za državna tužioštva od 21.-XI-1929. Br. 94.230. — Tekst zakona, obrasci upisnika, popisa i izveštaja sa tumačenjima. Priredio *Dr. Lav. Henigsberg,* sudija banskog stola u Zagrebu. Zagreb, str. 386, cena 120.— din.

Krivični obrasci uz novi Krivični zakonik, Postupnik i Pravilnik. Sastavio *Dr. Branko Maširević,* pretsednik Okr. Suda. Sombor, 1930. str. 120. cena ?

Statistički godišnjak Glavnog zadružnog saveza u Kraljevini Jugoslaviji *(Annuaire statistique de la Fédération générale des Unions coopératives dans le Royaume de Yougoslavie).* Prva knjiga (Tome premier); godine (années) 1925, 1926 i 1927. Beograd, 1929, str. 149, cena ? Izdanje Glavnog zadružnog saveza u Kraljevini Jugoslaviji.

Андрија Лубурић, **Дробњаци, племе у Херцеговини.** *Порекло, прошлост и етничка улога у нашем народу.* Београд, 1930, стр. 336, цена 50·— дин.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО | 25. Април 1930. | КЊИГА XX (XXXVII) Бр. 4.

СТРУЧНИ ПРАВНИ МОМЕНТИ У ИСТОРИЈИ ПРАВА

Да ли је потребно доказивати да историја права има право на самостални опстанак?

Старо Контово учење о недељивости јединствене социологије не може се више усвојити, пошто и развитак појединих друштвених наука говори против тога. Има приговора од стране економског материализма, али он не долази до потпуног порицања самосталног проучавања права и његове историје, него само тражи, да се историја права схвата и конструише у духу економског монизма. На овом се месту нећемо бавити критиком економског материализма. Према циљу ове студије довољно је констатовати, да се право на опстанак не пориче историји права. Заснивајући се на томе постављамо питање: шта лежи у основу допуштеног и признатог издвајања историје права из опште историје? Одговору на то питање посвећујемо овај чланак.

Историја се права издваја из опште историје наравно по своме објекту. На општем тлу друштвеног живота истиче се особито право те се његов развитак нарочито прати. У томе се без сумње састоји издвајање историје права из опште историје, али још није исцрпљена спецификација историје права. Та се спецификација простире и на методу научног рада. Историјска наука уопште има своју засебну методологију. Не мислимо ту на филозофску методологију историског сазнавања, него на техничку методологију историског истраживања. Историчар права мора да буде са том историском методологијом добро упознат и да буде вешт у њеном примењивању. Али осим тога постоји нарочита методологија за историско-правно истраживање, која наравно потиче из специфичности његовог објекта.

Специфична методологија историје права манифестује се у двема областима, и то, прво, у области стручне обраде објекта истраживања, и, друго, у области стручног формулисања резултата историско-правног истраживања. Тим редом ћемо поменуту методологију прегледати.

I.

ANALI PFB | anali.rs

Објекат, који се истражује у историји права, јесте право. Право значи скуп правних одредаба. Треба да се правне одредбе из прошлости констатују. На који се то начин врши? На тај начин да се правне одредбе извлаче из историских из-

вора. Историја се права служи са две врсте извора, и то, — општим историским изворима и својим специалним изворима (одн. правним споменицима).

Општи историски извори јесу извори наративни. Њима се историчар права служи, с једне стране, за доба, које није имало правне споменике или није нам их оставило, и, с друге стране, за институције, које су се развијале искључиво путем праксе и обичаја. И у једном и у другом случају наративни извори причају о ономе, што се је догађало, и из тога историчар права има да изведе, какав је био онај правни поредак, који је био у основу испричаног фактичког стања. Ту пред историчарем права устаје завет римског претора, који је гласио: da mihi factum, dabo tibi ius. Факта су испричана; треба да се да право наравно не ради судске одлуке, него ради правног конструисања фактичких односа. Ту историчар права мора да буде наоружан са целим арсеналом јуриспруденције, ито са њеном анализом и њеном конструкцијом. Да наведемо један пример. О саборима у средњевековној Србији постоји испрекидани низ растурених факата испричаних и забележених; историчар права има да пронађе и обелодани онај правни поредак, на коме су се сабори заснивали, и да им да правну конструкцију једне одређене државне институције.

Лакши је, као што се чини, рад историчара права на правним споменицима. Они садрже, одиста, правне одредбе већ у готовом облику. Треба само да се те готове одредбе изваде. Али у ствари није ни то лако. За то треба да се правни споменик интерпретира и догматички обради. Треба дакле да историчар права изврши онај исти рад, који догматичка јуриспрудиција врши на постојећем праву. Догматичар извршује то у сврху примене права у данашњем животу, историчар — у сврху расветљавања права у прошлости. Ту и тамо су основни методолошки начин битно исти, али има у њима и разлике. Разлика потиче отуда, што историчар има посла са прошлошћу, кад се не само живело, него и мислило и изражавало друкчије, него што ли данас. Прошло право не сме да се интерпретира са данашњег гледишта, него мора да се протумачи са гледишта и у духу прошлости. Та је прошлост имала своју нарочиту технику за стварање права. Потребно је ту технику као што треба схватити и у њу дубље ући[1]). Тек онда може да се прошло право потпуно разуме и расветли. Дакле поред и осим опште правне технике потребна је још и специална историско-правна. Није она обрађена, те нема о њој никаквог општег учења. Теоретичари догматичке јуриспруденције одбију да се занимају историско-правном техником[2]). Немамо ни ми претензије да њу створимо. Сматрамо ипак

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Уп. *Стојан Новаковић*, Матије Властара Синтагмат, Београд, 1907 стр. XXVI: „... да што дубље уђемо у радионицу Душанових законодаваца и да јасније видимо сва ситнија средства којима су се они служили ...“

[2]) François Gény, Science et technique en droit privé positif, II partie, Paris, 1921, рад. 51. 96.

за дужно да скренемо пажњу, да је таква техника неопходно потребна. Идемо чак и даље. Наслањајући се на податке, који се могу извадити из постојећег научног материала историје права, и на сопствено истраживалачко искуство, слободни смо истакнути неке основне тачке, које се, по нашем мишљењу, морају узети у обзир у историско правној техници.

1. Језик. У старо време нису мислили апстрактно, него конкретно. Кад стари правници излажу ову или ону правну одредбу, они не одређују њен општи логички састав, него више причају о једном конкретном случају, не окривајући саму идеју, него износећи ону слику, у којој се идеја манифестује. Према томе језик у старим правним споменицима је конкретан и фигуративан. О тој његовој особини треба водити рачуна; ако се она не узме у обзир, онда одатле потичу неспоразуми и нетачности у интерпретацији старих правних одредаба, што опет може изазвати нетачно конструисање читавих правних институција прошлости.

2. Терминологија. За објашњавање историско-правне терминологије служе пре свега историско-правни речници, као напр. Мажуранићев. Али ти речници ипак не испуњују оне задатке, који су постављени у систематском проучавању правне терминологије прошлости у историји права. Речници у датом случају врше исту функцију, која је некад припадала т. зв. правним старинама (antiquitates iuris, Rechtsaltertümer). Историја права ни у датом случају не сме да се задовољи статичком интерпретацијом правних термина, извађених из различитих споменика и разних епоха и посматраних, тако рећи, у једној површини. Право поље историје јесте динамика, те историја права има да расветли кретање правних термина у времену, да обелодани еволуцију терминолошке, ако се тако може рећи, мисли. Ту долази низ питања, која треба да буду постављена и решена. Слободни смо упозорити на нека од њих, као што су ова: првобитни постанак термина, њихова количина и њихов квалитет у најстаријим споменицима, њихово множење и усавршавање у потоње време; јединство термина за означавање више појава, које долазе у извесну целокупну правну слику створену од првобитне правне мисли те се не одвајају; доцније диференциација те интегралне терминологије; казуистички карактер првобитне терминологије и растење у њој уопштавања и апстракције; постепена смена термина, а некад нагла; промена смисла оних термина, који се одржавају једно дуго време; паралелизом терминологије, на пример, у обичајном праву и у законодавству. Само конгенијално схватање старе терминологије обезбеђује историчаре права од недопуштене модернизације правне прошлости.

3. Правне формуле. Нарочито се истичу правне формуле као читаве правне реченице од терминолошког значаја. Историчар права има да прати постанак правних формула, њихово растење и њихово ишчезавање. Проучавање правних формула мора се вршити систематски односно свију правних споме-

ника и свију историских периода. У резултату ће се добити историја правних формула у току читавог развитка истраживаног права. Таква ће историја бити од велике користи за расветљавање еволуције правне мисли.

4. Казуистика и апстракција у правним одредбама. Познато је да су првобитне правне одредбе биле казуистичке и да су тек у току времена стекле апстрактни карактер. Историчар права има да пажљиво и детаљно проучи то кретање од казуистике ка апстракцији, тако да би био у стању да тачно карактерише релативну казуистичност или апстрактност одредаба у појединим правним споменицама. Сувишно је расправљати о томе, у колико је знање одговарајућих особина споменика важно за тачну интерпретацију њихових правних одредаба.

Што се тиче казуистике у старим правним споменицама, треба имати у виду, да није она увек изазвана тиме, што није још била развијена способност за уопштавање и апстракцију. У низ случајева казуистика потиче из самих својстава дотичне правне институције, те се у њој огледа постепено образовање извесних институција из ситних преседана са непроменљивом тенденцијом за њиховим множењем и проширивањем. Тако је, на пр., надлежност државног суда постала путем нагомилавања т. зв. casus regales (cas royaux). Ти су се казуси постепено изузимали испод сеньериалне јурисдикције и никад нису били генералисани у једној апстрактној формули. Увек су ти казуси само набројани; при томе се је на крају њиховог списка још додавало: et autres cas royaux. Такви се спискови налазе и у збиркама судских одлука (Olim) и у правничким делима (Somme rurale и др.) и у краљевским ордонансима не само ранијим него и позњим (édit de Cremieu 1536). »La liste s' allongeait toujours et elle n'était jamais close«, вели Есмен[1]). Исто се тако казуистички набрајају и „длгови цареви" у старим српским правним споменицима, и то не само у хрисовуљама (напр., кр. Стефана Драгутина Хиландару 1276—1281 г. *Нов..,* Спом., 387, IV), него и у Душановом Законику (чл. 103, 183, 192). Не само casus regales, него ни укупне функције и права суверене државне власти нису никад изашли из казуистичке регламентације. Чак такав апстрактни конструктор државе новог века, као што је био Боден, не пружа једну генералну формулу права државне власти, него та права просто набраја и притоме се поводом појединих права позива на њихово признање од стране парламентске јуриспруденције, која се створила из преседана[2]). Није ту у питању недостатак способности за уопштавање и апстракцију, него се ту неминовно огледа процес постепеног прикупљања власти. Исти је карак-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) A. Esmein, Histoire de la procédure criminelle en France, Paris, 1882, p. 23.

[2]) Ф. В. Таравновскій, Догматика положительнаго государственнаго права во Франціи при старомъ порядкѣ, Юрьевъ, 1911, с. 292.

тер имао и процес развитка законодавства. Предмети његове надлежности установљавали су се постепено, казуистички, јер су се баш тако издвајали из других правотворних области, и то из обичаја и правне праксе. Због тога но угледу судских casus regales може се говорити и о casus legislativi, ако се тако може рећи: нарочито је интересантно и важно да се прати њихово множење, растење и проширивање. Али, о томе питању биће говора под т. 7-ом. На овом је месту довољно да забележимо, да казуистика у старим законским споменицима није изазвана једино услед недостатка способности за уопштавање и апстракцију, него и услед казуистичког карактера саме компетенције законодавчеве, а према томе као што се је она историски образовала. По себи се разуме, да историчар права мора да зна да у сваком поједином случају прави разлику између узрока и према томе између разних облика казуистичке регламентације у разним правним споменицима.

С друге стране треба имати у виду, да се способност за уопштавање и тежња у томе правцу појављују прилично рано, те с тога у разним рецензијама истог споменика и чак на разним местима једне исте рецензије његове наилазимо на покушаје за уопштавањем, који се простиру више мање далеко. Не смеју се занемарити ти ранији случајеви уопштавања. Друкчије ће се проналазити синоними и онамо, где их у самој ствари нема, него се казуистички израз замењује апстрактним. На тај начин постају нетачне интерпретације. Као пример се може навести познато тумачење „себра“ у једном ширем смислу, који тобоже обухвата цео народ изузевши свештенство и властелу. Такво се тумачење наслања на чл. 85. Душановог Законика, где се властелину противставља у најстаријем Струшком пре́писи, као и у неким много познијим преписима, — „себар“, а у препису Призренском — „не - властелин“ *Нов.*, Зак.[2]; стр. CXXVI и 67). Дакле сабор тобоже означава сваког, ко није био властелин.[1]) Међутим пропуштено је истаћи да ту у Призренском препису имамо покушај уопштавања, који очевидно није успео, јер су га познији преписи одбацили.

5. *Анализа разних рецензија правних споменика.* Са тим питањем ступамо у област археографије и дипломатике. Историчар права мора да их искористи у своје сврхе. По могућности мора да се констатује, а према потреби да се уметнички успостави првобитни текст правног споменика, да се издвоје доцније интерполације, да се дубље испитују унутрашње промене и прераде текста, најзад да се констатују постојеће основне рецензије и да се између њих установи генетичка веза. На тај се начин добијају резултати од битног и важног значаја за историју права. Обелодањује се живот правног споменика, дакле и развитак у њему наведених правних инсти-

[1]) *Д-р Мих. Полићевић,* Устројство правосуђа у Старој Српској Држави, *Архив*, 1923, књ. XXIII, стр. 12.

туција; успут се расветљавају многе стране друштвених и државних односа у време састављања и потоњег живота дотичног правног споменика. За потврду тога можемо се позвати на обилате и разностране резултате, који потичу из археографског и дипломатског истраживања Статута Казимира Великог[1]) и Законика цара Душана[2]).

6. *Хронологија појединих одредаба у правним споменицима.* Правни споменици или сами садрже свој датум или уопште могу да буду датирани. Одатле ипак не треба закључити, да се исти датум аутоматски односи на све правне одредбе, које се у датом споменику садрже. Ни законодавна, нити која друга позитивација права на писму није истоветна са самим стварањем појединих правних одредаба. У споменику се обично налазе како одредбе истовременог постанка са самим спомеником, тако и одредбе, које су постале раније и чак много раније од споменика. Једном речи историска старост правног споменика и историска старост одредаба, које у њему долазе, не подударају се. Према томе постоји разлика између спољашње хронологије споменика и унутрашње хронологије његових појединих правних одредаба. Историчар права има да ту разлику схвати и одреди конкретно за сваки правни споменик. У сваком споменику правном има новине и старине. Њихова пропорција и међусобни однос опредељују карактер и темпо правног развитка, који се наравно мењају.

7. *Круг питања регулисаних у правном споменику.* Досада на старе правне споменике примењује се мерило данашњег законодавства. То је мерило постало на тлу рационализма XVIII века, који је до данас оставио дубоки траг у целом правништву, а што се највише манифестује у идеји о монополу и свемоћи законодавства, које тобоже обухвата све. Према томе гледа се стари правни споменик као регламентација целокупног права, које је у његово доба вредило. Одатле се изводе два закључка, и то или о оскудности старог права или о несавршенству старе кодификације и уопште позитивације права на писму. Последњи закључак, као вероватнији, чешће се изводи. Према томе је истраживање споменика праћено ни за кога и ни за што непотребном критиком његовом са гледишта данашње законодавне технике, те се за осуду наводи више мање дугачки списак празнина у датом правном споменику.

Међутим однос према ствари мора да буде управо обрнути. Место тога, да се старом правном споменику наметне једна готова модерна схема, треба да се пронађе његова ори-

[1]) в. Stanisław Kutrzeba, Historja źródeł dawnego prawa polskiego, tom I, 1926, str. 159-178.

[2]) Тимофей Флоринскій, Памятники законодательной дѣятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ. Кіевъ, 1888, стр. 169-284; *Стојан Новаковић*, Законик Стефана Душана цара српског, 2-го издање, Београд, 1898, Приступ; *Д-р Александар В. Соловјев*, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Скопље, 1927, стр. 16—91.

ANALI PFB | anali.rs

гинална схема; место тога, да се резонује, што у датом споменику недостаје, треба да се испита, што и за што у њему има. То ће одговарати реалном стању ствари. Законодавство и уопште писано право није од почетка имало једну готову и непроменљиву компетенцију; та је компетенција постајала и расла постепено од случаја на случај. Горе смо већ рекли, да су у прошлости постојали, тако рећи, casus legislativi, чији се број постепено повећао, и тек га је у XVIII веку заменила апстрактна идеја о законодавству, које обухвата све.

Дакле у сваком правном споменику треба да се расветли и објасни онај круг питања, који је у њему узет у обзир. Кад буду у томе погледу сви правни споменици постављени у један еволуциони ред, онда ће се испољити права слика историског развитка компетенције, која је у разно време припадала писаној и у појединости законодавној позитивацији права.

У наведеном правцу није, строго говорећи, ништа урађено, а задатак је несумњиво од великог значаја. Збиља ту је у питању расветљавање историске функције писаног права у друштвеном животу.

8. *Формално и материално право.* Стари правни споменици карактеришу се тиме, што спајају материално право са формалним; при томе последње јавно превлађује, ако не увек квантитативно, то свакако увек квалитативно, јер даје споменику основну скицу и подређује својим циљевима читаву садржину његову и конструкцију. Збиља стари правни споменици нису ништа друго до судбени законици, тј. законици намењени као руководство судијама и странкама на суду. У њима се говори кратко о судском уређењу, детаљно о судском поступку, па затим о кривичном и грађанском праву у толико, у колико дотична питања долазе више мање често као предмет судског претреса. Све је то најзад праћено фискалним прописима о новчаним глобама, које сачињавају основну врсту казне у старо доба, и о судским таксама, које сачињавају један од главних прихода фискуса и подређених органа власти.

Наведена особина старих правних споменика треба да се узме у обзир, кад се по њима успостављају слике материалног права, особито грађанског. Оно што се о њему говори у споменику никако не исцрпљује укупне норме грађанског права, које су у дотично доба вредиле; то је само један њихов део, који је, тако рећи, изашао на поље тражећи судско остваривање; све се пак остало вршило у унутрашњем друштвеном животу сакривеном од суда и увек је проналазило неке засебне путеве и средства за уклањање увек могућих спорова мимо суда и мимо норме писаног права. Исто се, и ако у мањем степену, опажа и у кривичном праву.

Спајање материалног права с формалним одржава се у правним споменицима у току дугог времена. Одвајање једног од другог врши се полако и дефинитивно се постиже тек много доцније.

У историји словенских права опажа се релативно раније одвајање материалног државног права. Државно се право одвојило у Пољској у привилегијама, нарочито земаљским, од којих су неке поглавито у XV веку постале читави законици, отуда назив статутима. И оне су каткад садржавале и судско право, али у незнатној количини, и што је главно, у једном подређеном положају према основном материалу државног права. Изузевши државно право, које се је одвојило, у излагању осталих правних грана материално се право мешало са формалним. Због тога и у кодификацији XVIII века и у науци пољског права све до данас вреди шири појам „судског права", које обухвата и судско уређење и судски поступак и кривично и грађанско право, а које се противставља једној одвојеној грани материалног права, државноме праву (prawo ustrojowe).[1])

На нешто слично наилазимо и у Србији. Душанов Законик јесте кодекс првенствено материалног права, и то поглавито државног права.[2]) Има у њему и формалног права, — судског уређења и поступка, али у релативно незнатној количини, па се при томе оно наводи, тако рећи, под изгледом државног права. Државно право ту надмашује и кривично и грађанско право, нарочито грађанско, које је узето у обзир само у толико, у колико је од директног интереса за државу, и то као повластица владајућег сталежа властеоског и као заштита његових интереса.

У каквим приликама, где, када и како се материално и формално право диференцирају у историји позитивације права на писму, све се то мора испитати по појединим споменицима, расветлити и објаснити. На жалост у томе правцу није ништа урађено. Међутим то је питање од битног значаја, јер ће одговор на њега испољити процес постепеног ширења компетенције званичног права и на обични, тако рећи, свакодневни мирни живот друштвени, који иначе не дотерује до суда.

9. *Систем у правним споменицима.* Распоређивање материала у старим зборницима обичајног права и у старим законицима потпуно одговара општем карактеру конкретног мишљења и фигуративног излагања мисли у старо доба. Не полази оно од апстрактног логичког система, који би био конструисан према подели општих правних појмова или компликованих правних односа на њихове саставне елементе, него иде неким конкретним редом, у коме реални живот, а за њим и невично за апстракцију мишљење комбинују правне појаве, ма да и разноврсне, али везане између себе једин-

[1]) в, Przemyslaw Dąbkowski, Zarys prawa polskiego prywatnego wyd. 2-gie Lwów, 1921, str. 12—13; Stanisław Kutrzeba, op. cit., tom I, str. 77—85, 227—231; уп. Władysław Namysłowski, Serbskie prawo sądowe w wiekach średnich, Lwów, 1926.

[2]) Тај је карактер Душановог Законика нарочито истакао *Д. Мијушковић.* Систем Душановог Законика, *Српски Преглед*,, 1895. г. стр. 119-121

ANALI PFB | anali.rs

ством било субјекта, било објекта правног односа. И тај се ред опет више пута поремећује и иде, тако рећи, у вијугама, јер се од њега лако одступа на страну под утицајем спољашње асоцијације, која иначе потпуно влада конкретним мишљењем. Због тога се распоређивање материала у старим правним споменицима битно разликује од систематике у новим и модерним законицима. Разлика је толико велика, да већини историчара права даје повода да уопште поричу сваки систем у старим правним споменицима. Ипак је таква негација без сумње прерана те није тачна. Историчар треба да се ослободи вичног за нас апстрактног мишљења, да се потпуно удуби у конкретно мишљење старинско, да се прожме стилом старог доба, да уђе у особену архитектонику датог споменика, те ће му се открити тајне његове специфичне систематике. Дабоме, за то је потребна пажња и старање, потребни су извесни напори, али то све вреди, јер није посао без наде и, што је главно, успех је врло плодоносан. Нико од правника неће у то сумњати, јер је за сваког правника појмљив и јасан важни значај систематске интерпретације, а која наравно не може да се примени без претходног знања правог система у интерпретираном споменику.

У старо доба врло је проширено распоређивање материала у правном споменику хронолошким редом, и то како се стварно рађају у времену различите правне појаве везане за истог правног субјекта или за исти правни објекат. Тај хронолошки ред је омиљен, јер је за правника, који је мислио фигуративно, био најприступачнији. Кад нису још продрли у унутрашњу доследност логичког развитка ове или оне правне институције, наравно су у њеном излагању ишли за спољашњом поступношћу догађаја, одакле су правни односи потицали. Било је и других начина правне систематизације, довољно разноликих, али у свима њима је у старо доба превлађивало конкретно мишљење и увек се је та систематизација компликовала и чак помрачивала многобројним спољашњим асоцијацијама. Поред општег система, који вреди за цео правни споменик, наилазимо и на самосталну систематику у појединим деловима истог споменика; однос између тих делимичних и целокупног система треба да буде нарочито проучен.

Проналажење правог система у старом правном споменику не само омогућава адекватну интерпретацију појединих његових одредаба, него и обелодањује природу и карактер читавих правних институција, као што су оне регулисане у датом споменику. Ако буду били у томе погледу испитани сви основни споменици у датој историји права, онда ћемо добити потпуну слику развитка правне систематизације, у чему ће се огледати и поступни развитак правних институција.

Изгледа нам да су ово најглавнија питања из правне технике примењене на историју права. Не мислимо да питање истакнута од нас исцрпљују овај предмет. Ипак верујемо, да

она постижу свакако нешто важно и битно. То је бар довољно да упозори истраживаоце, да се не сме допустити преношење на прошлост данашње правне технике. Историчар права мора бити прецизно свестан, да ради тачне интерпретације старих правних споменика има да претходно савлада ону технику позитивације права на писму, која је вредила у различитим периодама прошлости.

II.

Као резултат историско-правног истраживања долази излагање развитка појединих правних институција и целог система права. И то излагање треба да има стручни карактер, и то да буде изражено у правним категоријама. Да се у току еволуционог развитка пронађе смисао, неопходно је потребно, да се он подели на периоде. У ту важну операцију историја права, за разлику од опште историје, уноси свој специфични стручни моменат, и то, издваја периоде према смени правних принципа, меродавних за социални и политички живот, а за сваку поједину периоду конструише конгенијални систем њеног права. Тај стручни рад историчара права претресали смо у засебној студији о подели историје права на периоде. Упућујући читаоце на ту студију,[1]) на овом месту нећемо понављати њене основне тезе. Желимо само да их допунимо неким накнадним примедбама.

За карактеристику правне еволуције треба да знамо не само, како су се у извесно доба регулисали правни односи, него и одакле су се црпеле оне правне норме, којима су се животни односи подређивали, да постану односи правни. То последње питање поставља на ред преглед правних извора, који треба да се врши за сваку периоду засебно. На први поглед изгледа да није образложен овакав захтев. Зар није све једно, одакле се црпе оне правне норме, које регулишу животне односе? Важно је да се знају те норме, а не њихово порекло. Али тај приговор не може да буде примљен, јер је површан. Правни извори нису само формалне категорије, потребне тобоже за педантичну класификацију правних норама према њиховом пореклу, него то су живе силе правотворне. Њихови поједини облици дејствују на различити начин и на примену појединих правних одредаба, докле су оне на снази, и на њихово мењање, дакле на карактер правне еволуције. Да узмемо примера ради правни обичај и закон. Обичај означава несвесно, или тачније подсвесно стварање права од стране ширих друштвених маса. Закон је пак свесно и са извесном калкулацијом стварање права у ужем кругу властодржаца. Зар није важно да се зна, који је од наведених облика превлађивао у тој или оној периоди? Збиља од

[1]) Періодизація въ исторіи права, Труды русскихъ ученыихъ за границей, томъ II, Берлинъ, 1923 г., с. 204—211, Увод у историју словенских права, Београд, 1923, с. 51–60.

тога зависи тачна представа о примени правних норама у пракси и о њиховој еволуцији. Има у ствари велике разлике, како се примењује једна норма наметнута одозго (закон), и једна норма створена непосредним колективним искуством масе (обичај); исто тако и подмиривање неких захтева животних првим или другим путем врши се без сумње са различитим темпом и са различитим успехом. Избор пак тога или оног пута одређује се целокупним менталитетом датог друштва и датог времена. С тога је појмљиво, да историчар права мора да изводи преглед правних извора за сваку периоду засебно.

Схема правних извора у својим основним потезима је на крају крајева једна иста за све периоде, за цело т. зв. историско доба. У ту схему спадају правни обичај, закон, уговор, правна пракса, правна наука. Мења се само, или бар поглавито, међусобни однос између набројених правних извора. Она фаза тога међусобног односа, која је у Европи настала у XVIII веку и састоји се у искључивом превлађивању закона издаваног од државне власти, утолико је утицала на теорију права, да је сама схема правних извора била поужена, те неке су врсте њихове, нарочито ситније, сасвим биле избачене. Против таквог ропског стања теорије права у датом погледу протестују наших дана чак догматичари, нарочито они који знају да мисле теоретски. Они смело изјављују, да сви формални извори права, а у њиховом броју и писани закон, нису ништа више, до технички инструменти јуриспруденције.[1]) Дакле нису од сталне вредности, него се мењају зависно од еволуисања како правних одредаба, тако и техничких начина њихове позитивације. Тим више мора историчар права да буде слободан од догматичке покорности апсолутизму закона. Он не сме да уноси у прошлост данашње назоре, него има да за сваку епоху установи ону схему правних извора, која је стварно одговарала њеном општем менталитету и њеним правним погледима.

На овом месту нећемо да улазимо у детаље оне еволуције, којој је подложна схема правних извора у току целе историје. Ипак сматрамо за потребно да скренемо пажњу на неке најважније тачке, које историчар права мора да узме у обзир.

Пре свега треба да се одбаци данашње монистичко схватање закона као правне норме установљене од државне власти и обавезне на њеној територији. Место таквог монизма наилазимо у историји на триализам у схватању закона, и то, — закона Божјег (lex Dei, lex divina), закона човечијег (lex humana) и закона природног (lex naturalis). Те три врсте закона никако нису у прошлости схоластичне distinctiones, него су стварни облици позитивног права. У току дугог времена је закон Божји иступао као оригинерни и основни извор

[1]) François Gény, op. cit., III partie, 1921, рад. 48, 84—85.

права, који не само није требао никакве потврде од државног закона, него је напротив сам био извор и граница за свако човечије световно стварање права. Дуго времена пре школе природног права служили су се природним законом за образложење и судских одлука и законодавних одредаба. При томе су или дедуцирали природно право из разума, чији је ауторитет био признат у светом писму (*Приче Соломонове*, VIII, 14—15), или су га индуцирали из емпиричких података општенародног права хришћанске културе. Закон човечији није се опет манифестовао само као установа т. зв. територијалне т. ј. националне власти државне, него и као установа и универсалне власти царевинске lex, nomos у правом смислу) и аутономне власти општинске (statutum). Према томе је постојала читава јерархија законâ. Историк права мора да све то узме у обзир, да карактериште стање закона у свакој појединој периоди и да прати, како је компликовано схватање закона у старо доба постепено уступио место простијем схватању његовом у новом и у модерно доба. Закон, као што га ми данас схватамо, јесте једна релативно позната формација међу правним изворима. У историји права лако се опажају његови први кораци, који су на почетку и чак једно друго време били непоуздани и плашљиви. Недавно проглашена од догматичара „немоћ закона“[1]) не може да збуни, нити да зачуди историчара права, јер му је одавно позната; историчар зна за читаве епохе, кад је требало нарочито usurobarotio legis. Свемоћ и надмоћност закона су појаве сасвим новог доба, те историчар права, који оваке идеје уноси у прошлост, не успоставља њену праву слику, него ју модернизује, дакле изопачује. Свему томе треба да се још дода, да у старо доба „закон“ је означавало правну норму уопште, дакле и обичајну и уговорну. Све то историк права има да пажљиво анализира и сортира, да не би пао у грешку самовласне модернизације старих правних појмова и погледа.

Обичај је основни и исконски извор права, први по времену, а у току дугог времена и по својој снази. Сви се остали облици права у току дугог времена наслањају на обичајно право, које долази као основно и опште право (не гледајући на свој партикуларизам), тако да сви остали облици права су само врсте специалних права, чији се прописи тумаче и чије се празнине попуњавају само помоћу и на основу обичајног права. Може се рећи, да у старо доба постоји врховенство обичаја над свима осталим правним изворима. Због тога се појам обичајног права идентификује у старо доба са појмом о правичности, о „правди“, тако да се чак новаторство подводи под „старо право“, чијим се именом освећује и оснажује.

Не само судска пракса, него и пракса осталих јавних институција, као и незванична пракса приватних лица, дакле

[1]) Jean Cruet, La vie du droit et l'impuissance des lois, 1914.

ANALI PFB | anali.rs

правна пракса уопште долази у прошлости као врло важни извор права. То вреди не само за Енглеску, ову класичну земљу преседана и традиције, него и за све земље на европском копну, које су тек од XVШ века и нарочито у XIX веку не одступајући пошле путем рационалистичког законодавства, у чему се од тога доба разликују од Енглеске, која никад није са традицијом прекидала. Правна пракса констатује и учвршћује дефинитивну позитивацију обичајног права и на тај га начин чува. У исто време правна пракса мењује обичајно право и чак га укида, јер прекида са старим обичајима и крчи пут за нове. На крају крајева није обичај ништа друго до непрекидан низ преседана. Двострука је улога правне праксе и према закону. С једне стране правна пракса спрема материал за законодавство и тим омогућава законодавни рад; с друге стране мењује законе и чак их укида (путем непримењивања и обилажења).

Нарочиту пажњу мора историчар права да поклони уговору, као једном од најстаријих правних извора, који у различитим облицима пролази кроз целу историју све до наших дана. Најстарији правни споменици, којима се више пута намеће модернизовани облик јавног законодавства, у самој су ствари били уговори, које су између себе закључивала измирена племена и друге првобитне заједнице. Ти су уговори већином констатовати и потврђивали старе исконске обичаје чије се дејство проширивало на обе уговорне странке. У знатно мањем степену стварали су они и ново право, али увек на основу споразума и погодбе, а никако не на основу јединствене законодавне воље. Принцип персоналног дејства закона (systéme de la personnalité des lois, Prinzip der persönlichen Rechte) водио је томе, да су у средњем веку међународни уговори стварали специфично просечно општенародно право (ius gentium). Помоћу уговорâ одолевали су партикуларизму старог права како обичајног, тако и законодавног и изводили су изједначење правног поретка и законодавства на широј територији националних држава новог века. Уговор лежи у основу читаве политичке организације феудалног доба. Али и у консолидованој држави новог века уговор игра знатну улогу како у јавноправној области, тако и у приваноправној. Довољно је да се сетимо Wahlkapitulationen и pacta conventa, уговора, који су одређивали не само услове најамне службе, него и заповедничку власт у регуларној војсци, и уговора државе са поседницима односно исплате пореза на земљу, као и правотворне улоге приватноправних уговора у развитку грађанског промета у новом веку.

Од великог су значаја за стварање права били у прошлости научни списи правника сасвим независно од тога, да ли су правници имали или немали ius respondendi.

Са теоретског гледишта рецепција не може да се призна за засебни и самостални извор права, као што су били склони да њу сматрају у прећашње време. Али у процесу историског

развитка права рецепција долази као толико важна и значајна појава, да се може убрајати у правне изворе, према чему се мора дати њена специална карактеристика у свакој периоди.

Радећи на констатовању правних извора у прошлости, историчар права мора да има у виду напомене старог Ејхорна (von) einem Zeitalter, wo man bei dem Mangel an Hülfsmitteln sich überhaupt leicht begnügte, die Gesetze daher zu nehmen, wo man sie irgend fand, ohne sich Scrupel zu machen, ob die Sammlung, aus der man sie nahm, auch der Form nach öffentliche Autorität habe.[1]) При томе не треба губити из вида, да је епоха, о којој говори Ејхорн, трајала врло дуго време и обухватала целе периоде у историји права, и да ту није у питању само закон у модерном смислу, него и правна норма уопште. Баш у прошлости су се признавали и вредили они „непознати модерној науци или непризнати од ње облици позитивног права", чији опстанак истиче Петражицки.[2]) Све те облике позитивног права и њихове изворе историчар има да испољи у појединим периодама и да пропрати њиохву еволуцију у правцу њиховог скраћивања и све веће званичне одређености.

Систематско и исцрпно проучавање питања о узајамном односу између различитих правних извора у разним историским периодама је од великог и битног значаја за интерпретацију правних споменика прошлости и за извесне дубље циљеве, за којима историчар права мора да тежи.

Правни, а нарочито законски споменици из прошлости, као и данашњи, само у много већем степену пате од празнина. Многобројне њихове празнине већином се односе на најобичнија питања правног живота, која су се, као што изгледа, лако могла предвидети. Због тога се те празнине обично објашњавају научно-техничким несавршенством старих законодаваца или састављача правних зборника. Али то се објашњење не може признати ни као довољно, ни као тачно. Стари законици и правни зборници никад нису циљали на то, да обухвате и исцрпе сва животна питања, која су тражила правну регламентацију, него су се свесно заустављали само на онима од њих, која су према приликама датог времена захтевала нарочиту интервенцију од стране закона или уопште писаног права. Сви се пак остали односи регулисали неписаним правом, на које су се наслањали и сами писани правни зборници. Према томе се њихове празнине попуњавале истим неписаним, т. ј. живим обичајним правом дотичног времена.

Као дубљи циљ, за којим историчар права има да тежи, сматрамо проналажење целокупних правних погледа у поје-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) K. F. Eichhorn, Deutsche Staats-und Rechtsgeschichte, 5-te Ausgabe. Göttingen, 1843, II Theil, S. 245—246.—

[2]) Л. Ј. Петражицкій, Теорія права и государства въ связи съ теоріей нравственности, томъ II, изд. 2-ое, СПБ., 1910, стр. 579—586, 594—595, 612; в. моју *Енциклопедију права*, Београд, 1923., стр. 191—197.

диним историским нераодама и општих погледа на свет, који леже у њиховом основу. Због зар нису за то маркантне такве промене, као што је прелазак од искључиве надмоћности закона Божијег на закон човечији, који у почетку дејствује паралелно с првим, а доцније стиче приоритет и свемоћ, или као што је замена подсвесног подмиривања правних потреба путем обичаја и праксе свесним и рационалним стварањем права законодавним путем и т. д.? На овом се месту не може улазити у детаље ни изводити сви могући закључци. Довољно је што смо приказали важност дотичног задатка и што смо позивали на његово обрађивање и решавање.

Теодор Тарановски

ОПШТИ ПРОПИСИ О ДОКАЗУ ПО НОВОМ ЗАКОНИКУ О СУДСКОМ ПОСТУПКУ У ГРАЂАНСКИМ ПАРНИЦАМА

(Свршетак)

III. Довођење до вероватности

1. Доказати једну чињеницу значи убедити судију да она одиста постоји, да је она истинита. У грађанској парници није увек потребно убедити судију о истинитости једне изнесене чињенице. Покаткад је довољно створити код њега само *уверење о могућности истинитости*. Тада се каже да је чињеница *учињена вероватном*[1]). У погледу дужности да се једна чињеница учини вероватном законик у §-у 370 прописује: „Ко има вероватном да учини коју чињеничну тврдњу може се за то послужити свима доказним средствима допуштеним по овом закону, с изузетком доказа који се изводи саслушањем странака. Доказивање које се не може одмах извести, није погодно за то да се нешто учини вероватним. Извођење доказа, које бива у циљу да се која околност учини вероватном, није везано за посебне прописе о доказном поступку."

Чињенице, на којима се оснивају *тужбени грађанско-правни захтеви* и захтеви на основу приговора, морају бити *доказани;* судија мора бити убеђен у њихово постојање, да би могао донети пресуду. Али кад су у питању *процесноправни захтеви* (на пр. кад странка тражи изузеће судије, § 18 став 3, вештака, § 452 став 2, да противна странка има извесну исправу и да је има поднети, § 399), онда је довољно да се дотичне околности учине само *вероватним*. Између доказа и довођења једне чињенице до вероватности постоји ова разлика: а) у погледу доказних средстава; б) у погледу рока, у којем треба једну чињеницу учинити вероватном; в) у погледу форме поступања[2]).

а) Једна чињеница може се учинити вероватном свима доказним средствима, изузимајући саслушањем странака (§§ 467 и

[1]) В. А. Ђорђевић, св. II., стр. 6.

[2]) В. Klein, Vorlesungen стр. 168. и сл.

сл.), како под заклетвом тако и без заклетве. У аустријском праву спорно је питање: да ли за довођење чињеница до вероватности могу послужити и друга доказна средства или само она које законик предвиђа? С позивом на § 274 аустријског законика (којем и ако не дословно одговара § 370 нашег), Neumann, стр. 1088, сматра да суд није везан само на доказна средства законика (сведоци, вештаци, исправе, увиђај) него да се могу употребити и друга погодна средства (с обзиром на речи у § 274 аустр. законика: „*свима* доказним средствима"). На пр. давањем часне речи парничара, кога судија познаје као часног човека, или кад је на пр. у питању трговчева неспособност плаћања, коју треба учинити вероватном, онда се суд може задовољити вешћу у новинама и т. сл. На против творац аустријског законика, Klein, Vorlesungen, стр. 169, сматра да се могу употребити само доказна средства која предвиђа законик. Наш је законик то питање решио, уклонивши могућност сумње, пошто је прописао у §-у 370 да се странка може послужити свима доказним средствима *допуштеним по овом закону* с изузетком доказа који се изводи саслушањем странака.

б) Кад има једна чињеница да се учини вероватном, онда то треба учинити *одмах*. Јер „доказивање које се не може одмах извести није погодно за то да се нешто учини вероватним" — 370 реч. 2 став 1. Према томе ако на пр. сведок треба својим исказом да посведочи њену вероватност, онда њега мора странка на рочиште привести, или да је пре рочишта на рочиште позват или да постоји записник о његовом саслушању; ако се хоће да употреби исправа, она мора бити поднесена на усменој расправи или *пре усмене расправе* да се постара стављањем предлога да она на усмену расправу буде донесена (§ 213).

в) Извођење доказа, које бива у циљу да се која околност учини вероватном, није везано за посебне прописе о доказном поступку (став 2 § 370). Према томе сведок или вештак не мора се заклети; при давању његових исказа не мора се пазити на формалности и т. д.[1]).

2. Коментатор Neumann, стр. 1088, сматра да, и кад је околност, коју треба учинити вероватном, спорна, суд није дужан да ближе образложава своју одлуку, него да је довољно само изнети да је околност тим и тим околностима учињена вероватном. Јер је, вели, „сасвим природно испитивање да ли је која околност учињена вероватном тамо искључено где је, као код довођења до вероватности, једино у питању субјективно нахођење судијино". Али и ако је овде у питању субјективно схватање судијско, ипак треба, мислимо, да судија ближе образложи своје схватање, да изнесе опширније разлоге који су га определили да стекне уверење о вероватности једне спорне чињенице. Ауторитет његове одлуке у толико је већи, у колико, из изнесених разлога, и трећа лица увиде да је чињеница вероватна.

[1]) Neumann, стр. 1088.

3. Не треба нарочито истицати, да доказна правила и ослобођења од доказивања, садржана у законику о грађан. судском поступку. вреде и за довођење до вероватности. Јер кад је суд по §-у 364 везан за садржину правно-снажне осуђујуће пресуде казненог суда, у колико се та пресуда односи на доказ и урачунљивост дотичног кривичног дела, онда у толико више то вреди кад није у питању доказивања постојања и урачунљивости кривичнога дела него само његово довођење до вероватности. Кад се јавном исправом доказује једна чињеница, онда се у толико више може њоме она учинити вероватном. Кад се услед признања једна чињеница не мора доказивати (§ 362 став 1), онда се то не мора чинити ни кад је у питању вероватност њена. Ипак нам се чини да Neumann, стр. 1088, иде и за аустријско право и сувише далеко кад сматра да начело слободне оцене доказа допушта довођење чињеница до вероватности и без икаквих доказа. По нашем законику онај који има да неку чињеничну тврдњу учини вероватном, може се за то послужити свима доказним средствима допуштеним по Законику о судском поступку, према томе тек кад *ти докази* буду поднесени, онда на основу њих може судија стећи уверење да је та чињеница вероватна.

4. У законику су предвиђени изречно ови случајеви кад једну чињеницу треба учинити вероватном: околност да ће судија бити пристрасан (§ 18 став 3), да је непознато боравиште лица којему се има какво писмено доставити (§ 309), да је странка спречена благовремено предузети парничну радњу везану за рок (§ 192 став 1, 4), предлог да се рочиште одгоди јер је странка спречена доћи (§ 199), околност због које странка тражи повраћај у пређашње стање (§ 213), околност да странка за време припремног поступка није знала за нове захтеве, нове тврдње, нова доказна средства и нове доказне приговоре, које хоће да чини на усменој расправи (§ 359 став 2), околност да је извођење доказа — којему странка није присуствовала — остало у битности непотпуно због тога што она услед непредвиђене препреке није могла доћи (§ 387 став 2), околност да је неко лице, позвано да предузме поступак услед смрти једнога парничара, правни последник умрлога (§ 220 став 1), престанак разлога за прекид поступка (§ 228 став 2), правни интерес трећег лица у разгледању парничних аката (§ 286 став 2), околност да противни парничар или неко други држи исправу потребну за доказивање (§ 404 став 2), разлоге, због којих сведок неће да сведочи (§ 419), разлоге за изузеће вештака (451 став 2, 452 став 2), околности због којих се тражи обезбеђење доказа (§ 482 став 1), да је тужба због ништавности благовремено подигнута (§ 631 став 2).

IV. Извођење доказа

ANALI PFB | anali.rs

1. Циљ је доказивању да суд убеди у истинитост једне чињенице, која има значаја за судску одлуку. Доказивање кошта времена и труда, и зато и не треба доказивати оне чињенице које суд сматра да нису важне за судску одлуку (ирелевантне чиње-

нице) или, позитивно изражено, треба доказивати само за одлуку важне — *релевантне чињенице*[1] (§ 371). Међутим призивни (апелациони) суд може допустити накнадно извођење доказа које су стране безуспешно понудиле у поступку пред првостепеним судом (§ 582), т. ј. које је као неважне за одлуку првостепени суд изречно био одбио. Извођење доказа може странка нудити једино ради одуговлачења парнице, зато други став § 371 допушта суду да може по предлогу противне странке или по службеној дужности изрећи да не допушта извођење понуђених доказа кад се увери да се ови докази нуде само ради одуговлачења парнице, па и у случају кад би они били од значаја за одлуку. На пр. кад се странка позива на сведоке у иностранству. Наравно да суд у недопуштању ових доказа треба да иде само дотле да се онемогући странци одуговлачење парнице. Против судског закључка, којим се одбија понуђени доказ, није допуштен засебан правни лек (§ 387).

2. Извођење доказа (доказивање) је саставни део усмене расправе и бива по правилу пред судећим судом у току те расправе — § 372. Изузетке од овога правила допушта § 372 у два случај: а) *Кад суд по прописима овога закона одреди извођење* доказа изван расправнога рочишта, а он ће то одредити кад доказивање пред судећим судом није могућно (на пр. сведок је болестан, предмет увиђаја не може бити донесен у суд) или кад би било скопчано са несразмерним трошковима. Тада могу суд и странке отићи на лице места ради извођења доказа, а може се извођење доказа поверити и одређеном судији(ако има да се изврши у подручју судећег суда) или замољеном судији (кад је оно ван подручја судећег суда — § 378). Ако се доказивање врши *исправом,* онда суд може наредити да се исправа поднесе одређеном или замољеном судији, ако постоји опасност да се исправа може изгубити или оштетити или ако се она не може поднети због знатних препрека (§ 396). Када се доказивање врши *сведоцима,* онда парнични суд може поверити одређеном или замољеном судији извођење доказа 1) ако би се лакше сазнала истина кад би се сведок саслушао на лицу места; 2) кад би извођење доказа пред парничним судом имало знатних тешкоћа; 3) кад би саслушање пред парничним судом проузроковало несразмерно велике трошкове с обзиром на накнаду сведокове дангубе, трошкове путовања и борављења у месту саслушавања; 4) ако је сведок спречен да дође пред парнични суд. У случају *вештачења* суд може извести доказ вештацима пред одређеним или замољеним судијом, ако се предмет који имају вештаци да разгледају, не може донети пред парнични суд или ако би извођење доказа вештацима пред тим судом из других разлога било скопчано са знатним тешкоћама (§ 448). То исто може бити и у случају *увиђаја* (§ 464 став 2). б) Ван расправног рочишта изводе се докази и онда кад је судећи суд у смислу §§-а 340 и следећих наредио припремни поступак за припремање усмене спорне расправе, па су ти докази у

[1]) В. А. Ђорђевић, II стр. 17, 18.

ANALI PFB | arhiv.rs

припремном поступку већ изведени, а њихово поновно извођење није допуштено по прописима закона о судском поступку или се то не чини суду потребним (тач. 2 § 372). В. и § 424.

3) Одлука судска којом се наређује доказивање спорних релевантних чињеница зове се *доказни закључак*. У том закључку треба означити тачно *спорне чињенице*, о којима се има извести доказ, и доказна средства (§ 373 став 1). Ако на пр. тужилац тврди да је туженику дао новаца на зајам, за доказ чега се позвао на сведоке, пред којима је зајам дао, онда ће се, ако туженик не признаје ту чињеницу, у доказном закључку означити да је та чињеница — давање новца на зајам — спорна, и да се ради њеног доказивања имају саслушти означени сведоци.

Став 2 § 373 прописује да „суд у даљем току парнице није везан схватањем, на којем се оснива доказни закључак." Према томе судећи суд може доказни закључак укинути или изменити по службеној дужности. На пр. ако странке после донесеног доказног закључка и пре извођења доказа изнесу још чињенице које оправдавају одступање од доказног закључка.[1])

Које ће се спорне чињенице имати да докажу има суд да одреди, и према томе он ће саставити доказни закључак према своме схватању важности појединих парничарских навода и доказне снаге понуђених доказа. Да ли странке хоће овај или онај доказ нема значаја за допуштање тога доказа. Ако је на основу једног изведеног доказа суд стекао уверење о истинитости једне спорне чињенице, онда ће се даље доказивање обуставити.

И ако се доказивање врши пред судећим судом, ипак може бити потребно да то буде пред одређеним или замољеним судијом (§ 372). У том случају доказни се закључци имају и на по се писмено саставити и у њих унети стање ствари како произлази из расправе у толико, у колико је то потребно судији за руковођење и потпуно извођење доказивања (§373 став 3).

Пошто је доношење доказнога закључка саставни део судскога руковођења (управљања) парницом (§§ 251 и сл.), то се онда против доказнога закључка не може употребити засебан правни лек (§ 373 став 4).[2])

4. Парница се развија пред судећим судом, који по начелу непосредности, усвојеном у законику, треба да буде под непосредним утиском говора странака, сведока, вештака и њихових изјава. па онда да донесе своју одлуку. Доказивање се врши на усменој расправи, али кад то није могућно, а нарочито кад доказивање има водити одређени или замољени судија, онда, кад се претресе стање ствари, треба сва доказивања наредити једним и истим доказним закључком (§ 374 став 1). Том концентрацијом постиже се да се суд не обраћа више пута на одређеног односно замољеног судију, чиме се штеди у времену, а осим тога

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Neumann, стр. 1093.

[2]) Ни против позива судских у циљу извођења доказа, постављења вештака.

може се десити да се извесно доказивање покаже излишним кад се сасвим претресе стање ствари. Ипак је суду допуштено да допусти поновно доказивање и пре потпуног претреса стања ствари „кад прилике изискују или суд сматра за сходно да се друкчије поступи" (§ 374 став 1 при крају). Кад се изврши доказивање. суд има да донесе одлуку. Ово доношење одлуке може бити или без одређивања усмене расправе (кад су се обе странке одрекле расправљања или суд сматра да је оно излишно — § 257 став 3) или тек пошто се одржи расправа пред парничним судом ради претреса резултата извршеног доказивања(став 2 § 374). На тој расправи могла би која странка у циљу одуговлачења износити нове чињеничне наводе и нудити нове доказе, и за то је законодавац у циљу спречавања таквог понашања донео овај пропис у § 374 став 2 реченица 2: По предлогу или по службеној дужности може се закључком изрећи да су надопуштени нови чињенични наводи и нове понуде доказа, који буду на тој расправи изнесени, ако ти нови наводи и понуде доказа нису проузроковани резултатом доказивања, које је међутим извршено, а ови наводи и понуде доказа нису раније изнесени у очевидној намери да би се парница одуговлачила."

5. Позната изрека „брза помоћ двогуба помоћ" има значаја и за грађанску парницу. Онај који тражи од суда заштиту за своје повређено или угрожено право жели да ту заштиту што је могуће брже добије. И суд тежи брзом доношењу одлука. Али ако доказивање, после којега има да следује судска одлука, спречава каква околност, за коју се не зна колико ће трајати (на пр. сведок, на којег се странка позвала, одсутан је из места суда или из судског подручја или се не зна где је, или је у иностранству), или ако се сумња да ли ће се моћи изводити доказ, или ако се доказ има изводити изван државе, онда суд има у доказном закључку по предлогу да одреди рок за извођење доказа. У томе року треба покушати да се доказ изведе. Али кад тај рок протече, а није се успело са извођењем доказа, онда ће се по предлогу ма које странке расправа наставити без обзира на то што је доказ изостао. Ако на тој расправи странка понуди тај исти доказ, онда ће суд оценити да ли се тиме одуговлачи поступак, па тек ако нађе да то није случај, онда се тек тај доказ може употребити (§ 375).

V. Извођење доказа пред одређеним или замољеним судијом

1. Доказивање је саставни део усмене расправе и стога се врши, по правилу, на усменој расправи пред судећим судом (§ 372). Али, као што смо већ видели, (под IV 2) може се доказивање изводити и изван расправнога рочишта у месту парничнога суда или у његовој близини пред чланом већа, које је позвано да одлучи о дотичној правној ствари (§ 378).

2. Законик предвиђа и ту могућност да се доказивање има извршити изван наше државе пред којом иностраном влашћу. По правилу парнични се суд обраћа, сходно закљученим конвенцијама о узајамној судској помоћи (§ 36), молбом надлежном иностраном суду да се доказивање изврши. Али ради убрзања пос-

тупка може се молба (замолница) по предлогу онога, који има да доказује извесну чињеницу (доказиваоца), њему самом предати да је он достави замољеној власти (§ 379 став1). Даље, може суд, по предлогу доказиваочеву, допустити да се не издаје замолница за иностране власт него да се доказивалац овласти да донесе јавну исправу о извршеном доказивању, која одговара законима оне државе, у којој би се имао доказ изводити. У овом случају доказивалац треба противну странку, ако је могућно, благовремено да обавести о месту и времену доказивања тако да ова може бранити своја права при извођењу доказа. Ако противник није био обавештен, онда због тога употреба извршенога доказивања није баш искључена, али ће онда суд, преслушавши странке, по брижљивој оцени свију околности, одлучити: да ли се и у колико се доказивалац може на усменој расправи служити тако извођеним доказима (§ 379 став 2). При томе ће бити од одлучнога значаја да ли би противник интервенисао и у потврдном случају како би резултат доказивања вероватно испао услед интервенције.[1]) У оба случаја (став 1 и 2 § 379) суд ће у доказном закључку одредити рок, у којем треба поднети списе о извршеном доказивању, па ако тај рок безуспешно протече, наступиће правне последице наведене у § 375 (§ 379 став 2), т. ј. наставиће се по предлогу које странке расправа без обзира на то што је доказ изостао, а на настављеној усменој расправи може се тај доказ употребити само онда када се тиме не одуговлачи поступак.

3. Какав је положај судије који је одређен или замољен да руководи извођењем доказа? § 380 став 1 каже да он „има иста она овлашћења која има председник када се изводе докази пред парничним судом". Тако има он у смислу §§ 204 и 207 да одређује рочиште за доказивање, да рочиште одгоди, да одреди рок (на пр. за подношење исправе, за означење сведокове адресе), да се стара о одржању реда у заседању (§ § 261 и сл; 267), да врши овлашћења која су у §§ 244 до 250 дата председнику већа у циљу управљања парницом. У смислу §-а 384 има да се брине за позиве као и за све друго што је потребно ради извођења доказа, да допушта странкама да сведоцима и вештацима стављају питања која су потребна ради објашњења спорног одношаја (§ 385). Ако се у току доказивања пред одређеним или замољеним судијом појави потреба да се ради извођења или довршења доказивања мора замолити други суд, онда ће овакву молбу издати непосредно онај судија, коме је било поверено извођење доказа. Тај исти судија има и право замолити други суд ради извођења доказа, ако разлози целисходности захтевају да се доказивање тамо изводи (§ 381 став 2).

4. Извођење доказа пред одређеним или замољеним судијом постаје процесни материјал, који има да служи парничном суду за доношење одлуке. Да би оно могло томе циљу послужити треба уклонити евентуалне недостатке, који би се у њему налазили.

[1]) Neumann, 2, стр. 1098.

Зато § 382 прописује да ће председник испитати записнике и остале списе о извођењу доказа, поднесене од одређеног или замољеног судије ,па ако опази недостатке, наредиће потребне исправке или допуне. Странке ће се за тим обавестити да им је слободно прегледати списе о извођеним доказима до првог рочишта одређеног за усмену расправу. У међувремену одлучује председник о предлогу странке ради уклањања недостатка или ради допуне. Ако се пак тек на усменој расправи појави потреба да се допуни или понови доказивање, онда ће *парнични суд* издати потребне наредбе. Но суд може такође наредити да се доказивање допуни на самој усменој расправи.

5. На усменој расправи, која се одржава после извршеног доказивања пред одређеним или замољеним судијом, неће се *читати* садржина записника о том доказивању и остали списи који се тичу доказивања, него ће председник у подесно време у току усмене расправе приказати на основу записника и осталих списа резултат доказивања које није извршено пред парничним судом (§ 383 став1). Међу тим председниково приказивање може бити нетачно по мишљењу које парничне странке, и за то се у § 383 став 2 прописује: Ако ово приказивање по мишљењу које странке у знатним тачкама одступа од садржине списа, онда ће се по њеном предлогу прочитати цела садржина записника о доказивању а и других списа који се тичу доказивања "

VI. Поступак код извођења доказа.

1. Усменом расправом, на којој се по правилу врши извођење доказа, управља код зборних судова председник већа, којему је правна ствар упућена (§ 244 став 1). Како се извиђање врши по службеној дужности и како председнику већа § 247 наређује читав низ дужности ради припреме усмене расправе и у циљу потпуног извиђања стања ствари, то онда доследно томе и § 384 наређује да се за позиве као и за све друго што је потребно ради извођења доказа има да брине председник већа *по службеној дужности*. По службеној дужности зато што по новом закону, чим је по жељи једне странке парнични поступак отпочет, све судске наредбе бивају по службеној дужности, ако закон изречно не прописује да је зато потребан предлог странке. Тако председник већа може наредити да странке лично дођу на усмену расправу, и ако их заступа адвокат; да странке оне исправе које се у њиховим рукама налазе, а на које се једна или друга странка позива, за тим списе, обавештајне ствари, предмете увиђаја, родословља. планове, скице и остале нацрте и саставке предаду суду и за одређено време оставе код суда; наредити да се добаве исправе које чува каква јавна власт или јавни бележник, а на које се позвала једна од парничних странака, за тим друге обавештајне ствари и предмете увиђаја; наредити да се изврши увиђај у присутности странака и да вештаци кажу своје мишљење, за тим позвати као сведоке лица, од којих се према тужби или према стању расправе може очекивати објашњење о важним чињеницама. Али и саме

ANALIPIB | analipib.rs

странке морају делати при набављању доказних средстава. Оне морају благовремено именовати сведоке и вештаке, да би председник или одређени или умољени судија или судија појединац могао предузети што је потребно за извођење доказа на усменој расправи, а могу и без судског позива повести на расправу пред парнични суд сведоке и вештаке, које су већ предложиле или намеравају предложити на усменој спорној расправи (§ 384 став 2).

2. Кад се извођење доказа врши саслушавањем сведока или стављањем питања вештацима, онда председник већа односно одређен или умољен судија ставља сведоку односно вештаку питање о дотичним чињеницама (§§ 436, 463), а кад то бива пред парничним судом, онда председник мора по захтеву сваког члана већа допустити му да сведоку односно вештаку ставља непосредно питање, без предходног саопштења и испитивања тога питања. Странке могу присуствовати извођењу доказа; оне могу преко председника или преко судије који руководи доказивањем или са њиховом дозволом непосредно ставити сведоцима и вештацима она питања, за која мисле да су потребна ради објашњења спорног одношаја или оних одношаја који су битни за оцену доказне снаге којега исказа. Али председавајући неће допустити питање за које држи да му нема места с обзиром на форму или садржину (§ 385 став 1); против његове одлуке, а по предлогу странке, одлучује веће (§ 438), а против његове одлуке нема места засебном правном леку (§ 445).

3. Извођење доказа бива *по службеној дужности*. Доказивање ће се изводити, у колико је према стању ствари могућно, и ако не дође ни једна од позваних странака. Да ли је пак извођење доказа могућно у одсуству странака, зависи од околности. Доказ исправом неће бити могућан, ако нема исправе, коју је требала странка донети. Доказивање сведоцима или вештацима није могућно, ако је сведоку или вештаку морао бити показан предмет, који је имала донети изостала странка. У таквим случајевима, ако је изостала странка имала доказати спорну чињеницу, она ће од доказивања бити искључена (§ 208). Међутим парнични суд може допустити да се извођење доказа допуни, ако странка учини вероватним да је извођење доказа остало у битности непотпуно због тога, што она услед *непредвиђене препреке* није могла доћи, и ако се доказивање може допустити без знатнога одуговлачења спора (§ 386 став 2).

4. Као што смо већ видели § 379 предвиђа могућност да се извођење доказа изврши изван наше државе. У погледу *формалне* вредности таквог доказивања § 386 каже да се извођеном доказу, који је извршила иностране власт, и ако извођење има недостатака по иностраним законима, странка не може противити, кад то извођење одговара законима који важе за парнични суд. Доказивање је дакле пуноважно, и ако има мана по иностраном праву, кад је саобразно нашим домаћим процесним прописима. Али према начелу locus regit actum доказивање ће бити пуноважно, и ако има мана по нашем грађанском судском поступку,

ако одговара прописима државе где је извршено.[1]) Међутим да ли је доказивањем, извршеним у иностранству о некој чињеници, ова чињеница и доказана, суди се по домаћим законима. То ће парнични суд у смислу §-а 368 оценити по слободном уверењу, обзирући се брижљиво на резултат целокупне расправе и изведене доказе.

5. Против закључака суда који се тичу извођења доказа или у опште нема места правном леку или нема места засебном правном леку, него уз главну ствар (§ 556 став 2). О првим случајевима говори се у ставу првом а о другим у ставу другом §-а 387.

Д-р Д. Аранђеловић

КОДИФИКАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГА ПРАВА

После свих великих ратова јављали су се јаки покрети да се такви ратови онемогуће или спрече, и то се обично желело постићи јачањем међународних односа. Светски рат, више но један до сада у историји, нарочито у Европи, где се најјаче осећају његове последице, изазвао је велики покрет за обезбеђење будућег мира. Целокупна политика после рата прожета је трима великим тежњама: да завлада стални мир, да се учврсти поверење између народа и да се оствари што тешња сарадња између држава. Израз те тежње видимо у међународним установама створеним после рата, као што су Друштво народа, Стални суд међународне правде и Међународна организација рада. Ове и друге међународне установе, као и много тешњи односи између држава, омогућени усавршавањем саобраћајних средстава и јачањем међународних веза, изазвале су нарочито велики полет међународног права, које заузима све важније место у системима права појединих држава. Но у колико се међународно право развијало, све се више опажала његова несавршеност. Установљени су међународни судови и прописано обавезно расправљање међународних спорова пред судовима, али је онда речено да су за правосуђе потребни судови а за судове потребно је једно право, које би они имали да примењују. И Сједињене америчке државе навеле су као један од разлога свога одбијања да приступе Сталном суду међународне правде, да међународно право још нема извесност и прецизност једног кодификованог права.[1]) Као неминовна последица развоја међународног права јавила се потреба да се то право кодификује. Поред генерализације међународног права и развоја правног решавања спорова, кодификација је једна од карактеристичних црта новијег развоја међународног права.[2])

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Neumann, 2, str. 1107

[2]) Nicolas Politis, *Les nouvelles tendences du droit international*, Paris 1927. Chapitre V. Codification du droit international. P. 193.

[3]) Dr. Juraj Andrassy, *Najnoviji razvoj medjunarodnog prava.* Tri predavanja iz medjunarodnog prava. Zagreb 1929. Str. 5.

До недавно су једини извори међународног права били обичајно и уговорно право. Обичајно право, први облик у коме се право јавља, носи све одлике примитивног права. Оно је могућно само онде где су правни односи мало развијени. До душе обичајно право још и данас постоји у англо-саксонским земљама, али и тамо оно је скупљено у збиркама пресуда и све више уступа кодификованом праву. Ново право, које се ствара изазвано потребама живота, по правилу је писано. Јер да би један обичај постао правним правилом, потребно је да се дуже времена на исти начин примењује. А живот се у новије време развија таквом брзином да је тешко једно правило примењивати дуже времена на исти начин, због тога што темпо савременог развоја то не допушта. То је изазвало у англосаксонским земљама кодификацију административноправних па чак и приватноправних прописа, што је једна од карактеристика новог развоја права у тим земљама. Сем тога обичајно право нема довољне прецизности, која је нарочито потребна у међународним односима, јер је непрецизност стални извор спорова. Стога је обичајно право у међународним односима све више замењивано уговорним правом, које је данас главни извор међународнога права. Уговори су специални, закључени у облику конвенција од извесног ограниченог броја држава, у њиховом интересу, или колективни, општи, закључени од држава чији број није ограничен предметом самог уговора, у циљу да се установе нова правила која ће се примењивати на међународне односе. „Државе се слажу, у општем интересу међународне заједнице, да се потчине једном новом начелу, које се сматра потребним ради боље организације њихових односа."[3]) Такви су уговори о поштанској или телеграфској унији, Хашке конвенције за приватно право и Хашке конвенције из 1899 и 1907 о ратном праву итд. Уговорно међународно право развијало се све више, а нарочито после светског рата, када је за десет година, при секретаријату Друштва народа, према одредби чл. 18 Пакта, регистровано преко 2000 уговора. Данас се може слободно рећи да је међународно право већим делом писано, и да има још само мало одредаба обичајног права. Но и уговорно право има извесних незгода, у главном услед тога што се уговори закључују поглавито између мањег броја држава, најчешће између две државе, мада има и доста вишестраних уговора. И како се сваки уговор закључује према потребама уговорних страна, у сличним случајевима у међународним односима постоје најразличније одредбе. Та неуједначеност у сличним случајевима претставља знатну незгоду у међународном праву. Отуда се већ одавна осетила потреба једног јединственог међународног права, и та је потреба нашла израза у разним пројектима за кодификацију међународног права.[4]) Додуше још увек има и противника кодификације, који нарочито истичу да би ко-

[3]) Paul Fauchille, *Traité de Droit International Public*. Tome I. 1922. P. 46.

[4]) О изворима међународнога права, обичају и уговору, у вези са кодификацијом међ. права, вид. занимљиво и опширно излагање у Charles de Visscher, *La Codification du Droit International*, Recueil des Cours de l' Académie de Droit International à la Haye, 1925, Vol. VI, — Paris 1926, p. 338.

ANALI PF | anali.rs

дификовање значило заустављање једног права које се развија и окивање у писане норме. Но ова примедба може да се постави исто тако и сваком писаном и кодификованом праву. Кодификација неће нанети никакве штете међународном праву, насупрот томе унеће више прецизности и на тај ће се начин јасније видети празнине, које се имају попунити. С тога је идеја о кодификацији у току последњег века све више задобијала присталица како у науци тако и у пракси. Она се најпре јавила код неких научника, који су је ватрено заступали; касније се многа међународна друштва и установе посвећују питању кодификације међународног права[5]). Најзад и саме државе приступају кодификацији, и то је последња њена фаза. У ствари о кодификацији се може говорити тек од тренутка кад државе почињу да се интересује за то питање. Дотле још увек у области теорије, често утопије, кодификација наједном постаје реално право питање.

Занимљиво је да су први писци који су покренули мисао о кодификацији међународнога права, били из земље у којој је право најмање кодификовано, из Енглеске. То су *Јеремија Бентам* (Bentham) и Стјуарт Мил. 1786 године Бентам је, најпре у Енглеској, затим у државама северне и јужне Америке, ширио мисао да се међународно право кодификује. Он је тежио општој и систематској кодификацији целокупног права. У рукопису је оставио пројект међународног законика, у осталом пуног утопије. Скоро у исто време познати абе Грегоар, поднео је 1793 и 1795 године француском конвенту пројект једне декларације међународнога права (Declaration du droit des gens), која је требала да буде у међународним односима оно што чувена „декларација права човека" у унутрашњим јавноправним односима. Због ратова који су вођени против Француске, Одбор јавног спасења сматрао је овај пројект незгодним, те он није изгласан. — После тога доба многи научници (Bluntschli, Dudley Field, Fiore и други) објављивали су своје покушаје кодификације међународнога права. Врло је занимљив за нас покушај кодификације који је 1861 објавио хрватски правник *Алфонз Домин Петрушевачки*.[6]) Он је покушао да кодификује у 175 чланова међународно јавно, и у 61 члану међ. приватно право. Не-

[5]) О историском развоју кодификације видети: Fauchille, *op. cit.*, tome I, p. 149; K. Strupp, *Kodifikation*, Wörterbuch des Völkerrecht und der Diplomatie I, S. 638; Strupp, *Grundzüge des positiven Völkerrechts*, 1928, S. 19; Strupp, *Elements du Droit International Public universel européen et américain*, 1927, p. 18. D. Anzilotti, *Cours de Droit International* I, 1929, p. 80.; A. Alvarez, *La codification du Droit International*, Paris 1912, p. 223; Th Niemeyer, *Vom Beruf unserer Zeit zur Kodifikation des Völkerrecht*, Niemeyer's Zeitschrift für Internationales Recht, 1926, XXXVII Bd. S. 1.; Politis, *op. cit.*, p. 202; de Visscher, *op. cit.* p. 408.; Strupp, *Völkerrechtskodifikation*, Zeitschrift für öffentliches Recht, 1928, Bd. VII, H. 2, S. 155 прим. 3.

[6]) Alphons von Domin — Petrushevecz, *Précis d'un Code de Droit International*, Leipzig 1861. — Вид Andrassy, *op. cit.* стр. 7.; de Visscher, *op. cit.* p. 410; Strupp, *Wörterbuch*, I, S. 639; — Г. Андраши наводи занимљив податак да је А. Домин Петрушевачки из породице „која је Хрватској дала више врсних правника, од којих је најгласовитији Имбро Домин", дугогодишњи професор права у Загребу (1800—1836).

гово се дело истиче тачном правном концепцијом формалних извора међународнога права, и јасним повлачењем разлике између позитивног међународног права и области филозофије или морала. Своје предлоге он је засновао на уговорној пракси држава, и повлачио је разлику између политичких уговора, и уговора који садрже правне одредбе. Његове правне идеје су тачне и занимљиве с обзиром на време у коме је радио свој предлог и на стање науке у то доба.

Поред покушаја појединаца, од седамдесетих година прошлог века велика међународна удружења баве се питањима кодификације међународнога права. То су у првом реду Институт за међународно право, Удружење за реформу и кодификацију међународнога права, које се касније назвало International Law Association, Интерпарламентарна унија, Амерички институт за међународно право, и разна национална удружења за међународно право. Институт за међународно право, основан 1873 године, највише је допринео овом раду. Између осталих задатака, Институт је поставио за свој циљ „да пружа своју помоћ сваком озбиљном покушају постепене и прогресивне кодификације међународнога права." У овом правцу Институт је дао значајне радове и тим радовима у највећој мери су се користиле хашке конференције 1899 и 1907 године. И Удружење за реформу и кодификацију међународнога права, основано такође 1873 године и 1895 претворено у International Law Association, допринело је раду на кодификацији међ. права. Но нарочито место у низу ових удружења заузима Амерички Институт за међународно право, кога су 1912 основали Џемс Браун Скот (J. Brown Scott) и Алехандро Алварез (Alvarez). Овај институт израдио је низ значајних предлога за кодификацију, које је касније панамеричка унија држава узела као основ за кодификацију америчког међународног права.[7])

Поред приватних покушаја кодификације, ваља навести и званичне радове влада. У току прошлога и почетком овога века на низу конференција закључене су многе конвенције, од којих наводимо Париску декларацију од 1856 год. о правилима рата на мору, Женевске конвенције од 1864 и 1906 о поступању са рањеницима у рату на суву, Петроградску декларацију од 1868 о забрани употребе распрскавајућих метака, а нарочито две Хашке конференције о ратном праву, о неутралности, о оснивању Међународног изборног суда и суда за ратне отмице на мору. Најзад, у низу ових конвенција могли би навести и уговоре после рата од 1919 год.. нарочито конвенције о радницима и за-

[7]) О раду америчког института нарочито Stévan Tchirkovitch, *L'Institut Américain de Droit International*, Son Rôle et son Oeuvre — Paris 1926. — Нарочито су значајни радови А. Алвареза, *Le Droit International américain*, 1910 и *La codification du Droit international*, 1912, као и његово најновије дело *La codification du Droit international*, 1929, које је Алварез поднео као свој извештај сазиву Института за међународно право, октобра 1929 у Њујорку. „Због тих својих дела", каже г. Karl Strupp, „Г. Алварез је постао за Америку оно што је Хуго Гроције био за европски континенат", (Élements du Droit International Public, 1927, p. 19. прим. 1.).

штити рада, као и Вашингтонске конвенције из 1922 године. Ту би, најпосле, дошли и Локарнски уговори, као и Келогов пакт. Све су то покушаји држава да се извесна правила међународног права кодификују. Најзначајнији су радови две Хашке конференције. Било је предвиђено да се трећа конференција састане 1914 године, но светски рат је омео овај састанак, а после рата конференција више није сазивана. Ипак сви ови покушаји вршени су делимично и што је нарочито важно без једног утврђеног система.

Сасвим се друкче развијало питање кодификације у Америци. Тамо је кодификација међународнога права нашла на погодније земљиште. Без великих историских традиција, које су у Европи највећа сметња кодификацији, и развијајући се под сличним условима, америчке су републике имале много додирних тачака и могле лакше да предузму кодификацију међународног права, пошто је већ низ одредаба у тим државама био подједнак или сличан. 1889 године основана је Панамеричка унија, која је до сада одржала шест конференција. На њима је извршено врло значајно и обимно дело кодификације америчког међународног права.[8]) Нарочите заслуге за ту кодификацију има поменути угледни амерички правник Алхандро Алварез.

Најзад, најзначајнији покушај на пољу кодификације међународнога права представља рад Друштва народа, који је довео до прве конференције за кодификацију, у Хагу 13 марта 1930 године. Али пре но што пређемо на излагање овог најновијег рада на пољу кодификације, задржаћемо се на неким начелним питањима.

У раније време кодификација је обухватала целокупно право, грађанско и црквено, јавно и приватно, национално и међународно. Међутим почетком XIX века кодификовано је било само приватно право. Ова кодификација вршена је у циљу консолидовања народног јединства изједначењем разних законодавстава која су постојала у једној држави и са жељом да правни прописи буду јасни, што се постизавало писменим формулисањем. У току прошлог века државе су кодификовале своја права највише у овом другом циљу, пошто је национално јединство већ било постигнуто. Ипак Немачка и Италија руковођене су биле и овим циљем, као и неке државе које су после светског рата извршиле кодификацију свога права, а међу које спадају наша Краљевина, Румунија, Чехословачка и Пољска. Данас, како наводи А. Алварез,[9]) има седам разних система кодификације; два система су националног карактера а пет међународног. Наци-

[8]) О Панамеричкој унији и кодификацији америчког међународног права подробније смо изложили у расправи *Поводом шесте панамеричке конференције*, Архив за правне и друштвене науке, јуна 1929, књ. XXXV, бр. 6., стр. 454. — О истом питању, поред поменутих дела *Alvarez-a* видети F. J. Urrutia, *La codification du Droit International en Amérique*, Recueil des Cours de l' Académie de Droit International de la Haye, 1928, Vol. 22, p. 86., — Види и Politis, *op. cit.*, p. 220.

[9]) *La codification du Droit International*, Bruxelles 1929, p. 6.

оналног су карактера ови системи: а) кодификација приватнога права, у свима разним видовима: грађанског права, трговачког, радничког, судског поступка итд. б) Кодификација уставног права, која је нарочито развијена у државама латинске Америке. — Системи кодификације међународног карактера су: а) кодификација црквеног права (у првом реду католичке цркве), која је значајна нарочито у погледу правне технике. б) Кодификација извесних делова приватног права, која се под именом законодавног изједначења (l'unification législative) врши између неких европских држава на пр. између Француске и Италије.[10]) Ова кодификација добила је у Америци континентални карактер, на основу одлуке шесте панамеричке конференције. в) Кодификација међународног јавног права. г) Кодификација међународног приватног права, која се у Америци разликује од кодификације општег приватног права, означене горе под б., како са начелног гледишта, тако и у погледу извођења. д) Кодификација међународног радничког законодавства. Из тога излази да не постоји један већ више система кодификације. Отуда је погрешно, — што се обично дешава, — да се критикује кодификација међународног права пошавши од критеријума кодификације грађанског права. У Америци има четири врсте кодификације (горе поменуте, изузев црквеног права), које се све спроводе кроз панамеричку унију. У Европи Друштво народа развило је своју активност једино у правцу кодификације међународног *јавног* права.

Кад се ограничимо на проучавање кодификације међународног јавног права, видећемо да се и теоретичари и практичари слажу у томе да постоји потреба да се међународном праву да више јасноће, кохезије и прецизности, путем прогресивне кодификације његових правила. Само писци се не слажу у начину извођења те кодификације. У том погледу постоје два крајња гледишта: једни сматрају да кодификација треба да обухвати само сакупљање постојећих правила, којима се ништа не би додало, већ би се само прецизирала. Начинила би се нека врста зборника постојећих уговора и међународних правила, без обзира имају ли какве међусобне везе. Према другом гледишту кодификација треба да обухвати систематски и потпуно целокупну материју међународнога права, по угледу на сличне законике који постоје за унутрашње право појединих земаља. У колико постоје празнине у међународном праву, правници су дужни да их попуне и на тај начин изграде један логички, систематски и потпун зборник међународног права.[11]) Но овај би рад, као што тачно

[10]) René Demogue, *L'Unification international du Droit privé,* Revue de Droit International, 1927, № 3. p. 699.

[11]) Politis *op. cit.*, p. 197; Alvarez, *op. cit.*, p. 13; Anzilotti, *op. cit.*, p. 81.; R. Erich, *Quelques aspects généraux de la Codification du Droit International,* Revue de Droit International et de législation comparée, 1929, № 1, p. 32; P. J. Backer, *The Codification of International Law,* Britich Year-book of International Law, 1924, стр. 43.; James Brown Scott, *The gradual and progressive Codification of International Law,* American Journal of International Law, 1927, стр. 420.

примећује Политис, био излишан и опасан, јер међународни односи још нису толико развијени да би се могао начинити један потпун систем међународног права које би важило у свима земљама. У ствари, кодификација треба да обухвати у исто време скупљање постојећих правних правила и реформу важећег права. Само та реформа мора бити обазрива и поступна, тако да је државе могу усвојити. Да би једно правило постало правним правилом није довољно да се садржи у неком уговору. Потребно је још да је оно само по себи правно правило и да садржи једну норму за којом се осећа потреба. Још 1912 год. Алварез је заступао гледиште да кодификација не сме бити ни прост зборник уговора, ни систематска и потпуна целина, већ треба да буде скуп споразума по најважнијим питањима (не по свима!) међународног права. И ако свако питање које улази у обим кодификације треба да је независно од другог, целина ипак мора да има извесно јединство и извесан ред. С тога се рад на кодификацији мора изводити прогресивно, после припремних научних студија, и по једном унапред утврђеном плану. По овом предлогу Алвареза панамеричка унија на својим конференцијама а преко својих органа ради на кодификацији међународнога права. У сличном смислу врше се и радови у оквиру Друштва народа. И ако неки теоретичари[12]) заступају гледиште да је идеал кодификације међународнога права не да се створи низ општих конвенција, већ скуп правних правила јасно одређених и универзалних, пракса како у Америци тако и у Европи кодификује међународно право у низу конвенција. Све се више увиђа тачност Алварезовог гледишта да се мора утврдити један општи план за кодификацију, па онда приступити расправљању и уређењу једног питања за другим.

Кодификацији међународнога права стављају се неколике замерке. Но те се замерке не тичу саме суштине питања, — начело кодификације је опште признато, — већ се односе у главном на методе кодификације. Једни писци, припадници старије школе као A. Bulmerincq, тврде да кодификација међународног права нема ни мало изгледа да се оствари, пошто је по самој природи неизводљива. „Један законик треба да предвиди решења за све могуће случајеве; треба дакле да буде апсолутно потпун. У међународном праву то се не може постићи".[13]) Само, не треба заборавити да ниједан законик није коначан. И у земљама где је право кодификовано, поред законика развија се и судска пракса, која допуњује законе, а најзад, кад се прилике и правна схватања измене, мењају се и закони. Сем тога данас је јасно да се не може приступити одједном кодификацији целокупнога права, пошто још увек има питања која нису довољно сазрела да би се кодификовала. Данашњи правници, као и практичари, одбацили су гледиште да кодификација мора бити или потпуна или да је у опште не буде. Чим је усвојено начело про-

[12]) R. Erich, *loc. cit.*, p. 36.

[13]) Цитирано у поменутој студији *de Visscher-a*, стр. 387.

гресивне кодификације, горња замерка изгубила је важност. Друга се замерка ставља услед тога што свака кодификација, потпуна или делимична, тиме што једно правило утврди, онемогући да се међународно право даље слободно развија. Чим се једном правилу да писан облик у неком уговору, тиме се онемогући увођење нових обичаја, и отежа даљи развој права. Једном речи, место да користи међународном праву, кодификација постаје једна реакционарна чињеница. Међутим, погрешно би било да се обичај сматра напреднијим од писаног права. Као и у праву једне државе, у међународном праву обичајно правило се образује у току дугог времена, и изазива многе несугласице приликом примењивања. И писано правило није вечито, али је много одређеније. Сем тога кодификација изазива многе нове мисли и идеје; приликом рада на кодификацији, правници претресају најважније правне проблеме, и старају се да им дају правилно решење. Самим тим кодификација доприноси много развитку доктрине и праксе. Најзад оно што је кодификовано представља истинско право, усвојено од свих, јер ће правници приступити са највећом опрезности спорним питањима, и питања по којима не постигну сагласност оставиће некодификована, док њихово решење не сазре. Још једна замерка ставља се кодификацији, да се услед ње судови везују више за слово писаног права но за сам дух тога права. Но ова се замерка може ставити сваком писаном праву.

Насупрот овим и другим замеркама истиче се да добре стране кодификације далеко надмашују све замерке. Кодификација је јак фактор брзог развитка међународног права, она у многом доприноси ширењу међународног права у све слојеве народа, што има врло велики значај по будућност међународног права, најзад она уноси одређеност и прецизност у међународно право, што је нарочито важно за међународно правосуђе. Док се до сада судило, слично англо-саксонском праву, највише на основу правичности (equity), са јачим развојем обавезног судства јавила се неопходна потреба да се кодификује право које би међународни судови имали да примењују. И у колико кодификација међународнога права буде напредовала, развијаће се обавезно судство. Како је једна од основних тенденција модерног међународног права јачање мирног решавања међународних спорова, кодификација ће у највећој мери допринети остварењу те тежње.

Још приликом стварања Друштва народа, односно приликом израде Пакта, са више страна јавила се тежња да се Друштву народа стави у задатак руковођење прогресивног развитка међународнога права. Но та тежња није нашла израза у самом Пакту. Приликом израде предлога статута Сталнога суда међународне правде, поново се осетила потреба да се на неки начин поступно употпуни право које ће суд имати да примењује. Изражена је жеља да се настави рад хашких конференција, то јест да се отпочне са поступним кодификовањем међународнога права. Но прва Скупштина Друштва народа, којој је тај предлог

био упућен, није га узела у поступак. Сматрано је, најпре, да још није погодан моменат да се приступи кодификацији одредаба о ратном праву, што је предложено првој Скупштини, јер је у то време рат тек био завршен. Сем тога, како је Друштво народа тек отпочело свој рад, желело се да му се у првом тренутку не стављају тешки задаци, чији би евентуални неуспеси неповољно утицали на будући развој ове нове установе. Ипак, и ако је 1920 године Скупштина Друштва народа сматрала да још није наступило време за кодификацију међународнога права, већ идуће године отпочео је низ конференција, тако на пр. 1921 у Барцелони, и 1923 у Женеви, на којима су делимично кодификовани прописи о међународном саобраћају и транзиту. Сем тога израђен је низ уговора о упрошћењу царинских формалности, о заштити жена и деце, о трговању порнографским списима, о трговини оружјем итд. Сав тај рад у ствари је делимична кодификација одредаба међународнога права.

1924 године отпочиње нова етапа у погледу кодификације. На предлог шведске делегације, пета скупштина Друштва народа донела је 22 септембра 1924 год. резолуцију којом је стављено у дужност Савету да сазове Одбор стручњака (Comité d'experts), са задатком да изради привремену листу међународноправних питања, чије је решење остварљиво међународним споразумом; да ту листу пошаље владама, члановима или нечлановима Друштва народа, и проучи њихове одговоре; да поднесе извештај Савету о питањима која су довољно сазрела, и о поступку који треба усвојити да би се припремила конференција за решење тих питања.[14]) На основу ове резолуције састављен је одбор од 16 истакнутих правника, из Европе, Америке и Азије, који су у истину били претставници „великих облика цивилизације и главних правних система света."[15]). После двогодишњег рада, овај одбор стручњака поднео је Савету свој извештај. Одбор је најпре саставио листу од дванаест питања, које је упутио свима владама.[16]) Сем влада, сарађивали су са Одбором стручњака осам научних установа, између којих Институт за међународно право, International Law Association и Амерички институт за међународно право.[17]) Пошто су стигли одговори поје-

[14]) F. J. Urrutia, *La Codification du Droit International*, Revue général de Droit International Public, 1927; № 5. p. 621.; de Visscher, *op. cit.* p. 333.; Politis, *op. cit.* p. 210.

[15]) У одбору су били претставници Шведске, Италије, Енглеске, Француске, Салвадора, Холандије, Португалије, Чехословачке, Јапана, Индије, Пољске, Немачке, Аргентине, Белгије, Кине и Сједињених држава северне Америке.

[16]) Politis, *op. cit.*, p. 212.

[17]) У том погледу занимљив је рад Америчког удружења за међународно право, које је сваке године на својим конгресима претресало питање кодификације међународног права, и посвећивало пажњу сарадњи са одбором Друштва народа за прогресивну кодификацију (Види Proceedings of the American Society of International Law at its XXI Annual Meeting — April 28-30, 1927, Стр. 115.) — Jesse S. Reeves, *Report of the Special Committee for the Progressive Codification of International Law*, Proceedings of the American Society of International Law at its XXII Annual Meeting — April 26-28, 1928, стр. 26. — Орган овог удружења American Journal of Interna-

диних влада, Одбор стручњака је 2. априла 1927 године поднео Савету извештај у коме је навео седам предмета који су сматрани довољно зрелим да се може приступити њиховој кодификацији.[18]) То су ова питања: (1) Држављанство. (2) Територијалне (прибрежне) воде. (3) Дипломатске привилегије и имунитет. (4) Одговорност државе за штету нанету на њеној територији личности или имовини странаца. (5) Гусарство.(6) Међународне конференције и поступак за закључење и редакцију уговора. (7) Начин експлоатације поморских блага. — Осма Скупштина Друштва народа, одржана септембра 1927, одлучила је да се од предложених питања ставе на дневни ред прве конференције за кодификацију међународног права три питања (држављанство, прибрежне воде, одговорност држава).[19]) Одлучено је да Савет именује Одбор од пет стручњака, који ће припремити материал и реферат по сваком питању што ће се претресати на конференцији. Одбор је имао да сакупи како научне податке и одлуке разних научних друштава, тако и судске преседане и праксу која се јављала у појединим државама. Сем тога овом је одбору стављено у задатак да изради предлог пословника саме конференције на којој ће се приступити кодификацији наведених питања. Овај одбор петорице, под претседништвом Бадвана (Basdevant), професора париског правног факултета, назват је одбором за припрему конференције за кодификацију. По сваком од три питања Одбор је израдио детаљни упитник (Questionnaire), и од влада је тражено да по сваком од тих упитника пошаље што је могућно тачније податке: (1) о стању позитивног права, како домаћег тако и међународног, са што потпунијим библиографским подацима и судском праксом; (2) о закључцима до којих су поједине државе дошле на основу своје домаће и међународне праксе и (3) о жељама које имају у погледу доношења нових правила и попуњавања празнина у међународноме праву. Велики број држава одговорио је на Упитнике.[20]) На основу тих одговора Одбор за припрему конференције саставио је по сваком питању „базе за дискусију", да би се конференција могла

tional Law, дао је занимљиве додатке са материалом о кодификацији, као што су у јануару 1928 год., Documents from the League of Nations Committee of Experts for the Progressive Codification of International Law, и у априлу 1929., Draft Conventions and Comments on Nationality, Responsability of States for injures to aliens, and Territorial Waters, prepared by the Research in International Law of the Harward Law School.

[18]) Д-р Милета Новаковић, *Рад Друштва народа на кодификацији Међународнога права*, Архив за правне и друштвене науке, април 1928, књ. XXXIII, Бр. 4., стр. 306.; нарочито детаљно Strupp, *Völkerrechtskodifikation*, loc. cit., S. 161., где су критички претресена сва питања са листе одбора стручњака.

[19]) Илија А Пржић, *Осма скупштина Друштва народа*, Архив за правне и друштвене науке, јануар 1928, књ. XXXIII, Бр. 1., стр. 58.

[20]) Занимљив одговор на Упитник по питању одговорности држава, објавио је г. д-р Ђорђе Тасић, *Одговорност државе за штете причињене странцима*, Архив за правне и друштвене науке, март 1930, књ. XXXVII, Бр. 3., стр. 180.

користити тим материалом. Ове „базе за дискусију" у ствари садрже начела и правила које конференција може да усвоји, тако да се само унесу у будуће конвенције. Но то нису предлози одбора за припрему конференције, већ су резултати проучавања одговора појединих влада, и покушаји да се приближе различита гледишта која су у њима изложена. [21]) Одбор за припрему конференције израдио је и један нацрт пословника конференције, но конференција га може изменити.[22]) Прва конференција за кодификацију међународнога права сазвата је за 13 март 1930. год., и поред држава чланова Друштва народа, позвате су на ову конференцију још и Бразилија, Коста-Рика, слободни град Данциг, Египат, Екватор, Сједињене државе северне Америке, Исланд, Мексико, Монако, Сан-Марин, Турска и Совјетска Русија.

Значајни сазив прве конференције за кодификацију међународнога права покренуо је низ питања. На конференцији ће се претресати три предмета, и извршени припремни радови знатно су олакшали рад саме конференције. Но успех конференције не зависи само од претходних проучавања питања која ће се претресати. Успех зависи више од метода рада. И баш тај метод покреће више питања.[23]) Тешкоће у ствари не изазива сам поступак на конференцији, јер је он исти на свима конференцијама, већ се јављају нека питања у тесној вези са редиговањем кодификованог права. Хоће ли конференција да донесе неке конвенције или декларације? Јер сама природа кодификације претпоставља пре декларације него конвенције. Затим дали ће се кодификоване одредбе доносити једногласно или већином гласова? И хоће ли се моћи стављати резерве? Најзад, докле ће трајати споразуми које закључи конференција, и на који ће се начин мењати? Све су то питања која ни предложени пословник не уређује јасно, и која се морају решити на самој конференцији. И од њиховог решења у многом ће зависити резултати целе конференције.

Рад на званичној кодификацији међународнога права је несумњиво један врло замашан посао. Насупрот теоретичарима који не носе никакву политичку одговорност и имају пред очима само правну науку, једна конференција претставника држава, кад приступа кодификацији права, мора водити рачуна и о свима политичким, економским, социалним и моралним елементима савременог међународног живота. Циљ је конференције да донесе

[21]) Ови одговори са упитником и базама за дискусију објављени су у три велике свеске: С. 73. М. 38. 1929. V. (Држављанство); С. 74. М. 39. 1929. V. (Прибрежне воде); С. 75. М. 69. 1929. V. (Одговорност државе за штету нанету на њеној територији личности или својини странаца). — Неки закаснели одговори објављени су засебно.

[22]) Текст овог пословника објављен је у Journal du Droit International, 1930, p. 258.

[23]) Redonensis, *La procédure de la première Conference de Codification. Les carractères des accords envisagés.* Journal du Droit International, 1930, p. 16.

ANALI PFB Tabali.rs

правила која ће се одржати у примени. А то се може постићи једино ако се схвате реално све чињенице. Раду на кодификацији међународнога права замера се што је крајње опрезан. Но то му је само добра страна, јер је бољи и мали успех од неуспеха. А за нас је јасно да у питањима кодификације међународнога права, ма колико се ова изводила у почетку у скромним размерама, успеси не могу доћи лако и брзо. Међународно се право може развијати сигурно и трајно само ако се приступи поступној али сталној кодификацији.

Илија А. Пржић

О ТРГОВАЧКОМ РАЧУНУ

У целокупном српском законодавству нигде нема дефиниције трговачког рачуна. Ни један законски пропис не говори о њему подробно. Трговачки законик у § 75. само помиње трговачки рачун као доказ у трговачким пословима, — али ништа не опредељује ни у погледу *садржине,* ни у погледу *форме* његове.

Теоријски, то је питање у нашој правној науци остало нерасправљено изгледа због мале важности, која му је приписана.

У пракси ова важна исправа цењена је по обичајном праву а тако донекле и судској пракси (usus fori). Ну поред свега је у пракси појава трговачког рачуна увек претила да се изврши у један до данас не решен проблем.* — Тако рећи на растанку се досадашњим трговачким закоником ми износимо ово питање пред наш правнички свет, — са жељом да се претресе како би дискусија о њему дала материјала пројекту новога трг. закона.

О рачунима у опште. — Позитивно законодавство у својим многобројним одредбама, растуреним по разним законима, садржи многе одредбе, у којима се претпоставља обавеза извесног лица да сачини и положи писмени рачун. Предавање тих рачуна има по правилу карактер факултативан.

Није тешко уочити да је у свима приликама где закон претпоставља предавање рачуна, та обавеза везана за саму природу правних послова као једно фактичко питање остављено вољи интересованих страна да га реше како за сходно нађу, држећи се често споразума и usus-a. Н. пр. пуномоћници сви без разлике или заступници (законски, уговорни) као што су тутори, специјални старатељи код имања чији су наследници непознати, negotiorum gestor-и, администратори имања одсутнога, душевно неспособног или осуђеног лица, извршиоци тестамента и др., — сви су они било по самом уговору, било по природи разних послова које врше, обавезни да о своме раду поднесу рачун кад

ANALI PFB | anali.rs

* Суптилни и компликован проблем који чини предмет ове расправе био је предмет дугог размишљања за наше дуге судске праксе. Ми смо очекивали какву маркантнију одлуку виших судова или какво ауторитативније мишљење.

им се (resp.: *ако им се)* затражи, а из тих рачуна могу за њих произићи тражбена права у којима су они повериоци или дужници.

Рачун по Трг. Закону. — То што се у гл. II. трг. закона мало детаљније говори о трговачким књигама, не може се узети да важи интегрално и за трговачке рачуне, — јер по § 75. трг. закона трговачки рачуни су у принципу сасвим друго доказно средство, сасвим различито од трговачких књига. Ти прописи главе II могу се само у *неколико* применити на трговачке рачуне, и то по *аналогији*. Ну веза између трговачких рачуна и трговачких књига постоји, бар за толико што трговачки рачун не сме бити противан трговачкој књизи.

Оно што ствара пометњу код ова два доказна средства јесте то: што препис (испис, „извод") из трговачких књига личи на трговачки рачун, и ако то у истини није, а и не мора да буде. Ево зашто није: препис из трговачке књиге јесте у суштини доказ самом трговачком књигом; а трговачки рачун је доказ за себе, одвојит, — дакле нешто сасвим друго. Ако се деси да је тај препис из трговачке књиге потписан од дужника (односно „признат потписом") — онда је он као доказ већ нешто више но доказ трговачком књигом. Он је ту доказ sui generis т. ј. засебно доказно средство познато под именом: „призната конта", признат трговачки рачун. § 15. трг. зак. ту каже, да се трговачки рачун прави из трговачких књига, а *како* се прави и *шта* треба да садржи, то не опредељује. Очевидно је да он не мора бити дословни препис или копија.

Ни § 195а. грађ. суд. пост. не даје општу дефиницију трговачког рачуна, него му само, на случај да је признат, одређује доказну снагу и прописује формалност више за важност, а то је да сума дуга мора бити и словима написана са изјашњењем да се признаје.

Због тога је трговачки рачун најшире тумачећи, *сваки* рачун проистекао из трговачког посла направљен на основу трговачких књига. Битно је да он треба да садржи: *означење вредности* робе (у новцу и натури), услуга (чињењем или нечињењем). Овим је објашњена његова суштина, а по готову дата и његова дефиниција. — Поменуто означење вредности може имати спољашни изглед извода из трговачких књига, али не мора, пошто сви трговци немају трговачке књиге. Пракса, како она у трговачким обичајима, тако и судска, мири се са тим и сасвим умесно не оспорава вредност трговачког рачуна проистеклог од трговца који нема трговачке књиге. Према томе када трговачки рачун у опште не мора бити извод из трговачких књига па да важи, он не мора бити ни веран препис из истих.

У пракси (како у трансакцијама, тако и у судској) трговачки рачуни се третирају по општим правним принципима и по трговачким обичајима. Ну овакав критеријум носи у себи ту незгодну страну, да је и сувише неодређен, па и арбитраран. У приватним трансакцијама деси се да се непризнат трговачки рачун сматра према приликама као саставни део трговачке књиге

или трговачке коресподенције, и као такав се цени, — што мора усвојити и судска пракса. Признат трговачки рачун је већ нешто друго, он је сам за себе по закону самостално доказно средство, — чиме је истакнута разлика између непризнатог и признатог трговачког рачуна.

Форма и садржина трговачког рачуна. — Сп. Радојичић[1] сматра да је трговачки рачун „у опште сваки кратак списак робе, коју један трговац шаље, или мисли послати другоме"... Он овде двојако греши: прво што поставља да трговачки рачун мора бити *списак,* а друго што тражи да тај списак треба да буде *кратак.* Ово на што он мисли пре ће бити *трговачки извештај,* који такође није везан за форму, и врло често у колико је краћи у толико је бољи, и који у суштини чини саставни део трговачке кореспонденције. Ове услове, које помиње Радојичић закон не само да не тражи, већ ни пракса, како судска тако ни она у трансакцијама, нема разлога да тражи. Ово просто зато што сваки списак у трговачким пословима у колико је опширнији у толико је бољи јер је јаснији, и као такав спречава спор. Само се овде треба чувати крајности и са опширношћу не терати преко граница опортуности.

Неумесност захтева да трговачки рачун мора бити списак, види се из тога што у пракси многобројни трговачки рачуни у опште нису списак па ипак задовољавају потребу интересованих страна, и судови их као такве примају за доказно средство. Тушта и тама трговачких послова се свакога дана дивно посвршава уз трговачке рачуне, који и ако не садрже никакве спискове робе, ипак су необично јасни и не стварају никакву пометњу о обавези на случај спора. Ако се не би узело овако, — онда докле треба да иде краткоћа списка, и где је граница те краткоће?

Да трговачки рачун у опште не мора бити списак робе види се из тога што у рачун може ући н. пр. и возарска услуга, или дуг од зајма. Ова услуга може ући у тргов. рачун по истој логици и праву, као што она може ући и у трговачку књигу (argumento a: „...и у опште што је год ма по каквом основу примио или издао" из § 8. Трг. Зак.). Спискови робе, које трговци обично при пошиљању робе шаљу један другоме (т. ј. продавац купцу) јесу саставни део трговачке кореспонденције, ма колико да личе на трговачке рачуне, и имају се ценити по прописима и обичајима за кореспонденцију. Тај се списак може послати пре експедиције робе, али не мора. Он се може послати и после, према приликама (према узајамном поверењу, на захтев купца). Очевидно је да је Радојичић мислио на ове спискове, међутим трг. рачун може доћи *само после* закљученог уговора. То је бар правило, које је створио интернационални трговачки узус.

ANALI PFB | anali.rs

Трговачки рачун, обично и нормално јесте доказ о већ посталом дугу без обзира на правни основ дуга. Ово је он историјски схваћен. И даља правна опажања Радојичићева о трговa-

[1]) „Основи Трговачког Права". 1912. Стр. 142.

чком рачуну нису тачна. Тако он тврди: да трговачки рачун постаје „најчешће при уговору о куповини и продаји, када се исти закључују између странаца, који не станују у истом месту". Трговачки рачун може овако постати, али не мора. Овакво постојање нити је правно, нити је понајчешће. Чак на против овакво постојање трг. рачуна је *изузетно,* јер писмена која постају при закључењу уговора о куповини и продаји јесу по правилу само трговачка кореспонденција која прати закључивање уговора (без обзира на факт станују ли та лица или не станују у истом месту). Та кореспонденција није везана за форму, а може садржати у себи чак и какав списак робе, па ипак да не буде у суштини трговачки рачун.

Дакле индиферентно је да ли је тргов. рачун *по садржини* својој веран извод из трговачке књиге, или је само скраћен извод из исте, или није ни једно ни друго, јер он може бити сачињен и на основу трговачке кореспонденције. По *форми* он може бити списак, али не мора. Чак може бити само писмо, које само нотира суму трговачког дуга.

Признат трговачки рачун. — § 75. трговачког рачуна говорећи о врстама доказа у трговачким делима убрајао је трговачки рачун („признату конту") у доказно средство sui generis код свих трговачких дела. Овде морамо нагласити: да би било скроз погрешно узети да се сва она доказна средства побројана у томе §-у, међу којима је и трговачки рачун, односе само на куповине и продаје. До оваког тумачења се може доћи ако се тај законски пропис тумачи само стриктно граматички. У тексту тога законскога прописа стоји: „Трговачка дела, као куповине и продаје, доказују се . . . признатом контом . . .", те на први поглед изгледа да се тај пропис односи само на куповине и продаје. Ну ово не одговара ни духу текста, нити је изворник нашег закона за овим ишао. Овде треба узети да прилог „као" у овоме тексту значи: „на пример", — што чини да се без штете по смисао целога §-а могу изоставити речи „куповине и продаје", као непотребно објашњење које одредбу законску везује за конкретан случај само ради примера.

Да је ово наше гледиште тачно лепо се види из самог наслова главе пете Трговачког Закона, који гласи: „О доказним средствима у трговачким делима", — наглашавајући на тај начин да се сви докази поменути у тој глави (дакле и трговачки рачун) односе на све могуће трговачке послове, а не само на куповину и продају.

Са гледишта формалнога права признати трговачки рачун јесте у суштини признање дуга. То писмено признање дуга, према § 195а Грађ. Суд. Пост., мора бити или у самој трговачкој књизи, или у изводу исте. Трговачка књига може бити: дневник, партијалник, књига писама, сензалов дневник, агентова књига, привремена дневна књига примања и издавања зв. „штраца" или њима подобна. Дакле не тражи се да трговачке књиге буду само оне, које помиње трговачки закон.

„Извод" из трговачке књиге, који помиње овај §. не мора бити дословце веран препис трговачких књига, — премда он то може бити потпуно — већ може бити и скраћен препис, па чак и нешто сасвим друго као прост извештај, — јер „изведен рачун" према ономе у пракси, а и граматички тумачећи § 15. трг. закона значи: „направљен рачун" т. ј. рачун направљен према трговачкој књизи. Ово значи: да трговачки рачун само у означењу вредности и осталој садржини у колико је има мора бити тачан с књигом без обзира на форму и на то да ли је садржина узета из трговачке књиге целокупна или делимично. Законом и трговачким обичајима дакле, трговачки рачун није везан ни за какву форму или шаблон.

Трговачком рачуну ништа не смета да узме спољашњи изглед трговачког писма, исто тако као и изглед обичног писма. Само признавање рачуна може бити како у самој књизи продавчевој, тако и у ма каквом изводу из те књиге (§ 195а, грађ. суд. пост.). Природно је да то признање може бити и код ма ког трговачког представника (агента, адвоката, филијала, калфе...) рачунајући овде и negotiorum gestor-a.

Закон не налаже да се признати трговачки рачун прави у два примерка по примеру остале трговачке кореспонденције или уговора. Ако се рачун не направи у два примерка, то нема никакве санкције. По § 9. трг. зак. и трговачком обичају. трговачка се кореспонденција прави у два примерка и мора имати свој оригинал и свој препис, а за трговачки рачун се то у закону нигде не помиње, а и трговачка пракса то не тражи. У осталом то је и фактичка немогућност за све случајеве у трговачким трансакцијама јер ако би се рачун и сачинио у два примерка неби било могуће да увек оба примерка потпише дужник. Ово зато што дужник, ако не станује у месту и није у могућности да потпише оригинал и копију рачуна (resp.: други примерак). Послати оригинал рачуна на потпис не практикује се, поред осталог врло често и зато што би то значило исцепати тај лист из нарочите књиге рачуна. Зато се обично само копија шаље на потпис — признање. Послати оба примерка на потпис било би по изузетку. Дакле, обичан је случај и правило да поверилац (продавац) сачини трг. рачун само у једном примерку. Ну интересованим лицима ништа не стоји на путу да признати рачун сачине и у више примерака (при чему је врло опортуно стављати примедбу на примерцима: копија, дупликат, трипликат, препис и т. д.). Оволико о признатом трг. рачуну, а о непризнатом рачуну поменућемо мало ниже.

Трговачки рачун и трговачка кореспонденција. — Трговачки обичај није узео за апсолутно правило да се трговачки рачун у опште прави у два примерка као што је то правило код трговачке кореспонденције, у чему се огледа разлика између ова два доказна средства. Кад Радојичић у поменутом свом делу узима противно, — да се трговачки рачун прави у два примерка као и трговачка кореспонденција, на коју може личити (али не мора), онда он греши што и за трговачки рачун узима по ана-

логији оно правило, које је усвојено само за трговачку кореспонденцију (§ 75. у в. § 9. трг. зак.). Ово не може бити зато што се трг. рачун разликује од трг. кореспонденције и у суштини, јер трговачка кореспонденција: 1) не мора бити доказ већ закљученог трг. посла и 2) сачињава засебно сасвим одељито доказно средство, сасвим различито од трговачког рачуна. Трговачки се обичај сасвим умесно противи да се важне исправе као признанице, облигације, менице и сличне исправе сачињавају двоструко, јер се тиме поступак компликује на случај престанка обавезе. Н. пр. код исплате дуга треба истовремено уништити обе исправе, а ако обе нису ту, — онда настаје компликована процедура давања против писмена, судски уништај изгубљеног дупликата и томе подобно...

Тачна граница између трговачког рачуна и кореспонденције не постоји. Обе имају много додирних тачака. Појам кореспонденције је много шири и може обухватити у себе и појам трг. рачуна, само у случају спора о томе треба нарочито доказати да је трговачки рачун трговачка кореспонденција, а не рачун. Ну при овоме ипак не треба сметнути с ума да би се, најшире тумачено, и трг. рачун могао узети за трговачку коресподенцију sui generis. Невезан законом и трг. обичајем ни за какву форму и шаблон, трговачки рачун треба по садржини да означава само суму дуга и проистицање дуга из трговачког посла, премда ово проистицање није битан услов ако је само иначе јасно да је дуг из трговачког посла. И када тај рачун интересована страна прими и потпише ма у ком облику, — онда је он потпун доказ о дугу из трговачког посла.

Доказна снага трговачких рачуна. — Доказна снага *непризнатог* трговачког рачуна је увек чисто фактичко питање, и он се цени према приликама: као извод из трговачке књиге, као трговачка кореспонденција, врло ретко као почетак писменог доказа ако није ни једно од предњега, или најзад као просто писмено. — Најзад за непризнат трговачки рачун може се још рећи: 1) ако је он влашћу оверен извод из трг. књиге, — онда је он полудоказ као и сама трговачка књига; 2) ако није влашћу оверен препис онда је полудоказ само док му то својство не оспори противна страна; 3) ако трг. рачун у опште није извод из трговачке књиге, онда је он такође полудоказ докле му противна страна ту снагу не оспори, јер се има претпоставити да је он извод из трговачких књига. Овим смо на овом месту претресли и питање непризнатог трговачког рачуна.

Признати трговачки рачун јесте потпун доказ о дугу односно исплати. Једина формалност, коју закон тражи јесте: да је „дужник својеручно суму дуга словима написао и изјаснио се да је признаје". Ну пракса прелази преко ове неумесне строгости, и ако је она јавноправног карактера — и прима по трговачком обичају као потпун доказ и онај рачун повериочев само потписан од дужника.

Како решити ово питање у новом закону? — Нави трговачки закон несумњиво мора остати при томе да је трговачки ра-

чун доказ. Он мора дати дефиницију признатог и непризнатог тргов. рачуна и тачно их издвојити од трговачке кореспонденције и трговачких књига. Ово је тачно и неопходно ако се хоће извесност и једнообразна пракса и у трансакцијама и у суду.

Односно форме и садржине захтевати да је трговачки рачун потпун доказ само ако је потписан од дужника, без обзира на то да ли је рачун изведен из трговачке књиге или није, и да ли садржи и списак робе. Из рачуна само треба да се види то: да проистиче из одређеног трговачког посла.

Саме трговачке књиге могу остати као полудоказ, као и до сада, те по томе и трговачки рачун из њих (овде: непризнати трговачки рачун) полудоказ је. Тужени ако оспорава уредност, треба да докаже неуредност; терет доказивања је на њему, јер је оборива законска претпоставка да су књиге уредно вођене... Оволико тек у најкраћим потезима о овој важној исправи, која заслужује да буде предмет особите пажње и законодавчеве и јуриспруденције.

Бор. А. Милојковић, судија у пензији

О ВРСТАМА КАЗНИ ЛИШЕЊА СЛОБОДЕ

(Поводом књиге Г. Л. Урошевића „Судски требник")

Ту скоро из штампе је изашла књига г. Л. Урошевића, касационог судије, „Судски Требник" — II —, у којој су, на један веома концизан и јасан начин, коментарисане одредбе Кривичног Законика, који је ступио на снагу, у целој држави, 1 јануара 1930 год. И ова књига, као и све раније књиге г. Урошевића, корисно ће послужити свима онима, који су по своме позиву позвани, да овај Законик примењују, којима и јесте, по речима самог писца, првенствено, и намењена. Не узимајући на себе улогу критичара, ми ћемо, добронамерно, указати на једно схватање г. Урошевића које захтева објашњење. На име: Код § 37. К. З., г. Урошевић, говорећи о казни робије, текстуелно каже: „У чему је карактеристика ове казне и у чему се она разликује од казне затвора, овај Законик ништа не говори, мада је у њему било места да се о томе говори." Код § 38. К. З., г. Урошевић, говорећи о казни заточења, текстуелно каже: „У чему се ова казна састоји и у чему се разликује од осталих казни лишења слободе, Законик ништа не говори сем то да се ова казна издржава у нарочитим заводима." — Код § 39. К. З. г. Урошевић, говорећи о казни строгог затвора, текстуелно каже: „У чему је разлика између затвора и строгог затвора Законик не говори."

ANALI PFB Lanalire

Све казне морају вређати извесно правно добро, јер у појму казне један од битних елемената за појам исте, јесте зло, а то зло манифестује се баш у повреди извесних правних добара која припадају извршиоцу кривичног дела. Робија, заточење, строги затвор и затвор имају исти нападни објекат, јер све ове

казне, за своју непосредну последицу имају повреду слободе. Када се казне посматрају по својим објектима, које оне вређају, онда робија, заточење, строги затвор и затвор, само зато, што за свој нападни објекат имају исто правно добро — слободу — чине једну врсту казни, познату под именом казне лишења слободе. Овај заједнички објекат чини да су све изложене казне, по своме спољашњем изгледу истоветне, тако да лаици између ових казни, не праве никакву разлику. Свакодневно се дешава, да прост и неупућен свет, у суду, тврди да је извесно лице осуђено на једну године робије, што је по § 14 срп. к. з., било немогућно, јер је у овом пропису, за казну робије, био одређен општи минимум од две године.

И ако су казне лишења слободе, по правном добру, које вређају, истоветне, оне се, једна од друге, по својим другим одликама, јасно разликују. Јер, поред тога, што све казне лишења слободе имају за своје главно дејство лишење слободе, које им је заједничко, оне имају и друге споредне последице, или још тачније споредна дејства, по којима се, и поред све сличности која између њих постоји, ипак јасно разликују. У осталом, када те разлике не би било, онда ова деоба казне лишења слободе, на робију, заточење, строги затвор и затвор, не би имала свога смисла. Разлика, дакле, мора да постоји и она, у ствари, и поред изложеног тврђења г. Урошевића, постоји и у Кривичном Законику је предвиђена. Тако, према § 14 срп. к. з., робија је, за извесна дела, увек повлачила и осуду на ношење окова, а према art. 15 франц. Code Pénal робија се увек досуђује са оковом, Нема сумње, овим је се казна робије разликовала од свих осталих казни лишења слободе. Али, како наш Кривични Законик није предвидео оков ни за једну врсту казне лишења слободе, онда нам не остаје ништа друго, него да разлику између ових казни потражимо у другим, споредним, дејствима казни.

Та споредна дејства казни лишења слободе, по којима се све казне лишења слободе између себе разликују, изложена су у § 46. К. З., који гласи:

„При осуди на смрт или робију преко пет година изрећи ће суд *трајан губитак частних права.*

„При осуди на робију до пет година изрећи ће суд *губитак частних права од једне до пет година.*

„При осуди на заточење изрећи ће суд *губитак частних права за време издржавања казне.*

„При осуди на строги затвор изрећи ће суд у *случајевима који су предвиђени овим законом, губитак частних права за време од једне до три године*". [1])

Губитак частних права, при осуди на затвор, ни у ком случају не може се изрећи, зато што у Кривичном Законику није предвиђено.

[1]) Курзив је наш.

Па када се изложени законски пропис има у виду, онда нам је врло лако, у главним линијама, повући разлику између појединих казни лишења слободе. Дакле, као што се види, Законик је, истина посредним путем, али зато, ипак, врло јасно и опредељено показао, у чему се казне лишења слободе разликују једна од друге, те је, према томе, сваки приговор г. Урошевића, у том погледу, неуместан. У осталом законодавац и није дужан да прави паралеле и да повлачи разлику између појединих врста казни, већ је то дужност правне науке, која, према ономе што је законодавац о тим казнама казао, има да изнађе и повуче разлику између истих.

Поред тога, ове казне ће се између себе разликовати и према начину њиховог извршења. У § 2. Закона о извршивању казни лишења слободе каже се ово: „Казне робије, заточења, строгог затвора и затвора од једне године и дуже извршују се у нарочитим казненим заводима *уређеним према врстама казне*" итд.,[1]) а у ал. 5. § 6 истог закона стоји ово: „Министар Правде издаће за сваки казнени завод и судски затвор, кућни ред, у коме ће се изложити дневни и радни ред и начин поступања са осуђеницима итд.," — разуме се према врстама казне. Када и ово буде извршено, онда ће поједине казне лишења слободе, између себе, бити још више нијансиране.

Према свему што смо до сада изнели, налазимо да су примедбе г. Урошевића код §§ 37, 38. и 39. К. З., а које су напред изложене, неумесне, и да је место њих г. Урошевић, користећи се § 46 К. З. и законом о извршивању казни лишења слободе, могао, једноставно повући разлику између појединих казни лишења слободе, која је врло јасна.

На крају, да напоменемо да је г. Урошевић, код § 37 К. З., казао и једну нетачност, која, као таква, апсолутно не може опстати. На име, г. Урошевић, говорећи о казни робије, поред осталога, каже и ово: *„Закон само вели толико, да је то најтежа казна и да се издржава у нарочитим заводима."*[1]) Од свега овога, тачно је само ово последње, да се казна робије издржава у нарочитим заводима, и то је Законик — а не закон —, изрично казао у последњој ал. § 37. Што је тиче онога првога, да је казна робије најтежа казна, то Законик, не само да није нигде рекао, него тако што он апсолутно не би могао ни рећи, из простог разлога што је Законик у § 35, поред осталих казни усвојио и смртну казну, која је по свима законима најтежа казна. Ако би се узело, да је писац хтео рећи, да је казна робије најтежа казна, мислећи, при том, на остале казне лишења слободе, онда ни у том случају, није смео употребити речи „Закон само вели," јер и ако то стоји, Законик то нигде изрично није рекао.

Будимир Плакаловић

ANALI PFB | analis

---

[1]) Курзив је наш.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Јединство стечаја по новом Стечајном закону

Једно од питања које представља посебну важност у Међународном Приватном Праву — то питање стечаја. Стечај по себи представља *санкцију за заштиту кредита.* У колико се више врши процес интернационализације кредитирања, у толико је нужније доћи до извесних тачно одређених униформисаних међународних правних правила о заједничкој сарадњи држава у овој материји.

У науци Међународног Приватног Права прво питање које се поставља односно стечаја, то је питање у чију се корист стечај отвара. Је ли то мера ради заштите јавног кредита као таквог или мера ради заштите интереса појединих поверилаца који су оштећени.

По једном мишљењу, старијем, то је мера заштите јавног кредита. Јавни кредит је установа националног карактера појединих држава. Отуда свака држава, да би њена економска снага у међународној борби била јача, има сматрати стечај као једну своју територијалну меру. Дакле пошто то задире у заштиту јавног реда у држави, то је стечај, по *теорији међународног јавног поредка,* остављен појединим државама да га свака од њих спроводи онако како је то за њу најкорисније.

Упоредо са овим изложеним гледиштем, одржавало се још једно друго, још старије, гледиште, т. з. *статутарна доктрина о стечају.* По тој теорији коју су упорно бранили присталице и следбеници теорије статута, — стечај је једна мера предузета у корист поверилаца. Она се састоји у реализовању опште залоге свих хирограферних поверилаца коју они имају на дужниковој имовини. Чим стечај наступи, дужникова добра се пописују и повериоци постају хипотекарни са правом хипотеке на појединим одређеним добрима дужниковим. Дакле њихова тражбена права претварају се у стварна. Како се за сукобе закона око стварних права по теорији статута све одлучивало по т. з. *реалном статуту* (lex rei sitae), то се стечај имао спроводити по закону оне државе на чијој се територији затекло појединo добро.

Отуда као последица обе ове доктрине дошло се дотле да се сматрало, без обзира на то да ли је стечај мера у интересу јавног кредита или у интересу појединих поверилаца, да он у сваком случају остаје мера појединих држава. Тако ако један стечај угрожава интересе више држава, онда ће свака од њих, на начин који њој изгледа најбољи, по своме закону, решити како ће се у њој спроводити стечај. Исто тако, по другом (статуарном) гледишту, ако у тренутку стечаја добра стечајног дужника буду била растурена у разним државама, онда ће свака од њих по своме схватању, дакле по своме закону, спроводити стечај. — На тај начин за случај презадужености или обуставе плаћања извесног лица могућно је да ће се објавити више стечајева у разноликим државама и да ће

се повериоци по једним истим тражбинама разнолико наплаћивати од разних стечајних маса једног истог дужника. — Ова појава назива се *вишеструкост стечајева.*

На супрот појави вишеструкости стечајева, још код присталица теорије статута, јављало се једно друго схватање, схватање да је јавни кредит једна установа међународног поверења и да стечај као такав хоће да заштити јавни кредит у интересу опште (међународне) трговине. Тако (одбацујући меркантилистичке тежње) дошло се до идеје да се у случају презадужености или обуставе плаћања цео поступак око спровођења стечаја има сконцентрисати на једном једином месту, јер оно што се стечајем хтело постићи, то је *једнакост између поверилаца.* Присталице теорије статута морали су водити борбу између правила да стечај претставља реализацију залоге, дакле стварних права (lex rei sitae) и правила да се стечајем хоће постићи једнакост између свих хирограферних поверилаца. Ту се постизало компромисно решење увођењем једне фикције, којом су се браниоци теорије статута врло радо користили. То је оно mobilia sequuntur personam. Сматрало се да су покретне ствари дужникове увек тамо где је његов домицил. На тај начин (с обзиром на ранији обичај да странци не могу по правилу имати непокретно имање) постизало се *јединство стечаја.* Стечај је расправљан само на једном месту или само по једном закону, по персоналном закону дужника (тада закону домицила). Изузетно било би више стечајева једино ако би странац имао и ван државе у којој је његов домицил какво непокретно имање.

При крају XIX в. констатовано је да се због разноликости законодавстава о стечају и због тога што је појава вишеструкости стечаја одомаћила у Европи, све више нарушавала једнакост између поверилаца на случај да њихов заједнички дужник падне под стечај. Зато се јавља у науци, нарочито у Француској, [земљи, која је тада била европско тржиште капитала], општа реакција противу вишеструкости стечајева. Француски банкари као и писци Трговачког Права (н. пр. Thaller, Lyon-Caen, Renault итд.) одлучно траже да се стечајем постигне оно што је његов главни задатак: одржи једнакост између поверилаца. Они доказују да се без таквог схватања не може одржати *међународни кредит,* који представља једновремено и међународну установу и установу која постоји у интересу појединих националних држава (како кредиторских, тако и оних које имају потребу за кредитом са стране и на страни). Дакле јединство стечаја, боље загарантована једнакост између поверилаца — то је неопходни услов за постојање међународне економске сарадње између држава.

Од писаца Трговачког Права и писци Међународног Приватног Права примили су ову тенденцију као једно начело које треба остварити. Само његово остваравање представља један компликовани случај, који се не може лако решити. При спро-

ваћењу тога начела поставило се питање, који је закон надлежан да предузме стечај.

Предлаган је читав низ солуција. Тако предлагани су ови системи:

Систем персоналног статута. По томе систему за отварање стечаја и његову расправу надлежан је персонални закон самога дужника. То је гледиште било тешко усвојити. У Европи се по континенталном схватању као lex personae сматра *национални закон.* Међутим врло је чест случај да једно лице има било више националитета било га у опште нема, те би према томе било тешко за та лица одредити који је њихов национални закон. Затим још је чешћи случај да једно лице припада једној држави у којој више нема: ни фактичког домицила, ни имања, ни пословних веза. Поверавати отварање стечаја његовој националној држави то би била једна мера која не би много користила његовим повериоцима. Отуда је предлагано да се за стечај изузетно као lex personae сматра закон места које је средиште дужникових послова (lex domicilii). Међутим велика предузећа и ту чине огромну незгоду. Она су обично тако разграната да њихову клиантелу представљају неколико држава и да је врло тешко признати једном седишту предузећа да је оно више центар од другог. Осим тога овде се створио читав низ злоупотреба стварањем фиктивних централа.

Систем реалних статута. Систем који је заснован на фиципији mobilia sequuntur personam. О томе је напред било речи.

Увидело се да ови системи не могу опстати као једини и да се (и ако се она оба своде на lex domicilii) персонални систем може усвојити само под извесним ограничењима и резервама. Те су резерве следеће: јавни поредак, национални протекционизам, првенственост и примена lex rei sitae.

Резерва *приоритета* своди се данас у Међународном Приватном Праву на *систем екзекватуре судске одлуке о отварању стечаја.* По овоме систему право на отварање стедужник има домицил у држави А. и ту му буде отворен стечај, онда се свуда сматра да је стечај отворен. Дакле ако један дужник има домицил у држави А. и ту му буде створен стечај, цело његово имање које се налази у држави А. и ван ње уђи ће у стечајну масу, у колико томе дужнику није раније отворен стечај још и у другој држави. Ако има то лице више домицила онда ће се сматрати да је за отварање стечаја надлежан онај од судова држава у којима то лице има домицил, који је први отворио стечај. Само овако посматрано, то би био *систем чистог приоритета.* Међутим у пракси он је везан са егзекватуром. Дан отварања стечаја у иностранству рачуна се тек од дана кад су домаћи судови за то сазнали. Али иде се још даље. Да ли је стечај објављен у иностранству, то се не цени према томе да ли је то збиља

учињено, — већ се тражи још један услов, а то је да су домаћи судови дали екзекватуру (решење о пуштању у извршење) судској одлуци о отварању стечаја, коју је донео инострани суд. Отуда применом ове резерве, ако се она не схвати као систем чистог приоритета, вероватно је да се неће моћи избећи појава вишеструкости стечајева. На против сигурно је да ће домаћи повериоци, чим буду дознали за чињеницу да је објављен стечај у иностранству, предузети хитне кораке да се отвори стечај и у земљи пре него што домаћи суд добије званични извештај о отварању стечаја у иностранству.

Резерва *јавног поретка* своди се на то да једна држава може противу дужника употребљивати мере које она сматра да су нужне за заштиту њеног јавног кредита и реда у држави, независно од мера које у томе погледу буду предузеле друге државе. Тако ако није стечај објављен у држави где дужник има домицил, једна друга заинтересована држава, где он само има добара, може приступити отварању стечаја. Затим ако се стечај отвори у држави где му је домицил, држава где би имао само добара може такође повести нов и независан стечајни поступак ради евентуалног спречавања злоупотреба итд. Дакле опет појава вишеструкости стечајева.

Резерва l e x r e i s i t a e је у томе што стечај отворен у једној држави не утиче на стварна права стечена на стварима (данас обично на непокретностима) у другој држави. Отуда се данас стоји на гледишту да се нико не може у држави А. позивати на закон државе Б. и доказивати да се право лица Х. стечено на стварима стечајног дужника, које се налазе у држави А., може оспоравати и поништити због отварања стечаја у држави Б. и по законима државе Б., као надлежне за отварање стечаја, и ако стечај није отворен и у држави А. Таква се хипотеза не може постављати. Стварна права стечена у једној држави на стварима, које тамо постоје, цене се једино по законима државе где се ствар налази (lex rei sitae). Отуда, и ако је у држави Б. стечај већ отворен, ипак у држави А. могу се, све док не буде домаћи суд о томе званично обавештен, стицати стварна права над имовином стечајног дужника. Дакле ова резерва и ако не отвара више стечајева (по правилу, док изузетно негде се она разуме чак тако да се отварају, ради решења судбине стварних права, нарочито ради расправе и ликвидације непокретности), — ипак спречава *једнакост између поверилаца.*

Резерва *националног протекционизма.* По овој резерви једна држава признаје теоријски да треба да постоји јединство стечаја, али стечај објављен у иностранству, производи дејство у земљи једино у колико то не буде било на уштреб интереса домаћих држављана. Такав пропис имамо у §-има 93 и 98 Срп. зак. о акционарским друштвима. Ако филијала страног акционарског друштва падне под стечај онда ће се првенствено наплаћивати они повериоци који су стекли тражбине из послова филијале и у земљи, па тек после њих моћи ће се на-

ANALI.PFB | anali.ro

плаћивати остали повериоци. — Осим тога примењујући ову резерву националног протекционалном приликом предавања имовине у стечајну масу, домаће власти задржаће онај њен део који је потребан да се измере домаћи повериоци који по домаћем закону долазе у *првенствене редове исплате*, без обзира да ли такво право припада и по закону државе, где је стечај отворен и где се расправља. Тако и ова резерва, и ако увек не доводи до појаве вишеструког отварања стечаја, производи *неједнакост између поверилаца*.[1])

*

Наш нови југословенски Стечајни Закон од 22 новембра 1929. г., који ступа на снагу 1. маја 1930. г., такође је третирао ово питање, које није било третирано у Српском Законику о Стецишном Поступку. У томе погледу капитални је текст §-а 66.

„У колико међународним уговорима или владиним изјавама објављеним у „Службеним Новинама", није што друго прописано, покретна имовина дужникова, која се налази у иностранству, узеће се у његов стечај, који је отворио домаћи суд;тај суд замолиће надлежну иностран власт, да му изда ову имовину.

„Кад се стечај отвори у иностраној држави, онда ће се дужникова покретна имовина, која се у нашој земљи налази, издати иностраној стечајној власти, ако она то захтева и ако се над том имовином не отвори стечај и у нашој држави. Али та имовина издаће се тек пошто буду намирени излучни и раздучни веровници, који су стекли своја права још пре него што је домаћи суд примио молбу иностране стечајне власти.

„Горе поменути захтев одбиће суд ако иностран држава не би узајамно поступала. Ако се посумња, да ли узајамност заиста постоји, затражиће суд објашњење од Министра Правде; то је објашњење обавезно за суд".

И ако је ово основни текст, ипак за разумевање нашег система потребно је консултовати нарочито још и ст. I и II §-а 62. То њему:

„За стечајни поступак надлежан је окружни суд у чијем подручју дужник има своје предузеће или, ако га нема, где он има своје пребивалиште".

„Ако дужник у *нашој држави нема предузећа нити има у њој пребивалишта*, надлежан је окружни суд, у чијем се подручју налази каква његова имовина".

Тек кад се посматрају заједно ова два текста, може се и наш југословенски законодавни систем класифицирати у односи на његово гледиште према појави јединствености стечаја

[1]) André Weiss: Manuel de Droit International Privé (Paris, IX édition 1925 — p. 702 à 728); Antoine Pillet: Traité pratique de Droit international privé (Grenoble — Paris, Tome II, 1924, p. 896 à 921); L. v. Bar: Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts (Hannover, 1889, II Band, S. 553 bis 600); Les actes et les documents de la Conférence du Droit International Privé — Le droit sur la faillite — La Haye, 1910.; Stanko Lapajne, Mednarodni stečaji in mednarodne zapuščine, Slovenski Pravnik, posebni otisak. Ljubljana, 1925.

С обзиром на све оно што је напред уопште речено, ми овде немамо потребе да поново објашњавамо поједине чињенице. Овде се можемо задовољити констатацијама. И то овим:

1° Наш законодавац није усвојио ни персонални статут (lex domicilii) ни реални статут ублажен фикцијом mobilia sequuntur personam. Наши судови надлежни су за отварање стечаја свих дужника који имају било домицил (резиденцију или предузеће) на нашој територији било имају ту каквог имања. Дакле наш систем је *комбинација персоналног и реалног статута*. Ти статути, ако је у питању унутрашњи сукоб судова, *имају међусобни суплетивни однос:* прво персонални (домицил), па тек ако нема домицила долази у примену реални статут. Међутим у међународном сукобу надлежности њихов је *однос конкурентни*. Наши судови надлежни су ако дужник има на нашој територији било домицил, било какво имање. То што је познат његов домицил у иностранству не спречава надлежност нашег суда да му отвори стечај ако он код нас има имања.

2° Наш закон (§ 66) стоји на гледишту да треба поштовати начело јединствености стечаја, али не по фикцији mobilia sequuntur personam већ по принципу mobilia sequuntur forum. Дакле покретна добра која се налазе у иностранству треба да уђу у масу, без обзира да ли је стечај отворен по надлежности заснованој на персоналном (ст. I) или на реалном статуту (ст. II).

3° Ипак наш закон (§ 66 ст. II) стоји на гледишту да ће наша држава допустити да се остварује јединство стечаја, објављеног у иностранству, уношењем добара која се нађу на нашој територији у масу стечаја отвореног у иностранству, под извесним резервама, то:

а) резерва lex reisitae — непокретности које се налазе на нашој (страној) територији неће се уносити у масу стечаја отвореног у иностранству (земљи). — Затим стварна (разлучна и излучна) права, стечена код нас пре него што је домаћи суд примио молбу иностране стечајне власти, не могу се тиме вређати. Дакле није усвојено потпуно јединство стечаја.

б) *резерва приоритета.* Јединство стечаја за случај ако је стечај објављен у иностранству признаје се само ако над имовином у питању није отворен стечај и у нашој земљи. Дакле *јединство стечаја* није апсолутно. Појава *вишеструкости стечајева* је врло могућа. — Осим тога судови ће бити у недоумици да ли је наш систем *систем чистог приоритета* (чим је објављен стечај у иностранству, он се више не може пуноважно и код нас отварати) или *систем екзекватуре* (не може се отварати чим се молба страног суда уважи; по некима чим се молба прими) или отварање стечаја код нас није везано за рок (може се отварати и после уважења молбе страног суда — *резерва националног протекционизма).* Верујемо да би у овом погледу била потребна допуна закона.

в) *резерва националног протекционизма.* Одиста по законском тексту ова резерва постоји у врло малој мери. Своди се на осигурање нашим држављанима у иностранству оних погодности које странци имају код нас. Дакле на *узајамност поступања* — реципроцитет — дипломатски или законски. Законска узајамност цени се по систему Уводног Закона Немачког Грађанског Законика — систем гувернементалне контроле: објашњења управне власти (овде Министра Правде) обавезна су за судове.

Никаквих других резерва нема.

Отуда наш нови југословенски систем представља један умерени систем усвајања јединства стечаја, који ће и ако са извесним резервама, осигурати нашу сарадњу у заштити међународног јавног кредита и који може иностранству показати нашу добру вољу у овом погледу. Ипак практично све зависи од две ствари:

1° од конвенција које је (или буде) наша држава закључила са иностраним државама. Ту се нарочито мора прецизирати кад се може вршити примена реалног статута као закона о решењу сукоба међународне надлежности за отварање стечаја (§ 62 т. II), и како треба разумети резерву наведену горе под 3° б.

2° од стручности и смисла наших судија за међународну сарадњу.

Ово нарочито зато што наш нови систем показује особину велике еластичности и обећава да себи осигура завидно место међу европским системима, али под условом увиђавне примене.

Д-р Милан Бартош

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Расматрања о нашој спољној трговини

Општи међународни услови под којима се обавља наша спољна трговина наставили су у последње време да се погоршавају. И поред јаке акције за привредно зближење европских држава и поред потписа конвенције о царинском примирју наша спољна трговина наилази у иностранству на све веће тешкоће. Земље које у нашем извозу заузимају најважнија места (Чехословачка, Немачка, Аустрија) повећавају своје увозне царине на наше најважније извозне артикле. На овај начин пошто се наш извоз не може обуставити наш ће произвођач бити принуђен да спусти цене које му већ данас не обезбеђују ни најскромнију зараду. У потпуној су заблуди оне земље које мисле да ће повећавањем царина спречити, односно ограничити, увоз наших производа. Извоз аграрних производи за нас условљава и саму егзистенцију наше привреде и он ће се увек обављати па ма колико се дизале царине. Ефекат ће само бити тај што ће се наши

продукти извозити по све неповољнију цену чиме ће се истовремено умањити стандард живота нашега земљорадника па и целог становништва а исто тако смањиће се наша способност да увозимо стране производе што ће опет погодити баш оне земље које данас доносе све оштрије мере против нашег извоза. Мило нам је што можемо да констатујемо да и у овим земљама незадовољство због политике аграрног протекционизма постаје све веће. Постаје све јасније да оваква политика мора неизбежно нанети огромне штете индустрији ових земаља. Према ономе што се чује из кругова индустрије и што се може прочитати у напредној штампи средње Европе може се предвидети једна тешка борба између представника пољопривреде и индустрије, борба која сигурно неће донети користи ни једној ни другој страни. У овој борби интерес индустриског становништва земаља средње Европе поклапа се са интересима наше земљорадње, тако да ће осим нашег реагирања на разне аграрно-протекционистичке мере и у самим овим земљама незадовољство једног великог, и у привредном погледу најважнијег дела становништва, допринети да овакве мере не буду дугога века. Човек се збиља мора чудити како се у једном времену у коме је економска наука учинила знатан напредак и поставила толико правила за вођење целисходне привредне политике, како се у времену када је вештачко регулисање привредног живота и отклањање расипања привредних снага и средстава престало бити утопија и када смо на прагу да створимо једну из основа рационалну производну организацију, може у оволикој мери грешити и толика се штета наносити сопственој привреди. Да Немачка, Чехословачка и Аустрија могу жртвовати своју сјајно организовану индустрију и на силу потпомагати земљорадњу, која не може да се развије доклегод у свету постоје аграрне земље које по сваку цену морају извозити своје производе, то се збиља са економског гледишта не може разумети. Колико су неповољни њихови услови за аграрну производњу види се већ по величини заштите која је потребна. Тако у Немачкој најновије законске мере обезбеђују земљоделнику цену од 370 динара по квинталу пшенице док се на нашим берзама пшеница продаје по 160—170 динара а произвођач добије знатно мање. Колико ће времена овакво стање трајати не може се предвидети. Сигурно је само то да ће оно дубоко оштетити привреду земаља које овакву апсурдну политику практикују. Ми се, међутим, морамо трудити да одговарајућим мерама отклонимо све оне штетне последице које по нашу привреду могу проистећи. Ма верујемо да овакав посао не би био сувише тежак а сигурно је да је изводљив. Данашњи обим наше спољне трговине представља без сваке сумње само један минимум. То је резултат постигнут са најпримитивнијим радом што се може замислити. У колико би се овај рад усавршавао дошли би неизбежно и бољи резултати. Да су нас аграрно-протекционистичке мере иностранства затекле у моменту потпуне привредне организованости, када је наша привреда дала све што је могла, имало би збиља разлога да се ситуација сматра за ве-

ома неповољну. Овако, међутим, поред све тежине ситуације ми немамо разлога да очајавамо јер су виталне снаге наше привреде довољно јаке да данашње тешкоће преброде. Чак бисмо у данашњим тешкоћама могли да видимо један подстрек да све оно што је до сада пропуштено да се уради на организовању и јачању наше спољне трговине надокнади. Када ми данас са недовољно организованим везама у иностранству, са слабом саобраћајном и кредитном организацијом успевамо да будемо једна од оних ретких земаља са активним трговинским билансом, може се мислити какав би наш положај био када би се у овим правцима постигао известан напредак. Стога се дакле несме очајавати него радити на побољшању производње и продаје наших производа па ће данашњи аграрно-протекционистички дух ускоро ослабити. Треба истаћи да је код нас у последње време у овоме правцу доста урађено. Оснивањем завода за унапређење спољне трговине започет је један врло користан посао на рационализовању наше спољне трговине. Овај ће завод бити у стању да проучи могућности пласирања наших производа на страна тржишта која наши извозници не познају и где су исто тако и наши производи непознати. Целокупна наша извозна трговина добиће у овој установи оно што је за њу најважније и што појединац не може остварити, и поуздано обавештење о стању на појединим тржиштима о условима трговања и могућности продаје наше робе. Ако завод буде добро организован он ће бити у стању да нашој привреди донесе огромне користи и то кроз кратко време, Законом о контроли производа намењених извозу моћи ће се отклонити једна од најважнијих мана нашег извоза. Одабирајући за извоз само првокласне производе које ће нам осигурати сталну продају и сузбијати досадашњу праксу извоза често сасвим рђавих производа који су у иностранству убијали глас наше земље, ставиће се наша извозна трговина на једну здраву и солидну основу. Наш ће извоз постати сталнији и равномернији и неће се дешавати, као често пута до сада, да се код нас купује само када се на другом месту не може наћи и то по најнижим ценама. Квалитет производа, то је најважнији услов да се наша спољна трговина унапреди. Рано би било говорити о томе шта се може очекивати од новооснованог Друштва за извоз домаћих производа. Оно би могло дати одличне резултате ако би узело на себе улогу једног регулатора наше спољне трговине. По својој величини највеће извозничко предузеће у земљи, окружено привилегијама које нема ни једно друго, оно би могло да даје тон нашој извозној трговини. Немајући један искључиво лукративан циљ ово би предузеће могло својим радом не само да допринесе стварању доброг мишљења у иностранству о нашим производима него и да у исто време конкурише приватним трговцима, и натера их да продају само робу доброг квалитета. Његов би се посао могао у врло великој мери проширити, нарочито данас када се у извесним земљама, као на пример у Швајцарској и Немачкој, уводи монопол трговине са цереалијама. Управе

оваквих монопола увек ће пре закључивати послове са једним великим предузећем него са раштрканим ситним трговцима. Оваквих великих предузећа и удружења морамо имати и ми. Можда ће то бити и пут да се дође у везу са великим светским житарским организацијама ради регулисања трговине и цена цереалијама. У самој земљи, ако се буде ишло једним добрим путем могу се од овога предузећа очекивати велике користи. Пре свега показаће се у пракси корист рада у великом обиму што ће, поред конкуренције коју ће осећати мала предузећа, утицати да дође до концентрације у нашој извозној трговини. Затим велико предузеће је у могућности да ради на стандардизацији и типизирању наших производа, на шта мали трговци нису могли ни мислити. Али најкориснија функција овога предузећа могла би се састојати у регулисању цена домаћих производа и смањивању броја посредника којих у данашњој нашој трговини са домаћим производима има заиста много. Мислимо да би најбоље било ако би новоосновано друштво радило искључиво са земљорадничким задругама чиме би се искључило свако излишно посредништво. На овај начин земљораднику би се обезбедила много боља цена него данас. Цена која би се овако утврђивала била би меродавна за целу земљу јер произвођач не би продавао јефтиније када зна да друштву може продати по вишу цену. У исто време постигло би се посредно и развијање задругарства пошто би земљорадници имали прилике да се увере какве им користи доносе удруживања. Не треба ипак заборавити да је овакво једно предузеће изложено и великим опасностима нарочито у тако ризичном послу трговине са цереалијама. Оно би за час могло претрпети такве губитке који би га могли онеспособити за даљи рад. Али то је једно друго питање у које се ми не желимо да упустимо. Ми смо само желели да истакнемо корист коју би овакво предузеће могло донети и што ће у ствари бити то ће време показати. У сваком случају не би се могло опростити да се једна овако лепа замисао упропасти због неумешног рада или интрига, које ће сигурно доћи од многобројних излишних посредника који ће радом друштва бити погођени.

Напоредо са овим радом на реорганизацији наше извозне трговине морала би код нас највећа пажња да се обрати побољшавању производа и нарочито на то да заштита која се данас пружа нашој индустрији доведе до стварања једне озбиљне индустријске производње. Ми овде никада нисмо скривали да досадашњу политику заштитних царина сматрамо као погрешну и штетну по народну привреду као целину. Али се мора водити рачуна о фактима и последицама које би данас имало нагло и велико снижење наших увозних царина. Оне и даље морају остати, чак се и са сигурношћу може предвидети да ће у извесној мери бити и повећане пошто нам се морају учинити концесије за отежавање извоза наших аграрних производа. Ништа нам не би помогло да појединим земљама нудимо снижења наших царина на индустријске производе у замену за снижења њихових аграрних увозних царина. Према томе ми смо прину-

ћени да примимо извесно појачање данашње наше индустријске заштите. Али кад већ стицајем прилика долазимо у тај положај требало би бар да водимо рачуна о томе да ова заштита доведе до озбиљног јачања наше индустрије, нарочито оне која има услове за развијање. Несме се дозволити да многи индустријалци сматрају заштитне царине као неку синекуру. Они морају бити свесни тога да заштитне царине, које увек значе извесне жртве за остале производне гране, постоје да би се индустрија оспособила за конкуренцију са иностранством. Данас је врло честа појава да индустријалац искоришћава царинску заштиту да би повећао своју зараду, он у њој види само једну повољну конјунктуру коју треба искористити. Међутим он на овај начин онемогућује да се постигне прави циљ заштите, стварање једне рационалне индустријске производње. Не старајући се да своју производњу усаврши, индустријалац ради са високом зарадом само док рационализација индустрије у иностранству не одузме царинској заштити сваку ефикасност. У томе тренутку не мора постојати расположење у земљи да се чине и даље жртве и онда ће цела индустрија бити доведена у опасност и сама дотадања заштитна политика промашити свој циљ. За време трајања заштите мора главна тежња индустрије бити освајање домаћег тржишта. Њен производ с тога мора бити добар и јефтин. Не сме се дешавати, као што је случај, да домаћи производ буде само нешто јефтинији од страног а да по квалитету знатно иза њега изостаје. На овакав се начин не може створити код света навика да троши један одређен производ, што је веома важно. Ова се навика може укоренити само добрим квалитетом и повољном ценом. За нас је дакле врло важно да када се већ чине толике жртве за нашу индустрију да од тога доцније има користи цела земља. Зато се над индустријом мора водити врло јак надзор и одржавање заштитних царина условити испуњавањем извесних обавеза. Код нас је до данас држава толико учинила за индустрију а међутим није хтела да јој наметне ни обавезу објављивања статистике, тако да нико незна право стање наше индустрије о коме се само може да нагађа по извесним посредним индицијама. Држава би међутим морала знати тачно стање и рентабилитет сваке индустрије. Без тога она не може водити једну праву индустријску. па ни општу привредну политику.

Захваљујући систематској и прегледној статистици коју садржи годишња публикација Дирекције царина могуће је упуштати се у врло детаљне анализе наше спољне трговине. Права је срећа што баш на овоме пољу располажемо са добро организованом статистиком. Наше је унутрашње тржиште неразрађено и неорганизовано и врло је тешко одредити и захватити појаве које га карактеришу. Много је важнија за процену наших привредних прилика статистика наше спољне трговине. У њој се огледају све промене и тежње нашег привредног живота. Данас и још за једно дуго време биће за нашу земљу од највеће важности резултати размене производа са иностранством,

пошто од њих зависи са којом ће се брзином извршити снабдевање са капиталима у којима она оскудева. Ток преласка на капиталистичку производњу у правом смислу те речи показује нам најбоље кретање наше спољне трговине, односно увоз свих оних производа који доприносе модернизирању наше производне организације.

Целокупни волумен наше спољне трговине износио је у току прошле године око седам милиона тона од чега 5320 милиона долазе на извоз а 1670 милиона на увоз. Целокупан трговински промет представља вредност од 15517 милиона динара од којих 7922 милиона долазе на извоз а 7545 милиона на увоз. Поређење са ранијим годинама показује да су по количини како извоз тако увоз премашили све послератне године. По вредности је међутим извоз мањи него 1923, 1924 и 1925 год. и ако су у тим годинама извезене знатно мање количине. То долази од пада цена наших производа. Прошла година карактеристична је и због тога што је у њој наш биланс плаћања после две године пасивности постао поново активан. Суфицит износи 327 милиона динара. Према бриселској номенклатури састав наше спољне трговине изгледа овако. Живих животиња извезено је у вредности 877 милиона динара а увезено је за око два и по милиона. Предмети за храну и пиће представљају у извозу 2802 милиона а у увозу 873 милиона. Сировина и полупрерађевина извезено је 3495 милиона динара а увезено је за 1300 милиона. Извоз готове робе износи 687 милиона а увоз 5413 милиона. Као што се види из наше земље највише се извозе сировине, полупрерађевине и предмети за исхрану а највише увози готова роба. Велики извоз сировина и полуфабриката показује да постоји подлога на којој би се могла извршити индустријализација земље. Али би се и ово имало спроводити тако да се не оштете оне привредне гране које данас представљају главне изворе нашег националног дохотка. Паметним радом могло би се чак постићи да индустријализација буде од благотворног утицаја на пољопривреду на тај начин што би се створило једно јако унутрашње тржиште за производе земљорадње. И географски положај наше земље фаворизира њену индустрализацију. У једној балканској царинској унији, која би се лако могла основати, наша би индустрија нашла могућности изванредног напредовања. Исто тако за извоз наших производа могле би доћи у обзир и земље блиског истока. Све гране аграрне индустрије могу се најуспешније развити. Шумско богатство омогућује развитак хемиске и текстилне индустрије. Огромне количине сваковрсних руда чине да су услови за металургијску и металну индустрију најповољнији. Само се несме радити на пречац а нарочито се несме дозволити да заштита индустрије постане извор богаћења за појединце.

Међу производима извоза на прво место долази дрво за грађу кога је у току прошле године извезено за 1,398 милиона. И поред све јаче конкуренције румунског и руског дрвета ипак се наш извоз стално повећава. Одлична прошлогодишња жетва довела је до знатног повећања извоза пшенице која са 1,230 ми-

ANALI PFB | anali.rs

лиона долази на друго место међу производима извоза. Ово је далеко највећа цифра извоза како по количини (извезено је 554.012 тона док је најбоља ранија година била 1926 са 275.285 тона) тако и по вредности. Један производ који збиља задаје мало труда произвођачу јесу јаја. Она у нашем извозу долазе на треће место са 454 милиона динара. Велики рад и трошкови који су унети у производњу цереалија донео је сразмерно мање резултате него што је дала производња јаја тако рећи без икаквих трошкова. Ове године толико не пада у очи јер је извоз пшенице и ако нерентабилан ипак велики. Али ранијих година када је у производњу пшенице унето исто толико труда као и прошле године извоз јаја био је готово стално по вредности већи него извоз пшенице. Из овога се може видети колико је важно да се наш земљорадник у већој мери посвети производњи јаја као и других производа који се код нас могу рентабилно производити и у иностранству наилазе на сталну тражњу. У опште тешка аграрна криза која се осећа у свима земљама највише погађа произвођача цереалија. У овим производима постаје готово немогуће издржати конкуренцију Јужне и Северне Америке. Већ и данас је светска производња цереалија прешла потребну меру тако да се положај произвођача цереалија може још више погоршати. *Због тога би требало фаворизирати производњу* таквих производа чији је транспорт скуп и тежак тако да искључује америчку конкуренцију. Извозом јаја, живине, млечних производа, свежег меса, воћа, постигли би наши произвођачи много већу зараду док их производња цереалија доводи до пропасти. Интересантно је да се наш извоз сировог бакра све више повећава, и данас са 449 милиона динара представља једну од најважнијих позиција у нашем трговинском билансу. Извоз живих свиња и говеда долази на 5. и 6. место у укупној вредности од 610 милиона. Кукуруз који је некада био најважнији извозни артикал пао је у прошлој години са 273 милиона динара извоза на седмо место и ако је производња била највећа од свршетка рата. И ако је прошлогодишњи извоз кукуруза представљао велико повећање према извозу претпрошле године када је извезено само 10 милиона динара, он ипак значи велики губитак када се има на уму да је 1926 године, када је жетва била слабија извезено 1338 а у 1925 години 2056 милиона динара. Од осталих производа који у нашем извозу заузимају важно место треба поменути свеже месо кога је у прошлој години извезено 264 мил., затим цемент (164 мил.), храстове железничке прагове (150 мил.), дрво за гориво (142 мил.), ситну стоку (128 мил.), кудељу (128 мил.), свеже воће (127 мил.) итд.

Код увоза на прво место долази памук и израде од памука (1437 мил.). Увоз сировог памука и памучног предива стално се повећава што сведочи о лепом развијању наше текстилне индустрије. Друго место заузимају гвожђе и израде од гвожђа (881 мил.). Вуне и израде од вуне увезено је за 586 мил., машина и апарата за 575 мил., непрерађене и прерађене коже за 260 мил., угља за 227 мил., сирове кафе за 222 милиона динара итд.

ANALI PFB | anali.rs

Ако се изближе расмотри састав нашег увоза видеће се да он мало одговара интересима привреде. Увоз машина и справа свакако да је врло користан јер доприноси повећању производне способности земље. У колико се овај увоз буде повећавао у толико ће се дакле привредна ситуација земље побољшати. Али има врло много производа који се увозе и због чијег се увоза мора смањити овај користан и продуктиван увоз. Такви производи као што су на пример угаљ, кога увеземо за 227 милиона, коже (60 мил.), кукуруз (48 мил.), кромпир (36 мил.), лој (37 мил.), вуна (75 мил.), јечам (18 мил.) итд. итд. производе се и у земљи и њихов увоз представља чист губитак за нашу привреду. Овде лежи централни проблем наше спољне трговине. Није само довољно фаворизирати извоз него се треба старати да се у иностранству набављају само они продукти који се у земљи не могу производити. Познато је довољно да се један добар део производа (као коже, вуна, лој итд.) увози због њиховог бољег квалитета али зар нам то не показује да нам главна брига мора бити да квалитет домаћег производа подигнемо и да увоз оваквих производа учинимо излишним. Несме се дозволити да наш увоз производа земљорадње представља скоро половину нашег извоза. Да увозимо кукуруза, кромпира и шећера када не знамо шта да радимо са сопственим производима. Да увозимо стоке и сточарских производа за 336 мил., производа стране индустрије за 111 мил., предмета за исхрану за 36 мил. Систематским радом од неколико година могао би се добар део овог излишног увоза елиминисати и у толико побољшати снабдевање наше земље са оним производима које нисмо у стању да производимо и који су потребни за усавршавање и јачање наше привреде.

Д-р Александар Јовановић

АДМИНИСТРАТИВНА ХРОНИКА

Застарелост права наплате згодитака по Закону о исплати ратне штете

П. С. А., удова, из Београда, молбом од 12 марта 1926 претставила је Генералној дирекцији државних дугова, да је њена обвезница $2^1/_2\%$ ратне штете серија 2674 број 1471 на вучењу од 16 фебруара 1925 добила згодитак од 25.000.— дин., да се је за наплату овога згодитка обраћала непосредно благајни, али је одбијена са мотивацијом, да је право наплате тога згодитка застарело, пошто је рок од године дана истекао. Налазећи да је погрешно одбијена, молила је, да јој се тај згодитак исплати, јер је исплата згодитака почела 15 марта, а њена је молба заведена 12 марта 1926 и рок застарелости од године дана још није истекао.

ANALI PFB | anali.rs

По овој претставци Стални правнички одбор при Генералној дирекцији државног правобраниоштва дао је овакво мишљење:

Пошто у Закону о исплати ратне штете није фиксиран датум кад исплата згодитака почиње, а у конкретном случају исплата згодитака по-

чела је 15 марта, онда се и рок застарелости из чл. 5 став 4, за „неподигнуте", „ненаплаћене" згодитке може рачунати од тога датума. Одредба чл. 29 Правилника за исплату купона, амортизованих обвезница и извучених згодитака лутријске $2^1/_2\%$ државне ренте за ратну штету, да згодици застаревају за годину дана од дана извлачења, није у духу Закона, који застарелост од године дана предвиђа *не за извучене, него за неподигнуте згодитке.*

„Што се тиче конкретног случаја Стални правнички одбор налази, с погледом на изложено, да јој право за наплату неподигнутог згодитка није застарело, јер кад је згодитак пао на извлачењу од 15 фебруара 1925 године, онда ако је исплата почела 15 марта 1925 год. молитељка се благовремено пријавила за наплату, јер је њен протестни акт због исплаћења заведен 1926 год. бр. 5690.

У осталом на страни молитељке стоји још и разлог правичности, јер кад закон не предвиђа почетак рока за застарелост, а правилник га погрешно везује за дан извлачења. — онда такве нејасне одредбе законске не би требало тумачити на штету корисника, кад се нема разлога веровати, да је та наплата изостала са кога другога разлога, а не овога који је у своје оправдање навела."

Мањина Правничког одбора дала је одвојено мишљење:

„Кад Законом о исплати ратне штете није тачно одређен моменат, од кад почиње тећи застарелост наплате извучених згодитака на обвезнице ратне штете, већ у чл. 5 само одређује, да подизање извучених згодитака застарева за годину дана, — онда налазимо, да је за почетак ове застарелости *меродаван дан извлачења дотичног згодитка како је предвиђено и чл. 29 Правилника* за увођење у извршење Закона о исплати ратне штете. Јер кад је овај Правилник прописао Министар финансија на основу овлашћења чл. 32 Закона о исплати ратне штете, онда се он има сматрати као допуна — тачније и потпуније прецизирање Закона о исплати ратне штете, чини његов саставни део, и има обавезну снагу као и сам Закон. — Сматрамо, да чл. 29 Правилника не стоји ни у каквој опреци са Законом о исплати ратне штете, пошто он почетак застарелости и не предвиђа, већ је та непотпуност и нејасност Закона баш отклоњена и објашњена чланом 29 Правилника."

Господин Министар финансија прихватио је мишљење мањине Правничког одбора и решењем својим Дбр. 10284 од 31 маја 1926 молиљу одбио од захтева. — Против овога решења П. А. поднела је тужбу Државном савету и тражила, да ово решење као незаконито поништи.

Државни савет својом пресудом бр. 35669/26 од 20 априла 1927 нашао је, „да је ово решење на закону основано, јер су згодици објављени у „Службеним новинама" од 17 фебруара 1925, а тужитељка није тражила исплату за годину дана после објаве, па је њено потраживање према чл. 4 Закона о исплати ратне штете, застарело". С тога је тужбу одбацио. Државни савет није усвојио ни једно ни друго мишљење Сталног правничког одбора, он је узео сасвим трећи моменат почетка застарелости — дан обнародовања извучених згодитака у „Службеним новинама", а не ни почетак исплате, ни дан вучења (чл. 29 Правилника).

Да видимо сада, како је и у колико ово питање регулисано Законом о исплати ратне штете и Правилником за исплату купона, амортизованих обвезница и извучених згодитака лутрије ске $2^1/_2\%$ државне ренте за ратну штету и дали је овај Правилник сагласан са Законом.

По чл. 4 Закона о исплати ратне штете „Интерес који носе ове обвезнице, плаћаће се по поднетим купонима годишње у назад на свима државним касама почев од 1 фебруара сваке године. *Ненаплаћени интерес застарева за годину дана.*" — „Амортизоване обвезнице путем извлачења плаћаће се на свима државним касама почев од 1 марта сваке године у номиналном износу. *Неподигнуте суме за наплату извучених амортизованих обвезница застаревају за пет година.*" И застарелост купона и застарелост права наплате амортизованих обвезница по овој законској одредби почиње тећи од дана почетка исплате. По ставу четвртом чл. 5 Закона о исплати ратне штете *„неподигнути згодици застаревају за годину дана."*

Док је за купоне и амортизоване обвезнице Законом тачно одређен као почетак исплате 1 фебруар односно 1 март сваке године — то за згодитке није учињено. То је и дало маха различитом решењу питања: од кога дана почиње тећи рок застарелости права наплате згодитака од године дана. Питање је само, које решење највише одговара духу Закона. Пре свега сама реч „неподигнути", коју је законодавац у ставу 4. чл. 5. употребио, значи у нашем језику „ненаплаћени", „неузети." Значи, у року од године дана, од дана када је сопственик права наплате то право могао искористити, кад је тај згодитак могао наплатити, т.ј. од 15 марта 1925, када је исплата згодитака почела, по амортизационом плану, који је Министар финансија за ту годину био прописао и објавио. Не би се могао узети као почетни дан рока ни дан вучења, 16 фебруар 1925, као што то узима Министар финансија у поменутом решењу, ни дан обнародовања извучених згодитака у „Службеним новинама," (17 фебруара 1925) како то узима Државни савет у својој пресуди, јер корисник — ималац права наплате, није тај згодитак могао наплатити — „подигнути" пре почетка исплате — 15 марта 1925.

Застарелост наплате не може, дакле, ни почети ни истећи, пре него што отпочне сама исплата, јер докле год ималац згодитка није могао употребити своје право наплате, дотле га неупотребом не може ни изгубити. Кад је законодавац прописао, да рок застарелости купона и амортизованих обвезница почиње тећи од дана почетка исплате, онда се eo ipso на основу законске аналогије, има узети, да то исто вреди и за застарелост згодитака, и ако се законодавац, можда омашком, о томе није изречно изјаснио.

У прилог оваквог тумачења и закључка иду и правна начела о застарелости. По одредби § 922 нашег Грађанског законика застарелост јесте особито опредељење закона, по коме један *због неупотребљења* за неко подуже време право губи, а други га самим употребљењем добива и прибавља". Основ застарелости, дакле, лежи у невршењу, у неупотреби права за извесан период времена. Дали би се могло претпоставити, да у кон-

кретном случају постоји невршење права од стране молиље у времену од 17 фебруара 1925, кад је резултат вучења обнародован у „Службеним новинама", па до 15 марта 1925, кад је исплата згодитака почела. Не! Молиља није била у могућности — све и да је хтела, да у том међувремену овај згодитак наплати. И кад тако ствар стоји, онда је по гледишту Државног савета, изложеном у пресуди број 35669-26, рок застарелости права наплате згодитака стварно скраћен на пуних 11 месеци, а то је свакако противно чл. 5 ставу 4 Закона о исплати ратне штете, којим је прописано да неподигнути згодици застаревају за годину дана.

Пошто смо доказали, да рок застарелости права наплате згодитака *почиње тећи од дана почетка исплате*, треба да се осврнемо на законитост одредбе чл. 29 Правилника за исплату купона, амортизованих обвезница и извучених згодитака лутријске $2^1/_2\%$ државне ренте за ратну штету по којој „Ненаплаћени згодици застаревају за годину дана од дана извлачења, — 15 фебруара сваке године." На овој одредби заснивају и мањина Сталног правничког одбора своје мишљење и г. Министар финансија своје решење. По чл. 2 став 5 Закона о исплати ратне штете, на основу кога је прописан овај Правилник, Министар финансија овлашћен је, да у споразуму са Управом за ратну штету „тип ових обвезница утврди Правилником, који за службу са овим обвезницама пропише", а не и да одређује рок застарелости згодитака. На тај начин, одредбом чл. 29 Правилника, Министар финансија прекорачио је дато му законско овлашћење и стога та одредба не може бити релевантна за решење конкретног питања. Ово тим пре, што је та одредба противна духу и смислу Закона о исплати ратне штете. Иако је и мишљење мањине Сталног правничког одбора и решење Министра финансија, којим је усвојио то мишљење, засновано на пропису чл. 29 Правилника, Државни савет нигде се у својој пресуди на тај пропис не позива, већ за почетак рока застарелости узима дан, кад је резултат вучења обнародован у „Службеним новинама". Одредба чл. 29 Правилника о застарелости згодитака противна је, дакле, Закону о исплати ратне штете, на основу кога је донета, и има се сматрати као и да не постоји.

Стеван Р. Милачић,
докторанд права

СУДСКА ХРОНИКА

Прече право наплате између обезбеђених поверилаца цени се по моменту када је обезбеђење тражено од суда, а не по моменту када је забрана удејствована.

I. По стечају А. М. из Сарајева, Смедеревски Првостепени Суд својим решењем од 3. маја 1927. год. Бр. 15727 извршио је распоред новца између поверилаца. За тај новац конкурисали су следећи обезбеђени повериоци: П. и Комп. са забраном од 4. јуна 1925.; Д. Р. са забраном од 13. јуна 1925.

и С. А. и С. са забраном од 16. јуна 1925., год. Од тих забрана прво је удејствована забрана С. А. и С. од 16. јуна 1925., потом забрана Д. Р. од 13. јуна 1925. и најзад забрана П. и Комп. од 4. јуна 1925 год. Стога је Смедеревски Суд решио да првенство у наплати припада С. А. и С. чија је забрана, иако доцније одобрена, ипак прва удејствована.

II. Пуномоћник П. и Комп. у својој жалби, управљеној Касационом Суду истакао је:

да по § 381. грађ. суд. пост. поверилац добија право залоге онога дана, када је захтевао обезбеђење. Моменат тражења обезбеђења је, према томе, пресудан у погледу ранга обезбеђења повериоца. Моменат стицања забране, титулуса, даје приоритет једном обезбеђењу над другим. Само удејствовање забране, њен модус, је по нашем закону од споредног значаја и без утицаја на ранг обезбеђења.

Првостепени Суд је ожалбеним решењем стао на сасвим супротно гледиште, и ранг појединих повериоца, обезбеђених, одредио не према моменту, када су забране тражене, већ по реду како су оне удејствоване. И поступајући тако, дао је први ранг забрани, која је одобрена последња, али неправилним радом извршне власти — прва удејствована. Осим тога, како су повериоци један другоме оспорили право првенствене наплате, Суд је претходно у смислу чл. 2. тач. 7. неспорних правила требао да слабију страну упути на спор, да би се на тај начин приоритет у наплати утврдио.

Касациони Суд је својим решењем од 16. августа 1927. год. Бр. 8047. поништио решење Смедеревског Првостепеног Суда са ових разлога:

„када се из акта овога предмета види да се повериоци на рочишту нису сагласили у првенству наплате од добивеног новца, онда Суд није могао донети распоредно решење, док предходно, према таквом стању ствари, слабије повериоце у праву не упути на парницу ради доказивања првенства наплате — § 110. стец. пост. Па тек када то питање буде судским путем расчишћено да донесе распоредно решење".

III. Поступајући по тим примедбама Смедеревски Првостепени Суд је приступио оцени која је страна слабија у праву, и у томе је стао на гледиште: да је јачи у праву онај повериоц, који је раније тражио обезбеђење, а не онај чија је забрана раније удејствована — дакле, да је за оцену ранга од важности моменат, када је забрана тражена, а не када је удејствована. Стога је решењем од 27. августа 1927. год. Бр. 28113 одлучио да се С. А. и С. који је најдоцније тражио обезбеђење од Суда, иако је његова забрана прва удејствована, упути на парницу противу П. и Комп. и Д. Р. који су тражили забране код Суда раније, мада су те забране доцније удејствоване.

По жалби С. А. и С. Касациони Суд је својим решењем од 3. октобра 1927. год. Бр. 10195 ово решење Првостепеног Суда оснажио.

IV. Поступајући по том решењу С. А. и С. поднели су тужбу Смедеревском Суду и тражили да се пресудом призна

њима првенство због тога, што је њихова забрана, иако доцније затражена, прва удејствована од стране Поглаварства. Забране Д. Р. и П. и Комп. удејствоване су доцније и то само на остатак робе, који је остао, пошто је забрана за рачун С. А. и С. била већ удејствована. На тај начин забрана је удејствована на покретност, која се нашла слободна у моменту када су решења примљена код полицијске власти. Према моменту удејствовања има се ценити првенство, и зато они то првенство траже за себе.

П. и Комп. и Д. Р. у своме одговору на тужбу и на рочишту остали су при гледишту, да првенство припада њима, зато што се првенство цени према моменту када је забрана одобрена а не када је удејствована.

Смедеревски Првостепени Суд у својој пресуди од 2. маја 1928. год. Бр. 12447 стао је на гледиште: да је од важности моменат када је забрана код Суда тражена, а не када је удејствована. И стога је одбио С. А. и С. да им се призна првенство испред Д. Р. и П. и Комп.

По незадовољству С. А. и С. Београдски Апелациони Суд је својом пресудом од 30. јануара 1929. год. Бр. 9225 одобрио пресуду Смедеревског Првостепеног Суда, а Касациони Суд, по жалби тужиочевој, својим решењем од 20. априла 1929. год. Бр. 5444, оснажио је пресуду Београдског Апелационог Суда.

Према томе, од свију судских инстанција пресуђено је: да је при оцени првенства у наплати од значаја моменат, када је забрана код Суда тражена, а не када је иста преко извршне власти удејствована.

Самуило Демајо,
адвокат

Обустава казне затвора у смислу § 288. крив. суд. пост.

У судској пракси се више пута постављало питање: шта да се ради, када је осуђени на затвор тако тешко оболео, да не може наступити издржавање казне док не оздрави? Ова дезоријентација наступила је код наших правника с тога, што законски пропис који говори о обустави казне није изрично предвидео, која ће власт решавати то питање обуставе, судска или извршна; или и једна и друга. У више махова тражено је и од Министарства Правде, да оно реши по неки случај обуставе, и ако је оно надлежно да решава само одлагање казне у см. § 294. к. с. п. Најинтересантније је у томе што је ово можда једино питање из области кривичног законодавства, око кога се појавио негативан сукоб надлежности, т.ј. и судска и управна власт одбијају да га реше. Тако, Суд када одлучује о обустави казне, доноси решење да он није надлежан, већ полицијска власт као извршна. Ово мотивише тиме да суд нема право, да одузима извршној власти једно право њене надлежности, које се састоји у насилном принуђавању, да се осуђено лице

лиши слободе, без обзира да ли је оно тешко оболело или није.

С гледишта административне компетенције, суд заиста стоји на правилном становишту када доноси таква решења, јер неће да пренебрегава принцип тројне поделе државне власти. Међутим, када се с друге стране узме у обзир то, да и извршна власт неће да решава о обустави казне, онда, да не би § 288. кр. с. п. остао мртво слово на хартији, морамо тражити судску компетенцију ослањајући се на прописе закона о крив. суд. пост. Наше је гледиште, да ми из ове неодређености морамо изаћи и то на тај начин, што би логички протумачили § 288. крив. суд. пост. који гласи: „Извршење смртне казне, а по обстојателствима и казне затвора, робије или заточења *обуставља* душевно и телесно јача болест, а код женских трудноћа. Да ли је ко телесно или душевно болестан, и да ли је женска трудна, казаће вештаци".

Из овог законског текста, јасно се види. да законодавац није прецизирао, која власт акт обуставе има да решава. Према томе логички тумачећи § 288. крив. суд. пост., могло би се узети, да обуставу казне решава суд који је извршну пресуду изрекао. Ово тим пре, што не би било морално, ако би се допустило, да се тежак болесник спушта у затвор, па после тек полицијска власт да констатује његову душевну или физичку оболелост.

Јер извршна власт, када извршује по кривичној части пресуду судску, она је потпуно индиферентна према факту, да ли је осуђени тешко оболео или није, те према томе, да ли би био способан да наступи издржавање казне затвора. Извршна власт тада вели: „Нека осуђени почне да издржава казну и ако је тешко болестан, па ће га доцније власт, ако је заиста тешко оболео упутити у болницу". Када би био у питању неки болесник, који још може да се креће, па и да примимо солуцију полиц. власти. Али замислите болесника кога на носилима треба пренети од куће у затвор. Ово би тада за осуђеника био јак душевни и физички удар, макар да би доцније таквог осуђеника полиција и упутила у болницу на лечење. У толико пре што тешки болесници потребују велику негу у сваком погледу, а у случају да издржавају казну, макар и у притворској болници од ове неге не би било ни помена.

Југослов. крив. суд. пост. је потпуно јасно одредио, да обуставу односно одгађање (термин употребљен у југ. крив. суд. пост.) има да врши суд. То је изрично прописано у § 415. III ал., где стоји: „ако осуђено лице болује од какве заразне болести може суд *одгодити* извршење тих казни, а казне лишења слободе и онда, ако каква заразна болест влада у најближој околини осуђеника, који је у слободи". Дакле, као што видимо по југослов. крив. суд. пост. казна затвора обуставиће се (одгодити) не само у случају индивидуалне болести осуђеника, већ и у случају колективног заразног оболења

његове средине. Све нам ово даје повода, да мислимо, да је и српски законодавац ставио Прв. Суду у надлежност решење горњег питања, само је пропустио у § 288. кр. с. п. то изрично да напомене. Јер ма шта се рекло, ипак је суд позванији од полиције, да заштити интересе тешко оболелог осуђеника који се налази у слободи. Ово у толико пре, што су свакако и интенције законодавца биле, да се тешко болесном осуђенику не ускраћује ни једног јединог момента нега, коју ужива у своме дому, санаторијуму или болници.

Ако би се пак схватила установа обуставе казне затвора, онако како то сматра извршна власт, т. ј. да осуђеник по сваку цену мора поћи на издржавање казне чак и ако је тешко оболео, онда би та осуда била не само штетна за његове материјалне и моралне интересе, већ у већини случајева била би фатална и по његов живот.

Међутим, један прв. суд схватио је потпуно правилно своју улогу по овом питању, те је својим решењем пре кратког времена наредио обуставу издржавање казне затвора услед тешке болести осуђеног.

Настаје питање, да ли ће по овој ствари све судске одлуке бити једнообразне.

Ненад Поповић,
адв.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Charles A. Beard and *George Radin*, **The Balkan Pivot: Jugoslavia.** A study in government and administration. New York 1929, p. 325.

Почетком прошле године изашла је у Њу Јорку ова опсежна студија о политичком и административном поретку наше Краљевине по Видовданском Уставу. Писци су Американац Чарлс Бирд, директор њујоршког института за социјална истраживања и адвокат Ђорђе Радин, наш земљак, из Њу Јорка.

Књига је рађена на основу грађе коју су писци током претпрошле године скупили у нашој земљи. Може се рећи да по начину како је градиво распоређено и по брижљивом труду да се покажу разлике између бившег југословенског парламентарног поретка и парламентаризма у Енглеској и Америци, ова књига спада међу најкрупније прилоге своје врсте.

Овде доносимо у изводу оне делове књиге за које држимо да имају интереса за наше читаоце.

Југословенски парламентаризам био је изграђен по угледу на парламентаризам Енглеске и Сједињених Држава у Америци. Устројство и рад бивше Народне Скупштине поклапали су се наизменично час са једним час са другим обичајем преставничких тела у Лондону и Вашингтону. Али уза све то постојале су и самосталне творевине, обичаји, који су дошли до

израза као последица примене англосаксонских и америчких начела и искустава на југословенско тле.

За разлику од Енглеза и Американа, Југословени су имали једнодомни систем. По Видовданском Уставу, члану 46, законодавна власт припадала је „Краљу и Нар. Скупштини". Али то не значи да је дводомни систем био непознат. Напротив он је долазио до примене у Србији. Но у њој није никада био дуга века, и, што је важније, није успевао да за себе стекне привржености широких народних слојева. Шта више у извесним приликама, под Александром Обреновићем, био је узрок за дубоку буну духова.

До душе пок. Никола Пашић је у своме „политичком тестаменту" објављеном 1927. г., помишљао на Горњи Дом као на једну установу потребну држави ради сталности политичког поретка, али и поред тога то је питање још једнако у фази академске расправе. Буде ли се поставило на дневни ред питање преустројства државе у правцу федералног уређења, онда ће и Горњи Дом постати популарна тема.

Народна Скупштина се састојала из 315. народних посланика. Устав, по угледу на поратне уставе у другим земљама, садржи одредбу о пропорционалном представништву, којим су мањине требале доћи до израза у законодавном телу: Но то не значи да је избор народних посланика вршен по томе систему. Изборни систем у Југославији био је смишљен са циљем да се сломе провинцијализми и да се омогући стварање великих партија. „Заснован на Донтовом систему он је имао за највећу бригу чување великих странака". Тај циљ је у главном и постигнут, али не без супротног дејства. Не могавши доћи до снажног изражаја у облику самосталних партијских јединки, мањине као и локалне подвојености су ушле у велике партије и у њима изазвале раздробљеност.

Услед тога у југословенској јавности на почетку 1928. г. чуо се јак захтев да се изборни систем измени тако да се бирање посланика врши по изборним окрузима. Као разлог зато истицала се појава „политичког пролетаријата" и диктатура партијских врхова која је бирачима наметала често пута за посланичке кандидате личности које они нису знали ни познавали.

Изгледа да је ова жеља, свесно или несвесно, прелазила преко озбиљне процене великих опасности која прате начело „један округ — један народни посланик". Јер, Америка која је била поприште сличног покрета, није успела да се применом овога начела ослободи диктатуре партијског пролетаријата и партијских кортеша. Посланици који су по овоме систему бирани били су, у Америци, експоненти локалних интереса, и, у своме заузимању ишли су тако далеко да је то било на уштрб државне целине. Они су се залагали за разне потребе свога бирачког округа, тражили путеве, жељезнице мостове, школе и редом читав низ установа које су се дале

остварити само великим материјалним средствима државне касе. С друге стране опет, зависност од државне касе утицала је да се народни посланици држе чврше скута Владиног, односно, изборни систем „један бирачки округ — један посланик" јачао је диктаторску власт Извршне Власти, — Кабинета, на уштрб Демократије.

Била је у Југославији велика повика на Владу због њеног изборног притиска. Сматрало се да чланови Кабинета, а нарочито Министар Унутрашњих Дела може да обезбеди сигуран избор својих привржсника. То уосталом није ништа ново, с обзиром на искуство у другим земљама. Али у односу на Југославију може се рећи, да је повика била претерана и то из три разлога. Пре свега Југословенски Закон противу изборне корупције по своме склопу спада међу, светске, најсавременије законе. Затим, Владини кандидати су бирани врло често и због тога што су бирачи себи постављали овакво питање: „ Зашто гласати за опозиционог кандидата који за округ не може ништа стварно да учини сем да са скупштинске трибине диже протесте и критикује?" И, најзад, пресија Владе у изборима, на пракси, се показала као немоћна, јер су и поред ње опозиционе странке ретко када губиле много мандата. Такав је случај био са самосталном демократском, хрватском сељачком, клерикалном и муслиманском странком приликом појединих избора, када оне нису имале своје преставнике у Влади.

На челу југословенске Народне Скупштине је стојао њен председник. По своме положају он се разликовао и од Спикера Доњег Дома у Енглеској и од Спикера америчког Конгреса у Вашингтону. Он је био много мање кочничар парламентарних страсти него енглески Спикер и много мање експонент своје партије него амерички спикер, и ако је, по правилу, у партији заузимао једно од најугледнијих места.

У отправљању скупштинских послова значајну улогу играју партијски клубови. Демократска странка је 1928. г. увела обичај да клубским седницама присуствују и чланови Главног Одбора странке, но без права говора и гласања. Клубови, по правилу, одређују личности за разне скупштинске одборе. За разлику од америчке праксе, на седницама Скупштинских клубова дозвољен је приступ и преставницима штампе, који о раду на њима доносе занимљиве и исцрпне извештаје. На тај начин је цела земља обавештена о раду овог партијског органа, али уједно због таквог стања ствари у клубовима се често преко глава присутних говори не њима већ бирачима и целој народној јавности. О сваком посебном питању у клубу се гласа. Али одлука већине не обавезује посланике да се ње придржавају приликом гласања у скупштинском пленуму.

Најважнија ствар у односу на партијске клубове јесте то што њих признаје и скупштински Пословник. На основу Пословника установљен је био стални одбор председника Скупштинских партијских клубова са задатком да руководи посло-

вима у сали Народне Скупштине. Тај одбор је одлучивао колико ће говорника учествовати у расправама у име појединих партија и т. д. На седницама овог одбора могу бити присутни Председник Скупштине и Председник Владе. Они уживају право саветодавног гласа. Одлуке Одбора се подносе скупштинском пленуму да их одобри или одбаци. Са гледишта америчког овај одбор је мешавина партијских клубова и пословног одбора Конгреса, са том разликом што у одбору мањине долазе ређе до израза у Америци.

У законодавном погледу партијски клубови су саставни део врховног партијског форума: Конгреса партије и Главног Одбора партије. У суштини они су најјачи чиниоци партијске организације. По рангу нижи од Конгреса партија и његових Главних Одбора они су, стварно, по упливу јачи од њих.

Нису у Југославији, као што је то случај са Конгресом у Америци, питања уставности задавала посла Народној Скупштини. Законски предлози су нападани са мотивацијом да се косе са духом Устава. Али то није значило да их Народна Скупштина, упркос тога, није могла усвајати, јер Судско Тело није, као у Америци, позвато да у својству стручног арбитра доноси коначну одлуку. То право у Југославији припада Народној Скупштини.

По правилу за техничку обраду закона у Југославији не постоје нарочита стручна тела. Законске нацрте спремају стручњаци који се налазе у појединим Министарствима, а њихова стручност није увек била савршена. Отуда је долазило често пута до збрке и сукоба, јер су поједини нови закони, рађени у појединим Министарствима, секли права и дужности већ донетих закона на предлог других Министарстава.

Крај све велике своје моћи над Нар. Скупштином Влада је показивала мршаву законодавну активност. Законом о аграрној реформи, шумама, рудама, трговини и другим важним областима јавних радова, чекали су дуго да их одобри Народна Скупштина. Услед тога Финансијски Закони и министарске Уредбе су пуниле те важне празнине, уносећи каткада непотребну забуну.

Министри су се по правилу за слаб законодавни ред жалили на Народну Скупштину; Народна Скупштина је за исту ствар бацала одговорност на Владу. Ко је био у праву тешко је рећи. Највише изгледа да ни једни ни други нису били без греха.

Духовна еволуција политичког поретка у Југославији не да се схватити без дубљег проучавања порекла и устројства политичких партија у тој земљи. По узроцима из којих су поникле, и због околности под којима су се развијале, те странке се у много које чему разликују од сличних ствари у западним демократијама. Ако питате политичаре у Југославији каква је на пример разлика између демократа и радикала, добићете као одговор десетак објашњења која ће Вам указати

пре на разлике површне него дубоке природе, на разлике много више личне и провинцијске а мање, опште, начелне природе.

Нема у Југославији, и то нарочито пада у очи, у погледу партијског живота оних подела на посебне јавне интересе и односе: на пољопривреду и индустрију, на слободну трговину или заштитну царинску политику, на капитал и рад и т. д. Њихове су партије скупине људи разних позива и разних интереса. Најчешће у њима уз банкаре и велике индустријалце и раднике дневничаре, и сељаке малопоседнике, и паланачке трговце, и поседнике и чиновнике од највиших до најнижих чинова; уз школски високо образоване и писмене људе мали убоги пук са планинских села, неписмен и неук. При таквом стању ствари није чудо што се провинциализми одржавају на снази и шта више јачају своју моћ код широких слојева народа. Није тешко, имајући такво стање пред очима, разумети откуда потиче немогућност међусобног стапања малих странака у једну велику партију.

За сада још нема онога што је обична појава на западу. Нема на пример пречишћених гледишта пољопривреде на питање царинске и саобраћајне политике, на новчане проблеме, на речно-поморски саобраћај, на трговинску политику, на рударство и друго. Нема тога у потпуности ни код других привредних сталежа, трговаца и индустијалаца и радника.

По своме саставу Министарски Савет у Југославији споља личио је на Кабинете у другим земљама са уставним и парламентарним уређењем; али у суштини он је био огледало устројства државне администрације у Краљевини. Свака грана државне стлужбе стојала је под одговарајућим министарским ресором.

Као и у Енглеској тако је у Југославији чланове Кабинета начелно бирао Краљ по савету. Председника Народне Скупштине коме је била дужност да подробно упозна размеру снага у Скупштини и партијским односима. Али Круна није морала да се увек наслања на Председника Скупштине. Она је и иначе долазила у додир са истакнутим политичарима, примала их, разговарала са њима о државним пословима и тако стицала непосредно широко познавање личности, помоћу којих јој је био олакшан избор чланова за Кабинет. Догађало се исто тако да је Круна прихватила савет и по кога скупштинског првака, нарочито у случајевима када је таква личност у својству Председника Министарског Савета подносила оставку Кабинета или кад је у својству Крунииног мандатора враћала натраг понуђен мандат пошто предходно није успела да образује владу. Али с обзиром на парламентарни обичај, Крунин избор чланова Кабинета био је сужен на мали број истакнутих политичких првака, независно од тога што су апетити за министарским положајима често пута заборављали дозвољене границе. Раздробљеност преставничког тела на партије налагала

је да Кабинети, са ретким изузетцима, буду коалициони, и онда је требало број портфеља поделити међу коалиране странке односно међу њихове прваке.

Од 1918. до 1928., за време од десет година дакле, Југославија је имала двадесет и три промене Кабинета. Разни су узроци доводили до тих промена, али, међу њима су се ретко када јављале дубоке подвојености скупштинских снага у односу на државну политику. Догађало се да промена наступи без предходно изгласаног неповерења Кабинету у тренутку када је, шта више, Влада у народном представништву господарила завидном већином. Давидовићев Кабинет у септембру 1919. године поднео је оставку због одредаба о мањинама у Сен Жерменском Уговору; у априлу 1926. г. Н. Пашић је одступио са владе због оптужбе његовог сина за корупцију; Узуновић је вратио Круни свој мандат једном због испада Ст. Радића противу Министра Саобраћаја у вези са крађама угља на железници; други пут исти премијер је поднео оставку Кабинета следујући повлачењу Министра Спољних Послова М. Нинчића из Владе када је објављен Албанско-Италијански Уговор.

Опште узето Кабинет није много полагао на односе са Н. Скупштином. Само по изузетку биле су министарске клупе у скупштинској сали пуне. Најчешће су се у њима виђали по који члан владе или државни подсекретар. Даље, Министри су врло често одуговлачењем избегавали да дају одговоре на поднете им интерпелације.

Али то ипак не значи да су чланови Кабинета пренебрегавали парламентарну политику, још мање да је њихово одсуство у министарским клупама у скупштинској сали изазвала преоптерећеност административним дужностима. Они су по правилу највећу пажњу поклањали својим партијским клубовима у Нар. Скупштини. Ту у клубовима су падала стварна решења која су у пленуму добијала само свој формални одјек. Ту је одлучивана и судбина Кабинета и правац њиховога рада. Сваки члан клуба је уживао право да ту каже шта хоће и шта мисли. Ту су, стварно узев, Министрима и Влади читане лекције, ту су они падали, ту су се тако исто и рађали.

Такво стање ствари породило један чудан контраст у поређењу Југославије и Енглеске. Док се у Енглеској чују жалбе да преставнички облик владе опада због тога што се појединци претерано покоравају партијској дисциплини, у Југославији је, обрнуто томе, владало уверење да претеран индивидуализам, то јест одметање појединаца од партијске дисциплине у клубовима сапиње и руши углед преставничког система државне управе.

Узимајући у обзир многобројне и честе промене кабинета, неупућен посматрач би могао лако помислити да оне наносе огроман квар току државне администрације у Југословенској Краљевини. Међутим то није случај. Независно од тога што су се кабинети дизали и падали; што су често пута

жестока прегањања, свађе и међусобне оптужбе пуниле јавност најживљим сензацијама, државна администрација је благодарећи дисциплинованој бирократији остајала ван домашаја скупштинских бура. С обзиром на околност да се доношење годишњег буџета вршило без нарочитих техничких потреса, нису настајале опасности да поједине гране државне службе остану без материјалних средстава за свој редован рад. Посланици су примали своје дијурне, чиновницима су редовно исплаћиване њихове месечне принадлежности, и, — укратко, скупштинске битке, реконструкције, падови и образовање Кабинета нису секли главне крвотоке државног живота. Па ипак не може се рећи да такав поредак није остављао негативне трагове. Државни кредит на иностраним новчаним пијацама био је осетно погођен због честих промена Кабинета. Поред тога привредни развој земље бивао је озбиљно кочен.

Драган Милићевић

БЕЛЕШКЕ

Milorad Zebić, **Vergleichende Betrachtungen über das Aktienrecht Jugoslaviens**, Berlin 1930., Carl Heymanns. Verlag, стр. 1—31. Из познатог часописа „Zeitschrift für Ostrecht", који излази у Берлину и редовно прати развој права у источној и централној Европи, одштампан је овај рад Г. Зебића. Писац у својој расправи нарочито се труди да изложи немачкој публици оне прописе акцијског права, који нису идентични ни слични са прописима угарскога и аустријскога, те су стога и мање познати или сасвим непознати читаоцима часописа. Прво се износе прописи о *оснивању* акционарског друштва према појединим законима који вреде у нашој држави. За тим о основној главници, апору, акцијској номинали, првенственим акцијама, о акцијама са више права гласа, о дужностима оснивача, о конституирајућем збору, издавању акција, правима акционара, органима акционарског друштва (управном и надзорном одбору, главном збору акционара), о билансу, резервном фонду, престанку друштва, о иностраним друштвима. Најзад писац расправља о извесним особеностима и преимућствима југословенског акционарског права, која ће бити предмет дискусије при изради јединственог Закона у погледу ове материје за нашу државу. Тако у погледу *система концесије* при оснивању акционарског друштва писац се, мислимо, са правом изјашњава за задржавање овога система у новом Закону, с обзиром на прилике код нас и наше стање привреде. У погледу надзора над радом акционарских друштава, писац брани надзор министра трговине и индустрије, са чиме се такође слажемо. У погледу *ограничења броја гласова* акционара мислимо да данашње ограничење на највише десет гласова по српском закону треба да отпадне, јер се у пракси дељењем акција на пријатеље и рођаке и иначе изиграва.

Расправа Г. Зебића леп је прилог за упознавање нашег акционарског права од стране немачке публике, која се и иначе интересује нашим привредним приликама.

Д-р Д. Ар.

Италијанска литература о фашизму. — Италијанска литература о фашистичкој држави, која почиње бивати све богатија и потпунија још не пружа једно дело фундаментално и дефинитивно. Разлог је може бити у томе, што фашистичка држава није постала још дефинитивна. Ипак мора се констатовати да научници показују нарочити интерес за конструкцију доктрине о фашистичкој држави и по које дело је успело да повуче главне и карактеристичне линије,

Први, који је приступио овом проблему, који је покушао да објасни

правнички фашистичку државу, то је Sergio Panunzio који је објавио најпре књигу: Il sentimento dello Stato. Roma (1929) и за тим I carratteri dello Stato Fascista (Roma 1930). У овим делима писац покушава да повуче неколико теоретских линија великог интереса (као на пр. о појму партије у фашистичкој држави) и да пружи синтезу карактеристика нове државе, које би по њему биле: религиозност (споразум са црквом), тоталитет и ауторитативност (governutività), синдикалистичност и корпоративизам. Корпоративизам по њему је нешто више него проста сарадња: он представља нову функцију државе, тако рећи четврту димензију, поред законодавне, административне и судске. Развој нове италијанске државе, у последње време је потврдио извесне тачке интерпретације Панунциа.

Carlo Costamagna: Elementi di diritto costituzionale corporativo fascista (Firenze, Bemporad, 1929) претставља најсистематичније дело, први органски покушај изведен према једном строгом логичком принципу, према једној оригиналној визији, у светлости искуства и доктрине фашистичке, са тачке гледишта историске, политичке и правне.

Giovani Corso, Lo Stato Fascista (Roma 1929) представља једно популарно дело, које се препоручује због своје јасности. Ugo Redanó, Lezioni di Dottrine generale Stato, parte generale (Roma 1929) даје сумарни поглед о основним законима фашистичке државе. Сличан информативан карактер има и: Lo Stato Fascista, Palermo, 1928. од G. de Montermayor. I presupposti filosofici della nuova dottrina dello Stato, Milano 1929 од D. A. Cardone је карактера историско-философског, води рачуна у главном о најновијој италијанској доктрини и у истини само поставља проблеме не решавајући их. Прави мануел о фашистичкој држави требала би да буде књига: A. Navarra, Introduzione al diritto corporativo, Milano, 1929., али јој недостаје научни апарат који је неопходан код сличних радова (недостаје литература и, сем тога, није одабирана по једном критериуму и т. д.).

Појавила су се и друга дела, која покушавају да унесу светлости у теоретску базу фашистичке државе, која носе више личан и слободан карактер, као израз сопственог темперамента, сопствене страсти. Таква су: Giuseppe Maggiore, Un regime ed un epoca, Milano, 1828; G. Chimienti, L'organizzazione nazionale fascista nel Diritto Pubblico italiano, Torino 1929; Luigi Viesti, Stato e diritto fascista, Venezia—Perugia 1929 Једну едицију неопходну представља: La Legislazione Fascista, Roma 1929, 2 vol., издата од генералног секретара посланичке куће (Segretariato generale della Camera dei Deputati). Ту су систематично прикупљени, изложени и уређени сви закони, изашли од 1922 до 1928. на један врло систематичан начин, јасан и прецизан, са индексом материје.

У свом чланку: Per la teoria generale dello Stato fascista (Rivista internazionale di filosofia del diritto, Marzo—Aprile 1930), којим смо се овде послужили, наводи из стране литературе од најновијих радова: W. Heinrich, Die Staats — und Wirtschaftsverfassung des Fascismus, Berlin, 1929; E. Schneider, Making the fascit State, New-York 1928 и Annuaire pour 1928 del Centre International d'Etudes sur le Fascisme уређиван од H. de Vries de Heckelingen. Тај преглед стране литературе далеко је од тога да је потпун.

Ђ. Т.

Др. Мија Мирковић, **Тома Масарик** *поводом његове осамдесетогодишњице*. Београд 1930.

О Масарику се у нас, приликом његове прославе осамдесетогодишњице прилично много и добро писало. Извесни листови, периодични и дневни, посвећивали су му читаве бројеве, чак понекад са прилозима Чехословака. У тој литератури, и литератури о Масарику у опште, заузеће нарочито место, као нешто што спада у најбоље написано у нас до сада, брошура Д-р Мије Мирковића, тако прегледна и свестрана. И ако носи пригодан и популаран карактер, она никако не губи од своје научне вредности. Приказујући нам га, он хоће да нам га приближи још више, правећи поучна и интересантна поређења са Светозарем Марковићем. Оно, што недостаје нарочито, то је Масарик човек, Масарик темпарамент Човек, компликован у својим назорима (што је добро истакао писац брошуре), човек истовремено од науке и дела, Масарик буди нарочити интерес по овој страни. Не мање буди такав интерес човек Масарик, чије нам правдољубље и кураж истичу изнад свега (и за кога је наш Д-р Божа Марковић рекао, дошавши у непосредан

додир с њим приликом Фридјунгове афере: „То је био први човек кога сам видео да се толико жртвовао за једну праведну ствар"), као и Масарик, који и ако по оцу Словак, постаје идеолошки и национални вођ Чеха и творац Чехословачке. Писац ту страну није занемарио (в. прво и последње поглавље брошуре) и дао је један чак уметнички портре Масарика (ст. 88—89). Али ја имам утисак да ту треба још дупсти да би нам био јасан потпуно.

Изгледа ми да би један од малобројних људи у нас који би нам дали дефинитивну студију о Масарику, потпуно научно израђену, био г. Д-р Мија Мирковић, чија жива интелигенција, поуздана и довољно широка ерудиција и социални идеализам, изражени у његовим чланцима и расправама, падају у очи.

Садржај брошуре је: плодан живот — проблем малог, заосталог народа, — не смете се бојати и не смете лагати — политика је наука теоријска и практичка — вера и невера — филозофске основе и научни рад — културни програм народа — политички програм — влада и народ — социално питање — словенска узајамност — Масарикова личност — закључак (Свега 94 ст. 16⁰).

Ђ. Т.

Les nouvelles tendances du Droit Constitutionnel, par *Mirkine Guetzevitch* (Revue du Droit Public, 1929, Tome XLXI, No 2 и 4).

Г. Гецевић, који је познат и у нашем правничком свету, јесте један од врло виђених сарадника француског часописа за јавно право — *Revue du Droit Public.* Г. Гецевић је био пре рата професор Јавног права у Русији, ако се не варамо у Петрограду, а после рата настанио се у Паризу, где је и даље наставио свој значајни рад на науци који је у научном свету Европе цењен и признат. То признање добило је и видног обележја на тај начин, што је г. Гецевић почаствован избором за генералног секретара ново основаног Института за јавно право у Паризу.

У последњим бројевима овог познатог француског часописа, штампао је наш аутор једну озбиљну и интересантну расправу под насловом *Нове тежње Уставног права,* у његовој 46. књ. бр. 2 и 4 и која чини једну целину.

Писац је ту обрадио две главне тезе: 1) *начело јединства јавног права* у послератним европским уставима и (2) *Послератне декларације права (Les Déclarations des Droits d'après-guerre).*

I. Писац почиње развијање својих погледа од поставке, да се у послератним уставима јасно оцртава једна општа тежња, а то је „рационализација власти", т. ј. стављање целокупне државне власти под управни поредак. Другим речима, у јавни политички живот све се више увлачи право, тако да су се ипак политички обичаји и схватања сада почела претварати у правна начела. У тој појави писац види један сигуран пут ка остварењу правне државе. Нарочито што пада у очи, вели писац, у овоме феномену „рационализације власти", јесте продирање начела међународног права у текстове послератних устава. У тој чињеници, поред осталога, писац види покушаје за стварањем јединства у јавном праву и решењем тога проблема *(le problème de l'unité du droit public).* У чему се према писцу састоји овај проблем? По њему, он се састоји у утврђивању постојања тесних и реципрочних односа између унутрашњег и спољашњег јавног права. До сада ово се питање у науци сводило на три решења: *паралелизам, интернационализам,* и како га писац назива, *уставни национализам.* По првом решењу постоје два система један поред другог, који су потпуно независни један од другога, унутрашње и спољашње право; по другоме постоји примат међународног права, уставно право је потчињено међународном правном поретку; по трећем постоји примат уставног права. Ово треће решење каже писац, значи у ствари потпуну негацију међународног права, управо његово уништење. Пошто писац ово треће решење (трећу теорију) потпуно елиминира, он обраћа нарочиту пажњу само првим двема, а то ће рећи дуплистичком и монистичком схватању јавног права.

Дуплистичко схватање, и ако не негира међународно право, оно не признаје јединство јавног права (нарочито Берлински професор *Triepel);* истина између ова два система постоје реципрочни утицаји, али ништа више преко тога; то су иначе два одвојена система који живе сваки својим засебним животом. Монистичко

схватање, чији је најбољи представник, по мишљењу писца, бечки професор *Kelsen*, одбацује постојање два система већ само једног и то система међународног права, постоји примат међународног права јер су норме унутрашњег права у ствари потчињене једној вишој норми т. ј. норми међународној. Писац се и то с правом подуже задржава на келсеновој монистичкој теорији коју сматра чисто логичком, јер су из ње избачени сви историјски и социолошки елементи. Та је теорија конструисана у смислу чисте правне теорије (по његовој reine *Rechtslehre*), која има за подлогу јерархију правних норми (теорија градуације норми, *Stufentheorie*). Помоћу ове конструкције Келсен долази до идеје једне једине светске државе, која до душе још није реализована а која нам се већ у садањој епохи намеће правном логиком, јер развитак међународног права неминовно нас води ка једној *civitas maxima*.

И ако се подуже задржао на Келсеновој теорији, писац наглашује, да у оквиру ове његове студије неће ближе анализирати ни аргументацију проф. *Triepel-a*. ни теорије проф. *Kelsen-a*, већ само текстове послератних устава, што му и јесте главни задатак. Ипак зато писац сматра за дужност, сигурно потпуности ради, да укаже у чему је разлика између њега и проф. *Kelsen-a*, пошто је и писац г. Гецевић присталица монистичког схватања у јавном праву. Аутор каже, да се начело „рационализације власти," које је он нарочито проучавао у историји уставног права, не слаже са дуалистичким схватањем већ је далеко приближније монистичком, управо оном систему које заступа и које је створио проф. Келсен. Али по писчевом мишљењу, до монистичког схватања може се доћи сасвим другим путем, не преко теорије примата међународног права, већ путем одн. методом историјског емпиризма који долази до изражаја у текстовима послератних устава. Код проф. Келсена, каже писац, идеја о јединству јавног права почива на логичком схватању јерархије правних норми, које све пристичу из једне опште норме и у исто време највише, норме међународног права. И писац тежи монистичкој солуцији проблема, али он не тражи решење у формално-правној логици, већ у правном емпиризму, управо у историјској еволуцији; не дакле у логичким категоријама већ у историјским т.ј. у историјском емпиризму јавног права.

На врло интересантан начин писац г. Гецевић, одбацује дуалистичко схватање овог проблема. По њему, човек не може да има две правне свести, једну из унутрашњег права а другу из спољашњег. Правна свест очигледно може бити само једно. И историјски је процес само један, пошто ми само у циљу научне класификације изолујемо поједине еволуције или догађаје према њиховој природи, националном карактеру, епоха итд. Али ма како ми ово вршили у горњем циљу, постоји само једна историјска еволуција, која је недељива. Исто тако познато је и то, да се дељба историје на унутрашњу и спољашњу, чини само у циљу метода у настави. Према томе, из тога излази, да није могуће изучавати одвојено развитак међународног права од развитка уставних форми разних држава. Ако се ово и чини, то је једино у циљу класификације, али не с погледом на њихову унутарњу природу. И писац закључује, пошто је право један део историјске еволуције, и како су и унутрашње и спољашње право у истоме стању израз правне свести, немогуће је на један сасвим вештачки начин одвајати развитак ових форама правног поретка унутрашњег и спољашњег. Јавно право је једно, и оно као такво јесте одблесак правне свести једне даље епохе. Унутрашње јавно право и међународно право продукат су једне исте историјске средине. Истина, додаје писац на крају овога дела излагања, да примењујући историјску методу на правне феномене, мора да се призна, да не постоји баш потпуна коинциденца између ступња развитка међународног јавног права и унутрашњег јавног права. Али ако она у потпуности не постоји, напредак права се испољава у тенденцији ка јединству јавног права.

Овај правни прогрес ка јединству права, по мишљењу писца редовно и обично се манифестује у епохама великих историјских покрета. Баш у току одлучних историјских епоха, принцип јединства јавног права испољава се на један особито јасан и императиван начин савременицима. И обично у тим прелазним историјским епохама, налазе места у уставима одредбе и принципи којима се тежи јединству јавног права. За пример у-

зима писац велику француску Револуцију и Европски Рат. У томе погледу ова два велика светска догађаја показују фрапантну сличност. За потврду овога, писац узима текстове појединих француских револуционарних устава, као и текстове појединих европских устава после Великог Рата.

У идућем броју саопштићемо погледе писца о декларацијама права после рата, које писац такође узима као нове тежње у уставном праву. За сада међутим, ограничавамо се само на неколико општих напомена о пишчевој теорији јединства јавног права. Ова његова теорија у ствари је изведена из његове основније теорије „о рационализацији права," коју писац није конструисао чисто дедуктивно, не схватајући право као формалнологичку категорију, већ емпиријским методом, *као што он сам каже, методом* историјског емпиризма. Том истом методом долази писац и до своје теорије јединства јавног права, коју је изложио на један изванредно јасан и прецизан начин на основу једне богате и јаке аргументације. И ако су ауторова тврђења оригинална и смела, која су у јакој супротности са досадањим схватањима у јавном праву, она су ипак по својој озбиљности и дубини заиста од великог научног интереса. Што је најинтересантније, писац је показао и нехотице, да је нормативизам са својим логичко — формалним схватањем права, дошао у погледу на горње питање, до истих резултата до којих је писац дошао путем историјског емпиризма.

Д-р Данило Ј. Данић.

Једно систематско дело о талијанском империјализму. — *Celestino Arena:* **L'espansione economica in regime corporativo,** Roma 1929. VI — 363. — Професор универзитета у Пизи, Челестино Арена, написао је једно обимно дело, у коме је покушао да повеже и упоредно посматра развитак фашизма у Италији са потребом Италије за економском експанзијом. Арена је свој систем економске експанзије поделио у четири дела: 1. Премисе експанзије; 2. Средства економске експанзије; 3. Форме економске експанзије; 4. Међународни политички проблеми економске експанзије. — У првом делу писац настоји да дâ оправдање економског завојевања. Потребу за експанзијом, за проширењем своје територије, економским и политичким завојевањем, потребу економског и политичког империјализма писац објашњава: демографским притиском, техничким напретком и тежњом за капиталистичким профитом. (Стр. 5). Често дејствује више ових елемената. Развијени народи имају, с друге стране, да врше мисију међу барбарским народима. У том случају експанзија носи другим народима напредак и прогрес. Италија осећа потребу за империјализмом. Али тај империјализам није империјализам сиротиње (»imperialismo della povera gente«) како га је назвао Михелс, не заснива се само на повећању италијанског живља. Тај империјализам је и тежња да Италија преузме духовну иницијативу у свету, како је учио Мацини (21). Да би то могла да спроведе, потребно је да буде *економски јака и национално снажна.* Економска снага заснива се на унутрашњој организацији привреде. Фашизам је у корпоративном уређењу створио основе за такву унутрашњу организацију привреде, на којој ће се заснивати економска експанзија. *Унутрашња организација* италијанске привреде састоји се у директивама корпоративног уређења, а то су: помагање аграрне производње, спремање морално, техничко и економско пољопривредника, да би могао повећати и побољшати производњу; оријентација индустријске производње у правцу квалитетних производа; помагање трговине, нарочито извозне; заштита домаће производње свима могућим царинским мерама; усавршавање техничке организације; искоришћавање сировина; старање за стручну наставу и научна истраживања; унапређивање и рационална подела уштеда (61). Истовремено фашизам је сјединио све друштвене слојеве у њиховој тежњи за експанзијом, сви су друштвени слојеви у Италији и раније били империјалистички настројени. Не само синдикалисте него и социјалисте су тражили пенетрацију Балкана. Напредак Балкана у новије доба, као и напредак блиског истока стварају за Италију поновно повољне економске могућности, какве су постојале већ у средњем веку. Данас постоји велика несразмерност између потребе за експанзијом и вољом за експанзијом и природног богатства у Италији и богатства других водећих народа. Ту несразмеру умањиће корпоративан режим. Како?

Средства италијанске економске

експанзије: становништво показује у Италији велику тенденцију повећавања (439.000 годишње). Либија може да прими у 25 година свега 300 хиљада. Емиграције су само ресигнација нежељеној судбини. Италијани на страни могу да покажу сталну економску експанзију Италије. Али оно што може да реши питање италијанске популације нису стране земље за емиграцију него земље, које Италијани имају да добију као своје, где ће моћи да раде у „сенци своје заставе" (92). Италији су потребне нове колоније ради сировина за италијанску индустрију. Укратко, и ако писац то изричито не казује, могла би се створити слика нове велике Италије, која би одговарала данашњем Британском Царству у минијатури. Она се може остварити или новом расподелом колонија у корист Италије, или стварањем Италијанских колонија од земаља, које данас нису ничије колоније, него су политички самосталне. Ако се главне сировине светске производње поделе по кључу према броју становништва, отпада на цео свет коефицијент 1.4, на Италију 1, на Немачку 2, на Француску 2.5, на Енглеску 7.5, на Сједињене Државе 10. (Стр. 96). Главне индустријске сировине су данас монопол водећих индустријских земаља, у које Италија не улази. Експанзивност Италије мора да се данас заснива не на сопственим, него на туђим сировинама за индустрију. Италијански капитал не може да буде финансијски експанзиван, јер је слаб. И капитал, који се ствара у сопственој народној привреди и онај који мора да се узајмљује од других, Италија може да употреби само за индустријску и трговачку експанзију, т. ј. за финансирање својих, не страних предузећа. Италија с тога мора да створи „капетане индустрије" (147). То ће моћи да постигне проширењем техничке наставе, док ће побољшање производне технике допринети подизању продуктивности свих производних снага у земљи. Економска политика корпоративне државе координоваће сав привредни рад у земљи, спољна служба, дипломатска и конзуларна, као у доба Венеције, тражиће путеве у иностранству. Држава, баш због свога корпоративног уређења, ставља се на чело и руководи целокупном економском експанзијом Италије.

Италијанска привредна експанзија вршиће се у *форми* аграрно-индустријске, трговачке и колонијалне активности. Да би могла да упосли и исхрани своје становништво, мора Италија да повећа своју аграрну и индустријску производњу. Овој последњој, нарочито, потребни су извори сировина и тржишта. Питање тржишта је питање производних трошкова. Они зависе од продуктивности домаћега рада. Проблем експанзије опет се јавља као проблем рационалне производње. Корпоративно уређење има да изврши тај задатак. Али рационализација производње, нарочито индустријске, води нужно стварању националних међународних приватних споразума разних врста. Долази до зближења индустрије разних земаља. Радна заједница између француске и немачке привреде, угља и гвожђа, добива све више значаја. Ова радна заједница, којој се приближавају Аустрија и Чехословачка тежи ка стварању блока, чија делатност ће бити упућена према земљама око Црнога мора, можда и даље (234). Трговачка експанзија Италије има да води рачуна о томе блоку. Италија је у неповољном положају у међународној трговини и поморском бродарству према водећим земљама. Њена активност треба да је упућена целисходној организацији продаје и кредита у иностранству и обнови марине, одбацивањем старе и грађењем нове, рационалне, савршеније трговачке флоте. У колонијалном погледу Италија заостаје за западним поморским земљама. Земље природно богатије, са мање становништва и мањим прираштајем, имају веће и богатије колоније од ње. Њене колонијалне тежње упућене су „источном базену" Средоземнога мора. Њене раније историјске мисије у овим крајевима, географски положај, њена данашња објективна потреба за експанзијом и савремени међународни политички односи, упућују је овамо (297).

У завршном делу, Арена анализира међународне односе, нарочито у погледу колонија, после Версајског мира и задржава се на двема струјама, које постоје у оквиру Друштва народа: присталица status quo и ревизиониста, односно, како их Арено назива, присталица „праведне еволуције" (359). По италијанском мишљењу Друштво народа неће успети да се дуго задржи на конзервативној политици, која одговара данашњим интересима Француске, Вел. Британије и

Archive of Belgrade Libraries

средње и источноевропских земаља и која представља „неправедну" равнотежу снага.

Књига Ч. Арене нема пропагандистички карактер. То је један уџбеник трговинске политике, који полази од стварног стања италијанске привреде, више аналитички него са синтетичким решењима. Писац се често креће у једном безизлазном кругу, тражећи правилну равнотежу између потреба и напора Италије и средстава, која стоје на расположењу, између народноприврелног капацитета земље и њених светско-привредних тежњи. У сваком случају, ради се о једном озбиљном, и поред многих недостатака у закључцима, темељитом делу, које показује, како се проблемима експанзије посвећује у Италији велика тежња, и како се они проучавају у оквиру једне универзитетске дисциплине.

Д-р Мијо Мирковић

Cenek Slepánek, **Les propos sur problèmes de paix en Europe**, Brno, 1930, III édition. — Са предговором професора г. Ж. М. Перића изашла је из штампе у току последње године већ по трећи пут ова брошура, у којој је изложено неколико чланака објављених у женевској „La Revue Mensuelle" У њој писац на један занимљив начин излаже своја пацифистичка убеђења и свој поглед на Европу. Пацифист по убеђењу и пре 1914. г. и за време па и после Великог Рата г. Слепанек објашњава у кратко како је он схватио стање духова пре рата у Аустро-Угарској. По њему покрет Словена у оквиру Хабзбуршке Монархије представљао је један „мали панславизам", који је требало као такав подржавати, јер он је био једино средство за културно сједињење Словена и мирно решење словенског проблема. Он види основну погрешку саме Аустро-Угарске у њеном потчињавању пангерманизму и агресивном држању — под утицајем Рајха — према Словенству као таквом. Та је погрешка за г. Слепанека (не и за нас) у толико штетнија што је довела до распада Аустро-Угарске, а она је за писца „била de facto срце којим је куцала Европа, срце чији су се откуцаји осећали у свима кутовима Европе". — Али г. Слепанек, и данас жали не само што је спречено постојање једне велике дунавске државе, него он чак верује да се Аустрија мора обновити. И зато у питању треба ли допустити Anschluss он одлучно одговара „Никада! То стари дух, дух агресије и рата наводи Немачку да тражи присаједињење Аустрије....., а велика идеја мира категорички захтева да Аустрија припада целој Европи, како би била сачувана као ембрион за пацифистичко стварање срца Европе, за формацију која ће се, под императивним притиском потреба, неодложно створити". Дакле Аустро-Угарска као дунавска држава, за г. Слепанека, не значи Германизам.

Излажући ово основно гледиште главног чланка брошуре г. Ченека Слепанека из које проистиче једно уверење ми и нехотице, помишљамо на храброст његове акције. Јер се последњих година показало, да су најчувенији званични аустрофили или напустили ту своју акцију и ставили се у службу других супротних идеја или се повукли из ње. Међутим писац ове брошуре, независно од општег мишљења, чак противно њему, уз излагање непопуларности, константно брани једну идеју у коју верује и за коју доказује да је основни услов за одржање европског мира, који за њега не може постојати без једне нове географске формације, која ће заменити Аустро-Угарску.

Указујући на ту брошуру, која је пуна федералистичког, хришћанског и човечанског духа, ми подвлачимо њену интересантност, и ако верујемо да она несебично и на један достојан начин брани идеју дунавске федерације у онаквом облику у каквом она више никада неће постојати; подвлачимо мишљење г. Слепанека и ако лично верујемо да је Хабзбуршка Монархија значила највећу опасност по решење словенског проблема, те се она баш у интересу мира, — као политичка групација — ни у каквом виду не може поново појавити.

Д-р Милан Бартош

Recueil de textes usuels de droit international par *J. P. Niboyet* et *P. Goulé.* Tome I. Recueil Sirey. Paris 1929. — Познати приватисти интернационалисти, дугогодишњи сарадник пок. Antoin Pillet-a, чувени штрасбурски професор Niboyet и главни секретар париског друштва за упоредно законодавство Goulé покренули су једну нову збирку позитивних прописа из Међународног Приватног Права. Ова збирка, како је приређивачи замишљају, има да скупи у себи све прописе фран-

цуског аутономиског права, све међународне уговоре које је закључила Француска Република, дакле све међународне текстове које Француска признаје као своје позитивно право, — и најзад, по могућству, у ову збирку уђи ће и они међународни уговори и текстови који (и ако их Француска није закључила) или ратификовала имају општег интереса за расправљање питања из Међународног Приватног Права (нарочито Les conventions ouvertes á l'adhésion — н. пр. Хашке конвенције).

Прва књига садржи два дела: француско позитивно право (стр. 1—336) и међународне уговор које је Француска Република закључила (стр. 338-774).

Први део представља читав један кодекс француских позитивних правних прописа о држављанству и војној обвези, о правном положају странаца и о међународном и међупокрајинском сукобу закона (у грађанском, трговачком, пловидбеном и ваздухопловном праву као и у праву о индустријској својини) као и прописе из Међународног Кривичног Права. Овај део завршава се прописима о сукобима фискалног права они ће, у колико имају међународни карактер, по обећању редактора, ући у II књигу.

Други део нема овај систематични карактер. Ту су прописи уређени по азбучном реду државе са којима су закључени. Колективни међународни уговори нису ушли у ову збирку. Они ће ући у II књигу.

Ова збирка чини једну велику услугу свима којима је потребно да консултују француско законодавство у погледу Међународног Приватног Права. Она по својој сређености и прегледности допушта брзо сналажење у њој. Зато обраћамо на њу пажњу нашим правницима за случај какве потребе да се обавесте нарочито о положају странаца у Француској.

Подвлачимо да редактори збирке поред обећане II књиге, која ће унети оно од данашњих прописа што није ушло у I књигу, намеравају доносити сваке године у *годишњем додатку* нове прописе и измене у позитивном француском законодавству и у уговорима које Француска буде закључила у току прошле године, као и регистре, да би се читаоци могли оријентисати о изменама.

Д-р Милан Бартош

Друштвени живот. *Часопис за политику, економију, законодавство и социјалне науке.* Бр. 1—3. Нови Сад. Уређује *д-р Мирко М. Косић.* — Новопокренути часопис „Друштвени Живот" у своја три до сада објављена броја обележио је правац свога делања. Његов је рад на средини између социалних наука у популарисања тих наука. У ствари расправљајући предмете из политике, економије, законодавства (не „права") и социалних наука, овај часопис обухватио је оне гране наука, које се скупљене, називају социологијом. Социолошким би се могли назвати чланци г. д-р Мирка М. Косића „Југословенски национализам" и „Криза социјалистичке доктрине", ма да први спада и у област политике, а други у област економије. Чланци г. д-р Михаила Константиновића „Заштита историских споменика" и „Трајање заштите ауторског права" изразито су правни и мада су писани врло привлачним стилом (што је у осталом одлика њиховог писца) ван сумње су најстручнији чланци у прва три броја овог часописа. Остали чланци су у главном излагања социалних и политичких проблема. Са великим стручним познавањем написан је чланак г. Миха Обуљена „Дунав и средњеевропски саобраћај на пловним водама". У област економије спада чланак г. д-р Мирка М. Косића „Задаци наше аграрне политике и специјални аграрни кредит", који обрађује једно од најважнијих савремених проблема наше аграрне политике. „Друштвени живот" увео је један веома користан стални преглед часописа. Наши интелектуалци, којима је овај часопис у главноме намењен, нарочито ако су ван Београда, у немогућности су да прате стране листове и да су на тај начин у току савремених европских социалних проблема. Кратки изводи из најважнијих чланака страних часописа, које је „Друштвени живот" увео, веома ће користити читаоцима. Мислимо да би проширење ове рубрике само допринело вредности часописа. Исто би могли рећи и за библиографију, у којој се у облику бележака приказују новије књиге. Међутим „маргиналије" писане полемички, у очевидној намери да жигошу извесне појаве нашег друштва, услед свога и сувише јетког тона губе карактер објективности, и мало су у складу са једним озбиљним часописом.

Појава једног часописа, као што је

„Друштвени живот" има услова у нашој средини. За таквим часописом постоји потреба. Само, мислимо да чланци морају бити више документовани и стручни но уводни чланци по дневним листовима, што у ова прва три броја није свагда случај. Јер стварну вредност у објављеним бројевима представљају баш стручно написани чланци, из области економске и правне науке, док популарно — политички чланци далеко заостају.

И. П.

Sommer Dr. Otokar, **Reforma právnickychstudií,** Bratislava, 1925. (Knihovna pravnicke fakulty university Komenskeho v Bratislavé. Svezak 13).

Пошто стојимо непосредно пред доношењем нове уредбе о правничким факултетима, биће и занимљиво и корисно да чујемо шта се мисли о реформи правничких студија у страном свету. Горња књига нам даје један систематичан преглед реформистичког покрета и садржи врло лепих мисли и опажања.

Незгода досадашњег уређења правничких студија показала се не само у Чехословачкој, већ и у другим државама. С тога је реформа постала неопходно потребна, и у већини држава је већ изведена. Мишљење каква треба да буде реформа разликује се, али критика главних мана досадашњег начина студија скоро свуда је иста.

Данашња средња школа не пружа довољну спрему за универзитетске студије. У том погледу правни факултет стоји најгоре. Већина матураната долази на универзитет без израженог карактера, без интереса не само за научни већ и за какав било духовни самостални рад. А баш самосталност карактера и способност мислити својом главом су предуслови за доброг правника.

Садашњи систем студија не даје ни вишу практичну припрему, ни виши ниво научног образовања. Три су главне мане, које треба отстранити пре свега: начин предавања који повлачи за собом студије и посећивање предавања, начин испита и докторат.

Предавања се држе тако, да студент има чисто пасивну улогу слушаоца. Не би требало да се предавања састоје у обичном читању, већ их треба говорити али најзад ни најзанимљивије предавање није само довољно поучно средство, тако да треба напустити систем искључивих предавања. Слушаоца треба навести на активније суделовање, у њему треба пробудити активну радиност, с њим се ваља разговарати о његовом мишљењу, предавања ваља допунити конверзацијом и репетиторијем, практичним вежбама, самосталним усменим расправама и писменим вежбама, у којима студент лако најјасније изражава своје мишљење. Професори и ђаци морају бити у сталном додиру, у заједничком раду. Студије треба да су пропедеутичне, најпре да се ђак упозна с основним појмовима права, а у разговору и практичним вежбама да професор види, како је ђак разумео дати му материал. Још од самог почетка треба га научити на самосталан рад и самостално оцењивање. Тако ће се студент најбрже оријентисати у целом правном систему и најпре ће се навићи на правничко резоновање. Дакле треба увести обавезне практичне вежбе. Студије би на тај начин биле теже, али само за оне, који студирају ван школе, за ђаке, који редовно посећују предавања, нова метода студија била би лакша, јер би сав рад био пренесен на факултет, и они би тако у заједничком раду лако решили проблеме, које сада сами тешко решавају. Ако се при садашњем начину предавања на какав било начин натерају слушаоци да посећују предавања, у ствари то не би донело никакве користи. Они се не могу натерати да и духовно суделују.

Не треба реформисати само предавања, већ и испите, пре свега докторат. Ко има добро памћење, ко најбрже памти, тај положи најбоље испит, без обзира на то дали своје знање уме практично да примени. Правноисториски испит треба да је академски а не државни. Он ваља да покаже кандидатову способност за даље самосталне правне студије, да покаже колико је кандидат научио да правно мисли. Правно резоновање није математика појмова и не може се научити из књига. Баш правна историја а пре свега римско право, показују нам најпрецизније правно мишљење.

Уз судски и политички испит треба увести и писмену радњу, у којој би кандидат имао да реши један практичан пример и тиме докаже да зна употребљавати законе у свима, чак и потпуно непознатим му случајевима. —

Докторат који се састоји у понављању државних испита не развија до-

вољно способност за самосталну обраду научне теме. За то треба увести дисертацију, која не мора свагда бити научно дело, већ је довољна успешна методична обрада проблема и питања у вези са њим. Поред дисертације треба увести и усмени испит, који ће показати општу правну спрему кандидата и уједно посебну зрелост у изабраној струци.

У Немачкој се полаже највећа пажња на студију позитивног права, правна историја се учи само у колико служи као подлога за историски развој правној норми, које важе. Држава прописује само испите, а не додирује начин студија, који утврђују сами универзитети. Услед тога студије нису једнообразно уређене, а већином трају три године, јер је проучавање правне историје знатно скраћено. Обавезне су практичне вежбе, на којима се решавају конкретни случајеви с методичном употребом закона за поједина чињенична стања. Сведоџбе о тим вежбама су предуслов за пуштање на испит. Испит је делом писмен, и састоји се из једног домаћег и четири клаузурна рада, а делом је усмен. На испиту се не утврђује само знање кандидата већ и његова способност да то знање примени на конкретне случајеве. Правници на овим универзитетима постају добри практичари, они не само науче право, већ умеју то своје знање практично да употребе. Докторат је двострук: државоправни и судски, и састоји се из дисертације и усменог испита. Важна је тамо појава последње две деценије, тежња да се административним чиновницима да једна дубља јавноправна и социално-економска подлога, јер су на име факултети, какви су сада, давали више цивилно-правно образовање. Има више предлога за реформе и живо се води борба.

У Француској су исто тако уведени испити, који су као и у Немачкој теориски и практични. Студије трају три године, крајем сваке године полажу се два писмена и један усмени испит. За докторат треба слушати нарочита предавања, која се деле у четири групе: римскоправну и историску, приватно-правну, јавно-правну и економску. Докторат могу полагати само они који су по дипломском испиту слушали специална предавања у току године дана и имају положене испите из две од гореспоменутих група. Кандидати морају имати штампану тезу из једног од предмета положених на усменом испиту.

Студије на италијанским универзитетима су јако различите, јер их уређују сами универзитети. Испити су две врсте, посебни и докторски (лауреатни). Посебни испити из осамнаест обавезних предмета, чине подлогу за лауреатни испит, који доноси академску титулу. Он се састоји из писмене дисертације и усменог испита, на коме се разговара о дисертацији и оближњим струкама исте, и обрађују две између три предложене теме из разних предмета, које бира кандидат. Овај систем студија јако је критиковао професор фиорентинског универзитета Calamandrei. Његова највећа мана је у начину предавања, у којима слушалац не учествује. И посебни испити нису добри, јер слушалац научи предмет само за испит, па га одмах после испита заборави. Лауреатски су испити *проста формалност*, теме дисертација понављају се у мало промењеним облицима. При постављању професора не обраћа се пажња на њихове дидактичке способности већ се постављају само на основу њиховог научног рада. Но како се овај научни рад не исплати више, кад већ добију професуру, њихово делање на научном пољу престаје одмах по постављењу. И универзитетски професор мора бити педагог, нарочито на првим семестрима. Сувопарна предавања треба реформисати и зближити професоре и ђаке. Но универзитетска настава мора остати и даље теориска, мора остати систематска, само слушаоци треба активније да учествују. За то ваља увести практичне вежбе, са истим циљем као и предавања — научним и систематским изучавањем права. Циљ је да се правник научи да самостално решава проблеме. Од слушалаца треба да постану сарадници. Ова мишљења проф. Каламандреи-а, утицала су на статуте фиорентинског и болоњског универзитета, који су остварили ауторове мисли. На ова два универзитета, студије се деле на два двогодишта (биенија). Прво има информативни, пропедеутичан циљ, предавања су институционелна, обавезна за све слушаоце. Друго двогодиште има формативни циљ, предавања имају монографски значај. У другом двогодишту студије се специализирају, слушалац бира једну од три група. Крајем другог двогодишта врши се испит у облику дискусије о три теме

изабране из материала, који даје кандидат. После тога испита долази лауреатни, тема је изабрана из обавезних предмета.

Други факултети обраћају пажњу пре свега на практично васпитање правника. У начелу се признаје, да свуда треба увести теоретско научне студије, јер је пракса и сувише разноврсна и зато је практична припрема на факултету немогућа. Све се више утврђује мишљење, да најпре треба слушати институциона предавања па онда специална. По досадашњем плану студију било је могућно да се слушају предавања из трговачког права пре но што је слушалац имао појам о грађанском праву.

Главни циљ факултета је научни. Слушаоци се морају васпитати на строго научном основу, тако да постану способни да самостално оцењују појединачне правне проблеме. Мора се полагати нарочита важност на израђивање индивидуалности. Правника не сме интересовати само право он мора потпуно и свесно просуђивати и економску и социјалну страну живота. Правно се васпитање мора старати не само за стручно знање већ и за целисходност и јачину мишљења и рада својих слушалаца. Није важан квантум правног материјала, и није потребно да факултет да сву правну материју; на факултету слушалац мора добити толико високо правно знање, да може у пракси лако ући у сваку правну струку, у сваки нови закон.

Ј. Гангл.

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Михаило Илић, професор Универзитета у Београду и *Љуб. В. Радовановић*, адвокат, **Одлуке Државног Савета (1924—1928).** Књига I: *Решења опште седнице; Административно-судски поступак и општа начела административног права; Службенички спорови.* Београд, 1930, стр. 581, цена ? — Књига II: *Спорови по самоуправним законима; Спорови финансиске природе; Управни спорови поводом разних закона; Регистри.* Београд, 1930, стр. 442, цена ? Издање књижаре Геце Кона.

Д-р Живан Лукић, **Уговор о осигурању живота.** Београд, 1930, стр. 142, цена ?

Ljubomir St. Kosier, **Jevreji u Jugoslaviji i Bugarskoj.** (Sa sadržajem i na nemačkom jeziku). Beograd—Zagreb—Ljubljana, 1930, str. XX—406, cena ? Br. XXVII „Ekonomske biblioteke Srba, Hrvata i Slovenaca".

Dr. Stanko Deželić, profesor za pravo i narodnu Ekonomiju u Drž. trgovačkoj akademiji u Zagrebu, **Čekovno pravo** (na temelju novog čekovnog zakona Kraljevine Jugoslovije od 29. novembra 1928). Beograd, 1930, str. 104, cena ? Izdanje knjižare Gece Kona.

Dr. Stanko Deželić, profesor za pravo i narodnu Ekonomiju u Drž. trgovačkoj akademiji u Zagrebu, **Mjenično pravo** (na temelju novog Mjeničnog zakona Kraljevine Jugoslavije od 28. novembra 1928). Beograd, 1930, str. 127, cena 25.— din. Izdanje knjižare Gece Kona.

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО | 25. Мај 1930. | КЊИГА XX (XXXVII) Бр. 5.

О НАЧЕЛУ ЈЕДНАКОСТИ ГРАЂАНА ПРЕД ЗАКОНОМ

— По најновијим резултатима немачке науке —

Начело једнакости чини основно начело демократије. Јер каже се, грађани треба да су једнаки и у погледу вршења власти. Пошто неко мора да врши врховну државну власт, и грађани су сви једнаки, то изилази да ће сви имати и политичка права. Међутим у истини ваља имати у виду релативан карактер начела једнакости (што ће рећи да је увек важно у *чему* су људи једнаки и у *чему* су неједнаки). Са тога гледишта се не може тврдити, без икакве ограде, да се разлика између демократске државе и једне сталешке, корпоративне, односи на начело једнакости, на име у томе смислу да сталешка држава почива на начелу неједнакости, што ће рећи да је једнакост замењена неједнакошћу по вредности друштвених и њихових чланова за целину. Са тога гледишта је разумљиво да један апсолутистички режим може такође почивати на овоме начелу. Јер, грађани могу бити и у том смислу једнаки да сви немају политичких права и да сви имају друга права подједнако, и међу овима такође и право слободе. Између осталога, може се поставити питање у колико је једнакост изведена у данашњој фашистичкој Италији. Што се тиче новог режима од 6. јануара, у нашој земљи, једнакост му баш даје нарочито обележје у пркос томе, што су грађани лишени политичких права (елементи из народа улазе у област административних функција као саветодавни органи и при томе још наименовани или бирани као преставници одређених социалних интереса или стручности). Одиста, идеја југословенства је интимно везана са једнакошћу племена, и она се не може ни у овом ни у ком другом режиму остварити без начела једнакости.

У Демократијама, начело једнакости је добило свој пуни изражај у Швајцарској и Сједињеним Североамеричким државама, јер тамо су грађани по уставу (савезном) овлашћени да се непосредно обрате суду (савезном) против примене (њих) неуставног закона. Нарочито је интересантна Швајцарска. Спорови против закона због повреде једнакости дају једно нарочито обележје демократије у правном животу ове земље. Спорови око 4. чл. Устава (т. ј. једнакости пред законом), заузимају прво место; правна једнакост је ушла у крв и месо грађана. Колико су такви спорови многобројни, види се

по томе, што спорови због дуплог опорезивања — који чине само један од пуно других начина којима се једнакост крши — износе на хиљаде! Ваља додати томе да су судови ту једнакост схватили врло широко, шире него што би могла то да одобри на пр. немачка теорија. Зато је и то барем један од разлога да је Савезни суд морао да стане на гледиште да се закон не сме примењивати, само ако је кршењем једнакости учињена једна произвољност (Willkür), што се на *један* начин формулише, позитивно: Савезни суд не испитује је ли закон или одлука тачна, већ само је ли одлука донета у доброј вери (»in guter Treue«). Каже се, — у циљу објашњења — да је то једна мала земља, у којој нема великих супротности и где је традиција демократска а врло јако развијена.[1]) Како било да било, нико ту никоме не даје да иде пре другога у правима, нико не сме бити привилегован и нико не сме да подноси веће жртве него други.

Немачки устави су такође познавали начело једнакости још и пре револуције од 1918. И у погледу самог текста његове стилизације, нема никакве принципиелне разлике између њега и Вајмарског. У Франкфуртском уставу је стајало: „Немци су пред законом једнаки". (Absch. VI, Art. II § 137 Abs. 3) и у Пруском од 31. јануара 1850: „Сви Пруси су пред законом једнаки" (Чл. 4.). У Вајмарском уставу стоји: „Сви Немци су пред законом једнаки. — Људи и жене имају у начелу иста грађанска права и дужности" [Чл. 109 са још четири става који се односе на јавноправне привилегије, титуле у ордење и одликовања]. И ако по слову наведени члан Вајмарског устава гласи као и одговарајући чланови пређашњих устава, ипак тврди се да он има принципиелно други смисао него ови. Од прилике почев од 1925 па на даље, у Немачкој се развила једна опсежна литература о начелу једнакости по Вајмарском уставу, која обрађује дотично питање са темељитошћу, аналитичношћу и дубином у методолошком погледу, које иначе одликују немачку науку, можда само са мање интуиције него што су то показали Французи и на овом питању, приступајући питању подједнако теоретски и практично. Тим питањем се бавио и један конгрес јавноправних професора (1926) и дискусија о њему забележила се као значајна у погледу основне ориентације јавноправне науке. Као и у другим сфе-

[1]) У најновије време се ориентише у смислу швајцарског права врховни суд у Данцигу, где се после извесног колебања утврдио појам; својевољности B. Leibholz, дело цитир. у литератури, ст. 27.

Fleiner, Scheizerisches Bundeskverfausungsrecht, 1923, § 2. Он наводи нарочито да се никада нису породице или позиви могли да развију само у сталеже са особитим сталешким привилегијама и сталешким назорима и предрасудама. Држава и друштво се у Швајцарској у начелу поклапају; све, што овај оквир једнакости прелази и добија самосталну привредну или политичку моћ, у јавном животу, изазива политичко неповерење и одбијање и завист демократије: сувише моћна акционарска друштва, као истакнута индивидуа" (Ст. 18).

рама социалног и културног живота, јасно се опажа и у политичкоправној једна нова ориентација. Опажа се, на име, и у самој државноправној теорији, и са свим природно после револуционарног преврата, ново ориентисање у смислу демократском, у потврђивању теорије народне суверености. И ако је до душе задахнута једним специфично немачким духом, у сагласности са својом културом, и дајући идејама својствени изражај у дубљем и ширем смислу речи, она у неку руку проживљава сада проблеме, које је много раније проживела француска наука. Ми видимо како се на немачком тлу и у атмосфери немачког културног идеализма рађа једна теорија, која, ма колико задржала поштовање према ауторитету државе и њеној суверено одлучујућој вољи, признаје да је држава везана и упућена на извесне опште социалне идеје, опште културне тековине, социалну свест, на једно, рекло би се, природно право. Колико је то важно, види се већ по томе, што има и данас великих Француза, значајних теоретичара, који постављају порекло ауторитативној концепцији државе много пре Хегела, па виде чак и у Канту — који се слави у државном и административном праву као носилац идеје правне државе и правног режима [на супрот полицијском] — претставника такве концепције (Диги, Лефир). [У истини пак су упоредо текле две различите концепције. Јер се барем Гирке, који се надахњује старогерманским идејама, не може уврстити у преставнике ауторитативне концепције о држави]. Како у погледу народне суверености, тако и у погледу једнакости грађана пред законом, јавља се нова ориентација, коју називају просто именом *нове теорије* за то што осваја све више научне духове и што је већ постала предоминантна, и љуте се, ако се ко задовољи да је обележи само као теорију која је „много пута" заступана. У сваком случају, у овом питању тачно је да су разбијени окови старог стриктног тумачења чл. 109. Устава. Друго је питање хоће ли победити екстремисти или писци, који иду средњим путем. Екстремна гледишта се можда дају објаснити као реакција после ранијег пруског устава.

I

Претпоставка нове ориентације у овом проблему састоји се у томе, да се има да пође од садашњег устава директно, и да се не треба никако обазирати на пређашњи устав. Тврди се, на име, да је нов устав једно револуционарно дело и да је његов дух у савршеној супротности са пређашњим пруским уставом. За оне, који то тврде, тај догађај је сâм по себи од толике важности по свом објективном значењу, да они неће ни да испитују у опште стварну вољу законодавца, у коју не верују (јер таква није сигурна). Служе се, међутим, радо упоредноправном методом, што ће рећи ослањају се на она позитивна демократска права, из којих је и дошла ова идеја, а то је у овом питању нарочито швајцарско и уз то још и америчанско

право. Но не испушта се такође из вида ни француско право и наука, која би се могла и у овом питању више искористити, јер су се бавили врло много питањем накнаде штета по начелу једнаких жртава свих грађана и начелу солидарности грађана. Тај утицај није одиста изостао, пре свега Дигиа, и он је већ и констатован непосредно од стране самих немачких писаца[1]).

Разлика између старе и нове теорије у Немачкој састоји се у томе, што по старој теорији начело једнакости није никакво обавезно право за законодавца, докле је то по новој (особито у њеном екстремном облику). По старој, правна обавеза постоји само за органе који примењују законе, што ће рећи да административни и судски органи имају да примењују законе подједнако на све. Једнакост би дакле значила једнаку примену *већ донесених закона.* По *Јелинеку* судија не може бити надлежан да оцењује да ли закони одговарају начелу једнакости; о важности једне стварне разлике која повлачи за собом неједнако правно поступање има да одлучи једини законодавац. Начело једнакости, поричући одн. не допуштајући правне разлике, чини један правно празан простор, једну празнину коју може попунити тек законодавац. Судија, који би хтео да попуни ту празнину, не би више примењивао право него би вршио једну стваралачку функцију, стављајући се на место законодавца. Данас такво мишљење заступа нарочито проф. *Аншиц* (који наставља у науци традицију Јелинекову у више праваца). Он даје смисао чл. 109 Устава какав је давао и чл. 4. пруског устава од 1850, и то како следује: „Смисао ових ставова је често рђаво схваћен. — Они не постављају оно, што се обично назива „правна једнакост". Ово важи такође за алинеју 1. Не у њој, већ у обадве следеће је садржана мисао „једнако право за све". Алинеја 1. не говори о томе, шта треба да стоји у законима, већ каже да закон без обзира ко је тај, на кога се односи, треба бити примљен безусловно. Она наређује једнакост пред законом, vor dem Gesetz, а не једнакост закона, des Gesetzes, она је један пут не за онога који даје закон већ за онога, који га примењује; једнакост „пред законом" је с тога једнакост пред судијом и управом. Закони треба да буду извршени без обзира на личност: више се из овог става не сме извући. О садржини закона не прописује ништа ова алинеја"[2]).

Да је административна власт дужна да поштује начело једнакости у својим радњама, доказује се на основу начела законитости. У Немачкој је, као што је то познато, судовима признато право контроле административних аката још пре Вајмарског устава делимично законодавством делимично обичајним правом. Из тога начела се изводи да административна власт не сме правити међу људима разлике неправичне и нестварне, т. ј. које не одговарају или које су стране одредбама садржаним у закону, уредби или обичајном праву. Админи-

ANALI PFB | anali.rs

[1]) *Rümelin,* Die Gleichheit vor dem Gesetz, 1928, S. 65, нап. 1 констатује утицај његов на Карла Шмита и Маршала-фон Биберштајна.

[2]) *G. Anschütz,* Die Verfassung des Deutchen Reichs, vom 11. August 1919., 2 Aufl. 1921, S. 189 нап. 1.

стративна власт није неограничена ни онда, када она има дискрециону власт, јер и онда она има да остварује циљеве законом одређене.

Питање је, међутим, *каквог разлога може бити да начело једнакости не обавезује законодавца.* Разумљиво је кад се каже да суд не цени уставност закона. Али није никако разумљиво, ако се узме да то начело не везује законодавца у опште. Не да се спорити да је природна тенденција оних који налазе да овај члан има обавезну снагу да траже такође и да суд не примењује закон који крши једнакост. Али логички та два питања су одвојена једно од другог. За то може бити разлог, што то није правно правило него само један (политички) програм, који тек има да законодавац изводи како уме и хоће. Да је пак тому тако, доказаће се или што уставотворац није ни хтео друго што год тим прописима или што је њихова садржина таква, да они не могу бити правни прописи. *У првом случају* стоји се у ствари под утицајем једне ауторитативне концепције која не допушта, лако, стављање законодавца под неку вишу норму, нарочито када би га тако замашно везивала, као што то чини начело једнакости. И, нема сумње, таква интерпретација значи одржавање духа конституционалне монархије, духа пруског предратног устава. У другом случају иде се правце томе, да се порекне у опште свака садржина и сваки смисао начела једнакости. И ево како. Тражи се доказ *у односу који постоји између општег прописа једнакости* (чл. 109 т. 1) и *других специалних,* садржаних у чл. 109 (т. 2—6) или у другим члановима устава. Ови писци покушавају одиста да нађу ту главни, одлучујући доказ за своју тезу. По њиховом мишљењу, на име, опште начело у опште нема никаквог смисла. Ако оно има вредности, т. ј. једно своје сопствено значење, једно значење довољно одређено, онда немају смисла специални чланови, и то сигурно зато што би се они садржали у општем. Али кад су они ту, онда значи да они имају не само ту улогу да га ближе одреде него шта више да га тек одреде у опште. Ту има двоје: или вреди општи принцип или вреде специална правила. Како се не верује у општи принцип, остаје да вреде само специална правила. Не верују пак зато, што у једнакости виде само једну голу форму без икакве садржине. Јер, по њима, није довољно рећи *једнакост* него је потребно такође одредити какво мерило ми држимо у рукама. Без мерила не добија се ништа. Садржина тога општег правила би се могла наћи изван устава, у културној атмосфери, у социалним ориентацијама. Али они тај пут неће да учине него остају строго у оквиру устава, и зато садржину налазе само у специалним правилима.

Да ли ови последњи писци уносе нечег новог у доказивање, одговор добијамо мало ниже. Овде пак истичемо да има једна трећа могућност поред горње две: да вреди само опште начело или да вреде само посебна правила. Није тачно да се опште правило искључује са посебним и да стојимо пред дише-

мом: или — или. Могуће је да стоје поред општег и појединa, и да свако од њих има вредности. Она се на име могу допуњавати. Опште правило може имати своју сопствену садржину коју ће посебна правила ближе одредити. Код посебних правила могло би се радити о томе да се у конкретним случајевима, на основу одређених чињеница и конкретних вредности (корисно, добро, лепо и т. д.) одреди какво ће се решење узети или би се могло такође радити о томе да се одреди ближе *само мерило* о једнакости које садржи опште правило, *сам дух* једнакости (на првом месту индивидуалистички или солидаристички). У пракси је могуће да иде једно с другим, и обично тако бива. Отуда се ова аргументација може употребити само у томе смислу да се судијама не би могло дати право да не примењују законе који би кршили једнакост, јер би то била с обзиром на ширину начела једнакости, сувише велика власт. Као што ћемо видети, писци који дају у овој ствари такво право судијама, воде рачуна о томе — онако исто као што воде и судови, и пракса, судије швајцарски и амерички. Али кад се говори о томе да би судија добио једну и сувише велику власт, ваља имати у виду да тако увек није и у истини, с обзиром на то да законодавац сам регулише многобројна питања. Али, и када би се узело да су посебни чланови сувише поред општег, јер би били већ имплиците садржани у општем, — они имају свој raison d'être. Од законодавца се не може тражити једна техничка савршеност тако да он не би смео да каже и оно што би било сувишно. Могуће је да су сувишна посебна начела, као што је могуће и да је опште сувишно. Треба утврдити шта је сувишно по објективном критериуму. *Римелин* нас опомиње да треба да будемо опрезни, јер може бити један закон брижљиво израђен, па да опет има пуно смисла да се једна нарочито важна или са свим несумњива последица још изрично истакне. У осталом, каже се, код закона који се обраћају целом народу и које треба свако да разуме, унапред не треба тражити једну савршену технику. Има ту шта више једна карактеристична тежња уставотворца да истиче извесна политичка начела која би имала само вредност његове вере и жеље или начела чисто политичке садржине, које понавља по традицији без обзира на то, што правно неће значити и што ће одмах следећим *не* члановима него ставовима истога члана бити правно узевши, потпуно лишени смисла и садржине (н. пр. кад се каже да народни посланик заступа цео народ, па се одмах затим каже да су обавезни мандати забрањени). Код чл. 109 таква ситуација није, јер не само да други чланови имају свој raison d'être него још и ставови тог истог члана га имају. Тако се каже: „Такође ставови 2 и 3 чл. 109., који треба да остваре непосредну правну једнакост, не противе се новом тумачењу става 1. Став 2 постаје разумљив тек помоћу става 1 чл. 109. Јер кад се тамо прокламује принципелна једнакоправност полова, то излази тек из става 1 и у толико је став 2 сувишан. Одатле пак се не

може извести да је оправдана критика против новог тумачења става 1. Јер се, као што је познато, међу основним правима налази читав низ принципа, којима фали сопствена садржина у значењу. Уосталом безсадржајност става 2 не постаје мање јасном, када се, као што је случај са Аншицом, начелно разуме одредба да је „придржано за све законе савезне државе и појединих земаља" тако да ови имају да одреде „које ће издатке од општег начела прописати или допустити"; јер и ово таутологично описивање искључује тумачење чл. 2 које би имало смисла".

Није тачно такође да стављање администрације под закон значи и стављање под начело једнакости. О незаконитости за повреду једнакости може се говорити само, кад се претходно утврди обавеза администрације да једнако поступа са сваким. Та везаност се пак може наћи у сваком појединачном закону или директно у уставу. Везаност би се могла прво објаснити тиме, што би законодавац пређутно издао наредбу да се закони примењују једнако. Но у том случају немамо сигурности да је то законодавац хтео при сваком закону. За то ћемо узети да је законодавац *дужан* да уноси такву клаузулу уза сваки закон. То ће рећи да га је устав обавезао да он тражи од администрације једнаку примену закона. Тако се долази до питања како да уставотворац не веже његa при његовом раду. Везаност *би се могла објаснити такође тиме да је сам устав директно* везао администрацију на једнакост. Али таква једна директна обавеза била би изузетак од правила да за администрацију важе обични закони, да она примењује закон, а не устав. И тај изузетак морао би бити изрично и на несумњив начин садржан у уставу. То међутим није случај. Што се пак тиче садржине начела једнакости, она је таква, да је много важније да законодавац буде њиме везан при своме раду него администрација и може се само говорити о томе да везује све органе. Тако се опет долази до централног питања какав смисао је обавезан за управу, а не законодавца.

Но онда се поставља велико питање каквог смисла има ограничавати администрацију, када се законима она може вређати у несразмерно већој мери. Главна је ствар баш у томе да буде везан законодавац. Каква би то била правна држава, у којој би могао законодавац имати потпуно слободне руке у погледу једног начела које чини фундамент демократског уређења? То би била, ни више ни мање, него једна противречност, ако би неједнако поступање било допуштено законодавцу, а недопуштено администрацији. (W. Jellinek). Како каже један од писаца (Kaufmann), само по себи се разуме да једнакост важи при примени закона; смисао она добије тек онда када она важи и за законодавца. Једнакост је таква по својој природи, да она важи или не важи у опште. Бесмислено је да важи за један орган, а да не важи за други; и најбесмисленије, ако важи за више, а не важи за највише који у својим рукама држе највише моћ уређивања друштвених односаја. Он је, како сам рекао још 1921 год., *битан* принцип. „Принцип једнако-

сти је битан. Битан је по томе, што се демократија не може замислити без њега. Истина, он сам по себи не може обележити демократију, али без њега се с друге стране она не може обележити. Без једнакости у опште, без једнакости терета на посе, не може се ни замислити једна демократска држава. Зато се он може обележити као *врховни:* он је регулатор при општењу државе с појединцем"[1]). „Пре свега, један правник треба увек да пође од претпоставке да државни органи немају намере да вређају правни поредак. Очевидно да је то категорични захтев правног система... У толико пре, кад је у питању један битан принцип. Ако горња поставка важи категорично за сваки закон, она важи и за овај: поступати категорично. Ниједан државни орган (који је по свом положају испод закона одн. устава) не сме да вређа ниједно правно правило, најмање битно. Дужност једног интерпретатора закона је да води рачуна о важности једног правног правила, о његовом рангу међу правним правилима".[2]) „Принцип једнакости можда треба да назовемо једним *формалним* правним принципом. Али, иако такав, он је један услов при раду законодавца практично важан. Он дакле има извесну садржајну вредност"[3]).

Или, како воле садашњи немачки научници да то претставе, под утицајем динамичног схватања државе као процеса интеграције проф. *Сменда,* начело једнакости има значај *једног интеграционог момента.* Тиме се изражава да то начело показује не само у коме смислу има да се држава уређује него, у опште, језгро одређеног државног живота по његовом унутрашњем смислу, налазећем се у сталном обнављању. То језгро је формулисано делимично у тачно фиксираним правним нормама и делимично разним другим средствима, као што су то уводне речи („Немачки народ, јединствен по својим племенима и надахнут вољом да своје царство обнови и учврсти у слободи и правичности, да служи унутрашњем и спољашњем миру и потпомаже друштвени напредак, дао је себи овај устав") или нормирањем државне форме („немачко царство је република"), симболима, као што су боје царства, или, пређе, царски знаци. У ту врсту норама *Сменд* урачунава и основна права, међу њима и једнакост. Она се не могу разумети као једно специално право већ као средство изражаја за оно што ће држави дати садржину и достојанство. Отуда, и ако неће да им даду никакве непосредне важности, они признају ипак да садрже правила тумачења за специално право у смислу оног културног система, који лежи у основи те државе и према томе дају директиву законодавцу, суду и управи. Овакво решење практично нешто значи, јер одређује смисао или правац у коме ће се вршити примена закона. Практична важност тога се види нарочито код проблема одговорности државе. Јер судија може и без изричног овлашћења, у смислу једнакости, одређивати накнаду штете. Па не само то, него неки од државних органа ће моћи

[1]) Одговорност државе по принципу једнакости терета, 1924, ст. 67.
[2]) op. cit. ст. 66.
[3]) op. cit. ст. 55.

и више од тога (по мишљењу неких писаца, на пр. Римелина) као на пр. председник републике који би могао непромулгирати закон који крши једнакост.

Међутим, многи се не задовољавају само тиме него сматрају још да су судови овлашћени да не примењују законе који не били у сагласности са уставним правима. Понеки међу овим писцима иду дотле, да сматрају да судови не смеју примењивати законе који крше једнакост без обзира шта ће бити са другим уставним правима грађана. Начело једнакости је за њих толико важно, управо битно, да оно везује сваки орган у сваком положају и сваком моменту. Друга је ствар, што се то тражи (и допушта) кад се ради о нарочито грубим погрешкама, о својевољности, која је противна идеји права, о чему ће бити речи мало ниже.

II

Али сва та решења отпадају сама по себи, ако начело једнакости није довољно одређено само по себи. Први услов за једно правно правило је да је оно одређено, јер иначе обавеза која хоће њиме да се уведе постаје илузорна. За то морамо признати: не ради се само о томе да ли ћемо тумачити уставне прописе у смислу старог пруског устава, дакле ауторативно, или у новом, револуционарном духу, него о још једној дубљој ствари. Не ради се такође да ли може судија да врши контролу [и кад се стоји на гледишту да он не сме да примењује неуставне законе]. Јер, не само да се против опасности од неке аристократије судија (која се истиче) може навести да постоји слична опасност и на другој страни, а на име да се законодавац и влада позивају и сувише често, и неоправдано истовремено, на „државну нужду", како то примећује оштроумно *Лајбхолц,* и крше устав и закон. Него се ради о томе *одакле долази смисао, садржина тога начела.*

Једни хоће да га нађу у *вези* општег начела са другим, посебним прописима. То су умерени, за које једнакост како је дата у уставу значи личну једнакост, која претставља једну *апсолутну* једнакост (насупрот сразмерној) и за то пружа један сигуран критеријум за праксу. (Та лична једнакост на пр. значи да се у Југославији не смеју правити племенске разлике тако да оно што важи за Србина важи исто тако за Хрвата и Словенца. Сви су они *апсолутно* једнаки). Из самог текста („грађани су једнаки") не види се јасно, како један од њих каже, да ли је то премиса да су грађани једнаки и да то остају и пред законом или то има нормативно значење; то ће рећи не види се јасно да ли једнакост нема никаквог практичног значења, задржавајући вредност једног симбола или лозинке или пак да начело једнакости (имајући садржину) обавезује као једно правно правило. Зато је потребно потражити помоћи у т. зв. логичкој интерпретацији (која тражи смисао једног члана у вези са свима другим). И тако налазе да је смисао чл.

109 ал. 1 једнакост *лична,* т. ј. да се међу људима не може правити никаква разлика по њиховом пореклу и припадништву једној социалној групи. Доказ зато су следећи уставни прописи: прописи о изборном праву оба пола, обезбеђење једнаке вредности у пропорционалном систему, право бирати председника републике, бирачко право за парламент, прописи о променама државне територије и смењивању председника републике, као и прописи о праву петиције, подједнака приступачност звања свима грађанима, забрана изузетних одредаба против женских чиновника, права збора, договора и удруживања, политичка слобода чиновника као и одредбе у области привредносоцијалној, осигурање слободе коалиције, одређивање избора у недељу, норме о праву слободног изражавања мисли, признавање слободних организација и стварање законских радничких заступништва у управи приватних предузећа[1]). Свуда се у тим примерима потврђује једна идеја, а *на име свуда се ради о личној* једнакости. Докле се мисао о личној једнакости, у колико се тиче примене закона, провлачи као црвени конац кроз цео устав дотле, што се тиче *стварне,* одредбе којима се она тангира, као што су оне о школи и религији, и нарочито оне о породичним правним односима, имају само споредну улогу. Са правом једнакости грађана пред законом није се тако широко мислило, као у Швајцарској или Северној Америци. То је остао „стари принцип који су садржала сва ранија основна права" (мисли се на читав одељак устава о основним правима). И, као што не треба узимати у обзир швајцарско и америчко право, тако исто не ни међународне прописе о мањинама. Другим речима не признаје се да је учињена ма каква измена у значењу.

Гледиште да се не види јасно какву вредност има (одн. има ли правну вредност) не може одржати у објективистичком тумачење ,јер се у њему долази природно до гледишта интеграционе теорије. Али без обзира нато, ти писци тражећи заједнички принцип у свима појединачним прописима једнакости, иду преко њих. Јер начело које ће тако наћи, послужиће као ослонац у свима сумњивим случајевима. Опште начело, које хоће да оживе с помоћу појединих, добија своју сопствену вредност. Таква сопствена вредност ипак не мора значити ништа особеногa — осим да сваки општи *принцип* према конкретним правилима значи увек нешто ново (novum). Међутим код ових писаца та лична једнакост не значи само негативно одбацивање разликовања људи у правима и дужностима по рођењу и наслеђивању, одбацивању сталежа или касте[1]) него и позитивно. Људи су *једнаки,* па ипак они ће се према ситуацијама неједнако третирати. За то ваља имати објективан критериум у границама начела поштовања сваког човека, гледања

[1]) *Aldag,* Die Gleichheit in der Weimärer Verfassung, ст. 43–59; в. моју расправу, loc. cit ст. 62—72

у сваком личности, признања свакоме достојанства. У самој полазној тачки, у самом појимању поштовања сваког човека може бити такође разлика. Тако ови писци, идући путем да ближе одреде личну једнакост, признају (*Навиаски* и нарочито *Хипел)* да је забрањено класно законодавство и уведен „демократски принцип правне државе, једнаке вредности свију лица и да је обезбеђена „социална једнакост". Не сме да буде дакле никакве разлике ,по сталежу, полу, вери или другом социалном диференцирању".

Па ипак они се нису усудили, ступајући на овај социалан терен, да оставе појам „социалне једнакости" или „социалног диференцирања" такве какве без икаквог ограничења. Могло би се рећи да крше једнакост и закони који би посредно, у току времена водили „социалном диференцирању" (не морају сами за себе, али уз друге дате услове). Зато су они унели карактеристично ограничење: закони не смеју да стварају социална диференцирања, да људе групно одвајају на „видљив начин" (in absehbarer Weise) што неки тумаче: на непосредан начин.

Овим путем се иде најдаље дотле, да се допуштају још *посебне аналогије*. Ако на пр. уживање грађанских и политичких права мора бити независно од религиског уверења, то онда не може сигурно јеврејска вера бити нити запостављена нити привилегована при искоришћавању јавних установа или при полицијским концесијама. Исто тако мора бити недопуштено да се грађанима јеврејског порекла њихова права умање или се даду посебна права припадницима извесних партија. Једно и друго по чл. 109 т. 1.

III

По горњој концепцији (обухватајући и последњу нијансу) садржина општег правила долази тек у вези са правилима, а за само опште начело остаје само нешто мало. Други пак хоће да му даду његову сопствену садржину, и, пошто је то начело само по себи сувише широко и може добити различиту садржину, то га они *налазе у самом друштву,* као већ тамо створено и дато. Начело једнакости се сматра као једно опште културно добро. И тако смо дошли до једне тачке када све зависи од тога верујемо ли или не у опште објективне вредности које се намећу свакоме и које свако може наћи у себи. Ово питање има важности за низ правних питања, која стоје у првом реду интересовања и праксе и теорије. Тако нпр. код питања злоупотребе права, код одговорности за ризик и одговорности у опште, или у јавном праву, код питања о парламентаризму где се такође однос између општег правила и посебних показује у сличној светлости, као код питања једнакости, као и такође каква је разлика међу јавним и приватним установама. *Без ослонца на извесне опште објективне вредности ту се тешко излази на крај.* Али значај тога је много дубљи: ради се упра-

во о праву као вредности у опште, о томе фундаменталном питању јели оно *вредност*. Признати га да је вредност значи признати да има извесних објективних вредности на које се право наслања. И то је изгледа неминовно, јер се никаква организација друштвена ни друштво у опште не може одржати *без објективних вредности*. Ако би свако могао да тумачи законе како хоће и сваки друкчије, не би био никакав ред и чак никакав споразум међу људима, што је претпоставка социалног живота. Нема сумње да се о општности не може говорити у свету моралних вредности, као што се може говорити о општности у физичком. Субјект се ту не може никако у потпуности елиминисати. Потпуна сигурност се добија тек одлуком, преданошћу, тежњом, откровењем да нешто има вредности, да је нешто поштено и морално. Ми знамо на пр. да треба уговоре извршивати (pacta sunt servanda) и да одиста и постоји у маси убеђење о томе, као и да се у пракси одиста уговори извршују колико се извршују и друге правне норме. Али је ли то правило опште и безусловно, то можемо говорити у смислу ако га нађемо у себи као идеал коме тежимо, као идеју. Ради се о нечем што је *дано* и истовремено *задано*.

Што се тиче једнакости, они који је сматрају за опште културно добро резонују обично овако (као *Кауфман* или *Хелштајн*). Они не верују да је раздробљеност у данашње доба тако велика како то изгледа, јер, веле, није реч о литерарно конструисаним гледиштима него о системима вредности који су социално стварно признати и поправљени општим културним идејама или ориентацијама — таквих је, међутим, релативно мало. Начело једнакости, поникло из рационалистичког природног права 17. и 18. в. у ствари посветовљено хришћанско природно право и проглашено као демократско са Русоом, постаје заједничка својина европског правног мишљења. Оно добија нарочитог изражаја у калвинизму, као и у идејама међународне заједнице 18. и 19. в. и најзад данас у мањинским питањима и у унутрашњем праву, са социалном или, тачније, солидаристичком садржином. Ето у том смислу ваља разумети идеју једнакости, онако како нам је дата из прошлости и прилагођена садашњости. Узалуд ће ови идеалисти посматрати активистичку датост тих идеја и давати им и често социолошку формулу општих социалних назирања, опште правне свести — скептици ће увек постављати питање: не видимо по чему се те идеје нужно намећу свакоме појединцу или по чему ће их друштвене класе и сталежи разумети на подједнак начин? У том смислу начело једнакости остаје ствар вере, ако се не нађе његов вечан основ у „природи" или разуму човека. И неизбежно је за вернике да на једној страни уносе аристократски елемената. И ту би улогу имале да играју судије, „аристократија морала" једног друштва, схватајући на тај начин јединство социално као *идеално дато*, и откривено од елитних духова — на другој страни пак да се једнакост изједначи

с идејом *разумног поступања,* што ће рећи да се разлике међу људима имају да чине (у правној сфери) засноване на разуму, на објективним разлозима, заснованим у природи ствари.

И ми видимо да ни најумеренија (и најсинтетичнија) дефиниција једнакости не може да избегне *признање разумности.* „Став: Сви Немци су пред законом једнаки, значи да се у законодавству, управи и судству с истим чињеницама мора поступати подједнако. Једнакост чињеница треба да се узме као дата већ у оном случају, када се у стварним односима не садржи ни једно обележје које би изгледало довољно значајно, да би се могло оправдати једно друкчије регулисање. На ово питање се пак добија одговор из основних идеја садржаних у правном поретку, прво у уставу, али такође и у неписаним народним назорима и на послетку у непроменљивим основним идејама самог правног поретка, као израз идеје правичности." (Aldag). Дакле и у „непроменљивим основним идејама самог правног поретка"! Међутим има писаца (на пр. *Римелин)* који верују у *идеју* права; у идеју правичности, па ипак су врло скептични према општој правној свести о једнакости. Такви писци се не држе резервисано према судском оцењивању закона (у погледу једнакости). У Немачкој само због разлика које постоје у државноправном положају савезног суда (на име с обзиром на компетенцију) *него још из социалних разлога,* и то, јер је у Швајцарској хомогеност социална а традиција много већа него што је то у Немачкој. Оно што је могуће у Швајцарској, није то у Немачкој. И ту не помаже позивати се на немачки идеализам, на то да јединства има, када стварност говори у другом смислу.

Присталице широког схватања једнакости и широке компетенције судова врло оштроумно покушавају да докажу да је оно гледиште које ограничава једнакост на личну на пола пута, т. ј. недоследно. Доказује се да *лична једнакост претпоставља стварну.* Свака правна разлика која ће се направити, заснива се на извесним особинама, или активностима које имају вредности објективних чињеница. Да ли ће жена бити са човеком једнака, мора се ценити и по извесним стварним особинама и њеној важности у социалном животу, и разлози за једнакост или разлику морају бити објективно засновани. Јер, како каже *Лајбхолц,* забрана личне неједнакости појединаца може се учинити, само под претпоставком да законодавац својевољно поступа *стварно* (sachlich), у стварном погледу. Има пуно закона који би могли правити разлике међу групама становништва, а да тиме нису повредили никако начело једнакости. Тако на пр. ако се отварање крчме веже за нарочито тешке услове, то не мора значити личну неједнакост, пошто то може бити (одн. јесте) стварно, објективно оправдано. Појам

[1]) *Aldag,* loc. cit. ст. 51; пореди са мојом расправом овде цит., ст. 199—200.

личне једнакости дакле увек крије у себи појам *стварне* једнакости.

Ови писци (који иду средњом линијом) претендовали су такође и на то да је њихова једнакост апсолутна — насупрот стварној која је сразмерна, једнакости заступника нове теорије. И отуда (по њима) њихова је одређена, извесна и сигурна; противничка пак врло неодређена и несигурна. Међутим по мишљењу заступника нове теорије извесна релативност и неодређеност је неизбежна по томе већ, што је и лична стварна, и не може друкчије ни бити. Неодређеност се види савршено јасно у конструкцијама *Навијаског*. Сматрајући за неуставан само онај закон, који „на видљив начин" прави диференције међу појединцима, овај писац циља тиме на то да законодавац не сме правити разлике на непосредан начин.

„У истини пак немогуће је разликовати међу законима који се непосредно или из закона који се посредно обраћају на адресата норме. Јер сигурно је да се нас при решавању овога питања не тиче форма закона, формулисање у општим ставовима и појмовима. Нема ниједног изузетног закона у погледу једне личности, који се не би могао обући у апстрактну општу одећу." На пр. сасвим је могуће да се обуче у једну општу форму ограничење слободе збора на једној територији на којој станују само припадници једне одређене партије, и то из сасвим личних и својевољних мотива. С друге стране, „тешко да има у опште и једног акта својевољности законодавца управљеног поданицима, који се не би могао обележити као акт којим се крши непосредно лична једнакост". *Лајбхолц* наводи као пример закон о валоризацији. За њега би се могло рећи да он неједнако и неправично погађа више група грађана, као хипотекарне повериоце, власнике индустриских облигација — па ипак тај закон није својевољан.

Уношењем једног социолошког појма какав је социална група даје се начелу једнакости несумњиво једна ширина. Али се тиме изгубило од оне прецизности на коју се претендовало ограничавајући једнакост на *личну*. Одељивати људе по групама на један видљив начин, то није тако једноставна ствар нити ствар која се може објаснити само на један начин. Али на другој страни видимо такође да ни најенергичнији претставници новије теорије се не показују у својим формулама начела једнакости, када хоће да ово начело примене у пракси одн. формулама намењеним за практичну примену. Швајцарски савезни суд, ма колико да проширује једнакост у једном правцу (он сматра на пр. као повреду једнакости ако осуђено лице није саслушано на суду или у опште није пуштено на суд, лишено права да тражи правду код суда), у другом правцу сужава појам на крупне погрешке, на својевољно поступање или, како се он сâм био изразио, на случајеве, где недостаје један разуман правни основ према основним правним схватањима у дотичној земљи. Вариације у формулисању свакако има код

овог суда. Има их такође и код америчких. Један пут код ових последњих сматра се да својевољан акт није »based upon some ground« и други пут кад се не може пронаћи никаква „поштена" разлика мишљења (»a honest difference of opinion is impossible or pretty«). *Лајбхолц* у својим формулама не иде даље. Једнакост значи по њему „с једнаким треба једнако поступати, и с неједнаким неједнако" као и по Аристотелу, који на овај начин формулише justitia distributiva. Али то неједнако поступање познаће само по томе, што ће се једна разлика начинити на један неразуман (unvernünftig) начин. *Лајбхолц* разликује нетачност од својевољности. Својевољност је погрешка „која се у опште не дâ оправдати". Што се тиче дискреционе власти по њему, сталност је када на пр. један судија само казни једно лице за крађу из личних мотива обичну, просту и кад се оно према стању ствари има да пусти. А својевољност, када судија одлучи на исти начин, али пропусти да дâ у мотивацији основе који одговарају таквој одлуци.[1])

На сваки начин, случајеви својевољности би били неки гранични, крајњи случајеви и у том смислу принципиелно различити од осталих погрешака. Изгледа да ничим није оправдано разликовање између обичних погрешака и својевољности, и да је то само уступање практичној немогућности да се сваки акт који би кршио једнакост и, нарочито, сваки закон не примењује. Хоће међутим, у ствари, можда још недовољно свесно, да се то дедуцира из самог бивства једнакости, из његове садржине. То пак могуће је по цену, ако се једнакости дâ један чисто објективан карактер, ако је извучена из крила разних субјективних тумачења и подигнута на ступањ објективности која се свима намеће. То значи тражи се за сва субјективна мишљења која се морају признати један заједнички услов, који се састоји у томе да решење има објективан карактер, објективност признату од сваког. И то ће бити, ако се нико не понаша произвољно. И, једнакост не би управо ни била једнакост, тамо где се разилазе гледишта него тамо где постоји слагање свију. Оваква формула једнакости има претензије да она начело једнакости заснива дубље него извесна формална разликовања, и то за то, јер даје један материалан садржајан критериум. Тако на пр. код питања о изванредним судовима, по мишљењу *Лајбхолца,* један закон који би у апстрактној форми нормирао суд за комунисте, у Немачкој би био изванредан. Кад се оцењује изванредност, оцењује се према својој садржини, на име да ли се ради о својевољности или не без обзира на форму апстрактну или конкретну, која се обично узима за обележје ових судова.

Нешто друкчије дефинише једнакост *Е. Кауфман* у свом реферату, имајући у виду поделу компетенције између законодавца и судије, и у опште проблем компетенције (компетен-

[1]) В. мој чланак: Дискрециона власт у немачко-аустријској литератури (Архив, септ. 1928, ст. 192).

ције законодавца према социалном праву). По њему законодавац има права да учини избор које ће начело правичности узети као основу у конкретном регулисању животних области. На пр. код питања валоризације он ће изабрати на место justitia commutativa — justitia distributiva, због привредне ситуације, у којој се сада налази немачки народ и немачка држава. Исто тако, он ће налазити правнотехничке форме за остварење норама, на пр. да одреди да се пунолетност стиче са 21 год. старости или проналази форме тестамента. За судију, разуме се остаје да спроведе и дâ конкретан облик и смисао изабраним принципима, од стране законодавца. Али за судију остаје такође и то да пази да ли је законодавац у опште изабрао један принцип правичности или ради *ван сваког принципа*. И у том он ће се ослањати (као и, у осталом, у спровођењу закона) на опште културне тековине, на општу социалну свест. На овакву поделу надлежности могу се ставити критике, јер на пр. није тачно да судија не може никада да нађе техничка средства или с друге стране, да техничко средство нађено од законодавца, не може да води неједнакости. Мало даље ћемо чути и критике *Лајбхолца* које он ставља са својега гледишта. У *Кауфмановој* теорији је карактеристично пре свега то, што она признаје законодавцу, тј. држави, важну улогу у испуњавању садржине начела једнакости.

Разлика између Кауфманове и Лајбхолцове концепције би била у томе, што по назирању Лајбхолцовом својевољности, која чини централни појам код њега, може бити и при бирању принципа правичности, али с друге стране и код самог техничког спровођења које спада, по Кауфману, у надлежност законодавца. У колико *Лајбхолц* сужава с једне стране поље својевољности, у толико га на другој страни проширује. Њихови основни појмови, ма колико блиски, не поклапају се.[1])

Између свих писаца нове теорије хоће да нам се као најумеренији представи *Римелин*. Главна разлика између њега и осталих била би на једној страни у томе, што он наглашава општи интерес одн. правну сигурност. Поред једнакости он има у виду такође и овај моменат. У том погледу на првом месту он полемише са онима, који одбацују у опште могућност привилегија, изузетног одликовања и бољег поступања појединаца или друштава. Јер он налази да општи интерес може захтевати да се једном човеку укаже нарочита част и нарочито право по заслузи али вредности коју има за друштво и државу. По њему, има привилегија које су правичне, тако на пр. ако се неком високо заслуженом човеку даду користи путем пореских привилегија, ослобођење од поштарине, бесплатна вожња на жељезницама или продужење ауторског или проналазачког права. То би имао само да утврди законодавни

[1]) В. ближе о томе *Leibholz*, S. 25—27 нап. 59 на стр. 25.

орган. Међутим то не би могло бити кад се ради о одузимању права, о одређивању специалних казни само за извесне индивидуе или оптерећењу порезом. То је у толикој мери немогуће (т. ј. забрањено), да би и судија могао таквом закону одрећи важност. Он у вези с тим полемише са *Карлом Шмитом* који је дао мишљење да је одузимање имања од бивших кнежева у супротности са начелом једнакости. По *Римелину* то није тачно, јер се ту ради о једној чињеници какве дотле није било и имању које је настало под нарочитим околностима у вези са јавноправним функцијама. — На другом месту *Римелин* критизира тенденцију да се начело једнакости сведе искључиво на начело одмазде или еквиваленције (Vergeltung), на начело: услуга за услугу, казна за деликт, награда за добро дело. И у том погледу он истиче важност општег интереса, и никако се, по њему, не може сматрати као тачно начело fiat justitia, pereat res publica. То чини појам правне једнакости још неодређенијим, али то не мари ништа јер и овде, као и иначе, главна ствар је да се утврди истина без обзира на њену комплицираности.

За разлику од других *Римелин* се задовољава да се судија може послужити посебним, појединачним аналогијама и да би само могао, ослањајући се на њих, одрећи једном закону његову примену као неуставном. Он такође признаје да би се у разним стадиумима законског поступка морало да пази на начело једнакости. Тако ће председник републике моћи да потражи народно гласање о једном закону (в. чл. 72 и чл. 73), као што ће моћи царевинско веће (Reichsrat) да се послужи правом вета из чл. 74 У. Али он признаје и то да се суду може дати право да може одрећи примену једном закону кад се ради о повреди једнакости са свим одређене, у уставу несумњиво утврђене и. шта више јако наглашене. *Римелин* уверава да опасности од таквог судског испитивања нису велике. Тако на пр. чл. 128 алин. 2 забрањује изузетне одредбе противу женских чиновника и тиме даје могућности обазирати се на телесно, душевно или привредно условљену мању радну способност. Па ипак он иде и даље, и допушта да судија може не применити закон који очевидно у опште не одговара више правној идеји и то чак и онда када је он донет у једној потпуно исправној форми.

Прва разлика би била принципиелна само у случају, ако правичност не би обухватала и овај моменат. То међутим спори *Лајбхолц* који сматра правну сигурност као моменат иманентан правичности, пошто се и са гледишта правичности мора да нађе најбоље решење „објективно оцењујући и узимајући у обзир све околности". И, као што ћемо видети, не може се одиста одвојити овај моменат (општег интереса) од начела једнакости[1]). Што се тиче друге она постаје разлика

[1]) В. о односу општег интереса према начелу једнакости в. ст. 203 и даље, као и практичне случајеве, в. пример нап. 1 на ст. 201.

мере и *ступња* у моменту када признаје могућности да судија не примењује закон који очевидно не одговара идеји права. Ако он замера другим писцима да су њихови појмови »Kautschukartig« и такав је на првом месту појам својевољности, њему се такође с правом замера да је и он морао прибећи таквом једном појму, који може бити само још у неколико блажи.

(Свршиће се)

Д-р Ђ. Тасић

О НАЧЕЛИМА НОВОГ СТЕЧАЈНОГ ЗАКОНА*)

Новим стечајним законом од 22. новембра 1929. год., остварена је унификација и реформа стечајног законодавства, коју су наши привредни кругови већ дуго година тражили. Новом стечајном закону служила је као основица стечајни закон који је досад важио у Словенији и Далмацији, т. ј. аустр. стечајни закон од 10. децембра 1914. г. Нови стечајни закон разликује се у многоме од досадашњих наших осталих стечајних закона, хрватског, војвођанског и босанског, али највише се разликује од садашњег српског стечајног закона, који је најстарији од свих тих стечајних закона. У следећем изложићу главна формално правна начела новог стечајног закона. При томе упућиваћу и на разлике новог стечајног закона од српског стечајног закона[1]).

I. Отварање стечаја. — (Услови за отварање стечаја).

1. Нови стечајни закон, за разлику од стечајног закона који данас важи у Србији, не познаје отварање стечаја по званичној дужности. По њему ни отварање стечаја над трговачким друштвом само по себи не повлачи отварање стечаја над приватном имовином лично одговорних чланова друштва (ортака). По новом стечајном закону за отварање сваког појединог стечаја потребан је нарочити предлог било предлог веровника било предлог самог дужника. (§§ 69, 70 и 74). Од овог начела постоји само један изузетак али не у самом стечајном закону него у Закону о

*) По предавању одржаном 14. марта о. г. у Правничком друштву у Београду.

[1]) Нови Стечајни закон и Закон о принудном поравнању ван стечаја издао је с образложењима Др. И. Политео (1929, у наклади код „Типографија д. д." Загреб). Како се нови стечајни закон наслања на аустријски стечајни закон, могу се наши правници за тумачење нашег новог стечајног закона служити и литературом аустр. стеч. закона. Од ове литературе ваља овде нарочито споменути одличан коментар од R. Bartscha и R. Pollaka, издан под насловом *Konkurs - Ausgleichs - Anfechtungsordnung und deren Einführungsverordnung.* (2 издање 1927. год. у наклади код Hölden-Richler-Tempsky A. G. Wien und Leipzig), затим систем од A. Rintelena *Handbuch des österr. Konkurs - und Ausgleichsrechtes* 1915 (у накнади код Verlag von Duncker u. Humblot, München und Leipzig) и кратки систематски приказ од R. Bartscha »*Grundriss des Ausgleichs - und Konkursrechtes*« (1923, у накнади код Hölder - Richler - Tempsky A. G., Wien u. Leipzig)

принудном поравнању ван стечаја. Наиме по том закону у случају, ако је поступак за принудно поравнање ван стечаја обустављен као безуспешан, а дужник је трговац, мора се над имовином таковог дужника отворити стечај по званичној дужности (§ 57 став 3 зак. о порав.).

2. Нови стечајни закон не познаје разлику између тзв. редовног и трговачког стечаја како је познају српски (§ 142 и след.), хрватски (§ 216 и след.) и војвођански стеч. закон (§ 241 и след.)[2]). Он између трговаца и нетрговаца чини разлику само у толико, што стечајеве над трговцима даје у надлежност трговачких судова (§ 63). Иначе по новом стеч. закону постоји само једна врста стечаја и један исти услов за отварање стечаја у погледу свих врсти дужника, а тај јесте неспособност за плаћање (инсолвентност). Од разних облика, у којима се инсолвентност може појавити, истиче закон обуставу плаћања као најјаснији знак наступеле инсолвентности и прописује да ће се сматрати да неспособност за плаћање постоји нарочито онда кад дужник обустави своја плаћања (§ 67). Изузетно код заоставштина и правних лица закон проглашује поред инсолвентности презаduженост као услов за отварање стечаја (§ 68). Разлог је овоме разликовању, што код физичких лица игра велику улогу сама личност дужника, наиме његова пословна способност и слични лични моменти, па с тога такав дужник може остати солвентним, и ако је фактично презадужен, док се код заоставштина и правних лица способност за плаћање оснива у главном на њиховим активима и зато код њих презаduженост по правилу повлачи собом и инсолвентност.

3. И кад би постојао споменути услов, стечај се по новом стеч. закону ипак не може отворити, ако има само један веровник или ако дужникова имовина није довољна ни за то да покрије трошкове стечајног поступка (§§ 76, 77 став 1). Доследно томе прописује закон да ће се отворени стечај скинути, чим се покаже да у њему учествује само један веровник или да стечајна имовина није довољна да покрије трошкове стечајног поступка (§ 178).

Изузетно даје закон веровнику право да тражи отварање стечаја, и ако постоји препрека што има само један веровник или што нема довољне имовине, ако чини вероватним постојање којег захтева за побијање правних дела дужникових (§§ 76, 77 став 1). Разлог овоме пропису, лежи у томе што је за случај стечаја право побијања правних дела дужникових признато у већем обиму него што је то признато ван стечаја, па је с обзиром на то у неким случајевима отварање стечаја услов за остварење којег захтева за побијање. У случају недостајања довољне имовине може веровник и ако нема захтева за побијање ипак постићи отварање стечаја ако унапред положи примерени износ за покриће трошкова стечајног поступка (§ 77 став 1).

[2]) Бос. стеч. закон познаје само трговачки стечај (§ 1 бос. стеч. зак.).

II. Надлежност за стечајни поступак. (Стечајни суд и стечајни судија). Начело атракције.

1. Нови стечајни закон даје стечајеве у надлежност зборних (колегијалних) судова (§§ 63 до 64). Али је вршење појединих судских послова у стечајном поступку по закону изведено на тај начин што један део ових послова има да врши стечајни суд као колегиј (веће, одељење, сенат) а други, и то већи део т. зв. стечајни судија (§ 85). И српски стечајни закон предвиђа посебан судски орган за вршење судских послова у стечајном поступку т. зв. стечајни судски одбор (§ 37). Али између положаја стечајног судије по новом стечајном закону постоји велика разлика. Јер док је стечајни судски одбор по срп. стеч. закону само помоћни орган стечајног суда, коме не припада право самосталног одлучивања[2]) дотле стечајни судија по новом стечајном закону послове, који су му по закону дати у надлежност, врши самостално као судија појединац (§ 85 став 2). Одлуке које он доноси у свом делокругу равне су одлукама колегија. Против једних и других иде правни лек право на Апелациони суд (§ 187). Ипак је стечајни суд као колегиј претпостављена власт стечајног судије, и то у толико што овога поставља, води надзор над његовим радом и може га сменити (§ 85 став 1 и 3). Ово уређење је од нарочите важности за подручја, у којима већ постоје срески судови, с обзиром на то, што и старешина среског суда може бити постављен за стечајног судију. Њега по закону у овој функцији замењује судија среског суда, који му је иначе одређен за заменика (§ 85 став 1). Установом стечајног судије постизава се на овај начин велико упрошћење и убрзање стечајног поступка.

2. Надлежност између стечајног суда као колегија и стечајног судије подељена је на тај начин, што су у закону таксативно побројане наредбе и одлуке, које спадају у надлежност окружног суда као колегија, а све остале наредбе и одлуке, које се имају донети у стечајном поступку спадају у надлежност стечајног судије (§ 85 став 2). Поред већ споменутих одлука о постављању и смењивању стечајног судије у искључиву надлежност стечајног суда као колегија спада доношење одлука: о отварању (§ 78), о скидању (§§ 151, 164, 178, 179), и обнављању стечајног поступка (§ 170), о постављању и смењивању управитеља стечајне масе (§§ 86, 91 став 4, 94), његовог заменика (§ 92) и посебних управитеља (§ 93), о кажњавању управитеља који не врше своју дужност како треба (§ 91 став 3), о одобрењу (потврђивању) избора веровничког одбора који је извршио збор веровника и смењивању изабраних чланова веровничког одбора (§ 95 став 6 и 7), о признању права на гласање у погледу неиспитаних тражбина, ако тражбина прелази износ од двадесет хиљада динара (§ 102 став 2), о уновчењу ствари које се налазе код разлучних веровника (т. ј. веровника који имају право на одвојено на-

[2]) В. Митровић Велизар Ј., Стечајно право (1926, стр. 199 и след.).

мирење (§ 132 став 3), одобрењу рачуна, који је положио управитељ стечајне масе, ако постоји каква сумња о његовој исправности, или ако су од стране веровника или стечајног дужника поднете примедбе на рачун (§ 134), даље о одобрењу нацрта за деобу стечајне масе, коју предлаже управитељ стечајне масе, ако постоји сумња о исправности тога нацрта или су биле поднесене опаске на њега (§ 142), даље о томе да ли ће се предлог за поравнање, који је ставио стечајни дужник a limine одбити или ће се о њему одредити рочиште (§§ 152, 154), одлуке о одобрењу поравнања, које су веровници примили (§§ 164 до 166), и напослетку одлуке о томе дали има места скраћеном стечајном поступку (§ 181).

У колико није према споменутом заснована надлежност стечајног суда као колгија, постоји надлежност стечајног судије. Само у три случаја конкурише надлежност стечајног суда и стечајног судије. Наиме и стечајни суд и стечајне судије могу наредити одлагање дозвољене принудне продаје ствари, на којима некоме припада право на одвојено намирење (разлучно право, § 11); један или други могу стечајног дужника и ако не из једнаких разлога ставити у притвор (§§ 83, 113) и напослетку могу један и други задржати (одлагати) и извршење закључка веровничког одбора (§§ 104, 105).

Према томе у круг рада стечајног судије спадају нарочито:

а) Управљање стечајним поступком. Овамо спадају: постављање привременог веровничког одбора и његово опозивање (§ 95 став 7), сазивање зборова стечајних веровника и руковођење тим зборовима (§ 100), сазивање седница веровничког одбора (§ 96), одређивање рокова уколико нису законом одређени, и рочишта и руковођење рочиштима; само што стечајни суд сам прогласом о отварању стечаја одређује први збор веровника, рок за пријављивање стечајних тражбина као и опште рочиште за испитивање тражбина.

б) надзирање рада управитеља стечајне масе, односно његовог заменика и посебних управитеља (§ 91);

в) даје управитељу стечајне масе, у чију дужност спада управа стечајном имовином, одобрење за нарочито важне управне акте (§ 129), а док није постављен веровнички одбор, даје управитељу пристанак односно одобрење у свим оним случајевима у којима закон прописује потребу пристанка односно одобрења веровничког одбора (§§ 97, 127 и 128).

Где год се у стечајном законику спомиње „стечајни суд", мисли се тиме стечајни суд као колегиј.

3. Начело атракције се по новом стечајном закону испољава у следећим прописима:

а) Ако се у исто време кад се има отворити стечај над имовином трговачког друштва или у току тога стечаја има отворити стечај и над имовином лично одговорног члана тога друштва, онда је за тај стечај надлежан суд, који је надлежан за друштвени стечај (§ 63 став 2).

ANALI PFB | anali.rs

б) Стечајни суд је искључиво надлежан за расправе о оспореном исплатном реду стечајних тражбина, а за парнице о постојању (исправности) таковних тражбина онда, ако би такав захтев спадао у надлежност судова, а не управних власти, (§§ 122 став 3 и 123).

в) Ако је о оспореној стечајној тражбини у време отварања стечаја парница већ била у току, може стечајни суд по предлогу наредити, да се такве парнице код њега наставе, ако то нађе за целисходно. Ако то не нареди, остаје надлежан онај суд код којег је парница била покренута (§ 125).

г) Ако је стечај скинут, јер је закључено поравнање, остаје стечајни с дунадлежан за парнице, којим се остварују захтеви масиних веровника, или стечајних веровника првог и другог исплатног реда, затим за парнице по оспореним тражбинама стечајних веровника трећег исплатног реда, даље за парнице којим се тражи повраћај онога што је дато на основу уговора, којим је повређен принцип једнаког поступања са стеч. веровницима и напослетку за парнице којим један веровник тражи да се поравнање према њему прогласи да је без учинка (§ 174).

III. Учесници у стечајном поступку.

1. Стечајни закон говори на више места о т. зв. „учесницима" у стечају (в. н. пр. § 87, 116). У ужем смислу су учесници у стечају стечајни дужник и стечајни веровници. Но закон употребљује и израз „учесници" у ширем смислу, обухватајући њим и т. зв. масине веровнике, затим имаоце излучних захтева и разлучне веровнике. Масини веровници су имаоци захтева, које закон обухвата називом „дугови стечајне масе" (§§ 45, 123, 136). То су захтеви који већим делом настају у стечају и услед стечаја, Овамо спадају нарочито трошкови (издаци) око одржавања стечајне масе и управљања с њом. Један од најглавнијих стечајних веровника је управитељ стечајне масе. Излучни захтеви, односно захтеви за излучивање (§ 43) јесу захтеви за издвајање оних ствари из стечајне месе, које не припадају стечајном дужнику и стога и не спадају у стечајну масу (§ 11 став 1). Под овим називом мисли се дакле оно исто што српски стеч. закон (§ 6) означује као „тражбине по праву сопствености" (separatisti ex jure dominii, vindikanti), а под разлучним веровницима подразумевају се веровници којим припада заложно право или које друго право на одвојено намирење из извесних ствари стечајне масе (§§ 11, 47), дакле под свим се називом подразумевају они веровници, које срп. стеч. закон (§§ 7 и след.) означује као „поверитеље из опредељених масиних добара" (separatisti ex jure crediti). Масини веровници, имаоци сдлучних захтева и разлучни веровници не могу се сматрати као учесници у стечају у ужем смислу, јер у погледу њих вреди начело да стечајни поступак у њихово право не дира. Они могу своја права и после стварања стечаја остваривати као и ван стечаја (§§ 11, 123).

Само за стечајне веровнике постоји дужност да пријаве своје захтеве у стечај, т. ј. само они могу остваривати своје захтеве једино пријавом, док веровници, који траже само одвојено намирење из извесних ствари стечајне масе не требају своје тражбине пријавити у стечај; они се намирују као и изван стечаја. И у томе се дакле нови стечајни закон разликује од садашњег српског стеч. закона (§§ 91 и след.).

2. Што се тиче стечајног дужника, нови стечајни закон, полазећи са гледишта да је јаче учествовање стечајног дужника у стечајном поступку од користи за његово успешно спровођење, побољшао је у многоме његов положај. Закон прописује да управитељ стечајне масе мора при свима важним наредбама и располагањима, пре него што их учини, саслушати стечајног дужника, ако је то могућно, а да и веровнички одбор и стечајни судија у свим оним случајевима, у којим је ваљаност располагања управитеља зависна од њиховог одобрења, морају, пре него што донесу о томе своју одлуку, саслушати стечајног дужника ако је то могућно (§ 130). Даље се прописује да се и стечајни дужник има позвати на рочишта одређена за испитивање пријављених стечајних тражбина (§§ 117 став 1, 120 став 1) и признаје му се право да рачуне управитеља стечајне масе може прегледати, да им може приговорити (§ 133) а исто тако да може правним леком побијати одлуке стечајног судије о награди и осталим захтевима управитеља стечајне масе (§ 137 став 2) и чланова веровничког одбора (§ 139 став 2). Оспоравање пријављених стечајних тражбина од стране самог стечајног дужника нема додуше дејства у самом стечају. Његово оспоравање не спречава уважење тражбина у стечају (§ 121 став2), али такво оспоравање ипак није без важности, јер оно спречава да, после скинућа стечаја, стечајни веровник само на основу тога што је његова тражбина у стечају призната, захтева извршење против стечајног дужника, док веровник, чијој тражбини стечајни дужник није приговорио, то може учинити (§ 60).

Али стечајни закон налаже стечајном дужнику и дужности. Те су дужности да управитељу стечајне масе даје објашњења која су му потребна за његово пословање (§ 109), даље, да поднесе суду тачан списак своје имовине и да на захтев управитеља или којег стечајног веровника или по наредби самог стечајног судије положи заклетву на овај списак своје имовине (т. зв. проказну заклетву, § 111) и на послетку да на позиве долази суду (§ 113). Стечајни суд може у том циљу наредити да се стечајни дужник силом доведе и може га ставити у притвор, ако неће да изврши споменуте дужности (§ 113).

3. Главни учесници у стечајном поступку су стечајни веровници. Њихово је намирење циљ стечајног поступка. Стечајни веровници су она лица, којима припадају имовинско-правни захтеви против самог стечајног дужника, дакле т. зв. лични веровници (§ 2 став 2). И разлучни веровници могу доћи у обзир као стечајни веровници, и то онда кад им поред права на одвојено намирење припада и захтев против самог стечајног дужника. Ако

ANALI PFB Linak.rs

разлучни веровници хоће да буду уважени као стечајни веровници, морају свој захтев пријавити у стечај као и остали стечајни веровници. При томе имају означити предмет на који им припада разлучно право и навести износ до којега ће њихова тражбина бити вероватно покривена разлучним правом (§ 115 став 3). Разлог је овоме пропису то, што закон таквим веровницима признаје положај стечајног дужника само у погледу онога дела њихових тражбина, који није покривен разлучним правом (§§ 102, 144). Исто тако поступа закон са оним личним веровницима који имају које друго посебно покриће за своје тражбине, тако нарочито са веровницима трговачких друштва, ако је стечај отворен над имовином друштва и у исто доба и над засебном имовином лично одговорног другара (ортака) и ако је веровник трговачког друштва пријавио своју тражбину и у стечај лично одговорног другара (§§ 102 став 3, 174 став 2 и 144).

Стечајни веровници учествују у стечајном поступку делимице само посредно преко органа који их представљају (т. ј. преко веровничког одбора и збора веровника) а делимице непосредно. О њиховом утицају на стечајни поступак преко органа биће доцније говора. Непосредно учествују стечајни веровници у стечајном поступку нарочито: при испитивању пријављених стечајних тражбина на тај начин што им се признаје право оспоравати тражбине, које су други веровници пријавили (§ 118), и бранити се од оспоравања учињених у погледу њихове тражбине од стране других веровника (§ 122), даље при испитивању рачуна положеног од управитеља стечајне масе, на који могу ставити опаске (приговоре § 133) и правним леком побијати судску одлуку којом се одобрава такав рачун, даље при деоби уновчене стечајне масе, где им припада право да чине опаске на нацрт о деоби (§ 142), при закључењу поравнања у стечају, када гласају о предлогу за поравнање (§§ 155, 159) када побијају одлуку суда којом се одобрава од веровника закључено поравнање (§ 167). Стечајном веровнику припада још и право тражити да стечајни дужник положи заклетву на предложени списак имовине (§ 111 став 2).

IV. Официјална и диспозитивна максима (т. зв. аутономија веровника) у стечајном поступку.

Као у сваком поступку, у којем се одлучује о приватноправним захтевима, појављује се и у стечајном поступку питање дали ће се дати предност официјалној или диспозитивној максими, т. ј. да ли ће се руковођење поступком дати суду или веровницима, или како се питање ставља за стечајни поступак, у којем ће се обиму признати аутономија веровника. За стечајни поступак долази при томе још у обзир што су у њему у питању не само одлучивање о приватно-правним захтевима него и управа имовином.

Стечајни закони, који су до сада важили на подручјима Хрватске, Војводине и Босне и Херцеговине, признају веровницима широку аутономију. Они за најважнија акта управе и уновчења стечајне имовине траже пристанак веровничког одбора, ко-

ји предвиђају као облигаторни орган. Хрватски и Војвођански стечајни закон препуштају чак утврђење награде управитеља стечајне масе споразуму између стечајног управитеља и веровничког одбора (§ 94 хрв. и 103 војв. стеч. зак.). Напротив видимо да је по српском стеч. закон аутономија веровника јако скучена. По њему је са малим изузетцима само суд тај који руководи стечајним поступком. Збору веровника не даје се скоро никаква ингеренција, једино што му се препушта одређивање награде и накнаде браниоцу масе (§ 88). Веровнички се одбор додуше предвиђа као облигаторни орган, али то само од рочишта за поравнање ако оно остане безуспешним (§ 70), а не даје му се право одлучивања него само право да да мишљење и чини предлоге[4]).

Нови стечајни закон ишао је у том погледу средњим путем. Уважујући с једне стране да је искуство показало да широка аутономија веровника у већини случајева води до тога да једна мањина ту аутономију злоупотребљује за протурање својих себичних интереса а на штету општих интереса свих стечајних веровника, ако не пређе извесне границе, може бити од користи, нови стечајни закон признаје веровницима утицај при управи стечајне имовине и њезином уновчењу, прописујући за ваљаност важнијих наредаба и располагања око управе и уновчења стечајне масе потребу пристанка веровничког одбора (§§ 127 до 129) и опште надзирање рада управитеља стечајне масе од стране веровничког одбора (97 бр. 1). Само збору веровника не даје нови стечајни закон овде непосредни утицај. Збору веровника закон даје у надлежност бирање и смењивање веровничког одбора (§ 95 став 1 и 6) и признаје му право да на место управитеља кога је суд поставио предложи управитеља кога је он изабрао. (§ 94). Поред тога мора стечајни судија тражити одлуку збора веровника, ако сматра да треба спречити извршење којег закључка веровничког одбора због тога што је тај закључак незаконит или штетан, наиме у таквом случају може стечајни судија само одложити извршење таквог закључка док веровнички збор не донесе закључак о дотичном предмету (§ 104 став 1). Тако је нови стечајни закон признао аутономију веровника, но узео је за веровничког представника редовно веровнички одбор, а само изузетно веровнички збор. Ово се решење мора признати за целисходно прво за то, што се на овај начин спречава владање мањина у ширем телу као што је веровнички збор, а друго за то, што је веровнички збор а друго зато, што је веровнички одбор најподеснији орган веровнички, јер стоји у сталном додиру са управитељем стечајне масе и с тога је боље упућен у прилике стечаја него збор веровника, а уз то може бити при руци кад год треба његово учествовање док веровнички зборови због немара веровника често остају без кворума потребног за доношење правно ваљаних закључака.

ANALI PFB | anali.rs

С друге стране нови стечајни закон предвиђа потребне кautеле против злоупотребе веровничке аутономије. О једној је ка-

[4]) Вид. Митровић Велизар Ј., цит. дело стр. 280.

утели већ било говора, наиме да стечајни судија може одлагати извршење закључака веровничког одбора и тражити о дотичном предмету закључак збора веровника. Али најглавнија каутела састоји се у томе што закон овлашћује стечајни суд да одбије извршење како закључака веровничког одбора тако и закључака збора веровника, ако нађе да је закључак у противности са заједничким интересима стечајног веровника, па га овлашћује и на то да у хитним случајевима такав закључак замени својом наредбом ако то нађе за потребно, да се отклони очевидна штета, која би иначе настала (§ 105).

Овде ваља још споменути, да нови стечајни закон оставља стечајним веровницима на вољу да се одрекну признатог им утицаја на стечајни поступак, т. ј. да уопште не изаберу веровнички одбор (§ 95 став 1). У таквом случају дужности веровничког одбора прелазе на стечајног судију, а његовој оцени се препушта да тражи одлуку збора веровника у свим оним случајевима, у којим би иначе био потребан пристанак веровничког одбора (§ 99).

V. Органи стечајног поступка.

Из наведеног произлази да нови стечајни закон познаје, поред судских органа, о којима је већ било говора, још и ове органе стечајног поступка: Управитеља стечајне масе, веровнички одбор и збор веровника.

1. Управитељ стечајне масе.

Управитељ стечајне масе је облигаторни орган стечајног поступка. Он спаја у себи функције које по срп. стеч. закону врше два органа, наиме бранитељ и старатељ масе, али има јачи положај него ови органи. Његов је задатак у главном: да утврди стање масе (§§ 87, 106, 110), да прибира и обезбеди масену имовину (§ 87), да управља масом и да ју уновчује (§§ 87. 127, и след.), да утврђује пасивне масе (§§ 87,116,117) и да врши деобу масе (§§ 136 и след.). Управитеља стечајне масе поставља стеч. суд (§ 86). Али закон даје веровницима право да предложе другог управитеља, кога буду изабрали на збору веровника. Но суд није за такав предлог везан. Он га може одбити, ако сматра да је изабрани управитељ нѐзгодан или да је промена у особи управитеља штетна по заједничке интересе стеч. веровника (§ 94). У погледу квалификације управитеља стечајне масе прописује се једино то да управитељ мора бити непорочно, и пouздано а осим тога још, с обзиром на особеност или врсту стечајне масе и стручно лице (§ 86). Нови стечајни закон дакле не везује суд за одређени круг лица (адвоката), како то чини војв. (§ 95), а донекле и хрватски (§ 88) и срп. стеч. зак. и то последњи у погледу браниоца масе (§ 38). Дакако у већини случајева адвокати биће ипак најподеснији за ову функцију. О захтевима стеч. управитеља за награду и накнаду његових издатака доноси одлуку стечајни судија. Али он мора да пре но што донесе своју одлуку, о томе пре-

ANALI PFB | anali.rs

слуша веровнички одбор, ако такав постоји (§ 137 став 2). Закон још предвиђа да се могу поставити заменик управитеља (§ 92) као и посебни управитељи за поједине делове стечајне масе (§ 93). За њихова права и дужности вреде иста наређења као и за управитеља стечајне масе.

Ваља још споменути да се у теорији разилазе мишљења о правном положају управитеља стечајне масе. Једини га сматрају као званичног органа коме је поверено извршење званичних аката, као неку врсту извршног органа (т. зв. публицистичка теорија), а други опет као заступника (т. зв. теорија заступања), и то неки од последњих као заступника стечајног дужника, неки опет као заступника веровника, а неки опет као заступника саме стечајне масе као неке врсте правног лица[4]). Полазећи са гледишта позитивног права т. ј. са гледишта нашег новог стеч. закона, може се рећи, да свака од ових теорија непотпуно обележава правни положај управитеља стечајне масе. По закону нема сумње да је управитељ стечајне масе званични орган, јер он црпи своју власт из званичног постављења, а на основу самог закона, независно од воље веровника и стечајног дужника (§ 83). Али стоји и то да он у свом делокругу врши и правна дела, која би, ван стечаја, вршио стечајни дужник (тако на пр. испуњење уговора који је стечајни дужник склопио и склапање нових уговора) или стечајни веровник (на пр. остваривање права на побијање правних дела стеч. дужника), и то са дејством за стеч. дужника, односно за стеч. веровника. Према томе може се у свом делокругу, у исто време сматрати и као законски заступник стеч. дужника и као заступник стечајних веровника.

2. Веровнички одбор.

Споменуто је већ пре да је веровнички одбор по новом стечајном закону само факултативни орган. Његa за први стадиј, т. ј. до првог збора веровника поставља као т. зв. привремени одбор сам стечајни судија (§ 95 став 7). Веровницима пак припада право да на првом или којем доцнијем веровничком збору изаберу такав одбор (§ 95 став 1). При томе се предвиђа право мањине т. ј. веровника, који заступају једну четвртину целокупног износа тражбина, које припадају на збору присутним веровницима, наиме да у одбор уђе бар један члан кога су они именовали (§ 95 став 2). На збору изабрани одбор има да потврди стечајни суд (§ 95 став 7). Док веровници сами не изаберу веровнички одбор и све док стечајни суд не потврди од веровника учињени избор, остаје право стечајног судије да он постави привремени одбор. Стечајни судија може од њега постављени одбор као целину опозвати или поједине чланове изменити (§ 95 став 7). На збору изабране чланове одбора као и цео изабрани одбор могу сменити само сам збор веровника или стечајни суд (§ 95 став 6). Ваља

[4]) В. о томе поближе Bartsch — Pollak, цит. дело, стр. 483 и след.; Rintelen цит. дело, стр. 59. и след.

споменути да по новом стечајном закону могу и неверовници па чак и правна лица (банке) бити изабрани за чланове веровничког одбора (§ 95 став 3).

Дужности су веровничког одбора да врши надзор над пословањем управитеља стечајне масе и да га помаже. За важније акте управе потребан је пристанак веровничког одбора, како је то већ пре споменуто (§§ 127 до 129). Већ пре је споменуто и то да стечајни судија док није постављен веровнички одбор има све дужности тога одбора (§ 3 под III). Чланови веровничког одбора немају права на награду осим ако су им поверени нарочити послови, али имају право на накнаду издатака учињених по масиним пословима уколико су им издаци били потребни (§ 98).

3. Веровнички збор.

Споменуто је већ пре уколико збор веровника долази у обзир као орган стечајног поступка, односно као орган управе (B. под III). Осим у овим случајевима иступа збор веровника као такав само још при доношењу одлука (закључака) о предлогу за поравнање у стечају (§ 152 став 4). Само за ове зборове веровника вреде прописи о кворуму, т. ј. да је за доношење правно-ваљаних закључака потребно присуство најмање два веровника којих тражбине претстављају најмање једну четвртину износа свих тражбина пријављених у стечај (§ 101 став 1), затим пропис да се закључци доносе апсолутном већином гласова (§ 101 став 2) и на послетку прописи о праву гласа (§§ 102, 103, 155). За збор који одлучује о предлогу за поравнање (§§ 155, 159) постоје посебни прописи у погледу потребне већине и права на глас.

Осим ових случајева иступају веровници и на рочиштима као појединци, тако н. пр. на рочиштима за испитивање пријављених тражбина или за испитивање рачуна, које полаже управитељ стечајне масе (§§ 121, 133).

VI. Главне карактеристике поступка.

1. Као важније разлике између новог стечајног закона и срп. стечајног закона у погледу самог поступка ваља споменути ниже изложене. Попис и процена су по новом стеч. закону судске радње. Оне спадају начелно у дужност стечајног судије, а не стечајног суда. Али стечајни судија не мора их у сваком случају лично вршити него може њихово извршење поверити којем другом органу суда или управитељу стечајне масе (§ 106).

Сав рад око утврђења, прибирања, управе и уновчења стечајне масе лежи у рукама управитеља стечајне масе, како је то већ пре споменуто. Он је у томе раду утолико везан, што по пропису закона мора при важнијим наредбама и располагањима тражити пристанак, односно одобрење веровничког одбора, за неке поред тога још и одобрење стечајног судије. У погледу тих одобрења закон чини разлику. Наиме у погледу неких у закону таксативно побројаних аката овим одобрењем условљена је њихова правноваљаност (§§ 128, 129), у погледу осталих има недостајање

одобрења правни значај само у унутарњем односу, а не према вани, (§ 127), т. ј. ако управитељ изврши такве акте управе или уновчења и ако није за њих тражио или није за њих добио одобрење веровничког одбора, он тиме повређује своју дужност и мора за то одговарати, али ови акти остају правноваљани.

Нови стечајни закон не прописује начин управе, али изречно спомиње да је допуштено и настављање радње стечајног дужника (§ 127 став 1). Закон дакле препушта одлуци управитеља стечајне масе и осталих органа да одлучују о томе да ли ће се управа ограничити на обезбеђење и чување стечајне масе, да ли ће се предузеће стечајног дужника ликвидирати т. ј. да ли ће се завршити започети послови или ће се то предузеће наставити, све према томе, који је начин управе у поједином случају целисходнији. Тако на пр. може се препоручити да се радња настави, ако постоји нада, да ће брзо доћи до поравнања или да ће се радња брзо моћи као целина продати, јер је и последње допуштено.

И у погледу начина уновчења стечајне масе не веже закон органе стеч. поступка. Закон изречно истиче да уновчење стечајне масе може бити судским путем или на који други начин, т. ј. из слободне руке (§§ 127 став 1, 128 бр. 1. 129 и 131 став 1). Судско отуђивање мора се вршити по прописима о судском извршењу (§ 131 став 2).

Дакле прописи новог стечајног закона о управи и уновчењу стечајне имовине одликују се својом еластичношћу, која омогућује да се у сваком поједином случају изабере онај начин управе и уновчења, који је с обзиром на посебне прилике тог случаја најцелисходнији. Ако на ствари, било покретној било непокретној постоји заложно право или које друго право на одвојено намирење, таква се ствар мора уновчити судским путем, осим ако разлучни веровници сами пристану на други начин уновчења или ако управитељ искупи њихове тражбине или ако се утврди, да разлучни веровник који није пристао на други начин уновчења може бити намирен из износа који ће се добити начином уновчења који је управитељ изабрао (§ 132 став 1 и 2).

2. Осим редовног начина довршења стечаја деобом уновчене стечајне масе (§§ 136 до 153), нови стечајни закон познаје још ове начине довршења стечаја: скинуће стечаја због тога што се тек после отварања стечаја показало да постоји само један стечајни веровник или што нема имовине довољне за покриће трошкова стеч. поступка (§ 178), скинуће стечаја на основу пристанка веровника (§ 179) и скинуће стечаја на основу принудног поравнања (§§ 152 до 169).

Што се тиче принудног поравнања ван стечаја, ваља пре свега споменути да нови стечајни закон, за разлику од српског стеч. закона, не прописује, да суд мора најпре по званичној дужности покушати да се постигне поравнање већ препушта стечајном дужнику да то предложи (§ 152). Он то може предложити у сваком стадију поступка све док није одобрена завршна деоба (§ 152 став 1), али се рочиште за претресање таковог предлога не може одржати пре него што се је одржало опште рочиште за

испитивање пријављених стечајних тражбина (§ 157 став 1). Стављање таковог предлога, по новом стеч. закону, не зауставља поступак. Али суд може, ако предлог не одбије као недопуштен, пошто преслуша управитеља стечајне масе и веровнички одбор, наредити да се уновчење масе заустави док збор веровника не одлучи о стављеном предлогу (§ 152 став 4).

Као и српски стеч. закон, и нови стеч. закон прописује извесне услове за допустивост предлога за поравнање (§§ 153, 154), али док срп. стеч. закон дозвољава суду испитивање закљученог поравнања само са његове формалне стране[6]), дотле нови стечајни закон предвиђа судско испитивање поравнања и по његовој садржини наиме да ли поравнање не повређује опште интересе веровника или начело једнаког поступања са неповлаштеним веровницима (§§ 165, 166). За склапање поравнања прописује нови стечајни закон, као и срп. стеч. закон, две већине, већину по броју лица и по износу тражбина, наиме да је за пријем предлога за поравнање потребна апсолутна већина на рочишту присутних или заступљених веровника и да они који су гласали за поравнање претстављају три четвртине целокупне своте свију тражбина (присутних и неприсутних веровника) које дају право на глас (§ 159).

3. Нови стечајни закон предвиђа скраћени поступак за незнатне стечајеве (§§ 181, 182). Као незнатне сматра закон оне стечајеве, у којима вредност стечајне масе (без обзира на називе) не прелази износ од 100.000 динара. За скраћени поступак предвиђа закон нарочите олакшице којим је циљ убрзање и појефтињење поступка. У скраћеном стечајном поступку доноси све одлуке, осим одлука о отварању и скинуњу стечаја, сам стечајни судија (§ 182 бр. 1). Његовој одлуци остављено је и то, да ли ће поставити веровнички одбор или не.

4. У теорији разилазе се мишљења о томе да ли стечајни поступак има сматрати као ванпарнични поступак или као извршни поступак, као т. зв. генерална (универзална) екзекуција. Међутим по новом стечајном закону не припада овоме питању велика практична важност с обзиром на то, што нови стеч. закон сам одлучује о питању које формално право има супсидиарно да вреди за стечајни поступак. Закон прописује, да се на стечајни поступак имају сходно примењивати прописи грађанског судског поступка, уколико у самом стеч. закону није о томе што друго наређено (§ 183). Нови стечајни закон има при томе у виду прописе новог јединств. грађ. парн. поступка. Али је уводним законом наређено, да ће се до ступања на снагу новог грађанског парничног поступка примењивати дотични прописи грађанског парничног поступка, који данас важе у појединим правним подручјима (чл. 7. Ув. зак.).

ARHIV PFB | anali.rs

[6]) Види Митровић В. Ј. пом. дело. стр. 239.

Као нарочита наређења стечајног закона у том погледу ваља споменути: да је рок за улагање правних лекова скраћен на осам дана (§ 188), да о захтевима управитеља стечајне масе и веровничког одбора апелациони суд коначно одлучује (§§ 137 став 2,199 став 2), да се заменом рокова исти не могу продужити, и да у овоме поступку нема места повраћају у пређашње стање (§ 187).

Д-р Бертолд Ајзнер

О НАРОДНОЕКОНОМСКОМ ПОЈМУ ТРГОВИНЕ

Како се све друштвене науке стално развијају, као што се и живот, који је предмет њихова испитивања, развија, резултати њиховог сазнања нису никад дефинитивни. Једаред утврђени, они брзо застарева̀ју. С тога се и намеће потреба увек нових испитивања, разграничавања и допуњавања. Појмови народноекономске науке, нису тако прецизно исковани, као у праву,[1]) и зато она постаје све сложенија и разгранатија. То је нужна последица све веће сложености привредног живота и односа у њему. И ако је стварање појмова у социјалним наукама предуслов за сва научна испитивања, ипак се често чују приговори против тога, што се у социјалним наукама *сувише обраћа пажња апстракцијама. Али је довољан један поглед* на развитак друштвеног живота за последњих сто година, па да се види, колико оно, што је у прошлости, не тако далекој, изгледало као чиста апстракција, за чије разумевање је потребан нарочити мисаони апарат, постаје данас саставни део садржине опште културе и садржина свести врло широких слојева.

Са развитком привредне стварности настала је јача потреба, да се и народноекономски појмови, који су изгледали дефинитивно утврђени, подвргну новом испитивању и да се поново одређује њихова садржина. Појам трговине, који је у науци испрва обухватао целокупно подручје народне привреде, прошао је са временом кроз више промена. У следећим редовима покушаћемо да прикажемо два новија народноекономска појма трговине и да испитамо њихову оправданост.

I.

Два, разноврсна полазна схватања о трговини и о њеној главној функцији и народној привреди, развила су се у Немачкој. Бури[2]) наводи следећу дефиницију појма трговине,

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Franz Eulenburg, Naturgesetze und soziale Gesetze, Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Band 32 (1911.), p. 706.

[2]) Jos. Burri, Die Stellung des Handels in der nationalökonomischen Theorie seit Adam Smith, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 69. Jahrgang (1913.) p. 620.

која је тада, пре двадесет година, владала у народноекономској науци у Немачкој: *Трговина је обртимична куповина и продаја добара у циљу да се постигне добит.* У овоме појму налазе се три битна елемента:

1. Трговачка радња, т. ј. куповина и продаја добара треба да се врши стално, као нарочито занимање (gewerbsmässig) и по нарочитим обртноправним прописима.

Трговина је последица друштвене поделе рада, која је издвојила засебан ред људи, што ће се посветити том нарочитом занимању. За трговину су законом одређени услови, (пријава трговачке радње, протоколација итд.) које мора да испуни сваки који хоће да врши трговину. Први елеменат ове дефиниције је више правни, него економски.

2. Трговина значи куповину и продају. У свакој од ових радњи учествују два лица, купац и продавац. Свака од њих представља један уговор. Према томе, и други је елеменат ове дефиниције претежно правни.

3. Куповина и продаја, стално и правилно вршена, има за циљ постизавање трговачке добити. Вршећи трговачку радњу, трговац има пред очима главни циљ: добит. Он мора што јевтиније да купи и што скупље да прода, да би добит била што већа и да би јевтина куповина на једној страни а скупа продаја на другој омогућиле изравнање случајних губитака, који могу настати било услед промене у ценама или кварења робе. Овај трећи елеменат је приватно-економски.

Код главних представника народноекономске науке у другој половини 19. века у Немачкој постоји исто гледање на трговину. У њиховим дефиницијама трговине налазе се редовно бар по два од три горе наведена елемената. Тако Рошер под трговином разуме обртимичну куповину и продају, Адолф Вагнер, Лексис, Ратген и Матаја поред обртимичне куповине и продаје додају још и добит као главни циљ трговине. Овакво гледање је нарочито прецизирао Лексис у својој монографији о трговини, у збирном делу Шенбергове приручне књиге политичке економије.[1]) Отуда је доцније примано у новијим уџбеницима народне економије и трговинске политике. Оцена, коју је Лексисовој монографији дао Шефле, да је она најбоље што је написано о народноекономској „функцији трговине",[2]) утицала је такође, да је и Лексисова дефиниција трговине примана без критике у многе новије радове. Тако је исту дефиницију унео Матаја и у III. издање Handwörterbuch-a der Staatswissenschaften (1910. V. свеска стр. 242). Она је делом или у целини примана и у народноекономској

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Handbuch der politischen Oekonomie, in Verbindung mit verschiedenen Gelehrten und Praktikern herausgegeben von Dr. G. Schönberg. Tübingen. 1882. Bd I. Abt. XXI.

[2]) Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, 39. Jahrgang (1883) S. 245.

науци ван Немачке, н. пр. Чеха па и у нас. Јозеф Грубер[1]) сматра да је трговина „обртимично вршење посредовања циркулације добара". По Недељковићу[2]) је трговина „специфични привредни рад посредовања у привредном промету без знатне промене облика (прераде) предмета трговине. Трговина дакле значи чисто куповину у циљу препродаје, ради постигнућа зараде на разлици куповне и продајне цене." Милан Тодоровић[3]) такође истиче, да „по сада важећој дефиницији у Народној Економији трговина је размена добара, куповина и продаја, која се врши у виду сталног занимања а у циљу зараде". У извесној мери Тодоровић се ограђује од тога појма, сматрајући га само „ужим".

Главни недостатак ове дефиниције, која се везује за име Вилема Лексиса, је у томе, што она полази од трговачког предузећа, од једне трговине, а не од трговине, као једне народно-привредне гране. Циљ, који се тако ставља трговини. може да важи за једну трговачку радњу, али не може да се истакне као циљ целокупне трговине. Појединo трговачко предузеће тежи за што већом добити, али се за то не може као главна функција трговине у народној привреди истаћи добит појединих трговачких предузећа. Мотив добити постоји у сваком привредном раду и није специфична ознака трговине.

Прву систематску критику овога појма трговине израдио је Шер. По њему, такво схватање трговине, ма да одиста посве обично, није исправно. Тачно је, да је основна тенденција приватно-економских трговачких радњи тежња за стварањем добити на трошак произвођача и потрошача. Преваре у трговачким пословима, случајеви нелојалне конкуренције и сл. доказују, како има врло много људи, који у трговини не виде друго, него вештину обогаћивања на рачун других. Али такве појаве не могу се узети као основа за стварање општег научног народноекономског појма трговине. Т. зв. трговачка добит не може се просто означити као добит. (Наш појам зараде је још више неодређен.) У њој је садржана награда за предузетнички рад, камата предузетничког капитала, и тек вишак може се сматрати као добит, т. ј. као награда за ризик. Појам, који садржи тежњу за добити је научно погрешан, сувише широк узан. Погрешан с тога, што би н. пр. трговачке науке (наука о трговачкој техници) које би се заснивале на њему, могле да се изроде у рецепте трговачких „книфова"; сувише широк, јер свако занимање тежи за зарадом; сувише

[1]) Dr. Josef Gruber, Obchodni politika, I. издање, Праг 1916., III издање 1924. стр. 5.

[2]) Др. Милорад Недељковић, Основи политичке економије, Београд, 1921. Стр. 467.

[3]) Др. Милан Тодоровић, Међународна трговина и трговинска политика, Београд 1922. I. Стр. 7.

ANALI PFB | anali.rs

узак, јер има облика трговине, при којима је тенденција добити потпуно искључена.[1])

Бури упозорава како на субјективно-приватно-економску тако и на правну карактеристику дефиниције.[2]) Она не постоји код енглеских и француских класичних економиста, који нису били под утицајем правне науке. Они полазе увек од социјалноекономских функција трговине[3]). У Немачкој се појам трговине развијао другим путем, пролазећи кроз камералистичко-правну школу народне економије. Тако је створен појам трговине, какав је био потребан обртно-полицајном и трговачко-правном законодавству. Куповина и продаја такође не исцрпљују ни појам трговине ни делатност трговаца, јер се пренос добара у трговини врши и у другом облику, не само као куповина и продаја.

Према томе, ни један од елемената дефиниције појма трговине, која је до пре двадесет година владала у народноекономској науци Немачке, не може да пружи специфичну карактеристику, из које би резултовала функција трговине у народној привреди, или која би се на тој функцији заснивала.

II.

Други појам трговине створен је под утицајем учења класичара. Он полази од народноекономске функције трговине и настоји да обухвати делатност трговине као целине. У њему више нема елемената, који потичу из правних прописа. Из овога појма избачена је такође тенденција добити. Док је први појам садржавао неколико конкретних елемената практичног живота, који, ма да не исцрпљују појам трговине у народноекономском смислу ипак су обележје бар појединих трговачких радњи, овај други појам, искључујући споредне, правне и приватноекономске елементе, настоји да се ограничи на оно главно што сачињава специфичну карактеристику трговине. Други појам је појам целине, а целина је само апстракција. С тога је било много лакше доћи до сагласности у првом појму, него у овом другом. Услед своје прецизности и конкретности, први је био приман и примењиван махом без многог испитивања. Лакше је видети конкретне делове, него апстрактну целину. Апстрактност другога изазива сумње и потиче на његово испитивање. С тога и за овај други појам има више дефиниција.

---

[1]) Dr. hon. c. Johann Friedrich Schär: Allgemeine Handelsbetriebslehre I. издање 1911, V. издање 1923. Стр. 90—92.

[2]) Burri, цит. место стр. 621—623.

[3]) Др. Милан Тодоровић, ц. д: Стр. 8 примећује такође, како је класична школа у народној економији дала другу дефиницију трговине, која се потпуно поклапа са појмом исте, усвојеним у обичном животу". Тај обичан, шири појам обухвата „сваку размену добара, без обзира на лице, које-ју врши и на начин како се врши".

ANALI PFB | anali.rs

У својој монографији о трговини Рихард Еренберг је дао ову дефиницију: *Трговина је онај начин производње, који има задатак, да савлада месну оскудицу природе у привредним добрима.*[1]) Ову дефиницију трговине, целу, и неизмењену унео је њен аутор у чланак о трговини у IV. издање Handwörterbuch-a des Staatswissenschaften (V. свеска, стр. 23.) Кад би се мишљења, која су дошла до изражаја у овом најновијем великом делу народноекономске науке, узела као меродавна и „важећа" бар у немачкој науци, могло би се и за ову Еренбергову дефиницију казати, да је она данас „важећа". Али она није у целини усвојена, с једне стране, што је појам „оскудица природе" и сувише неодређен, што дефиниција не исцрпљује појам трговине (Еренберг задатак временског посредовања пребацује на спекулацију, коју дели од трговине), с друге стране, што уноси у појам трговине једно спорно питање: питање продуктивности. Ипак Еренберг је, наглашавањем народноекономског задатка трговине дошао много ближе циљу.

Шер је појам трговине конкретније и детаљније разрадио. По њему,[2]) *„трговина је организована размена добара између појединих чланова (удова) светске привреде, по начелима целисходности и економности. Она се врши преносом својине (куповина и исплата), променом места (промет) и држањем складишта (лагер) добара, произведених за туђу потребу"*. У другом делу своје дефиниције Шер истиче функцију трговине у формирању цена, у изравнању понуде и тражње и у стварању спекулације, „која дисконтује будуће развојне могућности светског тржишта т. ј. искоришћује коњунктуру". — У Шеровом појму трговине налазе се ови битни елементи:

1. Трговина је орган светске привреде. Она служи привреди као целини. Целина је главно. Циљеви појединих носилаца трговине, који нису у сагласности са интересима целине, споредни су.

2. Интерес целине је економност. Трговина служи тој економности. Споредно је, да ли се трговина врши као самостално приватнокапиталистичко предузеће, да ли је она саставни део индустрије или се врши у облику потрошачких задруга. Добит није карактеристика трговине. Њено оправдање престаје, кад се функција, коју је она вршила, може рационалније т. ј. економније да замени делатношћу других органа.

3. Трговина је она привредна делатност која савладава месне и временске запреке у снабдевању са добрима за подмирење потреба.

Шеров појам трговине је пун, он има преимућства дужих дефиниција. Из тога појма истичу и поједини задаци трговине у народној привреди. Као научник који израђује си-

[1]) Dr. Richard Ehrenberg, Der Handel, Jena 1897. S. 34.
[2]) Schär, ц. д. стр. 79.

стем т. зв. приватне економије (Шер се сматра у извесној мери оснивачем т. зв. приватноекономске науке у Немачкој), Шер нарочито подвлачи народноекономски значај трговине, јер зна да у сваком конкретном приватно-капиталистичком трговачком предузећу долази до борбе између приватноекономског и народноекономског начела. И у овој Шеровој, као и у Еренберговој дефиницији трговина се учлањује у ред привредних делатности (привредних грана, као пољопривреда, занати, и индустрија), њен карактер је објективан, она се и теоријски посматрана, јавља, као организовано вршење извесних општекорисних задатака у народној привреди.

Више него Шер, приближава се класичарима Бури. Његова дефиниција је ова: „Трговина је она привредна делатност, која остварује интерперсонални промет добара[1])" Његову дефиницију је преузео и Хирш у другом издању своје велике монографије о трговини.[2]) Пренос добара не разумеју Бури и Хирш дословно, т. ј. не мора да се ради о самом преносу добара, него је довољно да се преноси располагање било са стварним добрима било са услугама. Овај моменат је прецизније дошао до изражаја код Адолфа Вебера (Weber, Allgemeine Volkswirtschaftslehre, 1929. стр. 325.), коме је „трговина она помоћна установа на тржишту, која има за задатак организацију интерперсоналног преноса права над добрима (робом и услугама)". Са другога гледишта је економски задатак трговине наглашен и у Грунцеловом систему (Dr. Jos. Gruntzel, System des Handelspolitik, II. издање 1928. стр. 1) „У народноекономском смислу, каже Грунцел, разумемо под трговином просторно и временско посредовање економских вредности, да би се исте довеле до највеће могуће употребне вредности". И Сивекинг (расправа о трговини у Grundriss-y des Sozialökonomik V, одељак, I. део II издање, 1925) полази од народно-привредног задатка трговине и по њему је „трговина уопште промет добара, који почиње свуда тамо, где се произвођач и потрошач не покривају (zusammenfallen), као и у затвореном кућном газдинству". Сивекинг налази, да се о трговини може говорити и тамо, где произвођач и потрошач сами налазе један другог без посредовања нарочитог трговачког реда.

III.

Привредни развитак је омогућио стварање разних облика трговања и разних носилаца трговине. Поред бројног трговачког реда као самосталног занимања, и у т. зв. слободној индивидуалистичкој привреди и у „слободно регулисаном" капитализму модерних држава врше и потрошачке задруге задатке, које је раније вршила само трговина. У трговини појавила се прво конкуренција затим и сталешка борба

[1]) Burri цит. место, Стр. 624.

[2]) Julius Hirsch, Der moderne Handel, seine Organisation und Formen und die staatliche Binnenhandelspolitik, Grundriss der Sozialökonomik, V. Abt. II. Teil. Tübingen 1925. Стр. 5.

између великих детаљистичких радњи, (магазина) и ситне трговине. Велика индустрија одузела је самосталној трговини једним знатним делом задатак лиферовања сировина и погонског материјала. Она је у неким струкама такође предузела сама вршење прође својих израђевина. Снабдевање војске, а нарочито снабдевање ратне индустрије са сировинама и становништва са добрима, потребним за исхрану у рату, у неким земљама без посредовања трговине, и покушаји социјализације после рата, све ове појаве изазвале су потребу новог и сталног научног испитивања трговине и њених главних и споредних задатака у народној и светској привреди.

Новија испитивања и проучавања трговине водила су нужно и искивању новог народноекономског појма трговине. У ствари, то је било враћање основи, коју је положила класична економија. Појам који је створила немачка наука за потребе немачког законодавства, у новије време је иста наука одбацила. Од интереса је, да се н. пр. чак ни у Лексисовом популарном делу о трговини (Ш. издање, Гешен, 1923. I део стр. 5.) више не налази тежња за добити као битни елеменат појма трговине. Новије студије Еренберга, Бихера, Шера, Бури-ја, Грунцела, Сивенкинга, Хирша, итд. нису при ограничавању појма трговине задржале ни један елеменат из дефиниције старије школе у њиховом првобитном облику. Први и последњи (трговину као трговачку радњу и трговачку добит) су одбациле потпуно, док је елеменат куповине и продаје проширен у појам и размене, односно опет замењен овим појмом класичне школе.

Стварајући појам трговине на основу њене народноекономске функције, новија немачка наука приближила се опет гледишту енглеских и француских економиста. Али она је пошла и даље, и појам разрадила и конкретизовала. Трговина је „органски" учлањена у народну привреду (по Шеру: „трговац је орган светске привреде"). Колико још остаје од проблема продуктивности трговине, тај проблем добија други облик. Више није могуће спорити, да је трговина економски продуктивна и може се само испитивати у коме правцу је она продуктивна. Свакако, постављање границе између приватноекономског и народноекономског гледишта, између трговачке радње и трговине као гране народне привреде, онемогућило је, да се замењује приватно економски појам рентабилности и народноекономски појам продуктивности трговине.

Нови народноекономски појам трговине није само користан за теоријско посматрање, него је исто тако употребљив и у пракси. Практична трговинска политика, нарочито унутрашњотрговинска политика добија сигурнију основу. Не може се подједнако гледати на трговину кад се она посматра као низ трговачких радња, чији је искључиви циљ рентабилност, као кад се у њој види делатност, која врши једну народноекономску функцију.

Мијо Мирковић

О ИЗМЕНАМА У НАШЕМ БАШТИНСКОМ ПРАВУ

Одавно се је већ у правном животу код нас осећала потреба, да се баштински односи подвргну новом нормирању, како би и право својине, као главни постулат данашњега друштва, било постављено на што чвршћу и сигурнију основицу. Притом је увек истицан значај сређености тих односа за миран развој и напредак друштва, не само у социалном и привредном, већ и општем културном погледу. Когод је, пак, бар у неколико упознат са радом наших судова, морао је увидети колико је велики проценат спорова, и грађанских и кривичних, чији узрок постанка лежи баш у томе, што наше досадање баштинско право није било у стању, да задовољи стварне потребе правног саобраћаја, односно да обезбеди појединцима довољну сигурност у уживању права на непокретностима и у располагању са овима. — И доиста, једна земља, као што је наша, — где још и данас постоји истински култ сопствености, сличан једном религијском осећању, и где су непокретна добра главни имовински објекат огромне већине народа, — морала би овом питању поклонити већу пажњу, него што је до сада то чинила. Наиме, ретко је која правна област тако оскудна у законским одредбама, као што је ова, која је овде предмет нашег интересовања. Пре свега, до сада није било никаквог закона одн. никаквог јединственог система правних прописа о убаштињењу и издавању тапија, већ је постојала једна пракса, која је више произвољно установљена на основу неколиких расписа Министарства Правде, законодавних решења и тумачења; а како је произвољност увек праћена са несигурношћу, то су и злоупотребе биле лако могуће, и зато су се стварно врло често и дешавале. Отуда, у низу закона донетих у току последњег периода рада нашег законодавца, Закон о издавању тапија, који је недавно обнародован и добио обавезну снагу, заједно са правилником за његово извршење, по својој важности, како у погледу општих, тако и у погледу појединачних интереса, несумњиво спада међу значајније.

I

Одмах треба напоменути, да се и сада, по новом закону, као и раније, у поступку за издавање тапија одн. за убаштињење по правилу разликују три стадиума: први код општинске други код полицијске и трећи и последњи код судске власти. Главни моменат тога поступка међутим и даље је у раду општинског суда, само што је тај рад у извесном погледу доста упрошћен и учињен мање зависним од воље разних интересованих лица. Наиме, сада није потребно, да општински суд изласком на лице места (како се то обично каже) констатује и утврди, да ли извесном убаштињењу одн. издавању тапије какве сметње на путу стоје, већ је то све замењено издавањем огласа, којима се сва интересована лица позивају, да у остављеном року учине код суда евентуалне приговоре; и ако ти приговори нису учињени, сматрају се као и да не постоје, те се предвиђени поступак даље продужава

несметано. Суседима се пак, који су као такви у састављеној тапији именовани, уместо позивања да присуствују премеру, писмени оглас доставља посебице. На тај начин, лица која се баштине, данас више неће моћи да буду уцењивана од несавесних граничара, који су до сада често продавали своје потписе, искоришћујући тешку ситуацију, у којој би се поједини баштиници одн. продавци и купци по каткад налазили. Властима које сарађују на издавању тапија и убаштињењу, остављена је већа слобода кретања у њиховом раду, који може бити успорен само стварним сметњама. — Па ипак, новим законом о издавању тапија поступак убаштинења није много упрошћен нити убрзан. На против, процедура коју он предвиђа, а коју ћемо доцније унеколико изложити, доста је сложена, те ће сада, нарочито у прво време, још теже бити, да се дође до тапије, него што је то раније био случај. Јер се све формалности из тога закона имају стриктно извршивати и код најчистијих случајева, а то је неопходно скопчано са великим протеком времена. Али, оно што је можда изгубљено у брзини, добија се на другој страни у сигурности, пошто су с обзиром на широку јавност — публицитет рада, гарантије за правилност поступка дотичних власти повећане. Поступак је следећи:

Кад општински суд према подацима које је молилац поднео, састави тапију и изврши потребно оглашавање, он је онда, ако нема никаквих приговора, потврђује, држећи се за то прописаног формулара, и тако састављену и потврђену, са припадајућим актима, шаље надлежној полицијској власти, која, као и раније, потврђује „истинитост печата и потписа општинског суда". Затим полицијска власт, по извршеној овери, спроводи предмет — тапију са документима — надлежном првостепеном суду на потврду. Првостепени суд пак, по пријему тапије, заводи је одмах у Књигу тапија, у коју се уводи све што је, у личном, стварном и правном погледу, потребно, да би се доцније избегла свака сумња у аутентичност извршеног уписа и идентитета дотичног имања. Наиме, поред датума уписа, имена садањег и ранијег сопственика, имена граничара, основа прибављања, назива парцеле, њене величине и врсте културе, у Књигу тапија суд мора за сваку парцелу да упише још читав низ других појединости. — Овде ћемо узгред напоменути, да бисмо истакли важност законских прописа, којима се захтева што потпуније описивање појединих парцела, — да је баш питање о идентификовању спорних имања до сада задавало судовима највеће тешкоће. — То је идентификовање често пута немогуће тачно извршити и кад постоји тапија, јер су мере и границе у њој несигурне, те се само због тога годинама воде многи спорови, чији се крајњи исход не може сагледати. Неизвесност у томе погледу нису судови често у могућности да отклоне на самим увиђајем на лицу места и помоћу стручних вештака. То пак све показује, колико је тапија један несигуран доказни инструменат, без баштинских књига, као њене матице. Отуда су до сада, узгред буди речено, уопште били могући, а и у пракси судова доста чести случајеви, да се једно исто

имање отуђи више пута од једног истог лица, или да се прво оптерети, па потом, само под другим називом, да се отуђи као слободно од сваког терета. Савесним судским службеницима, често је, и при најмарљивијем вршењу службе, било немогуће, да такве послове спрече, а несавесни су се пак, и кад их омогуће, лако спасавали одговорности, пошто се узрок свакој неправилности хтео наћи увек о томе што код нас нема, одн. што није било добро уређених баштинских књига. На овакве смо разлоге често могли наићи у судским кривичним пресудама.

По § 11. Закона о издавању тапија, суд је дужан, да сваког десетог, двадесетог и последњег дана у месецу објави огласом на судској табли имена лица, која су за време прошлих десет дана заведена у Књигу тапија. Тако је радњама судским око издавања тапија обезбеђен довољан публицитет, и то тим више, што је Књига тапија по закону свакоме приступачна, то јест, свакоме је слободно, без обзира да ли је и непосредно заинтересован, да ту књигу код суда разгледа и да, уз наплату таксе, добије извод из ње. У току пак следећих десет дана од дана објаве огласа, сва лица која налазе, да су им њихова права издавањем тапије повређена, могу поднети суду своје приговоре, на шта им је и сâм суд у огласу дужан да обрати пажњу. Учињени приговори, писменим актом или саслушањем на записник код суда, треба да су снабдевени и доказима, којима се правдају, иначе се суд на њих, као на проста тврђења, неће обазирати и сматраће се, као да нису ни поднети, те ће суд тапију потврдити и послати општинском суду, да је изда молиоцу. У противном, то јест, ако суд нађе, да су поднети приговори на закону основани, он онда *упућује молиоца на парницу* за доказ свога права на убаштињење, а до окончања тога спора застаје са доношењем решења о потврди тапије. — Дакле, у поступку суда око издавања тапије, приговорачи се по новом закону никад неће упућивати на особени спор, већ се питање о приговорима коначно ликвидира одлуком суда, којом су ти приговори оцењени као неосновани (§ 12. З. о. и. т.)[1]).

Сâм пак општински суд не може одбити молиоца од траженог убаштињења, већ ако нађе да нису испуњени услови за издавање тапије, он треба дотични предмет да пошаље надлежном првостепеном суду, са извештајем и разлозима на којима је засновао своју одлуку. Првостепени суд потом узима у оцену цео послати му материјал, па ако нађе, да је одлука општинског суда погрешна, он враћа акта општинскоме суду, са својим обавезним упуствима односно са наређењем, да се тапија састави и потврди, после чега се поступа даље по закону као и у другим случајевима. Нађе ли међутим и сâм првостепени суд, да поднети докази

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Нови закон је предвидео и решио и питање о приоритету, и то у своме § 13., по коме се за сопственика сматра оно лице, које је као такво пре уведено у јавне књиге и добило тапију од имања, а нови појављени молилац, упућује се на парницу. Првенство пак има и оно лице, које се је пре суду обратило за тапију, иако му она још није издата.

нису довољни за доношење коначне одлуке о издању тапије, већ да је потребно. да се ти докази допуне, он ће, у томе циљу, позвати молиоца са наредбом, да у остављеном року учини још што треба, па ће тек онда донети своје решење.

Молилац се, према § 16. пом. закона, кадгод од потврђивања тапије буде одбијен, може жалити на решење првостепеног суда Касационом суду, и то у року од петнаест дана по пријему дотичног решења. Факат, да је молилац од тражења одбијен, примећује се привремено у Књизи тапија, а кад решење о одбијању постане извршно, то се у истој књизи коначно забележава.

Изузетно пак од општег правила, по коме у раду на издавању тапија учествују три речене инстанције, у извесним случајевима цео тај посао припада искључиво надлежности првостепеног суда. То бива наиме:

1) У случају потпуног или делимичног преноса једног имања, које је већ уписано у Књизи тапија; и

2) Када једно имање буде продато принудним путем на јавној лицитацији, и то без обзира, да ли је тапија од тако продатог имања била предата суду или није, само што се непредата тапија претходно оглашава за неважећу и прецртава у Књизи тапија и купцу издаје друга под новим бројем (наравно кад продаја постане извршна (правноснажна)).

Ови последњи случајеви предвиђени су у §§ 19. и 20. пом. закона. Али, ово уосталом и нису убаштинења у правом смислу, већ преноси тапије, о којима ћемо даље говорити.

II.

Довде је било речи о убаштинењу у ужем смислу, то јест о ономе, где се тапија преноси на самога дотадањег сопственика једног непокретног имања, које је прибављено раније и на ма који у закону предвиђени начин, оригинални или дефинитивни. Међутим, сада ћемо имати да се упознамо са начином, на који се по новом закону врши пренос тапије од непокретних добара, прибављених на основу извесног правног посла, на пример уговора о куповини и продаји, као једног од најобичнијих и најчешћих.

Одмах треба нагласити, да у томе погледу одредбе новог закона о издавању тапија имају само допунски карактер, јер, према изричном наређењу § 17. пом. закона, за пренос непокретних добара меродавни су одн. важе и даље досадањи прописи, уколико тим законом није што друго наређено. Дакле, одредбе новога закона имају се у овој правној области најуже тумачити[1]).

Код ових преноса. где преносилац по правилу већ има тапију од дотичног имања, треба разликовати пренос целог имања

[1]) Тако, на пример, према распису Министарства Правде Бр. 18246. од 17. марта 1930. год., нов закон о издању тапија не дира (што ће рећи не мења нити укида) прописе постојећег шумског законодавства, као ни § 248. грађ. зак., који, у питању прибављања својине на државним шумама и шумском земљишту, упућује на специално шумско законодавство. Сви ти прописи остају и даље на снази и имају се и даље примењивати.

ANALI PFB | anali.rs

убележеног у једној тапији и пренос само једног дела тога имања. Ово разликовање има извесног значаја у погледу самог поступка. Наиме, у првом случају првостепени суд треба код одговарајућег уписа да забележи: датум извршења преноса, име прибавиоца и основ прибављања, а *име досадањег сопственика ће се прецртати*. Пренос се наравно уписује и на самој тапији, а нови сопственик уписује и у именик (регистар имена) на место ранијег. А кад је пренос имања по тапији само делимичан, онда се поступа као и *при потпуном преносу*, с тим изузетком, што се новом сопственику издаје нова тапија на пренети му део, и то се примећује на тапији матици, као и на новој, да би се на тај начин показала њихова узајамна веза. А пренос и последњег дела непокретности, од које су ранијим преносима поједини делови одвајани, не сматра се као делимичан, већ као пун пренос и као такав се и спроводи у Књизи тапије (§ 19. пом. закона). Судовима је § 22. З. о. и. т. стављено у дужност, да о свима уписима имања у Књизи тапија извештавају надлежне катастарске односно пореске власти, како би се промене сопствености могле констатовати и у поседовним листовима.

Нарочито је значајна одредба § 23. новог закона о издавању тапија, по којој нико не може интабулисати уговорену хипотеку (интабулацију), нити прибелешку, (пренотацију), ако суду не поднесе тапију од непокретног имања на које се има да интабулише. А, међутим, по досадањим прописима било је довољно, да постоји само пуноважна исправа о тражбини, одн. обавези, чија се исплата обезбеђује, са изричним одобрењем интабулације од стране сопственика дотичног добра, — ако се интабулација не ставља на његов лични захтев, — и да се, како тражбина, тако и непокретно добро на које се интабулација захтева, тачно определе (§§ III-IX. Уредбе о интабулацији). — Нови систем је, у погледу сигурности кредита и промета са непокретностима, несумњиво бољи и целисходнији од старог, али ће он у прво време, док појединци не буду били у могућности да се снабдеју са уредним тапијама од свога имања, чинити велике тешкоће правном и кредитном саобраћају.

Прелазна наређења новога закона (у § 24.) садрже одредбу, по којој, тапије издате по досадањим прописима грађанског закона, задржавају своју пуну доказну снагу, с тим, да се преноси и све друге нове промене по њима имају сообразити прописима новога закона. Око тумачења ове одредбе пак, у вези са оном напред наглашеном из § 23., већ су се појавила знатна неслагања у пракси код наших судова. Неки наиме налазе, да се и стављање интабулације на имања по досадањим тапијама, има сматрати као „нова промена" у смислу § 24. новог закона, те да се и тада, а не само при преносима имања по тим тапијама, оне имају сообразити прописима истог закона, то јест, да се, сходно чл. 28. Правилника за извршење закона о издавању тапија, пре одобрења интабулације, од молиоца имају тражити планови, односно поседовни листови, ради њиховог уписа у Књигу тапија. Зато судови, који заступају ово мишљење, примају молбе и поравна-

ња, којима се тражи одн. одобрава интабулација, али их не уважавају, већ претходно позивају наредбом интересована лица, *да поднете старе тапије саобразе новом закону*. А у образложењу овога свога гледишта, позивају се и на одредбу из одељка II. § 23 пом. закона, где је речено, да ће судови, при уписивању хипотеке у интабулационе Књиге, уписивати увек и *број тапије*, у којој је описано заложено имање, докле, веле, старе тапије, пошто нису уведене у Књигу тапија, не могу ни имати тога броја. Као аргуменат за ово своје гледиште исти судови даље истичу и дух новог закона, као и циљ који се њиме хтео постићи (ratio legis), а који би се састојао у томе: да све правне трансакције са непокретностима у будуће буду засноване само на уредним тапијама.

Међутим, нама овакво тумачење наведених прописа и духа новог закона не изгледа потпуно правилно. Јер, пре свега, нови закон ниједним својим прописом није наредио имаоцима тапија издатих по досадањим прописима, да су дужни, да те своје тапије саобразе новом закону (мада је, по нашем мишљењу, то требало наредити), већ на против наређује, да оне „задржавају своју пуну доказну снагу". А осим тога, терети, који се уписују у интабулационе књиге, не бележе се и у књизи тапија, — што је иначе требало прописати, — па да би, због тога, и речено саображење старих тапија новоме закону, било потребно[1]). Зато, тапијама издатим по прописима досадањег права, треба признати потпуну доказну снагу и у погледу интабулисања, само ако иначе не постоје разлози, са којих би се оправдано могло посумњати у тачност њихове садржине одн. у правилност њиховог издања.

Извесну забуну створио је међутим пропис § 23. новог закона о тапијама и због тога, што се у њему, поред уговорене хипотеке (интабулације), говори и о уговореној прибелешци (пренотацији), докле по нашем законодавству таква прибелешка и не постоји, већ постоји једино прибелешка законска, т. ј. она, којој може имати места само у случају, кад се зато стеку законом предвиђене претпоставке, а која се, тек пошто буде оправдана судским решењем, претвара у хипотеку и као таква уводи у интабулационе књиге (§ 397. грађ. суд. пост., у вези §§ 297. и 309. грађ. зак.). Али се овај законски пропис (§ 23.), у колико се тиче уговорене прибелешке, без сумње односи искључиво на рад оних судова, у чијем правном подручју таква прибелешка (уговорена) постоји, и њиме нису никако измењене одредбе досадањег нашег законодавства о прибелешци као средству обезбеђења. Уосталом, не би било ни логично тражити од повериоца, да приликом захтевања прибелешке поднесе и тапију од дотичног имања, јер се та-

[1]) Заиста би најидеалније било такво уређење баштинских књига, по коме би се терети на непокретним имањима уписивали заједно — у истој књизи — са подацима о сопствености тих имања, као што је то умесно нагласио г. Др. Антун Шустер, у своме објашњењу новог Закона о издавању тапија. (Издање Штампарије Главног Савеза Српских Земљорадничких Задруга, Београд, 1930). Тако би се постигао максимум сигурности у промету са непокретностима.

пије по правилу налазе код дужника - сопственика, а право залоге уопште, то је по својој природи право на туђој ствари. Тражити од поверилаца у означеном случају тапију, значило би, осим тога, њихово право на залогу учинити илузорним, а у исто време довести у питање и сâм кредит појединих лица, која иначе могу бити достојна великог поверења, и у личном и у имовинском погледу, али, из каквих било разлога, нису у могућности, да своје повериоце осигурају и формалним уписом терета на своје имање у баштинским одн. јавним књигама.

Но, ма колико биле оправдане замерке, које би се новоме Закону о издавању тапија могле учинити, тај закон несумњиво преставља један велики корак напред, ка коначном уређењу наших баштинских односа, који ће се пак циљ моћи у целости да оствари тек онда, када свуда буде био извршен катастарски премер земљишта, на који се код нас већ деценијама чека.

Д-р Адам П. Лазаревић

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Доказивање односа руских избеглица

Питање сукоба закона о форми исправа је једно од питања која су у историји Међународног Приватног Права увек добијала решење, али и ако постоји за то једна основна доктрина, ипак ни данас то решење није дефинитивно.

Још код оснивача школе теорије статута([1]) сусреће се расправа о овоме питању. Нарочито се расправља питање пуноважности форме тестамента. По својој природи врло често се не може одлагати прављење тестамента. Ко се смртно разболи у иностранству он тестира тамо где се затекне. То је унело забуну у редове апсолутних присталица првобитног система теорије статута. Отуда већ и сами постглосатори, као оснивачи Међународног Приватног Права, увиђају да форма једног правног посла одн. једне исправе не зависи ни од једног од два основна статута (ни од персоналног ни од реалног). Лице које сачињава исправу ван свога домицила и ако се исправа тиче добара која леже на територији неког другог правног подручја, а не онога где се исправа сачињава, може исправу састављати по једном трећем статуту, статуту места делања. Отуда уз два основна статута, долази и један трећи — *мешовити статут,* који се своди на примену доктрине *Locus regit actum.*

Ова доктрина добијала је разнолика тумачења кроз историју развитка Међународног Приватног Права. Ниједна школа јој није одрицала и не одриче право на примену. Ипак у разним школама она је схватана разнолико и са разним ограничавањима. Главна борба око значења доктрине Locus regit actum

---

[1]) André Weiss — Manuel de Droit International Privé, Paris, éd. p. 359; нарочито note № 2.

ANALI PER l'analisis

сводила се и своди се још и дан данас на питање да ли је примена те доктрине обавезна или на против факултативна. Старије гледиште (2) држи се учења да је правило Locus regit actum било императивно, увек изузев ако би се тиме изигравао домаћи закон(3). Благодарећи анализи Savigny-a учење о императивности ове доктрине(4) напуштено је и данас се учи да се форма има узети једино као заштитна мера праве воље личности у питању. А ту по правилу одлучује национални закон личности. Дакле примена доктрине Locus regit actum долази као примена једне заштитне мере да би странке биле осигуране да њихова воља не буде изражена на начин који — по општем схватању — компромитује њихове интересе. Али док ће свака личност по правилу добити такву заштиту од свога националног закона, дотле ће изузетно бити случајева да је приликом давања изјаве воље у иностранству можда корисније да се узме у обзир закон места где се то чини, јер заштита праве воље долази у дужности полиције. А полиција опет долази у надлежност суверенитета територије на којој се врши(5). Отуда овде примена Locus regit actum има факултативни значај и значи једно правно правило које се примењује конкурентно са националним законом странака.

Конкурентна примена било правила Locus regit actum било националног закона странака могућна је једино ако исправу издаје једна личност која има одређено држављанство или ако су у питању више личности истог држављанства. Иначе ако би примењивали некакав други национални закон а не закон свих личности, онда би једна странка добила повлашћен положај према осталима. Зато у таквим случајевима и данас се остаје на гледишту, да овде, у интересу стишавања сукоба и неутралисања појединих националних персоналних закона, *одлучује територијални закон места где се сачињава исправа и он постаје опште обавезан(6).*

Али чим је примена правила Locus regit actum изгубила императивни карактер појавила се нека нова схватања и диференцирања. Прво правило то је да се у погледу састављања исправе морају разликовати јавне и приватне исправе. Што се тиче *приватних исправа* ту се остало код начела која смо напред изнели. А што се тиче, на против, *јавних исправа* ту је, држимо правилно, доказивано да је примена доктрине Locus regit actum контрадикторна са правим стањем ствари. Први покушај тиче

---

2) *Ludwig von Bar*, Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts, II Auflage 339, Anm. 12; *Weiss*, op. cit, p. 401, n. 1; нарочито *Francois Laurent*, Le Droit Civil International, Bruxelles — Paris, 1880—1882, IV tome № 246.

3) In fraudem legis domesticae (v. Wächter, Ueber die Collision der Privatrechtsgesetze, Archiv für die civilistische Praxis, Band 25., S. 413).

4) Savigny, System des heutigen Rőmischen Rechts; VIII; S. 358 und w.

5) F. Laureut, op. cit.

6) Weiss, op. cit. p. 401.

се исправа које ван своје отаџбине буду сачинили дипломатски, конзуларни и поморски (заповедници бродова) чиновници у вршењу своје званичне дужности. Они, као што је то познато, из дана у дан врше састављање и потврђивање исправа, а што се тиче тих исправа и њихове форме, они се држе *својих националних закона,* који често нису ни национални закони заинтересованих лица (или бар не свих) нити закони места где се исправа сачињава. Отуда овде не могу важити прописи изнети горе као опште начело. Који закони овде вреде? Ту су подељена гледишта: једно француско и једно немачко.

Француско гледиште стајало је на становишту да дипломатски, конзуларни и поморски чиновници у вршењу своје званичне дужности у иностранству састављају акте било у својим биро-има, који су екстериторијални(7), дакле који по фикцији екстериторијата припадају Француској (те њихово издавање по француским законима значи потпуну примену чувене доктрине Locus regit actum) било, и ван својих резиденција, ради француских држављана(8), те ту ако сачинилац исправа не носи собом фикцију екстериторијалитета онда издавање исправе, као заштитна мера за слободу и истинитост воље, врши се по lex personae заинтересованих лица, дакле по закону који је за свај случај у Међународном Приватном Праву редовно надлежан, конкурентно са Locus regit actum, за решење сукоба закона у погледу форме акта.

Међутим на супрот томе француском старијем гледишту L. v. Bar истакао је једно друго. Посматрајући српско-немачки трговински уговор и конзуларну конвенцију од 6. јануара 1883. (чл. 9, став IV), он је видео да конзуларни одн. дипломатски чиновници могу састављати исправе по закону своје државе и кад се та исправа тиче правних послова држављана једне треће државе, ако правни посао треба да произведе, или претежно произведе, дејство у држави чији је орган сачинио исправу(9). Отуда, пошто теорија о фикцији екстериторијалитета у Међународном Приватном Праву отпада, ни Locus regit actum ни lex personae као заштитна мера(10), не могу имати овде претежног значаја. Ни један ни други од ова два правила нису међународно-правно меродавни за решење сукоба закона код издавања јавне исправе. Издавање јавне исправе је један од послова вршења јавне власти, дакле један од несумњивих изражаја суверености. Сваки суверенитет сам себи прописује начин (поступак) своје акције (Међународно Приватно Право ограничава се једино на то да одреди границе надлежности појединих држава за акцију). Отуда може се извести као јасно правило да

7) Видети цитат код L. v. Bar., op. cit., № 124.

8) Cass. (Француски Касац. Суд) 10. 8. 1819.

9) v. Bar. op. cit., p. 360.

10) Модерна холандска теорија о олографском тестаменту. Voir *E. Bartin,* Principes de Droit International Privé, Paris, 1930, p. 225.

ANALI PFB | anali.rs

је Међународно Приватно Право у погледу издавања јавних исправа одредило домен акције појединих држава. Оне су надлежне да их издају:

а — на својој територији ;

б — у иностранству за потребе својих држављана и за потребе странаца ако те исправе треба да произведу дејство на домаћој територији.

То је решење у погледу надлежности за акцију. Међутим Међународно Приватно Право надлежно је и за расправу питања сукоба закона по коме ће се исправа издавати. Издавање јавне исправе је израз о вршењу суверене власти у границама обележеним од стране Међународног Приватног Права. Данас је опште усвојено правило да свака држава у изражавању своје суверене воље, или у раду своје администрације, прописује сама себи правила по којима њени званични органи врше своју дужност. То више није ни Locus regit actum, ни lex personae, то је *lex fori*[11]) или *lex officii*[12]). Значи једна исправа има своју законску снагу у Међународном Приватном Праву према томе да ли је она издата саобразно законима оне државе у чије име врше јавну службу (без обзира на то чији су они држављани) они органи који су ту јавну исправу издали. Тако, ако једна јавна исправа није пуноважна по закону државе у чије је име издата (по lex officii), онда се она не може сматрати пуноважном чак ни ако би одговарала прописима закона оне државе у којој би се желела употребити та исправа. Потпуности ради додајемо да једна исправа пуноважна по lex officii не мора бити примљена као пуноважна у оној држави чији се јавни поредак тиме вређа.

Дакле за оцену пуноважности страних јавних исправа потребно је ту исправу ценити са гледишта два закона и то:

1° *Основно питање:* Да ли је та исправа пуноважна са гледишта закона оне државе којој припада орган који је исправу сачинио.

2° *Допуњено питање:* Да ли та исправа са гледишта закона оне државе у којој се чини њена употреба — не вређа међународни јавни поредак схваћен као такав од дотичне, заинтересоване државе[13]).

Једино страна јавна исправа која испуни ове услове може се сматрати као пуноважна.

---

[11]) Lex fori, то је закон који преставља l'exercice régulier de pouvoir de l' Etat. — Voir Bartin, op. cit., № 164, p. 406.

[12]) Die Handlung vorgenommen wird... durch Gesetz desjenigen Staates.... welchen der Gesandte, der Consul vertritt — v. Bar., op. cit, № 124, S. 360.

[13]) О релативитету „међународног јавног поретка" видети нашу расправу у *Архиву* за јануар ове године.

*

Пошто смо теоријски изложили основна начела у овој материји, прелазимо на један конкретан случај који се данас поставља код нас у Југославији и за који се обично узима да потпада под Међународно Приватно Право.

После бољшевичког преврата један велики број руских грађана био је приморан да напусти своју Отаџбину. Приличан број сместио се код нас. Као увек кад је у питању једна емиграција, измицање пред силом (појам добро познат нама, становницима предратне Краљевине Србије), највећи број емиграната собом није могао носити сва документа која су потребна ради доказивања својих личних околности, односно ако их је понео није их могао понети осигуране у форми да те исправе, издате од страних (руских) власти, буду пуноважне код нас(14). Отуда ми случај тих избеглица морамо посматрати подвојено у две хипотезе:

а — Поједине избеглице сачували су своје оригиналне документе издате од руских власти свога времена, али неочекиван одлазак у Југославију довео их је овамо са тим документима и ако они нису потврђени као аутентични у нашем Министарству Иностраних Дела (§ 187. т. 3. Срп. Грађ. Суд. Пост.) нити она сада могу бити ту потврђена пошто потврда значи признавање потврђеног документа као аутентичног, а то је немогуће данас учинити.

Отуда ти документи, ма колико истинити и веродостојни, по нашем југословенском схватању о међународном јавном поретку, *не претстављају јавне исправе*. Они могу служити само као почетак писменог доказа.

У пракси, узевши у обзир стицај политичких прилика, дакле вишу силу у објективном смислу, многе наше установе примају ове доказе и без овере аутентитета као јавне исправе. Међутим ма колико ово било нужно, чак оправдано, а нарочито хумано, ипак таква пракса је очигледно незаконита.

Тако стоји ствар са оним емигрантима који су сачували своје оригиналне јавне исправе које потичу од органа руске државе и које не носе оверу аутентитета од стране представника наше (одн. југословенске) државе.

б — Међутим најчешћи је случај да те руске избеглице нису сачували доказне исправе о својим стањима (акт рођења, венчања, школске сведоџбе, доказе о службовању и т. д.). Њихов је положај још тежи. Они морају овде у избеглиштву да прибаве (односно конституишу и само доказно средство), а не само да доказују његову аутетичност.

Тешка невоља да створе то доказо средство гони их да се довијају на разне правне и полуправне начине. Тако:

---

14) Форма прописана у §-у 187 ст. 3. Срп. Грађ. Суд. Пост. исто тако § 389 ст. II in fine новог Југ. Грађ. Суд. Пост.

1° Врло је чест случај посредног извођења доказа исправама. Н. пр. један судија подносећи свој службенички лист који садржи податке о школовању доказује на тај начин да је дипломирао правни факултет. Или други пример: један активни судски официр руске војске позивајући се на објаву за бесплатно путовање жељезницом коју је једино сачувао покушава да тиме докаже да је био активни судски официр, а то није могао бити ако није имао диплому која одговара дипломи II степена са Правног факултета, Академије или Правног Лицеја. — Овај начин доказивања има неколико незгода. од којих ћемо у главном напоменути две:

а — Једна исправа, по правилу, доказ је само ради утврђивања чињеница због којих је издата.([15]) Нарочито кад је у питању јавна исправа она има fides pulica само док су у питању чињенице које су њеном састављачу непосредно познате, које је он уписао у ту јавну исправу као оно што сачињава његово visi et auditi (н. пр. да је због на одређеној служби, да има права на бесплатну жељезничку карту), а не и на друге околности, које се у исправи помињу као узгредне, као ближа опредељења личности на коју се та исправа односи (н. пр. у војној исправи једног руског избеглице стоји да је он магистер права, и ако је по сопственом тврђењу само кандидат) јер таква исправа истинита је једино у кругу надлежности до које је fides publica дата њеном састављачу (овде н. пр. да констатује одслужење војног рока тога лица, а не да проверава и остале његове личне особине).([16])

б — Те исправе којима се врши ово посредно доказивање су оне о којима је било речи под а). Дакле исправе неоверене у погледу аутентичности у нашем Министарству Спољних Послова.([17]) Пошто те исправе нису јавне исправе о ономе о чему гласе, оне то не могу бити још мање о споредним тачкама.

2° Још чешћи је начин да *делегација за заштиту интереса руске емиграције* са седиштем у Београду издаје на основу података до којих она дође (обично сведоџбе сведока) писмена у којима тврди неке околности релевантне за правни живот руских избеглица (н. пр. да је лице х свршило школу Ху; да је неженьено и т. д.). Уведена је пракса да се овакве исправе подносе на оверу аутентичности Министарству Спољних Послова и да оне представљају *иностpану јавну исправу*, те се њима доказују околности за које личности у питању нису могле сачувати оригинална документа.

---

[15]) § 192 Срп. Грађ. Суд. Пост.

[16]) Ово је јасно показано у ст. I § 388 новог Југосл. Грађ. Суд. Пост.

[17]) Нас чуди да чиновници, чак и судови, мешају *оверу исправе* т. ј. њене аутентичности и *превод* једне стране исправе. Отуда и уподобљавају оверу тачности превода овери истинитости исправе.

ANALI PFB | anali.rs

Овај начин има пуно незгода. Прво је питање да ли је ово *инострана* јавна исправа. Ми смо у првом делу овога чланка закључили да се као основно питање да ли је једна инострана исправа пуноважна цени са гледишта закона оне државе којој припада орган који је исправу сачинио. Међутим поменута делегација није никаква инострана власт. Она не представља у опште никакав орган које стране државе. Зато њене исправе у опште не долазе у обзир са гледишта Међународног Приватног Права, јер Краљевина Југославија приступајући конвенцији о Нанзеновом Пасошу доказала је јасно да не постоји она стара Русија и да Руси избеглице као такви нису везани ни за један од суверенитета, преко којих би они учествовали у међународноправном животу. Онда пошто делегација у питању није орган ни једне стране силе то ни исправе које она издаје нису стране јавне исправе и оне не могу (чак и ако су грешком субалтерних чиновника овераване у нашем Министарству Спољних Послова) имати никакву доказну снагу као такве.

Међутим Државни Савет([18]) у својим двема одлукама ценио је оваква уверења издата од стране Делегације за заштиту интереса руских избеглица као јавне исправе по нашем домаћем унутрашњем праву. За ово гледиште он је своју аргументацију заснивао на једној правној чињеници и то: Министарство Иностраних Дела актом од 12. априла 1924. год. признало је ову делегацију и дало јој право да издаје оваква уверења. Отуда Државни Савет у наведеним одлукама заступа гледиште да су таква уверења јавне исправе.

Разлози Државног Савета за овај случај су тачни са гледишта Међународног Приватног Права. Делегација којој је Министарство, дакле Влада Краљевине Југославије, признала могућност постојања и одредила извесну надлежност, несумњиво чини један орган који је дериватив суверености југословенске и несумњиво да се исправе које та делегација буде издавала могу и морају ценити у погледу њихове пуноважности као исправе југословенских власти. Дотле је мишљење Државног Савета изнето у наведеним одлукама потпуно исправно.

Међутим чим се изведе горњи закључак онда се поставља питање каква је важност ових исправа са гледишта унутрашњег права Краљевине Југославије (специјално на територији предратне Краљевине Србије)? Да би то била јавна исправа потребно би било да је исправа од наших јавних власти или надлештава, по законом кругу њихове радње и у надлежној форми издана. Међутим питање да ли је делегација наше јавно надлештво или је то једна толерирана емигрантска организација добило би свакако ово друго решење. Затим орган који издаје овакву исправу, да би она била јавна исправа, треба да је издаје у кругу своје надлежности законом одређене (по зако-

[18]) Видети код Др. Мих. Илића и Љуб. Радовановића, Одлуке Државног Савета, (1924—1928), Београд, 1930, I, № 344 и 348.

ном кругу своје радње), међутим наведена одлука Министарства Ин. Дела није закон нити би могла одређивати надлежност тој делегацији као домаћем надлештву. Отуда то није јавна исправа. То није јавна исправа поред наведених разлога још и зато што § 187 Срп. Грађ. Суд. Пост. у ст. I набраја које су исправе јавне То набрајање је лимитативно. То је законодавац изречно казао у ст. II истог §-а. (Све друге исправе приватне су). Отуда уверења ове делегације која она не издаје у кругу своје законске надлежности као наше јавно надлештво нису јавне већ приватне исправе.[19])

На тај начин руске избеглице данас су у Југославији у правној немогућности да јавним исправама доказују своје личне односе. Оригинални документи не дају сигурност аутентичности. Документи набављени на основу података делегације за заштиту интереса емиграната нису јавне исправе јер их не издаје орган коме закон даје право да их сачињава дајући му fides publica.

Пошто ово питање излази из круга Међународног Приватног Права, то оно данас претставља питање унутрашњег права и то једно питање које тражи хитно решење. Велики број руских избеглица који живе и раде у нашој средини налазе се у једној врло несигурној правној ситуацији. Многи од њих постају наши држављани. Отуда дужност је наше државе да путем закона реши ово њихово питање и образује један свој сопствени специјални орган, који ће на један сигуран начин проверавати, осигуравати и констатовати оне чињенице и околности које могу имати значаја по правни живот руских емиграната. То је једна нужност коју тражи не само уређење ситуације тих људи који уживају наше гостопримство већ то ће бити и интерес наше државе да би се са сигурношћу могла оградити од оних ретких руских избеглица који се користе овим неуређеним односом.

Д-р Милан Бартош

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНА ХРОНИКА

Ревизија Статута Сталног суда међународне правде.

Стални суд међународне правде, предвиђен чланом 14 Пакта Друштва народа уређен је још на првој Скупштини Друштва народа, децембра 1920 године, кад је прописан Статут овог суда. Суд је створен као правна установа која има на првом месту да суди по међународним споровима, а сем тога и да даје саветодавно мишљење „о свакој размирици и сваком питању, које му упути Савет или Скупштина Друштва народа". И то саветодавно мишљење може бити искључиво прав-

[19]) Ово је решење нарочито јасно означено у § 389 Југ. Гр. Суд. Пост.

но мишљење, — Суд се не може упуштати у политичку страну спорног питања, за шта су надлежни Савет и Скупштина Друштва народа. Суд се састоји из петнаест судија правника, једанаест сталних и четири заменика, које бирају Савет и Скупштина Друштва народа по нарочитом поступку. Приликом избора обраћа се нарочита пажња да у Суду буду заступљене велике цивилизације и најглавнији правни системи света. Судије се бирају на девет година и могу бити поново изабрани. Суд заседава у Хагу, најмање једанпут годишње. Као странке могу се појавити само државе, јер спорови између држава и приватних лица не спадају у надлежност овог суда. Но једна држава може се појавити пред судом да заштити права својих држављана према некој другој држави. Суд је надлежан за све спорове које му поднесу странке, пошто се међу собом на то сложе, као и за све спорове које су му разни уговори и конвенције ставили у дужност. Сем тога чланови Друштва народа могли су да изјаве да примају обавезну надлежност суда, и без нарочите конвенције, за спорове које ће имати са државама, што су дале такву исту изјаву, а који се односе на тумачење (интерпретацију) каквог међународног уговора, или на какво питање међународног права, или на истинитост какве чињенице, која би, кад би се доказала, сачињавала повреду какве међународне обавезе, или најзад за спорове који се односе на природу или величину накнаде за повреду какве међународне обавезе (чл. 36 Статута). Суд примењује међународне уговоре, међународно обичајно право и опште правне принципе који су признати од стране цивилизованих народа.[1])

Тешкоће приликом стварања овог суда нису биле незнатне. Ваљало је створити једну установу потпуно нову, нешто што дотле није постојало. Додуше арбитража није била непозната ствар, али арбитражни судови до 1920 год. били су само привремене установе, образоване за суђење једнога спора или групе спорова. Чланом 14 Пакта Друштва народа први пут се истакла мисао стварања једног сталног међународног суда. И у томе је и био извор свих тешкоћа: како ће се наћи судије за један такав суд; ко ће то бити; по коме ће се праву судити у овом суду, и што је најглавније, каква ће бити надлежност суда? Приликом доношења Статута суда о свему овом вођено је рачуна и израђен је један прилично скроман Статут. Творци његови волели су више да створе једно у почетку мало али остварљиво дело, но да одмах унесу многе новине, које су са теориског гледишта идеалне, али би у прак-

[1]) Ближе о овоме видети: д-р Иван В. Суботић, *Статут Сталног суда међународне правде,* Архив за правне и друштвене науке, 1921. год. књ. II. (XIX), стр. 294. Од књига посвећених овом питању нарочито N. Politis, *La justice internationale,* 1924; Bustamente, *La Cour permanente de justice internationale* 1925; B. de Francqueville, *L' oeuvre de la Cour permanente de justice internationale,* I-II, 1928.

си, при данашњем стању ствари, изазвале несагласност многих држава, и тако могле да компромитују успех саме установе. Са тих разлога Стални суд међународне правде организован је у почетку у размерама које смо горе у најкраћим потезима навели.

Септембра 1921 Скупштина и Савет Друштва народа изабрали су судије Сталног суда међународне правде, и Суд је отпочео рад. Но у току рада осетила се потреба да се извесне одредбе Статута суда измене. У томе циљу девета Скупштина Друштва народа, одржана 1928 године, донела је једну резолуцију, којом је стављено у дужност Савету да испита постоји ли потреба да се допуни или побољша Статут суда, на тај начин што би се унели амандмани којима би се спровеле потребне измене. На основу ове резолуције Савет је образовао један одбор правника, у који су ушли и претседник и потпретседник Суда, као и претседник комисије за контролу при Друштву народа. Овом одбору поверено је да проучи питање ревизије Статута суда. Одбор је имао пред собом искуство седам првих година делатности Суда (1922—1928). За то време Суд је донео 14 пресуда, 4 решења и 16 саветодавних мишљења. Још више по значају спорова расправљаних пред Судом, но по њиховом броју, показало се да Суд одговара једној стварној потреби и да му је у међународном животу намењено да заузме угледно место. Предвиђа се да ће се у будућности активност суда стално развијати. Многобројни закључени уговори прописују обавезну надлежност овог Суда, у случају спорова око примене тих уговора. Једни од ових уговора (на пр. о трговини, пловидби, и т. д.) предвиђају надлежност Суда по свима споровима око тумачења уговора; други, који се односе искључиво на мирно решавање сукоба, прописују да се све правне несугласице поднесу Суду. Најзад, све већи број држава приступа факултативној одредби чл. 36 Статута, по којој те државе примају обавезну надлежност Сталног суда међународне правде за све будуће спорове који се односе на тумачење неког уговора, на сва питања међународног права, на истинитост чињеница које, ако се утврде, сачињавају повреду неке међународне обавезе, и на природу и обим накнаде штете коју повлачи кршење једне међународне обавезе.[2])

С друге стране седмогодишње искуство показало је и неке незгоде организације Суда каква је прописана Статутом. Као што смо горе споменули, Суд се састоји из једанаест сталних судија и четири заменика, који се позивају кад је неки од сталних судија спречен да учествује у раду Суда. Међутим, показало се да без ових заменика Суд не би могао да ради. Само три пресуде донете су без саradње судија заменика.

ANALI PFB | anali.rs

[2]) Наша Краљевина приступила је овој факултативној одредби чл. 36 Статута о обвезној надлежности Сталног суда међународне правде, маја 1930. године.

Двадесет и шест (од тридесет и четири) које пресуда, које решења или саветодавних мишљења, донета су уз помоћ судија заменика. Но што је још горе, Суд који се састао у XV сазив, новембра 1928 год., није могао да суди спор ради кога је био сазван, пошто услед изненадне болести једног судије, није било потребног кворума, који захтева Статут суда.[3]) Ово скоро стално учествовање судија заменика носило је у себи и другу једну незгоду. Приликом избора судија гледало се да ови буду потпуно независни од влада својих држава. За судије су узети већином професори права (од 15 судија и заменика било је 9 професора права, четири бивша министра и двојица судија). Од заменика, који су имали бити позивани само с времена на време, није се могло тражити да буду независни у својим редовним функцијама. Стога се код њих могао допустити чак и извесан инкомпатибилитет између њиховог сталног занимања и њихове функције међународног судије. Како су у ствари ови заменици редовно учествовали у раду Суда, није постигнуто ништа тиме што су створене две категорије судија. И најзад, Стални суд међународне правде имао је да ствара међународно право, и да својим пресудама сарађује на изградњи тога права. Отуда се претпостављало да ће једне исте личности учествовати у свима суђењима, јер се само на тај начин може једнообразно да изграђује међународно право. Позивањем заменика, обично у сваком спору другог, и овај је циљ отежан. Из ових разлога јавила се потреба да се досадашња установа судија заменика укине, а да се број сталних судија повећа. Што се тиче националних судија, т. ј. судија ad hoc, који улазе у састав суда у споровима у којима једна од заинтересованих држава нема свог сталног судије у саставу суда, та установа задржана је и даље.

Друга незгода која се показала у току првих седам година рада, била је у томе, што Суд, и ако се звао *Стални* суд међународне правде, у ствари није заседавао стално, већ је сваке године сазиван у један редован сазив, а у ванредне по потреби. Услед тога, и сталне судије Суда, нису биле искључиво судије у овом Суду, већ су поред ове функције вршиле и даље своју редовну професију у својој земљи. Само за време сазива Суда, судије би привремено напуштали своја редовна занимања. Међутим број предмета поднетих Суду стално се увећава, тако да сазиви све дуже трају. Отуда настаје с једне стране пренатрпаност предмета, а с друге судије су у немогућности да измире своје две функције: своје редовно занимање и својство судије овога Суда.[4]) И ово се морало имати на уму приликом измене Статута суда.

[3]) ***, *La Révision du Statut de la Cour permanente de justice internationale*, Revue de droit international, 1929, № 3. p. 14; Arnold Raestad, *Le projet du Comité des juristes concernant la révision du Statut de la Cour permanente de justice internationale*, ibid, № 2, p. 340—380.

[4]) René Cassin, *La Révision du Statut de la Cour permanente de justice internationale*, Revue général de droit international public, 1929, p. 392.

ANALI PFB.bg.ac.rs

Одбор правника наименован од Савета Друштва народа, да проучи питање измена Статута, добио је у току свога рада још један задатак. Још пре но што се одбор састао, наступио је још један значајан догађај о коме се морало водити рачуна приликом ревизије Статута. Државни секретар Сједињених америчких држава, Г. Келог, упутио је неколиким владама и секретаријату Друштва народа ноту којом је предложио разговоре у циљу отклањања тешкоћа које још ометају да Сједињене америчке државе приступе Сталном суду међународне правде, усвојивши његов Статут. Услед ове ноте, Савет Друштва ставио је у дужност поменутом одбору, да у исто време проучи и питање приступања Сједињених држава Сталном суду међународне правде. И ако нису приступиле Друштву народа, Сједињене државе су учествовале у изради Пакта Друштва народа, а преко угледног правника Е. Рута (Elihu Root), и у изради Статута Сталног суда међународне правде. И од 1920 године тражен је пут и начин да Сједињене државе приступе Суду. 1923 претседник Хардинг предложио је сенату Сједињених држава да се приступи Статуту Сталног суда међународне правде, уз извесне резерве. Овај предлог поновио је и претседник Кулиц, и сенат је 27 јануара 1926 год., додавши још неке резерве, одлучио да се приступи Суду. Но тек 19 фебруара 1929 влада Сједињених држава приступила је извршењу ове одлуке.[5]) Услед тога у одбор правника који је имао да изради предлог измена Статута Сталног суда међународне правде, позват је и амерички правник Е. Рут, да сарађује на изменама потребним услед приступања Сједињених држава.

Одбор правника завршио је свој посао предложивши два протокола, један о изменама Статута Сталног суда међународне правде, други о приступању Сједињених држава северне Америке Статуту Сталног суда међународне правде. Савет Друштва народа, на своме сазиву јуна 1929 у Мадриду, одлучио је да се у септембру сазове конференција држава потписница тога Статута, да претресе предложене измене. Конференција је заседавала у Женеви од 4 до 12 септембра 1929 год., истовремено са Скупштином Друштва народа, и са извесним изменама усвојила је предлог измене Статута, а потпуно је усвојила протокал о приступању Сједињених држава. 14 септембра Скупштина Друштва народа усвојила је оба протокола.

---

[5]) Из велике литературе по овом питању навешћемо Arnold Raestad *Les Etats = Unis d' Amérique et la Cour permanente de justice internationale* Revue de droit international, 1929, № 2, p. 308—340; Quincy Wright, *The United States and the Permanent Court of International Justice,* International Conciliation, № 232, September 1927; Philip C. Jessup, *The Permanent Court of International Justice. American Accession and Amendments to the Statute,* International Conciliation, № 254, November 1929.

Приликом измене Статута тежило се да се сама установа Суда што мање промени. Свака велика промена значила би несталност самог начела на коме почива ова установа, и природно би повукла неповерење држава у такву установу. Отуда донете измене значе само неопходна побољшања, чију је потребу изазвала досадашња пракса и предвиђања развоја Суда у најближој будућности. Ове измене добијају обавезну снагу од 1 септембра 1930 године, (ако Савет Друштва народа нађе да је довољан број држава ратификовао измене), тако да ће нове судије, које ће се изабрати у септембру ове године (пошто тада истиче мандат досадашњим судијама), бити биране према одредбама измењеног Статута. Изменама Статута укинута је установа судија заменика. Суд се састоји из петнаест судија, који се бирају на девет година и могу бити поново бирани по истеку тога времена. Судије бирају Скупштина и Савет Друштва народа са листе личности које састављају националне групе арбитражног суда. На основу чл. 44 Хашке конвенције од 1907 год., свака држава означава четири лица, призната стручњака по питањима међународнога права, који уживају углед у моралном погледу и који пристају да примају улогу арбитра. Ова лица састављају националне групе арбитражног суда, а ове групе предлажу листу лица од којих ће Савет и Скупштина Друштва народа бирати судије Сталног суда међународне правде. Овај избор врше Савет и Скупштина независно један од другог. Мандат изабраних судија траје девет година, но они остају на свом положају све док не буду замењени. И после тога они довршавају спорове које су отпочели да суде. Ако судија поднесе оставку, он је упућује претседнику суда, који је доставља Главном секретару Друштва народа. Место се упражњава кад се оставка достави секретару Друштва народа. Месец дана по судском распусту главни секретар Друштва народа покренуће поступак за попуњавање упражњених места у суду, према одредбама чл. 5 Статута, а дан избора одређује Савет Друштва народа на свом првом наредном заседању. Судија, изабран на једно упражњено место, задржава тај положај само до истека деветогодишњиг мандата свога претходника. Њему се време од девет година рачуна од дана избора његовог претходника.

Важна је измена у томе што у будуће судија Сталног суда међународне правде не сме да врши никакву политичку или административну функцију, нити да се ода ма каквом другом занимању професионалног карактера. Он не сме бити ни агент, саветодавац или адвокат ма по коме спору. Суд заседава стално, сем судског распуста, чије доба и трајање одређује сам Суд. Судије су дужне да све време рада буду на дужности, сем редовног осуства и спречености услед болести или неког важног узрока, кога мора да пријаве претседнику. Оне судије, чији се домови налазе даље од пет дана путовања од Хага, имају право, сем судског распуста, на шестомесечно осуство сваке три године. Судија добија од Друштва народа плату која износи 45.000 холандских форината годишње (близу милион динара).

ANALI PIS.rs

Суд доноси одлуке у општој седници. Осуства се не могу давати тако да остане мање од 11 судија на окупу, али кворум за рад Суда је девет судија. За извесне спорове (као што су на пр. спорови по XIII делу Версајског уговора — о раду) установљена су нарочита одељења од пет судија. Судије за ова одељења одређују се на три године. Поред судија у овим споровима заседавају и четири техничка помоћника, који се бирају са једне нарочите листе (Assesseurs pour litiges de travail).

Исти је поступак предвиђен и за спорове по транзиту и саобраћају (део XII Версајског уговора). — И за кратки поступак, који би странке тражиле, предвиђено је (чл. 29) суђење у одељењу састављеном од пет судија.

Установа националних судија задржана је и даље. Ако једна држава која води спор има међу сталним судијама неког који би био њен држављанин, друга држава, странка у томе спору, ако нема сталног судије своје народности, може да одреди једно лице по своме избору да заседава као судија приликом суђења по том спору. Такво лице у првом реду треба да буде неко ко би имао квалификације за сталног судију Суда. Ако ниједна странка у спору нема свог држављанина као судију Суда, свака одређује за тај спор по једног националног судију. Исти је поступак и за суђења спорова у одељењима (што смо горе поменули), у ком случају претседник замоли једног односно двојицу судија да уступе своја места националним судијама. Националне судије примају дневницу према томе колико дана врше своју функцију.

Странке пред судом могу бити чланови Друштва народа и државе означене у анексу Пакта. Прописани су нарочити услови под којима и остале државе могу да се користе овим судом. Званичан језик на суду је француски и енглески, или по споразуму странака један од ових.

Статуту је додата нова глава (чл. 65—68) о *саветодавним мишљењима*. Стални суд међународне правде даје своје саветодавно мишљење (avis consultatif) по питањима која му писмено упути Савет или Скупштина Друштва народа. Уз та питања, која се морају прецизно поставити, прилажу се сва документа, која би могла да осветле питање. Суд, кад добије захтев саветодавног мишљења саопштава то свима члановима Друштва народа и заинтересованим странкама. Пошто од ових добије писмен или усмен експозе по питању, Суд изриче у јавној седници своје саветодавно мишљење.

Ово су главне измене Статута Сталног суда међународне правде.[6]) У исто време кад и ове измене, Скупштина Друштва народа усвојила је и протокол о приступању Сједињених држава северне Америке Сталном суду међународне правде. Протоколом је констатовано ово приступање и примљене су резерве које су Сједињене државе поставиле приликом свог при-

[6]) *Révision du Statut de la Cour permanente de justice internationale* Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations. Vol. IX, № 9, octobre 1929, p. 356; Protocole, p. 380.

ступања Суду. Прва се односи на избор судија. Сједињене државе учествоваће, преко својих делегата, у Савету и Скупштини Друштва народа, приликом избора судија Сталног суда међународне правде. Њихови делегати имаће право гласа у изборима Савета и Скупштине, као равноправни чланови ових. Према другој резерви ниједна измена Статута суда неће се моћи учинити без пристанка свих држава потписница овог протокола. Што се тиче изрицања саветодавног мишљења, оно ће се моћи изрећи тек по саслушању заинтересованих странака. Свако тражење изрицања саветодавног мишљења Суда, биће достављено Сједињеним државама, и ако ове изјаве да су заинтересоване у неком питању или спору, Суд је дужан да сачека измену гледишта између Савета или Скупштине Друштва народа и Сједињених држава. Ако се од суда тражи саветодавно мишљење а Сједињене државе се томе успротиве, сматраће се као да се тражењу тога мишљења успротивио један члан Друштва народа у Савету или Скупштини. Ако и после измене мишљења између органа Друштва народа и Сједињених држава, ове остану противне изрицању саветодавног мишљења, питање ће се повући и ово противљење се неће сматрати као непријатељски акт или као одбијање сарадње на миру. Овај протокол има исту снагу и вредност као и Статут Суда, но Сједињене државе (као и свака друга држава потписница) моћи ће у свако доба да га откажу. Тај отказ главни секретар саопштиће свима осталим државама. Сматраће се да важност протокола престаје чим главни секретар добије о томе нотификацију Сједињених држава.[7])

Овим протоколима, који ступају на снагу 1 септембра ове године, извршена је ревизија Статута сталног суда међународне правде. Од ових измена очекује се већи полет у раду Суда. Као прво питање које се поставља, то је претстојећи избор петнаест судија, који ће се обавити ове године. До сада наша држава није имала свог сталног судију, али је један од судија заменика био Г. Михаило Јовановић, бив. министар правде и претседник касационог суда. У спору пак, који смо прошле године водили са Француском нашу је државу претстављао као национални судија Г. д-р Милета Новаковић, декан правног факултета у Београду. И према положају и према значају наше Краљевине сматрамо да би било потребно да добијемо једног сталног судију у овоме Суду. Но то зависи у првом реду од кандидата које ће наша држава истаћи у предстојећем избору судија. А ми имамо неколико личности које би са чашћу претстављале и нашу Краљевину и нашу правничку културу.

Илија А. Пржић

ANALI PFB | anali.rs

[7]) *Adhésion des Etats-Unis d'Amérique au Protocole de signature du Statut de la Cour permanente de justice internationale.* Résumé mensuel des travaux de la Société des Nations. Vol. IX, № 9, octobre 1929, p. 356. Protocole p. 384.

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА

Царинско примирје

Сама чињеница да се почело говорити о примирју показује да постоји и ратно стање. Друкчије се не би могло ни назвати све оно што се последњих година дешава на пољу међународних привредних односа. Непрестано упињање држава да повећају извоз својих производа и да у исто време свима могућим средствима спрече увожење страних производа морало је неизбежно довести до данашњих неиздржљивих прилика у међународној трговини, прилика које личе на прави рат. Данашња до крајности заоштрена ситуација погоршана је и услед дубоких потреса који се дешавају у аграрној производњи света. Сувишна производња цереалија и њена неизбежна последица, пад цена, смањили су у великој мери рентабилитет производње и то нарочито у земљама које и до сада нису располагале са погодним условима за ову врсту производње, тако да се може рећи да данашњу аграрну кризу теже осећају земље индустриско-аграрне него чисто аграрне. Оне данас могу најбоље да виде до чега их је довела тежња да по сваку цену развију у својим границама производњу која је по природи ствари резервисана земљама где су усредсређени специални услови за аграрну производњу. Даље помагање пољопривреде може се спроводити само на штету индустрије и на тај се начин у исто време ствара и све већи антагонизам између ових двеју производних грана и слаби привредни положај земље у иностранству. Овакво стање појачава до сада већ и сувише испољену и исто тако штетну тежњу аграрних земаља да се индустријализирају ма да се може рећи да ће ове државе лакше моћи да поднесу положај у који долазе услед овакве политике. Напуштајући тако путеве које им је сама природа оцртала, државе данас западају у све веће тешкоће из којих покушавају да се извуку све оштријим мерама, којима напоредо желе да се привредно изолују и да својој производњи осигурају тржишта у иностранству. Да овакво поступање ствара све већи хаос у међународним привредним односима данас је јасно за свакога. Отуда се све више множе акције и покушаји да се једним споразумним радом свих држава избегне катастрофа. Један такав покушај представља и недавно одржана конференција за царинско примирје. Она значи један очајнички напор да се спречи привредна декаденција Европе и прилике среде у духу одлука Међународне Привредне Конференције одржане у Женеви 1927. године.

Конференција је отпочела свој рад 17. фебруара тек. год. На њој је узело учешће 30 европских земаља. Званично су били заступљени још и Јапан, Колумбија и Перу док су Сједињене Америчке Државе, Мексико и Персија преко својих изасланика пратиле рад Конференције. За базу дискусије израдио је Економски Комитет Друштва Народа пројект једне

колективне конвенције. Овај пројект предвиђао је начелну забрану сваког пооштрења данашњег царинског режима. Једино су били допуштени изузеци које је сама Конференција имала да пропише. Било је дакле предвиђено царинско примирје у правом смислу те речи. Али одмах у почетку показало се да је нерасположење према овом пројекту и сувише велико и изгледи за његово усвајање минимални. Ово нерасположење изражавано је кроз врло различите аргументе, кроз које је доста јасно пробијало право гледиште поједине државе и групе држава. Изражавана је сумња да се може постићи успех са једном конвенцијом која не би могла у истој мери да осигура интересе појединих држава као што могу споразуми између појединих држава. Указивало се на судбину ранијих конвенција које ни до данас нису примењене и ако су много мање везивале руке појединим државама у погледу њихове трговинске политике. Главну реч против пројекта водила је Италијанска делегација која је и учинила предлог да се продужењем данашњих трговинских уговора за извесно време постигне извесна стабилизација данашњих царинских односа. Поједине државе централне Европе као на пример Чехословачка и Аустрија нису хтеле да усвоје пројекат због тога што још ни саме нису на чисто са правцима своје привредне и царинске политике. Колебајући се између индустрије и пољопривреде ове државе још нису нашле дефинитивни пут којим мисле да иду и задовољавају се данас решавањем само акутних питања немајући неку далекосежнију политику. Пошто тако не располажу са прецизним гледиштима оне су се појмљиво опирале сваком фиксирању данашњег стања. Највећа опозиција је ипак долазила од стране аграрних земаља. Доведене у тежак положај услед аграрно-протекционистичке политике индустријских земаља оне сасвим природно нису могле дати свој пристанак да се данашње стање које им наноси највећу штету, овековечи. Оне су сматрале да морају себи резервисати могућност адаптирања своје привредне организације ситуацији која је створена аграрним тежњама индустријских земаља средње Европе. Данас њима остаје једини пут да са једном прогресивном индустријализацијом, прерадом својих сировина у самој земљи, умање увоз индустријских артикала. Предлози за олакшање положаја аграрних земаља нису наишли на повољан одзив и услед тога њихова опозиција постала је још већа. Тако је предлог да се установе преференцијалне царине на увоз европских жита, да европске земље смање за 50% своје увозне царине за количине извезене из европских земаља, наишао на готово опште неодобравање. Треба истаћи да се једна од мера којим Сједињене Државе намеравају да потпомогну своју привреду састоји се у томе што ће се америчким извозницима надокнађивати 50% од царине које европске земље наплаћују на увоз америчког жита. На овај начин смањује се за америчког произвођача

европска царина на половину што ће разуме се још више отежати положај оних европских држава које су упућене на извоз цереалија. Не треба се ни мало чудити што су ове државе биле тако мало наклоњене сваком стабилизовању данашњих царина.

И индустријске државе нису показале никакво расположење за царинско примирје које је предвиђао пројекат. Њихова опозиција може се сасвим лако разумети када се има у виду да су извесне државе (Италија, Португалија, Немачка) непосредно пред Конференцију повисиле своје увозне царине. Под таквим условима није се хтела ни једна држава одрећи свога права да мења своју царинску тарифу.

Опште нерасположење према самом пројекту које се у самом почетку Конференције изразило, довело је још у првој недељи до његовог напуштања. Конференција је већ у самом почетку свога рада доведена у положај или да се растури или да ипак покуша са каквим компромисом. Изабрано је ово последње и после тронедељног рада, пошто је Конференција чак и свој назив преиначила (од конференције за царинско примирје постала је конференција за заједничку привредну акцију), дошло се до извесног резултата. Три међународна акта поднета су делегатима на потпис и то 1) трговачка конвенција, 2) завршни протокол конвенције и 3) протокол о доцнијим преговорима.

Потписана конвенција се дубоко разликује од првобитног пројекта. На место једног новог и општег регулисања царинских односа усвојена је у главном италијанска теза продужења билатералних уговора. Државе потписнице обавезале су се да не откажу своје трговинске уговоре пре 1. априла 1931. године. После овога датума може ова обавеза шестомесечно бити обновљена. Што се тиче држава које практикују слободну трговину и не закључује трговинске уговоре са тарифским делом, (Енглеска, Холандија и Скандинавске Земље), оне су се обавезале да консолидују своје данашње царине у колико ове имају заштитни карактер а задржале су слободу само за царине чисто фискалног карактера. Конвенција је још предвидела могућност да Аустрија, Чехословачка и Мађарска могу међусобно отказати своје данашње трговинске уговоре.

Конвенција као што се види у неколико стабилизује царинске односе за једну годину. То је збиља врло мали резултат према ономе што се желело постићи. Она ипак може значити много као почетак једног новог начина уређења међународних привредних односа путем колективних уговора помоћу којих се може организовати јача привредна сарадња међу државама. У допунским протоколима конференције налазимо читав програм тога даљег рада, који показује да се све више увиђа да се данашње поступање држава на пољу трговинске политике коси са интересима међународне привреде па у крајњој анализи и са интересима самих тих држава. У завршном

акту се истиче да потписана конвенција представља само прву етапу на путу европске економске сарадње и да се напоредо морају вршити студије и преговори да би се у што је могуће већој мери остварили споразуми који одговарају интересима појединих народних привреда. и који би истовремено могли умањити све неоправдане сметње на које данас наилази међународна трговина. План будућег проучавања и преговора сажан је детаљно у протоколу о програму доцнијих преговора. За нашу земљу је од важности што је на првом месту предвиђено расправљање земљорадничких питања. Свима државама ће бити упућен упитник са овим тачкама: а) Колико су у свакој земљи вишкови земљорадничке производње; б) која су нормална тржишта за ове вишкове; в) помоћу којих би се практичних средстава могло обезбедити извоз вишкова на ова нормална тржишта; г) која су практична средства за олакшавање продаје фабричких производа, нарочито путем повећања куповне способности потрошачких земаља; д) које су царинске и административне мере нарочито погодне за проширење тржишта за пољопривредне и индустријске производе; ђ) којим би се мерама могла побољшати продаја и искоришћавање сировина европског порекла. Даље се предвиђа још читав низ мера од којих за земљорадњу имају важности стављање у изглед сазива пре завршетка 1930. год. једне конференције за закључење међународних ветеринарских конвенција у циљу олакшања трговине са стоком и сточним производима.

Да ли би било оправдано, с обзиром на досадашње искуство, гледати скептички на резултате конференције? Они свакако нису знатни али мислимо ипак да се не смеју подцењивати. Не треба само посматрати садржину потписаних текстова, који као што смо видели предвиђају једногодишње царинско примирје и врло важне анкете и нове преговоре, него исто тако треба водити рачуна и о томе колико овакве конференције доприносе да се до детаља расветле велика питања и тешкоће међународних привредних односа, и тиме се у исто време утврђује и одговорност свих оних фактора који раде на супрот начелима и интересима међународне привреде, који се на оваквим састанцима на најкомпетентнији начин утврђују. Ако бисмо имали да бирамо између равнодушности и непознавања правога стања и расправљања проблема и изналажења тешкоћа и сметњи и могућности и начина њиховог отклањања, ми би смо се без устезања одлучили за ово друго. Када је већ толико тешко у овоме домену поступити брзо и рационално, онда још увек остаје да се темељним проучавањем утврди право стање свакога великога привредног питања и да се једном ма и дугом пропагандом и обавештавањем широких маса постепено створи могућност за спровођење свих оних мера које су на међународним привредним састанцима једногласно препоручене и које су већином због ускогрудог схватања или незнања остале мртво слово на хартији.

ARHIV Srbije

Али невоља све више нагони европске народе да озбиљније мисле на тражење излаза из данашње ситуације. Постепено се расхлађују духови и у аграрним земљама се све више увиђа да је форсирано индустријализирање било штетно са гледишта народне привреде као целине. У индустријским земљама се јавно говори и пише против вештачког подизања пољопривреде, која у овим земљама има још много мање услова да се развије него што је то случај са индустријом аграрних држава. У колико се данашње стање привреде буде више погоршало у толико ће се стварати и повољнији терен за примену свих оних до сада игнорисаних истина, проучених у одлично организованим сервисима Друштва Народа уз сарадњу данашњих најбољих стручњака и продискутованих на међународним састанцима готово свих држава света. Када буде загрозила катастрофа, Европа ће већ умети да нађе пут којим толико времена одбија да пође. Дотле, разуме се, акција на организовању и економском зближавању европских држава мора бити настављена. Непрекидно се мора наглашавати да данашња економска распарчаност старога континента представља главни узрок ниског благостања европског становништва. Нови рационални методи привредне организације захтевају широка пространства, што је могуће већа тржишта. Само када су ова тржишта обезбеђена може се производити на велико и појефтинити производња тако да производи постану приступачни најширим народним слојевима. Када ова идеја продре у свест маса неће више ништа бити у стању да спречи њено конкретизовање.

Д-р Александар Јовановић

СУДСКА ХРОНИКА

Признање на белешци код духовног суда у бракоразводној парници, о примљеном миразу, није пуноважно, пошто је дато пред ненадлежном влашћу, те се на основу оваквог признања не може одобрити забрана у смислу § 377. Грађ. суд. пост.

Код духовног суда архиепископије београдске на белешци од 31. Маја 1929. год. Бр. 6564. изјавио је муж Н. Ј. следеће: „Што се тиче женинога мираза, изјављујем, да сам доиста примио 250.000. дин. и готов сам увек вратити јој тај мираз кад се будемо развели." На основу овереног преписа ове белешке и уверења суда, да је на покретност фирме П. и Ј. у којој је муж Н. био јаван члан — ортак, стављена већ једна забрана, жена Д. тражила је забрану на покретност дужника Н. а за обезбеду 250.000. дин. донетог мираза и првостепени суд за град Београд *одобрио* је ову забрану на дан 6. Јуна 1929. год. Бр. 40847. налазећи да приложена белешка задовољава услове из § 377. грађ. суд. пост.

У жалби Касационом Суду под Бр. 46344 од 29 Јуна 1929. год. на ово решење, муж Н. навео је:

а) Да приложена белешка, уз акт којим је тражена забрана, није доказ о његовом дуговању, јер је ова изјава о миразу дата пред ненадлежним судом, те се има сматрати као да правно и не постоји. Духовни суд је надлежан да расправља само „дела у смотрењу брака", али не и у погледу мираза, које се питање има расправити пред редовним грађанским судом — § 99. грађ. зак., Уредба од 4. Јуна 1851. г., Законодавно решење од 21. Децембра 1851. год. и прописи из XXVШ. главе грађ. зак, који се односе на брачне уговоре.

б) Ако суд нађе да је ова изјава-признање дата пред надлежном влашћу, онда се има узети онако како је дата, т. ј. да ће он, муж Н., вратити својој жени Д. мираз „кад се разведу", док брак још није разведен. Али по § 766. грађ. зак. „муж има право уживати мираз женин докле год брак траје у сили и важности. Он готове новце дугове уступљене или друге потрошне ствари може потрошити, само за вредност и накнаду својим добрима јемствује", па и он, муж Н. има право ужитка на имовини — миразу своје жене „докле год брак траје у сили и важности". Пошто је брак још увек у снази, то његова обавеза да мираз врати још није настала.

в) Жена Д. има по § 776. грађ. зак. право законске залоге за свој мираз на добрима свога мужа, које је веће од права датог јој решењем судским о забрани („за мираз женин муж својим добрима наравно јемствује" — § 766. грађ зак.) Она се по сили овог зак. прописа, може обезбедити на добрима мужевљевим убаштињењем или интабулацијом за време трајања брака, што је овде случај, али се не може обезбеђивати и забраном, јер јој то право не признаје § 776. грађ. зак. а овај зак. пропис. као изузетак од општих правила, има се најстрожије тумачити и примењивати.

г) Најзад, ни приложеним судским уверењем о томе, да је над имовином фирме П. и Ј. стављена већ забрана, није испуњен услов из тач. 4. § 399. грађ. суд. пост. с тога што је раније забрана стављена над имовином фирме П. и Ј. која је засебна правна личност а не над личном имовином њега — мужа Н.

Касациони Суд примедбама свога III. одељења Бр. 10065/29 *поништио* је решење прв. суда Бр. 40847/29 из разлога, што исто не одговара закону.

„Према § 376. грађ. суд. пост. каже Касациони Суд у својим примедбама, за стављање обезбеђења потребно је да постоји обавеза онога, на чију се имовину она захтева, а ова се обавеза по § 377. пом. закона, доказује пуноважном исправом. Како је потражилац забране Д. Ј. као доказ о дугу поднела оверен препис рочишне белешке код духовног суда архиепископије београдске од 31. Маја 1929. год. Бр. 6546 на којој је њен муж жалилац Н. изјавио, да је на име мираза примио 250.000. дин. а пом. белешка према §§ 187. и 188. грађ. суд. пост. не преставља пуноважну исправу о дугу у смислу наведеног § 377. грађ. суд. пост. будући да је пом. изјава жалиочева дата пред ненадлежном влашћу, зато суд на основу ње није могао одобрити захтевано обезбеђење."

Првостепени суд *уважио* је горње примедбе Касационог Суда и решењем својим Бр. 58392 од 2. Септембра 1929. год. *одбио* молиљу Д. од тражења забране. По жалби пуномоћника

ANALI PFB | anali.rs

тужилачке стране Бр. 70968 од 14. Октобра 1929. год. Касациони Суд је у своме III. одељењу решењем својим Бр. 13584 од 20 Октобра 1929. год. *оснажио* горње решење првостепеног суда а жалбу *одбио*.

Региструјући овај редак и интересантан случај, морамо подвући да се слажемо са мишљењем Касационог Суда израженим у примедбама његовог III. оделења Бр. 10065/29, налазећи, да је оно правилно и на закону основано. Како је у жалби мужа Н. под Бр. 46344/29 коју смо у изводу овде изнели, сво правно питање у главном расправљено и исцрпљено, то не би имали ништа више да наводимо. Надамо се да духовни судови неће више узимати од странака друга признања до она која су им строго законом наложена, као ни да првостепени судови неће пружити овим признањима никакву правну помоћ, ако буду у опште постојала и та помоћ од њих тражена. Горње примедбе Касационог Суда, јасне и изричне, снажно правно мотивисане, не дају никакве сумње у овом погледу, те с тога ово правно питање можемо сматрати *дефинитивно* расправљеним у смислу истих.

Д-р Видан О. Благојевић,
адвокат

КЊИЖЕВНИ ПРЕГЛЕД

Неки нови прилози за историју словенских права

XVIII. Из историје чешког кривичног права.

Највише је досада обрађена у историографији словенских права историја политичког уређења и државног права. Због тога се може пожелети да се истраживалачка пажња обрати на остале правне области, и то на историју грађанског и кривичног права и судског уређења и поступка. Од њих је скоро највише обрађено кривично право, што је потпуно појмљиво, јер баш кривично право сачињава ону област, у којој се опажају прве манифестације еволуције права у човечијем друштву. Заиста као најстарија установа не само кривичног права, него и права у опште долази крвна освета, тај првобитни облик реакције против напада на најдрагоценије добро човека и то на његов живот. У освети се налазе првобитни извори и казне и суда. Освета потиче из непосредног инстинкта самоодржања те у њеном основу лежи природни рефлекс животињског организма, који на ударац одговара ударцем. Али пошто је лична освета подређена надзору од стране родовне заједнице, природни се рефлекс претвара у социалну реакцију, дакле у правну институцију. Затим колективно гоњење убице, као и колективна одговорност за њега на другој страни крче пут за трансперсонално обезбеђење мира,

ANALI PF Pravni

чиме се поставља основ за правни поредак. Сви ти почетни правни процеси, сва та првобитна генеза правног поретка може се посматрати при проучавању освете. Према томе није ни чудновато, да је тај почетни стадиум кривичног права већ одавно привукао на себе пажњу истраживалаца те је довољно обрађен и у историографији словенских права. Али се не може исто рећи односно доцнијег развитка кривичног права. Његово се проучавање показује као веома недовољно. Највише је у томе правцу урађено у историографији руског права, мање у историографији пољског права и још мање у историографији чешког права. Сада се чешко право обогатило са два цењена истраживања од проф. д-ра Рудолфа Раушера, и то: о убиству (Usmrcení člověka v českém právu zemském, v Bratislavě, 1927,—88 str.) и о крађи и разбојништву (O krádeži a loupeži v českém pravu zemském, v Bratislavě, 1929,—100 str.).

Писац је намерно управио своје истраживање на оно, што је досада било врло мало обрађено, скоро никако. Да би показао, колико је било неопходно, да се попуне баш те празнине у истраживању, писац ради упоређивања наводи библиографиске податке из историографије права „суседних земаља", то, — Немачке, Пољске и Мађарске (Usmrcení, 1, n. 1; O krádeži, 2, n. 1.); што се тиче Словена иза граница суседних земаља, то се писац позива само на познати чланак Кадлецов о кривичном праву код западних Словена пре X века (Usmrcení, 1. c.). За жаљење је што је писац потпуно пропустио дотичну књижевност из историје руског права. Она заслужује пажњу и с тога, што је релативно обилата, и с тога, што су многе историске институције руског кривичног права рељефне и специфичне; томе још треба да се дода искључиво високи теориски ниво руске криминалистике, који је повољно утицао и на историска истраживања. Да не говоримо о сјајним нацртима опште еволуције руског кривичног права од *Чебишева-Дмитријева* (О преступномъ дѣйствіи по рускому уголовному праву, 1862 г.) и *Некљудова* (у прилогу уз превод Бернерова уџбеника, 1865 г.), који су омогућили пољском научнику *Хубе'у* да напише велику (у две свеске) историју руског кривичног права (Historia prawa karnego ruskiego, 1870). Али без сумње би добро дошле монографије о истим кривичним институцијама, којима се бави сам писац. То су ове монографије: Колосовскій, Очеркъ развитія преступленій противъ жизни и имущества: опытъ изслѣдованія по русскому уголовному праву (1857 г.); В. В. Сокольскій, Beitrag zur Lehre von den Eigenthumsverletzungen nach dem Уложеніе des Zaren Alexej Michailovitsch (1880 г.); Л. С. Бѣлогрицъ-Котляревскій, О воровствѣ-кражѣ по русскому праву (1880 г.). Не спомињемо књижевност о кривичном праву у Рускоj Правди, јер је тај споменик, благодарећи капиталном раду L. K. Goetz'a поуздано ушао у светски научни промет.

Раушерове монографије о убиству и о крађи и разбојништву обухватају кривична дела против живота и основне врсте кривичних дела против имања, дакле главну садржину старог кривичног права. Као што је познато, онај компликовани и разгранати систем кривичних дела, који долази у данашњем кривичном праву, није нешто од почетка дато, него се јавио као резултат дуге и компликоване еволуције, која је пратила одговарајућу компликацију и разграњивање друштвених односа, чију безбедност кривично право има да брани.

Проучаване кривичне институције писац истражује кроз целу историју старог чешког права, и то од почетног момента, откад су дошли до нас писани правни споменици, тј. од прелаза XII—XIII в., и све до издања обновљене Земаљске Уредбе (Obnoveno zřizeni zemske, 1627 г.). Сталешки принцип, на коме се базирао живот старе Чешке државе, проузроковао је плурализам система позитивног права, који су се диференцирали *према појединим сталежима.* Као предмет свога истраживања Раушер је изабрао основно или опште, и то т. зв. земаљско право (zemske pravo), које је било право повлашћеног сталежа т. зв. шлехте (šlechta). Овај сталеж је обухватао два слоја, и то горњи (pany, barones) и доњи (rytiře, milites). Поред права земаљског писац наводи и градско право (právo městské), које је је у многоме садржало сличне одредбе кривичноправне. У територијалном погледу Раушерово истраживање обухвата и чешко и моравско право, дакле цело основно земљско право у Чешкој држави, изузевши партикуларне системе шлеског и лужичког земаљског права.

Основни план излагања је систематски, т. ј. подељен је на систематски - догматичке делове, који су у осталом различити у свакој монографији према природи кривичног дела, које се у датој монографији истражује, и зависно од материала, који правни споменици пружају односно те или оне проучаване институције. Треба подвући, да поменути систематски делови нису издвојени према данашњем систему кривичног права, него према особинама старог кривичног система, који се да извести из правних споменика проучаваног историског доба. У томе се манифестује право историско пишчево гледиште. У границама појединих систематских делова писац се служи хронолошком и генетичком методом. Благодарећи овоме пружа читаоцу кретање и развитак правних појмова и институција. Због тога Раушерове монографије су права историска правна истраживања, у којима се статички елеменат комбинује са динамичким на један вешт и успешан начин.

Принципиелни историзам пишчев манифестује се и у његовом правилном схватању узајамног односа између правних извора у старо доба. Писац и не помишља да у то старо доба унесе наше садашње појмове о закону, него је конгенијално и потпуно прожет идејама проучаваног доба о супремату обичајног права и правне праксе. Таква правна идеологија адекватна проучаваном

добу омогућава писцу да установи тачни међусобни однос између законских одредаба с једне стране и обичајног права и правне праксе с друге стране (Usmrcení, 5, 8, 19, 24, 36, 46—7, 50, 53, 56), и да пронађе оно оригинално живо кривично право, које је у ствари вредело у проучаваном добу. Нема сумње да су ти погледи и ти начини истраживања надахнути од самог материала, на коме писац ради. Превлађивање обичајног права и правне праксе својствено је историји права свију народа у извесним епохама. Али оно није код свију народа оставило подједнако јаки траг у правним споменицима. Историја чешког права налази се у томе погледу у најбољем положају, барем усред других словенских народа. У старој Чешкој држави са нарочитом силом манифестовао се организовани правотворни рад суда, и то земаљског суда; у вези с тим међу историским правним споменицима чешким превлађују зборници правне праксе и живог обичајног права, као што су desky zemské свију врста (на пр. толико важне půhonne desky, libri citationum). Řad práva zemského, правне књиге (Rožmberska, Ondreje z Duby, Viktorina Kornelia ze Všehrd и др.). Општу карактеристику те особине старог чешког права Раушер је већ раније дао односно приватног права (в. наш приказ у *Архиву*, књ. XXXIII, 1928, с. 146—149). Сад је он ту особину искористио за историску правну конструкцију двају главних институција старог кривичног права. Веома карактеристично говори у корист писца околност, што га није забунио недостатак у старом кривичном праву „законитости" у модерном и данашњем смислу. Напротив писац свуда истиче оне опште правне (а не само легалне, као данас) кривичне гаранције, које су потицале из правне свести и правних назора ондашњег доба. Особина пак ондашњих правних назора није се састојала само у признавању обичајног права и стабилне правне праксе за најбољу гаранцију личности, него и у основном погледу на једно кривично дело од толике важности, као што је убиство. Према општем духу ондашњег немирног витешког живота лако се у погледу убиства претпостављало, да се је оно догодило у сукобу и боју; због тога није се извршилац убиства лишавао части, те су људи окривљени и чак осуђени због убиства остајали на високим положајима у државној управи и у судству (Usmrcení, 72). Историзам се као што треба манифестује и у томе, што писац води рачуна о конкретном карактеру правног мишљења у старо доба, те прима као потпуно наравно, да у току читавог проучаваног доба све до Обновљене Земаљске Уредбе 1627 г. није било апстрактног појма о крађи и разбојништву (O krádeže, 5, 31), и конструише наведена кривична дела према оним њиховим конкретним сликама, које је пружала правничка мисао оног доба. Ако пак изузетно наилази на неко апстрактно правило код Вшеграда, онда нарочито прати његово остваривање (ib., 50).

ANALI PFB | anali.rs

Горе смо рекли, да се старо чешко право истиче тим, што у њему превлађују споменици обичајног права, правне праксе и јуриспруденције. Захваљујући томе живо право поред закона иступа у њему толико очигледно и, тако рећи, опипљиво. Баш

тога недостаје у историји оних права, од којих су се сачували правни споменици поглавито законодавног порекла. Такав је случај у историји старог српског права. Али и у томе случају карактер правних споменика, који су до нас дошли, не пресуђује питање о дејству и значају других облика живог права и никако не сме да буде протумачен у смислу стварног превлађивања закона. Сам закон својим лаконизмом и својим обилатим празнинама говори за то, да је потребно да се интерпретира, прошири и попуни са живим правом обичаја и праксе. Али о томе какво је било то живо право, пошто одговарајућих извора нема, може се само погађати и правити хипотезе. За тај процес девинације обилата грађа старог чешког права, извађена из обичаја и праксе, може да пружи битну помоћ. Дабоме по себи се разуме, да се не сме чешким материалом попуњавати изворске празнине у историји српског права на непосредни начин. Али у случају идентитета полазне тачке тај чешки материал може да буде искоришћен за одређивање правца, у коме је радила мисао старе српске јуриспруденције, која је несумњиво била принуђена да врши правотворну функцију.

Од опште карактеристике прелазимо на преглед саме садржине Раушерових монографија. По себи се разуме да нећемо реферисати ту садржину у целини, него ћемо подвући само њене основне линије, важне за историску карактеристику дотичних кривичних дела.

Као специфична особина старог чешког кривичног права, а специално његових одредаба о убиству јавља се његов конзерватизам и чак архаизам, који се манифестује у томе, што се ту до познијег времена одржавају неки тако рећи првобитни погледи и појмови. Маркантно је у томе погледу дуго одржавање новчане глобе за убиство. Обновљена Земаљска Уредба 1627 г., која је ту глобу затекла и њу укинула, одредила је тим поводом ово: »Wan auch aintzige Statuten vorhanden, so auff einen muthwilligen Todschlag eine blosse Geldstraff setzte: solches, weil es denen Göttlichen Rechten zuwider, sol hiermit gäntzlich aufgehoben und cassirt seyn« (Usmrceni, 9, 52). Та одредба јако личи на понуду Дубровчана коју није примио краљ Милутин, quaod ei placeret justitiam quae Deo et hominibus et toti mundo amabilis est, servare, ita quod ipsum homicidam mortis supplicio puniret (1308 г.). Намерно смо навели те две изјаве, које раздвајају преко три столећа, да би се јаче осетио онај конзерватизам и чак архаизам чешког кривичног права, о коме је горе речено. Исти се конзерватизам манифестује и у томе, што се дуго и све до XVI века укључно одржала колективна одговорност села, чак и градова за убиство извршено у њиховим границама, у случају да убица није био пронађен (16—16). У вези са конзерватизмом и архаизмом стоје и многобројни случајеви старог чешког права да се кажњивост кривичног дела искључивала. Ту на првом месту долази početak тј. случај, кад је неко својим нападом сам дао повода да буде убијен. Тај početak потпуно личи на предвиђени у Душановом Законику (чл. 86) случај некажњивог убиства, и то кад буде

убијен онај, „који — но буде зарвал". Počatek спада у нужну одбрану, и при томе допушта њену најширу примену. Али за počatek'ом иде дугачки низ других случајева, који су толико били многобројни, да се врло мали број извршених убистава у ствари кажњавао, што Раушер подвлачи као једну чудновату појаву. Као прави архаизам долази пракса крвне освете, која се одржала до краја XV в. (33-38), о чему између осталог сведочи и nález (Rechtsfindung одлука земаљског суда) 1490 г., који одређује, да, ко се освети и сâм дакле брани своје право, губи право на правну заштиту (37). Ако су се случајеви крвне освете догађали и допуштали, ипак су то биле изузетне, свакако ретке појаве. Као обична репресија против убиства долазила је наплата приватне оштете за главу, — odklad, penize hlavni, capitalis pecunia (51—52). Износ плате за главу није био одређен ни законом, ни правним обичајем, него се остављао судској одлуци. У таквом се облику плата за главу одржала у Чешкој до XVI в., а у Моравској чак и кроз XVI век. Институција плате за главу отварала је пут за измирење са убицом, — compositio, concordia, што је обично право јако фаворизирало (53—62). Није било допуштено измирење само поводом убиства извршеног пред краљем или пред судом. У осталим се случајевима допуштало како пре суда, тако и на суду и чак после пресуде. Измирење је било управљено на наплату оштете за главу, а у неким је случајевима одређивало још и „покору", један симболички обред освете. Некад су се убици постављали и неки други услови, и то, нпр. да напусти земљу или известан предео, да се никад не састане са родбином убијеног, да не пије вино и др. Измирење престаје тек у XVII в. Дугачка традиција измирења утицала је на примену јавноправне казне за убиство и то у случају смртне казне (63—77). Пре XVI в. смртна се казна примењивала само у изузетним случајевима, и то за убиство извршено пред краљем или пред судом, на убицу ухваћеног на делу, за убиство судског чиновника при вршењу дужности. У осталим пак случајевима као нормална репресија долази наплата за главу. У XVI веку смртна казна за убиство постаје опште правило, али се при томе допушта широка примена измирења, тако да се смртна пресуда изврши тек онда, кад то затражи тужилац. Због тога је смртна пресуда признање тужиоцу права да тражи смртну казну убице. Ако тужилац нарочито не тражи, смртна се казна не извршује. Много од наведеног па можда и све горе наведено је везано за један битни архаизам, који се састоји у томе, што се уопште убиство гонило само по приватној тужби рођака убијеног (78—88). Од XV—XVI в. било је уведено гоњење убиства ex officio, али се је то вршило бојажљиво, ограничавало се само на изузетне случајеве (убиства пред краљем или пред судом или се сводило на хапшење кривца, а само судско гоњење ипак се одлагало, докле год не буде поднета приватна тужба. Тек је у Обновљеној Земаљској Уредби 1627 г. било прописано гоњење убица по званичној дужности од стране краљевског прокуратора.

ANALI PFB (anali.ro)

У монографији о крађи и разбојништву писац исто тако прати генетички развитак споменутих кривичних дела. Интере-

сантна је разлика, коју су још Статути Конрада Оте правили између врста кривичних дела против имовине, и то између spolium (разбојништво), rapina (грабеж) и furtum (крађа). Spolium означава насилно одузимање туђе имовине ван куће на друму (5, 8), rapina — насилно одузимање туђе имовине у кући (6), и furtum — тајно без насиља одузимање туђе имовине (6). За ту троструку поделу зна још Majestas Carolina (7). Доцније ова подела ишчезава, а у ствари не игра улогу. Остаје несумњива подела на крађу и разбојништво. Затим се та основна подела компликује са неким накнадним моментима, како објективног, тако и субјективног карактера. У објективном односу сматра се као од битне важности, да ли је извршилац био ухваћен на делу (старо „лице", обличење), или није, тако да је у последњем случају кривица још требала да буде доказана. Према наведеном објективном менту разликује се furtum, евентуално spolium manifestum et occultum (20—22). При furtum aut spolium manifestum кривца су гонили ex officio, нарочити чиновници за то одређени. Разлог за издвајање нарочите категорије обличених крадљиваца евентуално разбојника Раушер налази у отвореној повреди земаљског мира. Нама се чини, да разлог треба да се тражи дубље, и то у поступку старе освете, кад је било допуштено да се крадљивац ухваћен на делу убије на лицу места. Хватање на делу квалификовало је кривицу не због веће опасности обличеног крадљивца или разбојника за земаљски мир, него с обзиром на јачу реакцију правне свести кад оштећеника коме је пре припадало у таквом случају право самосуда. У субјективном односу од значаја је постао појам „земаљског злочинца" zloděj zemsky, — стр. 25), који се појавио крајем XIV в., а који је означавао познатог (ноторног), професионалног злочинца. Тај је појам био примењен на крађу и разбојништво, тако, да су почели разликовати, да ли је крађу, евентуално разбојништво извршио обични или познати (ноторни) злочинац. У последњем случају казнена репресија се појачавала. При томе треба подвући, да се у погледу познатих злочинаца уклањали сви сталешки разлози, тако да је репресија била иста без обзира на сталеж (30). Наведеним врстама крађе и разбојништва одговарале су разлике у њиховом гоњењу. Крадљивца, евентуално разбојника ухваћеног на делу, гонили су по званичној дужности нарочити чиновници, и при томе уз суделовање сеоских и градских општина, што је водило њиховој колективној одговорности (35—44). Што се тиче судског поступка, то при furtum-у, евентуално spolium manifestum-у искључена је била потреба изношења доказа, те је поступак био кратак и сумаран (46). Исто тако су по званичној дужности, а уз суделовање локалних општина гонили и познате крадљивце и разбојнике. Суделовање је локалних општина било потребно и за саму констатацију, да је дати крадљивац, евентуално разбојник један познати злочинац. Као такав могао је да буде проглашен само онај, за кога је била констатована т. з. fama (47), тј. рђави глас добивен и утврђен путем генералне истраге, тачније генералног саслушања становништва општине, у којој је кри-

вац живео. При furtum-у, евент. spolium-у occultum остала је на снази приватна тужба оштећеника, као једини пут гоњења кривца. Та тужба је баш онај narok (57), о коме се води толики спор у стручној чешкој и пољској књижевности. Због постојећег спора Раушер посвећује нароку нарочити прилог уз своју расправу (65—96). Не можемо да на овом месту улазимо у подробности тога спора, нити смо у датом тренутку довољно спремни за његово решење. У општој историској конструкцији судске стране код крађе и разбојништва може Раушеров поглед, као што се нама чини, да буде усвојен.

Наведена слика историског развитка основних кривичних дела против имовине није нешто својствено само чешком праву. На то упозорује и Раушер и између осталог истиче сличност са немачким правом, али у исти мах препоручује нарочиту опрезност по питању о могућности рецепције из немачког права (21). Писац има потпуно право. Ми би смо ишли чак и даље и одлучније бисмо рекли о читавој конструкцији оно, што сам писац говори односно гоњења трагом (54), и то да се ту може говорити о једној правној институцији индоевропској. При томе немамо ту у виду неко расно обележје, него јединство прилика у аналогичној средини. Имали смо већ прилике да покажемо и, као што се надамо, да докажемо, да и Законик Душанов разликује обичну крађу и обично разбојништво, који се гоне путем приватне тужбе, и обличену крађу и обличено разбојништво, као и крађу и разбојништво, извршене од познатих злочинаца, који се гоне од стране државних органа ex officio а уз суделовање локалних општина и повлашћених господара земље (в. *Архив*, књ, XXVI, 1924, с. 292—293). Сада Раушерови податци о rapina у чешким правним споменицима расветљавају нам и особине „грабљенија", предвиђеног у чл. 144-ом Душановог Законика. Биће тога кривичног дела одређује се у Законику овако: „устану на грабљеније околна села и жупа на његову (властеоску) кућу"; дакле, ту је у питању насилно одузимање имовине у кући.

На завршетку, нека нам је допуштена једна ситна комбинација општег карактера. Крађа у старом праву то је тајно одузимање имовине у туђој кући, разбојништво — насилно одузимање туђе имовине на другу. Ма како несавршена изгледала та разлика са стране формалне правне логике, ипак има дубоког социолошког смисла. Старо право сматра крађу као повреду неприкосновености туђе већ стечене имовине а која се због тога чува у кући; у разбојништву пак се истиче штета и опасност за економски промет. Није сувишно да подсетимо, да исту разлику између крађе и разбојништва прави још Руска Правда.[1])

Теодор Тарановски

ANALI PFB | anali.rs

[1]) Поводом „разбоја" и „грабежа" у старом руском праву в. примедбе у мојој новој студији: „Предметъ и задача т. н. внѣшней исторіи права", — „Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ, выпускъ I, 1930 г., с. 87, 88-89.

БЕЛЕШКЕ

Некролог: † **Ambroise Colin (Амброаз Колен),** 1862.—1929.

Француско Судство, тачније: Француско Правништво, изгубило је, прошле јесени, једнога од својих најбољих представника, Ambroise Colin-a, судију Касационога Суда, у годинама које се, с погледом на издржљивост француске расе, могу сматрати још као добре године: A. Colin није имао више од шездесет и седам година када је умро. У толико већа штета за Француско Право, и теориско и практично.

A. Colin, који је био не само доктор права него и licencié ès lettres (то јест био је дипломирао и на Париском Факултету за Књижевност, на чувеној Сорбони, Sorbonne), још као врло млад, од двадесет и шест година, био је, и то као први, примљен на стечају (конкурсу) за агрегацију (l'agrégation), и од тада (1888.), вели Henri Capitant (Анри Капитан), проф. Грађ. Права на Париском Универзитету и члан Француског Института (у Академији за Моралне и Политичке Науке, Académie des Sciences Morales et Politiques), по чијем чланку о пок. A. Colin-у ми и пишемо, у главном, овај некролог: „он ће (A. Colin) познати све успехе наставе, у исто време када ће дати и сведочанство о својим правничким способностима (qualités de juriste) преко својих значајних радова".

Професорску каријеру A. Colin започео је био на Универзитету у Caen (Кан, Нормандија), на ономе Правном Факултету где су му претходили чувени учитељи Права, Demolombe, Guillouard (познати су коментари Франц. Грађ. Законика ова два велика француска професора и научника) чији је он био достојни следбеник. Ту он публикује своју исцрпну студију: *Le Droit des gens mariés dans la coutume de Normandie* (Право супруга у Нормандиском Обичајном Праву) као и једну књигу: *La Navigation commerciale au XIXe siècle* (Трговинска Пловидба у XIX. Веку), јер је A. Colin био тако исто и добар историк као и цивилист. (Ово последње дело добило је награду Института).

1900. год. A. Colin-а позива, на катедру Грађ. Права, Париски Правни Факултет: ту се он упозна и зближи са својим млађим колегом, такође цивилистом, Г. H. Capitant-ом, коме убрзо предложи да израде заједнички један коментар Франц. Грађ. Законика. Из те њихове сарадње изишло је једно од најбољих дела о томе Законику, познато свакоме правнику који се и најмање бавио Грађ. Правом Француским, дело неопходно и теоричарима и практичарима, и адвокату, и судији, и професору права: *Cours élémentaire de droit civil français*, librairie Dalloz, Paris, у три велике свеске (прва свеска: *Увод*, где се, између осталога, у гл. III.: расправља специално о „Actes juridiques", о правним пословима, — Књ. I.: *О лицима*, Књ. II.: *Ствари или Добра*, стр. 1. à 1044., друга свеска: *Увод*, Књ. I.: *Општа Теорија о Обавезама*, Књ.: II. *Извори Обавеза*, Књ. III.: *Обезбеђења лична и стварна*; стр. 1. à 1070., трећа свеска: Књ. I.: *Брачни режими*, Књ. II.: *Наслеђа*, Књ. III.: *Доброчини правни послови*. Додатак: *Одсуство*, стр. 1. à 1010.). Колика је вредност овога огромнога рада види се и по томе што је он награђен од стране Француске Академије за Моралне и Политичке Науке (prix Chevallier), као и по томе што је, за кратко време, доживело неколико издања. Нарочита је одлика његова метод излагања који није више онај ранији, егзегетички, метод који се ограничавао, у главном, само на тумачење текста Грађ. Законика, без обзира на судску праксу и страно законодавство: егзегетички метод сматра дотични законик (грађански, кривични и т. д.) као неку врсту Корана у коме се налази *све*, и све што се ту налази *добро* је (ако чега нема у Корану, онда то *не ваља*). По овој и оваквој концепцији, законик је нормирао, *ne varietur*, извесну област друштвених односа, он их је ставио у један калуп из кога они не смеју да изиђу, слио је, од тих односа, једну фигуру, статуу, која има да буде непроменљива, вечита. Разуме се да, и поред свих тим амбиција законодавчевих, поред све његове тежње да прописи које он даје буду нека врста верских догми, живот свакидашњи, као нешто елементарно, иде и струји својим током: отуда чести сукоби између њега, живота (који је више манифестација *органске* стране човековога бића), и законских норама (манифестација *духовне* стране истога бића), сукоби који, најзад, дају линију, резултанту, кретања друштвених појава. Не може, према томе, један правни истраживач, ако хоће да сазна и утврди правац којим греди правни живот народа, задржати се само на

законској норми него се мора обазрети и на *судску праксу*, као израз народне правне свести која непрестано ради и дејствује и као таласи морски запљускује законодавчеву стену: нити је извор Права сама та стена нити ти таласи, нити сама статика нити сама динамика друштвена, него то обоје. Социолошки појави су, као што смо то већ имали прилике рећи овде, статичко-динамичкога карактера, т. ј. карактера мешовитога, *психичко-физичкога*.

А. Colin и Н. Capitant дакле, у своме коментару, дали су једно широко место и овом другом правном чиниоцу, судству, не само у колико би било речи *de lege ferenda* него и у колико би се тицало и *de lege lata;* закон је: *le Code civil et la jurisprudence* заједнички, закон је воља законодавчева здружена са вољом судије, закон је воља једног бића које се састоји из законодавца и судије, једно двојство које тежи истој сврси, јединство у двојству, нека врста Св. Двојице (слично Св. Тројици који су јединство у Тројству).

И, у опште, А. Colin и Н. Capitant дали су једно дело рађено на *систематској основи*, по угледу на немачке цивилисте, који су, последњих деценија (а посебице од промулгације Нем. Грађ. Законика, 1896.—1900.), имали користног утицаја на француске цивилисте: они су немачки научни метод спојили овде са француском јасноћом излагања. Данас су француски цивилисти (са италианскима) ривали немачких цивилиста који, такође, ревносно прате француску (као и италианску) књижевност из области Приватнога Права и *vice versa* (научно узајамно приближавање и упознавање које ће, надамо се, бити од користи и по општу међународну солидарност између та три велика представника Европске Културе).

Интересантно је шта каже Г. Н. Capitant о својој сарадњи са пок. А. Colin-ом на њиховом: *Cours élémentaire de Droit civil français*. То није била она сарадња у једном интелектуалном подузећу где сваки сарадник има свој оделит посао у коме је он сам и за кога, зато, он једини носи одговорност, као што су, н.пр., велики коментари G. B. Lacantinerie-a, M. Planiol-a, Eneccerus-a (Нем. Право), Egger-a, Gmür-a (ова два последња дела из Швај. Права), Dr. H. Klang-a (Kommentar zum allg. bürg. Gesetzbuch), ит.д.: ту поједини сарадници обраде, самостално, без других сарадника, извесну или извесне партије Грађ. Права. Сарадња А. Colin-a и Н. Capitant-a била је потпуна: они су *заједнички* израдили *цео* коментар. Коментар, ни у целини ни у појединостима, није ни самога А. Colin-a нити самога Н. Capitant-a он је, цео и у деловима, *њих обојице*, то је, у правом смислу, једно умно *савласништво*, свака страна, свака реченица, свака реч је, тако да кажемо, и А. Colin-ова и Н. Capitant-ова (као што је сваки делић, молекил, атом, у једној заједничкој материалној ствари *свакога* од заједничара). *Cours élémentaire de Droit civil français* је, једном речи, дело научника који се зове Colin-Capitant, научника који је синтеза два научника, Colin-a и Capitant-a.

Али, таква сарадња била је могућна зато што су се сарадници потпуно слагали у питањима која је постављало њихово предузеће: слагали су се и односно природе и значења Права, и односно метода рада, и односно многобројних контроверса на које су наилазили дуж целога Франц. Грађ. Законика. „За све ово време заједничкога рада, вели Н. Capitant, ни једна разлика у погледима није нас никад раставила; сагласност је била лака са помирљивим духом Амброаза Колена. Једно једино неслагање односно самога принципа једне установе поделило нас је, то је једина страна књиге где смо имали да прибележимо разлику између наших схватања". Необично леп утисак чини она отменост и скромност (одлика правога научника чија љубав и пожртвовање за истину иду до самоодрицања своје личности: лични успех, сујета, слава, све је то тако *ситно*, паганski ситно, пред *величином* Истине) са којом говори Н. Capitant о својој сарадњи са пок. А. Colin-ом. Шта све значи Г. Capitant у Француској Правној Науци и колико је велики удео његов у делу: *Cours élémentaire de Droit civil français* није потребно то овде истицати, па опет он тај свој удео ставља, на један маркантан начин, испод удела пок. А. Colin-a. „Каква је то срећа („la bonne fortune"), вели Н. Capitant, сарађивати са једним духом високе вредности, са човеком великога талента! Ја не скривам шта сам све на овом заједничком раду добио, у јасноћи, одређености (précision), у стилу.... Хоћу нарочито да кажем да је, осим свога правнога знања, Амброаз Колен дао

нашем делу једну драж (attrait) која му је обезбедила успех. Извесни пасуси носе и сувише његово обележје да би било потребно указивати на њих. Пажљив и обавештен читалац лако ће познати партије обрађене једним или другим. Али, у целини, то је био он који је давао дефинитивни облик (c'est à lui que revenait la dernière mise au point)".

„Као професор, вели даље H. Capitant, A. Colin стекао је био велики глас. Студенти су убрзо у њему увидели једног од великих учитеља Прив. Права: они су се купили око њега, као што су се раније студенти купили око Beudant-a, Bufnoir-a, Léon Michel-a." [Да додамо од своје стране да је чувено дело Bufnoir-ово: *Propriété et Contrat*, његова предавања на Париском Правном Факултету у Паризу издата после његове смрти. Bufnoir је један од оних француских цивилиста који су први ударили новим путем у правним методима, приближујући се немачким цивилистима и којим путем су, још у јачој мери, продужили његови ученици и следбеници, међу којима се нарочито истицао R. Saleille, и сувише рано одузет смрћу Правној Науци у Француској (в., н. пр. његово дело: *De la déclaration de volonté*. Contribution à l' acte juridique dans le Code civil allemand Paris, 1901.). Угледајући се на Немце, француски правници отпочели су бавити се, у Приватном Праву, питањима која пређе нису предвиђали или бар не тако систематски и методски, као што је, н. пр., питање о *правним пословима* (les actes juridiques, Rechtsgeschäfte) које питање доминира целокупним Субјективним Приватним Правом [као што теорија о државини доминира целим Стварним Правом, па, делимично, и самим Облигационим Правом, тамо, наиме, где има придржине (детенције), као код наручи (послуге), закупа, оставе, управе туђим добрима: ово последње вреди бар за новије Грађ. Законике, као што су Нем. и Швајц. Грађ. Законик, који заштићавају и саму придржину државинским (посесорним) тужбама]. Тако, A. Colin et H. Capitant говоре, као што смо видели, у првој свесци свога коментара Франц. Грађ. Зак., о правним пословима (Introduction, Chapitre III.: Théorie générale des actes juridiques") на неких четрдесет великих страна (стр. 59. à 100., 4. éd. Paris, 1923). M. Planiol, у своме: *Traité élémentaire de Droit civil*, dixième édition (avec la collaboration de Georges Ripert), Paris, 1925., проучава правне послове у нарочитом одељку („Théorie générale des actes juridiques", стр. 104. à 142.). Исто тако, Г. Julien Bonnecase, проф. Права на Универзитету у Бордо (Bordeaux), у своме додатку, Supplément-y, великом коментару: G. Baudry-Lacantinerie-a (у сарадњи са више колега, професора Права на Француским Универзитетима), *Traité théorique et pratique de Droit civil*, у више свезака (јер има и један мањи његов коментар, *Précis de Droit civil*, у три свеске, који је G. B. Lacontinerie дао сам), бави се опширно теоријом (као и праксом) правних послова, t. II., Paris, 1925.

Али, при свем свом успеху на Универзитету, A. Colin га је ипак напустио и отишао у Касациони Суд, као што су пре њега то учинили његови претходници, Aubry, Rau, са Универзитета у Штрасбургу (познат је добро њихов коментар Франц. Грађ. Законика: *Cours de Droit civil français*, 5. изд. у 12 свезака, од год. 1897. à 1922., свеске 6. à 12. у редакцији Г. Bartin-a, проф. Права на Париском Универзитету, дело непрестано од велике вредности), Accarias-a, са Парискога Универзитета (аутор једног доброга рада из области Римскога Права, *Précis de Droit romain*, у две свеске: 2-га св. из год. 1882., 3. изд., Paris). Такви преласци, са Универзитета у Касациони Суд, били су увек једна необична добит за овај последњи: практичарима у Касационом Суду долазили су, да их допуне, теоричари. Касациони Суд, на тај начин, постајао је једно тело које је испуњавало све реквизите за једну сигурну и темељну примену закона (дакле и за једну сигурну и темељну гаранцију права појединаца) а, у исто време, добијао је и карактер установе у којој су, у заједничкој сарадњи, обезбеђивали напредак Праву оба чиниоца за тај напредак меродавна, јуриспруденција и доктрина. И код нас је било таквих случајева и они су увек корисно дејствовали на наше Правосуђе и еволуцију Права: подсетићемо на пок. Др. Стојана Вељковића који је прво прошао био, као професор Права, кроз тадашњу Велику Школу а доцније био у Касационом Суду, као његов председник за време Министарства Др-а Владана Ђорђевића (1898.—1900.), тако је било и са Аћимом Чумићем и Ђорђем Павловићем: оба су била прво професори Велике Школе па, потом, судије Касационога Суда (Ђ. Павловић

је био председник овога Суда 1903. — 1908. год.), С. Радојичић и Др. Драг. Мајушковић отишли су такође, од професора Вел. Школе, за судије Касационога Суда, Г. Гершић, Г. Миловановић, А. Борисављевић, из исте Школе, у Државни Савет, који је, благодарећи њиховом доласку, само могао добити у своме ауторитету.

Када га је Г. Н. Capitant запитао: зашто оставља Универзитет и његову омладину коју је очаравао својим предавањима, А. Colin му је одговорио: „J' ai la soif de me plonger dans le droit vivant" (жудим да се загњурим у живо Право). А Г. Н. Capitant додаје овде речи Гетеове у *Фаусту*: „Теорија је суха, пријатељу, али дрво живота вечито је зелено" (што је сасвим у духу философије акције и борбе — нечега демонскога — изражене у *Фаусту*: хришћанска философија мира више је за теорију т. ј. за размишљање и за оно што Французи кажу тако тачно: „le recueilement", задубљеност), настављајући: „Да, једном истинском правнику потребно је да се купа у животу; он је само тако потпун, ако посматра како право живи, ако се меша у живот. Не затворити се у своју кулу, не допустити своме духу да постане сухопаран („ne pas laisser dessécher son esprit"), то треба да буде његова стална мисао". Ове речи Г. Н. Capitant-a изазивале би код нас бојазан да и он, по примеру свога старијега колеге и пријатеља, А. Colin-a, не напусти своју катедру на Париском Универзитету за Касациони Суд, што би, такође, била једна огромна штета за школу, иако би то била једна огромна добит за Суд Касациони. Али, срећом, Г. Capitant завршава овај пасус овако: „ Али он (т.ј. истински правник) може то, изгледа ми, постићи не напуштајући своју плодоносну мисију" (sa fécondante mission"), т. ј. управо катедру и теорију, што би значило да Г. Capitant није толико Фаустовац поред свега цитирања Гетеа.

Чувене су одлуке Грађанскога Одељења (Chambre civile) Париског Касационога Суда (у том Одељењу био је А. Colin) на чијој редакцији је радио прећ. колега Г. Capitant-a: А. Colin-ове редакције одлука могу се, вели Г. Capitant, сравнити са онима великога Првога Председника Француског Касационога Суда, Ballot-Beaupré-a (Бало-Бопре) чије одлуке се наводе као модели ове врсте.

Разумљиво је, према овоме, да је А. Colin био тражен на све стране: пробавивши дуже време у Касационом Суду, он је постао, тако да кажемо, један идеалан правник: и практичар и доктринар, у њему се то обоје стапало, он је био синтеза једнога и другога. Када би било могућно да све судије у Највишем Суду у Држави, Суду Касационом, где је последња одбрана и заштита права, буду такве синтезе!

А. Colin је био и члан комисије француско-италијанске која је израдила нацрт једног заједничког, француско-италијанског, законика о обавезама и уговорима и у којој су, са италијанске стране, били Г.Г. Scialoja, d'Amelio, Ascoli, Bonfante, Segre, de Ruggiero и други истакнути правници. Г. Capitant, такође члан исте Комисије, са стране Француза, подвлачи велику корист и утицај А. Colin-ов у Комисији, што је његово велико правно знање и искуство чинило разумљивим.

Не мала је празнина коју оставља А. Colin у Францускоме Правништву. Празнина коју човек, умирући, оставља после себе у друштву, сразмерна је обиму испуњења дужности према ближњима. А. Colin се је трудио, и у томе се састоји права људска вредност, да његов одлазак са овога света не остане незапажен и он је, као што смо видели, успео у томе.

Ж. М. Перић.

Dr. Hermann Stern, Rechtsanwalt **Wechselgesetz des Königreiches Jugoslawien**, 1929, Zagreb, Beograd, Ljubljana, Seiten 37; **Scheckgesetz für das Königreich Jugoslawien vom 29. November 1928,** Seiten 35. Г. Др. Х. Штерн, познати и признати јавни правозаступник хрватски (у Ђакову), задужио је, несумњиво, наше, Југословенско, Законодавство, дајући немачки превод Југословенскога Меничнога Закона и Закона о Чеку (оба од 29. Новембра, 1928. год., објављена у „Службеним Новинама" Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца — сада, од Закона од 3.—4. Октобра прошле год., Краљевине Југославије — од 19. Децембра, 1928. год., са једногодишњом *vacatio legis*, што значи да су оба та Закона задобила обавезну снагу 19. Децембра, 1929., и од тада се примењују, изузимајући, наравно, менице и чекове раније од тих Закона који потпадају под прећашње законе, по пра-

вилу да нови закони не могу дирати у стечена права, правило санкционисано и овим двама Законима — в. њихове §§ 107. односно 28. — Јер на тај начин Страно Правништво ће се упознати са једном важном законодавном реформом (изједначењем Меничнога и Чековнога Права у нашој Држави: што се тиче Србије и Црне Горе, које нису раније имале закона о чеку, Закон о Чеку од 1928. год. за њих сачињава не *уједначено* него *ново* законодавство), која реформа, с обзиром на активни трговински саобраћај између наше и других земаља, има и специалан међународно-правни значај. Преводом тих закона, на један тако распрострањени језик као што је језик немачки, Г. Штерн им је обезбедио једну много ширу јавност него што би то било са њиховим издавањем само на југословенским језицима (српско-хрватском и словеначком). Као што је познато а то смо већ имали прилике рећи и на другом месту, мали народи, са језиком недовољно распрострањеним, имају ту инфериорност према великим народима што ствари штампане на њиховом језику остају, врло често, изван шире светске јавности, а то може да буде губитак како за саму земљу где су дотична дела изишла (вредности научне или уметничке те земље остају на тај начин непознате Иностранству) тако и за сами страни свет, пошто и мали народи могу, на разним пољима идејне активности, да покажу резултате достојне великих народа. У оваквом случају, имамо примену оне Христове изреке: Не пали се свећа зато да се метне *под* сто него *на* сто. Штампана дела малих народа, ако остану само на матерњем језику (дакле, не буду издана и на језику кога од великих народа), то ће бити упаљене свеће под столом, чија светлост, према томе, остаје бескорисна за сав онај простор који би она још могла осветлити, када би се ставила на сто. (Изузетно, дела писане уметности губе, по правилу, од своје вредности када се преведу на страни језик, а то стога што, у таквим делима, аутор даје израза својој осећајној индивидуалности, што се најбоље постиже кроз матерњи језик: зато књижевне уметничке радове треба читати у оригиналу). Г. Штерн, преводећи Менични Закон и Закон о Чеку на немачки језик, поставио је дакле, у том обиму, југословенску свећу *на* сто!

Само, врло је корисно дати, на страним, распрострањеним, језицима, и *законске пројекте* а не само свршене законе. Јер, као што знамо, закони се не доносе за неко одређено време него *ad infinitum*: они, по правилу, не престају важити истеком извесног рока (мада може бити, разуме се, и таквих закона: типичан је пример ту *годишњи* финансиски закон са прорачуном државних расхода и прихода за дотични буџетски период), и онда, када је тако, мора се чинити све што је могућно да нови закони буду што савршенији (или, тачније, што мање несавршени). И овде вреди исто искуство које и код болести (боље је и лакше болести спречити него лечити) и кривичних дела (боље је ова спречити, превентивни метод, него имати кажњавати их: метод репресивни): боље је и лакше поправити један законски пројекат него један закон већ готов и објављен. Једно од средстава да се дође да што солиднијега закона јесте објављивање, у што ширим размерама, законских пројеката. Овде је специално корисно превођење тих пројеката на који страни распрострањени језик, тако да круг стручњака који се са њима могу упознати и који ће о њима евентуално дати своје мишљење буде што већи: ништа тако није сигурно за оцену вредности једне људске радње као њен публицитет; јавност је једна од најозбиљнијих гаранција за солидност и моралне и интелектуалне стране човекових делања.

Код нас се, што је била једна погрешка, мало водило рачуна о овом методу поступања код доношења закона (као што се то, напротив, чини у многим другим државама), т.ј., уопште, законски пројекти, па чак ни они најважнији, наиме, *пројекти законика* кодекса), нису, код нас, превођени ни на један од великих европских језика (н. пр. француски или немачки), због чега нам је изостајала критика њихова од стране иностраних специалиста. Требало је да коме европском стручњаку буде познат српски језик па да наши законски пројекти прођу и кроз страну критику, случајеви, разуме се, врло ретки. (Овде можемо навести изузетан пример истакнутога немачкога правника, и сувише рано отргнутога Правној Науци, пок. Dr. K. Neubecker-a, проф. Универзитета у Хајделбергу, који је знао словенске језике па и српски, тако да смо од њега имали, мислимо, једну оцену пројекта Срп. Крив. Законика од год. 1910.:

Dr. K. Neubecker је тај пројекат, који, разуме се, није био штампан ни на немачком ни на француском, читао у оригиналу, т.ј. на српском језику, и тако био у стању да се изјасни о њему).

Зато би, налазимо, ваљало прекинути са том штетном праксом а нарочито у једно доба тако важно као што је ово садашње, доба изједначења целокупнога Југословенскога Права, и настати да се бар значајнији и обимнији законски пројекти ставе на расположење, помоћу превода било на француски било на немачки, европској стручној јавности, у нади да бисмо и од ње добили компетентне оцене.

Што се тиче самога презода Г. Штерна, није потребно да напоминьемо да за његову тачност јамчи сама личност преводиоца Г. Штерн сједињава овде оба услова за један добар немачки превод: он зна, прво, одлично немачки а, затим, он је стручњак (правник). Код превода ове врсте једно без другога не иде: може ко знати врло добро немачки па опет не дати исправан превод — специално онда ако он није стручњак (правник) — односно ако је ко само добар специалист (правник) а не влада уопште како треба дотичним страним језиком, превод ће бити несолидан.

Желети би да Г. Штерн да себи труда те да, у овом облику, немачке правнике упозна и са другим, важнијим, југословенским законима. Да приметимо још да је Г. Штерн додао преводу Закона о Чеку и превод трију Уредаба Министра Правде, Г. Д-ра М. Сршкића, од 23. Октобра, 1929. год., о Празницима и Протестима („Nebst den drei Verordnungen des Justizministers vom 23. Oktober, 1929 über Feiertage und Proteste"), као и то да су преводи Г. Штерна о којима је реч у овој белешци изишли у издању: „Bankarstva", Ekonomske Biblioteke Srba, Hrvata i Slovenaca (Zagreb), као св. XVIII. и XXI., коме на тај начин припада, такође, заслуга за ово упознавање страних стручњака са нашим новим законима о меници и чеку.

Ж. М. Перић.

Les nouvelles tendances du Droit Constitutionnel, par *Mirkine Guetzévitch* (Revue du Droit Public, Tome XLVI, No 4).

II. У прошлом броју приказали смо гледиште писца у погледу на начело јединства јавног права, сада је на реду да прикажемо његово гледиште на нове послератне Декларације права *(Déclarqtions des Droits d'après guerre)*, у којима су према писцу, изражене такође нове тежње уставног права.

После рата, уставни покрети у разним европским државама, дали су сасвим нова решења у погледу личних и политичких слобода. Старе се солуције замењују новим, и ми смо тако очевидци преображаја старе Декларације права из 1789 г. Писац истиче, да по овоме питању, т. ј. по питању порекла старе Декларације, одн. фактора који су утицали на њено стварање постоји читава једна литература. Извесни писци, као н. пр. Јелинек и Олар, виде у Француској Декларацији трагове америчког утицаја; неки опет држе да је ту био главни утицај Русовљез; други је везују за филозофију XVШ века, док има и таквих који тврде да она проистиче из физиократске доктрине.

Писац међутим, за сада ову дискусију оставља на страну, и посматра Декларацију као резултат уставне технике *(technique constitutionnelle)* француске револуције. Што је за писца битно јесте то, да је помоћу уставне технике револуције установљена карта права „човека и грађанина" са одговарајућим обвезама државе да их гарантује и респектује. И при овоме истраживању писац остаје при своме методу историјског емпиризма, т. ј. установе јавног права треба проучавати у њиховој историјској реалности без обзира на „метајуридичке елементе". Овај метод каже писац, допушта му, да провери његове концепције о пореклу француске Декларације од 1789 г. историјским датима. Тако по њему, људи из 1789 г. хтејући да начине једну карту права човека и грађанина, били су под разним утисцима извора историјских и философских, али само како је стварно постала Декларација, то је од много важнијег интереса за њено објашњење, него сви извори који су јој служили за узор. Ту се писац позива на француског историчара *Aulard-a*, цитирајући један веома карактеристичан став из његовог познатог дела о револуцији, чиме писац хоће да утврди и у неку руку докаже, да је за ово питање од претежног утицаја проучавање уставне технике револуције, док све остало има да дође у други ред. И тако према писцу, и нови послератни устави, морају се на овај начин проучавати, да би се тачно могло утврдити које су њихове праве тежње.

Оснивајући своја извођења на у-

ставној техници *(Sur la technique constitutionnelle)*, писац констатује две важне чињенице у тенденцијама поратног уставног права: његове *социјалне тежње (tendances sociales)* и *међународну заштиту извесних начела Декларације права;* другим речима *ограничење уставотворне власти Декларацијом права*, а што се нарочито данас испољава у међународним уговорима и у установи Друштва Народа.

(а) Још стара француска Декларација садржавала је неколико позитивних обавеза државе у социјалном домену до извесних граница. Али у послератном уставном праву, социјалне тежње су нарочито широко обележене, тако да су нови устави створили т. зв. *социјална права, која се према* писцу састоје у *новим позитивним обвезама државе према појединцима или појединим друштвеним групама.* Текстови нових устава узимају у обзир не више „апстрактног човека", као што је досада чињено већ „стварног грађанина", онаквог каквог нам је он у животу и у историји дат. Ова социјална права вели писац, дошла су као последица наступелих економских тешкоћа које су настале ликвидацијом Великог рата. Те социјалне тежње састоје се у главном у ограничавању извесних права која су била консакрирана старом Декларацијом, нарочито ограничењем права својине. Својина се сада од „потпуног и неограниченог стварног права *(plena in re potestas)*, претвара у *социјалну функцију*. Истина, писац каже, да ова социјална права нису била непозната и људима из француске револуције *(n'étaient pas étrangers á la conscience juridique des hommes de la Révolution française). Ром* и *Робеспјер* у својим пројектима говоре и „о социјалним правима", тако да Декларација од 1793 г., и ако није усвојила цео Робеспјеров пројекат, ипак одређује у чл. 1. да је циљ друштва *„опште благостање" (le bonheur commun).* Али нове декларације иду још много даље у својим социјалним одредбама; оне не само да проширују оне које су већ биле познате старој Декларацији, већ постављају и сасвим нове. Најновији послератни устави уводе одредбе о породичним односима, принципе на којима почива породица, брак и т. д. Ове социјалне тежње по мишљењу писца, последице су само једне опште тежње послератних правних декларација, а то је „рационализација власти" и баш ова „рационализација" представља општу прогресивну тежњу модерних устава. Та се тежња међутим састоји, као што је писац већ раније изложио, у све већем продирању права у све феномене социјалног живота; „мрежа права" стеже све више и више области социјалног живота, које су раније потпуно измицале сваком регулисању од стране државе.

Интересантна су разлагања писца о томе, на који су начин ушле социјалне одредбе у поједине послератне европске уставе. С једне стране каже писац, оне су ушле благодарећи утицају социјалиста у уставотворним скупштинама (као што је н. пр. био случај у Немачкој). Али с друге стране, те су социјалне одредбе ушле у поједине европске уставе, приликом чије изградње утицај социјалиста или није био велики или готово никакав. Н. пр. ограничење права земљишне сопствености, остварено је у источној Европи баш од стране умерених елемената, као што је био случај са Југославијом и Румунијом. Писац ову појаву објашњава тиме, што је се т. зв. социјално питање у новим уставима поставило, прво услед ратне економске кризе, а затим од претеће опасности од руске револуције. Тако је социјално питање у новим уставима заузело једно од врло важних места, те се тако на тај начин извршила једна трансформација старе доктрине о личним слободама *(des libertés individuelles)*, која је била инаугурисана индивидуалистичком правном школом. Модерна држава не може да се задовољи само признавањем правне независности појединаца, већ је дужна у исто време да створи минимум услова, којима би се осигурала и социјална независност појединаца. Ова трансформација доктрине личне слободе, имала је за последицу појаву социјалне заштите појединаца у новим послератним уставима, и ограничење у име друштвених интереса основних права која су прокламована ранијим Декларацијама. Ове нове тежње нарочито се потврђују у оним одредбама нових устава, којима се установљавају нове обавезе државе као што су: заштита породице, јавне наставе, организација економског живота, нарочите концепције о приватној својини и т. д. Затим, у потврду своје тезе, наводи писац веома интересантне одредбе разних нових устава, које се односе на социјалне и економске односе и културни развитак. (Ту се излажу одредбе устава немачког Рајха, слободне

вароши Данциг, Естоније, Пољске, Румуније, Југославије и др.).

(б) По мишљењу писца, однос између Декларације права и уставотворне власти, веома је интересантан кроз проучавање одредаба нових, послератних устава. Ова јерархија правних норми, коју је још Диги формулисао стављајући Декларацију изнад устава, а коју можемо наћи још у Иснаровом пројекту из Револуције *(Isnard)*, — налази се јасно дефинисана у другом одељку устава за Мекленбург-Шверин у коме се изреком каже да „основна права" *(Les droits fondamentaux)* сачињавају руководна правила и имају обавезну снагу не само за уставотворца, већ и за законодавца и за управну власт. У овим одредбама мекленбуршке декларације види се, вели писац, сасвим јасно, ограничење уставотворне власти.

Пошто је констатовао ову чињеницу, писац нарочито истиче факат, да је ово ограничење уставотворне власти везано за међународну заштиту „права човека и грађанина". Ова заштита је установљена међународним уставима нарочито за народносне мањине. Прелазећи преко овог компликованог проблема о мањинама, који писац шире не додирује јер му то и није ближи предмет његових излагања, — писац само указује на појаву међународног признања ових „човечанских права" у вези са новим послератним уставима. Већ уговори из 1919/20 г. показују ову тежњу за интернационализовањем ових права. Ту писац наводи уговор Савезничких и удружених сила са Пољском Републиком, чији је први члан веома карактеристичан за ова нова схватања. И тако радикална реформа међународних односа после рата, створила је рођење једног новог проблема, т. ј. прелазак заштите свих „човечанских права" из уставног права у сферу међународног, а то не значи ништа мање него права „човека и грађанина" ставити под гаранцију међународног права. Створити међународну заштиту човекових права, заиста је прави хуманитарни идеал којим се тежи да се од човека створи прави грађанин света.

Завршавајући своју опсежну и интересантну студију, писац рекапитулишући горња излагања, нарочито она која се односе на социјалне одредбе у послератним уставима, поставља питање: у чију су корист у ствари донете ове одредбе, да ли јединке или друштва? Другим речима, да ли су ове нове концепције индивидуалистичке или солидаристичке? Као одговор на ово питање, писац даје једну компромисну солуцију: да ове нове одредбе које се састоје у социјалним ограничењима личне слободе појединаца, носе у исто време карактер и индивидуалистички и солидаристички, чувајући јединку оне у исто време чувају и друштво, као и обрнуто. Кад држава забрањује потрошњу алкохолних пића, она несумњиво штити здравље појединаца, али у исто време и здравље целога народа и т. д. И тако под утицајем компликованости живота модерног друштва, савремено право заводи читаву серију ограничења која су у суштини социјалног карактера, али чија практична примена значи благостање појединаца. Ову тежњу ограничавања личне слободе, писац назива социјална контрола индивидуалних права одн. личне слободе. Опште тежње у еволуцији Декларације права према писцу јесу: (1) Материјално проширење уобичајене листе права и дужности грађана. (2) Појава социјалних права. (3) Проширење садржине Декларације права које је резултат рационализације власти. (4) Ограничење права сопствености. (5) Ограничење т. зв. индивидуалних права („социјална контрола личне слободе"). (6) Међународна заштита човечанских права кроз ограничавање уставотворне власти међународним уговорима.

То су у главним потезима изнете, идеје г. Гецевића, које су као што се види не само веома интересантне већ и смеле. Г. Гецевић несумњиво долази у ред оних правних писаца и научника, који назиру сумрак старих доктрина, и који и ако још нису створили ништа ново, ипак су указали нове путеве којима ће се вероватно кретати будућа еволуција правних схватања. **Д-р Данило Ј. Данић**

ANALI PFB | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета

АРХИВ
ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ГОД. XX ДРУГО КОЛО | 25. Јуни 1930. | КЊИГА XX (XXXVII) Бр. 6.

ПРВА КОНФЕРЕНЦИЈА ЗА КОДИФИКАЦИЈУ МЕЂУНАРОДНОГА ПРАВА

I

У Хагу је заседавала од 13 марта до 12 априла ове године конференција за кодификацију Међународнога Права, коју је припремило и организовало Друштво Народа. Њу треба сматрати као почетак једнога спорог и замашног али потребног посла, посла за који ће требати дуг низ година да се изведе онако како треба и да се приведе крају.

Како се дошло до ове конференције, шта је њој претходило, и шта је у опште до сада предузимано за кодификовање, или боље рећи изједначење Међународног Права, није потребно да овде у овоме чланку излажем, пошто је читаоце „Архива" са тим већ упознао г. Илија Пржић у чланку који је изашао у априлској свесци овога часописа[1]). Прећи ћу дакле одмах на сам рад конференције и на њене резултате.

На конференцији је свега било 47 делегација, и уз њих изасланство Русије које је присуствовало седницама као „посматрач". Од држава које нису чланови Друштва Народа заступљене су биле Сједињене Америчке Државе, Бразилија, Турска, Египат, Мексико, затим мала државица Монако, Исланд и Данциг. Од европских чланова Друштва Народа, нису биле заступљене само Албанија, Бугарска и Литванска. Број одсутних америчких чланова Друштва Народа био је међутим много већи, тако да је било свега 39 држава из Друштва Народа и ако број чланова Друштва прелази 50. (Тај број осцилира између 50 и 56). Отсутност тих држава у осталом није могла сметати кодификацији чим се стало на гледиште, да није потребна једногласност свих држава, већ да је довољна једна одређена већина (већа од просте већине) гласова па да се једно правило, усвојено таквом већином, сматра као кодификовано.

Конференција је у почетку одржала четири пленарне седнице испуњене уобичајеним поздравним говорима при отварању, примањем пословника и поделом на три велике комисије, од којих је свака имала да проучи по један од три проблема стављена на дневни ред конференције. Свака је делегација била за-

[1]) Илија А. Пржић, *Кодификација Међународнога Права*, Архив, књига XX, стр. 272—282.

ступљена у све три комисије, а за председнике су изабрани у првој комисији (Држављанство) грчки делегат Никола Политис, у другој комисији (Прибрежно море) немачки први делегат Геперт, у трећој комисији француски делегат професор Бадван. Сав посао се затим обављао у комисијама и пленарних седница конференције никако више није било (осим једне сазвате ради усвајања чл. 20—25 пословника) све до пред крај конференције, кад је одржано четири пленарне седнице ради пријема комисијских извештаја, потписа конвенција и протокола и закључења конференције.

У самоме почетку конференције је стављен на дневни ред предлог пословника. Пословник који је требало усвојити није назват, као што се могло претпостављати, пословником за цео низ конференција за кодификацију, већ само пословником за ову прву конференцију. Неразумљиво је зашто је тако поступано. Природно је било да се изради пословник једанпут за свагда, пословник који би будуће конференције могле, разуме се, мењати према потребама и искуству. У ствари ће тако и да буде, осим ако се није имало у виду да је у програм кодификације унето и питање „поступка при закључењу и редакцији међународних уговора" и да ће се према томе програму израдити вероватно и један пословник за све међународне конференције. Али кад ће то бити? свакако не скоро, према искуству које смо стекли на овој првој конференцији за кодификацију.

Што је било најмање логично, конференција је усвојила без дебате предложене чл. 1—19 и чл. 22 а чл. 20—25 је резервисала за доцније! И посао се већ приближавао своме крају, кад су на седници од 3 априла усвојени резервисани чланови пословника израђеног за *ту конференцију*.

По пословнику на конференцији учествују осим држава које су у Друштву Народа и све оне које нису чланови Друштва а које је Савет Друштва Народа позвао на конференцију. Од Савета дакле зависи ко ће узети учешћа на конференцији од држава изван Друштва Народа. Делегати на конференцији морају имати пуномоћија која прегледа верификациони одбор од 5 чланова. У ствари је већина била без пуномоћија, неки су их накнадно добили, а неки их никако нису ни имали и што је најлепше, и у верификациономе одбору их је било без пуномоћија. Питање пуномоћија је дабоме добијало важности нарочито при закључку конференције кад је требало потписивати усвојене конвенције. Ред делегација се утврђивао по азбучном реду почетних слова француских имена држава.

Биро конференције састављен од председника, три потпредседника, три председника комисија, главног секретара и његовог помоћника имао је за дужност да координира радове комисија и да води рачуна о развоју и окончању целога посла. Усвојено је да само пленарне седнице буду јавне, па и оне могу то не бити ако биро изузетно одлучи да буду тајне. Што се тиче комисијских седница, о њима се могао само давати коминике

штампи, с тим да се њихови протоколи публикују тек после завршетка конференције.

Свака комисија себи бира председника, подпредседника и по потреби једнога или више известилаца. Свака делегација је одредила ко ће је у комисији представљати, и по правилу, други чланови те делегације ако нису за ту комисију одређени нису могли говорити на њеним седницама. Једини су први делегати имали право да учествују у дебатама свију комисија. Комисије су могле, према развоју посла, да из своје средине бирају подкомисије и одборе, али што год би било решено у подкомисији или одбору морало би да се изнесе и пред целу комисију да и она одлуку потврди, па тек онда да се упућује пред пленум конференције. Комисије су осим тога могле да имају и своје редакционе одборе, поред општег редакционог одбора конференције. Протоколи конференција су морали бити на француском и енглеском, као што је већ утврђени ред у Друштву Народа, и све што се говори и предлаже усмено или писмено морало се превести на енглески ако је на француском казано или написано и обратно. Комисије имају да раде на основу раније припремљених база за дискусију, а ако буде изнет какав предлог који излази ван оквира тих база, о њему ће се моћи дебатовати тек онда кад се цела комисија сагласи да је та дебата потребна. Измене и предлози у комисији морају се поднети писмено, и по правилу се достављају свима најдоцније у очи дана кад ће се о њима дебатовати. Изузетно може председник одобрити да се један предлог одмах по подношењу стави на дискусију.

Сваки акт мора бити најпре проучен и усвојен у надлежној комисији па тек по том изнет пред пленум конференције. Пословник предвиђа редакциони одбор од пет чланова, коме ће се придодати делегат надлежне комисије за коначно редиговање аката усвојених у тој комисији, са задатком да координира усвојене текстова. Конференција усваја текстове само на предлог и на основу извештаја тога редакционога одбора.

Када ће се сматрати да је један текст усвојен у комисији? Када ће бити усвојен у плenуму конференције? Могу ли се донети поред правих конвенција и протоколи и декларације? Може ли једна држава примити једну конвенцију делимично или је мора примити као целину кад је потписује (питање резерви)? О томе се говорило у чл. 20—25 али су баш те одредбе остављене да се прераде и да се тек доцније, готово пред крај конференције, усвоје.

У пословнику није било одредаба о потпису, ратификацији, ступању на снагу конвенција. Пословник није спомињао ни начин на који ће се вршити гласање. На конференцији се по правилу гласало дизањем руке; најпре су дизали руку они који су за извеснан предлог, затим су то чинили они који су против. Начин свакако практичан и брз кад год је већина несумњива и јака; али несигуран у случају где је већина свега од два три гла-

са. Довољно је било у осталом да једна делегација захтева гласање поименично, па да се таквом гласању приступи, и тај коректив је спасавао ситуацију. У пословнику је дакле било празнина, али се зато у чл. 14 наглашавало да ће се пословник скупштина Друштва Народа примењивати у свима случајевима непредвиђеним.

Када су чл. 20—25 изнети пред пленум у седници од 3 априла, они су били знатно измењени и прерађени. Пре свега се одустало од доношења декларација, и зато је конференција решила да се последња алинеја чл. 20 и члан 25, који говоре о декларацијама, избришу. У новоме тексту чл. 20—24 предвиђале су се конвенције и протоколи, жеље и препоруке (recommandations). Веровало се да ће се тај нови текст усвојити без дебате и да ће пленарна седница, сазвата у 9 сати у вече, трајати највише један час. То се мислило са толико више основа што је тај прерађени текст био резултат једне трансакције између разних гледишта и погодбе између већег броја делегација, што је доста дуго о њему дискутовано и то баш зато да не би било дискусија и у пленуму. Седница међутим умало није трајала до зоре, а дебата се развила око питања: колика је већина довољна да усвојена одредба уђе у конвенцију. У предложеноме тексту је стајало да у комисији једна одредба мора бити примљена већином од најмање две трећине присутних делегација па да се може унети у конвенцију. Ако је увојена у комисији са 2/3 гласова, у пленуму је довољна и проста већина. Оне пак одредбе које нису прикупиле две трећине гласова у комисији, већ само просту већину, могу бити издвојене у један засебан протокол ако на то пристане 2/3 присутних делегација у комисији.

Тако је стајало у предложеноме тексту. Али кад је председник хтео да га стави на гласање, од једном је затражио реч грчки делегат Политис и предложио једну измену: да се за доношење протокола не тражи у комисији пристанак две трећине већ само просте већине гласова. Политис је нешто охолим тоном негирао право мањини да спречава већину, да бар унесе у засебан протокол оне одредбе које нису сакупиле гласове две трећине делегација.

Гвереро, угледни делегат јужно-америчке државе Салвадор, одговорио је на предлог Политиса тврдећи да би, строго узевши, требало тражити једногласност кад се ради на кодификацији, и да су већ две трећине гласова велика концесија, која се мора учинити зато што ће се увек наћи понека делегација да осујети једногласност. Ако Политис мисли да није право да мањина спречи већину у доношењу извесних правила, Гвереро мисли да исто тако није право да слаба већина наметне поједина правила јакој мањини! И ако усвојена простом већином, и ако издвојена у засебан протокол, та би се правила ипак сматрала и ипак би била правила међународног права (што значи да би их међународни судови евентуално применили и на једну од оних држава које су против њих гласале и које протокол нису потписале).

Прилично прогођен и ослабљен смишљеним и хладнокрвним говором Гверера, Политис је узео понова реч и сасвим показао карте. Он је тада рекао да зна да се организовала у овој конференцији једна мањина и да је та мањина решена да спречи завршетак извесних радова конференције. Знајући то, он не може пристати на квалификовану већину на коју би иначе можда bona fide, био пристао. Где се појавила та „организована мањина"? У трећој комисији која се бавила питањем одговорности држава, и у којој се та јака мањина, тако омрзнута, бранила и рукама и ногама да се државама не наметну капитулације у новом облику, да се странцу не осигура повлашћенији положај него поданику, да држава не одговара према странцу и кад треба и кад не треба. И да би се питање одговорности држава упркос тој мањини ипак унело у један протокол онако како га схвата већина од два - три гласа, Политис је изненада, препадом, предложио амандман да буде за засебан протокол довољна и проста већина гласова у комисији.

Ова полемика је дуго трајала и тежак утисак на све оставила. Политис је претио да ће нас све који смо у ту мањину спадали „изобличити" и пред Скупштином Лиге Народа и пред јавним мњењем целога света. У индат њему и извесним великим државама чији је он био само експонент, прискочио је белгијски делегат Ролен. Остали су ћутали а на гласању је примљен Политисов амандман свега са једним гласом већине (18 против 17).

И тако је по чл. 20—24, онако како су коначно усвојени, већина од две трећине гласова у комисији потребна само за оне одредбе које се уносе у конвенцију. За специјалне протоколе, за жеље и препоруке државама, довољна је проста већина. Право резерви је признато државама у начелу, с тим да се у свакој конвенцији или протоколу нагласи у погледу којих одредаба се могу чинити резерве. Та одлука је сасвим умесна, зато што се не може дозволити једној држави да потписујући конвенцију или протокол изузима неограничено одредбе које она хоће. Она може изузети какву споредну одредбу и изјавити да је не прима, или може изузети и читав један одељак; али кад се не би то право ограничило, могло би се десити да држава изузме баш главну одредбу у којој је тежиште целе конвенције, потписујући остале. А то се није хтело дозволити, није се управо хтело да потпис једне државе фигурише на конвенцији у којој оно што је суштина питања она одбацује и не признаје, и зато је остављено да се у свакој конвенцији посебно регулише, како ће се чинити резерве и у погледу којих ће се одредаба чинити. Чл. 21 предвиђа да свака комисија мора поднети пленуму конференције извештај о своме раду и у том извештају нагласити које су одредбе једногласно усвојене а које опет нису ни дискутоване и ако су биле на дневноме реду (да се не би мислило да су одбачене). Чл. 22 је избачен а чл. 24 предвиђа да конференција мора донети и један закључни акт (acte final) у коме ће се побројати конвенције и протоколи, уврстити жеље и препоруке као и оне

одредбе које су истина добиле већину гласова али нису унете ни у конвенције ни у протоколе.

II

Питање држављанства је претресано у првој комисији. Уговор о држављанству се могао двојако замислити: Или да буде скуп одредаба по којима би се у свима државама под истим условима стицало или губило држављанство; тако би се постигло изједначење разних законодавстава. Или да регулише само извесне сукобе закона, тако да се избегну апатриди и двојно држављанство колико је то могуће. И припремни одбор и прва комисија су се задовољили овим другим, ужим схватањем. С обзиром на осетљивост држава у питању држављанства мудро је било ограничити свој програм и одустати од неких већих претензија. Па и тако сведено у строге границе, питање држављанства је задало много труда и муке првој комисији, а конвенција која је најзад усвојена морала је бити прилично непотпуна. Борба се у главном водила између држава које дају емиграцију и држава које емигранте прихватају и на њихов прилив још рачунају. Гледишта једних и других морала су код питања држављанства долазити у сукоб. И као да није то било већ довољно да отежа рад, појавио се и женски покрет. У базама за дискусију било их је које су се односиле на држављанство жене у браку и после брака ; женске организације са свих страна света су послале своје представнике да агитовањем код делегата ове конференције постигну доношење што повољнијих одредаба по жену. Та агитација је била врло жива и бацала је помало у бригу делегате оних држава где жене имају право гласа. А била је некипут толико јогуната и у нескладу са називом Палате Мира, да је председништво конференције забрањивало на обзире кавалерства и забрањивало приступ у Палату иза сланствима женских организација.

Конвенција о држављанству, онака како је коначно усвојена, садржи 31 члан од којих су 17 обухватили разне одлуке и решења комисије о појединим случајевима, а 14 чланова се односе на питања ратификације конвенције, њеног ступања на снагу, доцнијем приступању држава конвенцији ако је не потпишу одмах итд.. Први одељак конвенције (чл. 1—6) садржи опште принципе, члан 7, који сам чини други одељак, говори о отпусту из држављанства, трећи одељак (чл. 8—11) говори о држављанству удате жене, четврти о држављанству деце (чл. 12—16) а пети о усвојењу (чл. 17). У шестом, последњем, одељку су одредбе о ступању на снагу конвенције итд..

У конвенцији се на првоме месту констатује да државе и даље задржавају суверено право да својим законима регулишу услове свога држављанства. Али то суверено право не може се вршити неограничено. По члану 1. конвенције, свака држава ће своје законе саображавати не само међународним конвенцијама, на које се својим потписом обавезала већ и међународним

обичајима и опште усвојеним правним начелима. Та ограничења имају рђаву страну да нису прецизна. Кад ће се сматрати да је једно правило постало међународни обичај, или да је једно правно начело опште усвојено? Претпоставимо да једна држава изјави другој држави да се на извесну њену законску одредбу неће обзирати, на основу овога члана 1. хашке конвенције, зато што је противна једном опште усвојеном правном начелу — а да та друга држава одрекне сваку измену тврдећи да наведено правно начело није опште усвојено. Ствара се спор око тога да ли је једно начело опште усвојено или не. Споровима између држава даје дакле повода члан први прве конвенције која је донета на конференцији чији је баш циљ изједначавање међународнога права ради отклањања спорова у будућности! Мало парадоксалан резултат.

У комисији су у осталом мишљења била врло различна. Једни су предлагали да се члан 1. изостави јер је излишан; други су исто то мислили, али су из помирљивости предлагали да се његова садржина унесе у увод конвенције; трећи су захтевали да члан 1 спомене као једино ограничење уговорне обавезе, али то правилно гледиште на жалост није продрло и већина је изгласала члан 1 онакав какав је ушао у конвенцију.

Примењујући принцип суверености, конвенција вели затим да ће се према закону дотичне државе одлучивати да ли једно лице има или нема њено држављанство и да, кад једно лице има два или више држављанства, свака га од дотичних држава може сматрати као свога припадника; једино што у том случају једна држава не може чинити јесте да врши своје право дипломатске заштите према држави које је то лице такође поданик (чл. 2—4). Неке делегације су додуше истицале да би дипломатску заштиту требало изузетно дозволити у извесним специјалним случајевима из хуманих разлога. Али комисија то није усвојила.

Како ће се трећа држава понашати према страницу који има два или више држављанства? Она ће га сматрати, као да има једно једино држављанство. Али које? Да ли оно које тај странац сам изабере под извесним условима? Комисија је већином гласова одбацила то гледиште, и као мерило узела главно место пребивања заинтересованога или друге околности које доказују његову привржености једној одређеној држави. Према месту пребивања или према тим другим околностима, страницу ће се признати дакле само једно од два или више држављанства, која он има (чл. 5).

У погледу двојнога држављанства у уговору немамо много одредаба. Имамо члан 6. који вели да се једно лице, ако је независно од своје воље стекло два држављанства, може одрећи једнога од њих са претходним одобрењем државе које се одриче. Тај текст представља једно поравнање између разних гледишта и усвојен је после дуге дебате. Ограничење, на пример, које се налази у речима „независно од своје воље" унето је да

би се задовољиле оне државе које примају исељенике; ради њих, дакле, члан 6. не налази примене у случају кад је друго држављанство стечено вољом, путем прирођења (натурализације), већ се односи само на случај кад је једно лице стекло два држављанства нехотично, услед разлика у законима.

Тежња комисије је наравно била да двојног држављанства у будуће буде што мање. И у комисији је предлагано да би требало дозволити ономе лицу, које се родило са два држављанства, да у моменту када постаје пунолетно оптира између тих држављанства. Али комисија то није прихватила, и није никако сметнула с ума опасност да једно лице изигра извесне своје обавезе одрицањем једнога држављанства. И зато члан 6. тражи претходно одобрење оне државе чијег се држављанства неко одриче; а кад вели да се то одобрење мора дати ономе који стално пребива у иностранству, члан 6. додаје да у том случају морају бити испуњени сви услови за отпуст из поданства дотичне државе.

На двојно држављанство се односи и чл. 11. и 12. који предвиђају специјалне случајеве. Члан 11. се бави положајем жене чији је брак раскинут. Ако у томе случају она тражи и добије своје старо држављанство, које је према законима своје земље била изгубила услед ступања у брак, самим тим губи држављанство које је била стекла ступањем у брак. Члан 11. дакле искључује бар један случај двојног држављанства код жене.

Члан 12. се бави положајем деце оних чиновника који се по званичној дужности баве ван своје земље. Члан 12 захтева од држава да тој деци дозволе, ако су рођењем у иностранству на основу *jus soli* стекла страно држављанство, да се тога држављанства одрекну и да задрже само држављанство својих родитеља. И то је све што је о двојном држављанству ушло у уговор.

Тако мршав резултат је доста њих разочарао. У накнаду зато је усвојено, ваљда ради њихове утехе, неколико „жеља" које се односе на двојно држављанство: а) да се државе труде да смање колико је могуће број лица са двојним држављанством, сходним изменама у својим законима, а Лига Народа да проучи на који ће се начин државе споразумети у том питању;[1]) б) да државе усвоје потребне законске мере како би лица, која од рођења имају више држављанства, лакше могла одрећи се држављанства оних држава у којима не пребивају стално; в) да државе примене начело, да се једно држављанство губи самим тим што се друго стиче прирођењем, а докле год то начело не постане опште, да државе не дају своје држављанство странцу пре него што се увере да је странац испунио све услове које његов закон тражи за отпуст из држављанства.

У погледу сузбијања апатрида имамо нешто више одредаба. Имамо пре свега члан 7, који говори о отпусту из држав-

[1]) Иста таква жеља је донета и за апатриде.

љанства, управо о дозволи експатријације. Та дозвола, у колико је предвиђена у једном законодавству, повлачи губитак поданства само онда и од тренутка кад лице које је добило отпуст има или добије друго држављанство. И држава чије је држављанство то лице добило, известиће о томе државу која је одобрила иступ из свога поданства.

Имамо затим чл. 8. и 9. који се баве положајем удате жене. О држављанству удате жене је била обимна дебата, и борба између два супротна схватања: схватања по коме жена прима мужевљев статут ради јединства породице и схватања по коме је напротив жена равноправна са мужем у погледу држављанства. Та супротна схватања су заступљена у законодавствима, где једно, где друго, и баш те разлике у законима чине да код жена има доста случајева и двојног држављанства и апатрида. Претпоставимо да женин закон примењује принцип равноправности, то јест да жена задржава и даље своје раније држављанство и ако је ступила у брак са странцем; а да мужевљев закон примењује супротни принцип то јест да жена прима поданство мужа ступањем у брак. Имамо одмах жену са два држављанства. Претпоставимо обрнути случај: онда имамо жену која неће бити ничији држављанин. Комисија је применила принцип равноправности једино у чл. 10. по коме рођење мужа повлачи и за жену промену држављанства само са женином пристанком; иначе није усвојила ни један на други принцип, већ је само чинила напоре да нађе лека бар за извесне случајеве. Тако је усвојен чл. 11. о коме је већ било говора, тако су примљени и чл. 8. и 9. по којима, ако закон дотичне државе предвиђа да жена губи поданство услед ступања у брак са странцем, губитак поданства може бити само под условом да жена стекне држављанство свога мужа: кад год и докле год не буде тај случај, жена ће задржати своје дотадашње поданство.

Члан 13—17 имају за циљ да отклоне одсуство свакога држављанства код деце. Ако, на пример, закони једне државе не проширују и на малолетну децу дејство рођења родитеља, деца задржавају дотадашње држављанство. Ако су детету родитељи непознати, дете добија држављанство земље где је рођено. Нахотче се сматра, док се противно не докаже, као да је рођено у држави у којој је нађено. И ако једна држава не признаје jus soli, ипак ће њено држављанство имати лице у њој рођено, ако му се не знају родитељи, или ако су родитељи без држављанства. Једно ванбрачно дете не може изгубити држављанство услед признања, позакоњења, док не стекне ново држављанство. Ако закон једне државе предвиђа губитак држављанства услед усвојења, тај губитак је условљен стицањем новог држављанства. Усвојени ће задржати дотадашње држављанство све док не стекне поданство свога пародитеља.

То су одредбе које су унете у конвенцију зато што је на њима постигнута сагласност, или зато што су сви били једнодушни, или као трансакционо решење између разних гледишта. Комисија је осим тога донела и три одвојена протокола. У пр-

вом протоколу се ставља у дужност држави да прими натраг у поданство оно лице, које је изгубило њено а није стекло још ново држављанство, ако се то лице налази у страној држави без средстава за живот, или је осуђено на казну од најмање месец дана затвора у држави у којој се настанило. Предлог, припремногa одбора је био много шири (база за дискусије бр. 2) и гласио је да се такво лице прими натраг у поданство увек кад то затражи држава у којој се то лице налази. У комисији је међутим скоро половина држава била противна. Тврдило се да питање, кад се тако постави, добија политички карактер, да излази из оквира држављанства и постаје питање међународне полиције. Нема ли свака држава право одлучивања, хоће ли странца примити или не примити на своју територију? Ово би било први пут да се једним међународним уговором повреди то суверено право државе. Чак ни помирљива формула, да се само у извесним случајевима једно лице мора примити натраг, није прикупила све гласове, па је зато та помирљива формула, пошто је усвојена већином гласова, унета у засебан протокол.

У другом протоколу се регулише случај кад је једно лице рођено у држави у којој се држављанство не стиче jure soli, од мајке држављанке те државе, али од оца чије се држављанство не зна. То лице ће у том случају добити држављанство државе у којој је рођено да не би остало без држављанства.

Трећи протокол се бави не апатридима већ регулисањем војних обавеза од стране лица која имају неколико држављанства. Једно такво лице ће, по тексту тога протокола, бити подложно војној обавези само у држави у којој обично пребива, или за коју је у ствари највише везано. Оно пак лице које има право по законима једне земље да се одрекне њеногa поданства у тренутку кад постаје пунолетно, не може у тој држави пре пунолетства бити позивано ради војне обавезе. Најзад, једно лице ће бити ослобођено даље војне обавезе у држави из чијег је држављанства иступило. Циљ је целога протокола да једно лице избегне вршење војне обавезе у једној држави ако ће га вршити у другој држави. Али ни у конвенцији ни у протоколу не видимо никакву меру против лица које злоупотребљује двојно држављанство да нигде не испуни војну обавезу — случај се у пракси појављивао.

Жеље, које је прва комисија усвојила, унете су у закључни акт конференције, а конвенција и три протокола су изнети на потпис на последњој, закључној седници конференције. Конвенцију је још тада потписало 30 држава, протокол о војним обавезама 20, протокол о примању лица натраг у поданство 15, а трећи протокол 24 држава. Сви су ти акти међутим отворени, то јест, могу се потписати и накнадно. За конвенцију је остављен до 31 децембра ове године рок да је потпишу они који је нису потписали. И после тога рока, међутим, једна држава може приступити конвенцији ако је није раније потписала.

Да би био што већи број потписника, дозвољено је државама да потпишу са резервама, то јест да потписујући конвен-

цију не приме извесне њене одредбе. Она одредба коју је једна држава изузела не може се на ту државу применити (чл. 20).

Конвенција ће ступити на снагу 90-ти дан после онога дана када се нарочитим протоколом, у Секретаријату Друштва Народа, утврди да је конвенцију ратификовало најмање десет држава. А за сваку државу која доцније ратификује конвенција ће бити обавезна 90-и дан од дана њене ратификације. Конвенција се не сме мењати до 1. јануара 1936., а од 1936. се оставља Савету Друштва Народа да одлучи, да ли ће се нарочита конференција сазивати или ће се питање ревизије уврстити у дневни ред једне од будућих конференција за кодификацију, ако најмање 10 држава траже измену конвенције.

Као што се већ по овоме види, детаљно је регулисано и предвиђено све што се односи на ратификацију, ступање на снагу конвенције итд. Те завршне одредбе чине половину садржине целе конвенције. Та формална питања су заиста исцрпно обрађена, ако сам предмет конвенције то није. А што се само питање држављанства није могло исцрпети није никакво чудо. Као што лепо каже Гвереро у своме извештају: „питање држављанства је једно од најделикатнијих и најтежих за решавање. Комисија је наишла у своме послу на готово несавладљиве препреке које чине разилажења у законодавствима и више или мање маркиране тежње делегација да наметну другима своје законодавство". Па ипак је, као што констатује и Гвереро, овај први покушај кодификације питања држављанства „напредак достојан пажње."

III

Ако је питање држављанства било једно од најделикатнијих и најтежих, ни друга два питања поверена овој првој конференцији нису била лака. Као да се нарочито удешавало да посао конференције буде што тежи. Сасвим је разумљиво што се ни у питању прибрежнога мора ни у питању одговорности држава није могло доћи до резултата; и решење та два питања је било парализовано разилажењима у гледиштима и непопустљивости појединих делегација. Код држављанства је ипак склопљена конвенција како тако. Код прибрежног мора се одмакло доста али се до конвенције није могло доћи због неслагања у погледу ширине прибрежног мора. У питању одговорности је сасвим било запело: трећа комисија, која је проучавала питање одговорности, постигла је најгори резултат.

Немогуће је у оквиру овога чланка исцрпно изложити питања прибрежнога мора и одговорности држава, онако како су се она поставила и развила на конференцији. И једно и друго питање се морају обрадити у засебним расправама, да би се потпуно обухватили и рад конференције и данашње гледиште доктрине и праксе. За сада ће бити довољно да се само забележи у неколико главних потеза, шта је конференција радила и зашто тај њен рад није био крунисан успехом.

ANALI PFB Paraćin

Низ дугих дискусија у другој комисији почео је дебатом о карактеру власти обалске државе. Нико није спорио право обалске државе да у своме прибрежном мору чини све што је потребно за безбедност своје обале, али је више говорника осуђивало израз „сувереност" и захтевало да се власт обалске државе дефинише другим изразом. Већина је међутим била не само за израз „сувереност" већ и за што јачу власт обалске државе у прибрежном мору. Може се рећи да је друга комисија пресудила у корист обалских држава стари спор, који се одавно води између правника, и да су на томе питању битку добиле присталице суверености. У тексту који је комисија усвојила вели се да територија државе обухвата и морски појас (зону) који се назива територијалним морем, а да се суверена власт над тим појасом врши према правилима међународног права. Свака држава је дакле, према гледишту велике већине у комисији, господар у своме прибрежном мору а не само уживалац извесних права. Само силом околности, и зато што и то прибрежно море ипак остаје један део морске површине, господарство обалске државе је морало трпети извесна ограничења. Ваљало је одредити што прецизније та ограничења која су само наговештена речима: „да ће се суверености вршити према правилима међународног права".

Главно ограничење обалскога господарства се састојало у томе да се страним трговачким бродовима не може забранити право невиног пролаза кроз прибрежно море. Али тај пролаз мора пре свега остати само пролаз и не претворити се у што друго. Сме ли се брод зауставити у томе свом пролажењу кроз прибрежно море? Сме, али само у колико је то заустављање „обичан инцидент пловидбе" или кад је нуждом приморан да стане. Ако није ни један ни други случај, страни брод може стајати и дуже боравити у прибрежноме мору само по драговољном пристанку обалске државе, а не по некоме свом праву.

Тај пролаз затим мора бити „невин" то јест брод који пролази кроз прибрежно море не сме чинити ништа што би било противно законима и уредбама обалске државе. Брод мора поштовати законе и уредбе који осигуравају безбедност промета, регулишу право риболова, лова и друга слична права обалске државе, обезбеђују чување морских блага у прибрежноме мору, штите воду тога мора од бацања штетних материја са бродова. Брод не сме чинити никакву радњу која би била противна безбедности, јавноме поретку или фискалним интересима обалске државе. Комисија је после дебате решила да је споредно, да ли је брод учинио са предумишљајем ту недозвољену радњу: самим тим што се таква радња догодила, пролаз није више невин, и обалска је држава у томе случају слободна да предузме према страноме броду мере које налази за сходне.

Пошто су тако утврђене дужности странога брода за време пролаза, ваљало је утврдити и дужности обалске државе. Те дужности се могу свести на једну основну: да разним својим поступцима обалска држава посредно не изигра право на сло-

бодни пролаз који брод има. Држава би могла сметати пролаз страних бродова претераним а неоправданим наметима; или би могла заустављати брод ради вршења полицијске или судске власти.

Могло би се замислити да једна држава, у жељи да стварно онемогући страним бродовима пролаз, пропише претерано високе таксе за пролаз сваког страног брода. Да се не би тако што могло да деси, усвојена је једна одредба по којој се могу наплатити таксе само у случају кад су нарочите услуге учињене томе броду, и само због тих услуга. Та је одредба врло слична правилу које се налази у свима уговорима о међународним рекама. И на међународним рекама и у прибрежноме мору би слобода пловидбе могла постати илузорна, ако би се појединим државама оставила неограничена власт у одређивању разних такса.

Могло би се десити, затим, да се простом применом судскога поступка онемогући даља пловидба једноме броду. Претпоставимо да се стави забрана за дуг на брод у тренутку кад се он користи својим правом слободног пролаза. Може ли се брод, док пролази кроз прибрежно море, задржати и продати за рачун повериоца? О томе је била доста велика дискусија која се завршила тиме да је принцип слободног пролаза схваћен као важнији и јачи него повериочево право. Брод се не може задржати осим ако сопственик брода одговара за дуг учињен баш ради тог путовања у коме брод пролази кроз прибрежно море те државе, или је брод одговоран због судара или чега другог што се десило баш за време тога пролаза. Иначе све судске мере обезбеђења и извршења постају могуће тек кад страни брод уђе у унутрашње воде, у пристаниште те државе. Докле год брод пролази кроз прибрежно море, њима се не може приступити.

Што се тиче кривичног поступка, правило није могло, разуме се, бити тако апсолутно. Обалска држава може задржати страни трговачки брод у неколико случајева; може га зауставити да би њени органи предузели истрагу, претрес, или извршили решење о притвору једнога лица, кад год је кривица такве природе да се њене последице простиру изван брода, или да се њоме ремети јавни поредак у прибрежноме мору, или кад је сам заповедник брода тражио помоћ обалских власти. Као што видимо, овде су остављена обалској држави доста широка права, и од њене коректности зависи све; ако је нелојална, обалска држава може зауставити страни брод под изговором да постоји један од горњих случајева и онда кад не постоји, и тиме изиграти слободу пролаза.

У свима овим одредбама се претпостављало да брод само пролази кроз прибрежно море. Ако није пролаз већ стално бављење, или ако су судске мере извршења отпочете још док је брод био у пристаништу, брод им неће избећи ако је изишавши из пристаништа запловио у прибрежно море.

То су правила која је комисија била утврдила за пролаз трговачких бродова и свих других који нису ратни бродови.

Што се тиче страних ратних бродова, комисија је хтела да донесе нове одредбе које одступају од досадашњих обичаја, и због тога се развила доста велика дискусија. Сада је уобичајено да се једна држава претходно извести и да се чека и њено одобрење, кад јој се шаљу у посету ратни бродови. Комисија је међутим већином гласова одлучила да се повуче разлика између доласка страних ратних бродова у пристаниште и њиховог простог пролаза кроз прибрежне воде, и да се за прост пролаз нити тражи одобрење обалске државе нити чак да се обалска држава о пролазу претходно извести. Узалуд се мањина опирала томе, таква чудновата одредба је усвојена. Ако се има на уму да је пролаз страног ратног брода исто што и пролаз страног војног одреда преко територије, необјашњиво је да се у погледу прибрежнога мора одступи од једнога правила које је опште усвојено кад се тиче копна.

Друга комисија је из своје средине била изабрала две подкомисије, једну састављену од правника, а другу састављену од стручњака, маринских официра. У подкомисијама је мали број чланова, рад иде брже, и оне олакшавају рад саме комисије. Тим подкомисијама су била поверена поред питања пролаза страних бродова и друга питања у вези са ширином прибрежног мора: одакле ће се рачунати прибрежно море, од које тачке на обали? Одакле ће се рачунати ширина прибрежнога мора у заливима? Како ће се обележити прибрежно море кад је поред обале низ острва? Како ће бити у мореузима и каналима? Али краткоћа времена није дозволила да се та питања, практично врло важна, коначно расправе, као што се није могло расправити ни само питање ширине прибрежнога мора. Питање ширине прибрежнога мора је додирнуто у почетку па остављено за доцније; оно је узето у претрес пред сам крај конференције и на њему се разбила конвенција, и ако је иначе била постигнута сагласност бар у главним тачкама ако не у свима. Многе државе су поставиле биле као услов да се за све државе утврди једна иста ширина прибрежнога мора, услов без кога нису хтеле да пристану на доношење икакве конвенције.

Сагласност око једне исте ширине за све било је међутим немогуће постићи. Припремни одбор је веровао у ту сагласност и предвиђао да се у конвенцију унесе као опште правило да је прибрежно море широко три миље (5,5 килом.), с тим да се изузетно дозволи већа ширина нарочито побројаним државама. Али како је могло то да буде опште правило, кад се у дебати у другој комисији показало да је једва половина држава за ширину од три миље? Наша је делегација као помирљиво решење предлагала да се у конвенцији утврди шест миља као максимум, а да поједине државе буду слободне да себи одреде и мању ширину. Али присталице ширине од три миље нису хтеле на то да пристану. И зато је рад друге комисије завршен одлуком да се доношење конвенције одложи за другу конференцију, а да се усвојене одредбе о пролазу страних лађа итд. унесу у закључни акт и доставе владама као претходни пројекат.

IV

Питање поверено трећој комисији било је чисто правно питање: у којим случајевима једна држава може бити одговорна према страноме поданику за штету која је нанета његовој личности или својини на њеној територији? Питање врло важно, врло замашно. У пракси се проблем одговорности често поставља и међународни изборни судови су имали у више махова да га расправљају. Одговорност држава према странцима претпоставља затим да извесни други проблеми буду пречишћени, наиме однос између интерног и међународног права, питање извора из којих могу потећи обавезе за једну државу, правни положај странаца. Питање међународно-правне одговорности једне државе је било дакле не само врло важно због честе примене, већ и врло компликовано због тесне везе са другим проблемима. Није никакво чудо онда што се то питање није могло расправити за месец дана.

Да се трећа комисија хтела задовољити констатовањем усвојених општих принципа и утврђивањем главних случајева њихове примене, још би се можда и дошло до конвенције. Али је трећа комисија хтела и да ствара право а не само да у уговору утврди оно што већ постоји. И ти њени покушаји да се створе за државе и нова правила, покушаји који су били инспирисани и извесним политичким тенденцијама а не само тежњом да се учини напредак у међународном праву, наишли су на толику опозицију да се морало одустати најзад од доношења конвенције.

Базе за дискусију, које су биле поднете трећој комисији од стране припремнога одбора, односиле су се на одговорност државе за акте законодавне, судске и извршне власти, затим на специјалне случајеве примене: одговорност државе за неуредно отплаћивање или обуставу отплаћивања државног дуга, одговорност у погледу концесија датих странцима, одговорност за штете нанете странцима приликом изгреда или грађанског рата. Те специјалне случајеве примене комисија није ни доспела да претреса, пошто се у бескрајне дискусије била упустила око главних одредаба. Подељеност је била велика у комисији, и штогод је и усвојено, усвојено је незнатном већином. Је ли онда могло бити речи о некој кодификацији, када кодификација претпоставља сагласност готово свих ако не и једногласност образованих држава?

Сагласност је постојала на овим тачкама: 1., да је држава међународно-правно одговорна кад донесе закон противан својим међународним обавезама; 2, да је одговорна кад њена судска власт одбија странце само зато што је странац (déni de justice); 3., да је одговорна кад је странац оштећен радњом или нерадњом органа извршне власти, противном међународним обавезама. И од 31 базе за дискусију, колико је припремни одбор спремио, то су једине код којих се могла постићи једнодушност.

Комисија се није сложила већ на првом питању које се поставило: из којих све извора могу потећи међународне обавезе

за једну државу? Сви су били сагласни да обавезе потичу из међународних уговора које је држава потписала и ратификовала. Да ли осим тога обавезе потичу и из опште усвојених обичаја и правних начела? Предлог је постојао да се као међународне обавезе сматрају и обавезе које потичу из обичаја и правних начела. Али кад ће обичај или правно начело бити обавезан онако исто као уговор? Већина је била мишљења да ће бити обавезни ако су опште усвојени, па макар их држава која се повлачи на одговорност и не признавала. Јака мањина је напротив захтевала да обичај или начело буду претходно признати и од стране оне државе која се оптужује за њихово непоштовање. И сагласност се ту није могла постићи.

Комисија се није сложила ни на питању положаја странаца у једној држави, питању у тесној вези са одговорношћу држава. Какав је правни положај странаца? Једна држава обично пружа странцима мања права него својим поданицима. Од извесног времена се тежи томе да се странци изједначе са поданицима у правима, изузимајући извесна права као што су политичка, права која може имати само држављанин дотичне државе. Сада се, међутим, хтело ићи сувише далеко и признати у извесним случајевима странцу чак и већа права него поданику. У томе се, разуме се, морало наићи на јаку опозицију.

Питање, да ли може странац имати већа права од самих поданика, претресано је крајем 1929. године на парискоj конференцији, сазваној нарочито ради тога да се изради уговор о поступању са странцима. И на тој конференцији се покушавало да се странац у извесним случајевима повласти према поданику, и конференција се морала одложити не свршивши ништа баш због те тенденције. Оне исте државе које су у Паризу покушавале да уговором пруже странцу повлашћен положај, појавиле су се сада, на Хашкој Конференцији, са истом тежњом, пробајући да у уговору о одговорности држава индиректним путем постигну оно што се у Паризу није могло остварити. И око тога се у трећој комисији развила борба између присталица једнакости странаца са поданицима и присталица повлашћености странаца, борба чији је резултат био да је цело питање одложено за другу прилику.

И тако се рад треће комисије окончао једним кратким извештајем од свега три реда, у коме се вели да комисија за одговорност није могла довршити проучавање проблема одговорности и према томе није ни била у могућности да конференцији поднесе закључке!

V

Што ова конференција није била плоднија резултатима, има више узрока. Један је узрок свакако у тежини самих питања. И прибрежно море и одговорност држава су проблеми за чије је решење месец дана недовољан рок, ако се хоће да се питање исцрпно обухвати. Ни друга ни трећа комисија нису стигле ни

да претресу све тачке свога дневног реда, а камо ли да стилизују о тим тачкама одредбе уговора. Апарат оваквих конференција на којима је врло велики број делегата гломазан је и посао напредује врло споро и у толико спорије што свака делегација сматра за потребно да истакне своје одвојено мишљење где год може и да се за њега бори. Кад је већ одређен био рок трајања конференције, потребно је било сузити њен програм и ограничити питања. Овако како се радило. сигурно је било да се посао неће моћи завршити.

Други је узрок био и у доста невештом руковођењу. У питању прибрежнога мора се, на пример, главно питање, питање ширине мора, оставило за последак. Да се почело с њиме, или да се бар претресало паралелно са другим питањима, можда би се слога постигла на неком помирљивом терену. Овако је било сувише доцкан за покушаје поравнања, кад се питање изнело тако рећи у последњој седници.

У колико се тиче питања одговорности. може се рећи да је неуспеху допринео и незгодно изабран моменат. Готово је немогуће било донети конвенцију о одговорности кад се знало да ће се тиме неизбежно прејудицирати питање положаја странаца. Требало је сачекати да се најпре донесе конвенција о странцима. Многе европске државе су. у осталом, баш у питању одговорности морале бити осетљиве и зато што извесни њихови спољни приватно - правни односи још нису били пречишћени, а конвенција о одговорности би сигурно имала реперкусију и на њих. Кад се томе дода неповерење америчких држава, које су до сада имале рђаво искуство у погледу одговорности. и незгодна ситуација Кине, који је још у грађанском рату. јасно је да је опозиција морала бити јака и многобројна.

На конференцији је постављено питање, да ли није кривица за њен слаб успех до оних који су је припремали? Одговори на то питање су дали пуно признање онима који су свој труд уложили у припремање конференције. Питања су дуго припремана и проучавана пре него што су изнета на конференцију а ако су се они који су припремали конференцију преварили у погледу сагласности држава око појединих тачака, није кривица до њих већ до самих држава које су у недовољном броју одговориле на постављена им питања тако да се до саме конференције тешко могло знати је ли велика већина сагласна или не око појединих тачака. И зато је конференција препоручила да се на будућим састанцима износе на претресање само оне тачке за које се унапред добије изрична сагласност врло велике већине држава (што овога пута није био случај).

Па ипак, и ако је свега једна конвенција усвојена. не може се рећи да је резултат ове прве конференције неповољан. И онде где се није дошло до конвенције постоје извесни резултати. У проблему прибрежнога мора су многе тачке расветљене и пречишћене и пут је доста утаначан тако да се можемо надати да ће идућа конференција завршити посао започет ове године. У

проблему одговорности држава су тешкоће и супротности толико прецизиране да се за идућу конференцију може питање припремити сигурније него што је то био случај овога пута.

Рад на кодификацији је, у осталом, по својој природи спор и дуготрајан. Потребан је читав низ оваквих конференција па да се дође до резултата који ће моћи заслужити име кодификације. Кад се узме у обзир да је ово прва оваква конференција, и да је сада само започето једно велико и замашно дело, можемо ипак бити задовољни. Потребно је само да кодификација буде што слободнија од моменталних политичких тенденција разних држава. Ако се политика апстрахује и ако се остане на чисто правном терену, урадиће се много више и резултати ће бити много трајнији од оних које политика буде инспирисала.

Д-р Милета Новаковић

О НАЧЕЛУ ЈЕДНАКОСТИ ГРАЂАНА ПРЕД ЗАКОНОМ

(Свршетак)

IV

Мора се признати да се идеалисти налазе у тешком положају. Ако се не можемо задржати на појму једнакости. стриктно омеђеном од устава, не можемо се с друге стране наћи пред оном ширином, и неодређеношћу која се отвара, ако се напусти терен устава. Доказ о немогућности да се држимо стриктно устава у овој ствари може нам послужити већ сâм тај факт да се тражи да се не смеју стварати никакве класне и групне једнакости, тј. да се начело једнакости морало дефинисати једним чисто социолошким појмом који је сâм по себи широк и неодређен. Рекло се је, и то на име *Лајбхолц,* да *лична* једнакост претпоставља једну *стварну* једнакост (одн. критериум личне претпоставља већ критериум *стварне* једнакости). Али ми можемо рећи обрнуто да свака *стварна* претпоставља личну једнакост. Основна ствар у праву јесте и остаће: однос индивидуе према целини, положај који има индивидуа у целини. Примарно мерило којим ми можемо располагати јесте *шта вреди индивидуа,* што ће рећи да је примарно мерило *лична* једнакост, после које тек долази мерило *стварне* једнакости.[1]) Имајући у виду ову ствар, морамо акцентирати да је у овом проблему од фундаменталног значаја разликовати јасно између једне индивидуалистичке и једне солидаристичке или социалистичке (и комунистичке) једнакости. Интересантно је да немачка наука није обратила довољно пажње на ову ствар, и ако је тамо баш нови устав одлучно пошао солидаристичким путем, и да тамо мора бити

АКАДЕМСКИ архив

[1]) Друга је ствар како ће се одредити вредност индивидуе и где је њен основ, у чему лежи на крају крајева *достојанство* човека, морална личност, да ли она вреди сама по себи или по значају за друштво, да ли она вреди ма каква била или само ако испуњује извесне услове моралне.

јасно да не могу дати исте резултате, индивидуалистичка и солидаристичка једнакост. Разлог ће бити може бити што су Немци оријентисани више културно-филозофски него ли социолошки, и тако се радије заустављају на појмовима као што је то својевољност.

Али и овако диференцирана једнакост никако не уклања тешкоће њене неодређености. Не уклања се стварно тешкоћа, ако се каже да су неодређени појмови „верности" или „поштења" и „обичаја" у саобраћају, па се ипак они употребљују у праву. Одиста је тешко наћи једну формулу практично употребљиву. Не само да се не могу да обухвате сви случајеви и да се суду мора само у извесној мери да допусти да не примењује законе који би кршили једнакост — него још одређује се то начело једном формулом која ће нас обезбедити само од оних кршења која би била у супротности са самом *идејом* права. Одбрана се пружа само од крајњих и најгрубљих случајева. Није никакво чудо, ако се констатује отворено да се не може унапред одредити, конкретно једном за увек, по својој садржини ово начело. Ја сам начело једнакости назвао начелом које *постаје*, т. ј. које се према искуству налази и попуњује у току времена, и остаје увек отворено. „.... Другим речима, он (принцип једнакости) има једну садржину, али та садржина је општа. Из тога наравно никако не следује да он није правни принцип; он је правни с онолико исто права колико и многи други. Само он је правни у томе смислу да у еволуцији добија конкретну садржину, да дакле у погледу своје садржине *постаје*. Он постаје данас на двојак начиин: најпре на тај начин, што из једног стања апстрактности *прелази у једно стање све веће конкретности*, што се дакле индивидуализира; затим на тај, што из једног стања идеалности или једног *етичког постулата прелази* у стање реалности и једног *правног правила*"[1]).

Лајбхолц пише данас: „Задатак науке ће с тога бити у будућности не више дискутирати о садржини и домашају чл. 109 алин. 1 У., већ општа начела, садржана у начелу једнакости и подређена му формулисати, и тако пракси дата још конкретнија мерила, по којима се може правни материал оцењивати и утврдити. То важи не само за администрацију, обухватајући и пореско право, где се још од пре радило у овом правцу и још данас ради, и за примену права, него у првој линији такође и за законодавство, за које су у најновије време формулисана основна начела која заслужују пуну пажњу. Но овде не сме да се превиди принципиелно правнотеоретско сазнање. Јер, ма колико да има пуно смисла прерада главних, садржајно формалних ставова за праксу, ипак остаје чињеница да формализирање појма својевољности претставља један насилан акт који неће никада водити ка потпуно задовољавајућим резултатима (јер они не важе генерално). Увек се дају доказати случајеви, мада можда практично не врло актуелни, на које опште формулисан принцип не паше. Јер бескрајност правне идеје се не даје такође и у својој негацији стегнути у одређене, формално-

[1]) Одговорност државе, ст. 70.

ANALI PFBU | anali.rs

садржајне (formalinhaltlich) стални принципе."[1]). Из овога цитата може се видети такође опасност формализма код овог начела, тј. да се дâ једна формула, која само привидно има једну садржину. У ствари томе није тако, јер начело једнакости, ма колико било лишено одређене конкретне садржине у својим општим формулама и нарочито у својој најопширнијој, показује један правац, једну тежњу и тражи од нас да је остваримо у сваком конкретном случају, водећи рачуна о конкретним чињеницама и вредностима. У осталом, без обзира на садржину, то начело има своју важну улогу, ако само хоћемо бона фиде, хоћемо поштено, стварно и разумно да остваримо једнакост. Можемо се ми у схватањима колико хоћемо разликовати, овај морал, ова тежња поступати једнако, тј. правично има свога смисла и свога практичног ефекта. То је можда прагматистичко назирање, али оно је истинито и корисно, корисно у вишем, идеалистичком смислу, већ и по томе што се ради о једној *идеји* која треба да нас води насупрот нашим интересима и произвољностима. Али, у истини, људи се не разликују толико у својим схватањима, да не би се сусрели у својим поштеним напорима ка истини и правди у многим важним тачкама. *Холштајн* чини једну врло занимљиву и важну констатацију, а на име да данас постоји једна воља за *јединством* назирања. Рецимо поводом тога, да одиста и сама воља за јединством, која мора да постоји свуда тамо, где се хоће један нормалан и здрав социалан живот, чини такође један важан фактор, и овде и у другим основним питањима. Може се говорити чак о специалним периодама синтезе, где се таква воља нарочито испољава. Само питање је ту не ради ли се пре у круговима интелектуалаца и мислиоца о социалним питањима, али не и код маса.

Али једна једнакост, која се ограничава на то само да људи разумно и поштено поступају, изгледа није више једнакост већ је то сада просто на просто *идеја* права у опште која искључује сваку својевољност. Практично, одиста, због тешкоћа да се једнакост испуни једном садржином конкретном и практично употребљивом, у многоме ту ће бити истине. Али логички то није принципиелно тачно. Јер и својевољност претпоставља једнакост, тј. једнако третирање свију чланова. Идући за разумношћу, ми осигуравамо једнакост, пошто ће се она осигурати само, ако *разумно* оцењујемо конкретне ситуације, чињенице и узимамо у обзир са свим морално и поштено поједине социалне вредности. Због тога се и осигурава, барем у једној минималној граници, и *практично* (не само логички, идеално) једнакост.

Разумљивост која се тражи, то је у ствари *ред* и *извесност*. Те две ствари су нераздвојно везане међусобно, као лице и наличје. Ако се прими ред и извесност, мора се примити и

[1]) ***Leibholz***, loc. cit. ст. 32—33.

разумност. Ред и извесност претстављају управо у људском друштву разум, израз културних и социалних елементарних потреба. Али мера у којој ће бити остварена разумност одн. ред и извесност варира према епоси. Данас постоји тежња да она прожме и активност највиших политичких органа колико је то год могуће.

Својевољност се од неких писаца разликује као субјективна и објективна. Тако на пр. по *Голдшмиту* субјективна би постојала кад постоји очевидна повреда принципа правичности; објективна је када се чини повреда принципа сигурности тиме што се праве изузеци. *Лајбхолц* спори могућност овог разликовања, јер, вели он, изузеци могу бити оправдани ако не крпе принцип правичности. Нема разлога не правити изузетке. Отуда, по њему, ваља говорити само о субјективној једнакости (која се, опет, разуме се, одређује више или мање према чисто објективним гледиштима) кад допушта могућност изузетака, *Лајбхолц* је у праву, и ту се он слаже такође са *Римелином*[1]). Изузеци могу бити одиста оправдани у пуној мери. Ако се начелно схвати да право има да се прилагођава конкретним приликама, онда ће бити увек изузетака од једног апстрактног принципа, и често не само у име општег интереса — који се, као што ћемо видети, не може никако поклопити са једнакошћу у потпуности него ради других такође важних принципа. Може се у осталом рећи да једна привилегија и није привилегија, ако се неко налази у *изузетном* случају и да ће и практично престати да то изгледа у моменту кад се и друго лице нађе у истом положају. Ту нам идеја разумности (одн., негативно, својевољности) може ствар у пуној светлости пружити и у пуној мери оправдати. Уз ово ваља навести да је Савезни суд у Швајцарској који се више пута бавио тим питањем стао такође на гледиште да су привилегије могуће. У почетку, једном приликом је био изјавио да извесне повластице (Vergünstigungen) могу бити једном лицу даване по доброј вољи (наклоности и милости), а другоме одузете, а да тиме не буде повређено начело једнакости. У безбројним другим одлукама суд је потврдио могућност привилегија само тада, кад су се оне дале наслонити на озбиљне разлоге или на то што би оне користиле јавном интересу. Тако је одобравао привилегију једне кантоналне хипотекарне банке, јер ова се никако не појављује као једна произвољна милост, него се правда било разлозима опште корисности било економским потребама које произилазе од стварања предузећа намењеног да даје хипотекарни кредит.[2])

[1]) В. у истом смислу моју расправу, Jedan pokušaj podele drž. funkcija, (Zbornik znanstvenih razprav, 1926) стр. 114.

[2]) *Aldag* loc. cit. ст. 68 — У истом смислу *Штамлер* који сматра да су привилегије допуштене кад су објективно оправдане, када се њима управо отстрањује неједнакост.

Но, ако су могући изузеци, не значи никако да могу бити произвољни. Напротив остаје у важности да се у истим стварним ситуацијама морају доносити исте одлуке, тј. да мора бити доследности. Само то начело не треба разумети стриктно, јер са свим је могуће да државни органи промене своја назирања и да то буде и потребно и корисно. Право се креће и у овом погледу између идеје сигурности и идеје еволуције, прогреса, и државни органи не смеју бити искључиво везани сигурношћу. Свакако то нам даје право да направимо разлику између објективне и субјективне једнакости у смислу у коме се то чини у Швајцарској и нарочито како то чини *Буркхарт*.[1]) Нема сумње да ће практично доцнија одлука погодити по правилу друга лица и да ће тако бити кршена једнакост. ако она није истоветна са првом. Али то није важно —, у осталом, може се десити да се ради о истом лицу. Важно је да се ту оцењује ствар као *доследност* или недоследност, тачније да се ту гледа је ли допуштена или не, с обзиром на стање ствари, *недоследност,* и да тек посредно долазе у обзир лица.

Начело једнакости собом претпоставља *меру* којом се људи, ствари и догађаји мере, (јер ради се о једној *нормативној,* а не већ датој, фактичкој једнакости). Зато се мора имати једна основна вредност по којој се мере, и та вредност мора да се свакако односи на *човека,* тј. у њој мора бити изражена вредност човека. То пак значи да је појму једнакости иманентан појам општег интереса. Човеку се даје вредност у вези са целином, на један или други начин, више или мање индивидуално или универзално. У том смислу са свим је тачно кад се тврди од претставника нове теорије да је једнакошћу обухваћен општи интерес.

Међутим, општи интерес има и један други значај. Друштво садржи по себи један органски моменат, и један момент жртве, отуда један момент неједнакости. Друштво се не држи само на правичности, него такође и на солидарности и љубави[1]). Елементарна чињеница неједнакост не може се никада уклонити из света потпуно. Демократија може уводити једнакости још и више него што је данас, увек ће остати једна област где се више не *рачуна* колико ко даје и прима. У основи својој једнакост је једнакост у овом или оном погледу, и истовремено неједнакост у осталим погледима. У сваком случају у данашњој демократској држави, има једна широка област остављена политици и моралу, нерегулисана правном једнакошћу. Ако се има у виду још и чињеница да се друштво налази у непрекидној *еволуцији,* јасна је немогућност извођења једнакости у свима сферама живота. Једна генерација, једна професија, једна привредна грана, један крај и једна група људи у опште подноси̇ће у датом моменту више терета него остали. Разуме се, то треба да нам дâ моралног импулса да

[1]) В. критику Буркхартовог гледишта. loc. cit, ст. 20—22.

неједнакости ублажавамо колико је могуће, и још више да створи у нама осећања признања, захвалности и пиетета према онима који су поднели веће жртве, и нипошто не сме бити факт преко кога ћемо ћутећи прећи. На другој страни ми откривамо такође једну област слободне конкуренције, већу или мању. Врло велику у индивидуалистичком систему и умањену знатно у солидаристичком, али никако не елиминисану у читавим огромним просторима, у низу основних питања у која улази на један или други начин држава. Ако на једној страни стоји један момент јединства, једна виша сфера где друштвена целина има вишу вредност (и индивидуи остаје једна морална и метафизичка сатисфакција), на другој има једна сфера животне борбе у којој се људи такмиче за победу, па и за опстанак, — што ће рећи *слобода*.

Очевидно, овим никако не поричемо да правичност и специално правичност такође има своју важност у друштву и да помаже у пуној мери кохезији друштва као фундаментални морални фактор задовољавајући целину и индивидуу. То је познат социалан факт. Апсолутизам је припремио нивелисање сталежа; демократија ју је прогласила као своје главно начело, а социална демократија хоће да је пробуди и даље још развије. Па ипак чак у једном замишљеном комунистичком друштву не може се увести једна апсолутна једнакост.

Органско јединство друштва види се јасно нарочито кад се посматрају поједини крајеви према целини, према држави. Када се они утопе у целину истински и стварно, онда они постају ни мање ни више него само делови, органи једне целине. То ће рећи да се ствари посматрају са једног вишег гледишта, гледишта целине. Не пита се како једна мера одјекује у једном крају као таквом него у целини, тј. како и у другим крајевима; истовремено пита се увек како одјекују и друге мере. То питање је важно и за нашу земљу. Не развијајући то питање, рећи ћемо само да ми ту треба да опрезно поступамо и у оној сфери која је задржана централној власти; да ваља за сада само постепено остваривати идеју целине или другим речима ваља се обзирати на ефекте у појединим крајевима.

На овом примеру се може разумети опсервација (и са извесне стране и критика) у немачкој науци и јавности против

---

[1]) Права и дужности грађана, стр. 18. В. такође интересантна излагања у расправи; Über die Struktur der Liebe, Von Ludwig Marcuse, Jahrbuch der Charakterologie, Berlin 1929 V Jahrb. V Band, ст. 292.

„Не постоји само између љубави и егоизма, већ такође и између љубави и правичности антиномизам бриге. Правичност је поступање појединца према *идеји*, према једном мерилу. Љубав не познаје никакве разлике, јер код свију људи је језгро једнака љубав. Правичност се може патетично изразити, у суштини је интелектуална врста оцењивања (давања вредности, des Bewertere) Ова идеја заслуге је далеко од љубави—етоса. Љубав не познаје никакву правичност. И правичност може бити без љубави... У социалном организму може љубав бити увек само ублажавање сувише оштре правичности".

принципа једнакости као правног правила обавезног за парламент и за судије. На име, указује се на унитаристички ефекат овог начела који се види нарочито у томе, што савезни суд може да не примењује поједине локалне законе. Примедба, која се ставља на то, да су тиме истовремено заштићене и посебне државе — пошто савезни суд не сме да примењује законе који неједнако погађају државе — показује другу страну једнакости: да је она истовремено и неједнакост.

Разлика у начелном ставу између позитивиста и идеалиста везана је за разлику у њиховом начелном ставу у питању односа државе и права. Идеалисти ипак не мисле да је једнакост савршено независна од државе и пре ње. То смо могли видети особито код *Кауфмана* који законодавцу признаје важну улогу у одређивању начела једнакости. Питање се до душе поставља када се општем пропису једнакости даје садржина независна од посебних прописа, директно дата у друштву, као једно опште културно добро — чему ће у опште онда општи пропис? Дат у уставу или не, то је са свим свеједно. Мислим да није тако. Кад уставотворац не би поставио начело једнакости, у најмању руку било би веома спорно да ли је једнакост изван случајева, предвиђених уставом, у опште обавезна. Са увођењем општег начела једнакости, једнакост добија шири домашај и опсег него што су ти случајеви. Она добија садржину према *духу* устава и према главним тенденцијама израженим у њему; индивидуалистичкој или солидаристичкој одн. социјалистичкој и проширује се и преко тога ослањајући се на „дух времена", на опште моралне и социалне струје. Тако ту видимо како приоритет права не значи негацију државе него само да је држава у својој правној мисији један облик друштва или још да једно друго интимно прожимају и сарађују у изградњи права. То је потврда теорије *релативног* поклапања државе и права.

V

Расправљање о начелу једнакости није остало само у границама чисте теорије. Већ дискусије о појединим, конкретним случајевима показују живу актуалност начела једнакости. Дискусије о једнакости прецизиране у једној или другој области права још више. А највише јуриспруденција, врло развијена, као што смо чули, у Швајцарској и у Унији Северне Америке.

Ево примера појединачних, изведених из општег начела, или групно датих.

Чл. 109. алин. 2 прокламује: „Људи и жене имају начелно иста грађанска права и дужности." Тиме је дата могућност да се законима начине изузеци од правила. Нарочито се не може из овог начела извести да су женама отворена врата неограничено за сва звања. Што се тиче дужности, жене не могу подлежати војној дужности, али могу каквој специалној женској дужности. Један посланик у уставном одбору уношење из-

раза „принципиелно" (grundsätzich) (насупрот изразу „безусловно", „без изузетка") објаснио је тиме да посланици нису били још начисто у погледу свију могућних појединости и да су хтели с тога да буду опрезни. То ће рећи да је законодавцу дата директива у *смислу једнакости*. Друга је ствар, што су у том погледу, према стању ствари, стављена под правну санкцију (тј. судску контролу) једино право појединих земаља и савезно уредбодавно право. Практично, у Немачкој жене се врло широкогрудо третирају. Њима је дато право на звање и позиве судске, право да постану и судије или државни тужиоци, активно и пасивно право чланства судова трговачких и занатлијских. Нарочито жива дискусија се води о правном ефекту чл. 128 став 2, по коме треба све изузетне одредбе против женских чиновника укинути. Либералније тумачење ту тражи обзирати се на природну разлику полова и њихов утицај на вршење званичне делатности. Отуда оне специалне одредбе у регулисању службеног односа женских чиновника, које воде рачуна о овој разлици, не могу се сматрати укинуте. Одредба баварског закона од 14 авг. 1919, по којој се службени однос учитељица основних (народних) школа гаси са закључењем брака, оглашен је као неважећи од стране савезног суда из разлога, јер је у супротности са чл. 128 став 2. Неједнакост се не може једнако третирати ни у позитивном ни у негативном смислу по жену. У погледу обрта (слободе занимања) једнакост се тумачи све више екстензивно. У Швајцарској је савезни суд једну кантоналну законску одредбу, по којој се забрањује давање привредног патента удатој жени, огласио као противуставну. Што се тиче приватно-правне и имовинске једнакости, она је загарантована не чл. 109 У. већ чл. 119 који ставља брак под заштиту устава и одређује да је „брак на једнакости оба пола". Сматра се међутим да је тим чланом (119) изражена само добра намера, која тек треба да се изведе путем законодавства. — У резултату може се рећи да се у немачком праву принципиелно не сматра да су разлике у полу тако знатне, да би за жене имало да важи једно нарочито право.

Право судске заштите нам такође пружа доста примера. Неко се жали да је њему у његовом случају изречена много тежа казна него у истим таквим другим случајевима. Савезни суд је одбио тужитеља од тужбе, јер би по њему повреде једнакости било само онда кад би према једном грађанину била прекорачена казна одређена законом (Strafrahmen). Али једнакост се крши, када би суд изрекао једну строгу казну која би у великој мери превазилазила обичну, уобичајену меру. Једнакост се крши такође када се изричу неједнаке казне за сиромахе и богаташа, на пр. када је један конкурзит због увреде кажњен затвором, а не новчаном казном. Под начело једнакости се подводи и једнакост странака у поступку, и сматра се да се она остварује такође и одредбама о искључењу и остварењу судија. Нарочито се дискутовало питање

о изузетним, изванредним судовима, које смо напред поменули.

Богатство примера пружа нам начело једнаког обремењења грађана, и нарочито једнаке опорезованости.[1]) Спорови о дуплом порезовању имају велики значај у Швајцарској, где кантони један поред другог имају права да издају порезе, и ови спорови су врло поучни. Порезе за употребу извесних установа не смеју се одређивати по вредности земљишта, јер то не стоји ни у каквој сразмери са обимом искоришћења тих установа. У опште недопуштене су две неједнаке мере за исто искоришћавање на пр. за необрађено земљиште или мања занатлијска постројења што се тиче употребе воде. — Сматра се да је повређена једнакост, кад је једном лицу обрт учињен у опште немогућ. У многим случајевима гледа се на то да ли је једно оптерећење или ограничење учињено са или без споразума са појединцем. Отказује се уставност и оним одредбама које не пружају гарантије за равномерно спровођење порезе. Оно је пак осигурано, кад су норме и принципи, у опште сви фактори, који долазе у обзир при опорезовању, унапред предвиђени. — Једнакост је повређена кад се не наплати иста такса, од власника ливада који су један поток искоришћавали, колико од власника инсталација на води. Савезни суд је спорио да се индустрија и земљорадња могу третирати на исти начин. — Забрањена је специална такса за отворено држање гостионица и крчми после полицијског часа, јер су крчмари већ подвргнути општој порези. — Врсте земљишта могу бити категорисане, али то не значи да сва земљишта налазећа се на једном истом месту морају чинити једну исту категорију. — Резервисте плаћају порезу као и други не мању и не од дана кад су отпуштени из службе.

Једнакост порезивања значи истовремено општност (чл. 134 У). Преимућства (привилегије, Vorrechte) су допуштена, кад се своде на објективне основе или кад служе као накнада за једно оштећење иначе неминовно. Оправдане су порезе за употребу појединих установа, разуме се у сразмери са искоришћењем, стварним или вероватним.[2])

Случајева, где је ангажовано начело једнакости, има пуно у свима областима. Ево још неколико случајева, из којих се може да види у чему се састоји проблем једнакости. Проф. *Трипел* наводи замишљен случај да закон, из разлога штедње, смањује плату вишим чиновницима, наводећи као разлог да више чиновничке групе могу поднети већу жртву, али да се плата нижих не може смањити, а да се ти људи не доведу у

[1]) О пореским привилегијама в. код Dr. Милана Тодоровића, Наука о порезама 1930, 261. В. такође код њега о ослобођењу минимума егзистенције ст. 264—270 Код ових проблема може се видети, између осталога, и то да је општи интерес иманентан једнакости У науци о финансијама се исцрпно расправља питање о пропорционалном и прогресивном опорезовању.

[2]) Примери се могу наћи нарочито код Aldag-a loc. cit. ст. 51 — 103.

стање гладовања. По њему то би било недопуштено, и чиновници би се могли жалити, и кад се не би радило о стеченим правима чиновника већ пре тога закона наименованих. *Лајбхолц* утврђује да се тај случај стварно и десио у Данцигу. Нижи суд је, ослањајући се на мишљење *Трипела*, видео у томе повреду начела једнакости, докле се виши суд наслањао на начело стечених права.[1])

Додајмо томе примеру један из наше праксе. Чиновници и чланови њихових породица имају повластицу на пола цене возне карте на железницама и лађама. Те повластице лишена су само деца од 4—10 год. која иначе плаћају само у пола, тј. имају једну *општу* повластицу као деца. Да би се оправдао овај изузетак, потребно је да постоји озбиљан разлог за то. Једини такав разлог могао би се наћи у томе, што би држава сматрала чиновнике неспособним да плаћају целу карту; али да, утврдивши један пут да су способни да плаћају половину, она их третира подједнако као и друге грађане. Чиновнику она даје привилегију само до половине; преко тога она гледа у њему обичног грађанина. Међутим такво резоновање само по себи правилно, испушта из вида важне социалне моменте, а то је да су повластице лишена деца којој највише треба путовање (на море или у шуме). Испушта се из вида, такође, да ће се у пракси ипак један процент деце провући не плаћајући у опште карту — у супротном случају пак (кад плаћају четвртину цене) вероватно је да би плаћала. Из тих разлога сумњам у оправданост изузетка у погледу деце од 4—10 год. и сматрам због тога да би било више у сагласности с начелом једнакости, ако та деца такође имају привилегију и плаћају пола од пола тј. четвртину. — Додајмо још и ово. Ако се стан за адвокатуру тражи знатно дужи него за судије, ваља испитати врло савесно да ли постоје *важни* разлози да се то учини; иначе то би значило произвољно кршење једнакости. — Таквих примера може се наћи пуно.

*

Ми смо навели неколико примера само у циљу да покажемо колико велики интерес има у пракси начело једнакости.

У правној науци је *Флајнер* први указао на важност његову за целокупно административно право. По њему ово начело има исту вредност коју има и начело законитости за правну државу. Оно је један од фундаменталних услова, под којима државна власт има регулисати сферу права и дужности грађана. Из општег начела једнакости, он извлачи три последице:

ANALI PFB | anali.rs

[1]) О овоме случају в. *Leibholz*, loc. cit. ст. 50. и његов (L.) приказ у Árchiv für Rechts — und Wirtschaftsphilosophie, April 1929 (XXII, 3) ст. 491 нап. 7. цитиране Римелинове књиге.

1° Ако власт има право издавања уредаба о извесној материји, онда она не сме издавати никакву наредбу на место уредбе; јер само општа одредба обезбеђује правну једнакост. 2° Закон мора бити извршен. Појединцу не смеју бити без изричног законског овлашћења нити дате привилегије нити пак стављени нарочити, специални терети. 3°. Власт мора при употреби своје дискреционарне власти једнако поступати са свима грађанима. — Познато је с друге стране колику је важност дао овом начелу *Ото Мајер* код питања о одговорности државе, тј. њеној дужности да поврати оштету. *Ото Мајер* је, као што је такође познато, у многоме инспирисан француском науком. Изгледа да је у том питању ишао пре праксе и да је и превазишао, као *Диги* у Француској. Примена тога начела у овом питању наилази у опште на велике тешкоће. То сам имао прилике да осетим у потпуности. И данас чују се у науци још увек скептични гласови. Каже се на пр. да правичност одн. једнакост може добити само негативну садржину: да не смеју настати никакве неосноване једнакости. С тим у вези истиче се и неодређеност појма особите (нарочите) жртве. Каже се: Ту се не ради само о квантитативном већ о целокупном (у резултату) оцењивању односа. Случајеви, у којима државне мере штетују појединце тако су разноврсни, да начело по коме неједнако дејство тражи накнаду претставља једно нетачно уопштавање. Јасно је код експроприације да се ту подноси одиста *жртва* за опште добро али није јасно када канализација наноси штету својини. Јасно је такође када једно неправилно функционисање јавних установа производи штете, али питање је да ли сме да се изведе закључак о дужности накнаде штете кад је функционисање правилно. — Но ови, и слични, разлози могу нас учинити само опрезним при примени тога начела, али нас не убеђују да то начело не служи као основа одговорности.

Ђ. Тасић

Литература (употребљена)

Aldag, Die Gleichheit vor dem Gesetze in der Reichsverfassung, 1905.— *Leibholz*, Die Gleichheit vor dem Gesetz. Ein Nachwort zur Auslegung des Art 109 Abs. 1. RV. (Archiv des öff. Rechts 1925, 12 B. S. 1 — 36) — *Исти* писац, Gleichheit vor dem Gesetz, 1925. — Berichte von *Kaufmann* und *Nawiasky* auf der 4. Tagung der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer, Münster 1928. — *Holstein*, Von Aufgaben und Zielen heutiger Staatsrechtswissenschaft (Archiv des öff. Rechts, N. F. 11 B., 1 H. 1926). *Rümelin*, Die Gleichheit vor dem Gesetz. Mohr 1928. — В, такође приказ ове књиге од Лајбхолца у Archiv für Rechts. — und Wirtschaftsphilosophie, April 1929 (XXII, 3) — *Poetsch* — *Heffter*, Handkommentar der Reichsverfassung (Dritte Auflage, 1928). Ту је наведена и сва остала литература, у колико је још има.

ANALIPS Lanalis

ГРАЂАНСКОПРАВНА ОДГОВОРНОСТ ДРЖАВЕ ИЗ НЕПРАВИЛНОГ ВРШЕЊА СЛУЖБЕ

I. По чл. 25 Закона о судијама ред. судова од 8 -I- 1929. г. грађанин има право да подиже код редовног суда тужбу против државе за накнаду штете коју му је нанео судија при вршењу службене дужности. Ово вреди и за лица која нису судије у смислу Закона од 8. I 1929. г., али која по закону о уређењу судова врше судијску дужност (чл. 20).

Док је закон од 12. VII 1872. г. (синдикатски поступак), који је важио на правном подручју Словеначке и Далмације, признавао грађанину право тужбе било противу одговорног судијског службеника било противу државе, било противу обојице, дотле закон од 8. I 1929. г. даје му право тужбе само противу државе, а држави оставља право регреса противу судије. Овај се закључак изводи из прописа III и IV ст. чл. 25 закона о судијама који гласи: („Редовни судови суде и о накнади штете држави коју је судија учинио у службеној дужности грађанима, злонамерно или из крајњег нехата, ако је држава осуђена на плаћање накнаде по тужби приватног лица за штету. Право државе на тужбу против судије застарева за три године рачунајући од дана кад је правоснажном постала пресуда којом је држава осуђена на накнаду штете").

Грађанин коме је штету нанео судија вршењем службене дужности, не може тужити ни судију, ни судију и државу заједно већ само државу. По чл. 44 закона о судијама, накнада штете, коју би судија некоме нанео повредом дужности своје службе, не може се тражити ни у дисциплинском поступку.

Искључива грађанска одговорност државе за штету причињену од стране судије саобразна је и пропису III ст. чл. 18 бив. Устава од 28. VI 1921. г., по коме за штету учињену грађанима неправилним вршењем службе државних органа одговара држава, пред редовним судовима, а дотични орган одговоран је држави. Посебна надлежност за тужбе против судије одређена у § 75 Грађ. суд. пост. од 13. VII 1929. год. важи за тужбу из ма кога правног основа, сем због штете услед судијског неправилног вршења службе, за коју судија не одговара појединцу грађански већ само држави.

Тужба грађанина противу државе по чл. 25 закона о судијама застарева за девет месеци, рачунајући од дана када је одлука из које је штета произашла постала правоснажном, а ако та одлука није оштећенику предата, или ако је оштећење учињено каквом другом радњом или нерадњом, онда од дана када је оштећени сазнао за оштећење.

II. Тужба за одштету противу државе подноси се по редовном грађанском поступку. По § 46 т. 4 Грађ. суд. пост. од 1929. год. стварно је надлежан за ову тужбу окружни суд, без обзира на вредност спорног предмета. — Општа месна надлежност за тужбе противу државе одређена је у § 66 Грађ. суд. пост. надлежан је суд онога места у којему је седиште јавнога органа,

који је по законским прописима позван да заступа државу у спору. Овај орган је Државно Правобранилаштво (§ 9 Закона о организацији финан. управе од 7. XII 1929. г.).

Али за тужбе, којима се тражи накнада због повреде права, коју учине државни органи вршећи своју службу, одређена је у § Грађ. суд. пост. посебна месна надлежност онога стварно надлежног суда у чијем се подручју налази седиште државне власти, која је право повредила, или чији су службеници повреду права проузроковали.

С обзиром на ово, поставља се питање, да ли се посебна месна надлежност по § 76 Грађ. суд. пост. односи и на тужбе противу државе због накнаде штете коју судија нанесе неправилним вршењем службе, или се то не односи на ове тужбе већ само на тужбе због неправилног вршења службе оних државних органа, који нису судије. У поменутом § 76 Грађ. суд. пост. реч је о државној власти, која је право повредила, или чији су службеници проузроковали повреду права. Ма да су и судови државне власти, ипак по чл. 25 закона о судијама не може бити тужбе поводом неке радње суда као државне власти, него само због индивидуалне радње или пропуштања чињена извесног судије. Судије нису ни намештеници у специфичном смислу те речи. За намештенике суда као државне власти могла би се сматрати само она лица судскога особља (§ 64 закона о уређењу редовних судова од 18. I 1929. г.) која не врше судијску дужност. Према овоме, кад би се радило о тужби противу државе због штете коју је нанео судија вршењем службене дужности, био би надлежан за ту тужбу окружни суд онога места у коме је седиште државнога правобранилаштва (§ 66 Грађ. суд. пост.), док би за тужбу због повреде права, коју би учинило судско особље које не врши судијску дужност, надлежан био окружни суд посебне месне надлежности по § 76 Грађ. суд. пост..

III. Као основ за подизање тужбе противу државе по чл. 25 закона о судијама, закон поставља два реквизита: да је грађанину нанета *штета,* и да је ову штету нанео судија *при вршењу службене дужности.*

По ставу III чл. 25 закона о судијама редовни судови судиће о накнади штете држави коју је судија учинио у службеној дужности грађанима, злонамерно или из крајњег нехата, ако је држава осуђена на плаћање накнаде по тужби приватног лица за штету. Из овога се види, да држава може прибећи регресној тужби противу судије само онда кад се његова повреда службене дужности, од које је грађанину нанета штета и на плаћање које је држава осуђена, обележава као дело злонамерно или дело крајњег нехата (т. ј. случај из §-а 1324 Аустр. грађ. зак. одн. § 819 Срп. грађ. зак.).

ANALI PFB | anali.rs

Како пак у ст. I чл. 25 закона о судијама, где је нормирана одговорност државе према грађанину због штете коју му је нанео судија вршењем службене дужности, није право тужбе грађанина ограничено на случај да се неправилно вршење службене

дужности обележава као радња злонамерна или радња крајњег небрежења, то би држава грађанину одговарала за штету причињену од стране судије и простим нехатом (culpa levis — § 1297 Аустр. грађ. зак.) док у овом и оваквом случају држава не би имала право регресне тужбе противу судије.

IV. Поставља се још питање, да ли држава одговара грађански и онда кад радња судије, којом је нанео штету, има карактер кривичног дела.

Ако у неправилном вршењу службене дужности судије има грађански долус (§ 1324 Аустр. грађ. зак.), држава одговара грађанину за штету, пошто и судија одговара регресно држави. Али, кад је у судијиној радњи кривичноправни долус (судија нанео грађанину штету неким кривичним делом), ма да је то дело он починио у вршењу своје дужности, он потпада под суђење редовних судова (§ 20 закона о судијама). У чл. 21, 22, 23, 24 закона о судијама нормиран је нарочит поступак за отварање истраге због кривичних дела која учине судије у вршењу службене дужности. Ако судија буде оглашен кривим за дела, за које се оптужује, он ће у осуди, којом се осуђује, бити осуђен и да накнади штету оштећеном лицу, или ће ово лице бити упућено да накнаду штете тражи редовном грађанском парницом. У случају кривичног дела судија несумњиво одговара грађанину за штету коју му је нанео тим делом почињеним у вршењу службене дужности, али поставља се питање, да ли и у овом случају оштећени има право да од државе тражи накнаду штете грађанском парницом по чл. 25 закона о судијама, без обзира на кривични поступак противу судије.

Ако се призна ово право оштећеном грађанину, онда би он морао да поднесе тужбу противу државе у року од 9 месеци (чл. 25 закона о судијама). Имала би се тако два спора: грађански поведен од оштећеног лица противу државе, и кривични противу судије па би настало питање од када тече овај деветмесечни рок за дизање тужбе.

Са гледишта теорије и праксе, није јасно и пречишћено питање, да ли држава, као правно лице, одговара грађански и за штету коју грађанима причине њени органи у вршењу службене дужности неким кривичним делом. Кад државни орган делује кривично, он ради лично а не као мандатар или службеник државе, пошто — по старијој теорији — мандат, који држава даје своме органу за вршење извесних функција, не обухвата и не може да обухвата и кривичне радње. Радећи кривично, државни кривично, он ради лично а не као мандатар или службеник државе по његовом службеном односу и карактеру. Док се ради о делима органа и представника неког правног лица, која се обележавају као грађанско-правна кривица, чак и приватно-правни долус, почињена у кругу рада тих органа и представника, таква дела повлаче несумњиво грађанску одговорност правнога лица. У овоме су сагласни теорија и пракса, и зато има законске основице у §§ 337 и 335 Аустр. Грађ. Зак. Али једне опште законске норме

о одговорности правнога лица за кривична дела његових органа нема. Нема такве законске норме ни за одговорност државе. Пропис чл. 18 Видов. Устава више није на снази, а ни овим прописом није било решено питање, да ли држава одговара грађански за штете које учине грађанима државни органи у вршењу службе неким кривичним делом. Што се тиче пак одговорности државе за штете учињене од стране судија, у напред поменутим одредбама закона о судијама нема јасног основа за то да ли држава одговара грађански и за штете,које би судије у вршењу службене дужности причиниле неким кривичним делом.

V Поменути закон од 12. VII 1872. (синдикатски поступак) о праву тужбе ради повреда права учињених од судијских лица у вршењу службених радња, који је важио на правном подручју Словеначке и Далмације, исцрпно је и детаљно регулисао ово право тужбе, колико у материјалноправном, толико у процесуалноправном погледу.

Закон овај давао је тачне законске поставке за право тужбе: вршење службене делатности, преступ службене дужности, повреда права странке, нанета штета противу које не дају заштиту правни лекови предвиђени у поступку. Тужена држава могла је тражити прекид грађанске парнице док се не оконча дисциплински поступак противу судије. На рачун свога регреснога права одштете противу одговорног судије, држава је могла, још док траје парница противу ње, да тражи обезбеђење (кауционалну оврху) противу судије. Држава је имала право да, пошто је осуђена да накнади штету.и пошто је одштету платила, на основу кривичне или дисциплинске осуде која утврђује одговорност судије тражи од парничног суда да противу одговорног судије изда платни налог (мандат). Специјалним одредбама утврђивана је одговорност судијских лица, кад је штета произишла из одлука већа.

VI. Престајањем важења Видовд. Устава престао је да важи и пропис чл. 18 овога Устава, који је значио законску основицу за подношење тужбе противу државе ради накнаде штете коју учине грађанима државни органи неправилним вршењем службе. У чл. 123. Закона о унутрашњој управи од 19. VI 1929. г. донет је само пропис, да за кривична дела по кривичном закону, учињена у вршењу службене дужности, службеник потпада под суђење редовних судова. У овом закону није предвиђена никаква грађанскоправна одговорност државе за штету коју би нанели грађанима управни службеници неправилним вршењем службе. Међутим, у § 76 Грађ. суд. пост. нормирана је посебна месна надлежност суда за тужбе због повреде права коју учине државни органи вршећи своју службу. Док је у процесуалноправном погледу предвиђена ова тужба, у материјалном погледу нема законскога прописа о грађанско-правној одговорности ни државе ни њених управних органа за штете причињене грађанима неправилним вршењем своје службе

VII Ова разматрања указују на нужду, да се специјалним законом нормира материјалноправна и процесуалноправна одговорност државе за штете учињене грађанима неправилним вршењем службе државних органа, било да се једним општим законом обухвати одговорност по радњама свих државних органа, судија и управних, војних и цивилних службеника, било да се посебно регулише одговорност по радњама судија а посебно по радњама других државних органа.

Д-р Јосиф Јаблановић
државни правобранилац у Сплиту

ПОРОДИЧНО И НАСЛЕДНО ПРАВО СОВЈЕТСКЕ РУСИЈЕ[1].

I. Породично Право.

1. *Увод.* Породични односи у њиховом познатом општем облику били су први са којима су совјети окушали своју правнозаконодавну делатност. Већ у децембру 1917. године изашао је читав низ декрета и то: о разводу брака, о грађанском браку, о деци и о регистрацији статусних аката и т. д. Затим 1918. год. био је донет општи Кодекс породичног права[2]), који са извесним изменама и до данас важи у Совјетској Русији. Овде ми морамо нагласити, да нисмо били увек у могућности, због тешкоћа с којима се до изворних закона долази, све те измене узети у обзир, али оне се поглавито односе на споредније промене, док су важније ипак нашим радом обухваћене. Најзначајнија од тих промена била је та, по којој је укинута дужност регистрације брака и обавезно формално закључивање истог. Према томе сада се у Совјетској Русији свако заједничко живљење мушкараца и жене сматра као брак, ако странке своју заједницу као такав сматрају и у колико не постоје какве законске сметње оваквом њиховом схватању; према томе логичне последице ове реформе треба да се стално имају на уму при проучавању и иначе оскудних прописа совјетског брачног права.

Совјетски законодавац замислио је норме *Кагс-а* као прелаз од буржоаске ка комунистичкој организацији породичних односа, али и поред тога већина прописа *Кагс-а* више или мање подражава норме старог руског грађанског законика. Само, у циљу антирелигиске пропаганде и агитације, редактори и састављачи *Кагс-а* подвлаче антиклерикалан радикализам реформе. Совјетски кодекс покушава да спреми и оствари чисто социалистичку форму породице; одавде неограничена слобода у закључивању

---

[1]) Главни извор, поред оригиналних закона, којим смо се ми при изради овог чланка служили, јесте значајан рад професора М. И. Ганфмана у колективном зборнику „Право Совјетске Русије", издатом 1925. године у Прагу.

[2]) „Кодекс законов об актах гражданскаго состојанија, брачном, семејном и опекунском правје", који се скраћено назива КАГС, како ћемо га и ми у даљем излагању цитирати.

и раскидању бракова, потпуна једнакост у положају супруга и деце у породици, скоро потпуно укидање родитељске власти и покушај организације старатељства и туторства на друштвеном, а не породичном основу[3]). Али ово потпуно брисање разлике између привремене полне везе и брака и тежња да се дискредитују и морално-религиски и етички основи породице као дуготрајне и чврсте заједнице, на којој се још увек базира свако савремено друштвено уређење, у потпуној је принципиелној опреци са веома тешким материалним обавезама, које по *Кагс*-у падају на шефа породице, тачније на оца у опште, и из овога резултира, да су чак и умесне одредбе *Кагс*-*а* веома често мало ефикасне. Положај жене у велико се је погоршао и у материјалном и у моралном погледу, а децу у огромном броју напуштају родитељи, док строге одредбе Кодекса о издржавању матери и деце остају мртво слово на хартији.

Као снагу, која мора регулисати права мајка и деце и у знатној мери заменити супружанску и родитељску власт, *Кагс*, уводи суд. Суд одређује очинство, даје презиме, регулише васпитање деце, одређује право на издржавање и величину истог и т. д. У опште речено не постоји на свету законодавство, по коме би суд имао и приближно толико права на мешање у породичне односе, као што је то случај са *Кагс*-*ом* и ако је познато колико је таква улога суда илузорна и како се ретко заинтересована лица обраћају суду због својих породичних, често интимних, ствари. Карактеристично је и то (опет последица социалистичког схватања породице), да су норме породичног права издвојене из Грађанског Кодекса у засебан Кодекс, што је по мишљењу совјетских правника једна од значајних особина ове гране совјетских правних извора.

2. Статусне одредбе. (чл. 1.—51. *Кагс*-*а*).Као факта, која одређују статус совјетских грађана и према томе подложна нарочитој регистрацији, *Кагс* сматра рођење, брак и развод (док ово није било укинуто), смрт и промену презимена. Пре револуције ову су регистрацију (осим промене презимена) водили у Русији црквени органи, којима је била дужност да о томе заинтересованима издају и одговарајуће исправе (крштенице, венчанице и т. д.). У тежњи да један пут за увек сврши са ма каквим мешањем цркве у породичне односе *Кагс* већ у своме чл. 1. прописује, да се сва статусна регистрација поверава грађанским властима и то извршним комитетима свих степена, почев од сеоских, па до виших у губернијама (окрузима). Ови последњи воде одговарајуће регистре, издају заинтересованим исправе и појављују се као надзорни органи. Као највиши орган, који руководи целокупном регистрацијом, постоји нарочити одсек у народном комесаријату правде. Месни комитети воде за сваки статусни факт посебне књиге у два примерка, од којих се један примерак на крају године доставља у губернијски комитет, а општи списак свих регистрација у централни одсек.

[3]) Детаљније вид. Ганфман: стр. 99.

У *Кагс*-у су предвиђена подробна правила за форму сваке појединачне регистрације која нису важна са начелног гледишта, те ми одустајемо од излагања истих. Важно је само напоменути, да се извршна регистрација може оспоравати само судским путем (чл. 16.) и да су књиге регистрација и регистри јавни, т. ј. да сваки заинтересовани исте може разгледати, преписивати и узимати оверене преписе и изводе из истих (чл. 17.).

У пракси се је показало[4]), да су органи, којима је регистрација поверена, врло мало способни за овај посао и да совјетске статусне исправе немају великог ауторитета; стање, пак, регистрације толико је хаотично, да су још увек црквене исправе једини поуздан доказ о статусу појединаца.

3. Брачно право (чл. 52.—132. *Кагс-а).* Совјетско право и правници сматрају брак као прост споразум између мушкарца и жене у циљу заједничког полног живљења. Усвајајући ову конструкцију брака совјетски правник и чувени њихов коментатор Гојхбарг учи: „Пролетаријат би могао да одустане од формалног утврђивања брака и да остави форму брака потпуно на вољу особа која брак склапају"[5]). Сам факт брачног заједничког живљења не садржи у себи по мишљењу совјетских законодаваца никаквих односа, који би изискивали нарочито правно нормирање. Законодавац се мора само побринути да обезбеди имовинска права и односе мајке у вези са рађањем деце.

Обавезни црквени брак старе Русије замењен је у *Кагс*-у супротном нормом (чл. 52.). Црквена форма брака не само што не производи никакво правно дејство. већ шта више и неколико пута је забрањивана, али ми овде морамо нагласити, да оваквo схватање брака ипак није продрло у шире народне масе и још увек по многим сведочанствима из совјетски Русије *као прави брак* сматра се у народу само црквени брак. Изузетно *Кагс* признаје важност само оних црквених бракова, који су закључени пре бољшевичког преврата, тачније пре 20. децембра 1917. године, ако ови бракови испуњавају старе законске услове и у исто време нису противни у погледу материјалних претпоставака брака ни прописима *Кагс-а.*

Форма совјетског брака (која сада није више обавезна — вид. напомену у нашем уводу) веома је проста: исти се закључује код месног регистрационог органа у присуству председника односно његовог заменика и секретара тог органа. Лица, која ступају у брак, дају одговарајућу писмену или усмену изјаву, легитимишу се и потписују изјаву о непостојању предвиђених у *Кагс*-у брачних сметња. Регистрациони орган *не врши никакво проверавање ових података,* већ, ако се нико не јави са мотивираним протестом, региструје брак уз напомену презимена, које је за себе брачни пар изабрао (може се узети као брачно презиме презиме мужа *или жене* или, пак, њихово сједињено презиме) и за

ANALECTA Iadertina

[4]) Вид. Ганфман, стр. 105.

[5]) А. Г. Гојхбарг, „Брачноје, семејноје и опекунскоје право". Москва 1920.

тим објављује, да је тај брак по закону закључен. Ако се појави протест, онда се регистрација прекида и ствар се преноси у суд.

Материјални услови за ступање у брак изложени су у чл. 66.—73. *Кагс-а*. То су: 1) Брачне године старости — 18 година за мушкарца и 16 за жену. 2) Умна непомућеност. 3) Блиско сродство — забрањени су бракови између рођака у правој линији без обзира на степен, а у побочним линијама само између браће и сестара, која имају бар једног заједничког родитеља. Као што видимо сродство као брачна сметња сведено је у *Кагс-у* на минимум. Као сметња сматра се свако, па ма и ванбрачно, *крвно сродство* у предњим степенима, док сродство по тазбини или духовно сродство (кумство, побратимство и т. д.) у опште није брачна сметња. 4) Усвојен је принцип моногамије. Док је ранији брак у важности, сметња је за закључење новог. *Кагс* код овог правила не обазире се наравно на верску припадност супруга и не дозвољава полигамију ни онима, чији верски прописи то допуштају, на пр. муслиманима. С друге стране постојећи *црквени брак* није брачна сметња. 5) Напослетку, брак се може закључити само по узајамном пристанку лица која ступају у брак.

Осим тога, у жељи да што више подвуче антирелигиско схватање брака, *Кагс* прописује да није брачна сметња ни разлика у вери ступајућих у брак лица, ни завет неженства (монаштво или целибат код католичког клера). С друге стране изостављен је захтев полне способности, али ово се може правдати тиме, да код потпуне слободе развода брака, о чему ћемо говорити ниже, нема потребе нарочито истицати овај услов.

Морамо приметити да *Кагс,* као што се то из горњега види, потпуно погрешно не разликује опште услове за брак и т. зв. брачне сметње, већ све то меша уједно.

Није предвиђен у *Кагс-у* ни услов *разлике полова* ступајућих у брак лица, те би се могло бранити тумачење дотичних прописа у том смислу, да је код неограничене слободе полних односа, коју веома доследно брани цео совјетски режим, допуштена брачна заједница између лица истог пола, ма да ми мислимо, да такво тумачење ипак не би било правилно.

Кагс не прави разлику ни између ништавних и рушљивих бракова, већ прописује да брак може бити поништен *само из узрока изречно у закону предвиђених* (чл. 74..) Право на тражење поништаја брака признаје без обзира на узрок тражења: свакоме од супруга дакле, лицима чији су интереси браком повређени и *представницима државне власти* (чл. 75.). Интересантно је приметити, да по чл. 75. *Кагс-а* поступак о поништају брака *може бити* покренут од стране за то овлашћених лица, а *не мора* бити покренут, те би изгледало, да *Кагс* познаје само *рушљивост* брака, а не и његову *ништавност,* т. ј. да брак, закључен и мимо у закону предвиђених забрана, ипак остаје на снази, ако поступак за поништај није покренут. Једно по нашем мишљењу веома опасно правило, јер не поставља никакве границе самовољи државних органа, који су увек овлашћени за покретање овог пос-

ANALI PFB | anali.rs

тупка, те могу то чинити и тамо, где су искључиво повређени интереси самих супружника, на пр. када је брак закључен без пристанка једног од супруга, или брак са умно поремећеним лицем, т. ј. и у оним случајевима, када брак, ако се на то не жале непосредно заинтересована лица, из етичких обзира не треба ништити. Ово је донекле ублажено тиме, што по чл. 84. *Кагс-а* лица, чији је брак поништен, могу поново ступити у брак уз испуњење општих правила.

Као разлог за поништај брака *Кагс* појединачно и *изречно* предвиђа повреду свих напред изнетих материјалних услова за ступање у брак осим *разлике полова* и *блиског сродства*, те би и по овоме изгледало (вид. напред цитирани чл. 74.), да је брак између лица истог пола, као и брак напр. између оца и кћерке закључен и мимо забране, ипак пуноважан и не би могао бити поништен, јер се ово *изрично* у *Кагс-у* не спомиње. Изузетак се прави само код ступања у брак са повредом прописаних година старости; овакви се бракови не могу поништити ако је поступак за поништај покренут пошто су супружници прописане године навршили, или ако је брак имао као последицу рођење деце или женину трудноћу.

Поништен брак по чл. 83. *Кагс-а* сматра се да није ни постојао, т. ј. ништи се ex tunc.

Брак престаје, осим случаја поништаја, смрћу једног од супруга и разводом. И овде *Кагс* доследно проводи совјетско схватање брака и усваја потпуну, *ничим* неограничену слободу развода. За ово довољан је не само узајамни споразум супруга, већ и *једнострана жеља једног од њих*. У случају споразума брак се разводи код оног регистрационог отсека, где је закључен, а кад се разводи по једностраној жељи, онда код месног појединачног (народног) судије.

После развода распуштени супрузи могу одмах поново ступити у други брак. Никакви рокови, који се иначе за жену због евентуалне трудноће предвиђају, нису прописани. Презиме разведених супруга зависи у првом реду од њиховог споразума, а ако споразума нема, онда сваки добија своје добрачно презиме.

С обзиром на усвојену у *Кагс-у* конструкцију брака схватљив је и његов лаконизам у одредбама, које регулишу узајамне односе супруга. *Кагс* не само што одбацује ма какву мужевљу власт и тежи ка потпуном изједначењу мужевљевих и жениних права и обавеза, већ *не предвиђа чак ни обавезу узајамне супружанске верности, па ни обавезу заједничког живљења и становања*. Односно ове последње чл. 104. *Кагс-а* чак и изречно вели, промена места становања једног од супруга *не повлачи* за другог обавезу да му следује. Једино право и обавеза из брака јесте дужност ношења заједничког (брачног) презимена и право на издржавање.

ANALI PFB | anali.rs

Брак по *Кагс-у* не ствара никакве имовинске заједнице између мужа и жене, па чак шта више супрузима је дозвољено да међусобно ступају у све законом дозвољене уговорне односе (ово правило непосредно је преписано из старог руског Грађан-

ског Законика), а сваки споразум између супруга којим би се ишло на ограничење ове потпуне њихове имовинске независности и слободе ништаван је по закону како између самих супруга, тако и према трећим лицима.

Обавеза издржавања супруга по *Кагс-у* је узајамна. Али она се схвата као једна нарочита врста општег социјалног осигурања, што се огледа у томе, да су за спорове о праву на издржавање, његовој форми и величини надлежни орган социјалног осигурања, а суд тек у другом степену као апелациона инстанција. Органима социјалног осигурања и суду прописано је само једно: ограничење у погледу обима осуде на давање издржавања. Периодично давање издржавања *не може* се заменити исплатом капитализиране суме у један пут.

Право на алименте је, као што смо то поменули, узајамно, али није безусловно. Право на издржавање припада само оном супругу, који је у немаштини (нема т. зв. Existenzminimum) и није способан за рад, ако је у исто време други супруг у стању да му указује помоћ. Неспособност за рад без икаквих о томе доказа представља се код лица млађих од 18 година и старијих за мушкарце од 55 и за жене од 50 година. Код одређивања облика и величине издржавања меродаван је у првом реду споразум супруга, а ако овога нема, онда о томе одлучује месни орган социјалног осигурања, чија се одлука има извршивати (привремено) и онда, када постоји на исту жалбу суду.

Веома недоследно с тачке совјетског гледишта на брак, *Кагс* признаје право на издржавање и у случају развода брака. Издржавање се мора давати све дотле, док се не измене личне околности ма којег од супруга, а које су постојале у времену када је издржавање било досуђено (напр. поновно ступање у брак) или до смрти оног супруга, који прима издржавање. У случају смрти оног супруга, који је издржавање давао, исто се и даље издаје из преостале имовине. Ревизија питања о издржавању може се тражити без икаквог ограничења роком и дозвољена је увек када то ма који од супруга тражи.

Напослетку да напоменемо и то, да по чл. 103. *Кагс-а* у случају разлике у држављанству лица која ступају у брак (ако једна од страна има совјетско држављанство), брак нема утицаја на њихово држављанство и према томе промена истог допуштена је само на молбу заинтересованог супруга по општим правилима. У пракси ово је донекле остало без примене, и жена (совјетска држављанка) и сада следује држављанству мужа (странца).

4. Родитељско право (чл. 133.—183. *Кагс-а*). По схватању совјетских правника „целокупно породично право јесте један непотребан терет и може бити замењено поглавито осигурањем права деце на основу њиховог фактичног порекла"[6]).

Основа породице јесте по чл. 133. *Кагс-а стварно порекло*. Никаква се разлика између порекла брачног и ванбрачног не признаје. Према кодексу као отац и мати детета сматрају се лица,

[6]) Вид. Ганфман, стр. 114.

која живе у браку, али сваки заинтересовани, па и сами родитељи имају неограничено право доказивати друкчије стварно порекло детета, чак и против одговарајућих статусних исправа овог последњег. Према овоме и муж и жена увек имају право да доказују порекло рођеног детета и, ако се докаже, да му је порекло друкчије, но што се то претпоставља, суд је дужан да учини одговарајућу исправку у статусним књигама.

Најоригиналнија инстанција Кодекса јесте „благовремено одређивање патернитета", предвиђено у чл. 140.—144. *Кагс-а.* По овоме трудна жена, која се не налази у браку, може најдаље на 3 месеца до порођаја поднети своме органу за регистрацију пријаву, у којој ће именовати оца. Исто такву пријаву може поднети и жена, која се налази у браку, ако дете не потиче од мужа. Доцнијом изменом дозвољено је овакво именовање оца без ограничења предњим роком, па и после порођаја. Орган за регистрацију извештава о примљеној пријави лице именовано као отац и ово има право у року од две недеље по пријему извештаја код суда повести спор о неправилности именовања, ако не учини, то се пријава сматра као истинита. Ако суд, ценећи изјаву о очинству нађе да је дотична жена имала у времену зачећа детета полних односа не само са именованим лицем, већ и с другима, то сви, који су у том времену са мајком полно општили, *солидарно* су одговорни за трошкове око трудноће и порођаја као и за издржавање детета, које се у овом случају сматра да има порекло „од једног од неколицине, али ипак непознатог оца"[7]).

Што се родитељске власти тиче, то *Кагс* има две тенденције: прво — потпуно изједначење оца и матере у погледу остварења ове власти, и друго — своди ову власт искључиво на обавезе родитеља у погледу заштите дечијих права. По чл. 149 *Кагс-а* родитељска власт припада оцу и матери *заједнички.* Она се мора остваривати *искључиво* по њиховом узајамном споразуму, а кад споразума нема, онда спорно питање решава суд. Држављанство деце, ако је једна страна совјетски држављанин а друга није (практички само ако је совјетски држављанин само отац), одређује се према формалном споразуму родитеља, закљученом у моменту склапања брака.Презиме деце јесте брачно презиме родитеља ако је брак регистрован, а ако није онда или очево или мајчино, или, пак, њихово сједињено презиме, што се одређује према споразуму родитеља код регистрације рођења детета, или, ако споразума нема, према судској одлуци. Сматра се да сва деца до њиховог пунолетства немају никакве религиске припадности и сваки споразум о томе између родитеља је по закону ништаван. Ова родитељска права припадају родитељима до пунолетства деце, али родитељи могу бити од стране суда лишени и овакве власти, ако исту злоупотребљавају. По објашњењу Гојхбарга ово правило предвиђено је поглавито ради борбе са случајевима, када родитељи "васпитавају децу у контрареволуционарном духу и уливају им непријатељство против комунизма". Лишење родитељ-

[7]) Упор. Ганфман, стр. 115.

ске власти бива по тужби и то не само непосредно заинтересованих лица, или представника државне власти, већ и сваког грађанина (qui vis ex populi).

Дужности родитеља јесу: васпитање деце и спремање за корисну будућност и заштита њихових интереса како ван суда, тако и на суду; ово последње и без нарочитог овлашћења. Родитељи имају право да дају децу на обучавање и на занат, али уговоре о најму деце старије од 16 година родитељи имају право закључивати само са личним пристанком деце. Родитељи морају држати децу код себе, а ако не станују заједно, онда су деца код оног родитеља како то сами родитељи споразумно одреде. Ако споразума нема, онда одлуку о томе доноси суд. Обавеза извршивања по изјавама совјетских законодаваца, има смисла само дотле, док се не уреди опште социјално обезбеђење. Отуда и одредбе *Кагс-а,* које ограничавају обавезу родитеља о издржавању деце само на случајеве када деца нису имућна и нису способна за рад. Ова обавеза потпуно престаје ако су деца на државном или друштвеном васпитању. У *Кагс*-у није одређено до којег се доба старости деца сматрају као неспособна за рад, што је с погледом на горња ограничења родитељске обавезе издржавања једна осетна празнина. Обавеза издржавања пада на родитеље заједнички, а величина приноса сваког од родитеља одређује се према њиховом имовном стању и то у првом реду споразумом а затим судом али, ако је споразум родитеља штетан за децу, ова имају право да припадајуће им издржавање траже судским путем. Предвиђено је такође, да у случају развода брака мора бити расправљено и питање издржавања деце.

С друге стране и деца су обавезна да дају родитељима издржавање ако су ови сиромашни, неспособни за рад и не примају никакве (па ни најмање) помоћи од органа социјалног обезбеђења. Сем ове скучене обавезе издржавања никакве дужности деце према родитељима нису предвиђене, али логично је претпоставити да се исте поклапају са правима родитеља.

Обавеза извршивања проширена је по *Кагс*-у и на најближе сроднике: на рођаке у правој линији и на браћу и сестре. Ова обавеза супсидијарне је природе и наступа само онда, када сиромашни и неспособни за рад рођаци не примају помоћи из институција за социјално обезбеђење и осигурања, а не могу добити алименте ни од супруга, деце или родитеља, напр. услед немаштине или смрти ових.

На крају морамо да поменемо и потпуно несхватљиву *забрану усвојења* не само своје, већ и туђе деце, декретирану у чл. 183. *Кагс-а.* Појмљиво је, да су из *Кагс-а* избачени сви прописи о позакоњењу деце јер совјетско право не чини разлике између деце брачне и ванбрачне, овим би се по нужди могла правдати још и забрана усвојења *своје сопствене* деце, али зашто је забрањено усвојење *туђе* деце, то ми не можемо да докучимо, ма да совјетски коментатори (на пр. Гојхбарг) исту правдају општом тежњом кодекса да се бори противу сваковрсних „буржоаских вештачких измишљотина".

5. *Туторство и старатељство* (чл. 184—246. *Кагс-а*. Одредбе *Кагс-а* о туторству[8]) труде се да потпуно избришу сваки траг породичног карактера ових институција. Идеологија и циљеви совјетског туторског права формулишу се на овај начин:

„Туторство у суштини јесте само поширење обичних функција власти у ствари социјалног осигурања и државног старања о свима немоћним. Док још постоји индивидуална породица деца се по правилу не предају држави, али за то сва деца, која су лишена родитељске бриге, без обзира на њихово имовно стање предају се на старање државно-друштвеним усановама, које непосредно предузимају све потребне мере и само у искључивим случајевима поверавају ове своје функције нарочито за то одређеним појединцима. Оваква организација туторства треба да игра *и васпитну и огледну улогу:* она треба да покаже родитељима, да друштвено старање о деци даје много боље резултате, него ли индивидуално старање. Родитељи треба да се одвикну од тесногруде и неразумне љубави према деци, од везивања истих за егоистичку породицу — онда ће се на место индивидуалиста, који стављају на прво место своје личне интересе, одгајити чланови једне велике заједнице, чије је име човечанство. У овом је облику туторство једна установа, која припрема комунистичко уређење породице“[9]).

Кагс је као туторске и старатељске органе предвидео отсеке социјалног обезбеђења код месних извршних комитета, али је доцније (декрет од 2. децембра 1920. год.) ова функција пренета на народне комесаријате и њихове месне отсеке и то: комесаријат просвете за старање о малолетним лицима, комесаријат народног здравља — за душевно болесне и комесаријат унутрашњих послова — за распикуће и остала лица, којима је због ма којих других узрока потребна асистенција тутора или старатеља.

Кагс познаје и туторство и старатељство. Тутори чувају све личне и имовинске интересе пупила и њихови су законски представници (чл. 188.); стараоци се, пак, постављају само ради извршења појединих правних радњи, или ради управљања одређеном имовином (чл. 189.).

Свако малолетно лице, које није под надзором родитеља, мора бити стављено под туторство, али допуштено је и оглашење за пунолетног и пре пунолетства (18 година старости по чл. 7. Грађ. Кодекса). Туторство може бити установљено и онда, када је малолетно лице под надзором родитеља, нарочито онда, када, по објашњењу Гојхбарга, родитељи васпитавају децу у антикомунистичком духу и, улевајући им неповерење према комунизму, развијају у њима контрареволуционарне тежње. Малолетници испод 14 година лишени су сваке способности за правне радње, а старији од 14 година могу вршити правне послове по одобрењу тутора и самостално располагати са својом личном зарадом (чл. 9. Грађ. Код.). Душевно болесна лица стављају се под туторство пошто буду прописно као таква оглашена и сматрају се као малолетници млађи од 14 година.

Дужности тутора малолетних лица у главном се поклапају са обавезама родитеља према деци, а тутори душевно болесних

[8]) Под *туторством* ми разумемо старање *о личности и имовини* (tutela), а под *старатељством* само *имовинско старање* (cura).

[9]) Упор. Ганфман, стр. 119—120.

лица дужни су бринути се о њиховом здрављу и, по потреби, о смештају у подесан завод за негу умоболника.

За тутора се првенствено поставља лице изабрано од стране самог малолетног (ако овај има 14 година), или његових родитеља, а ако таквих нема, онда ближи сродник. Важно је напоменути, да постављање тутора није обавезно; функције тутора може вршити и сам одговарајући комесаријат, или његов отсек, непосредно. Не могу бити тутори они, који су сами под туторством; затим они, који су услед осуде изгубили часна права или су лишени родитељске власти; и напослетку они, чији су интереси у сукобу са интересима дотичне пупиле, а нарочито они, који су са овом у непријатељским односима (чл. 208. *Кагс-а).* Сваки совјетски грађанин дужан је да се прими постављења за тутора. Одбити постављење могу само они, који су старији од 60 година или су услед телесног недостатка спречени да успешно врше дужност и они, који врше родитељску власт над више од четворо деце.

У погледу руковања имовином тутор је дужан радити „као брижљив радни домаћин" (чл. 230.); он је дужан да периодично подноси рачуне, а по престанку туторства да положи завршни рачун. Дужност тутора у погледу личног старања је бесплатна, али тутор има право на накнаду трошкова. За управљање имовином тутору може бити одређена посебна награда сразмерна величини чистог прихода од имовине, степену имовинске обезбеђености тутора и, напослетку, труду који он улаже на управљање имовином пупиле.

Тутору је забрањено: 1) чинити у име пупиле поклоне, 2) прибављати за себе тражбине против пупиле и 3) ступати са пупилом у уговорне односе.

Туторство престаје са престанком узрока истог (напр. смрт или оздрављење душевно-болесне пупиле, или наступело пупилино пунолетство).

Распикуће стављају се под старатељство, и у погледу способности за правне радње сматрају се као малолетници старији од 14 година.

На старатељство и стараоце према примедби уз чл. 189. КАГС-а примењују се одговарајућа правила прописана за туторство и туторе.

Важно је такође напоменути и то, да на све радње тутора и старатеља како у погледу личности, тако и у погледу имовине пупиле, може бити поднета жалба надлежном народном комесаријату и то не само од стране заинтересованих, већ и од саме пупиле, па и од сваког трећег лица (чл. 241. и 242. КАГС-а).

Овим је завршен преглед совјетског породичног права. Као што смо горе видели, главни задатак, који су себи совјетски законодавци поставили, јесте изазивање распада савременог склопа породице и припрема комунистичке организације односа између мужа и жене с једне и родитеља и деце с друге стране. Морамо само нагласити, да по многобројним сведочан-

ARHIV Pravnog fakulteta

ствима из совјетске Русије овај циљ и после дугог низа година совјетског режима ипак срећом није постигнут. Народ, као што то врло лепо вели проф Ганфман, „веома упорно брани морални елеменат породичног савеза и етичност породичних односа".[10]) Породица у правом смислу те речи ипак се је сачувала.

II. Наследно право.

Реформе спроведене у породичном праву тако рећи одмах по доласку бољшевика на власт требале су да припреме слом буржоаске форме породице. Потпуно укидање наслеђивања, прописано декретом од 27. априла 1918. год., требало је да буде један од првих и одлучних удараца задатих институту приватне својине. Али у току времена совјетска влада је била приморана, да учини извесна одступања од својег првобитно борбеног комунистичког става, те је признала совјетским грађанима извесна приватна права, па и у саму приватну својину. У ово доба пада издање совјетског Грађанског Законика, „Гражданскаго Кодекса", у којем ми налазимо одступање и од поменутог декрета од 27. априла 1918. год., т. ј. поновно увођење, истина у казној форми, права наслеђивања.

Наследном Праву у ГК посвећено је *свега 19 чланова* (чл. 416.—435.), што већ само за себе довољно јасно сведочи о мизерном стању и скучености ове толико важне гране приватног права. Наслеђивање је по чл. 416. ГК допуштено како законско, тако и тестаментарно. Право наслеђивања и то по оба горња основа имају искључиво потомци de cujus-a, преживели супруг и лица неспособна за рад, која су стварно била на de cujus-овом издржавању *најмање* годину дана пре његове смрти. Дакле по ГК право на наслеђивање имају искључиво: 1) потомци у правој линији и преживели супруг, који наслеђују безусловно и 2) сва остала сродна и несродна лица под условом ако: а) нису способна за рад и б) ако су најмање годину дана пре de cujus-ове смрти већ била од овога издржавана.

Наслеђивање по закону има места увек, када и у колико законски ред није измењен тестаментом. Ако тестамента нема, наследство се дели између свих наследника на равне делове. Право репрезентације није ГК познато, па према томе напр. преживели супруг, син и унук и унука од раније преминуле кћери de cujus-ове поделиће наследство и добиће сваки по једну четвртину истог.

Тестамент је, према чл. 422. ГК., наредба за случај смрти о предаји имовине једном или неколицини од оних лица, која по закону имају право на наслеђивање, или пак о расподели имовине између тих лица у друкчијој сразмери, но што је то предвиђено у закону. Примедба уз овај члан каже, да тестатор може искључити из наследства како све, тако и само неке од законских наследника, у којем случају делови искључених при-

[10]) Вид. Ганфман, стр. 122.

падају држави. У овим прописима постоји једна несумњива контроверза између самог чл. 422. и речене примедбе. Ако по првом пропису тестатор може по својој вољи слободно распоредити делове између појединих (а не свих) законских наследника, то се појављује питање, када ће делови искључених наследника припасти држави, како то предња примедба прописује. Ову контроверзу не разрешавају ни сами совјетске коментатори; тако Гојбарг с једне стране тврди, да тестатор може искључити извесне наследнике у корист других, а с друге стране објашњава, да делови искључених наследника не повећавају делове осталих, већ да свако искључење наследника бива само у корист државе.[11])

Тестатор може тестаментарном наследнику наложити, да изврши неку обавезу, али само у корист једног или свих осталих законских наследника, који се у овом случају у погледу те обавезе сматрају као повериоци de cujus-ови.

Тестаменат мора бити писмен и у нотаријалној форми. Кућни писмени тестамент, а још мање ма какве усмене наредбе, није допуштен. Доцнији тестамент ништи ранији у колико у овом последњем нема ставова, који нису обухваћени новим тестаментом. Исто тако може тестатор нотаријалном изјавом опозвати свој тестамент и без прављења новог тестамента. Извршење тестамента стављено је у дужност самим наследницима, али дозвољено је и наименовање посебног извршиоца тестамента. За ово потребно је, да наименовани извршиоц пристане на наименовање или на самом тестаменту, или пак у посебној уз тестамент приложеној писменој изјави.

Најважније, пак, ограничење наследног права постављено је у чл. 416. ГК., по којем *наследство не може бити веће од 10.000.— златних рубаља за све наследнике заједно.* Ова се сума односи на чисту наследну активу, т. ј. од de cujus-ове имовине одбијају се његови дугови, а од остатка вредност до 10.000 златних рубаља припада наследницима а вишак држави. Ако би ликвидација имовине и деоба исте била привредно штетна, онда имовина може или остати неподељена у заједничкој својини наследника и државе, или ће држава откупити део наследника, или, пак, овима ће се дозволити откуп дела припадајућег држави.

Но ипак ово ограничење наслеђивања по вредности наследства има и два изузетка. Тако наследници, који су заједно са de cujus-ом становали, добијају ствари обичног домазлука, осим луксузних објеката, без урачунавања истих у горњу максималну суму; и друго, наслеђивање у стварима и правима, проистичућим из уговора закључених од стране државе са de cujus-ом, у границама рока тих уговора не подлежи никаквом ограничењу по вредности.

Код делегације наследства народни суд, чим прими од регистрационог органа извештај о смрти неког лица, предузима мере ради обезбеђења и чувања наследства. Он узима имовину

[11]) Вид. Гојхбарг, op. cit. стр. 192.

у попис, процењује исту и предаје је на чување одговорном старао цу, којег за то поставља. Никакво се позивање наследника не врши. Присутни наследници примају одмах целокупно наследство (у границама, у којима оно наследницима припада), а отсутни могу да се јаве у року од шест месеци од дана пописа имовине. По истеку овога рока наследници, који се нису јавили, губе право на наслеђе. Присутни наследници имају право у року од три месеца од дана пописа изјавом суду одбити наследство, које у овом случају припада држави, као и онда, кад се нико од наследника у предњем року од шест месеци не јави ради пријема наследства.

Наследници одговарају за дугове de cujus-a само у границама вредности наследства, али не само наслеђеном, већ и личном имовном. Према томе т. зв. separatio bonorum ГК није позната.

Држава, која наслеђује само вишак од чисте активе наследне имовине преко десет хиљада златних рубаља не одговара за дугове наследодавца, јер прима само чисту активу, али у случају када држава прима наследство од лица, које није оставило наследника, или их је све искључило из наследства, она одговара по горњем правилу као и сваки други наследник.

Повериоци de cujus-ови, под претњом губитка својих потраживања, морају иста пријавити дотичном народном суду у року од шест месеци од дана пописа наследне имовине.

Овим се исцрпљују прописи ГК о наследном праву. Колико су они несавршени и колико остављају потпуно отворених питања, јасно је и без нарочитог коментарисања. Једно само од битне је важности: ови прописи наследног права представљају најозбиљније ограничење права својине чак и у оном облику, у којем је исто по Грађанском Кодексу допуштено, јер стварно претварају сваку крупнију својину у фактичко доживотно уживање; идеја могућности располагања са имовином на случај смрти јесте један од најзначајнијих атрибута права својине, док овакво нормирање наслеђивања стварно лишава сопственика ове драгоцене могућности.

Д-р Арсен М. Чубински
адвокат.

ПРАВНА ПОЛИТИКА

Законска узајамност у ауторском праву

За јуриспруденцију у границама бивше Краљевине Србије једно од питања које ће представљати особиту тешкоћу то је спровођење одредаба из Ауторског Права. Поред тешкоћа које се у овој правној материји, предмету вечите еволуције, јављају свуда у свету због особености самога предмета правне заштите, несумњиво је да ће се овде појавити очигледна тешкоћа нарочито и због тога што већина судија и адвоката нема, без своје кривице, овде, по овоме питању, довољну теоријску спрему, пошто наша литература се озбиљно овога питања скоро није ни

дотицала да би се у опште могло говорити о разјашњавању правог значења правних појмова којима оперише Закон о заштити ауторског права од 26 децембра 1929. г. (објављен у „Службеним Новинама" од 27 XII. 1929. г.) нити је та материја била предмет редовних студија правника, који су свршили правне науке на домаћим факултетима.

Остављајући цело ово питање, које би требало да добије своје позитивно решење, у особеним traité-има, ми ћемо овде само покушати да укажемо на једно гранично место, које једновремено спада и у материју Ауторског Права (део Унутрашњег Приватног Права) и у материју Међународног Ауторског Права (дакле Међународног Приватног Права). То питање које овде желимо да истакнемо то је: какав је правни положај странаца у погледу на уживање судске заштите свога ауторског права код нас у Југославији?

Ако будемо посматрали сва приватна права која могу постојати у систему унутрашњег права једне државе и његовом односу према правном положају странаца, онда сва та приватна права можемо поделити на две велике групе: на *општа* (Французи погрешно веле природна) и на *резервисана* (Французи још погрешније кажу грађанска) права. Док свака држава прву групу, та *општа прибатна права* даје свим (и домаћима и странцима) под обичним законским условом једнакости, дотле се по правилу страни држављани или потпуно искључују од уживања *резервисаних права* или им се та резервисана права дају једино под неким нарочитим условима, чије се испуњење не тражи од домаћих држављана. Отуда се резервисана права могу поделити у две подгрупе општег карактера. С једне стране стоје *строго* (или *апсолутно) резервисана приватна права,* т. ј. она приватна права која странци у опште не могу уживати (1); а с друге опет стоје *релативно резервисана приватна права,* т. ј. она приватна права која поред домаћих држављана могу уживати и странци али под неким нарочитим условима, који се не траже од домаћих држављана. (2).

Већина културних држава данашњег доба сматра да је право аутора на заштиту свога умног производа једно *резервисано право.* Само у овоме погледу те државе се међусобно у главноме разликују према томе да ли је резерва *територијалног* или *персоналног* значења. — *Резерва је територијалног карактера* ако би једно дело било у одређеној држави заштићено зато што је у њој први пут (или у опште) угледало света (н. пр. књига штампана у Француској). С друге стране *резерва је персоналног*

---

1) Код нас би се као такво право, почев од 19.-IV.-1921. г., подвлачимо у будуће од тада, могло узети право бити акционар наше Народне Банке. — Ближе о томе видети чл. 8 Уредбе — привременог Закона о Народној Банци. Та је Уредба (привремени закон) изречно озакоњена по чл. 131. ст. II., сада већ укинутог, Видовданског Устава.

2) Ближе о овим условима видети у расправи „Правни положај странаца по Српском Грађанском Законику", објављеној у Архиву, свеска за јули и август 1927. године.

карактера ако би једно уметничко дело уживало заштиту у једној држави зато што је његов аутор (или бар један од његових аутора) домаћи држављанин.

Док многе државе бирају обично између ова два најчешћа система, између територијалног и персоналног, одлучујући се за један од два, дотле наш југословенски Закон о заштити ауторског права није учинио такав избор. Он је примио оба ова, и територијални и персонални, система у исто време. Тако код нас заштићено је с једне стране свако књижевно и уметничко дело које је изашло *први пут* у Краљевини Југославији ([3]) без обзира на држављанство његовог аутора ([4]) а с друге стране и свако оно књижевно и уметничко дело држављанима југословенског, које би било објављено први пут било у Краљевини Југославији било ван ње у иностранству било да оно није у опште ни објављено([5]). Као дело југословенског држављанина сматра Закон свако дело које има више аутора, ако би бар један од његових твораца био наш држављанин([6]). Дакле Закон је примио једну *алтериантиву између територијалног и персоналног система.* Час је резервисано право уживања заштите за дело. Заштиту уживају ex lege сва дела која су први пут објављена на нашој територији без обзира на држављанство њиховог аутора. Али и ако је право уживања заштите везано за дело, ипак и ако неким делима заштита не припада ex lege као таквим, она им припада по персоналном систему као последица личног права творца дела, ако је тај творац или бар један од твораца наш држављанин. Само једно дело не мора бити заштићено ab initio и за увек по персоналном систему. Док је оно дело које је први пут изашло на територији Краљевине Југославије увек заштићено код нас као такво, дотле једно дело изашло (или још необјављено) први пут у иностранству имаће право на заштиту ауторског права у Југославији једино ако би у тренутку повреде ауторског права његов аутор (или један од аутора) био југословенски држављанин([7]). Ту ће се јавити компликација о којој ће посебно бити речи.

Резиме би био да је наш Закон примио алтернативу између територијалног и персоналног система. Међутим ма колико

([3]) § 1. Закона: „Овим се законом заштићује: 1) свако књижевно и уметничко дело (§ 3.) изашло (§ 8.) први пут у Краљевини Југославији; 2) . . . . .“

([4]) Ово се мора извести per argumentum a contrario из § 2, ст. I, реченица I: „У погледу заштите књижевних и уметничких дела странога држављанина, *изашлих или објављених у иностранству,* важе прописи дотичног. . . .“ Дакле реципроцитет је потребан само за она дела странаца која су објављена први пут у иностранству.

([5]) § 1 т. 2 гласи: „Овим се Законом заштићују: 1) . . . . 2) књижевна и уметничка дела држављанина југословенског, без обзира на то да ли су изашла у Краљевини Југославији или у иностранству, или уопште нису изашла; 3) . . . .“

([6]) Видети ст. IV § 2: „Има ли дело више аутора, доста је за заштиту по овом Закону да је један од аутора држављанин југословенски“.

([7]) § 2 ст. III. „У питању да ли је аутор држављанин југословенски или страни, меродаван је онај час у коме се збила повреда ауторског права“.

да је ово тачно, то још није потпуно. Наш Закон је примио један још сложенији систем. Он се одиста руководи било територијалним било персоналним системом, али уноси *још једну алтернативу*. Поред та два система, наш Закон служи се још једним трећим системом, системом који је одиста мање у употреби, али који је познат у науци као *језични систем*. Тако наш Закон заштићује још и „свако књижевно дело странога држављанина изашло на српско-хрватско-словеначком језику у иностранству"([8]). Према томе право на уживање заштите ауторског права је једно *резервисано право* не само за домаће држављане (§ 1 т. 2) већ и за ауторе дела објављених први пут у Југославији (§ 1 т. 1) и дела објављених на нашем језику у иностранству (§ 1 т. 3). Отуда, као крајњи закључак, подвлачимо да се по југословенском Закону о заштити ауторског права уживање те заштите сматра као једно резервисано право под алтернативом три система: територијалног, персоналног и језичног.

Према томе изузета су од заштите ауторског права само дела страних држављана изашла или објављена први пут у иностранству и то (ако су то књижевна дела) на једном страном (дакле не српско-хрватско-словеначком) језику. Али и та дела могу имати, под нарочитим условима, заштиту наших закона. Ти нарочити услови су било уговорна (дипломатска) било законска узајамност (реципроцитет)([9]).

За та дела по Закону, у првом реду, *„важе прописи дотичног међународног уговора"*([10]). Ово се обично чита као услов уговорне узајамности (дипломатског реципроцитета). Међутим строго узевши овај пропис не мора баш увек имати тај значај. Сваки ратификован међународни уговор који би гарантовао или одређивао известан положај странца у погледу права на заштиту ауторског права код нас био би овде меродаван, без обзира да ли се њиме постиже уобичајени дипломатски реципроцитет или само једнострано уступање права или извесни положај који искључује узајамност.

Друга особина овога прописа „важе прописи дотичног међународног уговора" је његова растегљивост хоће ли се ту применити персонални или територијални (па чак и језични) систем. То питање Закон не решава. Он то оставља дотичном међународном уговору. Оно што је главно то је да се оваквом стилизацијом постиже истицање правила да међународни уговор може дерогирати начела која законодавац овде истиче. Начело које је од необичне важности истаћи да би се знало да овде Закон стоји на гледишту да је закон lex generalis према међународном уговору, који је овде (и по схватању самог законодавца) lex specialis и да судија овде треба изузетно да уговор (у оби-

ANALI PFB | anali.rs

([8]) Види т. 3 § 1.

([9]) О тим појмовима види расправу горе наведену под 2.

([10]) § 2, ст. I, реченица I: „У погледу заштите књижевних и уметничких дела странога држављанина, изашлих или објављених у иностранству, важе прописи дотичног међународног уговора".

му овог питања) примењује према његовом значењу и независно од правила територијалне концепције и схватање да је међународни уговор за судију један прост домаћи закон његове државе(11).

Најзад треће и основно значење овог прописа, то је да ће се то питање имати да реши колективним уговором (пројектованим приступањем наше државе Бернској Конвенцији)(12)(13).

Али поред свих ових важних особина овога прописа, ипак најважније његово значење лежи у томе што тек „Ако не постоји такав уговор, страни ће држављанин уживати по овом Закону заштиту својих дела у Краљевини Југославији само у случају узајамности" (§ 2. ст. II. реченица II). Дакле по стилизацији законској и ако су нарочити услови било дипломатски било законски реципроцитет, ипак ти услови нису алтернативне природе. На против однос дипломатског и законског реципроцитета је јасно одређен. Законски реципроцитет није алтернатива према дипломатском, већ правило је да *треба да постоји уговор*. Изузетно и само „ако не постоји такав уговор" странац се може позивати на законски реципроцитет. Ту не постоји факултативна алтернатива. На против законски реципроцитет је суплетивног значења. Он допуњује али само у одређеној хипотези (ако нема уговора). Отуда излазе два правила:

а) На законски реципроцитет може се странац позивати једино ако Краљевина Југославија у погледу на пружање права уживања заштите ауторског права нема никакав уговор о овој специјалној материји са странчевом државом.

б) Позивајући се на законски реципроцитет странац не може у погледу материје о заштити ауторских права стећи у Југославији више права од оних која су му у овом погледу гарантована међународним уговорима.

Отуда између странаца који уживају нашу заштиту у погледу ауторских права на основу дипломатског (међународног) уговора и на основу законског реципроцитета постоји једна велика разлика. Често могу странци имати у Југославији штете од дипломатског уговора, који би њихова држава закључила са нама. Тако ако се једна држава у материји ауторског права држи начела законског реципроцитета de droit commun, онда њени држављани имали би код нас (за сада претпоставимо) сва права која у тој материји закон даје и нашим држављанима. Међутим ако је ово питање регулисано са извесним ограничењима у дипломатском уговору закљученом између нас и странчеве државе онда ће такав странац (пошто се он може позивати на за-

(11) О томе видети: Архив, јули—август, 1928. г. стр. 71 и даље.

(12) Главне идеје садржане у овом отвореном међународном уговору изнете су у чланку г. Др. Јанка Шумана, Архив, за март 1930. г.

(13) Средином марта 1930. г. полуслужбена агенција „Авала" објавила је да је наша држава једним законом ратификовала ову конвенцију. Међутим тај закон још није проглашен. Дакле још у Југославији није позитивно право.

конски реципроцитет, једино „ако не постоји такав уговор...") морати да трпи све штетне последице ограничења која произилазе из уговора. Стилизација „ако не постоји...." дозвољава само овакво тумачење, и ако је било противно једној доста раширеној и усвојеној теорији из Међународног Приватног Права, *теорији минимума,* по којој, ако би странац имао већа права у материји ауторског права по унутрашњем законодавству (дакле позивањем на законску узајамност), онда ће му се она дати без обзира на то што му уговори дају мања права(14).

Али ако би се један странац позивао на законску узајамност било непосредно било посредно, позивајући се на теорију минимума, онда се постављају два врло деликатна питања. Питања: шта је то узајамност и како се она доказује?

Прво ћемо се позабавити овим другим питањем: како се доказује узајамност? О томе имамо непосредну одредбу у ст. II §-а 2: „Постојање узајамности мораће да докаже лице које хоће њоме да се користи". Дакле узајамност се не претпоставља. Она се мора доказивати. Actori incombat probatione. Само док овакво стање несумњиво годи нашој данашњој српској судској пракси и цело питање постоји ли узајамност зависи једино од вештине доказивања странке у питању(15) дотле ово питање више не одговара духу новог југословенског Законика о судском поступку у грађанским парницама . По Закону о заштити ауторских права странац са чијом државом не постоји међународни уговор по овој материји, мора доказивати да се са Југословенима у његовој држави поступа по начелу узајамности и да та узајамност заиста постоји. Дакле он ће доказивати иностранo право. Међутим по § 367 Југ. Грађ. Суд. Пост. у овом погледу „суд није везан за доказ, које су стране понудиле"(16). Отуда ми верујемо да је Закон о заштити ауторског права једино желео да овде истакне начело да се узајамност не претпоставља и да је странка која се на њу позива, дужна да о томе поднесе доказе, али да се тај Закон није упуштао у само извођење доказа, већ се оно мора вршити и ценити по општим прописима о парничном по-

(14) Ово питање неће се постављати код нас у пракси, јер приступањем наше државе Бернској Конвенцији то се питање решава позитивно у корист теорије минимума, коју изречно предвиђа чл. 17 Берлинског Акта. — Ближе о овој теорији код Antoine Pillet. Traité pratique de Droit International Privé, Grenoble — Paris, 1924, Tome II, No 429.

(15) О томе видети код Georgevitch Andra et Mihailovitch Stanoyé: Partie sur la Serbie dans le Recueil des Codes de Commerce de l'Universe, publié par Lyon—Caen, Paris, 1914, tome 36, p. 16.

(16) § 367 Новог југословенског Законика о судском поступку у грађанским парницама: „Право, које вреди у туђој држави, обичајно право, привилегије и статуте потребно је доказивати само у толико, уколико нису суду познати. — При доказивању ових правних наређења суд није везан за доказе, које су странке понудиле; он може у том циљу наредити по службеној дужности потребне извиђаје, а може се по потреби послужити и посредовањем Министра Правде".

ступку судском([17]). Дакле: узајамност се никада не претпоставља, о њој странка мора понудити доказе, суд је у сваком конкретном случају цени, али при извођењу доказа о постојању узајамности суд није везан доказима, које су странке понудиле, па чак шта више не мора ни захтевати од странке да их поднесе.

Друго питање је у непосредној вези са оним првим. Није довољно доказивати узајамност. Законска узајамност може постојати у два облика која се међусобно врло много разликују. Та два облика законске узајамности (законског реципроцитета) су ови: *формална* законска узајамност и *фактичка* законска узајамност. Ова два облика између себе диаметрално се разликују. — Кад *фактичке законске узајамности* захтева се не само да су домаћи држављани фактички изједначени у странчевој држави у уживању баш онога права на чије уживање странац претендује него и да га домаћи држављани могу искоришћавати у странчевој држави у оној мери у којој га странац жели искоришћавати код нас. Дакле да би било фактичне узајамности није довољно да постоји правно правило о изједначењу странца и домаћег у уживању права у једној правној материји, већ је нужно да постоји у иностранству и по садржини оно право на које странац претендује. (Према томе ако странац претендује на заштиту свога ауторског права на извођење позоришног комада — § 58 нашег Закона, онда се он не може позивати на то да наши држављани у његовој држави уживају једнакост у поступању у погледу на уживање заштите ауторског права у опште, већ напротив потребно је да се утврди да и код њих постоји право на извођење позоришног комада и да је то право дато и нашем држављанину било без икаквог услова било под условом законске узајамности). Ако се права садржински не поклапају, онда се сматра да услов узајамности није испуњен ни доказан. — Код *формалне законске узајамности* задовољава се самим доказивањем да се у тој материји домаћи држављанин третира од стране странчеве државе онако како она поступа са сопственим држављанином и то било без икаквих услова било под условом законске узајамности. Чињеница да домаћи држављанин, и поред једнакости поступања, не може да добије у странчевој држави уживање онога права на које претендује странац код нас, ако је то последица стања да се домаће и страно право садржински не поклапају, не би имала никаквог дејства по решење. То је околност која не искључује постојање услова узајамности.

Један од недостатака нашег новог Закона о заштити ауторског права несумњиво је то што је он прописао само постојање узајамности не одредивши ближе шта се има разумети под тим појмом. Очевидно Закон говори о законској узајамности. Али из Закона се не може извести *да ли је ту реч о фактичној или формалној законској узајамности?* Како се онда ствар има решавати? По општим правним начелима. То је решење не-

([17]) „О доказивању страног Закона" видети, Архив, октобар 1929. г.

сумњиво тачно, али није и целисходно. Овај Закон, по изјавама надлежних([18]), има за задатак да унифицира законодавство. Међутим општа правна начела не допуштају да се постигне тај резултат. По § 33 Аустријског Општег Грађанског Законика (реченица II)([19]) требало би применити *фактичку законску узајамност*. На против из текста Српског Грађанског Законика излази да је тај Законик стао на гледиште *формалне законске узајамности*([20]). Дакле из овога се види да није потпуно постигнуто оно што се хтело. Отуда судови или ће се поводити *питањем целисходности* и просто се задовољавати овде формалним законским реципроцитетом, јер је то више у складу са начелима Међународног Приватног Права, или ће ићи за *применом општих правних начела* о узајамности по домаћој концепцији. Ако се држе првог гледишта вређају позитивне законске текстове, ако се пак држе другог гледишта не постиже се јединство. Зато у интересу законитости и јединствености јурисдикције верујемо да је нужно хитно законодавно објашњење на коју је законску узајамност мислио законодавац редигујући § 2 Закона о заштити ауторског права. Верујемо да је мислио на формалну, али интерес сигурности правног саобраћаја тражи законодавчеву реч.

Д-р Милан Бартош

ЕКОНОМСКО-ФИНАНСИСКА ХРОНИКА.

Интересна стопа.

Пре нешто више од три године ми смо у „Архиву" (свеска за март-април, 1927.) покушали да побијемо аргументе које су представници нашег приватног банкарства били изнели у одбрану својих тадањих активних интересних стопа. Аргументи банкара састојали су се у главном у овоме: Разлика између каматних стопа које банке плаћају на улоге и стопа које оне наплаћују на зајмове долази отуда што су претерано високе све јавне дажбине које односе највећи део банчиних зарада. затим што су, услед опште скупоће режиски трошкови знатно повећани, што је ризик, због неповољног стања народне привреде врло велики и што се судске пресуде споро извршују. По мишљењу банака висока интересна стопа била је резултат наведених околности, које су независне од њихове воље, а не њихове тежње за што већом зарадом.

([18]) Конференција г. Др. Јанка Шумана, у Београдској Трговачкој Комори где је он као председник Управе за заштиту индустријске својине говорио Београдском Књижарском Удружењу.

([19]) Текст: „Такође морају странци, ако хоће да уживају подједнака права са грађанима, у сумњивим случајевима доказати, да држава, чији су они грађани, у *погледу права, о коме је реч*, поступа с аустријским грађанима исто онако, као и са својима".

([20]) Текст: „*Уопште у свима случајевима*, у којима страна држава са Србима поступа као и са својима, сматраће и ови закони странце као и своје...."

Ми смо у поменутој свезци „Архива" изложили да је интересна стопа у земљама са знатно већим фискалним оптерећењем била много мања него код нас; објаснили смо зашто скупоћа на банке не може онако деловати као што су то њихови представници тврдили. Једини умесан разлог који смо могли примити био је ризик са којим је код нас у то време било праћено кредитовање, ма да је у многоме овај ризик бивао увећаван непромишљеним радом самих банака.

Напоменули смо у исто време да је и за зајмове који су пружали потпуну сигурност (на пр. ломбардовање државних папира од вредности) интересна стопа била исто тако веома висока, чиме је аргуменат ризика на који су се банке позвале био знатно ослабљен. Своје излагање завршили смо са закључком да је скупоћа кредита код наших банака неоправдана и да неизбежно мора доћи до снижења њихових активних интересних стопа.

Наше предвиђање у току последњих година показало се као тачно. Банке су у знатној мери смањиле своје активне каматне стопе и ако су се моменти којима су оне правдале скупоћу својих кредита у малој мери изменили. Показало се да не само банке могу да спусте своју каматну стопу него да у исто време и учврсте свој положај, рашчисте ситуацију својих биланса и уопште знатно консолидују свој положај. Нетачност њихових аргумената од пре три године у потпуној се мери испољила.

У последње време промене које су се десиле не међународном новчаном тржишту, као и намера наших банака да снизе своју пасивну стопу, учинили су да се питање скупоће кредита код нас отпочне поново да дискутује. Није никакво чудо што је ово питање у толикој мери заинтересовало нашу јавност. После познатог слома на Њујоршкој ефектној берзи, слома који је по своме обиму далеко већи од свих који су забележени у историји савремене привреде, настало је у великим новчаним центрима нагло опадање интересне стопе на краткорочне зајмове, које су за кратко време пале на половину па чак и на трећину свога износа. Ово нагло и велико опадање каматних стопа узело је епидемички карактер и захватило скоро све земље. Наша држава једна је од оних малобројних земаља у којима се ове велике промене на међународном новчаном тржишту нису готово ни осетиле. Наша приватна интересна стопа одржала се у овоме времену скоро на непромењеном нивоу.

Последња промена есконтне стопе Народне Банке, која је пуних осам година износила 6% а од 28. маја снижена на $5^1/_2\%$, имала је за наше банке да буде знак да треба да приступе појефтињавању својих кредита. За сада у овом погледу није ништа учињено. Банке су на против мишљења да би пре требало тежити повећању интересне стопе него њеноме снижавању. У исто време оне приступају снижењу камате на улоге, што представља поуздан знак да оне осећају да саме прилике на новчаном тржишту захтевају појефтињавање кредита, за које оне не изгле-

дају расположене. Сасвим је онда разумљиво што су учестале критике на поступање наших банака, критике које на жалост у много случајева показују и неразумевање самога питања интересне стопе и садрже неизводљиве и за привреду опасне предлоге.

Ова непомичност интересне стопе на једном нивоу представља једно питање од првокласне привредне важности. Мислимо да је крајње време да се решавању овог питања посвети већа пажња. У овоме тренутку осећа се у нашој привреди као последица добре прошлогодишње жетве извесно оживљавање, једна несумњива тенденција на боље. Да се овај повољан преокрет у потпуности развије биће потребно привреду снабдети са обилним и, нарочито, јефтиним кредитом. Велико опадање цена које се стално наставља чини привредну делатност све мање рентабилном. Ми се не налазимо у фази каквог инфлационистичког напредовања када и највиша стопа омогућује добре зараде. На против, данас је потребно да се и поред неповољног кретања цена нађе начин да наша привреда крене напред. Ово може бити једино појефтињавањем производних трошкова у којима камате представљају један од најважнијих елемената. Треба само имати на уму у какав је тежак положај доведена наша привреда услед појефтињавања кредита у иностранству. Јефтинији кредит значи за иностране производњу могућност јефтиније производње, повећање њене такмичарске способности. Он у овом случају делује као какво смањење наше царинске заштите. У једноме тренутку када је наша привреда још на несигурним ногама ово појефтињавање кредита у иностранству може бити врло опасно. У једноме моменту када наша производња већ наилази на огромне тешкоће у иностранству њено релативно поскупљавање, које настаје услед тога што се код нас нису интересне стопе смањиле у истој сразмери као у иностранству, отежава функционисање привредног апарата на тај начин што отвара врата страним производима чија је производња, услед смањења интересне стопе, појефтинила док у исто време отежава извоз наших производа који ће за иностранство бити релативно скупљи. Ово је само једна од тешких последица коју за собом може донети одржавање наше интересне стопе на њеној данашњој висини. Можда у једноме другом тренутку последице не би биле тако тешке. Али у моменту када многи симптоми показују извесно опорављење у привреди може скупоћа новца код нас имати врло штетне последице.

Ми не видимо у маси привредних питања која чекају на решење важније од питања јефтиног кредита. Његовом уређењу мора се поклонити особита пажња, не само због потребе момента него у опште, да би се омогућило подизање наше привреде на један виши ниво. За право реорганизовање и модернизовање њено неопходно је да се у свима гранама њеним уведе кредит, који данас представља најважније оруђе савремене привреде. Степен употребе кредита представља у исто време и степен привредног нивоа који је достигла једна привредна заједница. И код нас се ово може лепо видети ако посматрамо поједине

ANALIFB | arhiv.ro

привредне покрајине. Код нас имамо и ту парадоксалну ситуацију да су крајеви који су сиромашни у природним условима за привредни рад у исто време и они који се највише служе кредитом и достигли су степен на коме се налази привреда запада. У широким и природом врло фаворизираним централним и јужним областима наше државе налази се употреба кредита, може се рећи, тек у своме повоју и главна пажња мора бити обраћена на популарисање кредита и поучавање и навикавање света на његову употребу. Али овакав посао је препун тешкоћа. На првом месту потребно је оспособити нашега човека да се служи кредитом и да га рационално искоришћује, т. ј., да помоћу кредита ствара нове вредности које ће представљати богаћење и друштва и појединца, бити извор одакле ће бити награђени сви учесници у производњи па и онај који је првобитно путем кредита ставио своја средства на расположење произвођачу. У погледу овога рационалнога искоришћавања ми не стојимо добро. Довољно ће бити да укажемо на појаву инвестирања краткорочних кредита која је нашој привреди нанела толико штете.

Код нас је још доста редак привредник који је потпуно дорастао модерном начину пословања. У данашње време када се од слободног такмичења привредних субјеката очекује оптимално снабдевање друштва са потребним добрима, мора привредник располагати са великом личном способношћу и спремом да би средства која му стоје на расположење искористио на један најбоље могућ начин. У нашој средини као у осталом у целоме свету истичу се појединци који, захваљујући својој спреми и обдарености, постижу успехе који су за дивљење. Али нама нису потребни толико ти што стрче, него они просечни привредни радници који знају да своју делатност развију довољно интелигентно и обазриво. Такви нама људи недостају и сваки најмањи потрес учини да многи изгубе главе, да се цео ток нашег привредног живота управи једном погрешном линијом. Тај нови тип нашега привредника мора да се створи и да се генерализује. У колико се у овоме правцу буде успело, у колико буде већи број оних који су у стању да рационално делају, биће и боље искоришћавање средстава са којима располажемо, па дакле и већа корист за народну привреду и за онога који оваква средства ствара и онога који их ставља на расположење привредницима па најзад и овим последњим. Ово ће бити и један важан елеменат појефтињавања кредита јер ће употреба капитала дати издашније резултате и у исто време умањиће се ризик са којим је данас скопчано позајмљивање капитала. Наш предузимач треба да постане стуб кредита, он у правом смислу треба да постане управљач, администратор капитала који су му дати на располагање. На овај начин могли би постићи два велика резултата, у смањивању пословног ризика и развијању воље код народа за штедњом, која данас не може бити велика, с обзиром на изложене моменте.

Али није само потребно да се образују људи способни за интелигентно пословање. Потребно је да им се ставе на расположење и неопходни органи једне савремене привредне организације;

у првом реду они који прате кретање привредних прилика код нас и на страни на један научни начин који дакле привредника могу упознати са стањем привреде и основним тенденцијама њеног развитка. Тек помоћу ових општих директива може се ток данашњег привредног живота управити ка најбољем циљу. Све ово је дакако посао за чије извођење треба много времена, рада а исто тако и рашчишћавање основних појмова. Код нас се свако осећа позван да решава најкрупнија привредна питања, па се то нарочито у последње време показало и у питању интересне стопе. Међутим ово је питање крајње деликатно сложено и због тога и постоје толико супротности у гледиштима најбољих стручњака.

Врло је тешко рећи за једну интересну стопу да је висока или ниска. Чак ово није ни толико важно колико да се утврди да ли једна интересна стопа одговара привредним приликама, да ли се код њене дате висине може постићи најинтезивнија привредна делатност. Интересна стопа налази се у непрестаном варирању које с једне стране представља резултат односа понуде и тражње за кредитом, али у исто време, нарочито у земљама са развијеном кредитном организацијом, показује и само стање народне привреде. Појачавање привредне делатности изражава се у постепеном дизању интересне стопе, пун напон привредне делатности карактерисан је врло високом стопом, док у временима привредне депресије и стагнације интересна стопа опада. Значи да најинтензивнија привредна делатност пада нормално у времена скупог кредита а да јефтиноћа кредита не представља за привреду никакву корист пошто је већ и сама знак привредног застоја. Ово гледиште мора бити кориговано у толико што висока интересна стопа није увек резултат правог односа понуде и тражње капитала и посредници у кредитном промету често су у стању да интересну стопу држе на нивоу који не одговара привредној ситуацији. Ово је нарочито случај у земљама у којима је образовање кредитних средства споро и у којима између банака не постоји велика конкуренција. Разуме се да и са стране државе односно емисионе банке, може да се тежи извесном регулисању каматне стопе у циљу било да се постигне јефтиноћа кредита, када се жели да се изазове извесна експанзија привредне делатности, било да се интересном високом стопом жели да парализују извесне неповољне тежње у народној привреди, тако на пример спекулација или прекомерно капиталисање и проширење производње). Може се дакле десити да ниска интересна стопа буде у супротности са интересима привреде и да висока буде највише у складу са овим интересима. Због тога је врло тешко рећи да ли је једна интересна стопа претерано висока или ниска. (Ова друга може бити још опаснија од прве, али привредни свет и јавно мњење обично не види у њој никакву опасност).

Ми мислимо да критеријум треба да се тражи на сасвим другој страни и то у самој услузи коју кредит по једној одређеној цени чини у привреди, по резултатима који се с њим у производњи даду постићи, једнм речју по продуктивности, по плодности кредита без обзира на његову цену. У сваком датом момен-

ту праћена је употреба кредита извесним и то врло различитим производним резултатима, чија величина није искључиво детерминисана интересном стопом. Ако са овога гледишта пођемо и посматрамо само привредну ефикасност кредита датог по извесној интересној стопи, онда ћемо лако доћи до закључка да не постоји ни висока ни ниска интересна стопа него да је једна одређена интересна стопа у извесним датим привредним околностима повољна а у другим опет неповољна за произвођача. Да се овај степен продуктивности кредита одреди није ни мало лако. Али је важно и потребно да се бар приближно утврди како у овоме погледу стоје ствари у појединим гранама народне привреде.

Има додуше момената када се са лакоћом може констатовати да је интересна стопа сувише висока. То је на пример случај у нашој земљи. Ми смо пре неколико година имали врло интензивну делатност код врло високих интересних стопа. Скуп кредит није ометао да предузећа раде са великим зарадама. Данас и поред знатног снижења интересна стопа још је сувише висока да се може говорити о њеној продуктивности. Пољопривредна производња до скоро није могла рачунати на произвођачки кредит по стопи која би саму производњу учинила рентабилном. И трговина је све више отежана. Једино још индустрија, у колико је заштита довољно висока може да плаћа више за своје кредите.

У самој земљи скупоћа кредита је врло различита и у појединим крајевима узима зеленашки карактер. Ако узмемо да просечна есконтна стопа за првокласне менице износи 10—12% онда ћемо видети да је код нас краткорочни кредит (дугорочни кредит у правом смислу наша привреда готово и не ужива) око три пута скупљи него у Немачкој а 5—6 пута скупљи него у Француској, Енглеској, и Сједињеним Америчким Државама. И у поређењу са већином осталих земаља ситуација је за нас врло неповољна.

Није могућно очекивати да интересна стопа буде код нас иста као и у иностранству. То ни пре рата није био случај. У Србији која је била сразмерно сиромашнија у капиталима него данашња наша држава, није интересна стопа достизала ни двоструки износ стопа практикованих у иностранству. Данас је интензитет образовања капитала код нас јачи него пре рата. У току прошле године повећали су се улози на штедњу за 15,6%. И у опште код банака се не осећа оскудица у средствима и висока интересна стопа се бар у овоме тренутку не може правдати нашим сиромаштвом у капиталима. Њени узроци леже на првом месту у тежњи банака да одрже интересну стопу на данашњој висини и у недостатку једне одговарајуће политике регулисања каматне стопе. Досадашњи покушаји у овоме правцу ограничавли су се на одржавање конференција. Питање каматне стопе може се, међутим, решити само тако ако се највеће установе које на нашем новчаном тржишту имају утицаја удруже за једну заједничку акцију. Што приватне кредитне установе не желе смањење интересне стопе сасвим је разумљиво. За њих ово значи смањење и самих њихових прихода. Мали број великих банака олакшава њихово спора-

зумевање у погледу коштања кредита, тако да би оне без конкуренције извесних државних и задружних кредитних установа и Народне Банке могле своју интерену стопу одржавати тако рећи на произвољној висини. У овој прилици оне исто онако као и сваки други привредници желе да постигну што већу добит, што им се не може замерити као и докле се год ни другима не замера. Али је велико питање да ли је оваква политика у складу са интересима самих банака, док је очигледно да је у супротности са интересима народне привреде. Наше банке у погледу свога кредитнога посла имају код нас као готово неку врсту фактичког монопола. Конкуренција међу њима је практично искључена и у колико је има долази једино од стране горе наведених установа. Као и сваки монополист и банке могу својом тежњом за постизањем што веће цене за своју робу — кредит себи нашкодити на тај начин што смањују могућност пласирања те саме своје робе. Многи послови који се код данашње интересне стопе могу обављати постали би изводљиви ако би кредит појефтинио за неколико процената. Банке би у пословном погледу захватиле шире слојеве нашег привредног живота и постигле најзад и сразмерно већу добит, проузрокујући у исто време и јачу привредну делатност у земљи у којој леже могућности и појачања њиховог сопственог пословања. Треба сигурно много одважности за банке да крену једним оваквим путем. Данашња њихова политика је свакако много удобнија и ако је врло штетна за народну привреду па на крају и за саме банке Било би врло погрешно чекати да банке саме увиде сву штетност своје каматне политике. Оне морају бити упућене, па и натеране на промену свога досадашњег држања у питању висине њихове интересне стопе. Ми данас располажемо са установама и са средствима да се поведе једна смишљена акција за појефтињавање кредита. Ту је на првом месту Народна Банка којој је и дужност да регулише кредитни однос. Она данас истина не располаже са довољно средстава да би могла бити господар на нашем новчаном тржишту. Али она је ипак за наше приватне банке својим кредитима и својом жиро организацијом један врло важан чинилац и она би и данас могла у јачој мери утицати на кредитну политику наших банака. Она би то могла још у већој мери ако би јој држава исплатом једног дела свога дуга омогућила да повећа обим својих кредита привреди. Појачањем њеног кредитног потенцијала Народна Банка би могла да постане у правом смислу резервна банка, допуњујући нашу кредитну организацију, која је данас услед одсуства могућности обилног реесконта непотпуна и несигурна. На овај начин би Народна Банка била доведена у могућност и да врши одлучнији утицај на кретање интересне стопе у земљи.

За појефтињавање кредита код нас од врло велике би важности било и спровођење законске стабилизације динара. Ова реформа отворила би у нашу земљу пут страним капиталима који данас леже незапослени. Примамљени високом интересном стопом страни капитали почели би притицати у масама и неизбежно би довели до појефтињавања кредита. Али осим ове конкурен-

ције иностранства која би знатно могла отежати нашим банкама искоришћавање њиховог фактичног монопола морала би се у самој земљи целокупна кредитна организација ставити на једну нову основу. Као пандан приватноме банкарству и у циљу да парализује његову тежњу за искоришћавањем повољног положаја, имао би се изградити на најширој основи један кредитни систем који би се састојао у кордирнирању рада свих државних, професионалних и задружних кредитних установа. У колико поједине гране овог замишљеног кредитног система не би биле организоване или довољно проширене имало би се овом послу приступити што пре. На првом месту би било потребно основати једну специалну кредитну установу за нашу индустрију а можда и за трговину. У овим установама би држава морала себи осигурати могућност контроле и најбоље би било да оне добију и полудржавни карактер. На овај начин све би привредне гране добиле своје специјалне кредитне установе које би све у Народној Банци имали свој ослонац и координаторни орган. Оваква кредитна организација морала би се преко задруга распрострти преко целе земље и била би у стању постићи за нашу привреду тако важно појефтињавање кредита. Она би у исто време била и регулатор интересне стопе и оруђе једне ефикасне привредне политике а исто тако и потстрек за наше приватне банке да рационалније развију своје пословање.

Д-р Александар Јовановић.

СУДСКА ХРОНИКА

О недељивости судског признања.

Првостепени суд за град Београд пресудио је недавно једну парницу, у којој је начело недељивости признања играло одсудну улогу. У тој парници показало се како невештина једнога адвоката може да упропасти парницу и да доведе до губитка права, које би вештији адвокат сигурно избегао.

Чињенично је стање ово:

Тужилац Х. тужи суду У. и моли да суд У-а осуди на плаћање 6700 динара дуга од неплаћене кирије. За доказ својих навода тужилац Х. нуди туженоме главну заклетву на ту околност: да није закључио уговор о закупу са тужиоцем и да не дугује за време од 1 маја 1927 до 1 октобра 1928 године на име закупнине по 800 динара месечно, а на противну околност изјавио је да прима повраћену заклетву.

Тужени У. није на тужбу одговорио а на рочишту је изјавио: да је заиста становао у кући тужиоца од 1 маја 1927 новембра 1928 уз месечну кирију од 700 динара и да је ову кирију исплатио. Тужиоцу, вели, није ништа остао дужан, а ако тужилац налази да му тужени што дугује, нека докаже и он — тужени — платиће.

На истом рочишту *заступник тужиоца* навео је да, пошто је тужени признао постојање уговора о закупу, време трајања закупа и закупну цену и на њему — туженом — лежи дужност доказивања да је кирију исплатио, а он то није учинио, то моли суд да га осуди у смислу тужбе с тим да тужбу проширује и за месец октобар.

Тужени је изјавио да тужилац није доказао тужбено тражење и да има бити одбијен.

Првостепени је суд под 16. XI. 1929. Бр. 80387 пресудио да се тужилац од свога тражења као недоказаног одбије с позивом на § 178 грађ. суд. пост., јер није доказао постојање дуга од кирије.

Апелациони Суд одобрио је ову пресуду као на закону основану а ово у толико пре „што од стране тужиоца понуђена заклетва не обухвата решавајућу околност: да је тужени остао дужан спорну суму већ само да је између парничара постојао спорни однос, признат од туженог, § 180 грађ. суд. пост., из којега се не може извести да тужени није платио дужну кирију, § 178 грађ. суд. пост."

Као што се из чињеничног стања види, у овој парници постојало је признање туженога о фактима која је тужилац навео, али не *просто признање,* о којем се говори у § 180 грађ. суд. пост., него *квалификовано признање* из § 185 грађ. суд. пост. По § 178 г. с. п. парничар треба да докаже збиља на којима оснива своје право. И да је тужени признао у свему наводе тужиочеве, дакле: да је за наведено време становао као кирајџија у тужиочевој кући и да му је остао дужан суму коју тужилац на име кирије тражи, онда би се ти наводи тужиочеви у смислу § 180 г. с. п. сматрали као истинити, тужилац би био ослобођен дужности доказивања, и суд би туженога осудио на плаћање признатога дуга.

Међутим тужени је признао наводе тужиочеве у томе да је становао у тужиочевој кући, али уз то је тврдио да је кирију платио и да није дужан на име кирије ништа. Такво је признање у смислу § 185 грађ. суд. пост. *недељиво.* Јер § 185 вели: „Ко хоће признањем противника да се ползује, мора то признање онако како је исказано потпуно примити а не може оне околности које су му полезне примити, а оне које су за њега штетне одбацити." Примењен на овај конкретни случај, § 185 наређује: да тужилац има да прими признање онако како је исказано, т. ј. да је тужени становао у тужиочевој кући за време које је тужени навео, по цену коју је навео и да је тужени кирију платио тако да на име кирије не дугује ништа. Наравно да би на основу оваквог *квалификованог признања* суд одбио тужиоца од тражења. Међу тим пуномоћник тужиочев хтео је оно, што § 185 не дозвољава, на име: да подели признање туженога, т. ј. да се *узме* да је тужени признао постојање уговора о закупу, време трајања закупа и закупну цену, а да се из признања одбаци оно што је за тужиоца штетно, т. ј. навод туженога да је кирија плаћена, па онда да туженоме, који признаје уговор о закупу, тра-

јање његово и закупну цену, натовари дужност доказивања да је цену платио...

Вештији адвокат понашао би се у овој парници друкчије. Знајући да је признање туженога по § 185 г. с. п. недељиво, он се њиме не би ни користио, не би се на њ ни позивао, као и да га нема. Тада би, према § 178, дужност доказивања падала на тужиоца. И пошто није имао других доказа, то би он позвао туженога да се у смислу §§ 283 и 287 грађ. суд. пост. изјасни: прима ли главну заклетву на околности, које је тужилац навео, или је враћа тужиоцу. Ако би тужени примио заклетву, пресуда би гласила да се закуне па да се тужилац одбије од свога тражења; ако би је повратио суд би пресудио да се тужилац закуне на своје наводе, па ако се закуне да му тужени плати тражену суму, а ако се тужени не би хтео изјаснити, онда би се узело у смислу §§ 162 и 140 под в. да заклетву тужиоцу повраћа, и суд би пресудио да се тужилац на своје наводе закуне па да му тужени плати тражену суму.

Невештином пуномоћника тужилачке стране ова је изгубила парницу. И, што је још горе по тужиоца, тужени је овом пресудом стекао у своју корист *приговор пресуђене ствари* (exceptio rei judicatae). Кад би тужилац поново подигао тужбу за своју тражбину, тужени би на основу §§-а 108 и 109 тачка 1. могао тражити и успети да суд парницу, као већ једном пресуђену, *одбаци*...

Нови Законик о поступку судском у грађанским парницама *не познаје установу квалификованога признања* у оном смислу како је предвиђа § 185 садашњег грађ. суд. поступка. По § 362 став 2 новог Законика суд оцењује по слободном уверењу, брижљиво обзирући се при том на све околности, „у колико се таква признања додатцима и ограничењима странке потиру или у своме дејству умањују." Према томе кад постоји такво квалификовано признање, онда судско признање губи, услед додатака и ограничења, изнетих од стране признаваоца, за судију обавезну снагу, и судија *цело признање* по свом слободном уверењу оцењује. Он може, у смислу §§ 368 став 1 и 362 став 2, узети да се неки чињенични навод у изјави признаваоца (у признању) има сматрати као истинит а други као неистинит, као и што може узети да никаквог признања у ствари и нема тако да наведени факат остаје недоказан те да га тек треба доказати. По новом законику дакле могао би суд у овој парници узети да је постојање дуга од кирије признањем утврђено а да не стоји навод туженога да је дуг платио тако да би овај имао да доказује исплату дуга од кирије.

Д-р Д. Аранђеловић

О неизвршењу и непотпуном извршењу службене заповести претпостављеног као крив. делу из § 41. војн. кривичног законика.

Војни државни тужилац тужилац Војног суда за официре тужио је Војном суду за официре више официра и контрактуалних војн. чиновника, између осталог и за дело из 2. ст. § 41. војн. казн. зак. зато што као одређени чланови ко-

мисије за преглед и пријем брашна за Потиско Интенд. слагалиште у 1925. год. нису вршили мерење истог, ма да су били дужни према условима уговора између лифераната и државе да га мере, већ су примали бруто за нето и на тај начин причинили држави штету од око 40.000 дин.

Војни суд за официре нађе да у изложеној радњи одн. нерадњи оптужених не стоји крив. дело неизвршења одн. непотпуног извршења заповести предвиђено из 2. ст. § 41. воj. крив. зак. већ дисциплински иступи из тач. 3. у вези тач. 22. чл. 5. уредбе о војној дисциплини. А како су ови иступи застарели то је све оптужене решењем својим отпустио испод суђења. Ово своје гледиште бранио је следећим разлозима:

„ . . . За постојање дела из 1. ст. у вези 2. ст. § 41. воj. крив. зак. битно је, да ко никако или у неколико не изврши заповест претпостављеног која се тиче службене дужности, па је отуда било штетних последица за службу. Заповест пак мора бити специјално издата за извршење неког одређеног посла или дужности. Међутим у изложеним случајевима то не стоји.

Сви оптужени су..... у комисију за преглед и пријем брашна одређивани специјалним наређењима (заповестима) команданта места Нови Сад—Петроварадин, и они су та наређења..... у потпуности извршили, тј. брашно су према издатим наређењима (заповестима) прегледали и примили. Према чл. 19. услова за набавку потребног хлебног брашна комисија одређена за преглед и пријем брашна имала је да после квалитативног пријема брашно прими и квантитативно. Ови и овакви пак услови за набавку брашна су генералне и трајне одредбе (прописи) јер не регулишу само преглед и пријем брашна од стране комисије већ и друге послове, који члановима комисије за преглед и пријем брашна нису стављени у дужност већ другим органима; а те и такве генералне наредбе — генерални прописи нису оне заповести чије неизвршење долази под одредбу § 41. воj. каз. зак. већ непоступање по истима је дисциплински иступ, јер такви поступци представљају било лабаво вршење службе — тач. 3. чл. 5. било огрешење о службено наређење, заповест, наредбу, забрану или пропис у опште — тач. 22. чл. 5. Уредбе о војној дисциплини.

Сем тога, баш и када би се прописи ове врсте, тј. пом. услови прописани за набавку, преглед и пријем брашна, сматрали као специјалне заповести, чије немарно неизвршење долази под одредбу § 41. воj. крив. зак..... ипак ни у једном од изложених случајева дело из 2. ст. § 41. воj. крив. зак. не може да стоји, пошто непоступање у свему по пом. условима приликом пријема брашна — немерење брашна од стране оптужених — последица је простог небрежења а не намере њихове да брашно не мере и ако им је наређено да то чине, а за постојање пом. дела битно је: да је неизвршење заповести намерно. Да је пак у овом случају немерење брашна приликом пријема истог од стране оптужених последица простог небрежења суд закључује по томе, што су сви оптужени у своју одбрану..... навели, да брашно нису мерили због тога што су сматрали да је то дужност руководаоца слагалишта који за исто квантитативно и одговара, а иначе руковалац поручник Ш. А. говорио им је да је мерење брашна његова дужност, па их је шта више о примљеној количини изве-

ANALI RFB | anali.rs

штавао, и на основи тога извештаја они су и уписивали количину примљеног брашна, која одбрана оптужених не само што ничим није у сумњу доведена и што је као таква вероватна, већ је шта више по тач. 3. § 46. Зак. о пост. вој. суд. у крив. делима доказана исказом тадањег руковаоца, поручника у пензији Ш. А..... А из овога се несумњиво и јасно види да се оптужени пре пријема брашна са условима о пријему истог нису ни упознали.

Према томе немерење брашна од стране оптужених..... последица је.... немарности њихове у вршењу службе, неупознавања њиховог са одредбама прописаних услова, због кога неупознавања су и били у уверењу да је мерење брашна дужност једино руковаоца, па га због тога и нису контролисали: да ли и на који начин брашно мери и да ли су његови извештаји о примљеној количини тачни, а у таквим поступцима се такође огледа само дисциплински иступ предвиђен у уредби о војн. дисциплини (немарно и лабаво вршење службе; тач. 3. чл. 5. ур. о вој. дисц.).

.... У изложеним случајевима, дакле, оптужени су... немарно и лабаво вршили поверену им службу и огрешили су се о службене војне прописе, те у њиховим радњама стоји.... према сваком од њих дисц. иступ из тач. 3. у вези тач. 22. чл. 5. ур. о вој. дисциплини".

Велики војни суд, који одлуке првостепених војних судова понова расматра у другом и последњем степену, није се сложио са Војним судом за официре већ је по жалби војног тужиоца решење Вој. суда за официре преиначио и својом пресудом од 6. дец. 1929. год. све оптужене осудио на казну за дело из 1. ст. § 41. војн. казн. зак. заснивајући своје гледиште на овим разлозима:

„Погрешно је првостепени суд у разлозима свога решења под I нашао да у инкриминисаним радњама оптужених..... не стоје дела из 2. ст. § 41. вој. каз. зак. већ дисц. иступи из тач. 3. чл. 5. Уредбе о војн. дисциплини, који су застарели, па све оптужене по тим оптужењима отпустио испод суђења, узимајући да дела из § 41. вој. каз. зак. не може бити за то што се оптужени не вршећи мерења приманог брашна, која су по уговору закљученом између државе и лиферанта били дужни да врше, нису огрешили ни о какву специјалну заповест односно наређење претпостављених неизвршењем исте, већ су се лабавим вршењем службе огрешили о генерални и трајни пропис о начину пријема брашна од лиферанта од стране пријемних комисија, као и за то што су оптужени та мерења брашна пропустили да врше из простог небрижења, а не намерно што је за постојање дела из § 41. вој. каз. зак. битно.

Оваква резоновања првостепеног суда не могу опстати, јер не одговарају ни закону ни пречишћеним појмовима у војсци, ни логици, па ни самом стању ствари по овом оптужењу. Пре свега, кад су оптужени посебним заповестима команданта места Нови Сад—Петроварадин, као надлежног за то, одређивани за чланове комисија за преглед и пријем појединих партија брашна испоручиваних од лиферанта за војску, онда се никако не може узети, како то првостепени суд погрешно чини, да су оптужени примајући брашно без мерења, које су по чл. 19. услова за набавку хлебног брашна били дужни да врше, добивене заповести команданта места „у потпуности извршили", те да се немерењем приманога брашна нису огрешили о те заповести већ о прописане услове за преглед и пријем

брашна чија повреда као генералних и трајних прописа да не потпада под одредбу § 41. вој. каз. зак. већ да представља дисциплински иступ лабавог вршења службе из тач. 3. чл. 5. уредбе о војн. дисциплини.

Оптуженима је посебним заповестима стављено у дужност да изврше један одређени посао — преглед и пријем испоручиванога брашна — и они су били дужни да те заповести правилно и у потпуности изврше, а то су могли и имали да учине само онаквим прегледом и пријемом брашна, како је то односним прописима регулисано. Оптужени тако нису поступали, већ су примали брашно без мерења и подносили извештаје о количинама приманога брашна које нису ни на који начин претходно утврдили. Тиме су повредили заповест којом им је тај посао био стављен у дужност непотпуним и неправилним извршењем исте и на тај начин учинили дело из § 41. вој. каз. зак. јер добивену заповест о прегледу и пријему брашна нису извршили у потпуности и онако како је то прописано. То, пак, што је начин на који се наређени преглед и пријем брашна имао да врши, регулисан прописаним условима за тај посао, као сталним прописима, ни у колико не може да мења природу и карактер њиховог неправилно извршеног заповешћу наређеног им посла као неизвршења те заповести, јер се ни по каквој логици не може узети да су оптужени заповест „у потпуности извршили" тиме што су брашно само прегледали и примили, а да се то што га нису и мерили те заповести и не тиче него само прописаних услова. Целокупна служба у војсци регулисана је сталним прописима и по њима се врши, али се за то ипак за сваку службу издају посебне заповести, но тим заповестима се наређује само *шта, кад и ко* има да изврши, а не *како* ће то да изврши, пошто је то „како" сталним прописима регулисано, те је првостепени суд у својим напред наведеним разлозима побркао те две сасвим различне ствари. Прописима Ратне службе нпр.: регулисано је како се врше поједини покрети трупа у рату али се за то ипак за сваки поједини покрет посебном заповешћу одређује која ће трупа, кад, у ком правцу и са каквим циљем или задатком који покрет имати да изврши. И за свако извршење заповести прописано је у Правилима Службе како има да буде, па ипак неизвршење или непотпуно извршење једне заповести није повреда Правила Службе већ повреда те заповести.

Исто тако неумесан је и други разлог првостепеног суда, да је за дело из § 41. вој. каз. зак. потребно намерно неизвршење заповести, а не из небрежења као што је то у овом оптужењу случај. Тиме првостепени суд противно закону уноси у биће тога крив. дела један елеменат који нити закон тражи нити га природа и интерес службе у војсци допушта и сме допустити. На против, без икаквог је утицаја на постојање дела из § 41. чињеница да ли је извршење заповести учињено намерно одн. умишљено или пак из небрежења одн. нехатно. Служба у војсци, која се сва и састоји у издавању и извршивању заповести, а која се у сваком случају мора заштитити од сваког ометања и имати обезбеђен редован ток и потребан успех, не допушта такво разликовање у неизвршењу заповести, јер је за њу штета одн. за војску опасност од неизвршења заповести увек иста без обзира да ли је то учињено намерно, умишљено или нехатно. На постојање дела из § 41. дакле има утицаја само природа и значај неизвршене заповести, а не и природа самог тог неизвршења и побуда кривчевих.

ANALI PER | analiza

У представљеним радњама оптужених, дакле, стоје дела неизвршења службених заповести, предвиђена у § 41. вој. каз. зак., али се казна оптуженима за та дела не може изрећи по 2. ст. § 41. како то тражи тужба вој. државног тужиоца, пошто извршењем тих дела нису причињене никакве штетне последице *за службу*, што је за примену одредбе 2. ст. § 41. битно, већ је причињена материјална штета за државну касу за коју су оптужени материјално одговорни.

Оптужени се, према томе, имају осудити на казну по 1. ставу § 41. вој. каз. зак.....“

Разлози Великог војног суда у колико се односе на обарање првих разлога Војног суда за официре, да су оптужени и ако брашно нису мерили „заповест у потпуности извршили“, и по нашем мишљењу на свом су месту. Јер, кад је према условима уговора комисија била дужна између осталог да брашно прима и квантитативно, а заповешћу упућена да пријем врши у свему по условима уговора, онда је она требала поред прегледа брашна да исто и мери, а кад то није чинила јасно је да заповест није извршила у потпуности.

Но, не слажемо се са другим делом разлога Великог војног суда, на име: да је на постојање дела из § 41. без икаквог утицаја чињеница да ли је неизвршење заповести учињено намерно — умишљено или пак из небрежења — нехатно. И ако је за војску штета одн. опасност од неизвршења заповести увек иста, без обзира да ли је то учињено намерно, умишљено или нехатно, ипак законодавац увек прави разлику између умишљајног и нехатног извршиоца крив. дела па то чини и у овом случају, и, да би онај који не изврши заповест било никако или у неколико могао бити кажњен по § 41. вој. каз. зак. потребно је не само да му је заповест издата већ и да је са истом упознат па да и поред тога *намерно* исту не изврши било никако или у неколико. Битно је дакле да је извршилац овог крив. дела свестан тога да му је издата изв. заповест и да је по том не изврши умишљено а не нехатно. Ово се да закључити и из 3. ст. § 41. вој. каз. зак. у коме је за извршиоца овог крив. дела у мобилном или ратном стању, ако је услед неизвршења заповести било штетних последица по војску, предвиђена казна робије, а у тежим случајевима *смртна* казна. Јер, овако строгу казну законодавац је несумњиво прописао за умишљајног, а не и за нехатног извршиоца овог крив. дела.

Законодавац увек води рачуна о природи кривичног дела и побудама кривчевим, па је то несумњиво учинио и у овом случају. Поступак онога који добивену заповест намерно не изврши сматра преступним а у мобилном и ратном стању злочиним кривич. делом. Док поступак онога који издату му заповест из нехата не изврши сматра иступом и оставља претпостављеном, у првом реду ономе који је заповест издао, да ту грешку свога потчињеног дисциплински расправи, узимајући да ће у таквом случају и дисциплинска казна имати повољно дејство. Када то не би био случај онда

ARHIV VOJVODINE | arhivvojvodine.rs

би законодавац, водећи рачуна о побудама кривчевим посебним прописима и у § 41. оделио радњу нехатног од радње намерног извршиоца, као што је то учинио у другим случајевима ма да је и тамо штета и опасност за војску иста, без обзира да ли је то учињено намерно, умишљено или нехатно. Тако нпр.: штета и опасност за војску иста је кад ко прими предмете за снабдевање војске који не одговарају прописаним условима или уговору, па ипак законодавац у § 133. воj. каз зак. прави разлику да ли су такви предмети примљени са непажње или немарљивог вршења службе или пак намерно. У првом случају постоји преступно у другом злочино кривично дело; итд.

Из изнетих разлога воj. суда за официре види се да оптужени, као чланови комисије за пријем брашна, уговор, по коме су брашно требали да примају, нису прочитали, а то је свакако резултат њиховог немарљивог и лабавог вршења службе. Према томе заповест у потпуности нису извршили — брашно нису мерили — због тога што се са истом нису у свему ни упознали, због свога лабавог вршења службе, у чему се и по нашем мишљењу огледа дисциплински иступ који је и Војни суд за официре нашао да према оптуженима стоји, а не дело из 1. ст. § 41. војн. казн. зак.

Могло би се поставити питање: да ли примљено брашно које комисија није мерила а укупна количина је због немерења лакша од количине која је требала да буде примљена, одговара прописаним условима и уговору? Ако се одговори одречно онда би у том случају према оптуженима стајало крив. дело из 1. од I ст. § 133. воj. каз. зак. јер су то брашно које не одговара прописаним условима и уговору оптужени примили са немарљивог вршења службе.

Радосав Ј. Перуновић

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ

Dr. G. Popovitch; **La composition du Conseil de la Société des Nations.** *Исти,* **Међународноправни положај папе** (оштампано из „Архива за правне и друштвене науке", 1929).

Госп. Д-р Ђура Поповић, члан Главног секретаријата Друштва народа, добро познат код нас својом пропагандом идеје Друштва Народа (предавањима, нарочито у Љубљани), чланцима (нарочито у Енциклопедији Ст. Станојевића) и у сталним додирима са студентским друштвима Д. Н. — објавио је књигу под горњим називом.

ANALI PFB | anali.rs

*

Приликом и поводом ступања Немачке у Д. Н. 1926 десиле су се важне промене у саставу и организацији ове установе. Немачка, постајући стална чланица Савета уносила је

промену у односу снага, и да се са свим разумети да су том приликом државе другог реда, Шпанија и Бразилија, покушале да остваре своју амбицију да постану стални чланови Савета. Криза, изазвана тиме, завршила се на тај начин што се: 1° повећао број привремених места од 6 на 9; 2° што се уредило питање реда како ће државе, нестални чланови, улазити у Савет; 3° што је дато Скупштини право да опозива сталне чланове; 4° што су створени и полустални чланови установљавајући могућност поновног избора несталних чланова. Најважније је да је у току од 7. год. (од постанка ове установе) број чланова порастао од 8 на 14.

По г. Поповићу, криза је до душе била дуга, али корисна, пре криза рашћења (т. ј. спојена са рашћењем) него ли криза пропадања „дубља и органска" т. ј. стална, од самог рођења, како је претставља G. Scelle, кога иначе писац много цитира. Друштво Народа је савлађујући тешкоће од 1928, доказало да има довољно животне снаге и еластичности. Ово не би било само по себи довољно да поврати нашу веру у Друштво Народа. За то писац покушава у своме закључку, где баца један ретроспективан поглед, да нас убеди указујући нам на нужност развоја у томе правцу. Ту он уме врло добро да претстави како се развој међународног права не може да замисли, а да међународна заједница не добије све више у својем ауторитету, одн. у средствима власти.

Писац у својој књизи разматра шта значе и шта вреде промене учињене у организацији Д. Н. 1926., историјат сваког по на особ питања, вешто распоређујући и расчлањући материју. Књига одаје човека који је живео непосредно у атмосфери Друштва Народа и посматрао га у непосредној близини — на шта је с правом указано у критикама које су изашле у *Новој Европи* и *Српском књижевном гласнику*. Има пуно опажања закључака и, просто, познавања функционисања и организације Д. Н. којима може да располаже само човек који је живео тамо. Но отуда можда велика опрезност у закључивањима. Писац не воли да узлета високо нити прави какве моћно сграђене конструкције и разрађује какав свој поглед на установу. То може бити знак слабе фантазије и конструктивне моћи, али то је на сваки начин и знак смисла за стварност.

Имамо утисак, сем тога, да писац није смео да нам све каже. Вероватно, као чиновник Д. Н. није нам могао саопштити све „тајне" Д. Н. (пошто, на жалост, ни оно није ван политике).

У питању је ли добро или зло — повећати број чланова Савета Д. Н., он наглашава да се цело питање састоји у томе, да се нађе права пропорција између броја чланова Скупштине и броја чланова Савета, а то је ствар искуства и такта. Не сме се дакле пресуђивати са *да* и *не* него питање је у томе *докле да* и одакле *не*. При томе ваља водити рачуна такође и о *важности* чланова: није свеједно хоће ли приступити Д. Н. један

члан од 2 милиона становника или од 70. Опасност је ту да писац није избегао само решавање проблема. Али ево, додаје да садашњи број *одговара* садашњем стању ствари и да је то и искуство потврдило. Главну опасност за повећање чланова Савета види у преношењу свих важних питања надлежности Скупштине у надлежност Савета што се почиње да манифестује после 1926.

Да има у Савету *сталних* чланова — против чега већ има једне изразите опозиције у науци, — писац објашњава ауторитетом (фактичким, политичким) великих сила (сталних чланова). Јер одлуке Д. Н. ће имати вредности тек, ако су донете са сагласношћу великих сила и ако се одговорност за њих може свалити на леђа ових.

Писац нам, за тим, објашњава питање трајања мандата несталних чланова. (Време од 3 год., утврђено на сазиву Скупштине у септембру 1926, изабрано је као један средњи рок. То правило је коригирано тиме, што се једна држава не може поново изабрати за време за које је била у Савету, т. ј. за 3 год. и да се Савет обнавља годишње за једну трећину. Има ту један важан изузетак, али ми се на њему не можемо овде задржавати).

За разлику од G. Scelle,-а сматра да је ипак добро, што је Скупштини дата могућност да мења чланове, на име подвргавајући све чланове, дакле и сталне, поновном избору; и ако ће се то у пракси ретко догодити.

Врло је важно питање децентрализације или регионализма Д. Н. Овај проблем се поставио тиме, што је Д. Н., барем у почетку имало изразито европски карактер. То је било разумљиво због отсуства Сједињених Америчких Држава и што се Д. Н. образовало на континенту, где је у главном вођен и завршен велики светски рат. Писац показује да се у току времена сразмера мења у корист ваневропских држава. У почетку се однос изражава 4 према 2, а данас 8 према 6. (1926 Савет је био састављен од 9 европских држава, 3 латинско-америчке и 2 азиатске. Међу европским су биле 2 словенске државе и 2 члана Мале антанте. 1927 први пут улазе енглески доминиони, чиме се повећава за 1 број ваневропских држава у Савету). С друге стране је сâм Савет у више махова показивао тежњу да уведе и ваневропске државе. Но одлучујуће је, по њему, да принцип децентрализације или регионализма, по којем државе треба да су у Савету претстављене сразмерно по континентима, не одговара чињеницима. Једном речи, нема континената као *политичких*, већ има само континената као *географских јединаца.*

Писац нас упознаје такође са историјом уредбе од 1926, која и сада важи, о бирању чланова савета, указујући на политичке узроке који су руководили (на име жеља да би Немачка и Бразилија могле ступити одмах у своје функције). Бирање се врши годишње за трећину чланова тајним гласа-

њем и апсолутном већином, и то у почетку сваког сазива, тако да би ново изабрани чланови одмах ступили у функције.

У бирању *ad hoc* писац види једну одличну установу гаранције права држава које нису чланови Савета. Јер у конкретним питањима могу учествовати на један начин државе, које су њима заинтересоване, а нису чланови Савета.

При крају књиге писац нам пружа добар преглед дела о Д. Н. у питањима које је он расправљао и њихових писаца. Преглед је израђен по једном нарочитом методу. Јер не само да чини један пажљив избор него и даје кратку карактеристику дела и писаца, што ће свакоме, који се бави овим питањима, корисно послужити.

Писац је имао прилике у више махова да приступи интерпретацији Пакта Д. Н. У том погледу је нарочито карактеристична Chap. IV. Représentants ad hoc des Etats intéréssés. Једно питање се односи на неслагање француског и енглеског текста Пакта; друго се пак састоји у томе чиме се може оправдати да се у пракси допушта да и нечланови могу присуствовати у Савету приликом решавања питања која се њих тичу. Писац показује спретности, не губећи се у празне дискусије и лако погађа бивство ствари.

У *другој расправи* третира питање о правном положају *Папе*, прегледајући све фазе у развоју и задржавајући се на садашњем стању, т.ј. на Латеранским погодбама. Ту је излагање ванредно јасно, да би га човек могао урачунати у одличног стилиста, и у људе који имају рутину писања. То нам свакако указује на добре педагошке особине које би могао имати као предавач. Али са овим особинама не иде упоредо његова моћ конструкције. Осећа се лабава и недовољна логичка повезаност главних момената у његовој конструкцији правног положаја Папе. Папа је међународноправни субјект sui generis, па ипак конкордати немају важност међународноправних уговора; да опет после Папа буде обележен као правни субјекат коме ништа новог не придају Латеранске погодбе и да при томе на један пут његови уговори имају *правну* обавезну силу, и ако дотле није могао закључивати таквих. Он стоји иначе на гледишту да папска држава у истини није држава са правног гледишта. Његова излагања о овоме последњем питању су врло занимљива, са извесним акцентима убедљивости. Писац изгледа је да је ту под утицајем идеје потпуног одвајања моралне од правне сфере или управо идеје да неко има права само ако располаже директно материјалном силом. На супрот томе стоји још увек једно идеалистичко назирање које почетак права види у *идеји*.

ANALI PFB Lanali.rs

Нашој науци и јавности у горе наведеним: књизи и расправи, о којима је овде било речи, дао је корисних прилога. Али од њега очекујемо и нешто више: једно систематско дело о Д. Н., као од човека који се специално посветио изучавању ове установе.

Ђ. Тасић.

БЕЛЕШКЕ

† **Д-р Фран Водопивец** (рођен 24-XI-1879, умро 10-V- 1930).

Недавно је умро у Љубљани Др. Фран Водопивец, б. велики жупан и хонорарни професор правног факултета у Љубљани. Врло добар чиновник, веома тактичан, човек који је умео да у свом држању према људима укаже поштовање и сачува своје достојанство. Оставио је неколико чланака, корисних прилога из административног права, посвећених питању општинске самоуправе. Један од њих где излаже упоредно устројство општина у појединим нашим покрајинама, и сугерира неколико добрих мисли законодавцу, објављен је у Полицији. На правничком конгресу у Љубљани био је један од кореферената за тему о држављанству.

Оно, што је најлепше код њега и шта треба ценити високо, то је да је он био добар човек. На основу утисака од додира не једанпут могу рећи да је то био један од најбољих људи које сам срео у Љубљани. Имао је, између осталога, ту добру особину да буде скроман. С њим се могло говорити и о националном питању доста искрено и отворено.

Умро је после једне дуге, тешке и мучне болести.

Слава му!

Ђ. Тасић

Темати за 1931. год. на Правничком факултету у Београду. — На седници Савета Правног Факултета од 26. априла ове год. одређени су следећи темати:

I. Награда Њ. В. Краља доделиће се најбољем раду који буде поднет на једну од одређених тема.

II. За награду пок. Луке Теловића (2000 дин.) тема из Кривичног права: „Условна осуда или одлагање извршења казне."

III. За награду пок. Марка Стојановића (2000 дин.) тема из Приватног права: „О сопственој хипотеци."

IV. За награду г-ђе Роксанде Рајковић (2000 дин.) тема из Трговачког права: „О провизији код чека."

V. За награду Савеза набављачких задруга (1500 дин.) тема из Народне Економије: „Набављачке и потрошачке задруге у Југославији. — (кратак увод; историјат; бројно стање; рад; резултати)."

VI. За награду Држ. Хипотекарне Банке (2000 дин.) тема „Историјат о раду Државне Хипотекарне Банке."

VII. За награду пок. Милутина Марковића (2000 дин.) тема из Административног права: „Наше административно судство са нарочитим чогледом на поступак и праксу."

VIII. За награду г-ђе Стане Богојевић (2000 дин.) тема из Приватног права: „О правним дејствима пописа и јавне принудне продаје, у вези са предлогом новог грађанског законика."

IX. За награду Кола свршених правника из 1897 год. (4000 дин.) тема из Јавног права: „Апотеке, апотекарска концесија, апотекарске коморе."

X. За награду пок. Бранка (Баје) Мијушковића (1000 дин.) тема из Међународног приватног права: „Сукоб закона код облика и услова за склапање бракова."

XI. За награде фонда Милутина и Стане Јовановић (две по 2000 дин.) теме из економско-финансиске групе наука: — 1) „Критички поглед на бановинске финансије." и 2) „Сточарство у Србији и Црној Гори."

Рок за подношење радова је 1. јануар 1931. год.

Јеленко Петровић, **Окућје или заштита земљорадничког минимума, (§ 471. тач. 4а грађанског судског поступка и односне одредбе пореских, царинских и монополских закона)**, Београд 1930. стр. 1—448.

Као пета свеска библиотеке „Економиста" изашла је ових дана ова књига. Питање заштите земљорадничког минимума екзистенције занима у последње време врло много нашу јавност. Оно је постало акутно услед доношења новога закона о извршењима грађанских судских одлука, којим се поводом и ово питање има решити за целу државу било да се земљораднику заштити од продаје у сврху извршења известан део његових непокретности или да се та заштита, која у Србији већ постоји, укине. Мишљења су у погледу овога питања подељена: једни заступају гледиште да ту заштиту треба задржати и у новом законодавству, па чак и проширити је на целу државу, други мисле да је треба укинути и у Србији. Књига Г. Петровића долази у добар час да расветли цело питање и да олакша његово решење.

Књига Г. Петровића заснована је на широкој основи. Он приказује како се питање окућја развијало од постанка нове српске државе у почетку XIX. века до и сада важећег закона од 1873 године. Првом делу књиге (историја окућја) претходи опширан увод, у којем је реч о постанку слободног сеоског поседа у Србији. Ту нам писац излаже турско уређење поседа, кварежтурскога уређења и стварање читлука, аутономне повластице и преврат јаничара, српски устанак и његов економски идеал, аграрно - дажбени и правни поредак после устанка и укидање спахијског поретка, насељавање Србије, аграрна политика кнеза Милоша, стварање и обезбеђење слободног сеоског поседа.

У првом делу своје књиге писац нам излаже историју окућја. Почетак ове установе у Србији је указ кнеза Милоша од 29 маја 1836 године, којим је наређено да се не смеју задужити по варошима кућа а по селима кућа, баштина, два вола и крава. Даље се говори о обнови окућја законом од 1861 године, о окућју регулисаном законом од 1873 године, о пореклу окућја, којом приликом писац износи идеју да су се творци окућја у Србији угледали на уређење војне границе у Аустрији, где је такође законом била предвиђена неотуђивост извесног минимума земљишта. У следећим одсецима расправљају се питања о допуни окућја законом од 1898 год,, о окућју према фискусу о окућју после уједињења од 1918 када се покушало протегнути прописе о окућју на целу земљу и о установљењу окућја за Босну и Херцеговину, за тим о окућју и пољопривредном кредиту пре и после уједињења од 1918.

У другом делу говори се о правној примени окућја. Ту писац у десет отсека расправља о томе ко се сматра за земљорадника, о окућном имању, о окућној пореској глави, о праву располагања земљорадника имањем, о старању државе о окућју, оцени о остатку земље, о јавним касама и приватним повериоцима, о наплати новчане казне од земљорадника, о осталим прописима који се односе на окућје, о окућју према фискусу. У овим одсецима писац се обазрео на јудикатуру наших судова који су се бавили применом закона од 1873 године, као и на одлуке свију других власти, које су примењивале прописе овога закона, узимајући у обзир и дотичну литературу.

У трећем делу писац расматра измену кредитних услова и окућја где говори о побољшању кредитних услова у вези с окућјем и о измени окућног права с обзиром на установљење аграрне банке и закон о извршењима.

Најзад у завршетку писац баца општи поглед на улогу окућја у животу земљорадника и на начин како треба ово питање решити у новом законодавству.

Књига Г. Петровића је резултат огромнога труда, који је писац уложио у прикупљању материјала потребног за израду дела о једној установи, чији постанак датира у Србији још од 1836 године. Она нам јасним начином излаже прво како се она развијала од дана свога постанка па до 1873 године, када је законом стављена на солиднију основу него што је дотле била, и каква је судбина њена била у пракси и животу земљорадника. Сваки ко је позван да се бави решењем овога судбоноснога питања по живот земљорадника, мораће се упознати са овом књигом.

Како стојимо пред законодавним решењем питања о заштити земљорадничкога минимума егзистенције, то нас мора заинтересовати гледиште које овако дубок познавалац питања о окућју има de lege ferenda о овом питању. Писац, пре свега, верује да је законска заштита земљорадничкога минимума у Србији ипак успела. „Без окућја, вели писац, проценат беземљаша био би за десетак постотака већи". Окућје је, вели, дејствовало да сељак остане власник земље, и да се не образује велики посед, а у моралном да сељак, као власник и независан грађанин, има више љубави према држави. Зато писац сматра да окућје треба задржати и у будућем законодавству, прилагођавајући га потребама кредита и нашег привредног и државног живота. У том смислу писац чини и конкретне предлоге за један закон који ће вредети за целу земљу, а које ће морати имати у виду будући законодавац.

Др. Д. Аранђеловић

Нови часопис за историју права. — Благодарећи неуморној енергији истакнутог историка пољског права д-ра Пшемислава Домпковског професора у Лавову добро познатог

ДИБ Lanali.rs

нашим читаоцима, Лавов постаје један важни центар научног рада на историји права и стручних публикација у тој области. Шири и добар глас ужива издавани од 1925 г. од стране проф. Домпковског Историјско-правни споменик (Pamietnik historyczno-prawny), у коме се штампају монографије и синтетички прегледи из историје пољског и других словенских права. Читаоци Архива имали су на расположењу више наших приказа и бележака о томе издању. Њему се је ове године придружио још нови стручни часопис за историју права, и то тромесечник под насловом Przewodnik historyczno-prawny), (Историјско-правни водич). Прва његова свеска лежи пред нама. Његово уредништво сачињавају Пшемислав Домпковски и двојица његових ученика Јан Адамус и Карол Кораниј, млади научници који већ имају одличне научне радове, које смо већ имали прилике да прикажемо у ступцима Архива.

Нови часопис је намењен за мање расправе и, што је главно, за информационе реферате о истраживањима, која се у дато време извршују на пољу историје права, као и за критику, библиографију и стручну хронику о историографији права и њеним представницима. Часопис има у виду историју права уопште те према томе прима чланке и белешке из историје права ма којег народа. Али само седиште његово у словенској земљи чини од њега периодички орган у првом реду за историју словенских права. У часопису се може писати на свима словенским језицима и на четири светска језика, и то на француском, немачком, италијанском и енглеском.

Не треба ни говорити, у колико су постављени од новог часописа задатци благовремени и важни. Ма како је чудновато, али је досада била најгора баш узајамна стручна информација између словенских историка права. Да се тај недостатак уклони и да се словенским историцима права омогући да систематски прате стручни рад својих другова у свима словенским земљама, то је прекрасна замисао, која треба да се најтоплије поздрави и на којој се мора захвалити њеним иницијаторима и извршиоцима. Таква ће међусловенска информација бити од несумњиве и највеће користи за све националне историографије права појединих словенских народа. Биће од користи и за несловенске научнике, који у последње време манифестују јако и напредно интересовање према славистици у свима њеним областима па и у области историје права. Ради што ширег научног промета сви чланци у новом часопису, писани на словенским језицима, морају да буду редовно праћени резимеима на једном од четири споменута светска језика.

Садржај изашле прве свеске је врло разнолик и интересантан. На првом месту долази расправа Кораниja о пољском правнику XVI в. Joannes Cervus Tucholiensis 'у и о његовим делима. Наведени стари пољски правник је догматички обрађивао градско право, које је у Пољској, као што је познато било реципирано из Немачке, и то магдебуршко право. Осим опште конструктивне вредности дела Cervi Tucholiensis истичу се још тим, што се у њима реципирано магдебуршко право донекле прилагођује домаћим пољским приликама, и још тим, што ради систематске потпуности писац попуњава празнине у градском праву између осталог и помоћу римског права. Пошто су дела Cervi Tucholiensis била прави приручници за судије и адвокате, важе дакле као споменици правотворне пољске мисли, пољског правничког права (Juristenrecht) и као један од иначе малобројних канала, преко којих је у Пољску продирала рецепција римског права. Затим долази хрватски чланак Алексија Јелачића о животу и раду Владимира Мажуранића. За нови часопис врло је карактерно, да је у првој својој свесци одао част спомену на незаборављеног Нестора југословенске историографије права. Одељак за расправе завршује се кратком белешком Владислава Намисловског о брачном праву у законским споменицима средњовековне Србије, у којој писац излаже на пољском је'ику дотичне одредбе из Жичке повеље 1220 г. Одељак Miscellanea садржи ситне архивске изватке, као и ситне историјске податке из живог обичајног права. Један архивски извадак пружа документални податак о примени покоре (симболичке освете код мирења) у великопољским земљама 1465 г..

Информациони одељак је заступљен одличним и цењеним чланком

Рудолфа Раушера: Die Literatur der tschechoslovakischen Rechtsgeschichte im ersten Jahrzehnt der Staatsunabhängigkeit (1918—1928).

Приказани и оцењени су ови радови: два рада писца ових редака, и то „Увод у историју словенских права", приказан од Ал. Јелачића и „Славјанство как предмет историско- јуридическаго изученија" оцењен од Јана Адамуса, критично издање Статута Казимира Великог у публикацији Пољске Академије Наука приказано од Адама Ветуланија, Раушерова расправа о Regestru Varadinském приказ од Јакова Савицког (Краков) и истраживање Теодора Тица о почетцима сеоске колонизације на немачком праву у Великој Пољској (1200-1333) приказ. од Романа Лутмана (Катовице).

У чиТуљи наилазимо на три некролога, и то италијанског историка права Aldo Albertoni'ja (прем. 19.-IX-1929), украинског историка права Ростислава Љашченка (прем. 30. X. 1929) и пољског историка Jana Ptàsnika (прем. 22. II. 1930).

Хроника доноси читав низ интересантних извештаја о раду стручних установа и лица на историји права. Заслужује пажњу извештај, да проф. унив. Ehrenkreutz у Вилну спрема критично издање I-ог Литванског Статута (1529 г.), чија је 400-годишњица била прослављена лањске године. У хроници се наводи дугачки списак јавних предавања из историје права, која су у последње време била одржана на разним местима; ту се спомињу и јавна предавања из историје права одржана у Београду како на српском тако и на руском језику.

Поздрављамо нов часовис, који је тако лепо отпочео, и желимо му успешан наставак.

Т. Тарановски

Нови прилог за историју брачног права. — Г-ђа C. Baudouin de Courtenay Ehrenkreutz, кћи чувеног пољско - руског лингвисте недавно преминулог Baudouin de Courtenay-a и супруга историка пољског права проф. Еренкрајца, издала је своју стручну расправу о драмском облику свадбених обреда у Пољској (Ze studjow nad obrzędami weselnemi ludu polskiego, część I, Forma dramatyczna obrzędowosci weselnej, Wilno, 1929,—154 стр.). Наведена расправа спада у фолклор и претреса своју тему са специалног гледишта драмске уметности. Али се у њој поред тога спроводи једна мисао, која је од значаја за социологију и за историју права. То је на име спаситељичин поглед на начелни значај свадбених обреда. Списатељица сматра, да свадбени обреди изражавају званично признање од стране шире друштвене заједнице да између дотичних лица постаје правна брачна веза, која удара темељ породици, као крвној и привредној друштвеној институцији. Иста лица могу затим улазити у споредне полне везе не само забрањене, него и толерирane, али ипак брак остаје једини, баш онај, који је преко свадбених церемонија добио јавно признање. Тај поглед списатељичин, који нас враћа на Вестермаркову теорију о парном браку, заслужује сваку пажњу. Основан на процењивању свадбених обреда он је и иначе пун здравог смисла, чији се траг толико приметно губи у различитим социолошким теоријама о првобитном браку, у којима претерано интересовање према полној луксурији заклања и liberorum procreatio и газдинство, те управо битне функције брачног живота. Права научна критика је успешно оборила старе теорије о тобожњем промискуитету и неограниченом Хетеризму као о тобожњем облику првобитног брака. Благовремено би било да се критички прегледа и модерна теорија о браку у групи (Gruppenehe). Треба да се и према најдаљој прошлости прави разлика између сваковрсних агамичних (ванбрачних) веза и брака, који, било моногамичан, било полигамичан, није само један облик полне везе, него и једна одређена друштвена институција.

Т. Тарановски

Dr. Metod Dolenc, **Kazenska pravda zoper Veroniko Deseniško.** (Izdala Univerza Kralja Aleksandra I v Ljubljani). У своме светосавском говору, ректор г. Метод Доленц је развио интересантну тему. Једну љубавну трагедију из последњег столећа Средњег века у Целју, која је живо занимала модерне литераторе и послужила им као предмет за драме и трагедије, ставља у оквир кривичноправних разматрања и покушава да на основу њих продре дубље у историјску истину. То је трагедија Веронике Десенишке, историја и трагедија љубавних односа једне жене из нижих друштвених редова, Словенке по пореклу, са сином грофа (Фредериком), чија је жртва

била жена овога (јер је била отрована). Отац грофа (Херман) хоће да свети сина и снаху, одн. да казни Веронику.

Историски подаци о томе су непотпуни тако да су даване разне реконструкције. Реконструкција проф. Доленца је најближа оној какву је дао првак литераторни словеначки, Ото Жупанчић у својој трагедији у стиховима *Вероника Десенишка*. Управо, како проф. Доленц закључује, не може бити ни сумње да се „трагично казнени поступак креће само у трагедији Отона Жупанчића у оном оквиру, који смемо сматрати за једино правноисторијски могућ". У таквој реконструкцији пак се појављује у лепој светлости Вероника Десенишка по својој улози и својем карактеру. Судија „правдач" изјављује грофу Херману да је један непристрасан судија не би могао осудити. Она није вештица, већ једна заљубљена жена, он „правдач" би морао пред судијама бранити њену част и своју савест. У пркос томе Херман шаље у тамницу Жида да је отрује. Али Вероника умре без отрова, како изгледа, за време порођаја (сина). Суђења нема.

Проф. Доленц, врло плодан писац у области кривичног права и историје права, даје неколике интересантне потезе који одржавају пажњу слушаоца и упознају га са правосуђем и правом тога доба. Дат је и преглед садржине драма и трагедија Јосипа Јурчића, Јосипа Евгена Томчића, Отона Жупанчића и Антона Новачанина, који обрађују ту тему под различитим именима и са разним концепцијама. Све ове друге испадају по г. Доленцу историјски нетачне.

Питање међутим остаје отворено још увек о правој истини. Али о томе треба да суд дефинитивно изрекну историчари и правни историчари. У сваком случају је ова расправа користан прилог овом питању.

Ђ. Т.

Д-р Лазар Марковић, **Наследно Право**, трећа књига грађанског права, Београд, 1930 г. штампарија „Дом". Стр. 392. Цена 140 дин. —

Г. Марковић почео је израду система нашег грађанског права још 1912 г. са појавом његовог дела *Грађанско Право*. (Општи део и стварно право.) Убрзо затим, издао је и своје *Хипотекарно Право*, а после тога *Породично Право* (Брачно право, породично у ужем смислу и старатељско право). Ова појава радова г. Марковића, била је у своје време радосно поздрављена и праћена са великим интересовањем, и то нарочито с тога, што је код нас систематска обрада грађанског права у целини у пуној мери недостајала.

Рад на изради система грађанског права, прво је започео познати и заслужни српски правник Андра Ђорђевић, али он није стигао да да цео систем. Од њега нам је остало његово одлично, данас нешто застарело, дело Систем грађанског права Краљевине Србије у две књиге (Општи део и један део стварног права: о државини). Ђорђевић је израдио и Наследно право и ту је са својим радом стао у колико се његов рад односи на израду система Грађанског права. Иначе, пре Ђорђевића, цео се рад на обради грађанског права у главном сводио на коментарисање позитивног права, као што је то чинио Матић, чије је дело данас сасвим застарело, или на излагање појединих делова грађанског права, или појединих важнијих питања у облику чланака, расправа и монографија.

Г. Марковић је био први, који се после Ђорђевића, подухватио да да систем нашег грађанског права. Са овим својим последњим делом *Наследно Право*, г. Марковић је само продужио свој започети посао још 1912 г. Досадањи рад писца на изради система грађанског права, открио нам је велику способност његову за овај велики и тежак посао. У делима која је досада издао, писац је показао не само велику способност за систематику, распоред градива и прегледно излагање, већ у исто време и дубоко схватање самога предмета и проблема које је расправљао уз богату и широку ерудицију. Из досадањих његових дела читалац добија утисак, да је писац одличан систематичар, који се не губи у непотребним и излишним детаљима, што је увек особина добрих писаца и трезвених духова. Ни најмање догматичар, г. Марковић је схватио врло правилно свој задатак не само као излагач и професор већ и као научник, а то је да је у једном научном делу (као и у уџбеницима вишега ранга), најважнија ствар принципијелно излагање појмова у једној сажетој форми са сумарном критиком противних гледишта или других система. Осим тога, неоспорна је заслуга г. Марковића што је у својим

излагањима код стварног, породичног и хипотекарног права, упоредно изложио начела и иностраних права (као француског, немачког, аустријског), разуме се у најконцизнијој форми, што је до сад код нас било ретко у обичају.

По овим својим досадањим радовима, који представљају веома солидну научну вредност у нашој правној литератури, г. Марковић је стекао репутацију нашег одличног цивилиста и правника у опште, и зато смо ми са веома великим интересовањем очекивали појаву обећаног, сада већ објављеног дела г. Марковић о наследном праву. Ново дело г. Марковића, које је као што смо раније рекли, само наставак предузетог рада на систему нашег грађанског права, — носи у себи све особине његових ранијих дела т. ј. одличну систематику, јасност, концизност у излагању и лепу прегледност. Не упуштајући се овом приликом у детаљнији приказ ове одличне књиге, што остављамо за други пут, изнећемо најкраће њен распоред и садржај. Књига је подељена на пет одељака. *Први одељак* садржи увод у наследно право који има две главе: опште напомене о наслеђивању и општи услови за наслеђивање у погледу наследника. *Други одељак* садржи законско наслеђивање, који је подељен на четири главе и то: редовно законско наслеђивање, наслеђивање ванбрачних сродника и сродника по усвојењу, законско наслеђивање у задрузи и право наслеђа архијереја и монаха. У *трећем одељку* се говори о тестаментарном наслеђивању, који има шест глава и то: опште напомене о тестаменту, форма тестамента, недостатци воље код тестамента, појединости о тестаменту, легати или испоруке и нужно законско наслеђе. У *четвртом одељку* се говори о уговорном наслеђивању где се износе опште напомене о уговорном наслеђивању, закључивање тога уговора његово правно дејство и престанак уговора о наслеђивању. У *петом* и последњем одељку говори се о расправи наслеђа, који је подељен на четири главе и то: расправа заоставштине, прибављање наслеђа, правни положај наследника и заштита наслеђа (о наследној тужби).

Дело је писано веома јасним и убедљивим стилом, а поједини проблеми обрађени на свестран начин и поткрепљени једном солидном аргументацијом. Читаоц се често пута и не мора сложити са гледиштем писца у погледу решења извесних питања, пошто је наследно право још пуно контроверса (право репрезентације, обим законог дела, правни карактер и домашај уговорног наслеђивања итд. као и сам карактер наследног права у опште, нпр. гледиште старије доктрине о пентархији стварних права), али је пишчева аргументација од такве вредности да оставља јак утисак на читаоца. Тек кад се прочита књига г. Марковића у целости, добије се један јасан појам о нашем позитивном наследном праву, његовом систему, тенденцијама а у исто време и о његовим манама. Подвлачимо као нарочиту заслугу писца, што је поред излагања о наследном праву *de lege lata* изнео и своја гледишта *de lege ferenda* и на тај начин указао шта би се имало узети у обзир приликом његове реформе у будућности. Од нарочите је важности исто тако, што је писац и овде употребио метод упоредног излагања иностраних права, у главном француског, немачког, аустријског и све у вези са Рим. правом као општим изворником приватног права.

Г. Марковић је и овим својим делом потпуно успео, и обећао нам је израдити и последњи део у систему грађанског права: тражбено право. Ако и ово г. Марковић буде остварио, он ће бити први који је дао цео систем нашег позитивног приватног права, а од колике ће користи то бити није потребно нарочито нагласити. И ако је ова књига у првом реду намењена студентима правног факултета, она ће најкорисније послужити како судијама и стручном судском особљу тако и адвокатима као и свима онима који се интересују проблемима наследног права. Она значи једну значајну појаву у нашој правној литератури и зато је ми поздрављамо са особитим задовољством.

Д-р Данило Ј. Данић

Akademische Selbstverwaltung in Frankreich und Deutschland. Ein Beitrag zur Universitätsreform. Von *Dr. Ludwig Bernhard*, 1930, Berlin Verlag von Julius Springer.

Под овим насловом изашла је недавно књига Берлинског професора Бернхарта. У њој је обрађено ванредно темељито питање о аутономији универзитета de lege lata и de lege ferenda. Нарочито рељефно је повучена супротност између француских и немачких универзитета. Јасно су лучена једно питање од другога, један облик

ANALI PRAVNOG FAKULTETA

аутономије од друге. Дата је и историја аутономије у пуној мери, и најзад литература о томе.

Питање о аутономији, као и организацији универзитета заслужује да се свестрано испита, да се прати у своме развоју одн. прилагођавању у току времена новим потребама и приликама и размотри у светлости данашњих.

Ова књига веома поучна за нас, у првом реду за наставнике универзитета и за државнике, може се само топло препоручити. Ми ћемо се вероватно вратити на њу на овом месту.

Ђ. Т.

Три књиге г. д-р Н. П. Николаева. — У Бугарској, као и код нас, наука се обрађује највише при универзитетима. Ретки су писци научних дела, који нису наставници универзитета. Г. д-р Никола П. Николаев, чија је докторска теза „о обавезном раду у Бугарској", (који је тада завела влада пок. Стамболиског) била запажена, уредник је познатог листа *La Bulgarie*, али се бави и правном науком. У својој малој брошури *Мисли о природи власти* (Софија 1923, стр. 16) покушао је да конструише теорију о власти („властвување") над људима, т. ј. теорију о принудном карактеру правне норме, коју заступају присталице правног реализма, као и неке присталице идеалистичке струје у правној науци. Своју теорију г. Н. изграђује у главном према руским и француским писцима, нарочиту Дигиу. Штета што писац није водио рачуна о Келсеновој нормативној школи. — Друга књига, *Идеалистичка и реалистичка схватања права у савременој француској доктрини* (Софија 1923, стр. 112) је расправа из филозофије права. Пошто је у уводу дао преглед развоја реализма и идеализма у француској филозофији у току XIX и XX века, писац излаже појам права и даје преглед француских школа у праву (школа природног права, егзегетичари, историска школа, утилитарна школа, Јеринг, француски позитивизам, правни социјализам, психологизам, идеализам који се рађа). Детаљније се задржава на Дигиевом објективном праву (глава III) и Женијевом природном праву (гл. IV), и најзад излаже елементе правне појаве, реализма и идеализма. Уз сваку теорију дао је у кратко и преглед најважнијих критика те теорије. Књига је кратки али занимљив преглед праваца у француској правној филозофији. — Трећа књига, *Војска у парламентарној држави* (Софија 1927, стр. 280) уједно је и најзанимљивија. О овој важној делатности државе мало се пише у правној науци. И у колико се пише, обично је то само приликом проучавања функција неких државних органа, који имају везе са војском, а у уџбеницима административног права обично се излажу, догматички и без дубље анализе, правила војне организације. Г. Н. је приступио проучавању озбиљног проблема са јавноправног гледишта. Пошто је дао појам рата, он у првом делу своје књиге говори о војсци (основни појам војске, историски поглед о положају војске у држави, дисциплина и хијерархија, остваривање дисциплине и хијерархије у војсци), у другом о парламентарној држави (општа карактеристика парламентарне државе, основни принципи парламентарне владе, органи те владе и парламентарна влада у Бугарској), и најзад у трећем делу о војсци у парламентарној држави (несагласност између општег карактера војске и парламентарне владе, последице те несагласности и покушаји да се она изгласи, управљање војском у парламентарној држави и командовање војском у таквој држави). Ова књига г. Николаева занимљив је прилог правној науци, у толико више што у овој области са гледишта јавног права постоји врло мала литература.

И. П.

Dr. A. Mitrovitch, **L'aviation au point de vue économique et juridique**. Belgrade 1929, p. 124. — Овом својом књигом г. д-р А. Митровић није покушао да изради потпун систем ваздухопловног права и да исцрпе сва економска питања у вези са ваздухопловством. Он се задовољио излагањем основних проблема из ових области. Пошто је у уводу бацио историски поглед на освајање ваздуха, изложио је прогрес ваздухопловног саобраћаја и његове економске предности, улогу цивилне авијације, техничку организацију ваздухопловне службе, активност аеронаутичке индустрије и развитак ваздухопловних линија. Други део, посвећен правним питањима излаже одредбе међународног карактера из области ваздухопловнога права (Версајски уговор, конвенција о ваздушној пловидби од 13 октобра 1919) и позитив-

не законе Југославије о ваздушној пловидби, затим нека важна питања ваздухопловнога права, као што су начело слободе ваздушног простора и суверености држава, основна начела ваздухопловног законодавства, правна природа ваздухопловног преноса, одредбе о неодговорности ваздухопловног преносиоца и правне прописе разних законодавстава о клаузули неодговорности. Као што се из прегледа обрађене материје види, у књизи г. Митровића није развијен један потпун систем, али су третирана нека важна питања. Писац влада литературом струке, и у књизи је искористио и нашу, југословенску, књижевност у овој области. Странцима ће књига г. Митровића послужити поглавито у колико говори о привредним приликама и позитивном праву у Југославији, у вези са ваздухопловством.

И. П.

Radivoje L. Vorkapitch, docteur en droit, **Le crédit Agricole en Yougoslavie.** Paris, 1930. — Г. Воркапић, у овој својој тези имао је срећну идеју да у савесно и исцрпно израђеном делу третира проблем пољопривредног кредита код нас и да на тај начин обогати нашу литературу из овог домена, која је, може се слободно рећи, тек у своме зачетку.

Како је наша домовина земља пољопривреде, то је први услов да се код нас скрене највећа пажња на аграрну политику, и ову тезу заступа г. Воркапић са свима њеним консеквенцијама. Аграрна политика код нас мора да се инспирише економским интересима нашег становништва, мора да буде упућена у правцу јачања нашег сељачког поседа. Земљорадња код нас, у данашњем стању, има два главна недостатка, а то су: недовољни приход од земље и оскудица капитала. Да би земљорадник успео да повећа приходе од свога рада, потребно је, да се уз помоћ капитала, ода интензивнијој експлоатацији своје земље, а затим да пољопривредне производе на пијацама пласира под повољним условима. С друге стране, да би се стабилизовао и учинио напредним мали земљорадднички посед, потребно је да држава пружи своју сарадњу и помоћ развитку синдиката и земљорадничких задруга, јер саме чињенице показују да у свим државама, где влада претежно мали посед, напредак учињен у земљорадњи лежи искључиво у задругарству. И нама се такође задругарство намеће као једина форма привредне организације, која је у стању да подигне материјални и културни ниво нашег народа. Сем тога, држава мора да предузме целу серију осталих мера, које су потребне за унапређење наше привреде и да коригује све оне заблуде, које су почињене у отсуству пољопривредне политике. Тако после периода инфлације, сви су се сконсмски услови променили на штету земљорадње. Пад пољопривредних производа није за собом повукао и одговарајући пад цена оних производа, који су потребни земљорадњи. Затим царинска политика установљена да заштити интересе индустрије, имала је сасвим за природну последицу, да потисне у позадину интересе земљорадње. Такса на извоз за земаљске производе пала је на леђа земљорадника, који су производили за извоз, а истовремено је проузрокавала и пад цена земаљских производа на домаћој пијаци. Остали недостатци ове политике кочили су такође развитак земљорадње, а то су: непросвећеност, тешке фискалне и општинске таксе, одсуство организације у извозу и велики број посредника код продаје земаљских производа.

Сем овога свега, велику заблуду учинио је такође закон од 12. јуна 1925. год., који је организовао централну задругу, па затим, занемаривши постојеће задруге, почео је да организује нове задруге под државном заштитом. Свима онима који су се бавили и били добро упућени у аграрне проблеме, било је јасно да се овим путем неће моћи ништа постићи. На сву срећу законом од 16. априла 1929. године укинута је установа основана законом од 1925. год. и ударени су темељи Привилегованој Аграрној Банци, која је сретан почетак у решавању земљорадничког кредита, јер наша земљорадња не тражи интервенцију државе ни зашта друго него само зато, да би осигурала развитак пољопривредне производње под што повољнијим условима. Ако ова установа покаже ону актуелност која је потребна, она ће моћи корисно да помогне развитак задругарског покрета и самим тим, организацију и побољшање наше пољопривредне производње.

Ово су битне идеје, које се провлаче кроз цело дело г. Воркапића и како његово дело није само скуп историских факата и посматрања у еволуцији земљорадничког кредита, него више дело дубоког критицизма и скуп директива, то ће она корисно послужити свакоме од нас коме лежи на срцу овај проблем и она друштвена класа, која тражи неодложиво заштиту и помоћ. **Д-р Б. Миљуш**

Bochko Machitch, docteur en droit, **Etablissements de crédit et Banques locales en Yougoslavie Paris 1929.** — Ова теза, која спада у ред одличних дисертација на Правничком факултету у Паризу, представља један обилан и плодан рад из области проблема банкарских завода код нас. У овом делу је не само обухваћен цео проблем, него је третирано и питање еволуције наших новчаних завода по покрајинама. При томе аутору није измакао ни један политички, економске и психолошки фактор који је пресудно утицао на њихов развитак и делатност. И ако банка игра видну улогу у економском животу земље, она ипак није један независан организам, него и сама живи под утицајем економске структуре и целокупне активности једне земље.

У првом делу тезе сусрећемо исцрпан експозе о развитку банака код нас и о њиховим специфичним карактеристикама. Ту опажамо све утицаје политике и догађаја у чијем су се вртлогу новчани заводи оснивали и живели. Отуда њихова велика хетерогеност и регионалистичке тенденције. Период од 1918 год. на овамо преставља и за банку једну нову еру, т. ј. не само фазу веће и мирније активности, него и асимилације и концептације. Већ и сама чињеница да је свака национална боја ишчезла, наше су банке ослобођене тешких терета, који су кочили њихову привредну улогу. Један од првих услова је да се њихова привредна улога не сме ограничити на бивше покрајине, већ да се мора проширити на целу земљу. Чак ни локалне банке, чија је улога везана за локални привредни живот, не могу и не смеју служити појединачним интересима, већ морају да послуже као спона за општи национално-економски интерес, јер је потребно ангажовати сва настојања и труд у циљу формирања једне моћне националне привреде.

Да би се ово постигло, наше банке морају да се реформишу изнутра и да прилагоде своју организацију потребама привредног живота наше земље. Пре свега потребно је да се смањи сувише велики број наших банака, који је несразмеран са привредним снагама земље. Концентрација, која је почела у нашим банкама, била је већ на најбољем путу да то стање поправи, али су сви напори остали паралисани сталним оснивањем малих банака са незнатним капиталом. Према томе преостаје још једино законска интервенција, која би забранила стварање малих банака, (законом одређени минимум капитала) и спровела концентрацију оних малих банака, које већ постоје.

Требало би већ истовремено одредити тачне границе између банака и штедионица, јер ова разлика код нас још не постоји. Посебно законодавство требало би да одвоји штедионице од банака и да уреди њихову организацију, јер се њихова разлика намеће већ самом њиховом улогом и користи у привредном животу. С друге стране требало би увести више специализација у наше банке, поделивши их на банке за улоге и на пословне банке. Разлика између банака за улоге и пословних намеће се различитом употребом њихових капитала и њиховом различитом техником. Једне употребљавају капитал за краткорочне операције, јер ове операције одговарају самој природи њихових улога, који су такође краткорочни. Друге употребљавају у главном свој властити капитал или дугорочне улоге, што им дозвољава да се баве операцијама, чије је трајање доста дуго. Одсуство специализације у банкама може да изазове тешке кризе ако се краткорочни улози употребе на дугорочне инвестиције, које сасвим логично за собом повлаче имобилизацију капитала и озбиљно прете ликвидности и самој егзистенцији банака за улоге, које су се упустиле у веће послове.

Ово су главни правци, којима наше младо банкарство мора да пође, да би се, како сасвим оправдано каже г. Машић, и код нас осигурала потпуна организација једног банкарског система, који би у складу са основним принципима економске науке боље одговарао потребама земље.

Д-р Б. Миљуш

Мираш Кићовић, **Јован Хаџић (Милош Светић)**, докторска дисертација из југословенске књижевности. Београд 1930, стр. 320. — У својој докторској дисертацији г Кићовић је обрадио занимљиву личност Јована Хаџића. Хаџић, поред просветно-културног и политичког рада, у главном је радио у три области, на књижевности, историји и праву. Новосадски адвокат и сенатор, једно време уредник Летописа матице српске и директор гимназије (!), Хаџић је у историји књижевности забележен највише због своје борбе са Вуком Караџићем, око реформе језика. Као истакнути правник, Хаџић је 1837 године позват у Србију да ради законе. Он је творац српског грађанског законика од 1844 године, који је још и данас на снази. Занимљива личност Хаџићева изазивала је многе писце, и г. Кићовић на основу библиографије о Хаџићу, његовом добу и његовим делима, и знатне необјављене грађе, израдио је опис Хаџићевог живота и Хаџићевих дела. Не упуштајући се у детаљну анализу књиге г. Кићовића, нас овде занима поглавито Хаџићев портре као правника и нарочито као законописца Србије. Признајемо одмах да смо, прочитавши књигу г. Кићовића, остали разочарани у својим очекивањима. Г. Кићовић није правник, и у предговору своје књиге он изјављује да „се трудио да Хаџића проучи у свим правцима, осим његова правничкога рада". Хаџића као правника обрађивали су Алекса Јовановић, г. д-р Алекса Ивић и г. Слободан Јовановић. Студија г. Слободана Јовановића остаће и даље најважнија расправа о Хаџићу као правнику. Г. Кићовић је вероватно сматрао да се као неправник не може упуштати у проучавање правног рада Хаџићевог. То је схватање исправно, али г. Кићовић, који је, бавећи се дуже времена Хаџићем, сакупио знатан материал, који може много користити и за нашу историју права, био је дужан да и тај материал обради. Према томе како је обрадио прва два одељка друге главе (законодавне и политичке прилике у Србији пред Хаџићев долазак, и Хаџићев долазак у Србију: упознавање са ранијим законодавним радом и повратак у Нови Сад; поновни долазак у Србију и први радови на законима), остаје нам само да жалимо што није искористио у потпуности и материјал који се односи на Хаџића као правника. Јер ма колики био значај Хаџића у књижевности, ми сматрамо да је његов најважнији рад био на правном пољу. Истина је да он кроз цео свој живот има улогу у књижевности, а да је у правном погледу најзначајнији његов рад око израде закона за Србију, али тај његов рад имао је највећих последица и закони које је он радио већ скоро сто година се примењују. Идеје које је он заступао у књижевности, нису победиле, рад који је уложио при изради закона имао је великог практичног утицаја. Отуда би једна детаљна студија о Хаџићу-правнику, у којој би се искористила сва нова грађа о томе предмету, могла бити занимљива и корисна.

И. П.

Аграрна Политика *д-ра Драгољуба Јовановића*, професора правног факултета београдског Универзитета. Београд, 1930; VIII—444, стр. 8°. Цена 100 дин., изашла је из штампе, са овим садржајем: Увод. *Важност аграра.* — Глава прва. *Историја аграрне политике.* — Глава II. *Савремени аграрни проблеми.* — Глава III. *Пољопривреда и пољопривредна производња.* — Глава IV. *Пољопривредно газдовање.* — Глава V. *Уновчавање пољопривредних производа.* — Глава VI. *Феудални облици експлоатације.* — Глава VII. *Капиталистички облици експлоатације.* — Глава VIII. *Невоље капиталистичке пољопривреде.* — Глава IX. *Сељачко породично газдинство.* — Глава X. *Јавне мере за унапређење пољопривреде.* — Глава XI. *Организовање пољопривредника.* — Закључак. *Будућност аграра.*

О овој књизи *Архив* ће донети приказ у једном од идућих бројева.

ANALI PFB | anali.rs

НОВЕ КЊИГЕ

Д-р Марко Костренчић, **Fides publica (јавна вера) у правној историји Срба и Хрвата до краја XV. века.** Београд, 1930, стр. 159. цена 30, дин. Друштвени и историски списи Српске краљевске академије Књ. 31.

Miloche M. Radoïkovitch, **La Révision des Traités et Le Pacte de la Société des Nations.** Paris, 1930., p. 349, prix? A. Pedone, editeur. Thèse de doctorat.

Prof. D-r jur. R. Kušej, **Die öffentliche Patronate im kaiserlichen Oesterreich und ihre Schiksale in seinem Nachfolgestaaten.** Sonderabdruck aus der Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, L Bd. Kan. Abt. XIX, 1930, S. 171—214.

Radmilo Bélitch, **Des Restrictions apportées aux Actes de Disposition en Matière de Propriété foncière dans le Droit Serbe.** Paris, 1930. p. 292, prix ? Editions et publications contemporaines Pierre Bossuet.

Ф. В. Тарановскій, Предметъ и задача т. н. внѣшней исторіи права. Отисак из „Записки Русскаго Научнаго Института въ Бѣлградѣ" том I, Београд, 1930, 48. стр.

Закон о пословном реду у Државном Савету и управним судовима, *са изменама и допунама од 29. децембра 1929. год.* Објаснио досадашњом праксом и потребним текстовима *Боривоје Ј. Франтловић* секретар Београдског управног суда. Београд, 930, стр. 42, цена ? 139. св. Збирке Закона (издаје Гојко Никетић). Издање књижаре Геце Кона.

Стечајни закон за Краљевину Југославију, са Законом о принудном поравнању ван стечаја и Законом о увођењу у живот Стечајног закона и Закона о принудном поравнању ван стечаја. Београд, 1930, стр. XIV — 146, цена ? 142. св. Збирке закона (издаје Гојко Никетић), Издање књижаре Геце Кона.

Уредба о пословном реду за редовне кривичне судове од 21. новембра 1929. год., *са Уредбом о пословном реду за државна тужиоштва.* Београд, 1930, стр. 150, цена ? 143. св. Збирке закона (издаје Гојко Никетић) Издање књижаре Геце Кона.

Закон о издавању тапија на подручју апелационих судова у Београду и Скопљу и Великог суда у Подгорици од 14. децембра 1929. год., *са Правилником за његово извршење.* Београд, 1930, стр. 36, цена ? 146. св. Збирке закона (издаје Гојко Никетић). Издање књижаре Геце Кона.

Закон о државном суду за заштиту државе од 31. децембра 1929. год., *са Уредбом за његово извршење и Законом о накнади штете држави због дела велеиздаје.* Београд, 1930, стр. 40, цена ? 147. св. Збирке закона (издаје Гојко Никетић). Издање књижаре Геце Кона.

Војни кривични законик Краљевине Југославије од 11. фебруара 1930. год. Београд, 1930. стр. 56. цена ? 152. св. Збирке закона (издаје Гојко Никетић). Издање књижаре Геце Кона.

ANALI PF-3 | anali.rs

УРЕДНИК
Д-р ЧЕДОМИЉ МИТРОВИЋ
Молерова ул., 37. Тел. 3-44 и 19-15.

ВЛАСНИК У ИМЕ ПРАВ. ФАКУЛТЕТА
СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ
проф. Београд. Универзитета